

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FRANCIS BACON

1561'de Londra'da dünyaya geldi. Babası Kraliçe 1. Elizabeth'in adalet bakanı Nicholas Bacon'dur. Francis Bacon, oniki yaşında Trinity College'e gitti. 1573'te Cambridge'de skolastik felsefeyle tanıştı. 1576'da Hukuk okumaya başladı. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra avukatlık yapmaya başladı. 1584'te Parlemantoya seçildi. 1593'te Avam Kamarası'na seçildi. 1613'te başsavcı, 1616'da kralın özel danışmanı, 1617'de başmühürdar, 1618'de ise başyargıç oldu. 1621'de bütün resmî görevlerinden uzaklaştırma ve sarayı terk etme cezasına çarptırıldı ve hapse girmekten sadece kralın iyilikseverliği sayesinde kurtuldu. Ünlü düşünür 1626'da zatürreden öldü.

ÖZGÜÇ ORHAN

1973 yılında Elazığ'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamladı. 1984'te Mustafa Reşit Paşa İlkokulu'ndan, 1988'de Bornova Anadolu Lisesi'nin ortaokul kısmından, 1991'de Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun oldu. 1991'de başladığı Kara Harp Okulu'ndan 1993'te ayrılıp, aynı yıl girdiği Boğaziçi Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden 1998'de lisans derecesini aldı. British Council Chevening bursunu kazanarak gittiği Keele Üniversitesi'nde Çevre Siyaseti alanında 1999'da yüksek lisans derecesi aldı. 2000'de Maryland Üniversitesi'nde (College Park) siyaset felsefesi alanında başladığı doktorasını 2007'de tamamladı. Diğer çevirileri arasında Aristoteles'in *Politika'sı* (Pinhan, 2018) ve Erwin Rohde'nin *Psyche'si* (Pinhan, 2020) bulunmaktadır.

ALBARAKA YAYINLARI – 180
TARİH DİZİSİ – 16

TAHSİLİN İLERLETİLMESİ

ORİJİNAL ADI The Advancement of Learning

YAZAR Francis Bacon

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Ahmet Faruk Çağlar

ÇEVİRİ Özgüç Orhan

EDİTÖR Ahmet Faruk Çağlar

KAPAK TASARIMI Tali Creative / Emir Tali

MİZANPAJ Tali Creative

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2023 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık
A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Nisan 2023

ISBN 978-605-4137-34-3

BASKI VE CİLT Özkaran Matb. ve Ciltcilik San. Tic. Ltd.
Şti.
Sertifika No: 45469
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/C
Bağcılar/ İstanbul
Tel: 0212 515 49 47 Fax: 0212 602 02 10

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsöz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtilmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılmaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.

Kuloğlu Mahallesi, Turnacı Başı Caddesi, No: 2/1A/1, 34433, Beyoğlu / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TAHSİLİN İLERLETİLMESİ

Francis
Bacon

Çeviri: Özgüç Orhan

alBaraka
Yayınları

TAHSİLİN İLERLETİLMESİ

Francis
Bacon

Çeviri: Özgüç Orlan

alBaraka
Okumak

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	7
BİRİNCİ KİTAP.....	17
İKİNCİ KİTAP	117

SUNUŞ

Francis Bacon (1561-1626) Yeni Çağ'ı Orta Çağ'dan ayıran gelişmeler zincirinin önemli bir halkası olan Bilimsel Devrimin önde gelen bir ismidir. Yaşamı ve kariyeri Kraliçe Elizabeth (1533-1603) ve Kral I. James'in (1566-1625) dönemlerine denk gelmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmını zamanın bilimsel dili olan Latince, bir kısmını da yerel dili olan İngilizce ile yazmıştır. 1605'te yayımlanan ve İki Kitap ya da ana bölümden oluşan *The Advancement of Learning* ('Tahsil'in İlerletilmesi) Bacon'ın ilk felsefi eseri olmanın yanı sıra, İngilizce yazılmış tek felsefi eseridir. Bacon eserini tahta yeni çıkmış Kral James'a adanarak kalmamış, eseri baştan sona ona hitaben yazmıştır. Bu nedenle, her iki kitabın başındaki bir İthaf bölümünün dışında da krala sıklıkla hitap eder. Birinci Kitap, Bacon'ın kendi ifadesiyle ikinci kitap için bir "uşak" ya da "hizmetçi" konumundadır (Kiernan 2000, xxiv). Burada Bacon tahsile yönelik eleştirilere karşı onun değerini savunur. İkinci Kitapta ise doğa ve beşerî bilimlerin yanı sıra ilahiyatı tasnif eder, bu konularda şimdiye kadar yapılmış çalışmaların eksikliklerini sıralar ve tahsil ve bilimin nasıl geliştirilebileceklerine dair öneriler sunar.¹

¹ Vickers (1996, xxxii) ilk kitabın Bacon'ın külliyatında en dikkatli yazılmış yazılardan biri olduğunu, ama ikinci kitabın başımının biraz aceleyle gelmiş

Tüm eserin başlıca önemi Bacon'ın tasnif ve özellikle de geleceğe dönük eleştirileri ve önerilerinden kaynaklanır. Bacon'ın kendisinden önceki geleneğin aksine teorik ve pratik bilgiyi eşit derecede önemsemesi modern çağın kaydettiği bilimsel gelişme açısından önemlidir (a.g.e., xxvi-xxvii). Bilimin gelişimi için Avrupa üniversiteleri arasında iş birliği yapılması önerisi de dikkate değerdir. Bilimlerin ilerletilmesi açısından önerilen reformlardan biri de bilimsel alt yapının (kütüphaneler, üniversiteler, araştırma merkezleri gibi bilime hizmet eden kurumlar) geliştirilmesi, bir diğeri ise bilimle uğraşan kadrolara başka mesleklerle yönelmelerini gerektirmeyecek ölçüde maddi imkânların sağlanmasıdır. Ancak Bacon'ın Kral James'e yönelik ricalarının kendi ömrü boyunca karşılıksız kaldığı anlaşılmaktadır (a.g.e., xlvi, li).² Yine de onun ardından 1660'da doğa bilimlerini geliştirmeye

olduğunu belirtir (I). Bu nedenle eserin orijinal 1605 baskısıyla, sonraki iki baskısı (1629, 1633) arasında kelimelere dair bazı uyumsuzluklar söz konusudur. Bu edisyonların dışında eserin günümüze ulaşan bir el yazması mevcut değildir (Kiernan 2000, lvii). İkinci kitap ilkinden bir ay sonra basılmıştır. Basım tarihleri sırasıyla 19 Ağustos 1605 ve 19 Eylül 1605'tir (a.y.).

² Bunun sebeplerinden biri eserin yayımlanmasının üzerinden bir ay geçmeden ortaya çıkıp uzun bir süre gündemi belirleyecek olan "Barut Koniplosu"dur (*Gunpowder Plot*). VIII. Henry'nin başlattığı İngiliz Reformasyonu'nun ardıl sarsıntılarından biri olarak Katolik-Protestan çatışmasının bir parçası olan bu olay, Parlamentonun açılışında kralı öldürmeye yönelik bir suikast girişimiydi. Adalet bakanlığı (*Lord Chancellor*; göreve gelişi 1618) yaptığı dönemde Bacon'a yönelik rüşvet suçlaması (1621) ve bunun sonucunda suçlu bulunup cezalandırılması da bunda bir rol oynamış olabilir. Bu tartışmalı konuyu ayrıntılı inceleyen Brian Vickers'in genel görüşü Bacon'ın dönemin politik güç mücadelelerinin bir kurbanı ya da günah keçisi olduğu yönündedir (1996, 695-72). Bacon'ın kendisi ya da onun hizmetinde çalışanlar davaları devam etmekte olan kişilerden hediye kabul etmekle suçlanmıştır. Vickers, Bacon'ın suçlandığı yirmi sekiz vakadan on dokuzunun çağdaş araştırmacılar tarafından temelsiz bulunduğunu belirtir (700). Bacon'ın inkâr etmediği birkaç vakada da davalar hediyeleri verenlerin aleyhine sonuçlanmıştır (697). Dolayısıyla dava sonucunu etkileyen rüşvetlerden ziyade, menfaat çatışmasına yol açan hediyeler söz konusudur. Bu konu üzerine Etkinlikte Arşiv <https://yapet.org> kabul eden Bacon

yönelik kurulan *The Royal Society* (Kraliyet Topluluğu) bir nevi onun çocuğu sayılabilir (Vickers 1996, 581).³ Kuruluşun şiarı olan *Nullius in verba* (Kimsenin sözüne inanma!) sözü mevcut eserde Bacon'ın Skolastiklere yönelik eleştirilerinde yankı bulur.

Bacon'ın bu eserinin diğer eserleriyle olan ilişkisine biraz değinmek yerinde olacaktır. Yazarın 1623'te yayımladığı dokuz kitaptan oluşan Latince *De Dignitate et Augmentis Scientiarum* (Bilimlerin Değeri ve Geliştirilmesi Üzerine)⁴ bu eserin düzeltilmiş ve birinci kitap itibarıyla biraz kısaltılmış ama ikinci kitap itibarıyla oldukça genişletilmiş bir versiyonudur. İki eserin ilk kitapları hemen hemen aynıken, ilk eserdeki ikinci kitap ikinci eserde sekiz kitap olarak yeniden yazılmıştır. Bunun dışında ilk defa Bacon'ın ölümünden çok sonra, 1734'te yayımlanan yarım kalmış ve parçalı bir yapıda bulunan *Valerius Terminus (Interpretation of Nature* [Doğanın Yorumu] olarak da bilinir) adlı bir yazı vardır ki bu kısmen *Tahsil*'in öncülüdür. Bacon bu eserlerde işlediği malzemeyi, altı bölüm olarak tasarladığı, ama ömrünün yetmeyeceği düşüncesiyle 1620'de sadece bir Önsöz ve Eserin Planı'ndan ibaret olarak yayımladığı *Instauratio Magna* (Büyük Yenilenme) adlı iddialı eserin ("Bilimlerin Bölümlere Ayrımı" başlıklı) birinci bölümü olarak kullanmak niyetindeydi ama ömrü gerçekten yetmedi ve geride sadece parçalı içeriğe sahip bir eser bıraktı. Yine aynı anda yayımladığı iki kitaplık meşhur eseri *Novum Organum* (Yeni Alet)⁵ bu büyük eserin ikinci bölümü olarak tasarlanmıştı. Yani *Tahsil* Bacon'ın planında *Novum Organum*'dan önce gelir.

hediyeelerin kabulü esnasında ilgili davaların sürmekte olduğundan habersiz olduğunu söyler (696-97).

³ Bu kurum 1640'lı yıllardan itibaren Oxford Üniversitesi'nde örgütlenen bilim insanları tarafından kurulmuştur. Bacon'dan ilham alan kimyacı Robert Boyle (1627-91) bu kurumun kurucuları arasındadır.

⁴ Dipnotlarda bu esere *De Augmentis* olarak atıf yapılmıştır.

⁵ Eserin ismi Aristoteles'in topluca *Organon* diye bilinen mantık eserlerinin yerini alma iddiasını ima eder. İçerikten ötürü "Yeni Mantık" olarak da anlaşılabılır. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Bu nedenle bu iki eser birçok ortak tema içerir. Aynı şey yine çok meşhur *Essays* (Denemeler) için de geçerlidir. Bacon'ın *Tahsil*'de değindiği birçok tema daha genişletilmiş olarak *Denemeler*'de işlenmiştir. *Tahsil*'in bu eserlerle ortak noktalarına dipnotlarda yer yer atıf yapılmıştır.

İngiltere'de hemen hemen çağdaş olan William Shakespeare (1564-1616) ve John Milton (1608-1674) gibi iki dil ustası kadar olmasa da Bacon da İngilizce dilinin gelişimine önemli katkılar sunmuş bir yazardır. Mevcut eserden de anlaşılacağı üzere dil kullanımına özel bir ilgisi olan Bacon'ın dili çağdaş akademik İngilizceye tam hâkim biri için bile zorluk ve tuzaklarla doludur. İngilizcenin en büyük sözlüğü *Oxford English Dictionary*'de (*OED*) birçok kelime vardır ki ilk ya da tek kullanımı (ya da en azından ilk kullanımlarından biri) Bacon'a aittir. Ama çeviri açısından en büyük sorun önde gelen Bacon uzmanlarından Brian Vickers'ın (1996, 493) belirttiği gibi, kullanımı azalmış ya da sona ermiş kelimelerden çok, kullanımı farklı anlamlarla devam eden kelimelerde yatar. Öyle ki *Tahsil*'in 1868 tarihli önemli bir edisyonu (Wright) ile 2000 tarihli en yeni edisyonuna (Kiernan) yaklaşık 1000 maddelik sözlükçeler ekli. Bu nedenle Bacon'ı çevirirken, deyim yerindeyse, “paranoyak” olmak gerekir, zira birçok aşına kelime sadece farklı bir anlamda değil, birden fazla farklı anlamda kullanılır.

Vickers (xxxvii) bir başka zorluk olan kitaptaki alıntı bolluğuna işaret eder: “Bacon'ın yazılarının dokusuna dair çağdaş okuyucunun dikkatini çeken ilk şeylerden biri, beklenebileceği gibi, sadece Cicero ve Tacitus'u değil, aynı zamanda Yunan yazarları (Platon, Aristoteles, Demosthenes) ve Kutsal Kitap'ı Latince alıntılamasıdır. Çok azımız bu alıntıları tanıyacak, bağlamlarını hatırlayacak veya hatta onları anlayacak ölçüde klasikler eğitimi-ne sahibiz; bu nedendir ki editörler onların kaynaklarını tespit etmek ve çevirilerini vermek için o kadar çok zaman harcar. Bunların sıklığı (sadece *Tahsil*'de binden fazla) ve önemi –sadece örneklendirmekle amaçlı değil, argümanın ayırtılmaz parçaları ola-

rak– Rönesans edebiyatında alıntının bugün sahip olduğundan çok farklı rolünün farkında olmamamız gerektiği anlamına gelir.”

Mevcut eserin başlığı Türkçeye daha önce “Bilimin Gelişmesi” (Akşit Göktürk, *Denemeler*, YKY, 1998), “Bilginin İlerlemesi” (Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, 1999), genellikle de “Bilimin İlerlemesi” olarak çevrilmiştir. Eserin uzun ve orijinal başlığı şudur: *The Twoo Bookes of Francis Bacon. Of the proficience and aduancement of Learning, diuine and humane*: “Francis Bacon’ın İki Kitabı. İlahî ve Beşerî Tahsilin Gelişimi ve İlerletilmesi.”⁶

Bu başlık üzerinde biraz duralım ve öncelikle “Tahsil” olarak karşıladığımız *learning* kelimesini ele alalım. Bu kelime *to learn* (öğrenmek) fiilinin isim fiil hâlidir. *OED*’deki birkaç anlamından en uygun ve genel olanı şudur: “Sistematik çalışma sonucunda edinilen bilgi; bu tür bilgiye sahip olma hâli” (s.v. *learning*, 3a). Yine *OED*’de verilen daha özel anlamlardan biri olan “tahsilin bir dalı; bir bilim” (2d) için verilen bir örnek Bacon’ın bu eserinden (I.vi.13). Bu bağlamda “tahsil dalı” olarak çevrilmiştir. *Learning*’i gevşek bir kullanımla *knowledge* (bilgi) ya da *science* (bilim) olarak anlamak mümkün olsa da mevcut eserdeki bazı pasajlar en doğrusunun bunlardan farklı bir kelimeyle karşılanmasının olduğunu gösterir. Zira şöyle bir ifadeyle karşılaşırız: “tüm tahsil edinilmiş bilgidir ve Tanrı’daki tüm bilgi orijinaldir” (I.vi.1). Yani “tahsil” edinilen bir bilgidir ve bu itibarla insana özgüdür. Buna binaen beş yerde “tahsil ve bilgi” ifadesi geçer. Öte yandan, “tahsil” yerine “öğrenim” kelimesi de kullanılabilirdi, ama üç yerine, iki heceli bir kelimeyi okumak daha kolaydır. Daha önemlisi, *learning*’e sahip birini nitelendirmek için sıklıkla kullanılan *learned* kelimesi için “tahsilli” demek mümkünken, “öğrenimli”

⁶ Eser Fransızca *Le Progrez et avancement aux sciences* (André Maugars, Paris, Pierre Billaine, 1624) başlığıyla çevrilmiştir. Sadece başlığın erken Almanca çevirilerinden biri şöyledir: *Vom Nutzen und der Fortschritt der Gelehrsamkeit (des Lernens). De Augmentis* Almanca 1783’te *Über die Würde und den Fortgang der Wissenschaften* (Johann Hermann Pfingsten, Pesth) başlığıyla çevrilmiştir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ya da “öğrenim görmüş” demek yanlış olmasa da ilki kullanılmadığı, ikincisi de uzun olduğu için pek uygun olmayacaktır. Ayrıca Türkçedeki kullanımı biraz azalmış olması itibarıyla “tahsil” teknik bir terim olarak kullanıma daha uygundur, özellikle de eski bir eserin çevirisinde. Bununla birlikte, yakın anlamlı *education* (eğitim) kelimesi *learning* kadar sık olmasa da ayrıca kullanılır.

Şimdi “İlerletme” olarak karşıladığımız *advancement* kelimesine bakalım. *OED*’de verilen anlamlardan birine verilen örneklerden biri Bacon’ın bu eserin başlığıdır: “Süreç içindeki herhangi bir şeyin tamlığa ya da mükemmelliğe doğru ilerlemesine yardım etme” (s.v. *advancement*, 4). Kelimenin kökündeki *to advance* fiili geçişli olarak anlaşılmalıdır: yani “ilerlemek,” değil “ilerletmek.”

Şimdi “gelişim” olarak karşıladığımız *proficiency* (çağdaş yazılışı *proficiency*) kelimesine bakalım. Bu kelime *advancement* ile hemen hemen eş anlamlı sayılabilir ama ek olarak farklı bir yan anlamı vardır. *OED*’de verilen tek anlam şudur: “ileriye doğru hareket, *progress*, *advance*, *improvement*; dolayısıyla, ulaşılan ilerleme (*advancement*) düzeyi; beceri, yeterlilik (*proficiency*).” *Progress*, *advance*, *improvement* kelimelerinin her üçü de “ileriye doğru hareket” anlamı taşır ve “ilerleme” ya da “gelişim/gelişme” olarak çevrilebilir. Dedğimiz gibi, bu kelime *advancement* ile yakın almalıdır ama ondan farklı olarak “ulaşılan gelişmişlik düzeyi” için de kullanılır. Bu yan anlama binaen bazı dil sınavlarına verilen *proficiency exam* adı “yeterlilik sınavı” anlamına gelir. Ayrıca *advancement*’tan farklı olarak, “ilerletme” değil, “ilerleme” ya da “gelişim” anlamı taşır. Bacon’ın yakın anlamlı iki kelimeyi bu şekilde yan yana kullanma tercihi, mevcut eserin genelinde de sıklıkla görülür. Birçok kez “veya” ya da “ve” bağlaçlarıyla ayrılan ya da bitişen kelimeler eş ya da yakın anlamlar taşır.

Vickers (1996, 581) bilgi birikimini sürekli olarak genişletilebilecek bir şey olarak tasavvur eden başlığa dair şu açıklamayı yapar: “Bir süre önce gösterildiği gibi (bkz. John Bury, *The Idea of Progress* [İlerleme Fikri], 1920), Bacon bilimsel ilerleme kav-

ramını keşifler ve icatlar düzeyinde ilk formüle edenler arasındadır... Fikir yeniydi ve dolayısıyla Bacon başka yerlerde olduğu gibi burada da eski kelimeleri kullanırken anlamlarını genişletmek zorunda kalmıştır. O zamanda *proficiency* bir faaliyeti icra etmedeki beceri çağrışımlarına sahipti; *advancement* bir öğrencinin okuldaki gelişimine ya da bir adamın toplumda yükselmesine gönderme yapabiliyordu; *progress* ise bir kralın ülke sınırları içinde yapabileceği turları tasvir etmek için kullanılıyordu: bir noktadan başlayan ve oraya dönen yolculuklar. Bacon'ın başarısı tüm bu kavramları bilginin kendisine uygulamak ve sınırsızca genişletilebilecek yeni bir bilgi kavramı yerleştirmek olmuştur. Böylece engellerin tespiti onları aşmak için sadece ilk adımdır. Michele Le Doeuff'un yakın tarihli Fransızca edisyonunda belirttiği gibi, Bacon'ın görevi kavramın kendisinin nasıl mümkün olabileceğini belirleyecek bir ilerleme kavramı tasarlamaktır.”

Son olarak, kısaca kitabın düzenine ve çeviriye dair birkaç nokta üzerinde duralım. *Tahsil* İki Kitaptan oluşur. Birinci Kitap “Kral’a İthaf” bölümü dışında 8, İkinci Kitap ikinci bir “Kral’a İthaf” bölümü dışında 25 bölüm ve tüm bölümler bir dizi paragraf içerir. Eserin aslında paragraf ayrımlarının yanı sıra bölüm ayrımları belli edilmiş olsa da herhangi bir numaralandırma kullanılmamıştır. Spedding, Ellis ve Heath (kısaca SEH; 1859) ve Kiernan (2000) edisyonları bu formattadır. Wright ([1868] 1926) edisyonunda bölümlerin yanı sıra paragrafları bölüm bazında numaralandırılmıştır. Biz de *OED*'deki atıflarda da kullanılan bu numaralandırmayı takip ettik. Bölümler Roma, paragraflar Arap rakamlarıyla belirtilmiştir. Wright edisyonundan farklı olarak çapraz atıfların tespitini kolaylaştırmak için bölüm rakamları her paragraf başında tekrarlanmıştır. Çapraz atıflarda ayrıca Kitap numarası büyük Roma rakamıyla, bölümler küçük Roma rakamıyla belirtilmiştir. Buna göre “I.ii.3” Birinci Kitabın, İkinci Bölümünün, Üçüncü Paragrafını belirtmektedir. Her iki kitabın İthaf bölümleri “İthaf” olarak belirtilmiştir. Buna göre, “II.İthaf.3” İkinci Kitabın İthaf Bölümünün Üçüncü Paragrafı-

nı belirtir. Bununla birlikte bazı paragrafların çok uzun olması nedeniyle Vickers (1996) edisyonu takip edilerek bu paragraflar bölünmüştür, ama bölünen paragraflar ayrıca numaralandırılmamıştır. Dolayısıyla, uzun bir paragraf birkaç paragrafa bölünmüş olsa da hepsi Wright edisyonundaki paragraf numarasına sahiptir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Türkçe çeviri için birkaç edisyondan faydalanılmıştır. Bu editörlerin notları dipnotlarda (editörlerin soyadına atıfla) sıklıkla aktarılmıştır. Bu üç edisyondan dışında Selby (1882) edisyonu da yoğun olarak kullanılmıştır. Selby'nin üniversite öğrencilerine yönelik hazırladığı bu edisyonda her bölümün başında bir özet mevcuttur. Bu özetler Türkçe çeviriye dâhil edilmiş ve daha küçük fontla asıl metinden ayırt edilmiştir. Kitabın sonuna eserin anlaşılmasını kolaylaştıracak Sınav Soruları eklenmiştir. Bunların özellikle üniversitelerde kullanıma faydalı olacağını umuyoruz. Sorular Fleming'den (1876) alınmıştır. Çeviride köşeli parantez başta Latince olmak üzere İngilizce dışı alıntıların çevirileri için kullanılmıştır. Ayrıca metnin anlaşılmasını kolaylaştıracak eklemeler yapmak ya da kelimelerin orijinallerini belirtmek için de kullanılmıştır.

Özgüç Orhan
Şubat 2023

KAYNAKÇA

- Fleming, I. P. 1876. *Analysis of Bacon's Advancement of Learning*. Londra: Longmans.
- Howell, Wilbur S. 1961. *Logic and Rhetoric in England, 1500-1700*. New York: Russell & Russell.
- Hunter, J. 1863. *Annotated Summary of Lord Bacon's Two Books of the Proficiency and Advancement of Learning*. Londra: Longmans.
- Kiernan, Michael, ed. 2000. *The Oxford Francis Bacon IV: The Advancement of Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Selby, Francis G. 1882. *Bacon: The Advancement of Learning*. Bombay. [Bu edisyon daha sonra bazı ekleme ve düzeltmelerle 1892'de iki cilt olarak basılmış (New York, Macmillan) ve ardından birkaç yeni baskı yapmıştır. Notlarda bu yeni baskılar da (c. 1, 1905; c. 2, 1895) yer yer kullanılmıştır.]
- Spedding, James, Robert L. Ellis ve Douglas D. Heath, ed. 1857-74. *The Works of Francis Bacon*. 14 cilt. Londra: Longman. [Notlarda "Spedding" ve "Ellis"e atıf yapılmıştır, zira notlar bu iki isim tarafından ayrı ayrı yazılmıştır.]
- . 1858. *De Dignitate et Augmentis Scientiarum*, c. 1, s. 413-837.
- . 1859. *The Advancement of Learning*, c. 3, s. 255-491.
- . 1860-61. *Of the Dignity and Advancement of Learning*, c. 4, s. 273-498 ve c. 5, s. 3-119. [Bu *De Augmentis*'in Francis Headlam tarafından İngilizceye çevirisidir.]
- Vickers, Brian, ed. 1996. *Francis Bacon: The Major Works*. Oxford: Oxford University Press.
- . 2004. "Bacon for Our Time." *Early Science and Medicine* 9 (2): 144-162.
- Wright, William A., ed. (1868) 1926. *Bacon: The Advancement of Learning*. 5. baskı. Oxford: Clarendon Press.

BİRİNCİ KİTAP

Kral'a İthaf. Musa'nın yasasına göre, her Yahudi'nin Tanrı'ya sunmakla yükümlü olduğu belirli günlük kurbanlar vardı, ama bunların yanı sıra, dindar kişiler imkânlarına göre gönüllü kurbanlar sunabilirdi. Aynı şekilde uyruklar, uyruk olarak borçlu oldukları hizmetlere ek olarak hükümdarlarına gönüllü adaklarda bulunabilirler. Bacon, kralın zekâsının genişliğini, belagatini ve her şeyden önce büyük bilgisini göz önünde bulundurarak, ona tahsilin itibarını ortaya koyacak ve tahsilin ilerletilmesi için şimdiye kadar yapılmış olanları ve hâlâ yapılması gerekenleri anlatacak bir kitaptan daha uygun bir hediye sunamayacağını düşünür. Böyle bir kitap kralın erdemlerinin kalıcı bir tanıklığını yapmaya hizmet edecektir ve Bacon, onun okunmasının kralı, kendi hikmetine göre, tahsili teşvik etmek için en uygun olduğunu düşündüğü önlemleri almaya teşvik edeceğini umar.

James'in dalkavukları ona Britanyalı Süleyman derdi. Kötü bir kraldı ve bir adamı eylemde başarılı kılan niteliklerden yoksundu; ama büyük bir doğal zekâyâ sahip bir adamdı ve çağının bilginleri arasında bile tahsiliyle seçkindi. [Thomas Babington] Macaulay, ondan “zeki ve iyi okumuş bir âlim” olarak bahseder ve [John] Lingard, kendini beğenmişliği ve gösterişi nedeniyle onu kınamasına rağmen, “çabuk kavrayış ve sağlam muhakeme”sini över. James *Basilikon Doron*'un (Kralın Hediyesi) yanı sıra, *True Law of Free Monarchy* (Özgür Monarşinin Hakiki Yasası) üzerine bir kitap ve ayrıca içinde cadıların varlığını gösterdiğini iddia ettiği *Daemonologie* (Demonoloji) üzerine bir inceleme yazdı. Bacon, *Tahsil*'de bu üç esere atıfta bulunur. James, ömrü

boyunca, bilimlerin ilki olarak gördüğü ilahiyata büyük ilgi gösterdi. Bacon'ın abartılı methiyesini gülümsemeden okumak zordur. Ancak Bacon, kralı neyin memnun edeceğini bizim yapabileceğimizden kesinlikle daha iyi anlıyordu ve onun iltifatlarını, James'in dikkatini çekmeye ve himayesini elde etmeye yönelik ciddi arzusuna bağlarıyız. Bacon'ın büyük amacı, eski tahsili tamamen ortadan kaldırmak ve onun yerine deneysel felsefe çalışmalarını kurmaktır. Bu, eski tahsilde yetişmiş olan kralın desteklemesinin beklenemeyeceği bir projeydi. Ama *Tahsil*'de verilen mevcut bilgi birikimine ilişkin bir gözden geçirme, reform için gerekli bir ön hazırlıktı ve kralın ilgisini çok çekmesi beklenebilirdi. Bacon, nihai olarak, hiç şüphesiz, James'in sempatisini üzerinde düşündüğü daha büyük planlar lehine kazanmayı umuyordu. Bkz. Spedding, *Francis Bacon and his Times* (Francis Bacon ve Çağı), 1-426. Bacon'ın krala iltifat etmek ve gönlünü hoş etmek için başka bir sebebi daha vardı. Elizabeth döneminde çok az başarıyla çabaladığı terfiyi ondan almayı umuyordu.

Kral'a.

1. Yasa'da ¹ (mükemmel Kral) hem günlük kurbanlar hem de hür iradeyle sunulan takdimeler vardı; biri düzenli bir ibadetten, diğeri ise adanmış bir sevinçten kaynaklanıyordu. Aynı şekilde kral-lara da hizmetkârlarından hem görev kaynaklı hürmet ifadesi hediyeler hem de sevgi kaynaklı hediyeler vardır. Bunların ilkinde, en mütevazı görevim ve Majestelerinin memuriyetlerinin takdiri açısından, yetersiz kalmadan yaşayacağımı umuyorum. İkincisi için, tacınızın ve devletinizin işinden çok, münferit şahsınızın hususiyetini ve mükemmelliğini ilgilendirebilecek bir takdime seçmenin daha uygun olduğunu düşündüm.

2. Bu nedenle, Majestelerini zihnimde birçok kez canlandırarak ve size Kutsal Yazının bana anlaşılabilir olduğunu söylediği ² şeyi keşfetmek için haddini aşan meraklı bir gözle değil, görev ve

¹ Eski Ahit Yasası. Levililer 22.18; Çölde Sayım 28.2-3, 29.39.

² "Kralların yüreci sizden çıkmaz" Agilay <https://tr.ÖndeYolcu> 25.3.

hayranlığın uyandırdığı dikkatli bir gözle bakarak; erdeminizin ve talihinizin diğer kısımlarını bir kenara bırakarak filozofların zihinsel olarak adlandırdığı erdem ve yetileriniz karşısında etkilendim ve hatta aşırı bir hayranlığa kapıldım: zihinsel kapasitenizin genişliği, hafızanızın güvenilirliği, kavrayışınızın çabukluğu, muhakemenizin nüfuzu ve konuşmanızın kolaylığı ve düzenliliği. Ve çoğu kez düşündüm ki şimdiye kadar tanıdığım tüm yaşayan insanlar arasında, Majesteleri, Platon'un –tüm bilgi sadece anımsamadan ibarettir ve insan zihni doğa gereği her şeyi bilir ve (bedenin bu geçici meskeninin yabancılığı ve karanlığından ötürü karanlıkta kalmış) kendi doğal ve aslî mefhumları sadece tekrar uyandırılır ve geri getirilir³– fikrine uygun insanın en iyi ispatıydı: böyle bir doğa ışığını Majestelerinde gözlemledim ve sunulan en küçük vesileden veya bir başkasının bilgisinden sağlanan en küçük kıvılcımdan alev alıp yanmaya hazır oluşu. Ve Kutsal Yazının en bilge kral [Süleyman] için dediği gibi, *Yüreği denizin kumları gibiydi*⁴; [deniz] en büyük bedenlerden biri olmasına rağmen en küçük ve en ince parçalardan oluşur; benzer şekilde, Tanrı Majestelerine en büyük meseleleri kuşatıp kavrayabilen ve yine de en küçüğüne dokunup onu yakalayabilen takdire şayan bir anlayış bileşimi vermiştir; oysa aynı aletin kendisini büyük ve küçük işler için uygun kılması doğada bir imkânsızlık görünürdü. Ve konuşma yeteneğiniz için Cornelius Tacitus'un Augustus Sezar için söylediklerini aklıma getiriyorum: *Augusto profluens, et quae principem deceret, eloquentia fuit* ["Augustus'un konuşma üslubu akıcı ve hükümdara yakışırdı"].⁵ Zira iyi dikkat edersek, zahmet ve zorlukla ifade edilen ya da sanatın ve kural-
ların yapmacıklığı kokan ya da bir belagat kalıbına göre oluştu-

³ Platon, *Phaidon*, 72; *Menon*, 81.

⁴ 1. Krallar 4.29. Bacon Kutsal Kitap'tan alıntıları Latince Vulgata'dan (Aziz Jerome çevirisi) kendisi çevirmiş olmalıdır. Kral James Onaylı Kutsal Kitap (KJV) olarak bilinen meşhur İngilizce çeviri daha sonra 1611'de yayımlanmıştır.

⁵ Tacitus, *Annales*, 1.13.3. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rumuş konuşma, ne kadar mükemmel olsa da hizmetkârca ve uyruğa özgüdür. Ama Majestelerinin konuşma tarzı gerçekten de hükümdara yakışır, bir pınardan akar gibidir ama yine de doğanın düzenine oluk gibi akar ve kendisini kollara ayrılır, akıcılık ve etkileyicilikle doludur, hiç kimseyi taklit etmez ve hiç kimse tarafından taklit edilemezdir. Ve Majestelerinin sivil konumunda,⁶ erdemi ve talihi⁷ arasında bir rekabet ve çekişme mevcut göründüğü gibi—erdemli bir eğilim ile talihli bir eğitim arasında; (bir zamanlar) daha büyük talihi⁸ erdemli bir şekilde bekleyiş ile zamanı geldiğinde ona müreffeh bir şekilde sahip olma arasında; evlilik yasalarına erdemli bir riayet ile evliliğin en kutlu ve mutlu meyvesi⁹ arasında; erdemli ve en Hristiyan bir barış arzusu ile komşu hükümdarlarınızda buna karşı talihli bir eğilim arasında—aynı şekilde, bu zihinsel konularda, Majestelerinin doğal yeteneklerinin muazzamlığı ile tahsilinizin evrenselliği¹⁰ ve mükemmelliği arasında aynı derecede çekişme mevcut gibi görünüyor.

Zira şu söyleyeceğimin hiçbir şekilde abartma olmadığına, müspet ve ölçülü bir hakikat olduğundan eminim; yani, Mesih'in zamanından beri, ilahî ve beşerî tüm edebiyat ve bilgi birikimin-

⁶ *Civil estate*. “Sivil” *civil*’in karşılığıdır. Türkçede olduğu gibi İngilizcede de kelimenin birbiriyle kısmen örtüşen ayrı anlamları vardır ve Bacon bu kelimayı genellikle bazı ayrımları vurgulamak için kullanır. Kelimenin erken modern dönemde kullanımının taşıdığı önemi dikkate alarak kelimayı mümkün olduğunca bire bir çevirdik. Selby devamındaki cümleyi şu şekilde açıklar: “Politik ve kişisel yaşamınızda erdeminiz, miras aldığınız yüksek konum kadar üstün olduğu gibi, zihinsel konularda da edindiğiniz bilgi, doğuştan size bahşedilmiş yetenekleriniz kadar dikkate değerdir.”

⁷ *Virtue and fortune*. Vickers: “Rönesans düşüncüsünde insan yaşamı üzerindeki içsel ve dışsal etkileri tanımlayan iki anahtar (ve çoğu kez karşıt) terim.” “Talih” tüm kitapta kişinin yaşamdaki konumunu ilgilendirdiği ölçüde “ikbal” ya da “baht” olarak da anlaşılabilir.

⁸ *Daha büyük talihiniz*: yani “İngiliz tacına sahip olmak.”

⁹ *Fruit*. Vickers: “James’in bir kızı, Elizabeth ve iki oğlu, Prens Henry (1593-1612) ve Prens Charles (1600-49), vardı.”

¹⁰ *Universality*. Vickers: “Geniş kapsamlı bilgi. Bacon James’ı Rönesans ideali olan *l’uomo universale* (Küçük Arşiv) ile bağdaştırır.”

de¹¹ böyle tahsilli bir kral veya seküler¹² hükümdar olmamıştır. Zira ciddi ve gayretli bir şekilde Roma imparatorlarının silsilesi düşünülecek ve gözden geçirilecek –ki bunların arasından en tahsilli olanlar, Mesih’ten birkaç yıl önce yaşamış olan diktatör Sezar ve Marcus [Aurelius] Antoninus’tur– ve bu şekilde Grekya’nın veya Batı’nın imparatorlarına ve ardından Fransa, İspanya, İngiltere, İskoçya ve diğerlerinin soylarına inilecek olursa, bu yargının doğru olduğu görülecektir.¹³ Zira diğer insanların akli ve emeğinin kısa özetleriyle, tahsilin yüzeysel bir süslemesini ve görünüşünü elde edebilirse ya da tahsili ve tahsilli insanları destekler ve terfi ederse, bu bir kralda büyük bir şey olarak görünür. Ama hakiki tahsil pınarlarından gerçekten içmenin, daha doğrusu, böyle bir tahsil pınarına kendinde, bir kralda ve kral olarak doğmuş birinde¹⁴ sahip olmanın bir mucizeden aşağı kalır yanı yoktur. Ve hatta daha fazla öyledir, çünkü Majestelerinde din dışı¹⁵ ve beşerî edebiyat ile ilahî ve kutsal edebiyatın ender bir buluşması mev-

¹¹ Vickers: “Geleneksel iki kitap metaforuna gönderme: biri Tanrı’nın sözlerini (Kutsal Kitap), diğeri O’nun işlerini (dünya) içerir. Bacon aşağıda Cicero’nun *rerum divinarum et humanarum scientia* (‘ilahî ve beşerî şeylerin bilgisi,’ *Tusculum Tartışmaları*, 4.26.57) şeklindeki bilgelik tanımını alıntılar.”

¹² *Temporal*. “Kilise dışı” ya da “ruhani olmayan” anlamında.

¹³ Selby: “Bacon *Roma* ile bölünmeden önceki Roma İmparatorluğu’nu kasteder. *Grekya* ile orijinal imparatorluğun başkenti Konstantinapol olan Doğu yarısını kasteder. *Batı*’nın başkenti Roma’ydı.” Sezar için kullanılan “diktatör” sıfatı olumsuz değil, Roma devletinde hukuki olarak mutlak yetki sahibi “diktatörlük” makamına getirilen görevli anlamındadır.

¹⁴ Yani bir hanedanın dışından gelip sonradan kral olmuş biri değil, kral olmak üzere kraliyet ailesine doğmuş biri. Kraliyet ailesinin dışından gelen birinin aynı zamanda tahsilli olması mucizevi olmazdı, zira böyle biri sıradan insanlar gibi aynı boş vakte ve çalışma saiklerine sahip olurdu (Selby).

¹⁵ *Profane*. Bu kelime bazen burada olduğu gibi nötr anlam taşıırken, bazen “din dışına çıkma” ya da “dine aykırı davranma” anlamında olumsuzluk içerir.

cuttur; böylece Majesteleri, eski Hermes'e¹⁶ büyük bir hürmetle atfedilen o üçlü bileşimle donanmış durumdadır: bir Kralın gücü ve talihi, bir din adamının bilgisi ve aydınlığı ve bir filozofun tahsili ve evrenselliği.¹⁷ Majestelerinin doğuştan gelen bu hususiyeti ve münferit özelliği, sadece şimdiki zamanın şöhret ve takdirinde ya da gelecek çağların tarihinde veya geleneğinde değil, aynı zamanda hem bir kralın gücünün hem de böyle bir kralın ayırt edici işareti ve mükemmelliğinin bir damgasını veya imzasını taşıyan somut bir eserde, kalıcı bir anmada ve ölümsüz bir anıta ifade edilmeye layıktır.¹⁸

3. Dolayısıyla, Majestelerine, bu amaca hizmet eden bir incelemeden daha iyi bir takdime sunamayacağım sonucuna vardım. Bunun toplamı şu iki kısımdan oluşacaktır: ilki, tahsil ve bilginin mükemmelliği ve bunların geliştirilmesi ve yayılmasındaki liyakat ve hakiki yüceliğin mükemmelliği; ikincisi, tahsilin ilerletilmesi için benimsenen ve üstlenilen tikel edim ve işlerin neler olduğu ve yine bu tür tikel edimlerde hangi eksiklikleri ve yetersizlikleri bulduğumla ilgilidir. Bu amaçla siz Majestelerine pozitif veya kesin bir şekilde tavsiyede bulunamasam veya ayrıntılı bir plan öneremesem de kendi zihninizin mükemmel hazinesini ziyaret etmeniz ve oradan, yüce gönüllülüğünüze ve hikmetinize uygun olarak, bu amaçla tikelleri çıkarmanız için soylu düşüncelerinizi uyarabilirim.

۱۴

¹⁶ Bir zamanlar Hermes Trismegistus adı altında Mısırlı bir filozof, kral ve rhip olduğu sanılan kişi. Günümüzde ona atfedilen külliyatın MS 1.-3. yüzyıllar arasında yaşamış eklektik Yeni Platoncu bir yazara ait olduğu görüşü hâkimdir.

¹⁷ *Universality*. Yine yukarıdaki anlamda olmalıdır. *OED*'de verilen ilgili anlamlar şudur: "Tüm ya da (daha ziyade) çok çeşitli konuları kapsama ya da içerme niteliği ya da karakteri; (zihin, deha vs.nin) sınırsız veya büyük miktarda çok yönlülüğü" (I.4a) ve "tüm ya da birçok şey ya da uğraş için kapasite, onların bilgisi, onlara karşı ilgi; anlama, bilgi ya da sempatinin genişliği" (I.4b).

¹⁸ Selby: "Bacon'ın kullandığı kelimeler aklında anıtları armalarla süsleme âdetinin olduğunu" (Bacon's Use of Images) - <https://rantey.org>

I. Bacon, tahsilin itibarını ortaya koymadan önce, tahsile karşı ileri sürülen itirazların cehalete dayandığını göstererek yolu açmak ister. Önce ilahiyatçıların ileri sürdüğü itirazları ele alır.

İlahiyatçılar, bilgi arzusunun ilk günahın nedeni olduğunu, yılanın zehrinin bedenini şişmesine neden olması gibi, zihni/aklı [*mind*] şişirdiğini ve sadece kaygı ürettiğini ispatlamak için Kutsal Yazıları alıntılar. Ayrıca, bilginin insanı Tanrı'dan uzaklaştırdığını iddia ederler. Bacon, buna yanıt olarak, düşüşün nedeninin doğal nesnelerin özelliklerinin bilgisi olmadığını, insanın kendisini ilahî otoriteden kurtarmak ve kendisine bir yasa olmak amacıyla iyi ve kötü arasındaki ayrımı öğrenme arzusu olduğunu söyler. Zihni şişiren bilgiye gelince, gerçekte Tanrı'nın kendisinden başka zihne ağır gelen hiçbir konu yoktur. Bacon, insan aklının tüm zevahirin [*phenomena*] bilgisine ve bunların işleyiş yasalarına ulaşma kabiliyetinde olacak şekilde oluşturulmuş olduğunu ispatlamak için Kutsal Yazıları alıntılar. Bazı tesadüfi engeller kaldırılırsa, akıl “en yüksek doğa yasası”nın bilgisine bile ulaşabilir. *Zihin bilgi değil, bilginin yanlış kullanımı yüzünden bozulur.* Bilgi insanların durumunu iyileştirmek için kullanılmalıdır, kendi kibrimizi okşamak için ya da abartılı umutlar ve korkular uyandırmak için ya da bizi anlaşılmasız olan Tanrı'yı anlamaya kalkışmaya yönlendirmek için değil. Bu uyarılara uyulursa, bilgi katıksız bir iyidir. Bacon, bilginin insanı Tanrı'dan uzaklaştırdığı iddiasına yanıt olarak, bilimin hakikatlerinin tartışılmaz olduğunu ve dolayısıyla onları inkâr ederek hak dinin davasına hizmet edilemeyeceğini söyler: (*Tanrı'yı hoşnut etmek için yalan mı söyleyeceksiniz?*) ve nitekim bir insanın bilgisi ne kadar geniş ve derinse, dinin hakikatlerine olan inancı da o kadar derin olacaktır. Krş. II.vii.6.

Bacon, bu pasajda, bilimin *kapsamı* ve *amacına* ilişkin kendi tasavvurunu sunar. Bilimin kapsamı “doğa ve evrensellik”tir: yani tüm doğal zevahirin tam bir anlayışı. Bilimin amacı, başka bir yerde [aşağıda Iv.11] söylediği gibi, Tanrı'nın yüceliği ve insanın durumunun rahatlatılmasıdır.

I.1. Bunların ilkinin¹⁹ girişinde –yolu açmak ve âdeta tahsilin itibarına ilişkin hakiki tanıklıkların zımni itirazlarla kesinti-

¹⁹ Bir önceki paragrafın başındaki Arapça'dan alıntı, Birinci Kitap'ın.

ye uğramadan daha iyi duyulmasını sağlamak amacıyla sessizliği tesis etmek için– onu maruz kaldığı itibarsızlaştırmalar ve lekelmelerden kurtarmanın iyi olacağını düşünüyorum. Bunların hepsi cehaletten kaynaklanır ama çeşitli kisvelere bürünmüş cehaletten; bazen ilahiyatçıların şevk ve kıskançlığında, bazen politikacıların sertlik ve küstahlığında ve bazen de tahsilli insanların kendilerinin hata ve kusurlarında görünür.

I.2. İlk gruptakilerin şöyle şeyler dediklerini duyuram: bilgi büyük bir kısıtlama ve ihtiyatla kabul edilmesi gereken şeylerden biridir; haddinden fazla bilgiyi isteme ilk ayartma ve günahtır ve bunu insanın düşüşü takip etmiştir; bilgi içinde bir şekilde [Cennet Bahçesi’ndeki] yılanı barındırır ve dolayısıyla [bilgi] bir insanın içine girdiğinde, onun şişmesine yol açar –*Scientia inflat* [“Bilgi şişirir”]²⁰; Süleyman hüküm verir: “Kitap yazmanın sonu yoktur ve çok okuma bedenin yorgunluğudur”; ve yine başka bir yerde, “Çok bilgide çok dert vardır ve bilgiyi artıran endişeyi artırır”²¹; Aziz Pavlus uyarır: “Boş felsefe aracılığıyla ganimet olarak alınmayın”²²; deneyim, tahsilli insanların nasıl baş sapkınlar olduklarını, tahsilli zamanların nasıl tanrıtanımazlığa meylettğini ve ikincil nedenleri²³ düşünmenin, nasıl ilk neden olan Tanrı’ya olan bağlılığımızı azalttığını gösterir.

I.3. Öyleyse bu görüşün cehaletini ve hatasını ve gerekçelerindeki yanlış anlamayı göstermek amacıyla şunları söyleyebiliriz: Bu insanlar, öyle görünüyor ki, düşüşe yol açanın doğanın ve evrenselliğin saf bilgisi,²⁴ yani ışığıyla insanın Cennet’te, önüne ge-

²⁰ 1. Korintliler 8.1.

²¹ Vaiz 12.12 ve 1.18.

²² Koloseliler 2.8. Vickers burada kullanılan *spoil* fiilini *to corrupt* (bozmak, yozlaştırmak) anlamında alır, ama metnin aslındaki kelime yukarıdaki lafzi (ve mecazen “kandırmak”) anlamı taşır ve *spoil*’in de (*despoil* gibi) bu tür “yağmalamak” vs. gibi arkaik anlamları vardır. Bacon aynı sözü biraz aşağıda *seduce* (baştan çıkarmak) fiiliyle kullanır.

²³ Fiziksel/maddi nedenler.

²⁴ *Universality*. Burada “evren/dünya” anlamında (*OED* s.v. II.5b). Vickers: “evren ve içerdikleri şey.” Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

tirildiklerinde, kendi doğalarına göre, diğer mahlûklara adlarını vermesini sağlayan türden bir bilgi olmadığını,²⁵ insanda kendi kendine yasa koyma ve Tanrı'nın emirlerine artık bağlı olmama amacıyla (ki ayartmanın formu buydu), iyi ve kötünün gururlu bilgisi²⁶ olduğunu gözlemlemiyor veya düşünmüyor. İnsan zihninin şişmesini sağlayabilecek kadar büyük bir bilgi miktarı da yoktur, zira Tanrı ve Tanrı'nın tefekküründen başka hiçbir şey insanın ruhunu genişletmek şöyle dursun, onu dolduramaz bile ve dolayısıyla iki temel araştırma duyusu olan göz ve kulaktan söz eden Süleyman, gözün görmekten ve kulağın işitmekten asla tatmin olmadığını doğrular ve eğer bir doluluk yoksa, o zaman kap içerikten daha büyüktür. Böylece bilginin kendisini ve duyuların sadece haberci olduğu insan zihnini, aynı şekilde, her türlü eylem ve amaç için zaman ve mevsim çeşitliliğinden oluşturduğu o takvim ya da almanağın ardına yerleştirdiği bu kelimelerle tanımlar ve şu şekilde bitirir: “Tanrı her şeyi mevsimlerinin olması gereken dönüşlerinde güzel ya da uygun yaratmıştır; ayrıca âlemi insanın yüreğine yerleştirmiştir ama insan Tanrı'nın başından sonuna kadar yaptığı işi keşfedemez.”²⁷ Böylece Tanrı'nın insan zihnini evrensel dünyanın görüntüsünü almaya kabiliyetli ve gözün ışığı almaktan sevinç duyması gibi, onun izlenimini almaktan sevinç duyan bir ayna veya cam olarak oluşturduğunu açık bir şekilde beyan eder; ve [insan zihni] sadece eşyanın çeşitliliğini ve zamansal değişimleri seyretmekten zevk almakla kalmaz, aynı zamanda tüm bu değişiklikler boyunca şaşmaz bir şekilde gözlemlenen kuralları ve yasaları bulmaya ve ayırt etmeye kuruludur. Ve “Tanrı'nın başından sonuna kadar yaptığı iş” olarak adlandırdığı

²⁵ Yaratılış 2.19-20.

²⁶ Yaratılış 2.16-17, 3.1-19.

²⁷ Vaiz 3.11. “Mevsimlerinin olması gereken dönüşlerinde” ifadesi kısaca “vaktinde” olarak anlaşılabilir. Bacon'ın çevirisinde *world* (dünya) olarak geçen kelime günümüzde daha çok “geçmiş ve gelecek hissi” ya da “ebediyet” olarak anlaşılır. İbranice aslı “âlem” ile eş köklüdür. KJV'de de ilgili kelime *world* olarak çevrilmiştir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

en yüce veya en yüksek doğa yasasının insan tarafından keşfedilmesinin mümkün olmadığını ima etse de bu, zihninin kapasitesini azaltmaz, yaşamın kısalığı, emeklerin zayıf eşgüdümü, bilginin elden ele zayıf aktarımı ve insanın durumunun maruz olduğu diğer birçok zorluk gibi engellere atfedilebilir. Zira dünyanın hiçbir parçasının insanın araştırmasından ve keşfinden esirgenmediğine başka bir yerde şunu derken hükmeder: “İnsan ruhu Tanrı’nın lambası gibidir, onunla tüm sırların derinliğini araştırır.”²⁸

O zaman insan zihninin kapasitesi ve kavrayışı böyleyse, ne kadar büyük olursa olsun, bilginin oranında veya niceliğinde, onu şişirme veya kendi sınırlarını aşma konusunda hiçbir tehlike olmadığı açıktır; hayır, çok ya da az miktarda olması fark etmeksizin, gerçek bir düzeltici olmadan alındığında, içinde bir tür zehir ya da muzırlık ve o zehrin bazı sonuçları olan gaz ya da şişkinlik barındıran sadece bilginin niteliğidir. Katkısı bilgiyi çok etkili kılan bu düzeltici baharat, havarinin ilk maddeye eklediği sevgidir,²⁹ zira şöyle der: “Bilgi şişirir ama sevgi güçlendirir.” Bu başka bir yerde söylediğinden farksızdır: “İnsanların ve meleklerin dilleriyle konuşsaydım ve sevgim olmasaydı, çınlayan zilden farkım olmazdı”³⁰; bu, insanların ve meleklerin dilleriyle konuşmak mükemmel bir şey olmadığından değil, sevgiden koparıldığı ve insanların ve insanlığın iyiliğine atfedilmediği takdirde, hak edilmiş gerçek erdemden ziyade, içi boş değersiz bir gösterişe sahip olur.

Ve Süleyman’ın kitap yazmanın ve okumanın aşırılığına ve bilgiden kaynaklanan ruhsal endişeyle ilgili o hükmüne ve Aziz Pavlus’un, *boş felsefeyle baştan çıkarılmamamız* yönündeki uyarı-

²⁸ Süleyman’ın Özdeyişleri 20.27.

²⁹ *Charity*: Lat. *caritas*, Yun. *ἀγάπη* (*agape*); güncel İng. *love*. Hristiyanlık inancının en önemli kavramlarından birini ifade eden bu kelime aynı zamanda “hayırseverlik” anlamı taşır. *OED*’de üç anlamından söz edilir: (1) Tanrı’nın insana yönelik sevgisi; (2) İnsanın Tanrı’ya ve komşusuna yönelik sevgisi; (3) İnsan sevgisi.

³⁰ Sırasıyla, 1. Korintliler 13. Kısım 3. Süre - <https://rantey.org>

sına gelince; bu pasajlar doğru anlaşıldığı takdirde, gerçekten de insan bilgisini sınırlayan ve kuşatan gerçek sınırları ve kısıtlamaları mükemmel bir şekilde ortaya koyar; ama eşyanın tüm evrensel doğasını kavrayabilmesini engelleyecek türden bir büzme veya daraltma olmaksızın. Zira bu kısıtlamalar üç tanedir. İlki, *mutluluğumuzu ölümlülüğümüzü unutacak şekilde bilgiye bağlamamamız*. İkincisi, *bilgimizi kendimize rahatsızlık ve memnuniyetsizlik değil, rahatlık ve memnuniyet vermek için kullanmamız*. Üçüncüsü, *doğanın tefekkürüyle Tanrı'nın gizemlerine ulaşacağımızı zannetmemiz*. Zira bunların ilkinde ilişkin, Süleyman aynı kitabın başka bir yerinde de şunu derken kendini mükemmel bir şekilde ifade eder: “Aydınlığın karanlığa üstünlüğü gibi, bilginin de cehalete üstünlüğünü gördüm. Bilginin gözleri başındadır, oysa aptal karanlıkta başıboş dolaşır. Bununla birlikte, aynı faniliğin her ikisini de sarmaladığını anladım.”³¹ Ve ikincisi için, şurası kesin ki, salt arızî olmamak kaydıyla, bilgiden kaynaklanan bir zihin sıkıntısı veya endişesi yoktur, zira tüm bilgi ve (bilginin tohumu olan) hayret³² haddi zatında bir haz izlenimidir ama insanlar kendi bilgilerinden sonuçlar çıkarmaya, onları kendi koşullarına uygulamaya ve böylece kendilerine zayıf korkular veya büyük arzular edinmeye düştüğünde, sözü edilen kaygı ve zihin sıkıntısı büyür. Zira o zaman bilgi artık *Lumen siccum* [“kuru bir ışık”] değildir, buna dair derin Herakleitos’un³³ dediği gibi, *Lumen siccum optima anima* [“kuru ışık en iyi ruhtur”]³⁴; ama duyguların

³¹ Vaiz 2.13-14.

³² Krş. Platon, *Theiatetos*, 155 d; Aristoteles, *Metafizik*, 1.2.982b12.

³³ Lat. *Heracilitus ille obscurus*. İlgili sıfat “anlaşılması zor” anlamında “karanlık” olarak da çevrilir.

³⁴ Herakleitos, frag. 118. Bacon bu alıntıyı muhtemelen bu ifadeyi birkaç yerde kullanan Plutarkhos’tan aktarmıştır. Ama ifadenin asıl fragmanın bozulmuş hâli olduğu görüşü yaygındır. Bozuk olduğuna inanılan fragmanın tümü şöyledir: αὐγὴ ξηρὴ ψυχῇ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη: “kuru ışık en bilge ve en iyi ruhtur.” Fragmanın tahmin edilen aslı ise şudur: αὐτὴ ψυχῇ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη: “kuru/ayık ruh en bilge ve en iyidir.” Öte yandan, Charles Kahn, kendi Herakleitos’u için, *Herakleitos’un Felsefesi*, 1979, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000.

ahlatında³⁵ ıslanarak ve demlenerek *Lumen madidum* veya *maceratum* [“nemlenmiş/bulanık bir ışık”] olur.

Ve üçüncü noktaya gelince, bu üzerinde biraz durulmayı ve hafife alınmamayı hak ediyor, zira eğer bir insan bu duyulur ve maddi şeyleri gözlem ve araştırmayla Tanrı'nın doğası veya iradesini açığa çıkaracağı o ışığa ulaşacağını düşünürse, o zaman gerçekten de boş felsefe aracılığıyla ganimet olarak alınır. Zira Tanrı'nın yaratımlarını ve işlerini tefekkür etmek (işler ve yaratımların kendilerine atfen) bilgi üretir ama Tanrı'ya atfen, mükemmel bilgi değil, kırık³⁶ bilgi olan hayret üretir. Ve dolayısıyla şu söz Platon'un okulundan biri tarafından oldukça uygun söylenmiştir: “İnsan duyusu, (gördüğümüz üzere) tüm yersel küreyi açan ve açığa çıkaran ama öte yandan yıldızları ve göksel küreyi karartan ve gizleyen güneşe benzer; duyu da doğal şeyleri keşfeder ama ilahî olanı karartır ve kapatır.”³⁷ Ve bu nedenle, çeşitli büyük bilginlerin sapkın oldukları ve duyuların balmumu kanatlarıyla³⁸ Tanrı'nın sırlarına uçmaya çalışmış oldukları doğrudur.

Ve çok fazla bilginin insanı tanrıtanımlılığa yöneltmesi ve ikinci nedenlerin cehaletinin ilk neden olan Tanrı'ya daha din-

çevirir: “Bir ışık süzmesi kuru ruhtur, en bilge ve en iyi [ruhtur].” Sêlby: “*Kuru* kelimesi ‘açık’ ya da ‘saf’ anlamında kullanılır.” “Kuru ışık” ifadesi için ayrıca bkz. *Novum Organum*, 1.49.

³⁵ *Hilt* (çoğ. ahlât): “Eski tıpta, insan vücûdunu ve mizâcını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen, ahlât-ı erbaa denen dört unsurdan (kan, balgam, safra ve sevdâ) her biri” (*Kubbealtı Lugatı*). Bacon kelimeyi mecazi “kapis” ya da “keyfilik” anlamında kullanır.

³⁶ *Broken*. “Eksik” anlamında.

³⁷ Philon (Judæus), *De somniis*, 1.84. *De Augmentis*'te “duyu da” diye başlayan ikinci kısım alıntı dışına çıkarılmıştır. “Gördüğümüz üzere” Bacon'ın eklemesidir.

³⁸ Mucit Daidalos ve oğlu İkaros'un efsanesine gönderme. Baba oğul balmumundan yapılmış kanatlarla esir tutuldukları Kral Minos'un Girit'inden uçarak kaçarken, İkaros babasının uyarısına kulak asmayarak güneşe yaklaşınca (yüksekten uçunca) balmumu kanatları erimiş ve kendisi de denize düşerek boğulmuştur.

dar bir bağıllık sağlaması gerektiği düşüncesine gelince; ilk olarak, Eyüp'ün dostlarına sorduğu soruyu sormak iyidir: “Bir insanın bir başkası için, onu memnun etmek için yapacağı gibi, siz de Tanrı için yalan mı söyleyeceksiniz?”³⁹ Zira şu kesin ki, Tanrı doğada ikinci nedenler aracılığıyla olmadan hiçbir iş yapmaz⁴⁰; ve eğer aksine inanılmasını istiyorlarsa, bu sanki Tanrı'nın lehineymiş gibi, sadece bir aldatmacadır; ve hakikatin sahibine bir yalanın kirli kurbanını sunmaktan başka bir şey değildir. Ama dahası, az veya yüzeysel bir felsefe bilgisinin insan zihnini tanrıtanımazlığa yöneltebileceği, ama onda daha fazla ilerlemenin zihni tekrar dine geri getirebileceği, kesin bir hakikat ve deneyimin bir sonucudur; zira felsefenin girişinde, duyulara yakın olan ikinci nedenler kendilerini insan zihnine sunduğunda, eğer orada durur ve kalırsa,⁴¹ en yüksek nedenin bir ölçüde unutulmasına neden olabilir. Ama bir insan daha ileri gidip İlahî Takdirin nedenlerinin ve işlerinin bağıllığını gördüğünde, işte o zaman, şairlerin alegorisine göre, doğanın zincirinin en yüksek halkasının Jüpiter'in sandalyesinin ayağına bağlı⁴² olması gerektiğine kolayca inanacaktır. Bu nedenle, sonuç olarak, hiç kimse, ayıklığın zayıf bir düşüncesine veya kötü uygulanmış bir ölçülülüğe dayanarak, bir insanın Tanrı'nın sözünün kitabında veya Tanrı'nın işlerinin kitabında⁴³ haddinden öte araştırma yapabileceğini veya haddinden fazla çalışabileceğini düşünmesin veya ileri sürmesin; ilahiyat ya da felsefe; daha ziyade, bırakın insanlar her ikisinde de sonsuz

³⁹ Eyüp 13.7, 9.

⁴⁰ Selby: “Latince çeviride *olağan olarak* ifadesini ekler. Kutsal Yazıda kaydedilen mucizeleri kabul eder.”

⁴¹ Selby bu ve bir sonraki yan cümlelerin öznesi olarak belirtilen *it* zamirini, “dikkati ikinci nedenler üzerine odaklama alışkanlığı” olarak tanımlar.

⁴² Homeros, *İlias*, 8.19 vdd. Krş. Platon, *Theaitetos*, 153c-d. Doğanın bu zinciri, Batı düşünce tarihinde “Büyük Varlık Zinciri” (*Great Chain of Being*) olarak bilinir.

⁴³ *Tanrı'nın sözünün kitabı* = Kutsal Kitap; *Tanrı'nın işlerinin kitabı* = Doğa. Devamında belirtildiği gibi, Kutsal Kitap ve Doğa, her biri bir kitap ve bir çalışma alanıdır.

bir ilerleme ya da gelişme⁴⁴ için çabalasınlar; sadece her ikisini şişinmeye değil, sevgiye; gösterişe değil, faydaya uygulamaya; ve yine, bu tahsil dallarını akılsızca birbirine katmamaya ya da karıştırmamaya dikkat etsinler.

II. Bacon şimdi tahsile karşı devlet adamları tarafından ileri sürülmüş itirazları çürütmeye geçer.

Devlet adamları, tahsilin zayıflatıldığını, insanları iş yapmaya uygunsuz kılan zihin ve beden alışkanlıklarına yol açtığını ve tartışma alışkanlığının itaat alışkanlığı için ölümcül olduğunu göstermek için otoriteleri alıntılar. Bacon, yanıt olarak, bu üç itirazın kolayca açıklanabilecek istisnai durumlara dayandığını söyler. Aslında tahsil, insanı zayıflatmaz: Tarih, aynı kişinin hem iyi bir öğrenci hem de cesur ve becerikli bir komutan olabileceğini kanıtlar. Tarih tahsil için en meşhur olan çağların, savaş ve yönetim sanatlarındaki beceri açısından da en meşhur olacağına dair doğal beklentiyi de doğrular. İkinci itiraza gelince, tahsilin insanları yönetme işine uygunsuz kıldığını söylemek saçmadır. Cahil bir devlet adamı, şarlatan bir hekimden daha güvenilir olmayan, bir deneyciden [deneme yanılmayla hareket eden biri] farksızdır. En başarılı yönetimler tahsilli insanlar tarafından idare edilenlerdir. Tahsilli insanların zafiyetleri olabilir ama tarih bilgilerinden gerçek devlet adamlığının temel ilkelerini öğrenmiş olmaları gerekir. Tahsilli insanlar işte muhtemelen en yorulmaz olan ve işi sadece kendisi uğruna üstlenecek kişilerdir. Çalışma araları iş için boş zaman sağlayacaktır. Tahsilli bir insan bazen tembel olabilir ama bu tahsilli olduğu için değildir. Tüm cahil insanlar aktif değildir. Son olarak tahsilli insanlardan en iyi yurttaşlar olur, çünkü onlar itaatin gerekliliğini görür ve bu nedenle onu gönüllü olarak sunarlar. Yönetme işinin en zor olduğu yerler barbar topluluklardadır. Krş. Adam Smith, *Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği), 5. Kitap, 1. Bölüm, 3. Maddenin sonu. Bu pasajın tamamı ile krş. I.vii.3-30.

Bacon'dan bu yana bilgi alanı o kadar genişledi ki, günümüzde hiç kimse ömrünü akademik çalışmaya adanmadan "tahsilli" olamaz. Ba-

⁴⁴ *Progress or proficiencie*. Eş ya da yakın anlamlı kelimelerin yan yana kullanımına bir örnek. Bacon ilk kelimeyi mevcut eserde daha çok *progression* biçiminde kullanır. <https://rantey.org>

con çağından söz eden Macaulay şöyle der: “Atina ve Roma dehasının büyük eserleri, entelektüel olarak atalarımızın her şeyiydi. Bizim hazinelerimizin ise sadece bir parçasıdır” (“Bacon Üzerine Deneme”). Üstelik, yönetimin görevleri kapsam ve karmaşıklık açısından o kadar artmıştır ki, büyük bir devlette, tek bir bakanın bile işi akademik çalışma için çok az boş zaman bırakır veya hiç bırakmaz. Bacon’ın kendisi de bazen felsefenin ve kamu görevinin taleplerini uzlaştırmakta zorlanmıştı. 11. Denemede şöyle der: “Büyük talih [konum] sahibi insanlar kendilerine yabancılardır ve iş karmaşası içindeyken, ne beden ne de zihin sağlıklarıyla ilgilenecek zamanları vardır.”

Bu değişim hesaba katıldığında, Bacon’ın sözleri doğrudur. Bacon tahsille esasen tarih, daha doğrusu tarih felsefesi dememiz gereken şey hakkında bir bilgiyi kasteder. Bu, devlet adamı ve asker için her zaman esas olmalıdır. Pasajın özü, diğer şeyler eşit olarak kabul edildiğinde, tüm sanatların ve dolayısıyla içlerinden, yönetim ve savaş sanatlarının, salt deneycilerden ziyade, bilimsel eğitim almış kişiler tarafından daha başarılı bir şekilde uygulanacağıdır. Belirli bir tedaviyle ateşi iyileştiren şarlatan bir doktor, iki vaka tıpatıp aynıysa başka birini aynı tedaviyle iyileştirebilir ama ilaçlarının nasıl ve neden etki ettiğini bilen, tıbbın ilkeleri konusunda eğitilmiş biri, tedavilerini farklı bünyelere ve aynı hastalığın farklı biçimlerine uydurabilecektir. Benzer şekilde, salt deneyci biri üretken olacak ve gönüllüce ödenecek bir vergiyi tesadüfen bulabilir: Bilimsel bir devlet adamı ise akılcı ve güvenilir bir tahminde bulunabilecektir. Krş. 12. Deneme. “Politik toplum içinde şarlatanlar vardır; büyük tedavilere girişen ve belki iki üç deneyde şanslı olan ama bilimin temellerinden yoksun olan ve dolayısıyla kalıcı olamayan adamlar.” Bilimsel ilerlemenin günümüzde savaş sanatında başarı için bilimsel eğitimi zorunlu hâle getirdiğini belirtmeye gerek yok.

II.1. Ve tahsilin politikacılar tarafından maruz kaldığı lekelemelere gelince, bunlar şu niteliktedir: tahsil erkeklerin zihinlerini yumuşatır ve onları askerliğin onur ve icrası için daha uygunsuz kılar; erkeklerin yönetim ve politika konusuna eğilimlerini bozar ve saptırır ve bunu onları okuma çeşitliliğiyle fazla dikkatli ve kararsız, kuralların ve belitlerin katılığıyla fazla inatçı veya kesin ya da örneklerin büyüklüğüyle fazla ölçsüz ve mağrur ya

da örneklerin benzeşmezliğiyle çağ için fazla uygunsuz ve farklı kılarak yapar; ya da en azından, erkeklerin uğraşlarını eylem ve işten uzaklaştırır ve onları boş vakit ve özel yaşam düşkünü yapar; ve devletlerde her adamın itaat ve icra etmekten çok tartışmaya hazır olduğu bir disiplin gevşemesine yol açar.⁴⁵ Bu düşünceyle, gelmiş geçmiş en bilge adamlardan biri olan Sansör soyadlı Cato,⁴⁶ filozof Karneades Roma'ya elçilik göreviyle geldiğinde ve Roma'nın genç adamları onun belagatinin ve tahsilinin tatlılığına ve ihtişamına kapılarak çevresine akın etmeye başladığında, açık senatoda, [Karneades] gençlerin zihinlerine ve kalplerine bulaşp onları büyülemesin ve devletin usul ve âdetlerinde fark ettirmeden değişime yol açmasın diye, [ülkeden] ayrılma izninin ona hızla verilmesini tavsiye etti. Aynı düşünce ya da eğilimle, Vergilius kalemini ülkesinin lehine ve mesleğinin aleyhine çevirerek, oldukça meşhur dizelerde, politika ve yönetim ile sanatlar ve bilimler arasında bir tür ayırım yaptı, birini Romalılara atfederek ve onlar adına hak iddia ederek, diğerini Yunanlara bırakarak ve teslim ederek: *Tu regere imperio populos, Romane, memento, Hae tibi erunt artes*, etc. ["Unutma, ey Roma, senindir yönetim sanatlarıyla halkları yönetmek" vs.]⁴⁷ Aynı şekilde, Sokrates'in suçlayıcısı Anytos'un bunu ona karşı bir itham ve suçlama maddesi olarak koyduğunu görürüz: konuşmalarının ve tartışmalarının çeşitliliği ve gücüyle genç adamları ülkelerinin yasalarına ve âdetlerine

⁴⁵ *Belit*: "Doğruluğu ispat edilmesi gerekmeyecek kadar apaçık olan, böylece başka hükümlerin ispatına yarayan temel önerme; aksiyom, müteârif" (*Kubbealtı Lugatı*). Örnekler: örnek insanlar. Özel yaşam (*privateness*): mahremiyet.

⁴⁶ "Sansör" (*ensor*) Roma'da bir devlet görevlisiydi ve iki temel görevi vardı: biri, vergi toplama amacına yönelik olarak, İngilizce *census* (nüfus sayımı/kaydı) kelimesinin ima ettiği şey, diğeri, kamu ahlakını korumaya yönelik, Türkçe "sansür" (İng. *ensorship*) kelimesinin ima ettiği şey. "Sansör" lakabı, bu görevde bulunmuş ve "Yaşlı" diye de bilinen Cato'yu (MÖ 234-149), büyük büyükbabası olduğu, diğer tanınmış Genç ya da İkinci Cato'dan (MÖ 95-46) ayırır.

⁴⁷ Vergilius, *Aeneis*, 6.850-851. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

gereken saygıyı göstermekten alıkoyuyor ve daha kötü şeyin daha iyi görünmesini sağlayan ve belagat ve konuşma kuvvetiyle gerçeği bastıran, tehlikeli ve zararlı bir bilim vaaz ediyordu.⁴⁸

II.2. Ama bu ve benzeri isnatlar herhangi bir adalet zemininden çok, bir vahamet görünümüne sahiptir. Zira deneyim, tahsil ve askerlikte –hem şahıslarda hem de zamanlarda– bir buluşma ve çakışma olduğunu temin eder. İkisi de aynı insanlarda ve çağlarda gelişmiş ve üstün olmuşlardır. Zira insanlar söz konusu olduğunda, o ikiliden⁴⁹– Büyük İskender ve diktatör Jül Sezar –daha iyi ya da onlara denk bir örnek olamaz: biri Aristoteles’in felsefede öğrencisi, diğeri ise Cicero’nun belagatteki rakibi. Veya biri büyük öğrenci olan komutanlar yerine, büyük komutan olan öğrencileri talep ederse, Thebailı Epaminondas’ı veya Atinalı Ksenophon’u⁵⁰ örnek alsın: biri Sparta’nın gücüne ilk kez son veren ve diğeri Pers monarşisinin yıkımının yolunu açan ilk kişiydi. Ve bu çakışma, bir çağın bir insandan daha büyük bir nesne olması ölçüsünce, zamanlarda kişilerden çok daha görünür olur. Zira hem Mısır’da hem Asur’da hem İran’da hem Yunanistan’da hem de Roma’da, askerlikle ünlü zamanlar aynı şekilde tahsil için en çok hayranlık duyulan zamanlardır; öyle ki en büyük yazarlar ve filozoflar, en büyük komutanlar ve yöneticiler aynı çağlarda yaşamıştır. Başka türlü de olamazdı, zira insanda, bedensel ve zihinsel kuvvetin olgunluğu, bedensel kuvvetin biraz daha erken gelmesi dışında, hemen hemen bir çağda ortaya çıkar.⁵¹ Aynı şekilde, devletlerde de biri insanın bedenine, diğeri ruhuna karşılık gelen askerlik ve tahsil zamansal olarak bir çakışmaya veya yakın bir ardışıklığa sahiptir.

⁴⁸ Platon, *Savunma*, 19-23.

⁴⁹ Plutarkhos’un *Paralel Yaşamlar*’da İskender ve Sezar’ı birlikte ele almasına bir gönderme.

⁵⁰ Epaminondas (yak. MÖ 420-362) Pythagorasçı Taraslı Lysis’ten eğitim almıştı. Ksenophon (MÖ 430-355) Sokrates’in öğrencilerinden biriydi.

⁵¹ Aristoteles, *Retorik*, 2.14.1390b’de, bedenin 30-35 yaşlarında, zihnin 49 yaşında en güçlü olduğunu söyler. *Worlds in PDF Kitap* Arsivi - <https://rantey.org>

II.3. Politika ve yönetim konusuna gelince, tahsilin bunlara kuvvet yerine zarar vermesi pek imkânsız bir şeydir. Genellikle sahip oldukları birkaç hoş giden reçeteyle kendilerine güvenen ve maceracı olan ama ne hastalıkların nedenlerini ne hastaların mizaçlarını ne belirtilerin tehlikesini ne de doğru tedavi yöntemini bilen deneyci⁵² hekimlerin eline doğal bir bedeni teslim etmenin bir hata sayıldığını görürüz. Sadece pratiği temel alan⁵³ ve [hukuk] kitaplarından öğrenmemiş, konu ele aldıkları dava-
nın aleyhine bir şekilde, deneyimlerinin dışına düştüğünde, çoğu zaman hemen şaşırıp kalan avukatlara ya da müdafilere güvenmenin benzer bir hata olduğunu görürüz. Böylece devletlerin tahsile dayanan adamlarla iyi karışmamış deneyci devlet adamları tarafından yönetilmesi, benzer bir sebeple, sonucu şüpheli⁵⁴ bir işten başka bir şey olamaz. Ama öte yandan, tahsilli yöneticilerin elinde olan herhangi bir yönetimin felaketle sonuçlandığının neredeyse hiçbir aksi örneği yoktur.

Pedant'lar⁵⁵ adıyla tahsillileri hafife almak ve küçültmek politikacılar için her ne kadar âdetten olsa da zamanın kayıtlarında,

⁵² *Empiric*. Deneme yanılma yoluyla hareket eden. “Şarlatan” çağrışımı vardır. Ayrıca bkz. II.x.8.

⁵³ Selby: “Bilgileri sadece kendi deneyimlerinden kaynaklanan ve hukukun ilkelerine dair hiçbir şey bilmeyen adamlar.”

⁵⁴ Yani tehlikeli.

⁵⁵ *Pedant*. İtalyanca kökenli (ve öncesi meçhul) olan, İngilizceye Fransızca-
dan geçmiş kelimenin artık eskimiş olan birincil anlamı “öğretmen”dir. Hâlâ geçerli olan ikincil anlamı “bilgiç,” “ukala” ya da eski Türkçede “mutasallif”tir. *Mutasallif*: “Haddinden fazla incelik ve bilgiçlik taslayan. Gü-
lünç, tuhaf, fazla bilgiçlik taslayan öğretmen” (*Büyük Osmanlı Lügati*). *OED* bu anlam için şu tanımı verir: “Kitap tahsiline ya da teknik bilgiye fazla değer veren ya da onu uygunsuzca ya da yersizce sergileyen kişi; pratik yargı ve insan ilişkilerinin bilgisiyle tavlınmamış, sadece tahsile sahip kişi; küçük bilgi ayrıntılarını ya da şekilsel kurallara katı bağlılığı aşırı vurgula-
yan kişi; bazen, bir teorinin etkisi altına girmiş ve onu ayırım gözetmeksizin tüm örneklerle uygulamakta ısrar eden kişi, doktrinci.” Bacon’ın zamanında her iki anlam da yenidir. Bacon’ın buradaki kullanımı iki anlamı da kapsı-
yor görülmektedir. *OED* Kitap Birinci baskısında tanımların, politikacılar

birçok örnekte öyle görünüyor ki, reşit olmayan hükümdarların yönetimlerinin (bu tür bir devletin muazzam dezavantajına rağmen) yetişkin yaştaki hükümdarların yönetiminden üstün olmuştur, hatta tam da alaya maruz bırakmaya çalıştıkları o sebeple, çünkü o vesileyle devlet *Pedant*'ların elinde olmuştur. Zira Roma devleti, Nero'nun henüz reşit olmadığı o çok övülen ilk beş yıl boyunca, bir *Pedant* olan Seneca'nın elinde öyleydi.⁵⁶ Yine genç Gordianus'un reşit olmadığı dönemde, on yıl veya daha uzun bir süre boyunca, bir *Pedant* olan Misisheus'un ellerinde büyük alkış ve memnuniyetle öyleydi.⁵⁷ Ondan önce de, Alexander Severus'un reşit olmadığı dönemde, öğretmenler ve hocalar tarafından yardım edilen kadınların yönetimi sebebiyle, pek de farklı olmayan ellerde, benzer bir mutluluk içindeydi.⁵⁸ Hatta Roma piskoposlarının yönetimine, özellikle de bizim zamanımızdaki her ikisi de başlangıçta sadece *pedant* keşişler olarak saygı duyulan Pius Quintus ve Sixtus Quintus'un⁵⁹ yönetimlerine bakan biri görecektir ki, bu tür papalar papalığa devlet işlerinde eğitim ve yetiştirmeden ve hükümdarların saraylarından yükselmiş olanlardan daha büyük işler yapar ve daha doğru devlet idaresi ilkelere üzerinde ilerler. Zira tahsille yetiştirilen adamlar İtalyanların

ikinci anlamı kastediyor görünür), kelimeyi çevirmeden bırakmak daha doğru olacaktır.

⁵⁶ Nero MS 54'te, 17 yaşında imparator olmuş ve önceki 5 yıl (49-54) boyunca hocası Seneca devlet yönetiminde kısmen etkili olmuştur.

⁵⁷ III. Gordianus MS 238'de 13 yaşında imparator olmuş ve 241'de kayın pederi Misisheus'u askerî ve sivil yetkilere sahip yüksek bir göreve getirmiştir.

⁵⁸ Alexander Severus MS 222'de 14 yaşında imparator olmuş ve büyük annesi (Maesa) ve annesinin (Mamaea) katkılarıyla yönetmiştir. Onlara yardımcı olan hocalar arasında meşhur hukukçu Ulpianus da vardır.

⁵⁹ V. Pius ve V. Sixtus, sırasıyla, 72-1565 ve 90-1585 yıllarında görev yapan Papalardı. İlk Osmanlı donanmasını İnebahtı Savaşı'nda (1571) yenilgiye uğratan Kutsal İttifak'ın kurulmasına önayak olmuştu. Ayrıca Kraliçe Elisabeth onun tarafından aforoz edilmiştir. Fransisken kökenli ikincisi özellikle bayındırlık işleriyle ilgilenmişti ve bunlardan biri olan Vatikan Kütüphanesi'ni kurdu.

ragioni di stato [devlet gerekçeleri]⁶⁰ dediği fırsatlardan istifade etmede ve zamana intibakta belki eksik olabilir –aynı Pius Quintus onlardan söz edildiğini duymaya tahammül edemez, onları dine ve ahlaki erdemlere karşı uydurmalar olarak adlandırdı⁶¹ – ama öte yandan, bunun telafisi olarak, din, adalet, onur ve ahlaki erdemin o aynı açık gerekçelerinde mükemmeldirler; ki bunlar iyi ve dikkatli bir şekilde takip edilirse, sağlıklı veya iyi beslenmiş bir bedende ilaç ne kadar kullanılırsa, diğerlerine ihtiyaç da o kadar nadir olacaktır. Ayrıca bir insan ömrünün deneyimi, bir insan ömründeki olaylar için [bile]⁶² örnekler ve emsaller sağlayamaz, zira bazen öyle olur ki torun veya bir başka zürriyet ataya oğuldan daha çok benzer. Aynı şekilde şimdiki zamanların olayları çoğu zaman daha sonraki veya mevcut zamanların örneklerinden çok eskilere daha iyi uyar. Ve son olarak, bir adamın maddi imkânları bir devlet hazinesine ne kadar ayak uydurabilirse, bir adamın zekâsı da tahsile o kadar denk olabilir.

II.4. Ve tahsilin dolaylı yollarla getirdiği iddia edilen zihni belirli şekillerde ayartmaya veya politika ve yönetim için uygunsuz kılmaya gelince, böyle bir şeyin olduğu kabul edilse bile, yine de hatırlanmalıdır ki, tahsil her birinde sunduğu uygunsuzluk ya da zayıflık nedeninden daha büyük bir ilaç ya da çare sağlar. Zira eğer gizli bir işlemle insanları şaşkın ve kararsız yapıyorsa, diğer yandan açık bir talimatla onlara ne zaman ve hangi gerekçeyle karar vereceklerini ve hatta karar verene kadar şeyleri taraf tutmadan nasıl

⁶⁰ Eski Türkçede “hikmeti hükümet” ve günümüzde daha çok “devlet aklı” denilen ve Makavel ile özdeşleşmiş bir terim. Politika ya da devlet yönetiminin “ahlak”tan ayrı kendi ilkeleri olduğuna işaret eder. *OED*’de İngilizcesi *reason of state* için verilen örnekler arasında en eski ikinci örnek Bacon’ın 1622 tarihli bir başka eserindedir.

⁶¹ Wright, Girolamo Catena’nın *Vita di Pio V.* (Roma, 1587) kitabında (s. 31), Fransa kralı XI. Louis’nin *Chi non sà simulare non sà regnare* (“aldatmayan yönetemez”) düsturuna karşılık, Papa’nın bu minvalde bir sözünü aktardığını belirtir.

⁶² Bu ek cümlelerin doğru anlamını sağlamak için Wright’ın yaptığı bir öneridir.

belirsizlik içinde yürüteceklerini öğretir. İnsanları kesin ve kuralcı yapıyorsa, nelerin doğası gereği ispata açık olduğunu ve nelerin tahmine dayalı olduğunu ve ilkelerin ve kuralların kapsamı kadar ayrımların ve istisnaların kullanımını öğretir. Örneklerin orantısızlığı veya benzeşmezliğiyle yanıltırsa, insanlara koşulların etki gücünü, karşılaştırmaların hatalarını ve uygulamanın tüm ihtiyatlarını öğretir. Böylece tüm bunlarda saptırabileceğinden daha etkili bir şekilde düzeltir. Ve bu ilaçları insanların zihnine örneklerin çabukluğu ve nüfuzuyla çok daha güçlü bir şekilde iletir. Zira yedinci Clement'in emrinde hizmet eden Guicciardini'nin çok canlı bir şekilde tasvir ettiği hatalarına veya Cicero'nun Atticus'a yazdığı mektuplarda kendi kalemiyle resmettiği hatalarına bakan biri, kararsız olmaktan hızla uzaklaşacaktır.⁶³ Phokion'un hatalarına baksın ve inatçı olmak ya da esnek olmamak konusunda dikkatli olacaktır.⁶⁴ Sadece İksion'un fablını okusun ve bu onu bulutlarda gezinmekten veya hayalperest olmaktan alıkoyacaktır.⁶⁵ İkinci Cato'nun hatalarına baksın⁶⁶ ve hiçbir zaman mevcut dünyanın zıddına yürüyen Antipotlardan biri olmayacaktır.⁶⁷

⁶³ 1523-34 arasında Papalık yapan VII. Clement ihtilafa düştüğü İngiltere kralı VIII. Henry'nin çağdaşıydı. *İtalya Tarihi* kitabıyla bilinen tarihçi ve devlet adamı Francesco Guicciardini (1483-1549) Makavel'in çağdaşı ve dostuydu. Titus Pomponius Atticus (MÖ 110-32) Cicero'nun yakın dostudur.

⁶⁴ Atinalı devlet adamı ve komutan Phokion (MÖ 402-318) Makedon yayılcılığına karşı mücadeleyi savunan hatip Demosthenes'in rakibi olarak barışın korunmasını savunuyordu. Aynı zamanda Platon'un öğrencisi olan Phokion'a erdemli karakterinden ötürü "İyi" lakabı verilmişti.

⁶⁵ Bir Yunan mitolojisi figürü olan İksion'dan aşağıda tekrar II.viii.3'te bahsedilir.

⁶⁶ Sansör Cato'nun torunun oğlu olan Genç ya da İkinci Cato (MÖ 95-46) Roma Cumhuriyeti'ni savunan, Jül Sezar'a muhalif Romalı bir devlet adamıydı.

⁶⁷ *Antipot*: Yer'in üzerindeki herhangi bir noktadan merkezden geçecek şekilde hayalî bir eksen geçirildiğinde, eksenin diğer taraftan çıktığı nokta. Aynı zamanda burada olduğu gibi yerkürenin zıt noktalarında yaşayan insanlar için kullanılır. Türkçede bu anlamda "taban karşıtı," Osmanlıcada "semt-i kadem" ve "semt-i kadem-i kadem" gibi ifadeler kullanılmıştır.

II.5. Ve tahsilin insanları boş vakit ve özel yaşama uygun kılması ve insanları tembelleştirmesi gerektiği fikrine gelince, zihni sürekli bir hareket ve çalkantıya alıştıran şeyin tembelliğe yol açması tuhaf bir şey olurdu. Tersine, tahsilli olanların dışında işi kendisi için seven başka hiçbir tür insan olmadığı gerçekten öne sürülebilir, zira diğer kişiler, maaş için işini seven bir uşak gibi, onu kâr amaçlı sever; ya da onur için, çünkü bu onları insanların gözünde yüceltir ve aksi takdirde yıpranacak olan itibarlarını tazeler; ya da çünkü talihlerini akıllarına getirir ve onlara [dostlarını] hoşnut etme ve [düşmanlarını] hoşnutsuz etme fırsatı sunar; ya da çünkü gurur duydukları bir yetiyi çalıştırır ve böylece onların kendilerine karşı neşeli ve hoş düşünceler beslemesini sağlar; ya da çünkü başka bir amaçlarını ilerletir. Böylece sahte yiğitliklere ilişkin, bazı adamların yiğitliklerinin bakanların gözünde olduğu söylendiği gibi, bu tür adamların çalışkanlıkları da başkalarının gözündedir veya en azından kendi amaçları açısından. Sadece tahsilli insanlar işi doğayla uyumlu bir eylem olarak, elde edilen şeyden değil, eylemin kendisinden haz alarak, egzersizin beden sağlığına uygun olması gibi, zihinsel sağlığa uygun olduğu için sever. Böylece onların aklını meşgul edebilecek herhangi bir işe ilişkin, tüm insanlar arasında en yorulmak bilmez olanlar onlardır.

II.6. Ve bir insan okuma ve çalışmada çalışkansa ve yine de iş ve eylemde aylaksa, bu tahsilden değil, Seneca'nın sözünü ettiği gibi bir beden zayıflığından ya da ruhun yumuşaklığından kaynaklanır: *Quidam tam sunt umbratiles, ut putent in turbido esse quicquid in luce est* ["Bazıları gölgeye o kadar alışkındır ki, aydınlıkta olanı karanlıkta sanırlar"].⁶⁸ Bir insanın doğasındaki böyle bir nokta, kendisini tahsile adanmasını sağlayabilir ama onun doğasında böyle bir noktayı besleyen şey tahsil değildir.

⁶⁸ Seneca, *Mektuplar*, 3.6. Seneca'nın çağdaşı Publius Pomponius Secundus'tan aktarıldığı söz: *Quidam tam sunt umbratiles, ut putent in turbido esse quicquid in luce est*. <https://rantey.org>

II.7. Ve tahsilin çok fazla zaman veya boş vakit alması gerektiğine gelince, yanıtlım şudur: Olmuş ya da olabilecek en aktif ya da meşgul insanın (hiç şüphe yok ki) işinin gelgitlerini beklerken (yavaş ve uyuşuk ya da başkaları tarafından daha iyi yapılabilecek şeylere yüzeysel ve ehliyetsizce karışmaya hevesli olmadığı takdirde) boş vakti çoktur. Ve bu durumda soru, bu boş vakit aralıklarının nasıl doldurulacağı ve harcanacağıdır: Hazlarla mı, çalışmalarla mı? Bu sorunun yanıtı Demosthenes tarafından hazza düşkün bir adam olan hasmı Aeskhines'e güzel bir şekilde verilmişti. Aeskhines ona "söylevlerinin lamba koktuğunu" söylediğinde, "gerçekten de (der Demosthenes) seninle benim lamba ışığında yaptığımız şeyler arasında büyük bir fark var."⁶⁹ Dolayısıyla hiç kimsenin tahsilin işi kovacağından korkmasına gerek yoktur; daha ziyade, aksi hâlde farkında olunmadan her ikisinin de aleyhine girebilecek olan aylaklık ve hazza karşı, zihnin kontrolünü koruyacak ve kollayacaktır.

II.8. Yine, tahsilin yasalara ve yönetime karşı hürmeti balta-ladığına dair diğer düşünceye gelince, bunun hakikat kırıntısından tamamen yoksun, salt bir kötöleme ve iftira olduğuna şüphe yoktur. Zira kör bir itaat âdetinin öğretilen ve anlaşılan görev duygusundan daha emin bir yükümlülük olduğunu söylemek, kör bir insan bir rehber yardımıyla, gören birinin bir ışık yardımıyla yapabileceğinden daha emin adımlarla yürüyebileceğini iddia etmektir. Ve tahsilin insanların zihinlerini yönetime karşı nazik, cömert, uysal⁷⁰ ve esnek kıldığı tartışmasız bir gerçektir. Oysa cehalet onları kaba, aksi ve isyankâr kılar. Ve en barbar, eğitimsiz ve cahil zamanların kargaşalara, ayaklanmalara ve değişimlere en çok maruz kaldığı düşünüldüğünde, zamanın delili bu iddiayı ispatlar.

⁶⁹ Bu anekdot Plutarkhos, *Demosthenes*, 8.2'de aktarılır. Orada ilgili kişinin Aeskhines değil, Pytheas olduğu ifade edilir.

⁷⁰ *Maniable*. Wright, mevcut eserin 1605 edisyonunun bazı nüshalarında bunun yerine *amiable* (dilek) kelimesinin geçtiği belirtilir.

II.9. Ve Sansör Cato'nun yargısına gelince, tahsile karşı küf-ründen dolayı, işlediği suçun aynı türünde, iyi bir şekilde cezalandırılmıştı. Zira otuz yaşını geçtiğinde, yeniden okula gitmek ve Yunan yazarlarını okumak amacıyla Yunan dilini öğrenmek için aşırı bir isteğe kapılmıştı, ki bu da onun Yunan tahsiline yönelik önceki tenkitinin kendi fikrinin içsel anlamına göre olmaktan çok, yapmacık bir vahamet olduğunu gayet iyi gösterir. Ve Vergilius'un dizelerine gelince, yönetim sanatını Romalılara mal ederek ve uyruk sanatlarını diğerlerine bırakarak dünyaya meydan okumak onu memnun etse de yine de şu kadarı açık ki, Romalılar diğer sanatların zirvesine çıkana kadar asla imparatorluğun o zirvesine çıkmadılar. Zira yönetim sanatının en büyük mükemmellik içinde olduğu ilk iki Sezar zamanında,⁷¹ insanlık tarihinde bilinen, en iyi şair Vergilius Maro, en iyi tarihçi Titus Livius, en iyi antikacı⁷² Marcus Varro ve en iyi ya da en iyi ikinci hatip⁷³ Marcus Cicero yaşıyordu. Sokrates'e yönelik suçlamaya gelince, bunun kovuşturulduğu zamanı hatırlamak gerekir; kovuşturma şimdiye kadar hüküm sürmüş en alçak, en kanlı ve en kötü niyetli kişiler olan otuz tiranın dönemindeydi.⁷⁴ Ve rejim değişir değişmez, onların bir suçlu yaptıkları Sokrates, bir kahraman yapıldı

⁷¹ Yani Jül Sezar ve Octavius (Augustus). "Sezar," Jül Sezar'ın ardından, Augustus ile birlikte saygı ifadesi olarak kullanılmaya başlanmıştı.

⁷² *Antikacı* (*antiquary*), bu bağlamda, antika alıp satan kişi değil, antik çağın her türlü kalıntılarını araştıran uzman olarak anlaşılmalıdır. "Tarihçi"den farkı yakın zamanlara değil, eski zamanlara odaklanması ve ilgi alanının özellikle eski zamanların tarihçilerinin kendilerini sınırladığı politik tarihten daha geniş olmasıdır. Çağdaş Cicero (MÖ 106-43) gibi Atina'da Platon'un Akademisi'nde eğitim alan ve akla gelebilecek her konuda 74 eser üretmiş olan Varro (MÖ 116-27) tam anlamıyla bir "hezarfen" idi ve aynı zamanda politik ve askerî görevlerde bulunmuştu. Günümüze kısmen ulaşmış başlıca eseri *De lingua Latina* (Latin Dili Üzerine), tam ulaşmış bir diğer eseri ise *De re rustica* (Tarım Üzerine) adını taşır.

⁷³ İkinci ihtimalde, birinci Demosthenes'tir.

⁷⁴ Peloponnesos Savaşı'nın ardından MÖ 404'te Atina'da kurulan ve sekiz ay süren tiranlık rejimi. Ama Sokrates'in yargılanması bu rejimin yıkılmasının ardından kurtuluşun bir sonucu olarak görülmüştür. Bazı uzmanlar bu

ve anısı ilahî ve beşerî onurlarla birikti ve o zamanlar karakterin⁷⁵ yozlaştırıcısı olarak adlandırılan o konuşmaları, daha sonra zihin ve karakterin etkili ilaçları olarak kabul edildi ve o zamandan günümüze böyle sayıldı. Dolayısıyla bu, kaprisli sertlikleri ya da hayalî vahametleri içinde tahsile karşı ithamlarda bulunduğunu sanan politikacılara yanıt olsun. Yine de Castor ve Pollux gibi, *lucida sidera* [“parlak yıldızlar”],⁷⁶ mükemmel ışık ve en uğurlu etkinin⁷⁷ yıldızları olarak, bu kadar tahsilli iki hükümdarın, Kraliçe Elizabeth ve Majestelerinin, örneğinin ve himayesinin ulusumuzdaki tüm mevki ve yetki sahibi adamlarına işlediği tahsile yönelik sevgi ve saygı bakımından, bu çürütme günümüz için gerekli değildi (ama şu var ki emeklerimizin diğer çağlara uzanıp uzanamayacağını bilmiyoruz).

III. Bacon şimdi, tahsilli insanların kendi konum, karakter, ahlak ve çalışmalarının yol açtığı varsayılan tahsile yönelik itibarsızlaştırmayı ele almaya geçer. Bunlardan sadece sonuncusu dikkate alınmayı hak eder. Makul hiçbir insan, bir âlimi, koşulların onu yerleştirdiği konumdan ya da doğanın ona bahsettiği eğilimden dolayı kınamaz. Ancak burada akıllı itirazlarla değil, popüler önyargılarla uğraşıyoruz ve bu nedenle geri kalan hususlar bu şekilde kolayca geçirilemez. Tahsilli insanların yoksul ve meçhul kişiler olduğu ve basit meslekler pe-

hatanın Bacon’ın okuduğu Seneca veya Montaigne gibi bir yazardan kaynaklanmış olabileceğini belirtir.

⁷⁵ *Manners*. Bu kelime bazen “karakter” bazen “ahlak” olarak çevrilmiştir. *OED s.v. manner*: “4a. Bir kişinin huy edindiği davranış, özellikle ahlaki yönüne atıfla; ahlaki karakter; ahlak. 4b. Daha soyut anlamda: Ahlaki yönü itibarıyla davranış; ayrıca, bir çalışma alanı olarak ahlak; genel âdet veya hissiyatta yerleşik olan ahlaki kod.” Latince den İngilizceye de geçmiş olan *mores* (veya *morals*) kelimesiyle aynı anlamdadır. “Alışkanlıklar” ya da “âdetler” olarak da çevrilebilecek bu kelimeler aynı anlama gelen Yunanca *ethos* kelimesine karşılık gelir.

⁷⁶ Castor ve Pollux, Yunan ve Roma mitolojisinde, Zeus/Jüpiter ve Leda’nın ikiz oğullarıdır ve İkizler burcuyla özdeşleştirilmişlerdir. *Lucida sidera*, Horatius, *Carmina*, 1.3.2’den bir alıntıdır.

⁷⁷ *Influence*. Wright, *Black Past*, 10. Aralık 2015 tarihinde erişildi.

şinde koştugu söylenir. Bacon, burasının yoksulluğa övgü düzmenin yeri olmadığını ancak, dünyanın yoksul fakat tahsilli insanlara çok şey borçlu olduğunu göstermenin kolay olacağını söyler. Zenginlik her zaman erdemin garantisi değildir; tahsil de zenginlik elde etmenin bir yolu olarak görülmemelidir. Meçhuliyete gelince, çoğu insan özel bir mevkinin üstün itibarını ve rahatlığını kabul eder; kaldı ki öğretmenlik mesleğini önemsiz ya da aşağılık olarak görmekten daha büyük bir hata olamaz. Karakter üzerindeki etkisinde, tahsilin *eğilimi* medenileştirmeye yöneliktir; ürettiği kusurlar, tedbirsizliğe yaklaşan kendini düşünmeme hâli ve kamusal tavırları düzeltme girişimlerinde çok yüksek bir standardı hedefleme eğilimidir. Kabul edilmelidir ki bunlar, “erdemin tarafına meyleden” hatalardır ve tahsilin kendisi bunların ikincisine bir panzehir sağlar. Yine, tahsilli insanların başkalarıyla ilişkilerinde nabızgirlikten [*tact*] yoksun oldukları söylenir (§ 7). Durum tam olarak böyle değildir ve ayrıca, insanların nabızgirlik olarak övdükleri şey, çoğu kez çıkarıcı yaltaklığın başka bir adıdır. Salt davranışsal sakarlık dikkate alınmaya değmez. Bacon, her türlü bencilliği ve haysiyetsizliği kesinlikle kınar ama haklı olarak, âlimlerin haysiyetlerini kaybetmeden büyük ve güçlü kişilere taviz verebilecekleri durumlar olduğunu söyler.

III.1. Dolayısıyla şimdi tahsilli insanların kendilerinden doğan ve genellikle daha hızlı yapışan tahsile yönelik o üçüncü tür itibarsızlaştırma ya da itibardan düşürmeye geliyoruz. Bu ya talihlerinden⁷⁸ ya karakterlerinden ya da çalışmalarının doğasından kaynaklanır. İlki onların elinde değildir ve ikincisi arızidir; sadece üçüncünün ele alınması uygundur. Ama doğru ölçüyle değil, popüler değer biçme ve düşünceyle ilgilendiğimizden, ilk ikisinden biraz bahsetmek yanlış olmaz. Dolayısıyla tahsilli in-

⁷⁸ *Fortune* kelimesinin birincil “talih” anlamının yanı sıra “sosyo-ekonomik durum” anlamı da vardır ve hemen aşağıda *fortune or condition* (“talih ya da durum”) ya da devamında *scarcity of means* (“imkânların kıtlığı”) ve *conditions of life* (“yaşam koşulları”) ifadeleri bu anlamın ön planda olduğunu gösterir. Ama “talih” anlamı hiç yok değildir, zira bu anlamla uygun olarak müteakip cümlede *fortune*’un onların elinde olmadığı söylenir. Ayrıca bkz. 34. Deneme (“Zenginlik Kırparı”) ve 40. Deneme (“Talihin Üzerine”).

sanların talihinden ya da durumundan tahsile iliştirilen itibar kayıpları ya imkânlarının kıtlığına ya da yaşamlarının mahremiyetine ve mesleklerinin basitliğine ilişkindir.

III.2. Darlıkla ve tahsillilerin genellikle çok az şeyle başladıkları ve emeklerini esasen kazanca ve yükselmeye dönüştürmedikleri için diğer insanlar kadar hızlı zenginleşmedikleriyle ilgili olarak, yoksulluk övgüsü temasını Makyavel'in şunu derken bu noktada kendisine çok fazla şey atfettiği bir keşişe bırakabiliriz: "Keşişlerin yoksulluğuna yönelik saygı ve hürmet, piskoposlar ve yüksek din adamlarının israf ve aşırılıkları skandalını telafi etmeseydi, ruhban sınıfının krallığı çoktan bitmiş olurdu."⁷⁹ Böylece denebilir ki, tahsillilerin yoksulluğu yaşamın medeniliği ve onurunu ayakta tutmasaydı, hükümdarların ve soyluların refahı ve lüksü çoktan kültürsüzlüğe ve barbarlığa dönüşmüş olurdu. Ama bu tür avantajlar olmadan bile, Roma devletinde (her ne kadar paradoksların olmadığı bir devlet olsa da⁸⁰), talih yoksulluğunun bazı çağlar için ne kadar saygıdeğer ve onurlu bir şey olduğunu gözlemlemeye değer. Zira Titus Livius'un girişinde şunu dediğini görüyoruz: *Caeterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctor, nec bonis exemplis diti-or fuit; nec in quam tam serae avaritia luxuriaque immigraverint; nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit* ["Eğer konuya duyduğum sevgi beni aldatmıyorsa, dünyada şimdiye kadar daha büyük, daha dindar ya da iyi örnekler açısından daha zengin; açgözlülüğün ve lüksün içine bu kadar geç girdiği;

⁷⁹ Machiavelli, *Söylevler*, 3.1. Kastedilen keşişler Fransisken ve Dominiken tarikatlarının kurucuları Aziz Francesco (1182-1226) ve Aziz Dominik'tir (1170-1221). Bacon, "çok fazla şey atfettiği" derken, Makyavel'i söz ettiği duruma dair yanlış bir tespit yaptığı için eleştirmektedir. "Usturası" ile meşhur Ockhamlı William (yak. 1285-1347) da bir Fransisken keşişi olarak Papa ve Kiliseyi bu konuda şiddetle eleştirmiş ve bu yüzden aforoz edilmişti.

⁸⁰ Romalılar sağduyularıyla tanınıyordu. Yoksulluğun zenginliğe tercih edilmesi sağduyuya aykırıdır, yani paradokstır. <https://rantey.org>

yoksulluk ve tutumluluğun bu kadar uzun süre, bu kadar büyük saygı gördüğü hiçbir devlet olmamıştır”].

Aynı şekilde, Roma devleti artık kendisi olmayı bırakıp yozlaştıktan sonra, zaferinin ardından Jül Sezar’ın danışmanlığını üstlenen kişinin, ⁸¹ devletin reformuna nereden başlayacağı konusunda, zenginliğe değer vermeyi ortadan kaldırmayı nasıl en önemli nokta yaptığını görürüz: *Verum haec et omnia mala pariter cum honore pecuniae desinent; si neque magistratus, neque alia vulgo cupienda, venalia erunt* [“Ama bu ve tüm diğer kötülükler paraya tapınmayla birlikte sona erecektir; ve bu da genel olarak arzu edilen makamlar ve başka şeyler para karşılığı satılmadığında gerçekleşecektir”]. Bu noktayı sonuca bağlamak gerekirse, *rubor est virtutis color* [“yüz kızarması erdemin rengidir”] ⁸² doğru söylenmiş bir söz olduğu gibi (gerçi bu bazen ahlaksızlıktan gelir); yerinde olarak *paupertas est virtutis fortuna* [“yoksulluk erdemin talihidir”] de denebilir (gerçi bu bazen kötü idare ve kazadan kaynaklanabilir). Şüphesiz Süleyman bunu bildirmiştir, hem hüküm olarak, *Qui festinat ad divitias non erit insons* [“zengin olmak için acele eden suçsuz olmayacaktır”]; hem de talimat olarak, “Hakikati satın al ve onu satma! ve aynı şekilde hikmet ve bilgiyi de” ⁸³; tahsil için imkânların harcanması ve tahsilin imkânlara uygulanmaması gerektiği yargısında bulunarak. Ve mütefekkir insanların yaşamının mahremiyetine veya (avamın nazarında sayılabileceği gibi) meçhuliyetine gelince, sivil [kamusal] bir yaşama kıyasla ve onun aleyhine, sağladığı güvenlik, özgürlük, haz ve itibar ya da en azından itibarsızlıktan muafiyet için, şehvet ve tembellikten muaf özel bir yaşamı övmek o kadar yaygın bir temadır ki bunu iyi bir şekilde ele almayan yoktur; ifa-

⁸¹ Gaius Sallustius Crispus (MÖ 86-36). Müteakip alıntı Sallustius’a atfedilen (ama sahih olmadığına inanılan) Sezar’a hitaben yazılmış *ad Caesarem senem de republica* (Sezar’a Devlet Üzerine Mektup) başlıklı mektuptandır (1.8).

⁸² Diogenes Laertios 6.54’te Kinik Diogene’ye atfedilen bir söz.

⁸³ Sırasıyla, Süleyman’ın ÖZDİGEP, Arşiv: 28-2010ps 23a23.

dede insanların tasavvurlarıyla ve tasvipte insanların rızalarıyla o denli uyumludur. Sadece şunu ekleyeceğim: Devletlerde unutulmuş olan ve insanların gözünde yaşamayan tahsilliler, Junia'nın cenazesindeki Cassius ve Brutus'un suretleri gibidir: Tacitus'un, diğer birçoklarının aksine onların temsil edilmeyen suretleri için dediği gibi, *Eo ipso praefulgebant, quod non visebantur* ["tam da görülmedikleri için öne çıktılar"].⁸⁴

III.3. Ve mesleğin basitliğine gelince,⁸⁵ en çok aşağılama konusu ettikleri şey, gençliğin yönetiminin genellikle onlara tahsis edilmesidir; gençlik çağı, en az otoriteye sahip olduğundan, gençliğin ilişkide olduğu ve gençlikle ilgilenen o mesleklerin hor görülmesine aktarılır. Ama bu karalamanın ne kadar adaletsiz olduğu (eğer şeyleri kanının popülerliğinden aklın ölçüsüne geri getirirseniz), şuradan görülebilir: İnsanlar yıllanmış bir kaptan ziyade yeni bir kaba ne koydukları, güçlenmiş bir bitkiden ziyade genç bir bitkinin çevresine hangi toprağı koydukları konusunda daha dikkatlidir; aynı şekilde her şeyin en zayıf dönemi ve zamanı en iyi yardımcı araçlara ve desteklere sahip olmaya alışkıdır. Ve İbrani Rabbilerine kulak verelim: "Genç erkekleriniz görüler görecektir ve ihtiyarlarınız düşler düşleyecek"; buna dair, şöyle derler: gençlik daha değerli olan çağdır, çünkü görüler Tanrı'nın tezahürlerine düşlerden daha yakındır.⁸⁶ Ve şunu da belirtelim

⁸⁴ Tacitus, *Annales*, 3.76. Junia Tertia (MÖ 75-MS 22), her ikisi de Sezar'a karşı komplonun önderlerinden olan Brutus'un (MÖ 85-42) kız kardeşi ve Cassius'un (MÖ 86-42) eşi idi. Cenazesi Augustus'un ardından İmparator olan Tiberius'un dönemine denk gelmişti. Soyluların cenazesinde ölünün yüksek kamu görevlerinde bulunmuş ölmüş akrabalarının balmumundan maskeleri (*imagines*) cenaze alayında onların kılığına girmiş ve savaş arabalarına binmiş kişiler tarafından taşınırdı.

⁸⁵ "Basitlik" (*meanness*) "bayağılık" anlamındadır.

⁸⁶ Yoel 2.28 (İbranice Tanah'ta 3.1). Yoel'deki pasajda ilk olarak yaşlılardan, ikinci olarak gençlerden söz edilir. Bacon bu alıntıyı "Gençlik ve Yaşlılık Üzerine" adlı 42. Denemesinde de kullanır. Burada *apparition* (tezahür) kelimesini kullanırken, orada *revelation* (vahi) kelimesini tercih eder (*De Augmentis*'te de tercih eder). Kitap Arşivi: <http://fontendy.org> Forum Portekiz

ki *Pedant*'ların yaşam koşulları tiyatro sahnelerinden her ne kadar tiranlığın taklitçisi olarak alaya alınmış ve modern gevşeklik veya ihmalkârlık hoca ve eğitmen seçimine gereken önemi göstermemiş olsa da en iyi zamanların kadim hikmeti devletlerin yasalarıyla çok meşgul ve eğitim konusunda çok ihmalkâr olduklarına dair her zaman haklı bir şikâyetle bulunmuştur. Kadim disiplinin bu mükemmel parçası, son zamanlarda Cizvitlerin kolejleri tarafından bir ölçüde yeniden canlandırıldı. Batıl inançları bakımından, *quo meliores, eo deteriores* ["ne kadar iyi, o kadar kötü"]⁸⁷ diyebilirsem de bu ve beşerî tahsil ve ahlaki konularla ilgili diğer bazı noktalar bakımından, Agesilaos'un düşmanı Pharnabazos için söylediği gibi, *talis quum sis, utinam noster esses* ["o kadar iyisin ki, keşke bizden olsaydın"]⁸⁸ diyebilirim. Ve tahsilli insanların talihlerinden kaynaklanan itibarsızlaştırmalarla ilgili olarak bu kadar.

III.4. Tahsilli insanların karakterine gelince, bu kişisel ve bireysel bir şeydir. Ve hiç şüphesiz, diğer mesleklerde olduğu gibi, aralarında her türlü mizaç vardır ama yine de *abeunt studia in*

doğumlu olup *Reconquista* sonrası İberya'yı terketmek zorunda kalan Don Isaac Abravanel'e (1437-1508) aittir. "Rabbi," "efendi" anlamındaki "rab" kelimesinden gelir ve Yahudilikte dinî ve ilmî konularda otorite sahibi kişiler için kullanılır. "Rabbâniyyûn âlim olmanın ötesinde önce kendilerini, daha sonra diğer insanları ilim ve irfan, güzel edep ve ahlakla terbiye eden, onların gerek dinî gerekse dünyevî işlerinden sorumlu olan kişilerin oluşturduğu daha üst bir mevkiye, yönetici ve uygulayıcı vasfına da sahip olan ve Yahudi halkına önderlik eden âlim sınıfına karşılık gelmektedir" (*TDV İslam Ansiklopedisi*, Rabbâniyyûn md.). "Hikmet" ile eş köklü olan "Haham" sıfatı da bazen aynı anlamda kullanılmıştır. "Bununla birlikte hahamların rabbilerden (üstat) daha aşağı bir düzeyde bulunduğu açıktır. Bu hususu İslâm'daki dinî teşkilâtla mukayese etmek gerekirse hahamların imam pozisyonuna karşılık rabbiler müftü konumunda görünmektedir. Ancak zamanla bu fark ortadan kalkmış, Aşkenazi Yahudilerinde rabbi, Sefarad (İspanya) Yahudilerinde ise haham aynı anlamda kullanılmıştır" (a.g.e., "Haham" md.).

⁸⁷ Diogenes Laertios 6.46. Kinik Diogenes'in bir sözü.

⁸⁸ Plutarkhos, *Örnekler*, 12.6. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

mores [“çalışmalar karaktere girer”]⁸⁹ sözünde doğruluk payı olduğu gibi, çalışmaların onlarla meşgul olanların karakteri üzerinde bir nüfuz ve etkisi olur.

III.5. Ama dikkatli ve tarafsız bir incelemenin ardından, kendi adıma, tahsilli insanların karakterlerinden tahsile yönelik bir leke gelebileceğini göremiyorum; yani tahsilli olmaları itibarıyla sahip oldukları karakterden [gelebilecek bir leke]. Eğer ki kusur (Demosthenes, Cicero, İkinci Cato, Seneca ve daha birçokları için varsayıldığı gibi), hakkında okudukları zamanlar, içinde yaşadıkları zamanlardan genellikle daha iyi ve öğretilen [ahlaki] görevler uygulanan görevlerden daha iyi olduğundan, şeyleri mükemmelliğe ulaştırmak ve ahlak yozlaşmasını ilkelerin dürüstlüğüne ya da çok yüksek örneklerle geri getirmek için bazen haddinden fazla çaba gösterdikleriyse, yine de bu konuda kendi tarzlarında yeterince uyarı yapmışlardır. Zira Solon, kendisine yurttaşlarına en iyi yasaları verip vermediği sorulduğunda, bilgece yanıt vermiştir: “alabilecekleri kadar.”⁹⁰ Ve Platon ülkesinin yozlaşmış ahlakıyla uyuşmadığını görünce, şunu diyerek, herhangi bir mevki veya görev üstlenmeyi reddetmişti: “Kişi ülkesine ana babasına muamele eder gibi etmelidir, yani mücadele değil, alçakgönüllü iknalar yoluyla.”⁹¹ Ve Sezar’ın danışmanı da aynı uyarıda bulunmuştur: *Non ad vetera instituta revocans quae jam pridem corruptis moribus ludibrio sunt* [“İnsanları ahlakın uzun zamandır yozlaşmasıyla artık alay konusu olan eski usullere geri götürmeye çalışma!”].⁹² Ve Cicero dostu Atticus’a şunları yazarken İkinci Cato’da bu hataya doğrudan işaret eder: *Cato optime sentit, sed nocet interdum reipublicae; loquitur enim tanquam in republica Platonis, non tanquam in faece Romuli* [“Cato iyi niyetli

⁸⁹ Ovidius, *Heroides*, 15.83. Alıntı Bacon’ın 50. Denemesi “Çalışmalar Üzerine”de tekrarlanır. “Karakter/ahlak” (*manners*) için bkz. yukarıda not 75.

⁹⁰ Plutarkhos, *Solon*, 15.

⁹¹ Platon, *Yedinci Mektup*, 331c-d. “Ama Bacon hikâyeyi muhtemelen Cicero, *Ad Familiares*, 1.9’dan almıştır” (Ellis, *De Augmentis*’e not).

⁹² Sallustius, *Sezar’ın İlk Kitap* Arsivi - <https://rantey.org>

ama bazen devlete zarar veriyor; zira sanki Romulus'un kalıntıları arasında değil de Platon'un devletindeymiş gibi konuşuyor"].⁹³ Ve aynı Cicero, şunu derken, filozofların öğretilerinde çok ileri gitmelerini ve çok kesin olmalarını mazur gösterir ve açıklar: *Isti ipsi praeceptores virtutis et magistri videntur fines officiorum paulo longius quam natura vellet protulisse, ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen, ubi oportet, consisteremus* ["Tam da o erdem öğretmenleri ve üstatları görevin sınırlarını doğanın niyet ettiğinden biraz daha ileri uzatmış görünüyör; ki zihnen en uç noktaya ulaşmaya gayret ettikten sonra, en azından olması gereken yerde durabilelim"].⁹⁴ Ve bununla birlikte kendisi, *Monitis sum minor ipse meis* ["kendi öğüdümü tutamıyorum"]⁹⁵ diyebilirdi, çünkü bu o kadar aşırı olmasa da kendi kusuruydu.

III.6. Bir başka kusur, bu türden olanların çoğu gibi, tahsilli insanlara özgüdür: Ülkelerinin veya efendilerinin korunmasına, iyiliğine ve onuruna kendi talihlerinden veya güvenliklerinden önce değer vermişlerdir. Zira Demosthenes, Atinalılara şöyle der: "Size öğüdüm, eğer dinleyecek olursanız, beni aranızda büyük kılacak ve sizi diğerleri arasında küçük kılacak türden değil, vermesi bazen benim için iyi olmayan ama takip etmesi sizin için daima iyi olan türdendir."⁹⁶ Ve aynı şekilde Seneca, *Quinquennium Neronis*'i⁹⁷ tahsilli yöneticilerin ebedi şansına adamasının

⁹³ Cicero, *Attikos'a Mektup*, 2.1.8.

⁹⁴ Cicero, *Murena Savunması*, 65. Cicero burada kendisinden yaklaşık on yaş genç olan çağdaşı İkinci Cato'ya hitap etmektedir ve kastedilen öğretmenler Stoacılarıdır. Kısaca aşırı idealizmin pratikte sakıncalı bir katılığa yol açtığını belirtmektedir.

⁹⁵ Ovidius, *Aşk Sanatı*, 2.548.

⁹⁶ Demosthenes, *De Chersoneso*, 71-72. *Chersoneso* Gelibolu'dur. Demosthenes, Atina meclisinde verdiği bu söylevde, Trakya'da sefere çıkmış Makedonya Kralı II. Philippos'un (Atina için ticari öneme sahip) Gelibolu'ya yönelik tehdidinde dair konuşmaktadır.

⁹⁷ Harfiyen "Nero'nun Beş Yıllık Dönemi" anlamına gelen bu ifadeyle Nero'nun henüz reşit olmadığı, Seneca'nın onun hocası olarak yönetimde söz sahip olduğu yordamı (PDF-49156) Arşivi <https://rantey.org>

ardından, efendisi yönetiminde aşırı derecede yozlaştıktan sonra, dürüst ve sadık bir şekilde iyi ve özgür öğüt verme yoluna devam etti. Bu nokta başka türlü de olamaz, zira tahsil insanların zihinlerine, şahıslarının zayıflığı, talihlerinin belirsizliği ve ruhlarının ve davalarının⁹⁸ itibarına dair gerçek bir idrak kazandırır. Öyle ki, varlıklarının ve görevlerinin gerçek veya değerli bir amacının kendi talihlerinin bir büyüklüğü olabileceğini düşünmeleri imkânsızdır; ve dolayısıyla hesaplarını Tanrı'ya ve aynı şekilde Tanrı'nın altındaki (hizmet ettikleri krallar ve devletler olarak) efendilerine vermeye isteklidirler: *Ecce mihi lucrefecı* ["İşte, kendim için kazandım!"] değil, *Ecce tibi lucrefecı* ["İşte, senin için kazandım!"] diyerek.⁹⁹ Oysa yozlaştırıcı türden salt politikacılar, düşüncelerini tahsil yoluyla görev aşkı ve anlayışı üzerinde kurmamış ve evrenselliğe¹⁰⁰ asla genişçe bakmamış olanlar, her şeyi kendilerine havale eder ve sanki tüm çizgiler onlarda ve talihlerinde buluşmalıymış gibi kendilerini dünyanın merkezine iterler; tüm fırtınalarda kendi talihlerinin sandalında kendilerini kurtarabilsinler diye devlet gemisine¹⁰¹ ne olacağını asla umursamazlar. Oysa görevin ağırlığını hisseden, kendini sevmenin sınırlarını bilen adamlar tehlikeli de olsa yerlerini ve görevlerini savunmaya alışıkırlar. Ve eğer ayaklanma ve şiddetli değişimlerde

⁹⁸ "Dava" olarak çevrilen *vocation* (= *calling*) kelimesi harfiyen "çağrı" anlamı taşır. Söz konusu "çağrı," Tanrı'nın belli bir kişiyi belirli bir görevi/işlevi yerine getirmek üzere bir işe ya da kariyere çağırması anlamına gelir ve ilgili "görev" çağrılı kişi tarafından adanmışlık hissiyle yürütülür. Kelimenin sıradan anlamı "meslek" olsa da bu bağlamda Baçon mesleğin "ruhani" yönünü vurgulamaktadır.

⁹⁹ Matta 25.14-30'da anlatılan mesele gönderme.

¹⁰⁰ *Universality*. Kiernan buradaki kullanımı yukarıda İthaf'taki iki kullanımla aynı anlamda alır: *general knowledge* (genel bilgi). Buna karşın kelimeyi Vickers *general good* (genel iyi), Selby *public good* (kamusal iyi) olarak açıklar.

¹⁰¹ *The ship of estates*. Wright Latince çevirisini (*de reipublicae navi*) dikkate alarak *estates*'in *estate* olarak tekil okunmasını önerir. Devlet için gemi benzetmesi Antik Yunan'da da kullanılır. Platon *Devlet*'te *Politeia* kelimesiyle kullanır.

sağlam dururlarsa, bu, kendi davranışlarının değişime yatkın¹⁰² bir avantajından ziyade, çoğu zaman her iki karşıt tarafın da dürüstlüğü gösterdiği saygıdan kaynaklanır. Ama tahsilin zihne kazandırdığı bu hassas görev anlayışı ve göreve sağlam bağlılık noktasına gelince, talih onu ne kadar sınırsa sınısın ve birçokları yozlaşmış ilkelerinin derinliğinde onu ne kadar hor görürse görsün, açık onay alacaktır ve dolayısıyla çürütme ya da savunmaya o kadar az ihtiyacı vardır.

III.7. Tamamen yadsımak yerine daha büyük ihtimalle¹⁰³ savunulabilecek olan, tahsilli insanlara özgü bir başka yaygın kusur, bazen belirli kişilere ayak uydurmada başarısız olmalarıdır ve bu tam uyum eksikliği iki nedenden kaynaklanır. Biri, zihinlerinin genişliğinin kendisini bir kişinin doğasının ve âdetlerinin dikkatli bir gözlemi veya incelemesiyle sınırlayamamasıdır, zira *Satis magnum alter alteri theatrum sumus* ["birbirimiz için yeterince büyük bir seyirciyiz"]¹⁰⁴ bir bilgenin değil, bir sevgilinin söyleyeceği bir sözdür. Yine de zihninin görüşünü daraltamayan, yayıp genişletemeyen birinin büyük bir yetenekten yoksun olduğunu teslim ederim. Ama ikinci bir neden daha var ki bu yeteneksizliğe değil, seçim ve yargıya dayalı bir rettidir. Zira birinin bir başkası üzerindeki dürüst ve adil gözlem sınırları, onu yeterince anlamının ötesine uzanmaz, ki bu sayede onu gücendirmesin ya da ona sadık öğütler verebilsin ya da onun benliğine ilişkin makul bir dikkat ve ihtiyat sahibi olsun. Ama başka birini nasıl etkileyeceğini ya da [parmağında] oynatacağını ya da yöneteceğini bilmek için onu gözetlemek, bütün¹⁰⁵ ve soylu olmayan, ikili ve bölün-

¹⁰² *Versatile*. Selby buraya düştüğü notta şu açıklamayı yapar: "Bacon onları ayakta tutanın taraf değiştirme becerisi olmadığını söyler."

¹⁰³ *More probably*. Selby: "daha başarılı bir şekilde."

¹⁰⁴ Seneca, *Epist.* 7.11'de Epikür'e (Epikouros) atfedilir. Selby: "Bir âşık sevdiğini düşünmekle yetinir, ama hiç kimse bilgenin tüm dikkatini hak edecek kadar önemli değildir."

¹⁰⁵ *Entire*. "Dürüst" anlamında. Devamındaki "bölünmüş" (*cloven*) "samimi olmayan," parçalanmış anlamındaki "bölünmüş" (*cloven*) "samimi olmayan" anlamın-

müş bir yürekten kaynaklanır, ki bu dostlukta dürüstlük yoksunluğu olduğu gibi, hükümdarlara veya üstlere karşı da görev hissin-den yoksunluktur. Zira Levant'ın âdeti,¹⁰⁶ uyrukların gözlerini hükümdarlara dikmekten kaçınması, dışsal saygı gösterimi olarak barbarcadır ama ahlaki ders olarak iyidir, zira insanlar Kutsal Yazıların anlaşılmasız olduğunu bildirdiği kralların yüreklerine kur-nazlık ve çarpık gözlemlerle nüfuz etmemelidir.¹⁰⁷

III.8. Tahsilli insanlarda sıklıkla işaret edilen bir başka kusur daha vardır (bu bölümü bununla bitireceğim): tavır ve davranışlarında çoğu kez görgü ve dikkat gözetmedikleri ve eyleme dair küçük ve sıradan noktalarda¹⁰⁸ hatalar yaptıkları söylenir. Böylece sıradan bir kapasiteye sahip olanlar, daha küçük konularda onlarda eksik buldukları şeyler aracılığıyla daha büyük konularda onlara dair bir yargıda bulunur. Ama bu çıkarım çoğu zaman insanları aldatır. Bunun için onları Themistokles'in kendi ağzından kendisine küstahça ve kabaca uyguladığı ama bu sorunun genel durumuna yerinde ve adil bir şekilde uygulanabilecek sözüne yönlendiriyorum: Bir lavtaya el sürmeye davet edildiğinde, “onu çalamayacağını ama küçük bir kenti büyük bir devlet yapabileceğini” söylemiştir.¹⁰⁹ Dolayısıyla yönetim ve politika işlerinde çok deneyimli olup da küçük ve önemsiz vesilelerde ne yapacağını bilmeyen birçok kişi şüphesiz olabilir. Onları ayrıca, Platon'un, dışında maymunlar, baykuşlar ve acayip figürler bulunan ama içinde etkili ve değerli sıvı ve karışımlar barındıran eczacıların toprak ilaç kavanozlarıyla karşılaştırdığı ustası Sokrates'e dair söylediğine yönlendiriyorum:¹¹⁰ Dışarıdan bakana, yüzeysel

dadır.

¹⁰⁶ Krş. Herodotos 1.99. “Levant” “Doğu” anlamındadır.

¹⁰⁷ Süleyman'ın Özdeyişleri 25.3.

¹⁰⁸ *De Augmentis*'te buna dair örnekler: “bakışları, jestleri, yürüyüşleri, gündelik konuşmaları vs.”

¹⁰⁹ Plutarkhos, *Themistokles*, 2.2.

¹¹⁰ Krş. Platon, *Şölen*, 21 5b. Burada Bacon'ın Platon'un tasvirini Rabelais'in *Gargantua*'sından bir pasajla birleştirdiği düşünülür.

hafiflikler ve biçimsizliklerden yoksun olmadığını kabul etmiştir ama içsel olarak mükemmel erdemlerle ve güçlerle doludur. Ve tahsilli insanların karakteri konusuna ilişkin bu kadar.

III.9. Ama bu arada, tahsil iddiasında bulunan birçoklarının kendilerini rezil ettiği ve çok ileri gittiği bazı aşağılık ve yakışıksız durum ve davranış şekillerine izin vermek gibi bir amacım yok. Örneğin, Roma devletinin geç çağında genellikle önemli kişilerin evlerinden çıkmayan ve sakallı asalaklardan ¹¹¹ pek farklı olmayan çanak yalayıcı filozoflar böyleydi. Lukianos bu tür bir filozof hakkında gülünç bir tasvirde bulunur. Ev sahibesinin arabasında gezmeye götürdüğü ve küçük köpeğini taşımasında ısrar ettiği filozof, bunu itaatkârca ama sakarca yapınca, uşak onunla alay eder ve şöyle der: “Bir an Stoacı filozof Kinik oldu diye korktum.” ¹¹² Ama her şeyden önce, tahsilin kıymetini ve saygınlığını en çok düşüren şey, (Du Bartas’ın dediği gibi) ¹¹³ Hekabe’yi Helene’ye

¹¹¹ İng. *solemn parasites* (*De Augmentis*’te *barbatos parasitos*). “Sakallı” (*barbatos*) ifadesi *solemn*’ın ima ettiği “ciddi/saygın görünürlü” anlamına karşılık geliyor olmalıdır. Müteakip Lukianos’un hikâyesindeki “filozof”un da sakallı olduğu özellikle belirtilir.

¹¹² Lukianos, *De Mercede Conductis*, 33-34. “Köpek gibi” anlamında gelen “kinik” (Yun. *kynikos*) kelimesi Yunanca “köpek” anlamına gelen *kynos*’un türevidir. Aynı zamanda, “Stoacı” gibi, en meşhur temsilcisi Sinoplu Diogenes’in olduğu felsefe okulunun adıdır.

¹¹³ Du Bartas (doğ. 1544), *La Semaine ou creation du Monde* (1578).; Bacon’ın o dönem ünlü olan ama bugün pek tanınmayan bu yazara atfının arkasında Kral James’in ona hayranlığı yatıyor olabilir. “Hekabe’yi Helene’ye dönüştürmek” yaşlı bir kadına genç güzel bir kadınımış gibi, “Faustina’yı Lucretia’ya dönüştürmek” namussuz bir kadına namuslu bir kadınımış gibi iltifat etmek anlamına gelir. Hekabe Troya kralı Priam’ın eşi ve Paris’in annesi, Helene Sparta kralı Menelaos’un eşi ve Paris’in sevgilisiydi. Genç Faustina (yak. 130-75), Roma İmparatoru Antoninus Pius’un kızı ve Marcus Aurelius’un eşi idi. Dönemin bazı yazılı kaynaklarında kocasına sadakatsiz olduğuna dair hikâyeler anlatılmıştır (en az 14 çocuk doğurduğu söylenir) ama hikâyelerin doğruluğu şüphelidir. Son Roma kralının oğlu tarafından tecavüze uğrayan ve bunun üzerine kendini öldüren Lucretia (öl. MÖ 510) bu vesileyle Roma krallığının cumhuriyete dönüşmesinde kritik bir rol oynamıştır.

ve Faustina'yı Lucretia'ya dönüştürerek tahsilsiz olmayan birçok kişinin akıllarını ve kalemelerini alçalttığı ve kötüye kullandığı kaba ve apaçık dalkavukluk olmuştur. Kitapların ve yazıların günümüzde hamilere ithafı da takdire şayan değildir. Zira kitapların (kitap adını hak edenlerin) hakikat ve akıldan başka hamileri olmamalıdır ve antik âdet, onları yalnızca özel ve eşit dostlara ithaf etmek ya da kitaplara onların adlarını vermektir ya da krallara ve büyük kişilere olacaksa, kitabın konusunun uygun olduklarına ithaf edilirdi. Ama bu ve benzeri davranışlar savunmadan çok kınamayı hak eder.

III.10. Tahsilli insanların talihli insanlara riayet ya da hürmetini suçlayamam ya da kınayamam. Zira Diogenes'in kendisine alayla şunu soran birine verdiği yanıt iyiydi: "Nasıl oldu da zenginler filozofların değil de filozoflar zenginlerin takipçisi oldu?" Ölçülü ama yine de keskin bir şekilde yanıt verdi: "Çünkü bir taraf neye ihtiyaçları olduğunu biliyordu, diğeri bilmiyordu."¹¹⁴ Aristippos'un Dionysios'a bir ricada bulunduğu ve kendisine kulak verilmediğinde, verdiği karşılık da benzer nitelikteydi. Ayaklarına kapanmış, bunun üzerine Dionysios duraksamış ve ona kulak vermiş ve ricasını kabul etmiştir ve daha sonra felsefe adına hassasiyet gösteren biri, Aristippos'u özel bir rica uğruna tiranın ayaklarına kapanarak felsefe mesleğinin itibarını düşürdüğü için ayıplamıştır ama o şu yanıtı vermiştir: "Bu benim değil, kulakları ayaklarında olan Dionysios'un ayıbıdır."¹¹⁵ Şu mazereti vererek Adrianus Caesar ile elinden gelen en iyi şekilde tartışmayan kişinin gösterdiğinin de zayıflık değil, basiret olduğu kabul edilmiştir: "Otuz lejyona komuta edene boyun eğmek akıllıcadır."¹¹⁶ Bu ve benzeri hürmetler, zaruret ve

¹¹⁴ Diogenes Laertios 2.69. Bacon bunu yanlışlıkla devamında bahsettiği Aristippos yerine [Kinik] Diogenes'e atfetmiştir. Sokrates'in öğrencilerinden biri olan Aristippos'un bunu Sirakusa tiranı II. Dionysios'a (MÖ 397-43) söylediği rivayet edilir.

¹¹⁵ A.g.e. 2.79.

¹¹⁶ Spartianus, *Vita Hadriani*, 15. Söz konusu kişi Favorinus'tur (MS 80-160).

fırsata tenezzül etmeler kınanamaz; zira dışsal açıdan bir nebze aşağılık görünseler de doğru bir yargıda, kişiye değil duruma boyun eğme olarak sayılmalıdırlar.

IV. Bacon, şimdi tahsile karşı ileri sürülen ve tahsilli insanların çalışmalarının sonuçlarına dayanan son ve en ciddi itirazı ele almaya geçer. Bazı sahte tahsil türleri olduğunu itiraf eder ama gerçek tahsil bu nedenle hor görülmemelidir. Altın madenden ilk çıkarıldığında değersiz bir maddenin içine gömülü olduğu için değersiz değildir. Bacon, önce sahte tahsil türlerini ortadan kaldırmayı ve atmaya önerir; bu yapıldıktan sonra, gerçek tahsilin değeri takdir edilecektir.

Tahsilin itibarsızlaşmasına yol açan üç durum şunlardır: (i) tahsilli insanlar hakikat olmayan şeyler öne sürdüler; (ii) aşırı ayrıntıcı ve kavgacı oldular; (iii) yapmacıklıktan suçlu oldular.

Yapmacıklık içerik değil, üslupla ilgilidir ve ilk ele alınır. Reformcular, der Bacon, kısmen kendi görüşlerine destek bulmak amacıyla, kısmen de ihya etmek istedikleri Kilise'nin o ilk pratiğinin ne olduğunu araştırmak amacıyla antik yazarları dikkatli bir şekilde incelemeye yöneldiler. Antik dillerin bu özenli çalışması sonucunda Reformcular bu dillere karşı hayranlık beslediler ve bu onların Skolastiklerin barbarca üslubuna duydukları nefrete ve kendilerini avamı etkileyecek bir dilde ifade etme zorunluluğuna katkıda bulunarak yapmacık bir üslup saflığına ve aşırı süslü bir dile yol açtı. *İçerik, onlar tarafından, üsluba feda edildi.* Bu yapmacıklık hatası, aralıklarla kendini gösterir ve her zaman tahsilin itibarını zedeler. Üslup hiçbir şekilde hor görülmemelidir ama iyi bir üslup konunun yerine kabul edilmemelidir.

İkinci hata, yani aşırı ayrıntıcılık ve kavgacılık, ilkinden daha kötüdür. Hakikatin vasıtası olması koşuluyla, yapmacık dilin büyük bir zararı yoktur ama içerikteki kusuru hiçbir şey telafi edemez. (§ 5) Bu Skolastiklerin bariz bir şekilde suçlu olduğu hatadır. Dehalarını sürekli olarak çok sınırlı *veriler* üzerinde kullanarak sonsuz ama oldukça temelsiz ve değersiz bir felsefe ağı örmüşlerdir. Skolastiklerin bu aşırı ayrıntıcılığı hem konu seçimlerinde hem de tartışma yöntemlerinde kendini gösterdi. Tartışma için en verimsiz konuları seçtiler ve tartışmalarda bilimdeki her önermeyi bir saldırı ve savunma nesnesi olarak kurmakla yetindiler. Böyle bir yöntem, sadece önemsiz şeylere dair verimsiz kavgalara yol açabilirdi. Bir önerme, bağlamın gerektirdiği sınırlamalarla

ele alınmalıdır; bu şekilde bakıldığında, doğru olabilir ama kesinlikle ifade edilirse, yanlış olabilir. Bir çubuk, bir demetin ortasında dik duracaktır ama desteksiz kaldığında, yere düşecektir. Skolastikler, akıl yürütme için gerekli verileri ya Tanrı'nın sözünden ya da O'nun işlelerinden bulmuş olsalardı, tahsilin davasını ilerletebilirlerdi. Başarısız oldular, çünkü kendi *a priori* düşüncelerinden hareketle tartışmak ya da doğrulanmamış birkaç öncülde sonsuz tasımlar çıkarmakla yetindiler. Üçüncü hata –hakikat dışılık– en kötüsüdür. Bu, bilginin yadsınmasının ta kendisidir. Bu, genellikle bir arada var olan iki hata olan safdillik ve kasıtlı aldatmacadan ötürüdür. Safdillik kendini üç şekilde gösterir: (i) olgusal meselelerle ilgili olarak. İnsanlar, iddia edilen mucizelere veya doğa tarihindeki olağandışı şeylere inanmaya çok hazırdır. (ii) Bir insan, belirli bir sanatın neler yapabileceği konusunda çok safdil olabilir. Simya, astroloji ve büyü belirli sınırlar içinde etkili sanatlardır ama bunların vaizlerinin insanlığın safdillliğini nasıl istismar ettikleri iyi bilinir. (iii) İnsanlar, büyük bir ismin otoritesi tarafından onaylanan herhangi bir önermeye hemen onay verirler.

IV.1 Şimdi, tahsillilerin kendi çalışmalarının arasına karışmış hatalara ve batıllara¹¹⁷ geçiyorum. Bu, mevcut argümanın ana ve asıl konusudur; buradaki amacım, hataları haklı göstermek değil, hataları eleştirme ve ayırma yoluyla, iyi ve sağlıklı olanı haklı göstermek ve onu diğerinin çamurundan kurtarmaktır. Zira yoz ve bozuk olandan yararlanarak asıl hâlini ve erdemini koruyanı yermenin ve kötölemenin insanların tarzı olduğunu görüyoruz; kilisenin erken döneminde paganların Hristiyanları sapkınların kusurları ve yozluklarıyla kirlettiği ve lekelediği gibi. Ama yine de bu aşamada, tahsil konularında yaygın görüşten uzak daha gizli hataların ve engellerin tam bir incelemesini yapmak gibi bir niyetim yok; sadece popüler bir bakışın altına veya yakınına düşenlere dair konuşmak niyetindeyim.

¹¹⁷ *Vanity*. “Batıl,” “değersiz/faydasız” anlamında “boş” (İng. *vain*) kelimesinin isim hâli olarak anlaşılmalıdır: “Boş, esassız, çürük, temelsiz (şey)” (*Kubbealtı Lugatı*). *Vanity*’nin daha güncel “kibir” anlamı bu birincil anlama dayanır.

IV.2. Dolayısıyla çalışmalarda tahsilin en çok karalandığı başlıca üç batıl vardır: [1] boşuna değer verdiğimiz sahte ya da önemsiz şeyler, [2] hakikati olmayan ya da işe yaramaz şeyler ve [3] boş yere değer verdiğimiz safdil ya da ayrıntıya düşkün kişiler; ve ayrıntıya düşkünlük ya içeriğe¹¹⁸ ya da kelimelere ilişkindir. Böylece pratikte olduğu kadar teoride de tahsilin (deyim yerindeyse) şu üç hastalığı ortaya çıkar: ilki, hayalî tahsil, ikincisi, kavgacı tahsil ve sonuncusu, süslü tahsil: boş hayaller, boş kavgalar ve boş yapmacıklıklar. Sonuncusu ile başlayacağım.

Martin Luther, (şüphesiz) daha yüksek bir İlahî Takdir tarafından yönlendirildi ama akıl yürütme sürecinde, Roma Piskoposu ve kilisenin yozlaşmış geleneklerine karşı ne tür bir görev üstlendiğini ve kendi zamanının fikirlerinden hiçbir şekilde yardım almayarak kendi yalnızlığını gördüğünde, tüm antikiteyi uyandırmaya ve eski zamanları şimdiki zamana karşı ittifak yapmak üzere yardıma çağırmaya zorlandı; böylece uzun zamandır kütüphanelerde uyuyan hem ilahî hem beşerî çalışmaların eski yazarları genel olarak okunmaya ve düşünölmeye başlandı. Sonuç olarak bu, o yazarların daha iyi anlaşılması ve sözlerinin daha avantajlı bir şekilde vurgulanması ve uygulanması için, o yazarların yazdığı orijinal dillerde daha ayrıntılı çalışma ihtiyacına yol açtı. Ve onların üslup ve ifade tarzlarında yeniden bir zevk ve bu tür yazıya karşı bir hayranlık doğdu; bu (eski ama yeni görünen) o görüşlerin savunucularının Skolastiklere¹¹⁹ karşı besledikleri husumet ve karşıtlık tarafından çok daha ilerletildi ve hızlandı-

¹¹⁸ *Matter*. Kelimelerin (Lat. *verba*) işaret ettiği “şey” (Lat. *res*) genellikle “içerik” bazen de “konu” olarak karşılanmıştır. “Konu edilen şey” olarak da anlaşılabilir. *Ayrıntıya düşkünlük (curiosity)*: “önemsiz şeylere gereğinden fazla dikkat etme” (*OED*).

¹¹⁹ “Skolastik” olarak çevrilen *schoolman* kelimesinin *OED*’deki birincil anlamı şudur: “Yaklaşık 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar İtalya’nın, Fransa’nın, Almanya’nın ve İngiltere’nin fakülte ya da üniversitelerinde öğretildiği şekliyle mantık, metafizik ve ilahiyatla ilgilenen yazarlar dizisinden biri; bir ortaçağ skolastiği.”

rıldı. Skolastikler genellikle karşıt taraftandı ve yazıları tamamen farklı bir üslup ve biçimdeydi; kendi anlamlarını ifade etmek ve deyiş veya kelimenin saflığına, hoşluğuna ve (deyim yerindeyse) yasallığına¹²⁰ bakılmaksızın dolambaçlı konuşmadan kaçınmak için serbestçe yeni terimler uydurmuş ve oluşturmuşlardı. Ve yine, o zamanlar halkı –Ferisilerin dediği gibi, *Excecrabilis ista turba, quae non novit legem* [“yasayı bilmeyen bu guruh lanetlidir”]¹²¹– kazanmak ve ikna etmek büyük çaba gerektirdiğinden, belagat ve ifade çeşitliliğinin kıymet ve talebi, avamın kapasitesine en uygun ve en kuvvetli erişim olarak, mecburen arttı.

Bu dört nedenin –antik yazarlara hayranlık, skolastiklerden nefret, dillerin ayrıntılı çalışması ve vaazın etkinliği– birleşmesi, o zaman gelişmeye başlayan, belagat ve ifade zenginliğine¹²² yönelik gayretli bir çalışmayı beraberinde getirdi. Bu hızla aşırıya kaçtı, zira insanlar içerikten çok kelimelerin peşine düşmeye başladı ve içeriğin öneminden, konunun değerinden, argümanın sağlamlığından, icat/buluş canlılığından¹²³ ya da yargı derinliğinden ziyade, ifadenin seçkinliğine ve cümlelerin cilalı ve pürüzsüz kuruluşuna ve kapanışların tatlı ritmine ve eserlerinin mecazlar ve söz sanatlarıyla çeşitlendirilmesi ve örneklendirilmesine yöneldiler. Portekiz piskoposu Osorius’un akıcı ve sulu/yavan üslubu o zaman kıymete bindi. Sturmius cümleler ve taklit ve benzerleri üzerine kendi kitaplarının yanı sıra hatip Cicero ve retorik hocası Hermogenes üzerine sonsuz ve ayrıntılı çabaları o zaman harcadı. Cambridge’li Car ve Ascham, dersleri ve yazılarıyla Cicero ve

¹²⁰ *Lawfulness*. Bununla muhtemelen “uygunluk/doğruluk” kastediliyor.

¹²¹ Yuhanna 7.49.

¹²² *Copie of speech*. Selby *copie* için *fluency* (akıcılık) karşılığını verir, ama Latince *copia verborum* (kelime zenginliği/dağarcığı) ifadesindeki “zenginlik” anlamı daha olasıdır. Nitekim Vickers *fullness of expression* (ifade zenginliği), Kiernan *copiousness of language* (dil zenginliği) karşılıklarını verir.

¹²³ *Life of invention*. Aşağıda II.İthaf.12 ve II.xiii.5-6’da değinileceği üzere, *invention* (icat/buluş) retoriğin ilk aşaması olarak, konuşmada ele alınacak konuların ya da kullanılacak argümanların bulunması ya da seçimidir.

Demosthenes'i o zaman neredeyse tanrılaştırdılar ve çalışmaya adanmış tüm genç erkekleri bu süslü ve cilalı tahsil türüne cezbettiler.¹²⁴ Erasmus alaycı bir tekrar yapmak için o zaman fırsat buldu: *Decem annos consumpsi in legendo Cicerone*, ["Cicero'yu okumak için on yıl harcadım"]; ve Tekrar Yunanca karşılık verdi, "Seni Eşek!"¹²⁵ Skolastiklerin tahsili barbar olarak tamamen hor görülmeye o zaman başlandı. Özetle, o zamanların tüm eğilimi ve meyli ağırlıktan¹²⁶ ziyade zenginliğe yönelikti.

IV.3. Dolayısıyla insanlar içeriği değil de kelimeleri çalıştıklarında ortaya çıkan ilk tahsil hastalığı budur. Buna dair yakın zamanlardan bir örnek sunmuş olsam da bu *secundum majus et minus* [az çok] her zaman olmuştur ve olacaktır. Ve sıradan kapasitede olanlar bile tahsilli insanların eserlerini bir resmî belge ya da resimli kitabın ilk harfi gibi gördüklerinde, bunun tahsili itibarsızlaştıracak bir etkiye sahip olmaması nasıl mümkün olabilir? Bu, büyük süsleri olmasına rağmen, bir harften ibaret değil

¹²⁴ Bahsedilenler sırasıyla şu kişilerdir: "Portekizli Cicero" lakaplı Jerónimo Osorio (1506-80) piskopos ve tarihçiydi. Lakabı "Alman Cicero" olan Johannes Sturm (1507-89) Paris ve Strasbourg üniversitelerinde bir retorik profesörüydü. Tarsuslu Hermogenes (doğ. yak. MS 161), Marcus Aurelius zamanında yaşamış ve genç yaşlarda sergilediği dehasıyla imparatorun dikkatini çekmişti, ama sonrasında geçirdiği bir hastalıktan ötürü zihinsel olarak çökmüştü. Nicholas Carr (1524-68), Cambridge Üniversitesi'nde Yunanca profesörü. Roger Ascham (1515-68) Cambridge Üniversitesi'nde Yunanca okutmanı ve Kraliçe Elizabeth'in özel öğretmeni.

¹²⁵ Desiderius Erasmus'un (1466-1536) *Echo* (1526) adlı iki kişilik diyalogu "Genç adam" ile kişileştirilmiş "Tekrar" arasında geçer. "Genç adam" yukarıdaki cümleyi söyleyince, "Tekrar" Latince *Cicerone* isminin son iki hecesinin (-one) Yunanca anlamı (öve [one] = óvāç [dişi eşek] kelimesinin seslenme hâli) üzerinden yanıt verir. Tekrara dayalı bu söz sanatında (İng. *echo*) bir satır bir önceki satırın son hecelerinin tekrarını içerir ve bu tekrarla önceki satırdaki soruyu yanıtlar ya da anlamını tamamlar.

¹²⁶ *Weight*. "Önem" anlamında.

midir? Pygmalion'un çılgınlığı¹²⁷ bu batılın iyi bir amblemi¹²⁸ ya da portresi olarak görünüyor bana, zira kelimeler içeriğin görüntüleridir ve akıl ve icat/buluş canlılığı olmadığı takdirde, onlara âşık olmak bir resme âşık olmakla aynıdır.

IV.4. Ama yine de felsefede bile anlaşılması güç şeyleri anlaşılır ve hoş bir üsluba bürüyüp süslemek hemen kınanması gereken bir şey değildir. Zira buna ilişkin Ksenophon, Cicero, Seneca, Plutarkhos ve bir dereceye kadar Platon'da da büyük örneklerimiz vardır. Ve buna ilişkin aynı şekilde büyük fayda vardır; zira hakikatin katı soruşturmasına ve felsefede derinleşmeye şüphesiz bir engeldir; çünkü insan zihnini çok erken tatmin eder ve uygun bir sonuca ulaşmadan önce daha fazla araştırma arzusunu giderir. Ama eğer biri bu tür bir bilgiyi kamusal yaşamda, sohbette, istişarede, iknada, tartışmada veya benzerlerinde kullanacaksa, o zaman bu tarzda yazan yazarlarda onu hazır bulacaktır. Ama bunun aşırılığı o kadar haklı olarak hor görülebilir ki, Venüs'ün sevgilisi Adonis'in suretini bir tapınakta gördüğünde, Herkül'ün küçümseyerek *Nıl sacri es* ["Sen tanrı değilsin!"]¹²⁹ demesi gibi, tahsil konusunda Herkül'ün takipçilerinden –yani hakikatin daha katı ve titiz türden araştırmacılarından– hiçbirisi yoktur ki, o süsleme ve yapmacıklıkları gerçekten hiçbir tanrısallık içermediği için hor görmeyecek olsun. Ve tahsilin ilk hastalığı veya rahatsızlığı için bu kadar.

IV.5. Ardından gelen ikincisi, doğası gereği ilkinden daha kötüdür, zira içeriğin özü¹³⁰ kelimelerin güzelliğinden daha iyi

¹²⁷ Ovidius, *Dönüşümler*, 10.243. Pygmalion yonttuğu fildişi heykele âşık olmuştur.

¹²⁸ *Emblem*. Ahlaki bir mesaj taşıyan resimli tasvir. Bkz. II.xv.3.

¹²⁹ Bu söz Theokritos'un (doğ. yak. MÖ 300) *İdiller*'inde bulunur (ἔστι μὲν οὐδὲν ἱερὸν, 5.21-2) ve Theokritos'un Scholiast'ı sözü Theokritos'un yaşça daha büyük çağdaşı ve Aristoteles'in öğrencisi Solili Klearkhos'a (MÖ 4.-3. yy.) dayandırır. Ama Bacon'ın kaynağının Erasmus'un *Adagia'sı* (1.8.37) olduğu düşünülür. Adonis, Venüs'ün (Aphrodite) âşık olduğu bir gençtir.

¹³⁰ *Substance of matter*. Bu ifade hemen aşağıdaki *substances in nature* (doğadaki varlıklar) ifadesiyle koşutluk içinde gibi görünüyor. Ayrıca paragrafın sonunda kullanılan *substance* "öz" olarak çevrilmiştir.

olduğu gibi, bunun tersine, boş içerik boş kelimelerden daha kötüdür. Burada Aziz Pavlus'un kınaması, sadece o zamanlar için uygun olmakla kalmayıp sonraki zamanlar için de kehanet niteliğindeydi ve sadece ilahiyata ilişkin değil, aynı zamanda tüm bilgiyi kapsayacak şekilde: *Devita profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae* ["Kutsallıktan yoksun terimlerin yeniliklerinden ve sahte bir şekilde bilim denilen şeyin karşıtlıklarından sakın!"].¹³¹ Zira o, şüpheli ve sahte bilimin iki işaretini ve nişanını belirler: biri terimlerin yeniliği ve yabancılığı; diğeri ise zorunlu olarak karşıtlıklar ve dolayısıyla sorular ve kavgalar doğuran görüşlerin katılığı.¹³² Elbette doğada sağlam olan birçok varlığın çürüyüp solucana dönüşmesi gibi, çürümek ve birtakım ince, boş, sağlıksız ve (deyim yerindeyse) solucansı¹³³ sorulara dönüşmek de iyi ve sağlam bilginin özelliğidir. Bunlar şüphesiz bir tür canlılık ve hareketliliğe sahiptir, ama içeriğin sağlamlığından veya niteliğin iyiliğinden yoksundur. Bu tür yozlaşmış tahsil özellikle Skolastikler arasında hüküm sürdü. Keskin ve güçlü bir akla, bol miktarda boş vakte ve az miktarda okuma çeşitliliğine sahiptiler; ama kendileri manastır ve kolejlerin hücrelerine kapanmış olduğu gibi, akılları birkaç yazarın (özellikle diktatörleri Aristoteles'in) hücrelerine kapanmış olduğundan ve doğa ya da zamana ilişkin çok az tarih bildikleri için, az miktarda bir içerikten ve bitmek bilmez bir akıl girdabından, kitaplarında mevcut olan o zahmetli tahsil ağlarını bizim için örmüşlerdir. Çünkü insanın akli ve zihni içerik/madde üzerinde çalışırsa,¹³⁴ ki bu Tan-

¹³¹ 1. Timoteos 6.20. Bacon'ın kullandığı Kutsal Kitap'ın Vulgata çevirisindeki *vocum novitates* ("terimlerin yeniliği") ifadesi metnin Yunanca aslında "boş sözler" anlamdaki *κενοφωνίας*'a karşılık gelir. Çevirmen (Aziz Jerome) kelimeyi "yeni terimler" anlamına gelen *καινοφωνίας* olarak okumuş olmalıdır.

¹³² *Görüşlerin katılığı*: dogmatik önermeler.

¹³³ *Vermiculate*. Bacon'ın Latince *vermis*'ten (solucan) türettiği bir kelime. "Çapraşık," "karmaşık," "girift," "dolambaçlı" gibi anlamları vardır.

¹³⁴ *Matter*. Doğanın çalışılması kastediliyor (Selby).

rı'nın yaratımlarının tefekkürüdür, malzemeye¹³⁵ göre çalışır ve onunla sınırlıdır ama eğer örümceğin ağını örmesi gibi kendi üzerinde çalışırsa,¹³⁶ o zaman sonu yoktur ve gerçekten de ipliğin ve işin inceliği açısından takdire şayan ama hiçbir özü veya faydası olmayan tahsil ağları meydana getirir.

IV.6. Bu aynı faydasız incelik veya ayrıntıya düşkünlük iki türdür: ya kısır bir spekülasyon ya da tartışma¹³⁷ olduğunda (ki bunların sayısı hem ilahiyatta hem felsefede az değildir) ele aldıkları konunun kendisindedir; ya da bir bilgiyi ele alma tarzı ya da yönteminde. Bu onlarda şöyleydi: her belirli görüş veya önermeye itirazlar ve bu itirazlara çözümler üretmek. Ve bu yanıtlar çoğunlukla çürütmelerden değil, ayrımlardan oluşmaktaydı.¹³⁸ Oysaki tüm bilimlerin kuvveti, yaşlı adamın çubuk demetinin kuvvetinde olduğu gibi, bağdadır.¹³⁹ Zira bir bilimin her parçasının bir diğerini destekleyen uyumu daha küçük türden itirazların doğru ve kısa bir şekilde çürütülmesi ve bastırılmasıdır ve öyle olmalıdır; ama öte yandan, her önermeyi demetin çubukları gibi

¹³⁵ *Stuff*. Bir şeyi oluşturan madde; materyal. Selby “malzemeye göre çalışır ve onunla sınırlıdır” olarak çevirdiğimiz ifadeyi şöyle açıklar: “deneyimi aşmaz, sadece deneyimin izin verdiği önermeleri öne sürer.”

¹³⁶ Selby: “gerçek olgulardan çıkarılan düşüncelerle değil, sadece kendi ürettiği düşüncelerle uğraşırsa.”

¹³⁷ *Controversy*. Zıtlasma ya da çekişmenin baskın olduğu bir tartışma. Aşağıda kullanılan *altercation* (“kavga”) ve *digladiation* (“çekişme”) benzer anlamdadır.

¹³⁸ Selby, Bacon’ın tasvir ettiği skolastik yöntemin doğru olduğunu belirtir ve yöneme dair şu açıklamayı yapar: “Her soruşturma genellikle açıklanacak farklı noktaların bir beyanıla başlar. Bunların her birine bir paragraf ayrılır. Yazarın reddetme niyetinde olduğu görüşün lehine bir veya daha fazla sebep öne sürülür. Bu görüş aleyhine genellikle nihai bir otoriteden bir alıntıya dayanan bir itiraz ifade edilir ve sonra yazar *sonuç* denilen paragrafta kendi görüşünü dile getirir ve karşı taraf lehine öne sürdüğü argümanları tek tek çürütmeye geçer. Bu usulde sözlü bir münazara sisteminin etkisini fark etmemek mümkün değildir.”

¹³⁹ Bkz. Ezop, *Fabllar*, § 53, “Çiftçinin Çatışan Çocukları.” “Bağ” ile “tutarlılık” kastediliyor.

tek tek çıkarırsanız, onlarla tartışabilir, onları bükebilir ve istediğiniz gibi kırabilirsiniz. Böylece Seneca için, *Verborum minuti is rerum frangit pondera* [“meselenin ağırlığını sözel inceliklerle kırıyordu”]¹⁴⁰ dendiği gibi, Skolastikler için de gerçekten denebilir ki, *Quaestionum minutiis scientiarum frangunt soliditatem* [“sorularının incelikleriyle bilimlerin sağlamlığını kırdılar”]. Zira birinin büyük bir odada her köşeye küçük bir nöbetçi mumuyla gitmesindense, tek bir büyük ışık ya da dallara ayrılan ışıklı bir şamdan kurması daha iyi değil miydi?

Ve argümanlar, otoriteler, kıyaslar, örnekler tarafından sınanan hakikat delilleri yerine, her türlü tereddüt, kılı kırk yarma ve itirazın tikel çürütmeleri ve çözümlerine dayanan yöntemleri böyledir; çoğunlukla bir soruyu çözer çözmez bir diğerini üretir; hatta önceki benzetmede olduğu gibi, ışığı bir köşeye taşıdığınızda, geri kalanı karartırsınız. Skylla fablı ve kurmacası bu tür bir felsefe ya da bilginin canlı bir sureti gibi görünür: üst kısımları güzel bir bakireye dönüştürülür ama sonra *Candida succinctam latrantibus inguina monstros* [“beyaz kasığının çevresine sarılı havlayan canavarlar vardı”].¹⁴¹ Aynı şekilde Skolastiklerin genellemeleri bir süreliğine iyi ve orantılıdır ama sonra onların ayrımlarına ve sonuçlarına indiğinizde, insan yaşamının fayda ve iyiliğine olan verimli¹⁴² bir rahim yerine, korkunç tartışmalar ve havlayan sorularla son bulurlar. Bu bilgi niteliğinin yaygın hor-görüye maruz kalmaması mümkün olmadığından, insanlar tartışmalar ve kavgalar vesilesiyle hakikati mahkûm etmeye ve hiç buluşmayan hepsinin yoldan çıkmış olduğunu düşünmeye meyillidirler. Ve böyle inceliklere ve hiçbir faydası ya da önemi olmayan meselelere dair çekişmeyi görünce, Sirakusalı Dionysios’un o

¹⁴⁰ Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 10.1.130.

¹⁴¹ Vergilius, *Ekloglar*, 6.75.

¹⁴² *Fruitful*. Harfiyen “meyve/semere veren” anlamı taşır. “Üretken” ya da “doğurgan” olarak da anlaşılabilir.

yargısına –*Verba ista sunt senum otiosorum* [“yapacak işi olmayan yaşlıların sözleri bunlar!”] ¹⁴³ – kolayca ulaşırlar.

IV.7. Yine de kesin olan şu ki o Skolastikler hakikate duydukları büyük susuzluklarına ve yorulmak bilmez zihinsel çabalarına, okuma ve çalışmanın çeşitliliğini ve genişliğini birleştirselerdi, her türlü tahsil ve bilginin büyük ilerlemesine mükemmel ışık tutarlardı. Ama hâlihazırda, gerçekten de büyük müteahhittirler ve karanlıkta tutulmuş olmaktan dolayı vahşidirler ¹⁴⁴; ama ilahî hakikatin araştırmasında gururları, Tanrı’nın sözünün kehanetinden ayrılmaya ve kendi icatlarının karışımı içinde kaybolmaya meyilli olduğu gibi, doğanın araştırmasında da Tanrı’nın işlerinin kehanetini ¹⁴⁵ terk ettiler ve kendi zihinlerinin tutarsız aynasının ¹⁴⁶ ya da kabul görmüş birkaç yazarın ya da ilkenin onlara yansıttığı aldatıcı ve bozuk biçimli görüntülere taptılar. Ve tahsilin ikinci hastalığı için bu kadar.

IV.8. Aldatma ya da hakikat dışılığı ilgilendiren üçüncü tahsil kusuru ya da hastalığı, hakikatin bir temsilinden başka bir şey olmayan bilginin asli formunu yok eden şey olarak, diğer hepsinden daha kötüdür. Zira varlığın hakikati ile bilmenin hakikati birdir ve aralarında doğrudan gelen ışın ile yansıyan ışın arasındakinden daha büyük bir fark yoktur. Bu kusur bu nedenle

¹⁴³ Diogenes Laertios 3.18. Bunu I. Dionysios (yak. MÖ 430-367) Platon’a hitaben söylemiştir.

¹⁴⁴ *Fierce with dark keeping* ifadesi karanlıkta tutulan hayvanların vahşileşmesini ima eder. “Müteahhit” (“bir işi üzerine alan, taahhüt eden,” *Kubbealtı Lugatı*) olarak çevrilen *undertaker* kelimesinin bu bağlam için *OED*’de verilen anlamı şudur: “bir konu ya da bilimin ciddi çalışmasına girişen biri.” Vickers kelimenin ironi içerdiğini belirtir.

¹⁴⁵ *Oracle*. “Vahiy” anlamında. I.i.3’ün sonunda ve I.v.6’da “kitap” olarak kullanılmıştır.

¹⁴⁶ *Unequal mirror* (Lat. *speculi inaequalis*) ifadesi “doğru göstermeyen ayna” anlamındadır. Ayrıca bkz. *Novum Organum*, I.41. Orada, Kabile Putları bağlamında, insan zihnine içkin bir yanılısımayı açıklamak için kullanılır: “İnsan zihni eşyanın ışınlarını alan ve kendi doğasını eşyanın doğasına karıştırarak onu çarpıtan ve lekeleyen tutarsız bir ayna gibidir.”

iki türe ayrılır: aldatmaktan zevk almak ve aldanmaya yatkınlık; sahtekârlık ve safdillik. Bunlar farklı bir doğaya sahip gibi görünseler de ve biri kurnazlıktan, diğeri basitlikten kaynaklanıyor gibi görünse de büyük ölçüde örtüşürler. Zira dizede belirtildiği gibi,

Percontatorem fugito, nam garrulus idem est.

[“Meraklı birinden kaçın, zira o aynı zamanda bir gevezedir.”]¹⁴⁷

Meraklı biri çok konuşur, aynı mantıkla safdil biri aldatır. Söylentide gördüğümüz gibi, dedikodulara kolayca inanacak kişi, dedikoduları kolayca artıracak ve onlara kendi adına bir şeyler ekleyecektir. Tacitus’un şunu derken bilgece işaret ettiği gibi, *Fin-gunt simul creduntque* [“uyduruyorlar ve aynı zamanda inanıyor-lar”],¹⁴⁸ kurgu ve inanç¹⁴⁹ arasında çok büyük bir yakınlık vardır.

IV.9. Bu kolay inanma ve zayıf otorite ya da gerekçeye sahip şeyleri tasdik ya da kabul etme, konusuna göre iki türdür, zira bu ya tarihe (ya da hukukçuların dediği gibi, olguya) dair bir inançtır ya da sanata ve kanaate dair bir meseledir. İlkine ilişkin, bu hatanın deneyimini ve zararını kilise tarihinde görürüz; şehitler, münzeviler veya çöl keşişleri ve diğer azizler tarafından gerçekleştirilmiş mucizelerin söylenti ve rivayetlerini ve onların kalıntılarını, mezarlarını, şapellerini ve suretlerini çok kolay kabul etmiş ve kaydetmiştir. Bunlar, bir süre için, insanların cehaleti, bazılarının batıl basitliği ve onları sadece ilahi şiirler¹⁵⁰ olarak sayan diğerlerinin politik hoşgörüsüyle genel kabul görmüş ol-

¹⁴⁷ Horatius, *Mektuplar*, 1.18.69.

¹⁴⁸ Tacitus, *Annales*, 5.10. Alıntının aslı şöyledir: *fingebant simul credabantque*: “uydurdular ve aynı anda inandılar.” Bacon kendi bağlamına uydurmuştur.

¹⁴⁹ *Fiction and belief*. “Aldatma arzusu ve aldanma eğilimi” (Selby). *Fiction* “kurmaca” ya da “uydurma” olarak da çevrilebilir. *OED*’de (3a) Bacon’ın bu cümlesi örnek gösterilerek verilen anlam şudur: “Aldatma ya da başka bir amaçla hayali olaylar, varoluşlar, şeylerin durumlarını vs. uydurma ya da icat etme eylemi.”

¹⁵⁰ Divine poesies. “Dini kurgular” (Selby).

malarına rağmen, bir süre sonra, sis dağılmaya başlayınca, dinin itibarının ve faydasının aleyhine, sadece kocakarı masalları, ruhbanın aldatmacaları, ruhların yanıltmaları ve Deccal'ın işaretleri olarak değer görmeye başladılar.

IV.10. Aynı şekilde doğa tarihinde¹⁵¹ de temyiz ve yargının olması gerektiği gibi kullanılmadığını görürüz; Plinius, Cardanus, Albertus ve muhtelif Arapların yazılarında görülebileceği gibi;¹⁵² [doğa tarihinin] büyük bir kısmı sadece doğrulanmamış olmakla kalmayıp aynı zamanda hakikat dışılığıyla da meşhur pek çok masalsı şeyle doldurulmuş ve bu durum doğa felsefesinin itibarını ciddi ve ayık akılların nezdinde büyük ölçüde düşürmüştür. Bu noktada Aristoteles'in bilgeliğini ve doğruluğunu gözlemlemeye değer: Canlı varlıkların o kadar dikkatli ve ayrıntılı bir tarihini oluşturduktan sonra onu herhangi bir boş ya da uydurma şeyle çok az karıştırmış; ve öte yandan, kayda değer olduğunu düşündüğü tüm olağanüstü anlatıları tek bir kitapta toplamıştır.¹⁵³ Üzerine gözlem ve kuralın inşa edileceği açık hakikati ilgilendiren şeylerin güvenilirliği şüpheli olan şeylerle karıştırılmaması veya zayıflatılmaması gerektiğini ve yine de inanılmaz görünen ender şeylerin ve söylentilerin bastırılmaması ya da gelecek kuşaklardan esirgenmemesi gerektiğini mükemmel bir şekilde ayırt etmiştir.

IV.11. Ve sanatlara ve kanaatlere kolay inanmaya gelince, bu da iki türlüdür: ya sanatların kendilerine ya da herhangi bir sanattaki belirli yazarlara çok fazla inanç atfedilir. İnsanın aklına kıyasla tahayyülüyle daha yakın ilişki ve ittifak içinde olan bilimlerin sa-

¹⁵¹ *Natural history*. Doğal nesnelerin (hayvanlar, bitkiler, mineraller) sistematik çalışması. "Tarih" bu bağlamda İngilizce *history* kelimesinin Yunanca kökeni (*historia*) itibarıyla "inceleme" anlamı taşır.

¹⁵² Plinius (MS 24-79). Girolamo Cardano (1501-76). Albertus Magnus (1200-80).

¹⁵³ Söz konusu eserler *Historia Animalium* (Hayvanların Tarihi) ile *De Mirabilibus Auscultationibus*'tur (Olağanüstü Hikâyeler). Günümüzde ikincisinin Aristoteles'e ait olmadığı kabul edilir.

yısı üçtür: Astroloji, Doğal Büyü¹⁵⁴ ve Simya. Yine de bu bilimlerin amaçları ya da niyetleri asıldır. Zira astroloji üst küre ile alt küre¹⁵⁵ arasındaki bu uyumu veya irtibatı keşfetmeyi iddia eder. Doğal büyü, doğa felsefesini çeşitli spekülasyonlardan işlerin büyüklüğüne çağırmayı ve geri getirmeyi iddia eder. Ve simya doğanın karışımlarında bileşik durumda bulunan cisimlerin birbirine benzemeyen tüm parçalarını ayırmayı iddia eder. Ama hem teoride hem de pratikte bu amaçlara yönelik araçlar ve yöntemler hata ve batılla doludur; bunların büyük vaizlerinin kendileri bunları esrarlı yazılarla örtmeye ve gizlemeye çalışmış ve aldatmacalara olan inancı kurtarmak için kulaktan kulağa aktarılan geleneklere ve benzeri diğer araçlara başvurmuşlardır. Ve yine de şüphesiz simyaya Ezop'un fablndaki çiftçiye benzerliği itibarıyla hakkını vermek gerekir. Ölüm döşegindeki çiftçi oğullarına, bağında toprağa gömülü altın bıraktığını söyler; oğulları toprağın her yerini kazar ve altın bulamazlar ama asmalarının kökleri etrafındaki toprağı karıştırdıkları ve kazdıkları için, ertesi yıl harika bir bağ bozumu elde ederler. Altını bulmak için yapılan arama ve karıştırma, doğanın açığa çıkarılması için olduğu kadar insan yaşamının faydası için de çok sayıda iyi ve bereketli buluş ve deneyi gün ışığına çıkarmıştır.

IV.12. Ve bilimlerdeki yazarları,¹⁵⁶ tavsiyede bulunan konsüller yerine, sözleri taşa yazılı diktatörler yapacak şekilde,¹⁵⁷ on-

¹⁵⁴ Lat. *Magia naturalis*. Doğanın güçlerini kullanarak doğaüstü¹⁵⁴ etkiler üretme sanatı. Manyetizma, örneğin, ele alınan konulardan biriydi. Bacon'ın Giambattista Della Porta (1535-1615), Giordano Bruno (1548-1600) ve Tommaso Campanella (1568-1639) gibi çağdaşlarının bu konuda çalışmaları vardı. Della Porta'nın *Magia Naturalis*'i (1558) özellikle meşhurdu ve Bacon bu eseri *Sylva Sylvarum* (yazımı 1624; yayımı 1627) adlı eseri için bolca kullanmıştı.

¹⁵⁵ Yani gökküre ve yerküre.

¹⁵⁶ Bu bağlamda *author* (yazar) "bir şeyi ilk başlatan ya da yaratan" anlamında anlaşılmalıdır. Ama burada söz konusu kişiler aynı zamanda alışıldık anlamda "yazar" olduklarından, bu şekilde çevirmekte bir sakınca yoktur.

¹⁵⁷ Roma'daki "konsüllük" ve "diktatörlük" makamlarına gönderme. Selby: "Konsüller, yetkileri mutlak olmayan, Senatoda oy kullanan yöneticilerdi.

lara duyulan aşırı inanca gelince, bilimleri büyüme veya ilerleme olmaksızın duraklatan, güdük bırakan başlıca neden olarak, bilimlerin bu yüzden uğradığı zarar sonsuzdur. Şüphesiz mekanik sanatlarda, ilk mucit¹⁵⁸ en kısa düşer ve zaman ona eklemeler yapar ve onu mükemmelleştirir; ama bilimlerde, ilk yazar en ileri noktaya gider ve zaman kayıplara ve bozulmalara yol açar. Böylece topçuluk, denizcilik, matbaacılık ve benzerlerinin ilk başta kabaca ele alınmış olduklarını ve zamanla düzene konmuş ve geliştirilmiş; ama aksine, Aristoteles, Platon, Demokritos, Hippokrates (Hipokrat), Euclides (Öklid), Archimedes'in (Arşimet) felsefe ve bilimlerinin başta çok güçlü olduğunu ve zamanla yozlaşıp değersizleşmiş olduğunu görürüz. Bunun nedeni şundan başka bir şey değildir: İlkinde birçok akıl ve emek aynı amaca yönelik katkı sunmuş ve ikincisinde, birçok akıl ve emek bir kişinin aklı üzerine harcanmış ve çoğu zaman onu aydınlatmak yerine çarpıtmıştır. Zira indiği ilk kaynaktan daha yükseğe çıkmayacağı gibi, Aristoteles'ten çekilen ve sınama özgürlüğünden muaf tutulan bilgi de Aristoteles'in bilgisinden daha yükseğe çıkmayacaktır. Ve dolayısıyla *Oportet discentem credere* ["Öğrenen biri kendisine söylenene inanmakla yetinmelidir"] kuralı iyi olsa da bununla birleştirilmelidir: *Oportet edoctum judicare* ["Onu öğrendiğinde, yargısını kullanmalı ve inanmaya değer olup olmadığına bakmalıdır"]. Zira öğrenciler hocalarına, tam olarak öğretilene kadar, mutlak bir teslimiyet veya sürekli esaret değil, sadece geçici bir inanç ve kendi yargılarını askıya almayı borçludur. Ve dolayısıyla bu noktayı sonuca bağlamak için sadece şunu söyleyeceğim: Büyük yazarlar haklarını alsınlar ama yazarların yazarı olan ve hakikati keşfetmek için sürekli ilerleyen zaman kendi hakkından mahrum bırakılacak şekilde değil. Böylece tahsilin bu üç hastalığını gözden geçirdim. Bunların yanı sıra, belirli hastalıklardan

Bir diktatör ve bir konsül arasındaki fark bir despot ve bir Parlamento üyesi arasındaki farktır."

¹⁵⁸ *Deviser*. Bu kelime *De Augmentis*'te aynı anlama gelen *inventor* olarak mevcuttur ama *Valerius*'un paralel pasajında ilgili kelime *device*'tir (icat).

çok diğer bazı hastalıklı eğilimler vardır ama yine de çok gizli ve içsel değildirler ve popüler bir gözlem ve karalamaya maruz kalırlar ve dolayısıyla atlanmamalıdır.

V. Bacon, tahsilin görünüşünü bozan ve itibarını sarsan daha büyük kusurları düşündükten sonra, şimdi onun daha yüzeysel kusurlarını ele almaya geçer. Bunlardan on bir tanesini sıralar.

(i) İnsanlar ya eski oldukları için ya da yeni oldukları için fikirleri ve inançları kabul etmeye çok hazırdır.

(ii) Keşfedilecek her şeyin genellikle çok önce keşfedilmiş olması gerektiği düşünülür. Bundan bilimde bir girişim eksikliği doğar.

(iii) Günümüze kadar gelen öğretilerin, bir tür “doğal seçim” yoluyla, en sağlamları olması gerektiği yaygın olarak düşünülür. Gerçekte ise bunun tersi doğrudur. Zaman nehrinde önce en ağır öğretiler batır.

(iv) Sanat ve bilimler, gerekli veriler elde edilmeden önce formüle edilmiştir. Böylece bilgiye sahte bir tamlık havası verilmiştir.

(v) Farklı bilimlerin sonuçları karşılaştırılmamış ve eşgüdümlememiştir. Bu nedenle münferit bilimler, diğer bilimlerin onlara tutabileceği ışıktan yoksun kaldıkları için, ilerleyebilecekleri kadar ilerlememiştir.

(vi) Öğrenciler kendi yeteneklerine o kadar güvenmiştir ki, doğanın özenli bir çalışması için gereken sabırdan yoksun olarak, zevahiri *a priori* açıklamaya kalkışmıştır.

(vii) İnsanlar doğayı çalışmaya önyargılı olarak gelmiş, onu yerleşik fikirlerin ışığında okumuş ve kendi felsefelerine göre yorumlamıştır.

(viii) Zorluklara karşı genel bir sabırsızlık olmuştur. Zorluklar çözmek yerine göz ardı edildiğinde, tatmin edici sonuçlara varılmaz.

(ix) Yazarlar ispatlanmamış şeyleri ispatlanmış olarak öne sürmüşlerdir. Hâlbuki yazılarında ispatlanmış ilkeleri daha fazla teyit gereklerinden ayırmaları gerekirdi.

(x) Öğrenciler orijinal araştırmayı ihmal etmiş ve sadece başkalarının çalışmalarının edisyonlarını hazırlamakla yetinmişlerdir.

(xi) İnsanlar bilginin amacını karıştırmıştır. Öğrenci bilgiyi bir eş gibi elde etmeye çalışmalıdır, rahminin meyvesi insanlığa faydalar olacak olan bir eş.

Son olarak, der Bacon, tahsile yönelik eleştirimde sözümü sakınmadığıma göre, onun lehine öne süreceklerime gereken ağırlığın verileceğini umuyorum.

V.1. Bunlardan ilki, iki aşırı uca aşırı düşkünlüktür; biri Eskilik, diğeri Yenilik. Burada zamanın çocukları babanın doğasına ve kötülüğüne çekmiş görünüyor.¹⁵⁹ Zira o çocuklarını yuttuğu gibi, bunlardan biri de diğerini yutmaya ve bastırmaya çalışır: Eskilik yeni eklemeler yapılmasını çok görürken, yenilik eklemekle yetinemez, aynı zamanda yok etmelidir. Muhakkak ki peygamberin nasihati bu hususta doğru istikamettir: *State super vias antiquas, et videte quaenam sit via recta et bona, et ambulate in ea* [“Eski yollarda durun ve hangisinin iyi yol olduğuna bakın ve onda yürüyün”].¹⁶⁰ Eski çağ şu hürmeti hak eder: İnsanlar onun üzerinde durmalı ve en iyi yolun ne olduğunu keşfetmelidir, ama onu keşfettiğinden emin olduğunda, ilerlemelidir. Ve doğrusunu söylemek gerekirse, *Antiquitas saeculi iuventus mundi* [“Eski çağ dünyanın gençliğidir”].¹⁶¹ Eski zamanlar dünyanın eski olduğu mevcut zamanlardır, yoksa, *ordine retrograde*, yani kendimizden geriye doğru hesaplayarak eski saydıklarımız değil.

V.2. İlkinin yol açtığı bir başka hata, dünyanın bu kadar uzun zaman bulamamış ve gözden kaçırmış olması gereken bir şeyin şimdi bulunabileceğine duyulan güvensizliktir. Sanki Luki-anos’un Jüpiter’e ve diğer pagan tanrılara yaptığı itirazın aynısını zamana karşı yapmalıymış gibi: [Lukianos] onların önceki zamanlarda o kadar çok çocuk sahibi olmasına ve kendi zamanında hiç çocuk sahibi olmamalarına şaşırır ve yetmişlik mi olduklarını, yoksa onları kısıtlayanın yaşlı erkeklerin evliliklerine karşı çıkarılmış *Pappia* yasası mı olduğunu sorar.¹⁶² Aynı şekilde, öyle

¹⁵⁹ Yunan mitolojisinde Khronos (Zaman) çocuklarını yutar. Bu örnekte çocuklar “Eskilik” (*Antiquity*) ve “Yenilik”tir (*Novelty*). İlki aynı zamanda “Eski Çağ,” ikincisi de aynı zamanda “Yeni Çağ” olarak anlaşılabilir.

¹⁶⁰ Yeremya 6.16.

¹⁶¹ Bu söz muhtemelen Bacon’a aittir. Krş. aynı temanın işlendiği *Novum Organum*, 1.84.

¹⁶² Bacon Seneca yerine Lukianos yazmıştır: bkz. *Lactantius, Divinae Institutiones*, 1.16.10. “Yetmişlik,” “çocuk yapmak için çok yaşlı” anlamındadır. Augustus’un isteğiyle konsüller Papius ve Poppaeus tarafından önerilerek

görünüyor ki insanlar zamanın çocuk yapma çağını geçmiş olmasından korkar; burada, tam tersine, bir iş yapılıncaya kadar bunun yapılabileceğini merak eden insan yargılarının kararsızlığını ve tutarsızlığını yaygın olarak görürüz; ve yapılır yapılmaz, daha önce neden yapılmamış olduğunu merak ederler. İskender'in başlangıçta çok büyük ve imkânsız bir teşebbüs olarak peşin hüküm verildiği Asya seferinde gördüğümüz gibi; ve daha sonra Livius ona sadece şu kadar önem atfetmekle yetinmişti: *Nil aliud quam bene ausus vana contemnere* ["Boş korkuları küçümsemeye çüret etmekten başka bir şey yapmadı"].¹⁶³ Aynısı batıya yolculuğunda Columbus'a (Kolomb) da oldu. Ama entelektüel konularda bu çok daha yaygındır. Euclides'in önermelerinin çoğunda görülebileceği gibi, onlar ispatlanıncaya kadar onları kabul etmekte tereddüt ederiz ama ispatlandıktan sonra, zihnimiz onları (hukukçuların dediği gibi) bir tür ilişkiyle¹⁶⁴ sanki önceden tanıyormuşuz gibi kabul eder.

V.3. İlkiyle bir ölçüde ilişkili bir başka hata, önceki görüşler veya okullar arasında, çeşitlilik ve incelemenin ardından,¹⁶⁵ en iyi olanın hep galip geldiği ve geri kalanı bastırdığı zannıdır. Böylece sanki biri yeni bir araştırmaya giriştiği takdirde daha önce bir şekilde reddedilmiş ve reddedilerek unutulmaya yüz tutmuş bir şeyi bulmalıymış gibi; sanki çokluk ya da çokluğun adına en bilge olanlar, önemli ve derin olandan ziyade, popüler ve yüzeysel olana geçiş izni vermeye hazır değilmiş gibi; zira hakikat¹⁶⁶ şu ki,

Senato'dan çıkarılan *Lex Pappia et Poppaea* yasası (MS 9). Yasa 60 yaş üstündeki bir erkeğin 50 yaş altındaki bir kadınla evlenmesini yasaklıyordu.

¹⁶³ Livius 9.17.

¹⁶⁴ *Relation*. Bacon'ın burada söz ettiği mefhum *OED*'de şöyle açıklanır: "4c. İki zamanı ya da iki farklı şeyi özdeşleştiren ve hukuki amaçlar için birbirinin aynısı sayan bir hukuk kurgusu." *Tureng Sözlük*'te bu konuda şu açıklama yapılır: "Geç tamamlanmış olsa da gerçek tarihinden daha erken bir tarihte tamamlanmış gibi muamele etmek." Günümüzde "geçmişe yürülük" olarak bilinir.

¹⁶⁵ Yani "muhtelif görüşler iyice incelendikten sonra."

zaman, bize hafif ve şişmiş olanı taşıyan ve ağır ve sağlam olanı batırıp boğan bir nehir veya akarsu gibi görünür.¹⁶⁶

V.4. Tüm öncekilerden farklı nitelikte olan bir başka hata, bilginin çok erken ve kesin bir biçimde sanatlara ve yöntemlere¹⁶⁷ dönüştürülmesidir; bilimler o andan itibaren genellikle az bir artış elde eder veya hiç elde etmez. Ama gençlerin bedenleri tam olarak kuvvetlenip şekillendikten sonra nadiren daha fazla büyüdüğü gibi, bilgi de aynı şekilde aforizma¹⁶⁸ ve gözlem esnasında büyüme aşamasındadır; ama bir kez kesin yöntemler olarak kavrandığında, belki daha fazla cilalanabilir ve aydınlatılabilir ve fayda ve uygulama için uygun hâle getirilebilir ama hacim ve esas olarak daha fazla artmaz.

V.5. Son bahsettiğimiz hatanın ardından gelen bir başka hata, belirli sanatların ve bilimlerin dağılımından sonra insanların evrenselliği ya da *philosophia prima*'yı¹⁶⁹ terk etmeleridir; bunun tüm ilerlemeyi durdurması ve sona erdirmesi kaçınılmazdır. Zira bir düzlemde ya da düzeyde tam bir keşif yapılamaz. Ayrıca

¹⁶⁶ Aynı benzetmenin zaman yerine şöhret için kullanımına ilişkin bkz. “Övgü Üzerine” (*Denemeler*, § 53).

¹⁶⁷ *Arts and methods*. Vickers bu ifade için şu açıklamayı yapar: “bir konunun sistematik ve tam açıklamaları.”

¹⁶⁸ “Herhangi bir bilimde bir ilkenin bir tanımı ya da özlü ifadesi” (*OED*).

¹⁶⁹ *Philosophia prima* Aristoteles’in *Metafizik*’te “ilk nedenlerin ve ilkelerin bilgisi” ya da “varlığın varlık olarak bilimi” ya da “ilahî şeylerin bilimi” (θεολογική; 6.1.1026a19) olarak tanımladığı ή πρώτη φιλοσοφία (“ilk felsefe”; 6.1.1026a24) ya da ή πρώτη ἐπιστήμη (“ilk bilim”; 11.4.1061b30) ifadesinin Latince karşılığıdır. Daha sonra adına *metafizik* denilen bilim budur. *OED*’de buna dair şu açıklama yapılır: “Tüm bilimin en genel ve evrensel hakikatleri üzerine çalışma (Aristoteles tarafından bu şekilde adlandırılmıştır ve Francis Bacon ve diğerleri onu takip etmiştir); ayrıca, daha özel olarak, ilahî ve ebedî olan üzerine çalışma.” Bu terimle birlikte eş anlamlı olarak kullanılan “evrensellik” (*universality*) “evrensel bilim” anlamına gelir: “şeylerin genel bir bakış açısından çalışılması ya da tefekkürü” (*OED* s.v. *universality*, 3). Krş. aşağıda II.İthaf.8. *De Augmenti*’teki muadil ifade şudur: *universali rerum cognition et Philosophiae Primae* (eşyanın evrensel bilgisi ve ilk felsefe).

herhangi bir bilimin düzeyinde durur ve daha yüksek bir bilime yükselmezseniz, o bilimin daha uzak ve daha derin kısımlarını keşfetmek de mümkün değildir.

V.6. Başka bir hata, insanın zihnine ve anlama yetisine duyulan çok fazla hürmet ve bir tür tapınmadan kaynaklanmıştır. Bu yolla insanlar doğanın tefekküründen ve deneyimin gözlemlerinden çok fazla uzaklaşmışlar ve kendi akıl ve düşüncelerinde oraya buraya yuvarlanmışlardır. Yaygın bir şekilde en yüce ve ilahî filozoflar olarak görülen bu akılcılara¹⁷⁰ yönelik Herakleitos doğru bir hüküm vermiş ve şöyle demiştir: “İnsanlar hakikati büyük ve genel dünyada değil, kendi küçük dünyalarında aradılar.”¹⁷¹ Zira Tanrı’nın işlerinin kitabında hecelemeyi ve böylece yavaş yavaş okumayı küçümsediler ve tam tersine, sürekli düşünme ve aklın çalkalanması yoluyla bilinmeyi sezmesi ve onlara kehanetler vermesi için kendi ruhlarına ısrar eder ve âdeta ruhlarını çağırırlar ve bu yüzden hak ettikleri gibi aldanırlar.

V.7. Bu sonuncusuyla bağlantılı bir başka hata, insanların tefekkürlerine, kanaatlerine ve öğretilerine en çok hayran oldukları bazı düşünceleri veya en çok çalıştıkları bazı bilimleri bulaştırmaya almış ve diğer her şeye onlara göre tamamen yanlış ve uygun-suz bir renk katmış olmalarıdır. Böylece Platon felsefesini ilahiyatla, Aristoteles mantıkla ve Platon’un ikinci okulu olan Proklos ve diğerleri¹⁷² matematikle karıştırmıştır. Zira bunlar, onların her biriyle bir tür ilk doğan hakkına¹⁷³ sahip olan sanatlardı. Böylece simyacılar birkaç fırın deneyinden bir felsefe türetmiş ve yurttan-

¹⁷⁰ *Intellectualists*. Bacon’ın uydurduğu bir kelime. Selby “sadece kendi zihinlerinin yaratımlarını tefekkür eden” olarak yorumlar. Latince *intellectus*’tan türemiş *intellect* harfiyen “anlama (yetisi)” demektir.

¹⁷¹ Herakleitos, A16 DK. Alıntı mealendir.

¹⁷² Kurucusunun Plotinos (MS 3. yy.) olarak kabul edildiği İskenderiye merkezli Yeni Platonculuk okulu. Konstantinopolis doğumlu Proklos (5. yy.) bu okulun önemli bir temsilcisidir.

¹⁷³ *Primogeniture*. “Aynı ana babanın çocuklarından ilk doğan olma olgusu ya da durumu” (*OED*).

şımız Gilbertus bir mıknatıs taşının gözlemlerinden bir felsefe türetmiştir.¹⁷⁴ Böylece Cicero toprağın doğasına ilişkin çeşitli görüşlerden bahsederken, ruhun ahenkten başka bir şey olmadığına inanan bir müzisyen için esprili şekilde şöyle demiştir: *Hic ab arte sua non recessit*, etc. [“Kendi sanatına bağlıydı”].¹⁷⁵ Ama Aristoteles, şunu dediğinde, bu düşüncelerden ciddi ve bilgece söz eder: *Qui respiciunt ad pauca de facili pronunciant* [“Sadece birkaç noktayı hesaba katanlar yargıda bulunmayı kolay bulur”].¹⁷⁶

V.8. Bir başka hata da şüpheye tahammül etmemek ve yargıyı yerinde ve vaktinde askıya almadan iddiada bulunmak için acele etmektir. Zira tefekkürün iki yolu, eskilerin yaygın olarak bahsettiği iki eylem yolundan farklı değildir.¹⁷⁷ Biri başlangıçta düz ve pürüzsüzdür ve sonunda geçilmesi imkânsızdır, diğeri ise başlangıçta pürüzlü ve zahmetli ama bir süre sonra açık ve düzdür. Tefekkürde de böyledir: Biri kesinliklerle başlarsa, şüphelerle bitirecektir ama şüphelerle başlamakla yetinirse kesinliklerle bitirecektir.

V.9. Bir başka hata ise, büyük ölçüde dogmatik ve mutlak olan, samimi ve güvenilir olmayan, hemen inanılacak ve kolayca incelenemeyecek türden bilgi nakli ve iletim tarzındadır. Uygulamaya yönelik özlü incelemelerde bu formun reddedilemeyeceği doğrudur. Ama bilginin doğru ele alınışında, insanlar ne bir taraftan *Nil tam metuens, quam ne dubitare aliqua de re videretur* [“hiçbir şeyden herhangi bir şey hakkında şüphe içinde görünmekten daha çok korkmayan”]¹⁷⁸ Epikürosçu Velleius’un tarzına, ne de diğer taraftan Sokrates’in her şeyden ironiyle şüphe duy-

¹⁷⁴ William Gilbert’in (1544-1603) manyetizma üzerine *De Magnete* (1600) adlı bir eseri vardır.

¹⁷⁵ Cicero, *Tusculum Tartışmaları*, 1.10.20. Cicero Aristoteles’in öğrencisi Tarantinoslu Aristoksenos’tan (MÖ 4. yy.) söz etmektedir.

¹⁷⁶ Aristoteles, *Oluş ve Bozuluş Üzerine* 1.2.316a8.

¹⁷⁷ Wright: “Bacon muhtemelen Hesiodos, *İşler ve Günler*, 287-92’yi alıntılan ve Prodikos’un Herakles’in seçimi fablından bahseden Ksenophon, *Anılar*, 2.1.20’ye atıf yapmaktadır.”

¹⁷⁸ Cicero, *Tanrıların Doğası Üzerine*, 1.8.18.

ma tarzına düşmeli, şeyleri bir insanın kendi yargısında az çok kanıtlanmış olarak durduğu gibi, az çok iddiayla samimi olarak önermelidir.

V.10. İnsanların kendilerine önerdikleri, çabalarını ona yönelttikleri hedefte başka hatalar da vardır. Zira herhangi bir bilimde daha sadık ve adanmış türdeki profesörlerin kendi bilimlerine bazı eklemeler yapmayı kendilerine önermesi gerekirken, emeklerini derin bir yorumcu veya şarih olmak, keskin bir savaşçı veya savunucu olmak, metodik bir özetleyici veya kısaltıcı olmak gibi garanti ikinci ödüllere talip olmaya yöneltirler ve böylece bilginin mirası bazen geliştirilir ama nadiren artar.

V.11. Ama hepsinden de büyük hata, bilginin son ya da en uzak amacına dair yanılmak ya da onu yanlış yerleştirmektir. Zira insanlar tahsil ve bilgi arzusuna, bazen doğal bir merak ve mütecessis iştahı, bazen zihinlerini çeşitlilik ve zevkle meşgul etmek için, bazen süs ve ün için ve bazen akıl ve münakaşanın zaferine ulaşmalarını sağlaması için ve çoğu zaman kazanç ve geçim için ve nadiren içtenlikle, tanrı vergisi akıllarının insanların iyiliği ve faydası uğruna gerçek bir hesabını vermek için girmişlerdir; sanki bilgide üzerinde araştırmacı ve huzursuz bir ruhu yatırmak için bir kanepeler ya da başboş ve değişken bir zihnin bir aşağı bir yukarı yürümesi için güzel manzaralı bir teras ya da gururlu bir aklın kendisini üzerinde yükseltebileceği bir devlet kulesi ya da çekişme ve münakaşa için bir kale veya komuta yeri ya da kâr ve satış için bir dükkan aranıyormuş, Yaratıcı'nın yüceliği¹⁷⁹ ve insanın durumunun rahatlatılması¹⁸⁰ için zengin bir ambar aranmıyormuş gibi. Ama eğer tefekkür ve eylem, şimdiye kadar olduğundan daha yakın ve sıkı bir şekilde bitirilebilir ve birleştirilebilirse,

¹⁷⁹ Krş. 1. Korintliler 10.31.

¹⁸⁰ *The relief of man's estate*. Bacon ile özdeşleşmiş olan bu ifadedeki *relief* ("rahatlatma") kelimesinin fiil hâli şu şekilde tanımlanır: "(Bir kişiyi) bir sıkıntı, zorluk ya da tehlikeden çıkarmak; darda olanı kurtarmak, onun yardımına koşmak, ona yardım etmek ya da yardımcı olmak; sıkıntılı veya baskıcı bir şeyden kurtarmak" (*OED s.v. relieve*, I.1a).

bilgiyi gerçekten şerefliendirecek ve yüceltecek olan şey budur; tıpkı en yüksek iki gezegenin, dinlenme ve tefekkür gezegeni Satürn ve sivil toplum¹⁸¹ ve eylem gezegeni Jüpiter'in kavuşumu gibi.¹⁸² Bununla birlikte, fayda ve eylemden söz ettiğimde, daha önce bahsedilen bilgiyi kazanç ve geçime uygulama amacını kasdetmiyorum, zira bunun bilginin araştırılması ve ilerletilmesini ne kadar saptırdığından ve kesintiye uğrattığından habersiz değilim; tıpkı Atalanta'nın önüne atılan ve onu almak için kenara çekilip eğildiğinde yarışı aksatan altın top gibi:

Declinat cursus, aurumque volubile tollit.

[“Yoldan ayrıldı ve yuvarlanan altın elmayı yerden aldı.”]¹⁸³

Kastettiğim şey, Sokrates için söylendiği gibi,¹⁸⁴ felsefeyi yerde yaşaması için gökten aşağı indirmek; yani, doğa felsefesini bir kenara bırakmak ve bilgiyi yalnızca etiğe ve politika felsefesine uygulamak değildir. Hem gök hem de yer insanın faydasına ve iyiliğine el birliğiyle katkıda bulundukları gibi, amaç her iki felsefeden de batıl spekülasyonları ve boş ve işe yaramaz olan her şeyi ayırmak ve reddetmek ve sağlam ve meyve veren her şeyi korumak ve artırmak olmalıdır, ki böylece bilgi sadece zevk ve sefa için bir metres gibi veya efendisinin faydası için elde edilecek ve sahip olunacak bir cariye gibi olmasın, üreme, meyve ve rahatlık için, bir eş gibi olsun.

V.12. Böylece sadece tahsilin gelişimini engellemekle kalmayıp aynı zamanda karalanmasına da fırsat veren o hastalıklı eği-

¹⁸¹ *Civil society*. Bu ifadedeki “sivil” kelimesi “yurttaşlara ait; yurttaşlardan ya da bir toplumda birlikte yaşayan insanlardan oluşan” (*OED*) olarak anlaşılmalıdır.

¹⁸² Macrobius, *Scipio'nun Rüyası Üzerine Şerh*, 1.12.14. Macrobius'un pasajında Satürn'e *logistikon* (muhakeme) ve *theôrêtikon* (tefekkür), Jüpiter'e *praktikon* (eylem) gücü atfedilir.

¹⁸³ Ovidius, *Dönüşümler*, 10.667.

¹⁸⁴ Cicero, *Tusculum Tartışmaları*, 5.4.10.

limleri (başlıca olanları), bir tür teşrih yapar gibi, tasvir ettim ve açığa çıkardım. Eğer bunda çok açık olduysam, hatırlanmalıdır ki *Fidelia vulnera amantis, sed dolosa oscula malignantis* [“dostun yaraları güvenilirdir, ama düşmanın öpücükleri aldatıcıdır”].¹⁸⁵ Şunu hak ettiğimi düşünüyorum: Övgüyü ilgilendiren konularda söyleyeceğim şeyler için bana daha fazla inanılması gerekir, çünkü eleştiriyi ilgilendiren konularda gayet serbestçe ilerledim. Yine de bir tahsil methiyesine girmek ya da esin perilerine bir ilahî düzmek gibi bir amacım yok (gerçi onların ayinlerinin usulüne uygun olarak kutlanmasının üzerinden uzun zaman geçtiği kanısındayım). Niyetim, abartma ya da büyütme olmaksızın, bilginin itibarını terazide diğer şeylerle adil bir şekilde tartmak ve ilahî ve beşerî tanıklık ve argümanlarla onun hakiki değerini biçmektir.

VI. İtirazları ortadan kaldırarak şimdi “yolu açmış” (I.i.1) olan Bacon, hem Kutsal Yazılar ve Kilise Tarihinden hem de Seküler Tarihten tahsil lehinde kanıtlar sunmaya geçer. Kutsal Yazılara dayandırdığı argümanlar oldukça fantastik ve zorlamadır. Tanrı’nın tahsilinden söz edemeyiz, çünkü tüm bilgiye onu elde etmeden sahiptir; ama dünyanın yaratılışında güç kadar hikmet de sergilemiştir ve güç gerektiren işler bir anda tamamlanırken, yaratılan maddenin ilahî hikmetle düzenlenmesine yedi gün ayrılmıştır.

Mertebe olarak Tanrı’nın hemen altında olan göksel varlıklar arasında, bilgi ruhlarına güç ruhlarından daha yüksek bir yer verilir ve dinlenme ve tefekkür günü, çalışma günlerinden daha kutludur. Tanrı’nın Cennet Bahçesi’nde insana tahsis ettiği iş, zevk ve gözlem uğruna takip edilecekti ve insanın Cennet’teki ilk edimleri, bilginin tezahürleriydi. İlk kardeş katlinin hikâyesi, bir alegori şeklinde, Tanrı’nın aktif bir yaşam yerine mütefekkir bir yaşam tercihini gösterir. Kutsal Yazılar, tufandan önce yaşamış olan mucitlerden şerefle bahseder ve tufandan sonra Tanrı’nın günahkâr insana verebileceği en büyük ceza, bilginin ilerlemesini

¹⁸⁵ Süleyman’ın Özdeyişleri 27.6. “Dost acı söyler” atasözünün bir başka şekli. Ayetin aslında “aldatıcı”ya (Lat. *dolosa*) karşılık gelen İbranice kelimenin anlamı “bol”dur. “Aldatıcı” anlamı bir düzeltmeden ya da çıkarımdan kaynaklanır.

durdurmaktı. Kutsal Yazılarda, Tanrı'nın Yahudilere ilahî yasayı iletmek için seçtiği Musa'nın tahsilli biri olduğu özellikle belirtilir; ve hem Musa'nın yazılarından hem de kutsal kitapların diğer bölümlerinden ahlak ve bilim dersleri alınız. Süleyman bilgisi her şeye tercih ettive Tanrı onun seçimini onayladı. Mesih, gücünü göstermeden önce hikmetini gösterdi ve Hristiyanlığın seçilmiş havarileri tahsilli adamlardı.

Erken kilisede tahsile değer verildi ve on altıncı yüzyılda Tanrı kilisesini yeniden düzenlerken aynı zamanda tahsile taze bir yaşam verdi. Roma Kilisesi, Cizvitlerin tahsilli tarikatına en derin minnet borçludur. Tahsil, dine iki şekilde hizmet eder: Doğada tezahür eden Tanrı'nın gücünü sadece tahsilli kişi takdir edebilir ve tahsil Kutsal Yazıları anlamamızı sağlar ve bizi Tanrı'nın her şeye gücü yettiğine ikna eder.

VI.1. Dolayısıyla ilk olarak, bilginin itibarını, insana vahyedildiği ve ciddiyetle gözlemlenebildiği kadarıyla, Tanrı'nın sıfatlarında ve işlerinde bulunan arketip veya ilk modelde arayalım ama burada onu tahsil adıyla aramamalıyız, zira tüm tahsil edinilmiş bilgidir ve Tanrı'daki tüm bilgi orijinaldir ve dolayısıyla onu başka bir adla, Kutsal Yazıların onu adlandırdığı gibi, hikmet veya bilgelik adıyla aramalıyız.

VI.2. Öyleyse, yaratılış işinde Tanrı'dan erdemin ikili bir yayılışını görürüz: biri daha uygun olarak güce, diğeri hikmete atıfta bulunur; biri maddenin tözünün yapımında, diğeri ise formun güzelliğinin düzenlenmesinde gösterilir. Bunu varsaydıktan sonra, şunu gözlemlemeliyiz: Yaratılışın tarihinde aksine görünen herhangi bir şeye rağmen, gök ve yerin karışık kütle ve maddesi bir anda yapılmıştı ve o kaos veya kütlelerin düzen ve tanzimi altı gün sürmüş bir işti. Tanrı güç gerektiren işler ve hikmet gerektiren işler arasına böyle ayırt edici bir işaret koymayı uygun gördü. Bununla uyumlu olarak, ilkinde, müteakip işlerde olduğu gibi, Tanrı'nın "Gök ve yer olsun!" dediği değil, "Tanrı göğü ve yeri yarattı" yazılıdır: Biri bir imalat üslubu, diğeri ise bir yasa, karar veya tavsiye üslubu taşır.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Bacon şunu kastetmektedir: Kutsal Kitap'ta "güç gerektiren işler" ("ilki") için "Tanrı gök ve yeri yarattı" yazılıdır ve bu bir "imalat" üslubudur;

VI.3. Sıralamada bir sonrakine, Tanrı'dan ruhlara geçecek olursak, Atina senatörü Dionysios¹⁸⁷ olduğu varsayılan kişinin göksel hiyerarşisine itibar edilebileceği kadarıyla, ilk yerin veya derecenin Serafim olarak adlandırılan aşk meleklerine, ikinci yerin Kerubim olarak adlandırılan ışık¹⁸⁸ meleklerine ve üçüncü ve müteakip yerlerin tahtlara, hükümdarlıklara ve hepsi güç ve hizmet melekleri olan geri kalanlara verildiğini görürüz. Böylece bilgi ve aydınlanma melekleri, görev ve hâkimiyet meleklerinin önüne konmuştur.

VI.4. Ruhlardan ve akli formlardan¹⁸⁹ duyusal ve maddi formlara inecek olursak, yaratılan ilk formun, doğada ve bedensel şeylerde, ruhlardaki ve bedensel olmayan şeylerdeki bilgiyle ilişkisi ve benzerliği olan ışık olduğunu okuruz.¹⁹⁰

VI.5. Böylece günlerin dağılımında, Tanrı'nın dinlendiği ve kendi işlerini temaşa ettiği günün, onları yaptığı ve gerçekleştirdiği tüm günlerin üzerinde kutsanmış olduğunu görürüz.¹⁹¹

VI.6. Yaratılış tamamlandıktan sonra, insanın bahçeye orada çalışması için yerleştirildiği yazılıdır. Kendisine bu şekilde tahsis edilen iş, tefekkür işinden başka bir şey olamazdı; yani amacı zo-

“hikmet gerektiren işler” (“müteakip işler”) için bir yasa/karar/tavsiye üslubu taşıyan, örneğin, “Işık olsun!” kalıbı kullanılmıştır.

¹⁸⁷ İlk Hristiyanlardan olan Dionysius Areopagita'ya (MS 1. yüzyıl) yanlış olarak atfedilmiş olan *De caelesti hierarchia*'nın (Göksel Hiyerarşi), gerçek yazarı meçhuldür ama yazıldığı dönemin MS 5. yüzyıl olduğuna inanılır. Eser Yeni Platonculuk ve Hristiyanlığın bir sentezidir. “Atina senatörü” ifadesi “Areopagita”ya karşılık gelir.

¹⁸⁸ “Işık” “bilgi”nin simgesidir.

¹⁸⁹ *Spirits and intellectual forms*. “Melekler” kastediliyor. Selby, Bacon'ın “form” terimini hem melekler hem maddi nesneler için kullanmasına dikkat çeker ve bunun Aquinolu Thomas'ta olduğu gibi skolastik kullanımın bir etkisi olabileceğini belirtir.

¹⁹⁰ Yaratılış 1.3.

¹⁹¹ Yaratılış 2.3. Burada “temaşa etmek” olarak karşılanan *contemplate* başka yerlerde genellikle “tefekkür etmek” olarak çevrilmiştir. Ama her ikisi de nazari bir faaliyettir ve Bacon ilahi ve beşerî nazarın bu ortak yönünü vurgulamaktadır.

runluluk değil, meşgale ve deney olan bir iş; zira o zaman yaratığın direnişi ya da alın teri olmadığından,¹⁹² insanın çalışmasından kasıt fayda amaçlı emek değil, deneyden keyif almak olmalıydı. Yine insanın Cennet'te icra ettiği ilk edimler bilginin en önemli iki kısmından oluşmaktaydı: yaratıkların gözden geçirilmesi ve isimlerin koyulması.¹⁹³ Düşüşü tetikleyen bilgiye gelince, bu, daha önce değinildiği gibi,¹⁹⁴ yaratımların doğal bilgisi değil, iyi ve kötünün ahlaki bilgisiydi; bundaki varsayım, Tanrı'nın emirlerinin veya yasaklarının iyi ve kötünün kökenleri olmadığı, onların başka başlangıçları olduğudur ve insan Tanrı'yı tamamen terk etmek ve bütünüyle kendisine dayanmak amacıyla bunları bilmek istedi.

VI.7. Devam edecek olursak, insanın düşüşünden sonraki ilk olay veya hadisede, (Kutsal Yazıların hikâye veya lafzın hakikatini hiçbir şekilde ihlal etmeyen sonsuz gizemleri olduğundan), iki durumun –mütefekkir durum ve aktif durum– bir suretinin Habil ve Kabil'in iki kişiliğinde ve en basit ve en ilksel iki yaşam tarzında temsil edildiğini görürüz: çobaninki (çoban, boş vakti nedeniyle, bir yerde dinlenen ve göğü seyrederek yaşayan, mütefekkir bir yaşamın canlı bir suretidir) ve çiftçinininki.¹⁹⁵ Burada tekrar Tanrı'nın lütfunun ve tercihinin toprağı sürene değil, çobana yöneldiğini görürüz.

VI.8. Böylece tufandan önceki çağda, orada girilen ve kaydedilen birkaç anı arasındaki kutsal kayıtlar, müzik ve metalürjinin mucitleri ve yaratıcılarının adını anma ve onurlandırma lütfunda bulunmuştur.¹⁹⁶ Tufandan sonraki çağda, insanın hırsı üzerine Tanrı'nın ilk büyük yargısı dillerin karıştırılması-

¹⁹² Yaratılış 3.19. "Yaratılışın direnişi" avlanma esnasında bir hayvanın insana karşı koyuşu, "alın teri" insanın bunun için sarf ettiği çaba olarak anlaşılmalıdır.

¹⁹³ Yaratılış 2.19.

¹⁹⁴ Bkz. yukarıda I.i.2-3.

¹⁹⁵ Yaratılış 4.2.

¹⁹⁶ Yaratılış 4.21-22. Bahsi geçen kişiler: Yubal (müzik) ve Tubal-Kain (metalürji).

dı¹⁹⁷; bu suretle tahsil ve bilginin açık mübadele ve münasebeti büyük ölçüde engellenmiştir.

VI.9. Yasa koyucu ve Tanrı'nın ilk kalemi olan Musa'ya incek olursak, o Kutsal Yazılardaki şu ekleme ve övgüyle süslenmiştir: "Mısırlıların tüm tahsiline vakıfı."¹⁹⁸ Bu ulusun dünyanın en eski okullarından biri olduğunu biliyoruz, zira Platon Mısırlı rahibe Solon'a hitaben şunu söyler: "Siz Yunanlar hep çocuksunuz; ne eski zamanlar hakkında bir bilgiye ne de bilginin eskiliğine sahipsiniz."¹⁹⁹ Musa'nın tören yasasına bir bakın: Mesih'in önceden delaleti, Tanrı'nın halkının nişanı veya ayırt edici işareti, itaatin icrası ve damgası²⁰⁰ ve bunlara dair diğer ilahî faydalar ve meyvelerin yanı sıra, en tahsilli Rabbilerden bazılarının faydalı ve derin bir şekilde tören ve kuralların bazen doğaya, bazen ahlaka ilişkin bir anlam ya da çıkarımı işaret etmek için çalıştığını göreceksiniz. Örneğin cüzzam yasasında şöyle denir: "Beyazlık deriye yayılmışsa, hasta temiz sayılarak dışarı bırakılabilir; ama az da olsa sağlıklı deri kalmışsa, kirli sayılarak kapatılmalıdır."²⁰¹ Onlardan [Rabbilerden] biri, çürümenin olgunluktan önce olgunluktan sonra olduğundan daha bulaşıcı olduğuna dair bir doğa [felsefesi] ilkesine işaret eder ve bir diğeri bir ahlak felsefesi düsturuna işaret eder: Kötülüğe terk edilmiş insanlar, karakteri yarı iyi yarı kötü olanlar kadar yozlaştırmaz.²⁰² Böylece bu yasada ve bu yasanın diğer birçok yerinde, teolojik anlamın yanı sıra, felsefenin birçok serpintisi bulunabilir.

VI.10. Böylece aynı şekilde Eyüp'ün o mükemmel kitabında, eğer dikkatle okunacak olursa, doğa felsefesiyle dopdolu olduğu

¹⁹⁷ Yaratılış 11. Babil Kulesi hikâyesi. "Yargı" (*judgment*) bu bağlamda "ceza hükmü"nü ima eder.

¹⁹⁸ Elçilerin İşleri 7.22.

¹⁹⁹ Platon, *Timaios*, 22b.

²⁰⁰ *Impression* (damga) "kalıcılık" anlamındadır.

²⁰¹ Levililer 13.13-14.

²⁰² Wright, Kral I. James'in 1650'de yayımlanmış bir aforizma derlemesinde, bu pasajdan ödünç alındığı anlaşılan bir aforizmaya dikkat çeker.

görülecektir. Örneğin, kozmografi ve yerin yuvarlaklığı gibi: *Qui extendit aquilonem super vacuum, et appendit terram super nihilum* [“Kuzeyi boşluğun üzerine uzatır ve Yer’i hiçliğin üzerine asar”]²⁰³; burada Yer’in havada asılı durmasına, kuzey kutbuna ve göğün sonlu veya dışbükey olmasına açıkça değinilir. Böylece yine astronomi konusu: *Spiritus ejus ornavit caelos, et obstetricante manu ejus eductus est Coluber tortuosus* [“ruhuyla/nefesiyle gökleri süsledi ve ebe eliyle kıvrılan Yılanı doğurttu”].²⁰⁴ Ve bir başka yerde, her daim eşit mesafede duran yıldızların sabitliği büyük bir zarafetle işaret edilir: *Nunquid conjungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare?* [“Ülker’in parıldayan yıldızlarını bir araya getirebilir misin ya da Çoban’ın dairesini dağıtabilir misin?”]²⁰⁵ Ve başka bir yerde, *Qui facit Arcturum,*

²⁰³ Eyüp 26.7.

²⁰⁴ Eyüp 26.13. Latince alıntı Vulgata çevirisindendir. “Ebe eli” ifadesindeki “ebe” (*obstetricante*) sıfat olarak anlaşılmalıdır. *Tahsil*’in SEH edisyonunda ayetin KJV çevirisi verilmiştir; buna göre cümlemin ikinci yarısı şöyledir: “eli kıvrık Yılanı meydana getirdi.” Ayette geçen İbranice kelimelerin farklı yorumları mevcuttur. Cümlemin ilk yarısında, “süsledi” kelimesinin aslı bazılarınca “açtı” ya da “uzattı/serdi” olarak anlaşılır. Bazıları ise Mezopotamya Yaratılış Efsanesinde Tanrı Marduk’un deniz canavarı/tanrıçası Tiamat ile mücadelesini anlatan ifadeleri dikkate alarak ilk yarıyı şu şekilde çevirir: “Rüzgârıyla Denizi (Yam) ağına düşürdü.” İkinci yarı ise genellikle şu şekilde anlaşılır: “eli kaçan/kıvrılan Yılanı deldi.” Söz konusu “yılan” başka ayetlerde bahsi geçen ve Latince *Leviathan* (İbr. *liwyātān*; harfiyen ‘kıvrılan’) olarak bilinen deniz canavarı olarak anlaşılır. Krş. Yeşaya 27.1. “Doğma” ve “delme” arasındaki fark ilgili kelimenin, sırasıyla, (Arapça kökenli Türkçe “hâl” ile bağlantılı) *Ḥāl* ya da (Arapça kökenli Türkçe “halletmek” ile bağlantılı) *Ḥāl* olarak okunmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Günümüzde ikinci seçeneğin doğru olduğu görüşü hâkimdir. Öte yandan, Mezmurlar 104.26’da Tanrı’nın Livyatan’ı kendisinin yarattığından söz edilir.

²⁰⁵ Eyüp 38.31. Bu ayet günümüzde şu şekilde anlaşılır: “Ülker’in (Yun. ve Lat. *Pleiades*; İbr. *Kima*; harfiyen “sürü”) zincirlerini bağlayabilir misin ya da Avcı’nın (Yun. ve Lat. *Orion*; İbr. *Kesil*; harfiyen “aptal”) bağlarını çözebilir misin?” Vulgata çevirisi *Kesil*’i (Avcı/Cebbar) *Arcturus* (Çoban takımıyıldızı ya da onun en parlak yıldızı ya da bazen Büyük Ayı’nın kendisi) ile özdeşleştirmiştir.

et Oriona, et Hyadas, et interiora Austri [“Çoban’ı ve Avcı’yı ve Boğa’yı ve Güney’in gizli yerlerini yapan”]²⁰⁶; burada yine güney kutbunun çöküntüsünü²⁰⁷ tanır ve buna güneyin gizli yerleri adını verir, çünkü güney yıldızları o iklimde²⁰⁸ görülmezdi. Üreme konusu: *Annon sicut lac mulsisti me, et sicut caseum coagulasisti me? etc.* [“Beni süt gibi döküp peynir gibi pıhtılaştırmadın mı?”]²⁰⁹ Mineraller konusu: *Habet argentum venarum suarum principia: et auro locus est in quo conflatur, ferrum de terra tollitur, et lapis solutus calore in aes vertitur* [“Şüphesiz gümüşün kendi damarları ve altının arıtıldığı bir yer vardır. Demir topraktan çıkarılır ve bakır cevherden eritilir”].²¹⁰ Ve bu bölümde böyle devam eder.

VI.11. Böylece aynı şekilde kral Süleyman’ın şahsında –hem Süleyman’ın dileğinde hem de Tanrı’nın bunu kabulünde²¹¹– hikmet ve tahsilin hediyesi ya da bahşedilmesini diğer tüm dünyevi ve fani mutluluklara tercih edildiğini görürüz. Tanrı’nın bu bağış ya da hediyesi sayesinde, Süleyman sadece ilahî ve ahlaki felsefeyle ilgili o mükemmel meselleri ya da aforizmaları yazmak-

²⁰⁶ Eyüp 9.9. Bu ayet günümüzde şu şekilde anlaşılır: “Ayı’yı (İbr. *Ayis*) ve Avcı’yı (İbr. *Kesil*), Ülker’i (İbr. *Kima*) ve güneyin odalarını yapan.” Vulgata çevirisi ilk sıradaki *Ayis*’i *Arcturus*’la ve üçüncü sıradaki *Kima*’yı *Hyades*’le (Boğa/Öküz kümesi) özdeşleştirmiştir. İbranice *Ayis*’in anlamı belirsizdir (“aslan” ya da “yağmur” ile ilişkili olabileceği düşünülür) ve tam olarak hangi göksel unsura karşılık geldiği bilinmemekle birlikte, Büyük Ayı takımyıldızı veya Boğa burcundaki Boğa/Öküz kümesi olarak adlandırılan bir yıldız grubu ya da bu grubun en parlak yıldızı olan Aldebaran (Eddeberan, Aynüssevr) olabileceğine dair tahminler vardır. “Güneyin odaları” (İbr. *hadre teman*) iki şekilde anlaşılmıştır: (1) yeryüzünün güneyinden gözlemlenebilen bir takımyıldızı, yıldız kümesi ya da yıldız; (2) güney rüzgârının diyarı.

²⁰⁷ *Depression*. “(Gerçek veya doğal ufukun altında kalan) gözle görülür açısız ufuk çöküntüsü” (*Tureng Sözlük*).

²⁰⁸ “Yeryüzünün bölgesi” anlamında.

²⁰⁹ Eyüp 10.10.

²¹⁰ Eyüp 28.1-2.

²¹¹ 1. Krallar 3.5-12. Süleyman’ın rüyasında Tanrı’dan dilekte bulunmasına gönderme yapılıyor.

la kalmayıp aynı zamanda dağdaki sedirden (çürümüş madde ve bitki arasında sadece bir ara tür olan) duvardaki yosuna kadar tüm bitki örtüsünün ve ayrıca nefes alan ya da hareket eden her şeyin doğal bir tarihini derlemeye de muktedir olmuştu.²¹² Hatta, aynı Kral Süleyman, hazine ve muhteşem binaları, gemicilik ve denizciliği, hizmet edenleri, ün ve namı ve benzerlerinin şanı açısından üstün olmasına rağmen, yine de bu şanların hiçbirisi için hak iddia etmez, bunu sadece hakikati araştırma şanı için yapar, zira açıkça şöyle der: “Tanrı’nın şanı bir şeyi gizlemektir ama kralın şanı onu bulmaktır.”²¹³ Sanki çocukların masum oyununa uygun olarak, İlahî Majeste, eserlerinin bulunması amacıyla onları saklamaktan zevk alıyormuş gibi ve sanki krallar, akıllara ve imkânlarla büyük hâkimiyetleri göz önüne alındığında, onlardan hiçbir şey saklanamayacağından, bu oyunda Tanrı’nın oyun arkadaşları olmaktan daha büyük bir onur elde edemezmiş gibi.

VI.12. Kurtarıcımız dünyaya geldikten sonraki zamanlarda da Tanrı’nın inayeti değişmedi, zira Kurtarıcımızın kendisi mucizeleriyle doğaya boyun eğdirme gücünü göstermeden önce, rahiplerle ve yasanın öğretmenleriyle yaptığı sohbette ilk olarak cehalete boyun eğdirme gücünü göstermiştir.²¹⁴ Ve Kutsal Ruh’un gelişi sadece *vehicula scientia* [“bilginin vasıtaları”] olan dillerin meseli ve bağışında esasen temsil ve ifade edilmişti.²¹⁵

VI.13. Böylece Tanrı’nın inancın ekimi için kullanmayı uygun gördüğü o vasıtaların seçiminde, ilk başta, ilham dışında hiç tahsili olmayan kişileri görevlendirmesine rağmen –belli ki doğ-

²¹² 1. Krallar 4.33.

²¹³ Süleyman’ın Özdeyişleri 25.2.

²¹⁴ Luka 2.46.

²¹⁵ Elçilerin İşleri 2.1-4. “Pentikost Günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir rüzgârın esişini andıran bir ses geldi ve bulundukları evi tümüyle doldurdu. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler. İmanlıların hepsi Kutsal Ruh’la doldular, Ruh’un onları konuşturduğu başka dillerle konuşmaya başladılar.” (Yeni Çeviri).

rudan işleyişini²¹⁶ göstermek ve tüm beşerî hikmet ya da bilgiyi alçaltmak için– bu amacı yerine gelir gelmez, hemen sonrasında, diğer tahsil dallarının hizmetçiler veya nedimeler gibi eşlik ettiği ilahî hakikatini dünyaya gönderdi. Zira böylece Yeni Ahit’in Kutsal Yazılarında kalemını en çok kullananın havariler arasında tahsilli tek kişi olan Aziz Pavlus olduğunu görürüz.

VI.14. Böylece yine, Kilise’nin birçok eski piskopos ve babalarının paganların tüm tahsiline mükemmel derecede vakıf olduğunu görürüz. Öyle ki, (Hristiyanların okullara, derslere veya tahsil çalışmalarına kabul edilmelerini yasaklayan) İmparator Julianus’un fermanı, Hristiyan inancına karşı, seleflerinin tüm kanlı zulümlerinden daha habıs bir tuzak ve entrika olarak değerlendirilmiş ve sayılmıştı.²¹⁷ Aynı şekilde Gregorius adını ilk taşıyan Roma Piskoposunun rekabet ve kıskançlığı, dindarlık ya da dine bağlılık kanaatini asla edinemedi; ama aksine, pagan antikitenin ve yazarların anısını silmeyi ve yok etmeyi tasarladığından, azizler arasında bile kapris, kötü niyet ve küçük işlere tenezzül olarak mahkûm edildi.²¹⁸ Ama buna karşın, bir yanda kuzeybatıdan İskitlerin ve doğudan Sarasinlerin akınlarının ortasında, kutsal kucağında ve bağrında, pagan tahsilinin bile değerli kalıntılarını muhafaza eden Hristiyan Kilisesi olmuştu, ki bunlar aksi taktirde sanki hiç böyle bir şey var olmamış gibi yok olacaktı.

VI.15. Ve gözlerimizin önünde görüyoruz ki kendimizin ve babalarımızın çağında,²¹⁹ Tanrı Roma kilisesini yözlaşmış karakteri ve ayinlerinden ve bu suiistimalleri desteklemek için oluşturulmuş muhtelif menfur öğretilerden hesap sormayı uygun gördüğünde; aynı anda, İlahî Takdir tarafından, buna tüm diğer

²¹⁶ *Immediate working*. Havarilere gönderilen “ilham” kastediliyor.

²¹⁷ Flavius Claudius Julianus’un (331-63) 17 Haziran 362 tarihli fermanı. 361-63 arasında imparatorluk yapmıştı.

²¹⁸ Papa I. Gregorius (540-604) 590’dan ölümüne kadar görev yaptı.

²¹⁹ Yani Milattan sonra. “Babalar” ile muhtemelen “Kilise Babaları” kastedilmektedir.

bilgilerin bir yenilenmesinin ve yeni baharının²²⁰ eşlik etmesi gerektiğine hükmedildi; ve diğer tarafta,²²¹ Cizvitlerin, kısmen kendi başlarına ve kısmen onların örneğinin sağladığı rekabet ve dürtüyle tahsilin durumunu ne kadar canlandırdığını ve kuvvetlendirdiğini –Papalık için ne kadar dikkate değer hizmet ve onarım yaptıklarını– görürüz.²²²

VI.16. Bu nedenle bu kısmı sonuca bağlarken, felsefenin ve beşerî tahsilin din ve inanç için, süsleme ve aydınlatmanın yanı sıra, icra etmesi gereken başlıca iki görev ve hizmet olduğunu gözlemleyelim. Birincisi, Tanrı'nın şanının yüceltilmesini etkili bir şekilde teşvik etmektir. Zira Mezmurlar ve diğer Kutsal Yazılar, bizi Tanrı'nın büyük ve harika işlerini düşünmeye ve yüceltmeye sıklıkla davet ettiği gibi, eğer sadece (kendilerini duyularımıza ilk sundukları gibi) onların dışının tefekkürüyle yetinirsek, sanki mükemmel bir kuyumcunun dükkânını sadece sokağa bakan kısmıyla yargılıyor veya yorumluyormuş gibi, Tanrı'nın ihtişamına benzer bir haksızlık yaparız. Diğer, inançsızlık ve hataya karşı mükemmel bir yardım ve koruma sağlamaktır. Zira Kurtarıcımız der ki, “Ne Kutsal Yazıları ne de Tanrı'nın gücünü biliyorsunuz ve bu yüzden hata yapıyorsunuz.”²²³ Böylece eğer hatadan korunmak istiyorsak, önümüze iki kitap ya da cilt koyar: ilk olarak Tanrı'nın iradesini vahyeden Kutsal Yazılar, sonra da O'nun gücünü gösteren yaratımlar. Ve ikincisi ilkinin anahtarıdır; genel akıl mefhumları ve konuşma kuralları yoluyla, sadece Kutsal Yazıların doğru anlamını kavramak için anlayışımızı açmakla kalmaz, esasen, bizi büyük ölçüde O'nun işlerine damgalanmış ve nakşedilmiş Tanrı'nın mutlak kudretinin uygun bir tefekkürüne çekerek

²²⁰ Rönesans kastediliyor.

²²¹ Yani Katolikler arasında.

²²² Günümüzde hâlâ varlığını sürdüren Cizvit tarikatı İspanyol din adamı Loyolalı İgnatius (1491-1556) tarafından 1540'ta Papa III. Paulus'un onayıyla kurulmuştu.

²²³ Matta 22.29.

inancımızı açar. Dolayısıyla tahsilin gerçek itibarı ve değeriyle ilgili ilahi tanıklık ve deliller için bu kadar.

VII. Bacon, Kutsal Kitap ve Kilise tarihinden, tahsilin değerine dair tarihten çıkarılmış bazı deliller sunmaya geçer. Sayısız delil verilebilir: Burada birkaç tanesini seçmekten fazlasını yapmak mümkün değildir. İnsanların daha ünlü hemcinslerine bahsettiği tüm onurlar arasında, en yüksek onur olan tanrılaştırma, emekleri ve icatlarıyla insana rahatlık sağlayan şeylerin stokuna katkıda bulunanlara verilmiştir.

Tahsil, Orpheus'un lavtası gibi, kötü duyguları ehlileştirir ve toplumsal yaşamı mümkün kılar.

Hiçbir toplum, ahlak ve doğru devlet adamlığı ilkelerinde tahsilli yöneticiler tarafından yönetilen toplumlar kadar müreffeh olmamıştır. Bu gerçek, Domitianus'un tahsilli haleflerinin yönetimi altındaki Roma halkının tarihinden örneklendirilir: yasanın otoritesinin korunmasının uyruğun özgürlüğüyle uyumsuz olmadığını gösteren Nerva; tahsile hamilik ile erdem ve iyi yönetimi birleştiren Trajanus; Kiliseye barış getiren ve yanlışları düzelterek ve halkının durumunu iyileştirerek İmparatorluğu baştan başa dolaşan Hadrianus; neredeyse bir Hristiyan olan saf ve çalışkan Antoninus; hasedin kendisinde kusur bulmadığı o mükemmel hükümdar, filozof Marcus Aurelius. Çağdaş zamanlarda, James'in kendisi bir yana, Kraliçe Elizabeth aynı zamanda kadınların en tahsillisi ve hükümdarların en başarılısıydı. i

Tahsil, savaşta başarıya, barış sanatlarındaki başarıdan daha az yatkın değildir. İskender, bir asker ve bir filozof olarak aynı derecede büyüktü. Dünyevî nimetlerin gerçek değerini, insanın zaaflarını, dalkavukluğun değersizliğini, argümanın yararlarını ve suiistimallerini anlıyordu. Retoriğin kullanımında hünerliydi. Keskin bir insan sarrafiydi ve ihtirasın dayanması gereken kaynakları gerçekten kestirebiliyordu. Jül Sezar büyük bir komutandı ama aynı zamanda büyük bir âlimdi. İyi bir yazar ve üslup ustasıydı. Takvimi yeniden düzenlemişti. En tahsilli tartışmacılara meydan okumaktan çekinmiyordu. Kendisi bilgece şeyler söylese de başkalarının hikmetini çalışmayı hor görmüyordu. Tek bir kelimeyle bir isyanı bastırmıştı: Kendisini zor bir durumdan yerinde bir konuşmayla nasıl kurtaracağını biliyordu ve özlü bir sözle en zıt hisleri ifade edebiliyordu. Üstünlüğünün bilincindeydi ve bu bilinci

kendi lehine nasıl çevireceğini biliyordu. Filozof Ksenophon da tarihin kaydettiği en büyük askerî başarılarından birini gerçekleştirmişti. Bu, daha önce (I.ii.1-4) söylenenlerin genişletmesidir ve tahsilin yönetim ve savaşta pratik faydası olduğu sözünün anlamı için, o pasajla ilgili notlara bakın. Tahsilin çağrışımı burada biraz genişletilir. Önceki pasajda Bacon, esasen bir tarih bilgisinden söz etti –burada mantık, retorik ve felsefeyi dâhil eder. Ama burada da kendisini Sezar ve İskender’in savaş başarılarıyla sınırlamaz, onları insanların büyük liderleri olarak görür. Az önce bahsedilen çalışmalar, bir adamın büyük bir konumu başarıyla doldurmasını sağlar. Her şeyden önce, sadece tahsile sahip olmak hayranlık ve dikkati garanti eder. Yine çalışma ve düşünme, deneyimle mükemmelleştirildiğinde nüfuz sağlar, çünkü karaktere dair bilgi verirler. Sezar ve İskender gibi adamların başarılarının büyük bir kısmını borçlu oldukları ve Bacon’ın anlattığı anekdotların bu iki adamdaki varlığına tanıklık ettiği o tanımlanamaz “şahsi nüfuz”u üretirler.

VII.1. Beşerî delillere gelince, bu o kadar geniş bir alan ki, bu nitelikte ve kısalıkta olan bir tartışmada, onların çeşitliliğini kapsamak yerine, öne süreceklerimize ilişkin bir seçim yapmak daha uygundur. Dolayısıyla ilk olarak, paganlar arasında bir Tanrı olarak hürmet ve tapınmaya ulaşmak beşerî onurun dereceleri arasında en yüksek olanıydı. Hristiyanlara göre bu yasak meyve gibidir. Ama şimdi [ilahî tanıklıktan] ayrı olarak beşerî tanıklıktan söz ediyoruz. Buna göre Yunanların *apotheosis* [tanrılaştırma] ve Latinlerin *relatio inter divos* [tanrılar arasında sayma] dediği şey, insanın insana atfedebileceği en yüksek onurdu; özellikle, Roma imparatorları arasında kullanıldığı gibi resmî bir karar veya devlet yasasıyla değil, içsel bir onay ve inançla verildiğinde. Bu kadar yüksek bu onurun aynı zamanda bir derecesi veya araterimi de vardı; zira kahramanlara özgü ve ilahî onurlar beşerî onurların üzerinde sayılırdı. Bu onurların atfında ve dağıtımında antik çağın bir ayrım gözettiğini görürüz. Devletlerin ve kentlerin kurucuları ve birleştiricileri, yasa koyucular, tiranların kökünü

kazıyanlar, halkın ataları²²⁴ ve sivil liyakat bakımından diğer seçkin kişiler, kahraman ya da yarı tanrı unvanlarıyla onurlandırıldı: Herkül, Theseus, Minos, Romulus²²⁵ ve benzerlerinde olduğu gibi. Diğer yandan, insan yaşamına yönelik yeni sanatların, bağışların ve rahatlık sağlayan şeylerin mucitleri ve yaratıcıları gibiler, her zaman tanrıların kendileri arasında kutsanmıştır: Ceres, Bacchus, Mercurius, Apollon²²⁶ ve diğerleri gibi. Ve haklı olarak, zira ilkinin liyakati bir çağın veya bir ulusun dairesiyle sınırlıdır ve faydalı ve iyi olsalar da sadece o mevsime ve düştükleri yerin kapsamına hizmet eden bereketli sağanaklar gibidir; diğeri ise gerçekten de kalıcı ve evrensel olan göğün faydaları gibidir. İlki yine çekişme ve kargaşayla karışık; ama ikincisi *aura leni* [“hafif bir fısıltı”] ile,²²⁷ gürültü veya kargaşa olmadan, gelen ilahî mevcudiyetin gerçek karakterine sahiptir.

VII.2. Tahsilin diğer erdemi –insanın insana verdiği rahatsızlıkların bastırılması– ilkinden, doğadan kaynaklanan zaruretlerin giderilmesinden aşağı kalmaz. Bu, Orpheus’un tiyatrosunun o kurmaca anlatısında eskiler tarafından canlı bir şekilde tasvir edilmişti: Tüm hayvanlar ve kuşlar, bazıları av, bazıları eğlence, bazıları kavgaya²²⁸ yönelik muhtelif iştahlarını unutup bu yer-

²²⁴ *Fathers of the people*. Selby: “Roma’da ülkelerini tehlikeli zamanlarda kurtaran kişilere verilen bir sıfat.”

²²⁵ Herkül (ya da Herakles) Yunan mitolojisinde olağanüstü gücüyle Yunanistan’ı birçok canavardan kurtaran yarı insan yarı tanrı kahramandır. Diğer üç isim, sırasıyla Atina, Girit ve Roma devletlerinin kurucularıdır.

²²⁶ Roma din ve mitolojisinde sırasıyla tahıl, şarap, dil ve müziğin icadı ya da keşfinden sorumlu tanrı(ça)lar. İlk üçü Yunan mitolojisinde Demeter, Dionysos ve Hermes’e karşılık gelir.

²²⁷ 1. Krallar 19.12. Tanrı’nın İlyas’a mevcudiyetini hissettirmesi kastediliyor.

²²⁸ Bacon burada hayvanların iştahlarının nesneleri olarak üç unsur sayar: *prey*, *game* ve *quarrel*. İlk yırtıcı bir hayvanın “av”ıdır (*OED* 2a). İkincisinin ilki gibi “avlanan hayvan” ya da “av” anlamı vardır (*OED* 10a ve 11), ama burada ilkinden farklı olarak kovalama içeren bir süreklilikte avlanan bir hayvan söz konusudur. Ayrıca avlanmadan alınan eğlence/zevk (*sport*) anlamı vardır (*OED* 9). Selby bu kelime için *playfulness* (eğlence), Vickers *hunting* (avlanma) karşılığını verir. İlkinin doğru olma ihtimalini daha

de toplanmış, hep birlikte sosyal bir şekilde durup arpin ezgi ve ahenklerini dinlemiş; ses kesilir kesilmez ya da daha yüksek bir gürültü tarafından boğulduğunda, her hayvan kendi doğasına dönmüştü.²²⁹ Burada insanların doğası ve durumu uygun bir şekilde tasvir edilir. İnsanlar vahşi ve terbiye edilmemiş arzularla, kazançla, şehvetle, intikamla doludur ve bunlar kurallara, yasalara, dine kulak verdikleri sürece, kitapların, vaazların, söylevlerin belagat ve iknasıyla tatlı bir şekilde dokunuldukları sürece, toplum ve barış korunur; ama bu aletler²³⁰ susarsa veya isyan ve kargaşa onları duyulmaz kılar, her şey anarşi ve kargaşaya dönüşür.

VII.3. Ama bu, kralların kendileri veya onların altındaki otoriteler veya cumhuriyetler ve demokrasilerdeki diğer yöneticiler tahsil sahibi olduklarında daha açık bir şekilde ortaya çıkar. Zira “İnsanlar ve devletler ya krallar filozof ya da filozoflar kral olduğunda mutlu olacaktır” diyen kişinin²³¹ kendi mesleğinden yana olduğunu düşünmek mümkün olsa da şimdiye kadar en iyi zamanların tahsilli hükümdarlar ve yöneticiler altında olduğu deneyimlerle fazlasıyla doğrulanmıştır; zira kralların şiddetli duyguları ve alışkanlıklarında kusurları ne olursa olsun, tahsille aydınlatılırlarsa, danışmanlar ve görevliler dilsiz ve suskun kaldıklarında, kulaklarına her zaman fısıldayarak, onları her türlü yıkıcı ve ölümcül hata ve aşırılıktan koruyan ve alıkoyan din, politika ve ahlak mefhumlarına sahip olurlar. Ve aynı şekilde senatörler veya

yüksek buluyoruz. Üçüncü kelimenin anlamı *OED*'de (4b) bu cümle örnek gösterilerek “kavga etme; kavgacılık” olarak verilir. Bu üç unsur hemen aşağıda belirtilen insandaki “kazanç” (*profit*), “şehvet” (*lust*) ve “intikam” (*revenge*) arzularına karşılık geliyor olmalıdır.

²²⁹ Orpheus burada tasvir edildiği gibi olağanüstü müzik yeteneğine sahip olduğuna inanılan yarı efsanevi bir figürdür. “Tiyatro” kelimesi müziğinden büyülenen hayvanların onu izlemek için toplanmasına göndermedir. Bacon bu konuyu *De Sapientia Veterum*'da (1609; Eskilerin Bilgeliği) “Orpheus; ya da Felsefe” başlıklı bölümde tekrar ele alır.

²³⁰ *Instruments*. “Çalgılar” olarak da anlaşılabilir. Selby müzik benzetmesinin devam ettiğini belirtir.

²³¹ Platon, *Devlet*, 5.473c-d.

danışmanlar tahsilli olduklarında, sadece deneyime dayanan danışmanlardan daha güvenli ve sağlam ilkeler üzerinde ilerlerler; biri tehlikeleri uzak tutarken, diğeri onları yakına gelene kadar keşfedemez ve sonra onları savmak veya onlardan kaçınmak için zekâlarının kıvraklığına güvenir.

VII.4. Tahsilli hükümdarların dönemlerine denk gelen mutlu zamanlar (en tanınmış ve seçkin örnekleri kullanarak kısalık yasasına hâlâ uymam gerekiyor) en iyi şekilde imparator Domitianus'un ölümünden Commodus'un hükümdarlığına kadar geçen çağda görülür. Bu çağ hepsi tahsilli veya tahsilin mükemmel destekleyicileri ve ilerleticileri olan altı hükümdarın bir silsilesini içermektedir²³²; bu çağ, dünyevi açılardan, (o zamanlar dünyanın bir modeli²³³ olan) Roma imparatorluğunun sahip olduğu en mutlu ve müreffeh çağdı. Bu Domitianus'a²³⁴ öldürülmeden önceki gece bir rüyada bildirilen ve önceden tasvir edilen bir şeydi; zira omuzlarının arkasında bir boyun ve altından bir başın büyüdüğünü gördü ve bu o müteakip altın zamanlarda buna uygun olarak gerçekleşti. Bu hükümdarları biraz anacağız; bu konu aşına olacaktır ve bunun gibi kısaltılmış bir incelemeye uygun olmaktan ziyade bir retorik konuşma için daha uygun görülebilse de eldeki noktayla ilgili olduğundan, *neque semper arcum tendit Apollo* ["ve Apollon yayını her zaman gerili tutmaz"]²³⁵ ve onla-

²³² "Altın çağ" olarak adlandırılan 96-180 arasında hüküm süren altı imparator şunlardı: Nerva, Trajanus, Hadrianus, Antoninus Pius, Lucius Verus, Marcus Aurelius. Babadan oğula verasetin henüz kabul görmediği bu dönemde imparatorlar haleflerini yakın çevrelerinden (bazen akrabalarından) evlatlık edindikleri kişilerden seçmişlerdi. Bu uygulama daha önce Jül Sezar'ın halefi Augustus'u ve Augustus'un halefi Tiberius'u evlatlık edinmesinde de görülmüştü. Marcus Aurelius'un bu geleneği terk ederek kendi oğlu Commodus'u seçmesi bu müreffeh dönemin sona ermesine yol açan başlıca sebep ya da hata olarak görülür.

²³³ "Minyatür" anlamında.

²³⁴ Nerva'dan önce hüküm süren Roma imparatoru (81-96).

²³⁵ Horatius, *Carmina*, 2.10.19. Selby bu dizenin "herkes bazen dinlenir" anlamına gelen bir atasözü niteliği kazanmış olduğunu belirtir.

rın sadece adını vermek çok çıplak ve üstünkörü olacağından, bu konuyu tamamen atlamayacağım.

İlki Nerva'ydı; yönetiminin mükemmel niteliğine Cornelius Tacitus'ta bir atıfla aslına uygun değinilmişti: *Postquam divus Nerva res olim insociabiles miscuisset, imperium et libertatem* ["İlahî Nerva daha önce uzlaşmaz olan şeyleri birleştirdi: yönetim ve özgürlük"].²³⁶ Ve tahsilinin bir işareti olarak, kısa hükümdarlığının hatıralarda kalan son eylemi, evlatlığı Trajanus'a zamanın nankörlüğüne karşı duyduğu içsel hoşnutsuzluktan kaynaklanan bir mektubuydu ve hoşnutsuzluğunu Homeros'un bir dizesiyle özetlemişti:

Telis, Phoebe, tuis lacrymas ulciscere nostras.
["Ey Phoibos, oklarınla öcünü al!"]²³⁷

VII.5. Ardından gelen Trajanus şahsen tahsilli değildi. Ama eğer Kurtarıcımızın sözüne kulak verecek olursak – "Bir peygamberi peygamber olduğu için kabul eden, bir peygamberin ödülünü alacaktır"²³⁸ – en tahsilli hükümdarlar arasına yerleştirilmeyi hak eder, zira tahsilin ondan daha büyük bir hayranı ya da velinimeti yoktu; meşhur kütüphanelerin bir kurucusu, sürekli olarak görev tahsilli insanları terfi etmiş biri ve o zamanda sarayda en çok itibara sahip oldukları belirtilen tahsilli profesörler ve hocalarla sohbetlerin aşına bir siması. Öte yandan, Trajanus'un erdem ve yönetiminin ne denli takdir edildiğini ve nam saldıgını, ciddi ve

²³⁶ Tacitus, *Agricola*, 3.

²³⁷ Homeros, *İlias*, 1.42. "Phoibos" (parlak) Apollon'un başlıca lakabıdır ve Nerva'nın mektubunda bununla Trajanus kastedilir. Nerva'ya dair hikâye Cassius Dio (doğ. yak. MS 165) tarafından *Roma Tarihi*'nde (68.3.4.13) aktarılır. 80 kitap uzunluğunda olan ve Yunanca dilinde yazılmış bu eser Roma tarihini kuruluşundan yazarın son yıllarına (MS 229) kadar getirir. Bacon Roma imparatorlarını anlattığı bu bölümde bu eserden oldukça faydalanmıştır.

²³⁸ Matta 10.41.

güvenilir tarihin hiçbir tanıklığı, tüm pagan mükemmelliğine karşı beslediği aşırı kıskançlıkla tanınan Roma piskoposu Gregorius Magnus'un²³⁹ o efsanevi hikâyesinden daha canlı tasvir edemez. Ve yine de [Gregorius'un], Trajanus'un ahlaki erdemlerine yönelik sevgisi ve takdirinden dolayı, onun ruhunun cehennemden kurtarılması için Tanrı'ya tutkulu ve ateşli dualar ettiği ve bir daha bu tür yakarışlar yapmamak kaydıyla bunu elde ettiği bildirilir.²⁴⁰ Bu hükümdarın zamanında ayrıca mükemmel bir tahsile sahip ve Trajanus tarafından terfi edilen Plinius Secundus'un²⁴¹ teminatı üzerine Hristiyanlara karşı yapılan zulme ara verilmişti.

VII.6. Halefi Hadrianus, yaşamış en meraklı adam ve en evrensel araştırmacıydı. Öyle ki, her şeyi kavramak ve kendisini en değerli şeylere ayırmamak istemesi zihninin bir hatası olarak görülmüştü. Çok daha önce Makedon Philippos'ta gözlemlenmiş eğilimin bir benzerine sahipti: Philippos müziğe dair bir tartışmada mükemmel bir müzisyeni düzeltmeye ve ezmeye çalışınca, iyi bir karşılık almıştı: "Aman, Efendim, talihiniz bu şeyleri benden daha iyi bilecek kadar kötü olmasın!"²⁴² Tanrı aynı şekilde bu imparatorun merakını o günlerde kilisesinin barışına bir teşvik olarak kullanmayı uygun görmüştü. Zira İsa'ya bir Tanrı ya da Kurtarıcı olarak değil, bir harika ya da yenilik olarak¹hürmet etmiş ve galerisinde onun resmini (batıl hayal gücünde onunla biraz benzerlik olduğunu düşündüğü) Apollonius²⁴³ ile yan yana koymuş olmasına rağmen, bu Hristiyan ismine karşı o zamanların acı nefretini yatıştırmak için yeterli oldu; böylece kilise onun

²³⁹ Daha önce bahsi geçen I. Gregorius (540-604).

²⁴⁰ Dante bu hikâyeye *Araf'ta* (10.73-6) değinir.

²⁴¹ Doğa tarihi üzerine eseriyle bilinen Yaşlı Plinius'un yeğeni Genç Plinius (yak. 61-113). Genç Plinius bu sırada birleşik Bithynia ve Pontus eyaletinin (kabaca kuzeybatı Marmara ile Batı ve Orta Karadeniz bölgeleri) valisiydi. Aşağıda II.xxii.15'te de bahsi geçer.

²⁴² Plutarkhos, *Moralia*, 67f, 634d.

²⁴³ MS 1. yüzyılda yaşamış ve mucizeler göstermiş olduğuna inanılan Tyana (Niğde, Kemerhisar) doğumlu Pythagorasçı bir filozof. Söz konusu imparator Hadrianus değil, Alexander Severus'tur (208-35).

zamanında huzur buldu. Ve sivil yönetimine gelince, askerî başarılarında ya da adaletin mükemmelliğinde, Trajanus'un kine ulaşmamış olsa da halkın refahını elde etmede onu aştı. Zira Trajanus birçok meşhur anıt ve bina dikti. Öyle ki Büyük Konstantin ona imrenerek *Parietaria* (duvar çiçeği) derdi, çünkü adı pek çok duvarın üzerindeydi ama binaları ve eserleri, kullanım ve ihtiyaçtan çok, şan ve zafer içindi. Ama Hadrianus barış içinde geçen tüm hükümdarlığını Roma imparatorluğunu gezerek ve teftiş ederek geçirdi; gittiği yerlerde virane kentlerin, kasabaların ve kalelerin yeniden inşa edilmesi, nehirlerin ve akarsuların birbirlerine bağlanması, köprüler ve geçitler yapılması, kentlerin ve kuruluşların yeni yönetmelik ve düzenlemelerle idare edilmesi ve yeni yasal imtiyazlar ve kuruluş beratları bahşedilmesi için emirler ve talimatlar verdi. Böylece bütün zamanı önceki zamanların tüm yıkık döküklerinin tam bir onarımıydı.

VII.7. Onun ardından gelen Antoninus Pius mükemmel derecede tahsilli bir hükümdardı ve bir skolastiğin sabırlı ve ince zekâsına sahipti. Öyle ki kendisine, (hiçbir erdemi tenkitsiz bırakmayan) halk ağzında, *cymini sector*, en küçük tohumlardan biri olan kimyon tohumunun bir yarıcısı veya bölücüsü denmişti.²⁴⁴ Nedenlerin en küçük ve en kesin farklılıklarına girecek kadar bir sabra ve kararlı bir ruha sahipti ve bu şüphesiz zihnindeki aşırı sakinliğin ve huzurun bir meyvesiydi; zihni korkular, pişmanlıklar ya da tereddütlerle hiçbir şekilde dolu ya da yüklü değildi; aksine hiçbir kurgu ya da yapmacıklık olmadan hüküm süren ya da yaşayan en saf iyiliğe sahip bir adam olarak bilindiğinden, zihnini sürekli olarak hazır ve dinç kılmıştı. O da Hristiyanlığa bir derece daha yaklaştı ve Agrippa'nın Aziz Pavlus'a dediği gibi, "yarı Hristiyan"²⁴⁵ oldu; onların dinleri ve yasaları hakkında iyi bir kanaa-

²⁴⁴ Cassius Dio, *Roma Tarihi*, 70.3.3. İlgili ifade "kılı kırk yaran" anlamındadır. Aristoteles'te (*Eth. Nic.* 1121b27) ve genelde söz konusu terim (κυμινωπρίστης) "eli sıkı" anlamı taşır.

²⁴⁵ Elçilerin İşleri 26.28. "Agrippa" Yahudilerin o dönemdeki Roma'ya tabi kralı II. Herod Agrippa'dır (MS. 1. yy.). Aziz Pavlus o sırada kendisini

te sahipti ve sadece zulmü durdurmakla kalmayıp aynı zamanda Hristiyanların yükselmesine de izin verdi.

VII.8. Onun ardından gelen ilk *Divi fratres* [ilahî kardeşler], iki evlatlık kardeş, Aelius Verus'un oğlu Lucius Commodus Verus, daha hafif tahsil türünden zevk alıyordu ve şair Martialis için "Vergilius'um" derdi.²⁴⁶ Ve Marcus Aurelius Antoninus: meslektaşını gölgeleyen ve onun ardından uzun süre yaşayan ikincisi, Filozof olarak adlandırıldı; tahsilde geri kalan herkesi nasıl geçtiyse, aynı şekilde krallara özgü tüm erdemlerin mükemmelliğinde de onları geçti. Öyle ki, İmparator Julianus, seleflerini alaya alan bir taşlama ya da hiciv niteliğinde olan *Caesares* [Sezarlar] adlı kitabında, hepsi tanrıların bir şölenine davet edilmiş ve masanın aşağı ucuna oturmuş soytarı Silenus içeri giren herkese sataşıyor-muş gibi kurgulamıştır; ama Marcus Philosophus [Filozof Marcus] içeri girdiğinde, nerede kusur bulacağını bilemeyen Silenus afallayıp rahatsız olmuş ve ancak sonunda karısına karşı sabrına hicivli bir imada bulunmuştur.²⁴⁷ Ve selefininkini devam ettiren bu hükümdarın erdemi, Antoninus adını dünyada o kadar mukaddes kıldı ki, hepsi de bu adı taşıyan Commodus, Caracalla ve Heliogabalus'ta son derece lekelenirse de²⁴⁸ Alexander Severus

kralın önünde savunmaktadır. Savunmanın sonunda Agrippa'nın verdiği karşılık şu minvaldedir: "Beni neredeyse Hristiyan olmaya ikna ettin." Bacon'ın kullandığı "yarı Hristiyan" (*half a Christian*) tabiri bu şekilde anlaşılmalıdır.

²⁴⁶ Hiciv ve epigramlarıyla bilinen Marcus Valerius Martialis (MS. 1. yüzyılın ikinci yarısı). İmparator'un zamanında (hük. 161-69) şair hayatta değildir.

²⁴⁷ *Caesares*, 318a, 328c, 334a-b. Söz konusu Julianus daha önce 1.6.14'te bahsi geçen Flavius Claudius Julianus'tur (331-63). Marcus Aurelius'un karısı (ve aynı zamanda kuzeni ve üvey kardeşi) ve Antoninus Pius'un kızı Genç Faustina'nın da (yak. 130-75) yukarıda I.iii.9'da kocasına "sadakatsizliği" ile ilgili bahsi geçmişti. Bacon'un kullandığı "sabır" kelimesi muhtemelen buna atıftır. Ama Julianus'un hicvinde, Silenus, Marcus Aurelius'u karısını (ölümünden sonra) tanrılaştırdığı ve imparatorluğu oğlu Commodus'a teslim ettiği için eleştirir.

²⁴⁸ Commodus (hük. 180-92), Caracalla (hük. 211-17) ve Heliogabalus (hük. 218-22).

aileye yabancı olduğu için bu adı reddettiğinde, Senato tek bir alkış ve tezahüratla, *Quomodo Augustus, sic et Antoninus* [“Antoninus’un adı Augustus’un adı gibi olsun!”]²⁴⁹ demiştir. Bu iki hükümdarın adı o günlerde öyle bir nam ve hürmete sahipti ki tüm imparatorların unvanına kalıcı bir ek olarak koyacaklardı. Bu imparatorun zamanında da kilise büyük ölçüde huzur içindeydi. Böylece bu altı hükümdarın silsilesinde, tahsilin kutlu etkilerini dünyanın en büyük tablosunda resmedilmiş olarak görürüz.

VII.9. Ama daha küçük hacimli bir tablo ya da resme gelince, (yaşayan Majestelerinden söz etme cüretinde bulunmuyorum), kanımca en mükemmel olanı, Britanya’nın bu bölgesindeki en yakın selefiniz olan Kraliçe Elizabeth’inkidir. Eğer Plutarkhos paralel yaşamları şimdi yazmak için hayatta olsaydı, bence, kadınlar arasında onun için bir paralel bulmakta zorlanırdı. Bu hanımefendi kendi cinsiyetinde görülmemiş ve erkek hükümdarlar arasında bile nadir görülen bir tahsile sahipti –ister dil ister bilim, ister modern ister antik, ister ilahî ister beşerî bilimler tahsili olsun. Ve yaşamının son yılına kadar, okuma için belirli saatler ayırmayı alışkanlık etmişti ki herhangi bir üniversitedeki genç bir öğrenci bile böyle günü gününe ve saati saatine okuyamazdı. Yönetimine gelince, adanın bu bölgesinin şimdiye kadar daha iyi bir kırk beş yıllık zaman geçirmediyi iddia edersem, abartmış olmayacağımdan eminim ve bunun nedeni dönemin sakinliği değil, yönetiminin bilgeliğiydi. Zira bir yandan, dinin hakikatının tesis edildiği²⁵⁰; sürekli barış ve güvenlik; adaletin iyi idaresi; imtiyazın²⁵¹ gevşetilmeden ya da fazla zorlanmadan mutedil kullanımı; tahsilin bu kadar mükemmel bir hamiye uygun gelişen durumu; zenginlik ve imkânlar açısından hem tacın hem de uyrukların kendilerine yakışır durumu²⁵²; itaat alışkanlığı ve hoşnutsuzlukların sınırlılığı düşünüldüğünde; ve diğer yandan,

²⁴⁹ Lampridius, *Vita Severi*, 5-10.

²⁵⁰ İngiliz Kilisesi’nin 1559’da kuruluşu.

²⁵¹ Parlamentonun onayını gerektirmeyen Kraliyete ait özel yetkiler.

²⁵² Selby bu ifadeyi “servet dağılımının eşitliği” olarak açıklar.

din farklılıkları, komşu ülkelerin sorunları, İspanya'nın hırsı ve Roma'nın muhalefeti; ve sonra onun yalnız ve kendi başına olduğu düşünüldüğünde, bu kadar yakın ve bu kadar uygun bir örnek seçemeyeceğim için, sanıyorum ki hükümdardaki tahsilin halkın mutluluğuyla çakışmasına ilişkin mevcut amaç açısından daha dikkate değer veya seçkin bir başkasını seçemezdim.

VII.10. Ve tahsilin nüfuz ve etkisi sadece sivil liyakat ve ahlaki erdem ya da barış ve barışçıl yönetimin sanatları veya eğilimi üzerine değildir; aynı şekilde, savaşçı ve askerî erdem ve yeteneği geliştirmede de benzer güç ve etkinliğe sahiptir; daha önce bahsedilen ama burada tekrar ele alınması uygun olan Büyük İskender ve Diktatör Sezar örneklerinde dikkat çekici bir şekilde tasvir edilebileceği gibi. Onların savaşındaki erdemleri ve eylemleri, o türdeki tarihsel harikalar olduğundan herhangi bir açıklamaya veya anlatıma ihtiyaç duymaz ama tahsile olan düşkünlükleri ve tahsildeki mükemmelliklerinden biraz bahsetmek yerinde olur.

VII.11. İskender çeşitli felsefe kitaplarını ona adayan büyük filozof Aristoteles tarafından yetiştirildi ve ondan öğrendi. Seyahatleri ve fetihleri boyunca kampta onu takip eden Kallisthenes ve diğer tahsilli kişiler ona eşlik etti.²⁵³ Tahsile verdiği değer şu üç ayrıntıda özellikle göze çarpar: ilk olarak, Homeros'un dizeleri kadar onu öven iyi bir borazana sahip olduğu için Akhilleus'a karşı beslediğini ifade ettiği kıskançlıkta. İkinci olarak, Darius'un mücevherleri arasında bulunan değerli dolabına ilişkin verdiği karar veya yanıtta: içine neyin konmaya layık olduğu sorulduğunda, Homeros'un eserleri için görüş bildirmiştir. Üçüncü olarak, Aristoteles'e mektubunda: Aristoteles felsefe kitaplarını yayımladıktan sonra, İskender felsefenin sırlarını veya gizemlerini açığa çıkardığı için ona sitem etmiş ve diğer insanları güç ve yönetimden çok, tahsil ve bilgide geçmeye değer olduğunu ona ima etmiştir. Ve tahsilden nasıl faydalandığı, bilgiyle ve bilginin

²⁵³ Kallisthenes (MÖ 360-327) Aristoteles'in yeğenin oğlu ve İskender'in resmî tarihçisiydi.

kullanımıyla ve her türlüyle dolu tüm konuşmalarında ve yanıtlarında görünür veya daha doğrusu parlar.

VII.12. Ve burada yine her insanın bildiği şeyleri anlatmak skolastik²⁵⁴ ve biraz gereksiz bir şey gibi görünebilir; ama yine de ele aldığım tartışma beni oraya götürdüğünden, ölümünün ardından yüzyıllar geçmiş bir İskender’e, bir Sezar’a ya da bir Antoninus’a şimdi yaşayan herhangi birine yapar gibi dalkavukluk yapmaya (eğer öyle diyeceklerse) istekli görüneceğime memnunum. Zira kendime koyduğum amaç, herhangi bir insana övgüler düzme kaprisi değil, tahsilin hâkimiyetteki şanını sergilemektir. Öyleyse Diogenes için sözlerine bakın ve bunun ahlak felsefesinin en büyük sorularından birinin –dışsal şeylerden zevk almak mı, yoksa onları hakir görmek mi en büyük mutluluktur– çözümünü içerip içermediğini düşünün; zira Diogenes’i bu kadar az şeyle bu kadar memnun görünce, onun durumuyla alay edenlere, “İskender olmasaydım, Diogenes olmak isterdim”²⁵⁵ demiştir. Ama Seneca bunu tersine çevirir ve *Plus erat quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare* der.²⁵⁶ Diogenes’in İskender’in verebileceği veya sahip olabileceğinden daha çok reddedeceği şey vardı.

VII.13. Yine her zamanki tarzında olan şu söze bakın: “Ölümlülüğünü esasen iki şeyde hissetti: uyku ve şehvet”²⁵⁷; ve bunun doğa felsefesinin derinliklerinden çıkarılmış ve İskender’den çok Aristoteles’in ya da Demokritos’un ağzından çıkmış olması daha muhtemel bir söz olup olmadığını düşünün.

VII.14. Yine insanlık ve şairlik dolu şu sözüne bir bakın; yaraları kanarken, ona ilahi onur atfetmeye alışkın dalkavuklarından birini çağırtmış ve ona şöyle demiştir: “Bak, bu kanın ta kendisidir; yoksa, Homeros’un söz ettiği gibi, Diomedes tarafın-

²⁵⁴ “Ayrıntıya girmek” ya da “bilgiçlik taslamak” anlamında. Selby ve Vickers yukarıda I.iii.3’te bahsi geçen *pedantic* karşılığını verir.

²⁵⁵ Plutarkhos, *Aleksandros*, 14.2.

²⁵⁶ Seneca, *De beneficiis*, 5.4.4. Devamındaki cümle alıntının çevirisidir.

²⁵⁷ Plutarkhos, *Aleksandros*, 22.3; *Moralia*, 65f.

dan delindiğinde, Venüs'ün elinden akan türden bir sıvı [*ikhōr*] değildir.”²⁵⁸

VII.15. Aynı şekilde, [Kassandros'un] babası Antipatros'a karşı yapılan bir suçlama üzerine, Kassandros'a yönelik konuşmasında yaptığı mantık eleştirisinin çabukluğuna bakın. Zira İskender, “Ne demek istiyorsun? Bu adamlar gerçekten mağdur olmadıysa, bu kadar yolu haksız suçlama yapmak için mi geldiler?” dediğinde, Kassandros şu yanıtı vermiştir: “Evet, mesele tam da o zaten, çünkü [böylece] çürütülmeyeceklerini düşündüler”; bunun üzerine, İskender kahkaha atarak, “Aristoteles'in saf-satalarına bakın, bir meseleyi iki yönden, *pro et contra*, ele almak vs.” demiştir.²⁵⁹

VII.16. Ama yine eleştirdiği aynı sanatı kendi lehine hizmet edecek şekilde nasıl iyi kullanabildiğine bakın: Kendisinin yeni tapınma törenine karşı olduğu için Kallisthenes'e gizli bir kin

²⁵⁸ Plutarkhos, *Aleksandros*, 28.2, *Moralia*, 180e; krş. Seneca, *Mektuplar*, 59.12; ve Homeros, *İlias*, 5.339 vd.

²⁵⁹ Plutarkhos, *Aleksandros*, 74.2. İskender'in, çocukluk arkadaşı ve daha sonra evlilik yoluyla akrabası (İskender'in baba tarafından kız kardeşiyle evli) ve onun gibi Aristoteles'in Makedonya'dan öğrencisi olan Kassandros ve onun babası olan Antipatros ile arası son yıllarında gerilimliydi. İskender'in on yıllık seferi boyunca Antipatros Makedonya'da kral naibi olarak görev yapmıştı. MÖ 324'te İskender Antipatros'un yerine geçmek üzere (aşağıda bahsi geçecek) kendisine sadık Krateros'u Makedonya'ya göndermiş ve Antipatros'u yanına çağırmıştır. Bunu şahsına yönelik bir tehdit olarak yorumlayan Antipatros İskender'in o sırada bulunduğu Babil'e bizzat gelmek yerine oğlu Kassandros'u göndermiştir. Yukarıda geçen konuşma Kassandros İskender'in yanına geldiği zaman (MÖ 323) gerçekleşmiştir. Kassandros'un yanıtından suçlamada bulunanların daha önce Makedonya'dan gelmiş kişiler olduğu anlaşılıyor. İskender'in aynı yıl ölmesinin ardından çıkan veraset savaşlarında İskender'in tek meşru varisi olan oğlunu (IV. İskender) öldüren Kassandros olacaktır. Kassandros daha sonra ölümüne (MÖ 297) kadar Makedonya ve Yunanistan bölgesinin kralı olmuştur. İskender'e dair bu ve bundan sonraki tarihsel bilgiler için kaynak şudur: Peter Green, *Alexander of Macedon, 356-323 BC: A Historical Biography* (Berkeley: University of California Press, 1999).

beslerken bir gece Kallisthenes'in sofrada olduğu bir ziyafette, akşam yemeğinden sonra bazıları tarafından, eğlence olsun diye, belagatli bir adam olan Kallisthenes'in kendi seçtiği bir tema ya da konuda konuşma yapması önerilmiş; Kallisthenes, konuşması için Makedon ulusunun övgüsünü seçip dinleyenlerin büyük beğenisini kazanacak kadar güzel bir tarzda konuşmasını yapmış. Bunun üzerine, İskender memnun olmayarak şöyle demiştir: "Bu kadar iyi bir konu üzerine belagatli olmak kolay; ama kalemini döndür²⁶⁰ ve bize karşı ne söyleyebileceğini duyalım." Kallisthenes buna hemen girişmiş ve öyle bir keskinlik ve canlılıkla konuşmuştur ki İskender sözünü kesmiş ve şöyle demiş: "Daha önce davanın iyiliği onu belagatli kılmıştı ve sonra husumet onu yine belagatli kıldı."²⁶¹

VII.17. Ayrıca, retorik mecazlara gelince, buyurgan ve zorba bir yönetici olan Antipatros'u tenkit etmek için metafor ya da istiareyi nasıl mükemmel kullandığını düşünün. Zira Antipatros'un dostlarından biri, itidalinden ötürü, diğer vekillerinin aksine, erguvan renginin kullanımında Pers gururuna tenezzül etmediği ve Makedonya'nın eski siyah kıyafetine bağlı kaldığı için onu İskender'e övdüğünde; "doğru," (demiş İskender) "ama Antipatros'un

²⁶⁰ *Turn your style*. Latince *vertere stylum* (kalemini döndür) ifadesinden. İfade bu bağlamda "karşıt tezi savun" anlamına gelir. Selby: "*Stilus* Romalıların balmumuna yazmak için kullandığı alettir. Bir ucu keskin, diğer ucu yazılanı silmek için düzdü. Böylece '*stilus*'ü döndürmek' Latince'de 'silmek' anlamına gelirdi." Cümle'nin ilk yarısı Euripides'in *Bakkhalar*'ından (266 vd.) bir alıntıdır ve alıntının hemen devamındaki dizeler oldukça ağırdır. Euripides *Bakkhalar*'ı I. Arkhelaos'un (hük. 413-399) davetiyle geldiği Pella, Makedonya'da yazmıştı.

²⁶¹ A.g.e., 53.3. Selby: "İskender bu yanıtıyla kendisinin de bir meseleyi iki taraftan ele alabileceğini göstermiştir." Bacon mealen aktarmaktadır. Kallisthenes, İskender'e karşı başarısız olmuş bir komploda parmağı olduğu iddiasıyla infaz edilmiştir. Komplonun ardından İskender, Antipatros'a gönderdiği mektupta, "sofist" (yani Kallisthenes) ile birlikte onu kendisine gönderenlerin ve kentlerinde başka komplocuları barındıranların cezalandırılmasıyla bizzat ilgileneceğini belirtirken, Aristoteles'i ve Antipatros'u üstü örtük bir şekilde tehdit etmiştir.

içi tamamen erguvan.”²⁶² Ya da bir diğerini düşünün: Parmenion Arbela [Erbil] ovasında yanına gelip düşmanın sayısız –özellikle de sonsuz sayıda meşaleyle, âdeta yıldızların yeni bir kubbesiymiş gibi görünen– kalabalığını gösterdiğinde ve bunun üzerine onlara gece saldırmak için tavsiyede bulunduğunda, şu yanıtı vermiştir: “Zaferi çalmayacağım.”²⁶³

²⁶² Plutarkhos, *Moralia*, 180e; krş. *Phokion*, 754e. Erguvan rengi eski çağda soylular ve krallar tarafından kullanılırdı. Nadir bir kullanıma sahip “tamamen erguvan” (ὀλοπόρφυρος) ifadesi Ksenophon, *Cyropaedia* 8.3.13’te kral Kiros’un mantosu için kullanılır. İskender bu ifadeyle Antipatros’un krallık emeli beslediğini ima ediyor olmalıdır. R. L. Ellis *De Augmentis*’e şu notu (*Works* 1, 474, n. 4) düşer: “Antipatros Makedon kıyafetine bağlı kaldığı için değil, genel olarak yaşam tarzının sadeliği için övülür. Bacon muhtemelen hikâyeyi Plutarkhos’tan doğru bir şekilde anlamadan alan Erasmus tarafından yanıltılmıştı. İskender Antipatros’u bir λευκοπάρυφος (ya da beyaz şeritli) kıyafete benzetir: kıyafet, παρύφη ya da *clavus* bir eklenti olduğundan, iç tarafında hiçbir beyaz iz göstermiyordu ve tamamen erguvandı. Erasmus λευκοπάρυφος’u λευκος (beyaz) ile karıştırmış ve görünüşe göre ifadenin Antipatros’un kıyafetine atıf yaptığını sanmıştır... Bkz. Erasm. *Apophtb.* iv. 17.” Bu nota bir düzeltme yapacak olursak, λευκοπάρυφος kıyafetin kendisi değil, üzerinde bu tür kıyafet olan biri anlamına gelir. Ellis “erguvan” ile kıyafetin iç kısmını kastediyor görünür ama İskender’in ifadesinde “erguvan” kıyafetin değil, kişinin içine atıf yapıyor olmalıdır. Buna göre, İskender’in benzetmesi şu şekilde yorumlanabilir: Antipatros, dışarıdan bakıldığında, üzerinde beyaz şeritli (yani sıradan) bir kıyafet varmış gibi görünür ama içten içe hırsla doludur.

²⁶³ Plutarkhos, *Aleksandros*, 31.5. Bu konuşma İskender’in Pers kralı III. Darius’u Gaugamela Savaşı’nda ikinci kez yenilgiye uğrattığı günün (MÖ 30 Eylül 331) öncesindeki gece gerçekleşmiştir. İskender yine de Pers ordusunu yıpratmak için gece saldırısı olabileceği dedikodusunun Pers tarafına ulaşmasını sağlamıştır. Büyük Zap suyunun az kuzeyinde olan ve “Cemel (Deve) Höyüğü” anlamına gelen Gaugamela (Tell Gomel) Erbil’den çok, doğusuna düştüğü Musul’a yakındır. İskender babasının ve kendisinin en kıdemli komutanı olan ve kendisinin tahta çıkmasında kritik bir rol oynamış Parmenion’u (MÖ 400-330) daha sonra öldürtmüştür. Afganistan’ın dağlarındaki zorlu mücadelesinin başlarında, artık ihtiyaç duymadığı, ordusunda seçkin süvari birliğinin komutanı olan Parmenion’un oğlu Philotas’ı kendisine yönelik şüpheli bir komploya bulaştırıp infaz etmiş ve ardından aynı komploda parmağı olduğu gerekçesiyle o sırada Hamedan’da

VII.18. Politikaya gelince, iki dostu Hephaistion ve Krateros arasında yaptığı, her çağda kabul gören ve hükümdarların en iyi hizmetkârlarının temel farkını tasvir eden o önemli ayrımı düşünün: “Biri İskender’i, diğeri kralı seviyor”²⁶⁴; bazıları sevgiyle şahsını sever, bazıları görev gereği tacını sever.

VII.19. Ayrıca, efendilerine, onların kendi akıl ve talihlerinin ölçüsü yerine, kendilerinininkine göre akıl veren hükümdar danışmanlarının tipik bir yanlgısının o mükemmel tenkitini de düşünün: Darius’un muazzam [uzlaş] teklifleri üzerine, Parmenion, “İskender olsaydım, bu teklifleri kesinlikle kabul ederdim” dediğinde, İskender, “Ben de Parmenion olsaydım [kabul ederdim]” demiştir.²⁶⁵

VII.20. Son olarak, dostlarına ve hizmetkârlarına çok büyük hediyeler dağıttığında ve kendisine ne sakladığı sorulduğunda, verdiği hızlı ve keskin yanıtı düşünün: “Umut.”²⁶⁶ Hesabını doğru yapıp yapmadığını düşünün, çünkü *umut* büyük işlere girmeye kararlı herkesin payı olmalıdır. Zira mülkünü o sırada tamamen cömert hediyelerle tüketmiş olan Sezar’ın Galya’ya ilk gittiğindeki payı buydu. Ve bu, aynı şekilde, her ne kadar hırsa kapılmış olursa olsun, o soylu prensin, Guise Dükü Henry’nin, payıydı: Tüm mülkünü minnet borçlarına dönüştürmüş olduğundan, genellikle Fransa’daki en büyük tefeci olduğu söylenirdi.²⁶⁷

(İran) bulunan Parmenion’u Parmenion’un yardımcısına gönderdiği emirle öldürtmüştür.

²⁶⁴ A.g.e., 47.5. Şahsını seven Hephaistion (MÖ 356-24), kralı seven daha sonra veraset savaşlarında yer alacak Krateros’tur (MÖ 370-21). İskender’in bu iki komutanı arasında husumet vardı. Hephaistion’un yakalandığı hastalıktan ölümü İskender’i fazlasıyla sarsmıştır, öyle ki ona iyi bakmadığını düşündüğü hekimi çarmıha germiştir.

²⁶⁵ A.g.e., 29.4.

²⁶⁶ A.g.e., 15.2. Soruyu soran İskender’in veraset savaşlarında yer alacak bir diğerkomutanı Perdikkas’tır (MÖ 355-21).

²⁶⁷ Fransa’da 16. yüzyılın ikinci yarısında cereyan eden kanlı Din Savaşları esnasında İspanya’nın desteklediği Katolik Birliği’nin lideri I. Henry

VII.21. Dolayısıyla sonuca bağlayacak olursak: Nasıl ki bazı eleştirmenlerin abartılı bir şekilde söylediği gibi, “tüm bilimler kaybolsaydı, Vergilius’ta bulunabilirdi” ise, bu hükümdar hakkında nakledilen bu birkaç konuşmada, tahsilin izlerinin ve ayak seslerinin mevcut olduğu kesinlikle doğru olarak söylenebilir. Onu Büyük İskender olarak değil, Aristoteles’in öğrencisi olarak gördüğümünden, duyduğum hayranlık beni çok uzaklara taşıdı.

VII.22. Jül Sezar’a gelince, tahsilinin mükemmelliğini, eğitimi, yakın çevresi ya da konuşmaları temelinde savunmaya gerek yoktur, zira bu mükemmellik yazılarında ve eserlerinde kendisini daha ileri bir düzeyde gösterir. Bunlardan bazıları mevcuttur ve günümüze ulaşmıştır ama bazıları ne yazık ki yok olmuştur. Zira ilk olarak, sadece bir Yorum adını verdiği, kendi savaşlarının mükemmel tarihinin bize kaldığını görürüz. Müteakip zamanlar boyunca, bu kitapta ele alınan meselenin sağlamlığına, eylem ve kişilere ilişkin kelimelerin müthiş uygunluğuyla ve anlatının o zamana kadar görülmemiş açıklığıyla ifade edilen gerçek pasajlara²⁶⁸ ve canlı portrelere hayran olunmuştur; bunun doğal bir yeteneğin değil, tahsil ve kuralın sonucu olduğuna onun *De Analogia* adlı eseri iyi bir tanıktır. Dilbilgisi felsefesi üzerine olan bu eserde aynı *vox ad placitum*’u [cari ifade] *vox ad licitum* [doğru ifade] hâline getirmek ve alışlagelmiş ifade biçimlerini ifade uygunluğuna uydurmak için uğraşmış ve kelimelerin resmini âdeta aklın yaşamından almıştır.²⁶⁹

(1550-88). Wright, Bacon’ın bu hikâyeyi 1576’da Fransa’da bulunduğu esnada şahsen duymuş olduğunu aktarır.

²⁶⁸ *Real passages*. Wright *De Augustis*’te yer almayan bu ifadenin ya gerçek olaylar ya da onların aslına sadık tasvirleri anlamına geldiğini belirtir. Selby ikincisi olarak yorumlar.

²⁶⁹ *İfade uygunluğu*: “tasvir edilmesi istenen şeye uygun kelimelerin kullanımı” (Selby). Selby cümleinin sonundaki ifadeye dair de şu açıklamayı yapar: “Kelimeler şeylerin ‘resimleridir,’ çünkü onlar şeyleri temsil etmek için kullandığımız sembollerdir. Sezar, aklının icrasının ona ifade etmek istediği şeylerin doğru resimleri olduğunu söylediği türden kelimeleri kullanmıştır.” Sezar’ın Galya Savaşı (MÖ 58-50) esnasında yazdığı ve Cicero’ya

VII.23. Böylece hem gücünün hem de tahsilinin bir anıtı olarak, o zamanda yeniden düzenlenmiş yıl hesaplamasını ondan alırız.²⁷⁰ Göklerin yasasını gözlemlemeyi ve bilmeyi, yeryüzündeki insanlara yasa vermek kadar, kendisi için büyük bir şan olarak gördüğünü güzel bir şekilde göstermiştir.

VII.24. Böylece *Cato'ya Karşı* kitabında da aynı şekilde, savaşın zaferi kadar aklın zaferini de arzuladığı kolayca görülebilir; orada o zamanlar yaşamakta olan en büyük kalemşor, hatip Cice-ro'ya karşı bir çatışmaya girer.²⁷¹

VII.25. Böylece yine derlediği *Özdeyişler* kitabında, kibirli hükümdarların dalkavukluğun etkisiyle yaptırmaya çalıştığı gibi, her sözünü bir özdeyiş ya da bir keramete dönüştürmek yerine, başkalarının bilge ve özlü sözlerini kaydetmek için kendisini bir çift tablete dönüştürmeyi daha onurlu bulmuş olduğunu görürüz.²⁷² Buna karşın İskender'in konuşmalarında olduğu gibi, onun muhtelif konuşmalarını sıraladıysam, bunlar gerçekten Süleyman'ın dikkat çektiği gibi olduğundandır: *Verba sapientum tanquam aculei, et tanquam clavi in altum defixi* ["Bilgelerin söz-

adadığı bu eser günümüze ulaşmamıştır. Ellis, Bacon'ın *De Augmentis*'in altıncı kitabında, eserin dilbilgisi felsefesi olduğuna dair tereddüt ettiğini belirtir. Eserin içeriğine dair bahsedilen örneklerin birine göre, çoğul *harenae* (kumlar) kelimesi yanlış, tekil *harena* (kum) doğrudur, zira bu zaten çokluk ima eder (Aulus Gellius 19.8.3).

²⁷⁰ Yerin Güneş etrafında dönüş süresini esas alarak bir yılı 365 gün ve 6 saat olarak hesaplayan (saatler dört yılda bir toplanıp bir gün olarak yıla eklenir ve 366 gün olan bu yıla artık yıl denir) ve MÖ 46'da kabul edilen Jülyen Takvimi, Avrupa'da 1582'de (İngiltere'de 1752'de) bunun düzeltilmiş versiyonu olan Gregoryen Takvimi'ne geçilene kadar kullanımda kalmıştır. Sezar'ın "güç"üne dair gönderme Plutarkhos'un anlatımına (*Sezar*, 59) dayanıyor olmalıdır. Takvim reformunun Sezar'ı kışkırtan ve gücünden rahatsız olanlara bir bahane sağladığından bahseder ve ardından Cicero'dan takvimin fermanla dayatılmış olduğunu ima eden bir alıntı yapar.

²⁷¹ Günümüze ulaşmamış bu eser Cicero'nun Genç Cato'ya (MÖ 95-46) yönelik övgüsüne yanıt olarak yazılmıştır.

²⁷² Bu eser de günümüze ulaşmamıştır. Romalılar üzeri balmumuyla kaplı tahta tabletlere yazardı.

leri üvendireler ve derine çakılmış çiviler gibidir”].²⁷³ Bunlardan, zarafet açısından çok hoş olmasa da kuvvet ve etkinlik açısından hayranlık uyandıran sadece üçünü aktaracağım.

VII.26. İlk olarak, ordusundaki bir isyanı tek bir kelimeyle yatıştırabilecek kişiyi bir söz ustası saymak makuldür. Bu şöyle oldu: Romalılar, komutanları ordularıyla konuştuğunda, *Milites* [Askerler] kelimesini kullanırken, yöneticiler halka seslendiğinde, *Quirites* [Yurttaşlar] kelimesini kullanırdı. Askerler kargaşa içindeydi ve terhis edilmek için isyankârca talep ediyordu; bunu istedikleri için değil, Sezar’ı böylece başka şartları kabul etmeye zorlamak amacıyla: Sezar bu konuda boyun eğmemeye kararlı olduğundan, biraz sessizlikten sonra, konuşmasına başladı, *Ego, Quirites* [Ben, Yurttaşlar!].²⁷⁴ Bu söz onları zaten terhis edilmiş sayıyordu; bunun üzerine o kadar şaşırılmış, terslenmiş ve kafaları karışmıştı ki konuşmasına devam etmesine izin vermediler ve taleplerinden vazgeçerek tekrar *Milites* adıyla anılmayı rica ettiler.

VII.27. İkinci konuşma şöyleydi: Sezar kral adını elde etmeyi çok istiyordu ve bazıları, o halkın içinden geçerken onu alkışlarla kral olarak selamlamak için teşvik edilmişti. Bu gerçekleşikten sonra, haykırışları zayıf ve yetersiz bularak sanki soyadını karıştırmışlar gibi, bunu bir tür şakayla geçiştirmiştir: *Non Rex sum, sed Caesar* [“Ben Rex/Kral değil, Sezar’ım!”].²⁷⁵ Bu, yakından incelendiğinde, kuvveti ve ağırlığı zor ifade edilebilecek bir sözdür. Zira ilk olarak adın²⁷⁶ reddiydi ama ciddi değildi. Yine, Sezar’ın (kendisinin değeri sayesinde günümüze kadar geldiği üzere) daha büyük bir unvan olduğunu varsayarmış gibi, sonsuz bir güven ve yüce gönüllülük sergiliyordu. Ama en önemlisi kendi amacına hizmet etmesi için iyi hesaplanmış bir konuşmaydı; sanki devlet onunla sıradan ailelerin sahip olduğu bir ad için mücadele ediyormuş gibi; çünkü *Rex* Romalılarda, *King* bizde olduğu gibi, bir soyadıydı.

²⁷³ Vaiz 12.11.

²⁷⁴ Suetonius, *Sezarların Yaşamları*, “Jül Sezar,” 70.

²⁷⁵ A.g.e., 79.

²⁷⁶ Yani *Rex* (Kral) adının.

VII.28. Bahsedeceğim son konuşma Metellus'a yönelikti; Sezar, savaş ilan edildikten sonra, Roma kentini ele geçirdiğinde, orada birikmiş parayı almak için hazineye girerken, Metellus tribün olduğu için onu meneder. Bunun üzerine Sezar, eğer vazgeçmezse, onu oracıkta öldüreceğini söyler ve hemen kendini tutarak ekler: "Genç adam, benim için bunu söylemek yapmaktan daha zor." *Adolescens, durius est mihi hoc dicere quam facere.*²⁷⁷ İnsanın ağzından çıkabilecek en büyük dehşet²⁷⁸ ve en büyük merhamet bileşiminden oluşan bir söz.

VII.29. Ama dönüp onunla sonuca bağlamak gerekirse, tahsildeki mükemmelliğinin gayet farkında olduğu ve bunu kendine mal ettiği bellidir, zira birinin bir vesileyle Lucius Sulla'nın diktatörlüğü bırakmasının ne kadar tuhaf bir karar olduğunu söylemesi üzerine, onunla kendi lehine alay ederek şu yanıtı verir: "Sulla alfabeyi bilmiyordu ve dolayısıyla dikte etmeyi bilmiyordu."²⁷⁹

²⁷⁷ Plutarkhos, *Sezar*, 35.4. Söz konusu savaş Sezar ve Pompey arasındaki İç Savaştır (MÖ 49-45). "Tribün" (Lat. *tribūnus plebis*) halkın menfaatlerini ve haklarını soylu sınıfa karşı koruyan üst düzey bir devlet görevlisidir.

²⁷⁸ Korku duyma değil, korku uyandırma (korkutuculuk) anlamında.

²⁷⁹ Suetonius, "Jül Sezar," 77. Lucius Cornelius Sulla (MÖ 138-78) 82-79 arasında diktatörlük yapmıştı. "Diktatörlük" Roma Cumhuriyeti'nde olağanüstü koşullar için yasal olarak tanınan mutlak yetkilere sahip bir makamdı. Cümlelerin Suetonius'taki aslı şöyledir: *Sullam nescisse litteras, qui dictaturam deposuerit*. Bacon'ın mealen çevirisi ise şöyledir: *Sylla could not skill of letters, and therefore knew not how to dictate*. Latince *litteras* ve bunun İngilizce karşılığı *letters* harfiyen "harfler" ya da "alfabe" anlamına gelir. Bu anlam mecazi olarak bir işin temel noktaları ("abece/alfabe"si) olarak anlaşılabilir ki *Oxford Latin Dictionary* Suetonius'taki kullanımı bu anlama atfeder. İkinci bir anlam ise "tahsil" ya da geniş anlamda "edebiyat"tır. Sulla'nın bir Roma soylusu olarak alfabeyi bilmeyecek kadar tahsilsiz olmadığına şüphe yoktur ama "alfabe" karşılığı bağlama daha uygun gözükmektedir. İkinci bir nokta da şudur: *dictate* kelimesi "yazdırmak" ve "diktatörlük yapmak" anlamlarını aynı anda taşır. Yaşlı Sulla ve genç Sezar'ın yolları daha önce kesişmiştir. Suetonius ve Plutarkhos'un aktardığına göre, Sulla politik rakiplerini bertaraf ederken, en büyük rakipleriyle akrabalık bağları olan Sezar'ı da listeye dâhil etmiş ama araçların devreye

VII.30. Ve burada askerî erdem ve tahsilin çakışmasına ilişkin bu konuya noktayı koymak uygun olurdu; (zira İskender ve Sezar örneklerinden sonra hangi örnek uygun olabilir?) eğer bu konu çok kısa bir sürede aşırı küçümsemeden aşırı mucizeye geçen başka bir örnekte bulduğum ender bir durumu ilgilendirmeseydi: Bu Sokrates'in okulundan, genç Kiros'un kral Artakserkses'e karşı seferinde Asya'ya giden filozof Ksenophon'du. Bu Ksenophon o sırada çok gençti ve daha önce hiç savaş görmemişti; orduda herhangi bir komutanlık da yapmamıştı, sadece dostu Proksenos'a sevgisi ve muhabbeti için gönüllü olarak savaşı takip ediyordu. Kiros muharebe meydanında öldürüldükten ve bir avuç adam olarak kralın topraklarının ortasında, kendi ülkeleriyle irtibatları çok sayıda büyük nehirle ve yüzlerce millik mesafeyle kesilmiş bir vaziyette, kendi başlarına kaldıktan sonra, Phalinos büyük kraldan Yunanlara mesaj getirdiğinde, o oradaydı. Mesaj silahlarını bırakmalarını ve kendilerini kralın merhametine teslim etmelerini bildiriyordu. Bu mesaja yanıt verilmeden önce, ordunun muhtelif kişileri Phalinos'a samimi bir şekilde danıştı ve diğerleri arasında Ksenophon şöyle dedi: "Şu anda, Phalinos, elimizde sadece bu iki şey kaldı, silahlarımız ve erdemimiz ve eğer silahlarımızı bırakırsak, erdemimizi nasıl kullanacağız?" Bunun üzerine Phalinos ona gülerek şöyle dedi: "Yanılmıyorsam, genç beyefendi, sen Atinalısın ve sanırım felsefe çalışıyorsun ve dediğin çok güzel ama erdeminizin kralın gücüne dayanabileceğini düşünüyorsan, çok aldanıyorsun." ²⁸⁰

girmesiyle onu gönülsüzce affetmiş ve gelecekte soylu sınıfının başına bela olacağına dair de uyarmıştır.

²⁸⁰ Ksenophon, *Anabasis*, 2.1.12-13. "Erdem" bu bağlamda "cesaret" anlamı taşır. Kiros (öl. MÖ 401), II. Artakserkses'in (MÖ 445-358) küçük kardeşiydi ve isyanı zamanında Lidya ve İyonya satrapı olarak görev yapmaktaydı. Phalinos, Artakserkses'in sağ kolu Tissaphernes'in Yunan askerî danışmanıydı. Tissaphernes Lidya ve İyonya satrapı olarak Kiros'un hem selefi hem de halefiydi. Bacon'ın kullanmış olabileceği Stephanus edisyonunda (1561) Phalinos'a bunu söyleyen Ksenophon'dur ama çağdaş edisyonlar ilgili kişinin Theopompos olduğunu kabul eder.

Küçümseme buydu; ardından gelen ise mucizeydi: Genç âlim ya da filozof, tüm komutanlar bir müzakere sırasında haince öldürüldükten sonra, o on bin piyadeyi Babil'den Yunanistan'a kadar kralın tüm dağlık arazilerinin içinden, kralın tüm kuvvetlerine rağmen, dünyayı hayrete düşürecek şekilde, güvenlik içinde geçirdi; ve bu müteakip zamanlarda Yunanlıları Pers krallarına karşı saldırıya geçmeye cesaretlendirdi; daha sonra Teselyalı İason'un amaçladığı, Spartalı Agesilaos'un denediği²⁸¹ ve Makedon İskender'in başardığı gibi; hepsi o genç alimin eylemi temelinde.

VIII. Bacon şimdi bilginin bireyin karakteri üzerindeki iyi etkilerini göstermeye geçer. Tahsil, karakteri medenileştirir ve yumuşatır. Yargıda ihtiyatlılık üretir. Ölüm ve yoksulluk korkusunu ortadan kaldırır. Zihnin tüm hastalıklı hâllerine bir çare sunar. İnsanları sürekli kendini geliştirmeye teşvik eder: bilgi ve iyilik el ele gider.

Bilgi de güçtür ve en yüksek türden bir güçtür, zira gücün saygınlığı üzerinde uygulandığı şeyin saygınlığıyla orantılıdır ve bilginin verdiği güç, başkalarının zihinleri üzerindeki güçtür. Tahsile sahip olmak bir geçim aracıdır ve hazza gelince, entelektüel haz tüm hazların en yükseğidir, çünkü sadece o hiçbir zaman cazibesini yitirmez. Son olarak, tüm insanlar dünyada kendilerine ait bazı anıtlar bırakmak isterler ve kitaplardan daha kalıcı anıtlar var mıdır? Kitaplar ayrıca kısır olmayan tek anıtlardır. Maddeci filozofların bile zihne ölümsüzlük tanımışı olmaları dikkate değerdir.

Bacon, argümanlarının avamın nazarında ilk sırayı tahsile vermeye yetmeyeceğinin tamamen bilincinde olduğunu söyleyerek sözlerini bitirir. Yine de popüler önyargılara rağmen, tahsile sahip olmanın her zaman kendi doğrulamasını sağlayacağından emindir.

VIII.1. Şimdi yönetim ve askerliğe ilişkin erdemden ahlaki ve kişisel erdeme geçecek olursak, ilk olarak, şu dizelerin içerdiği kesin bir hakikattir;

²⁸¹ İason (öl. 370). II. Agesilaos (MÖ 442-358). Agesilaos'un denemesinin (MÖ 396-94) ardından gelen İason'un işgal planı bir suikasta kurban gittiğinden gerçekleşmeden kalmıştır.

*Scilicet ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.*

[“Şüphesiz liberal sanatların sadık bir tahsili karakteri yumuşatır ve vahşi olmasına izin vermez.”]²⁸²

İnsanların zihinlerindeki kaballığı, barbarlığı ve vahşiliği ortadan kaldırır ama vurgunun gerçekten de *fideliter* [sadık] üzerine olması gerekiyordu, zira biraz yüzeysel tahsil tam tersi bir etki yapar. Tüm tereddütleri ve zorlukları bolca telkin ederek ve her iki taraftaki gerekçeleri dengelemeye, zihnin ilk önerilerini ve düşüncelerini geri çevirmeye ve incelenmiş ve sınanmış dışında hiçbir şeyi kabul etmemeye alıştıran tüm ciddiyetsizliği, aceleciliği ve küstahlığı ortadan kaldırır. Tüm zayıflığın kökü olan herhangi bir şeye karşı boş hayranlığı ortadan kaldırır. Zira her şeye ya yeni oldukları için ya da büyük oldukları için hayranlık duyulur. Yenilikle ilgili olarak, tahsil ya da tefekkürde tam anlamıyla ilerleyip de kalbinde *Nil novi super terram* [“güneşin altında yeni bir şey yoktur”]²⁸³ yazılı olduğunu bulmayacak hiç kimse olamaz. Perdenin arkasına geçip hareketi iyice gözlemleyen hiç kimse kukla oyununa da hayret etmez. Ve büyüklüğe gelince, Büyük İskender büyük ordulara ve Asya’daki geniş toprakların büyük fetihlerine alıştıktan sonra, Yunanistan’dan, genellikle bir köprü ya da bir kale ya da en fazla surlarla çevrili bir kent için bazı muharebeler ve çarpışmalar hakkında mektuplar aldığı anda, şöyle demişti: “Öyle görünüyor ki eski masalların anlattığı kurbağalarla farelerin muharebelerinden haberdar edildim.”²⁸⁴ Aynı şekilde, eğer bir

²⁸² Ovidius, *Karadeniz’den Mektuplar*, 2.9.47. “Liberal sanatlar” (*ingenuas artes*) dilbilgisi, retorik, felsefe vs.dir. “Liberal” bu ifadede “özgür insana yakışır” ya da “insanı özgürleştiren” anlamı taşır.

²⁸³ Vaiz 1.9.

²⁸⁴ Plutarkhos, *Agesilaos*, 15.4. Alıntı mealendir. Antipatros Gaugemala savaşı (MÖ 331) ile yaklaşık aynı zamanda İskender’in yönetimine isyan eden Sparta kralı III. Agis’i yenilgiye uğratmış ve haberini İskender’e

insan doğanın evrensel yapısı üzerine çok düşünürse, [kendisi] şüphesiz yeryüzü üzerindeki insanlarla birlikte (ruhların ilahiliği konusu hariç) bir karınca yuvasından başka bir şey gibi görünmeyecektir: Bazı karıncalar tahıl taşıırken, bazıları yavrularını taşır, bazıları boş gider ve hepsi ufak bir toz yığınına gidip gelir.²⁸⁵ Ölüm veya kötü talih korkusunu ortadan kaldırır veya hafifletir ki bu erdemin en büyük engellerinden ve karakter kusurlarından biridir. Zira bir insanın zihni eşyanın faniliği ve bozulabilir doğası düşüncesiyle derinden terbiye edilmişse, bir gün evinden dışarı çıkıp kırılan toprak testisi için ağlayan bir kadın gören ve ertesi gün çıktığında ölen oğlu için ağlayan bir kadın gören ve bunun üzerine *Heri vidi fragim frangi, hodie vidi mortalem mori* [“dün kırılğan bir şeyin kırıldığını gördüm ve bugün bir ölümlünün öldüğünü”] diyen Epiktetos ile kolayca hemfikir olacaktır.²⁸⁶ Ve dolayısıyla nedenlerin bilgisini ve tüm korkuların fethini, Vergilius *concomitantia* [“el ele giden şeyler”] olarak mükemmelce ve bilgece birleştirmişti.

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Quique metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.*

[“Ne mutludur eşyanın nedenlerini bilen,
tüm korkuyu ve amansız Kaderi,
doyumsuz Akheron’un gürleyişini ayaklar altına alan!”]²⁸⁷

göndermiştir. İskender’in bu sözü bunun üzerine söylediği bildirilir. “Kurbağalarla farelerin muharebeleri” *İlias*’ın bir parodisi olan *Batrakhomymakhia* (Kurbağalarla Farelerin Savaşı) adlı esere atıftır.

²⁸⁵ Krş. Seneca, *Naturales Quaestiones*, I, Praef. 10.

²⁸⁶ Epiktetos, *Enkheiridion*, 3, 26; ve Simplikios’un bu pasajlar üzerine yorumları. Bacon Epiktetos’un sözlerini kendi bağlamına uyarlar. Selby: “Epiktetos bir insanın ölümünün bir toprak testinin kırılması kadar doğal olduğunu kasteder.”

²⁸⁷ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 2.490-92. Yunan mitolojisine göre Hades’te bulunan Akheron nehri burada “ölüm”ü temsil etmektedir.

VIII.2. Tahsilin zihninin tüm hastalıklarına, bazen kötü ahlâtı arındırarak²⁸⁸ bazen tıkanıklıkları açarak bazen sindirime yardımcı olarak bazen iştahı artırarak bazen yaraları ve bunların iltihaplanmalarını iyileştirerek vesaire, sağladığı belirli tedavilerin üzerinden geçmek çok uzun olurdu ve dolayısıyla *rationem totius*'a ["bütünün esası"]²⁸⁹ sahip olanlarla bitireceğim. O da şudur: Zihninin yapısını, onun kusurlarında sabitlenmeye veya yerleşmeye değil, sürekli büyümeye ve düzelmeye kabiliyetli ve duyarlı olmaya hazırlar. Zira tahsilsiz insan ne kendi içine inmenin veya kendini hesaba çekmenin ne olduğunu bilir²⁹⁰ ne de o *suavissima vita, indies sentire se fieri meliorem* ["kendini her gün bir önceki günden daha iyi bir insan olarak hissetme"] hazzını.²⁹¹ Sahip olduğu iyi yanları tam olarak göstermeyi ve ustaca kullanmayı öğrenecek ama onları artırmayı pek öğrenmeyecektir; sahip olduğu kusurları nasıl gizleyeceğini ve renklendireceğini öğrenecek ama onları düzeltmeyi pek öğrenmeyecektir; sürekli ot biçen ve tırpanını hiç bilemeyen kötü bir ot biçici gibi. Oysa tahsilli insanda durum tam tersidir: Zihninin düzelmesini ve iyileşmesini onun faydası ve kullanımıyla sürekli birleştirir. Hatta, toparlamak gerekirse, *veritas* [hakikat] ve *bonitas*'ın [iyilik] mühür ve iz²⁹² kadar farklı olduğu kesindir; zira hakikat iyiliğin izini çıkarırken, şiddetli duyguların ve kaçma-şaların fırtınalarını koparan hata bulutları olur.

VIII.3. Ahlaki erdemden güç ve yönetim konusuna geçelim ve bununla bilginin insan doğasını donattığı ve taçlandığı şey arasında bir kıyas olup olmadığını inceleyelim. Yönetimin itiba-

²⁸⁸ *Ill humours. Ahlât*: "Eski tıpta, insan vücûdunu ve mizâcını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen unsurlar [bunlar; kan, balgam, sevdâ, safradır]" (*Kubbealtı Lugatı*). Bacon kelimeyi hem bedensel hem de ruhsal anlamda ("huy/mizaç") kastetmektedir ama benzetme gereği bedensel anlam ön plandadır.

²⁸⁹ Krş. Vaiz 12.13.

²⁹⁰ Krş. Platon, *Birinci Alkibiades*, 133b.

²⁹¹ Krş. Ksenophon, *Anılar*, 1.6 ve 8.

²⁹² Yani mühür ya da damganın çıkardığı iz.

rının yönetilenlerin itibarına göre olduğunu görürüz: Çobanlar gibi hayvanlar üzerinde otorite sahibi olmak hor görülecek bir şeydir; okul müdürleri gibi çocuklar üzerinde otorite sahibi olmak küçük bir onurdur; kürek mahkûmları üzerinde otorite sahibi olmak bir onurdan ziyade bir aşağılamadır.²⁹³ Tiranların zihinlerinin asaletini kaybetmiş insanlar üzerindeki otoritesi de daha iyi değildir ve dolayısıyla özgür monarşilerde²⁹⁴ ve cumhuriyetlerde onurların tiranlıklarda olduğundan daha fazla tatlılığa sahip olduğu her zaman kabul edilmiştir, çünkü otorite insanların sadece amellerini ve hizmetlerini değil, iradelerini de kapsar. Ve dolayısıyla Vergilius, Augustus Caesar’a en iyi beşerî onurları atfetmek için elinden geleni yaptığında, bunu şu sözlerle yapar:

victorque volentes

Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.

[“Muzaffer olarak gönüllü halklara yasalar koyuyor
ve cennete giden yolu tutuyor.”]²⁹⁵

Ama yine de bilginin otoritesi, irade üzerindeki otoriteden daha yüksektir, zira o zihnin en yüksek parçası olan insan aklının, inancının ve anlayışının üzerinde bir otoritedir ve iradenin kendisine yasa koyar. Zira yeryüzünde, bilgi ve tahsilden başka, insanların ruhlarında veya nefislerinde, düşüncelerinde, hayallerinde, kanatlarında ve inançlarında bir taht veya devlet koltuğu kuran hiçbir güç yoktur. Ve dolayısıyla baş sapkınların ve sahte peygamberlerin ve sahtekârların insanların inanç ve vicdanları üzerinde hâkimiyet kurduklarını bir kez fark ettiklerinde, onları kendilerinden geçiren menfur ve aşırı hazzı görürüz. Bu o kadar büyüktür ki, bir

²⁹³ Krş. Aristoteles, *Politika*, 1.3.1254a25 vdd. “Yönetim” ve “otorite” Bacon’ın kullandığı aynı *commandment* kelimesine karşılık gelir. Aristoteles’tе buna karşılık gelen kelime *arkhē*’dir.

²⁹⁴ *Free monarchies*. Selby: “Yöneticinin otoritesine gönüllü olarak itaat edilen monarşiler.”

²⁹⁵ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 4.561-62.

kez tadını aldıklarında, herhangi bir işkence veya zulmün onları ondan vazgeçirebileceği veya yüz çevirebileceği nadiren görülür. Ama bu Vahiy'in yazarının Şeytan'ın derinliği olarak adlandırdığı şey olduğu gibi,²⁹⁶ zıtların argümanıya, insanların anlayışı üzerinde doğru yorumlanan hakikatin kuvvetiyle kurulan adil ve yasal hâkimiyet, ilahî yönetimin benzerliğine en yakın olandır.

VIII.4. Talih ve yükselmeye gelince, tahsilin yararı, sanki özel şahıslara da talih sağlamıyormuş gibi, sadece devletlere ve cumhuriyetlere talih sağlamakla sınırlı değildir. Zira Homeros'un, büyük hediyelerine, bağışlarına ve o kadar çok lejyona toprak dağıtmalarına rağmen, Sulla'dan, Sezar'dan ya da Augustus'tan daha fazla insana geçim sağladığı uzun zaman önce gözlemlenmişti.²⁹⁷ Ve şüphesiz, silahın mı, yoksa tahsilin mi daha çok sayıda insanın yükselmesini sağladığını söylemek zordur. Ve hâkimiyet söz konusu olduğunda, krallığı silah ya da soy elde etmişse, onunla hep bir rekabet içinde olan rahipliği de tahsilin elde ettiğini görürüz.

VIII.5. Yine, bilgi ve tahsilin hazzına ve keyfine gelince, bu doğada diğer her şeyden çok daha üstündür, zira duyguların²⁹⁸ hazları duyuların hazlarını, arzunun veya zaferin elde edilmesi bir şarkı veya bir yemeği aştığı kadar aşılırsa, aklın veya anlayışın hazlarının da duyguların hazlarını aşması gerekemez mi? Diğer tüm hazlarda doyum olduğunu ve kullanıldıktan sonra tazeliklerini yitirdiklerini görürüz; bu da bunların [gerçek] haz değil, sahte hazlar olduğunu ve haz verenin nitelik değil, yenilik olduğunu iyi gösterir. Ve dolayısıyla şehvete düşkün adamların keşişlere dönüştüğünü ve hırslı hükümdarların²⁹⁹ melankoliye yöneldiği-

²⁹⁶ Vahiy 2.24.

²⁹⁷ Krş. Plutarkhos, *Moralia*, 175d.

²⁹⁸ *Affections*. Genellikle "duygu" olarak çevirdiğimiz bu kelime için Selby bu bağlamda şu açıklamayı yapar: "bedensel iştahlardan ayrı duygular (*emotions*) ve arzular."

²⁹⁹ Bacon 19. Denemede bu tür hükümdarlara Büyük İskender (hük. 336-23), Roma İmparatoru Diocletian (hük. 284-305) ve Kutsal Roma İmparatoru V. Charles (hük. 1519-56) örneklerini verir.

ni görürüz. Ama bilgi için doyum yoktur, tatmin ve iştah sürekli olarak birbirinin yerini doldurabilir ve dolayısıyla yanılğı veya tesadüf olmaksızın, [bilgi] kendi içinde mutlak olarak iyi görünür. Şair Lucretius'un zarif bir şekilde tasvir ettiğı o hazzın insan zihnine etkisi ve sağladığı tatmin hiç de küçük değildir.

Suave mari magno, turbantibus aequora ventis, etc.

“Kıyıda durmak veya yürümek ve bir geminin fırtınadan denizin üzerinde savrulduğunu görmek keyiflidir ya da müstahkem bir kulede olmak ve iki ordunun bir ovada savaşa tutuştuğunu görmek. Ama insan zihninin hakikatin kesinliğinde yerleşik ve müstahkem olması kıyaslanamaz bir hazzdır ve oradan diğer insanların hatalarını, karmaşalarını, çabalarını ve başıboş dolaşmalarını gözlemek ve izlemek.”³⁰⁰

VIII.6. Son olarak –insanın hayvanlardan üstün olduğu şeyde insanın insandan tahsil sayesinde üstün olduğu, bedenlen ulaşamayacağı göklere ve onların hareketlerine tahsil sayesinde yükseldiğı gibi– sıradan argümanları terk edelim ve insan doğasının en çok arzu ettiğı şeyde bilgi ve tahsilin itibarı ve mükemmelliğı ile bitirelim. Bu, ölümsüzlük veya sürekliliktir, zira üreme ve evlerin ve ailelerin kurulması buna yöneliktir; binalar, vakıflar ve anıtlar buna yöneliktir; hatırlanma, ün ve şöhret arzusu buna yöneliktir ve aslında, diğer tüm beşerî arzuların kuvveti buna yöneliktir. O zaman akıl ve tahsilin anıtlarının güç ya da ellerin anıtlarından ne kadar daha dayanıklı olduğunu görürüz. Zira Homeros'un dizeleri, bir hece ya da harf kaybı olmaksızın, yirmi beş yüzyıl veya daha fazla sürmedi mi ve bu arada sayısız saraylar, tapınaklar, şatolar, kentler harap olup yıkılmadı mı? Kiro'sun, İskender'in, Sezar'ın, hatta çok daha sonraki yılların krallarının veya büyük şahsiyetlerinin gerçek resimlerine veya heykellerine sahip olmak mümkün değildir; zira asıllar kalıcı olamaz ve kop-

³⁰⁰ Lucretius, 2.1-13. Bacon'ın çevirisi mealendir.

yalar da yaşam ve hakikati bir miktar kaybetmekten kaçınmaz. Ama insan aklının ve bilgisinin suretleri, zamanın verdiği zarardan muaf ve sürekli yenilenebilir olan kitaplarda kalır. Bunlara suret demek de doğru değildir, çünkü hâlâ üreme kabiliyetine sahiptirler ve müteakip çağlarda sayısız eylem ve fikri teşvik ederek ve doğurarak tohumlarını başkalarının zihinlerine atarlar. Eğer bir yerden bir yere zenginlik ve mal taşıyan ve en uzak bölgeleri meyvelerinin paylaşımında birleştiren geminin icadı o kadar muhteşem kabul edildiyse, zamanın uçsuz bucaksız denizleri arşınlayan ve o kadar uzak çağların birbirlerinin hikmetini, aydınlanmalarını ve buluşlarını paylaşmasını sağlayan gemiler olarak edebiyat³⁰¹ ne kadar daha çok yüceltilmelidir? Hatta, en az ilahî olan ve duyulara en çok dalmış ve genel olarak ruhun ölümsüzlüğünü yadsıyan bazı filozofların³⁰² yine de şu kadarını kabul ettiğini görürüz: İnsan ruhunun bedeninin organları olmadan icra ettiği her türlü hareketin ölümden sonra da kalabileceğini düşündüler ki bunlar duyguların³⁰³ değil, sadece zihnin hareketleriydi. Bilgi onlara bu kadar ölümsüz ve bozulmaz bir şeymiş gibi görünmüştür. Ama sadece zihnin değil, duyguların da arındırılmış olarak, sadece ruhun değil, bedeninin de dönüşüme uğramış olarak ölümsüzlüğe yükseleceğini ilahî vahiyle bilen bizler, duyulardan çıkarılan bu kusurlu fikirleri reddederiz. Ama hem bu son noktada hem de gerekli olabilecek başka yerlerde hatırlanmalıdır ki bilgi veya tahsilin itibarının sınanmasında, ilahî tanıklığı beşerî tanıklıktan başlangıçta ayırmıştım; bu yöntemi takip ettim ve ikisini de birbirinden ayrı ele aldım.

³⁰¹ *Letters*. Kelime geniş anlamda anlaşılmalıdır. Aynı zamanda edebiyatla aşinalık olarak “tahsil” anlamına da gelir (*OED* s.v. *letter*, 6).

³⁰² Burada Aristoteles ve onun okulundan olanlar kastedilmektedir. “En az ilahî” ifadesi muhtemelen Platon’a kıyasladır ve Aristoteles’in duyulur dünyayı daha çok öne çıkarılmasına atfendir.

³⁰³ Kelime *affection* olarak tekil kullanılmıştır, ama Wright doğru okumanın müteakip kullanımında olduğu gibi muhtemelen çoğul olması gerektiğini belirtir.

VIII.7. Yine de hayal kurmuyorum ve benim herhangi bir savunmamla, Ezop'un arpayı mücevhere tercih eden horozunun yargısını tersine çevirmenin mümkün olmadığını biliyorum³⁰⁴; ya da Musalar'ın (İlham Perileri) başkanı Apollon ile sürülerin tanrısı Pan arasında yargıç seçilen Midas'ın bolluğa hükmeden yargısını³⁰⁵; ya da hikmet ve güce karşı güzellik ve aşka hükmeden Paris'in yargısını³⁰⁶; ya da *occidat matrem, modo imperet* ["isterse annesini öldürsün, yeter ki imparator olsun!"] diyerek görülmemiş menfur bir koşulla hükümlanlığı tercih eden Agrippina'nın yargısını³⁰⁷; ya da âdet ve alışkanlığı tüm mükemmelliğe tercih edenlerin bir figürü olan, *qui vetulam praetulit immortalitati* ["yaşlı bir kadını ölümsüzlüğe tercih eden"] Ulysses'in yargısını³⁰⁸; ya da benzer bir dizi popüler yargıyı. Zira bu şeyler şimdiye kadar olduğu gibi devam edecektir ama tahsilin her zaman güvendiği o sarsılmaz yargı da devam edecektir: *Justificata est sapientia a filiis suis* ["Hikmet çocuklarıyla doğrulanır"].³⁰⁹

³⁰⁴ Phaedrus, *Fabllar*, 3.12.

³⁰⁵ Ovidius, *Dönüşümler*, 11.153 vdd.

³⁰⁶ Homeros, *İlias*, 24.25 vdd.; Euripides, *Troyalı Kadınlar*, 924.

³⁰⁷ Tacitus, *Annales*, 14.9. Agrippina bunu oğlu Nero imparator olmadan önce danıştığı kehanetin onun imparator olacağını ve annesini öldüreceğini bildirmesi üzerine söylemiştir.

³⁰⁸ Homeros, *Odysseia*, 5.214 vdd.; Plutarkhos, *Moralia*, 985f; krş. Cicero, *De oratore*, 1.196. Ulysses, Odysseus'un Latince adıdır. "Yaşlı kadın" Odysseus'un memleketi İthaka'da onu bekleyen karısı Penelope'dir. Odysseus'a adasında kendisiyle kalması karşılığında ölümsüzlük teklif eden tanrıça Kalypso'dur.

³⁰⁹ Matta 11.19. Alıntı Vulgata çevirisindendir. Yunanca metinde "çocuklar" yerine "işler" ifadesi yer alır.

İKİNCİ KİTAP

Bacon şimdi üstlendiği görevin ikinci kısmına (I.İthaf.3), yani tahsilin ilerletilmesi için o zamana kadar nelerin yapıldığına ve nelerin daha yapılması gerektiğine işaret etmeye geçer. Bacon, çocukların babası olduğu için, krala gelecek kuşaklarının yaşamak zorunda kalacağı zamanları iyileştirmek için neler yapabileceğini düşünmesinin özellikle yaraşacağını söyler; ve Bacon'a göre, kralın çabalarının dünyanın bilgi stokunu artırmaya yönelmesi en akıllıca olacaktır.

Bacon, üç genel ilke belirleyerek başlar: herhangi bir amaca ulaşmak için, kullandığımız araçlara iyi ödeme yapılmalıdır; benimsenen araçlar, görünürdeki amaca yönelik olmalıdır, zira yolu takip eden bir topal, yoldan ayrılan bir koşucuyu geride bırakacaktır; ve son olarak, insanlar birlikte çalışmalıdır. Şimdi, tahsille ilgili olarak şunları dikkate almalıyız: tahsil yerleri, kitaplar, öğretmenler ve öğrenciler. Kitaplarda ve üniversitelerde korunmayan tahsil, tıpkı bir pınarın sarnıçta toplanmayan ve depolanmayan suları gibi dağılacak ve kaybolacaktır. Üniversiteler, içinde yaşayanların sakin ve huzurlu bir yaşam sürmelerini sağlayacak bağış ve ayrıcalıklar almalıdır. İyi kütüphaneler olmalıdır ve yazarların dikkatlice açıklanmış doğru edisyonları hazırlanmalıdır. Bilinen konuların hocaları ve yaşamları orijinal araştırma olacak hocalar olmalıdır.

Bacon şu eksikliklerin giderilmesi gerektiğine dikkat çeker. Tüm kolejler, genel kültürü ihmal edecek şekilde, insanları belirli mesleklere hazırlamayı kendilerine iş edinmiştir. Bu, kökleri gübrelemek yerine dallarıyla ilgilenerek ağacın meyve vermesini sağlamaya benzer. Beden için

mide ne ise, özel sanatlar için de genel bilgi odur ve onun ihmal edilmesi sanatlar için, aç kalmanın vücut için olacağı kadar ölümcüldür. Ayrıca Üniversiteler mevcut yolu takip ederek devlete faydalı memurlar yetiştirememektedir. Krş. I.ii.3. İkinci olarak, okutmanlara daha iyi maaş ödenmelidir. Özel meslekler üzerine eğitim verenler, en azından meslekleri icra ederek kazanabilecekleri kadarını almalıdır; aksi takdirde Üniversiteler en iyi insanları elde edemeyecektir. İnsanları pratik çalışmaya hazırlayanları aç bırakmak, bir ordunun komuta kademesini aç bırakmak gibidir. Üçüncü olarak, doğa bilimleri öğrencileri için laboratuvarlara ihtiyaç vardır. Doğa tarihini derlerken Aristoteles'e numuneler sağlamaları için avcılara para ödeyen İskender'in örneğini taklit etmeliyiz. Dördüncü olarak, Üniversite yetkilileri, hükümdarlar ve yöneticiler, Üniversite sisteminin herhangi bir açıdan iyileştirilmesinin mümkün olup olmayacağını zaman zaman istişare etmeli ve düşünmelidir. Örneğin, öğrenciler mantık ve retorik çalışmalarına çok genç getirilir. Zihinleri *veriler* ile donatılmadan, öğrencilere *verileri* tartma ve açıklama sanatlarını öğretmenin hiçbir faydası yoktur. Ayrıca öğrencilerin kapasitesine ayak uydurması için öğretim standardı düşürülür. Üniversitede yapılan konuşmalar da gerçek yaşamda yapılan konuşmalardan farklı koşullar altında yapılır: sonuçta Üniversite eğitimi yaşamın işine hazırlık değildir. Beşinci olarak, Üniversiteler diğer kurumları örnek almalı ve birbirleriyle iş birliği yapmalıdır. Son olarak, henüz tam olarak bilinmeyen şeyleri çalışmaları için insanlar atanmalıdır. Öğrenmenin ilerletilmesinin önündeki en büyük engel, öğrenilecek hiçbir şeyin kalmadığına inanmaktır.

Bu eksikliklerin giderilmesi, özel bir bireyin gücü ve imkânlarının ötesinde "bir kraliyet işi"dir. Ama bilimlerin bir ön yoklamasını yapmak ve her birinde daha yapılması gerekenleri keşfetmek bireyin gücünün ötesinde değildir. Bacon şimdi böyle bir yoklamaya başlangıç yapmayı önerir. Başkaları onun görevini yerine getirme biçimini eleştirmeli ve kitabını okuduktan sonra, olmadıkları yerde eksiklikler hayal edip etmediğine veya önerileri benimsendiği takdirde bunların pratikte bir faydasının olup olmayacağına karar vermelidir. Bacon'ın imkânsız şeyleri talep ettiği itirazında bulunacak biri varsa, zamanla ve iş birliğiyle, hiçbir bireyin kendi ömründe başaramayacağı pek çok şeyin yapılacağına hatırlasın. Güven ve çaba, ürkek insanların çekineceği birçok işi başaracaktır. İmkânsız *olanı*, sadece imkânsız *görünenden* ayırt etmek bilge bir insan ister.

Kral'a.

1. Çocukları itibarıyla verimli olanların ve kendi soylarından gelenlerde ölümsüzlük öngörüsüne sahip olanların, aynı şekilde, en değerli emanetlerini iletmeleri ve teslim etmeleri gerektiğini bildikleri gelecek zamanların refahına dair de daha dikkatli olmaları, her ne kadar bunun aksi daha sık olsa da (mükemmel Kral) daha uygun görünebilir. Kraliçe Elizabeth, bekar yaşamı itibarıyla dünyada bir misafirdi ve kendi zamanları için bir nimetti; ve yine de iyi yönetiminin etkisi, mutlu hatırasının yanı sıra, onun ardından devam eden bazı sonuçlardan yoksun değildir. Ama Tanrı'nın şimdiden halefiniz olmaya ve sizi sonsuza dek temsil etmeye layık bu kadar çok çocukla kutsadığı ve genç ve verimli yatağı benzer birçok yenilenme vaat eden Majestelerinin, iyi yönetimin sadece geçici kısımlarıyla değil, aynı zamanda doğaları gereği kalıcı ve sürekli olan eylemleriyle de ilgilenmesi uygundur. Bunların içinde (eğer [tahsil için] tutkum beni yanıltmıyorsa) dünyanın daha fazla sağlam ve verimli bilgiyle donatılmasından daha değerli bir şey yoktur. Zira Majesteleri gibi bize rehberlik edecek ve bizi müreffeh kılacak parlak ve uğurlu bir yıldızımız varken, neden birkaç kabul görmüş yazar, ötesinde hiçbir deniz yolculuğu ya da keşif olmaması gereken Herkül'ün Sütunları¹ gibi dikili dursun? Dolayısıyla kaldığımız yere geri dönmek gerekirse, tahsilin artırılması ve ilerletilmesi için krallar ve diğerleri tarafından üstlenilen ve icra edilen bu edimlerin ne tür olduğunu düşünmek geriye kalıyor. Bununla ilgili olarak, konu dışına çıkmadan veya ayrıntıya girmeden etkili bir şekilde konuşmayı amaçlıyorum.

¹ Cebelitarık Boğazı Yunan ve Roma mitolojisine göre Herakles (Lat. Herkül) tarafından dağlık bir kıstak yarılarak açılmış ve onun adını almıştı. "Sütunlar" boğazın iki tarafındaki Abyla (Afrika) ve Calpe (Avrupa) tepeleridir. Yunan ve Roma döneminde boğazın ötesine geçmiş denizciler olsa da Herkül'ün Sütunları genel olarak dünyanın batı ucu olarak bilinirdi ve mecazen nihai sınır (*ne plus ultra*; harfiyen "ötesinde daha fazla bir şey olmayan") anlamı taşırdı.

2. Öyleyse, şunu bir temel olarak koyalım: Tüm işlerin üstesinden ödülün bolluğu, rehberliğin bilgeliği ve emeklerin birliğiyle gelinir. İlki çabayı çoğaltır, ikincisi hatayı önler ve üçüncüsü insanın zayıflığını telafi eder. Ama bunların önde geleni rehberliktir. Zira *claudus in via antevertit cursorem extra viam* [“yolu takip eden topal, yoldan ayrılan koşucuyu geçer”].² Ve Süleyman bunu mükemmel bir şekilde ifade eder: *Demir keskin değilse, daha çok kuvvet gerektirir, ama bilgelik başarıya ulaştırır*.³ Böylece araçların icadının veya seçiminin, çabaların herhangi bir artışı veya toplanmasından daha etkili olduğunu kasteder. Bunu söylemek durumundayım, zira (tahsilin durumundan sorumlu olanların⁴ asil niyetini küçümsemeden) yine de onların işlerinin ve edimlerinin ilerleme ve gelişmeden ziyade ihtişam ve hatırlanma amaçlı olduğunu ve bilimlerin kendisini düzeltmek veya yükseltmek yerine, tahsilli insanlar topluluğundaki tahsil miktarını artırmakla ilgilendiğini gözlemliyorum.

3. Tahsile yönelik değerli işler veya edimler üç amaçla ilgilidir: tahsil yerleri, tahsil kitapları ve tahsillilerin şahısları. Zira nasıl su, ister göğün çiyi ister yerin pınarları olsun, birleşerek kendisini koruyabileceği ve sürdürebileceği bir haznede toplanmadıkça, toprağa saçılır ve kaybolursa; ve bu nedenle, insan emeği (insanların aynı zamanda ihtişam ve heybetin yanı sıra ihtiyaç ve zaruret amaçlı süslemelerle güzelleştirdiği ve süslediği) çeşme başları, borular, sarnıçlar ve havuzlar yaptı ve ürettiyse; aynı şekilde, ister ilahî ilhamdan doğsun ister beşerî duyudan, bu mükemmel bilgi sıvısı da onun toplanması ve korunması için kitaplarda, nakillerde, görüşmelerde ve üniversiteler, kolejler ve okullar gibi tayin edilmiş yerlerde korunmasaydı, hemen yok olup giderdi.

4. Tahsil mekânları ve yerleriyle ilgili işler dört tanedir: vakıflar ve binalar, gelirleri olan bağışlar, imtiyaz ve ayrıcalıklı ba-

² Aziz Augustinus, *Vaaz* 169.

³ *Vaiz* 10.10.

⁴ Yani hükümdarların.

ğışlar, yönetim için kuruluşlar ve yönetmelikler. Bunların tümü yaşamın sükûnetine ve mahremiyetine, dert ve tasadan muafiyete yöneliktir ve Vergilius'un arıların kovana konması için önerdiği yuvalara çok benzerdir:

Principio sedes apibus statioque petenda,

Quo neque sit ventis aditus, etc.

[“Arılara önce rüzgâr almayan bir yerde,
bir yuva ve mevzi bulunmalıdır.”]⁵

5. Kitaplara ilişkin işler iki tanedir: ilk olarak, gerçek erdemle dolu eski azizlerin aldatmaca veya sahtekârlıktan uzak tüm kalıntılarının korunduğu ve yerleştirildiği türbeler gibi olan kütüphaneler; ikinci olarak, yazarların daha doğru baskılar, daha sadık çeviriler, daha faydalı açıklamalar, daha özenli notlar vesaire içeren yeni edisyonları.

6. Tahsilli insanların şahıslarına ilişkin işler (genel olarak yükselmeleri ve himaye edilmeleri dışında) iki tanedir: hâlihazırda mevcut ve keşfedilmiş bilimlerde okutmanların ödülü ve tayini; tahsilin yeterince çalışılmamış ve araştırılmamış bir kısmıyla ilgili yazarların ve araştırmacıların ödülü ve tayini.

7. Bunlar, özetle, birçok mükemmel hükümdarın ve diğer değerli şahsiyetlerin meziyetlerinin sergilendiği işler ve edimlerdir. Herhangi bir özel anmaya gelince, Cicero'nun genel şükranlarını sunarken söylediklerini aklıma getiriyorum: *Difficile non aliquem, ingratum quenquam praeterire* [“Herkesi anmak zor, birini atlamak nankör(lük)”].⁶ Bunun yerine, Kutsal Yazılara göre,⁷ geriye dönüp yarışın şimdiye kadar tamamlanmış kısmına bakmaktansa, önümüzde duran kısmına bakmayı tercih edelim.

⁵ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 4.8.

⁶ Cicero, *Oratio post reditum in Senatu*, 30.13 vd.

⁷ Filipililer 3.13.

8. Dolayısıyla ilk olarak, Avrupa'daki pek çok büyük kolej vakfı arasında, hepsinin mesleklere adanmış olmasını ve hiçbirinin genel olarak sanat ve bilimlere ayrılmamış olmasını şaşırtıcı buluyorum.⁸ Zira insanlar tahsilin eylemle ilişkili olması gerektiği yargısında bulunurlarsa, iyi bir yargıda bulunurlar; ama bunda eski fabld⁹ işaret edilen yanılgıya düşerler: Bedenin diğer parçaları midenin boş durduğunu varsayar, çünkü ne uzuvların yaptığı gibi hareket görevini ne de başın yaptığı gibi duyu görevini yerine getirir; ama yine de sindirimi yapan ve diğerlerine dağıtan midedir. Böylece felsefe ve evrenselliğin¹⁰ boş çalışmalar olduğunu düşünen biri varsa, tüm mesleklerin oradan hizmet ve tedarik sağladığını düşünmez. Ve bunu tahsilin ilerlemesini engelleyen büyük bir neden olarak kabul ediyorum, çünkü bu temel bilgiler üzerinde şimdiye kadar sadece yüzeysel bir şekilde çalışılmıştır. Zira bir ağacın eskisinden daha fazla meyve vermesini istiyorsanız, yapmanız gereken dallara ilişkin bir şey değil, toprağı alt üst etmek ve ağacı çalıştıran köklerin etrafına yeni toprak koymaktır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, vakıfların ve bağışların meslek tahsiline adanması bilimlerin büyümesi üzerinde uğursuz bir açı ve etkiye¹¹ sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda devletler ve yönetimler için de zararlı olmuştur. Zira bu nedenle hükümdarlar devlet işlerinde kendilerine hizmet edebilecek yeteneğe sahip kişiler konusunda darda kalır, çünkü bu yatkınlıktaki kişilerin kendilerini tarihlere, çağdaş dillere, politika ve sivil hi-

⁸ “Kolej,” Türkçedeki kullanımdan farklı olarak, bir üniversite bünyesinde ya da dışında özerk yönetime sahip vakıf temelli bir yüksek öğretim kurumudur. Bacon kolejlerin özellikle ilahiyat, tıp ve hukuk gibi mesleklerin öğretimine ayrılmış olmasını.

⁹ Bkz. Livius 2.32.

¹⁰ *Universality*. Bacon, daha önce yukarıda (I.v.5), “evrensel bilim” anlamına gelen *universality* terimini *philosophia prima* (ilk felsefe) ile eş anlamlı kullanmıştı. Burada yine bu anlam geçerlidir ama kastedilen özellikle *philosophia prima* değil, Selby’nin ifadesiyle “genel ilkelerin çalışması”dır. “Şeylerin genel bir bakış açısından çalışılması ya da tefekkürü” (*OED* s.v. *universality*, 3).

¹¹ *Malign aspect and influence*. Astroloji terminolojisi.

tabet kitaplarına ve devlet hizmetine yönelik diğer benzer vasıf kazanma süreçlerine vermelerini sağlayabilecek özgür¹² hiçbir kolej eğitimi yoktur.

9. Kolejleri vakfedenler ekim ve dersleri vakfedenler¹³ sulama yaptığı için, bunun ardından üniversite derslerindeki kusura, yani, çoğu yerde (ister sanat dersleri ister meslek dersleri olsun) onlara tayin edilen maaşın veya ödülün küçüklüğü ve düşüklüğü kusura bahsetmek iyi olacaktır. Zira bilimlerin ilerlemesi için okutmanların,¹⁴ bilimlerin geçici kullanımı için değil, onların üretilmesi ve yayılması için atanmış kişiler olarak, en yetenekli ve yeterli insanlardan olması gerekir. Bu, onların durumları ve bağışları, en yetenekli insanı tüm emeğini bu göreve adamaya ve tüm ömrünü bu görevde geçirmeye memnun edecek şekilde olmadıkça olamaz ve dolayısıyla bir meslekten veya bir meslek icrasından beklenebilecek o yükselme ortalamasına veya yeterliliğine uygun bir orana sahip olmalıdır. Böylece bilimlerin gelişmesini sağlayacaksınız, Davut'un şu askerî yasasına uymalısınız: "Teçhizatı bekleyenler savaşa gidenlerle eşit paya sahip

¹² *Free*. Selby "özgür" kelimesinin *liberal education* (aynı şekilde *liberal arts*) ifadesindeki "liberal" anlamında olduğunu belirtir: "Temel bilimlere dayalı olup meslekî beceriler kazandırmak yerine zihinsel becerilerin gelişimini destekleyen eğitim" (*Tureng Sözlük*). "Liberal" kelimesi bu bağlamda "özgür bir insana yakışır" anlamı taşır ve "meslekî" ile tezat oluşturur, zira meslekî eğitim geçim ya da para amaçlı olup bir "zorunluluk" sonucudur. Kavram Antik Yunan felsefesine uzanır.

¹³ *Founders of lectures*. Bu ve bir önceki "kolejleri vakfedenler" ifadesindeki *founder* kelimesi salt "kurucu" değil, "vakıf" (*foundation*) kurucusu anlamı taşır: "Sürekli devamı için bir bağışla birlikte (bir kurum) vakfeden ya da kuran kişi" (*OED s.v. founder*, 3). "Kolej" böyle bir vakıftır. Burada bahsi geçen "ders" de bir vakıftır: yani bir vakfetme eylemi sonucu kurulmuş bir kurumdur. Bu anlamda, söz konusu "vakfın şartlarına göre düzenli olarak verilen bir ders dizisi; bir müderris (*lecturer*) için vakıf; bir müderrislik (*lectureship*)" anlamları taşır (*OED s.v. lecture*, 4c).

¹⁴ *Reader*, bu bağlamda, *lecturer* (müderris) ile eş anlamlıdır (*OED s.v. reader*, 4a).

olacak,”¹⁵ yoksa teçhizata bakan olmayacaktır. Yani bilimlerdeki okutmanlar, gerçekten de aktif görevdeki insanları donatan bilimlerin depolarının ve tedariklerinin muhafızlarıdır ve dolayısıyla onlarla eşit desteğe sahip olmalıdır; aksi takdirde bilimlerdeki babalar zayıf ya da bakımsızsa,

Et patrum invalidi referent jejunia nati.

[“Çelimsiz yavrular zayıf babalarına benzeyecektir.”]¹⁶

10. Dikkat çekeceğim bir başka kusur için, bana yardım edecek, insanları kitaplarını satmaya ve fırınlar inşa etmeye çağıran, Minerva’yı ve Musalar’ı kısır bakireler olarak bırakıp terk eden ve Vulcan’a güvenen bir simyacıya ihtiyacım olacak.¹⁷ Ama pek çok bilimin, özellikle de doğa felsefesinin ve tıbbın derinlemesine, verimli ve üretken olarak incelenmesine yönelik, kitapların tek araçlar olmaması gerektiği kesindir; burada da insanların hayır işleri tamamen eksik olmamıştır. Zira kitapların yanı sıra küreler, yuvarlaklar, usturlaplar, haritalar ve benzerlerinin astronomi ve kozmografi için aletler olarak sağlandığını görürüz. Aynı şekilde tıp için kurulan bazı yerlerin her türden şifalı bitki için bahçelerin rahatlığını eklediğini ve aynı şekilde kadavra olarak ölü bedenlerin kullanımına sahip olduğunu görürüz. Ama bunlar birkaç şeyi gerektirir. Genel olarak, deneylerle (bunlar ister Vulcanus veya Daidalos –fırın veya makine– ile ilgili ister başka tür deneyler olsun) ilgili harcamalar için bir miktar ödenek olmaması durumunda, doğanın açığa çıkarılmasında herhangi bir önemli gelişme olmayacaktır. Ve dolayısıyla hükümdarların ve devletlerin

¹⁵ 1. Samuel 30.24.

¹⁶ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 3.128.

¹⁷ Minerva Yunan mitolojisindeki bilgeliğin tanrıçası Athena’nın, Vulcan ateş ve metal işleme tanrısı Hephaistos’un Roma mitolojisindeki karşılıklarıdır. Musalar (çoğ.) Yunan mitolojisinde sanatlara ilham veren tanrıçalardır. Kelime tekil “Musa” (*Mousa*) olarak da kullanılır. “Müzik” kelimesi “Musa’nın sanatı” anlamı taşır.

bakanları ve casusları istihbarat için faturalar getirdiği gibi, doğanın casuslarının ve istihbaratçıların da faturalarını getirmelerine izin vermelisiniz, aksi takdirde bilgilendirilmeniz kötü olur.

11. Ve İskender, doğanın bir Tarihini¹⁸ derleyebilsin diye, Aristoteles'e avcılarının, kuşçularının, balıkçıların ve benzerlerinin ödeneği olarak o kadar cömert bir hazine tahsis ettiyse, doğanın Sanatlarında emek harcayanlar bunu çok daha fazla hak eder.

12. Dikkat çekeceğim bir başka kusur, eski zamanlarda başlamış ve o zamandan beri devam etmiş okumaların, alıştırmaların ve tahsille ilgili diğer âdetlerin iyi tesis edilmiş olup olmadığını incelemek ve değerlendirmek. Ve bunun üzerine, uygunsuz bulunacaklarda bir düzeltme veya reformu temellendirmek için, üniversite yöneticilerinden yana danışmada ve hükümdarlardan veya üst mevki sahibi kişilerden yana denetlemede bir noksan veya ihmaldir. Zira Majestelerinin en bilge ve şahane özdeyişlerinden biri şudur: “Tüm âdetlerde ve emsallerde, bunların ilk başladıkları zamanların düşünülmesi gerekir; zamanlar zayıf veya cahilse, bu durum âdetin otoritesini azaltır ve şüpheli hâle getirir.” Ve dolayısıyla üniversitelerin âdetleri ve düzenlerinin birçoğu daha karanlık zamanlardan kaynaklandığı için yeniden incelemeye daha fazla ihtiyaçları vardır.

Bu türde, misal olarak, en bariz ve aşına olan şeylerden bir iki örnek vereceğim. Biri, eski ve genel olmasına rağmen, yine de bir hata olduğunu düşündüğüm bir konudur: Üniversitelerdeki öğrenciler mantık ve retorik için çok erken ve yeterince olgunlaşmamış olarak gelir. Bunlar çocuk ve acemilerden çok, mezunlara uygun sanatlardır. Zira bu ikisi, doğru ele alındığında, bilimlerin en önemli olanlarıdır; biri yargıda bulunmaya, diğeri süslemeye yönelik sanatların sanatıdır ve içeriğin¹⁹ nasıl ortaya konacağı

¹⁸ *History* (tarih) burada Yunanca aslı *historia* gibi “inceleme/araştırma” anlamı taşır.

¹⁹ *Matter*. “Mesele” ya da “konu” olarak da anlaşılabilir. Aynı zamanda “madde” ya da “malzeme” (ve özellikle “odun” veya “kereste”) anlamı taşır ve bu bağlamda bu diğer anlamların da dikkate alınması gerekir.

ve düzenleneceğine dair kurallar ve talimatlardır. Ve dolayısıyla boş olan ve içerikle dolu olmayan ve Cicero'nun *sylva* ve *supellex* –malzeme ve eşya– dediği²⁰ şeyleri biriktirmemiş olan zihinler için, bu sanatlarla başlamak (sanki rüzgârı tartmayı veya ölçmeyi veya boyamayı öğrenmek gerekirmiş gibi) sadece şu sonucu üretir: Büyük ve evrensel olan bu sanatların hikmeti neredeyse hakir kılınır ve çocuksu safsata ve gülünç yapmacıklığa yozlaşır. Ve dahası, onların zamansız öğrenilmesi, gerçekten de çocukların kapasitesine uygun bir şekilde, onların yüzeysel ve faydasız öğretilmesine ve yazılmasına yol açmıştır. Bir başkası da üniversitelerde kullanılan ve buluş ile bellek arasında çok büyük bir kopukluk oluşturan alıştırmalarda bulduğum bir eksikliktir²¹; zira onların [=üniversitelerin] konuşmaları ya bulunacak hiçbir şeyin kalmadığı *in verbis conceptis* [hazır sözlerle] önceden planlanmıştır ya da belleğe çok az şeyin bırakıldığı salt doğaçlamadır. Oysa yaşamda ve eylemde bunlardan herhangi birinin tek başına kullanımı çok azdır ve daha ziyade planlama ve buluşun, notlar ve belleğin kullanımı vardır. Böylece ne alıştırmaya pratiğe ne de suret yaşama uyar. Ve alıştırmaların yaşama ve pratiğe olabildiğince yakın bir şekilde oluşturulması her zaman doğru bir kuraldır, zira aksi hâlde zihnin hareketlerini ve yetilerini hazırlamaz, onları saptırırlar. Öğrenciler meslek uygulamalarına veya sivil yaşamın diğer eylemlerine geldiklerinde, bunun hakikati apaçık olur; zira bu işlere girdiklerinde, bu eksiklik kısa sürede kendileri tarafından ve

²⁰ Cicero, *De oratore*, 3.103; ve *Orator*, 80. *Sylva*'nın esas anlamı "orman"dır. Yine esas anlamı "ev eşyası" veya "donatım" olan *supellex* de anlam kaymasıyla burada olduğu gibi mecazi bir anlam kazanmıştır. Bacon'ın ölümünden sonra yayımlanan Doğa Tarihi üzerine yarım kalmış eseri *Sylva Sylvarum* (1627) harfiyen "Ormanların Ormanı" anlamına gelir, ama öncelikli olarak kastedilen anlam "Derlemelerin Derlemesi" olabilir.

²¹ Yunan ve Roma öğretilerine dayanan retorik sanatının (Cicero'nun *De inventione* adlı eserine göre) aşamaları şunlardır: (1) buluş/icat (*inventio*), (2) tanzim/düzenleme (*dispositio*), (3) üslup (*elocutio*), (4) bellek/hafıza (*memoria*), (5) söyleyiş/sunuş (*pronuntiatio/actio*). Sonuncusu telaffuzun yanı sıra jestleri de içerir.

onlardan önce başkaları tarafından görülür. Ama üniversitelerin kuruluş ve düzenlerinin düzeltilmesine ilişkin bu kısmı, Sezar'ın Oppius ve Balbus'a mektubunun kapanışıyla bitireceğim: *Hoc quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi in mentem veniunt, et multa reperiri possunt; de iis rebus rogo vos ut cogitationem suscipiatis* ["Bunun nasıl yapılabileceğine dair, aklıma bazı şeyler geliyor ve daha fazlası da düşünülebilir. Bu hususları dikkate almanızı rica ediyorum"].²²

13. Dikkat çekeceğim bir başka kusur, bir öncekinden biraz daha yükseğe çıkar. Zira tahsilin gelişimi aynı devletlerdeki ve krallıklardaki üniversitelerin düzen ve kuruluşlarına bağlı olduğu gibi, Avrupa üniversiteleri arasında şu anda olduğundan daha çok iletişim ve bilgi alışverişi olsaydı, [tahsil] daha da ilerlemiş olurdu. Orada çeşitli egemenliklere ve ülkelere dağılmış olsalar da yerel ve genel yöneticileri olduğu ölçüde, birbirleriyle bir tür akit, kardeşlik ve ilişkiye sahip birçok tarikat ve vakıf²³ olduğunu görürüz. Ve elbette, doğa ailelerde kardeşliği yarattığı ve mekanik sanatlar loncalarda kardeşlikler oluşturduğu ve Tanrı'nın meshinin krallar ve piskoposlar arasında ek olarak bir kardeşlik getirdiği gibi; aynı şekilde, aydınlıkların veya "ışıkların Babası" olarak adlandırılan Tanrı'ya atfedilen babalıkla ilgili olarak,²⁴ tahsil ve aydınlanmada bir kardeşliğin olmaması mümkün değildir.

14. Dikkat çekeceğim son kusur, bilginin hâlihazırda yeterince çalışılmamış veya ele alınmamış gibi görünen kısımlarıyla ilgili olarak, herhangi bir yazar veya araştırmacının kamusal tayinin olmaması veya çok nadiren olmasıdır; bu noktaya yönelik

²² Sezar ap. Cicero, *Attikos'a Mektup*, 9.7c. Gaius Oppius ve Cornelius Balbus Sezar'ın yakın dostlarıydı.

²³ *Orders and foundations*. Öncesinde üniversitelere ilişkin birkaç kez kullanılan ve "düzen" olarak çevrilen kelime de *order*'dir. *De Augustis*'ten o kullanımların "düzen(leme)" anlamında olduğu anlaşılıyor. Kelimenin "meslek birliği"nin yanı sıra dinî örgütlere ilişkin "tarikat" anlamı da vardır. Vickers burada Cizvitler gibi dinî kuruluşların kastedildiğini belirtir.

²⁴ Yakup 1.17.

olarak tahsilin hangi kısımlarının araştırılmış ve hangilerinin ihmal edilmiş olduklarının teftiş ve yoklamasına girmek faydalı olacaktır. Zira bolluk kanısı, darlığın nedenleri arasındadır ve kitapların çokluğu, eksiklikten çok, fazlalığın bir göstergesidir; ama bu fazlalık, daha fazla kitap üretmemekle değil, Musa'nın yılanı gibi, gözbağcıların yılanlarını yutabilecek²⁵ daha iyi kitaplar üretmekle giderilmelidir.

15. Sonuncusu hariç, şimdiye kadar sayılan tüm kusurların ve sonuncunun (yazarların tayini olan) aktif kısmının giderilmesi, *opera basilica*'dır ["kraliyet işleri"].²⁶ Buna yönelik özel bir şahsın çabaları ancak bir yol ayrımındaki bir işaret gibi olabilir: yolu işaret edebilir ama onu yürüyemez. Ama ikincisinin başlangıç kısmı (tahsilin yoklaması) özel çabayla ortaya konabilir. Bu nedenle şimdi, tahsilin hangi kısımlarının taze ve boş yattığını ve insan emeği tarafından geliştirilip dönüştürülmemiş olduğunu soruşturarak, tahsilin genel ve sadık bir tasvirini yapmaya çalışacağım. Zira böyle bir taslağın yapılması ve hafızaya kaydedilmesi, hem herhangi bir kamu atamasına ışık tutabilir hem de gönüllü çabaları harekete geçirmeye hizmet edebilir; yine de şu anki amacım, hataların ya da eksik araştırmaların herhangi bir çürütmesini yapmak değil, sadece ihmal ve eksikliklere dikkat çekmektir, zira sürülmemiş toprağı ortaya koymak bir şeydir, sürülmüş toprakta kötü çiftçiliği düzeltmek başka bir şeydir.

Bu işi ele alırken ve üstlenirken şimdi önerdiğim ve giriştiğim şeyin ne olduğundan habersiz değilim ya da amacımın altından kalkmak için kendi zayıflığımın farkındayım ama umudum şu ki, tahsile olan aşırı aşkım beni çok ileri götürürse, sevgi bahanesine sığınabilirim; zira "aşık olmak ve bilge olmak insana bahşedilmemiştir."²⁷ Ama iyi biliyorum ki, başkalarına izin vermek zorunda olduğumdan başka bir yargı özgürlüğü kullanamam ve ben kendi

²⁵ Mısır'dan Çıkış 7.12. Ama "Musa'nın" değil, "Harun'un" olmalı.

²⁶ Krş. *basilica facinora*, Plautus, *Trinummus*, 1030.

²⁷ Publilius Syrus, *Sententiae*, A22. Sözün aslında "insana" yerine, "tanrıya bile" ifadesi geçmektedir.

adıma, o insanlık görevini kayıtsızca ya kendim yerine getirmekten ya da bir başkasından kabul etmekten memnun olacağım: *nam qui erranti comiter monstrat viam*, etc. [“yolunu şaşırana dostça yolu göstermek”].²⁸ Aynı şekilde, eksiklikler ve ihmaller olarak girip kaydedeceğim şeylerden bazılarının zaten yapıldığını ve mevcut olduğunu, bazılarının sadece ayrıntı ve pek faydası olmayan şeyler olduğunu ve bazılarının da planlanması ve yapılmasının çok zor ve neredeyse imkânsız olduğunu düşüneceklerini ve eleştireceklerini öngörüyorum. Ama ilk ikisi için kendimi ayrıntılara veriyorum. İmkânsızlığa ilişkin sonuncusu için, herkes tarafından olmasa da biri tarafından yapılabilecek ve biri tarafından olmasa da birçok kişi tarafından yapılabilecek ve bir insan ömrünün kum saati süresince olmasa da birbirini izleyen çağlarda yapılabilecek ve özel çabayla olmasa da kamu tayini ile yapılabilecek şeylerin mümkün görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Ama yine de biri Vergilius’un *Possunt quia posse videntur* [“mümkün buluyorlar çünkü mümkün görüyorlar”]²⁹ sözünden ziyade, Süleyman’ın *Dicit piger, Leo est in via* [“tembel, yolda aslan olduğunu söyler”]³⁰ sözünü benimserse, emeklerimin daha iyi türden bir dilek olarak değerlendirilmesi beni tatmin edecektir, zira ilgisiz olmayan bir soru sormak biraz bilgi gerektirdiği gibi, saçma olmayan bir dilek dile getirmek de biraz mantık gerektirir.

I. Bacon, sırasıyla hafızaya, hayal gücüne ve akla tekabül eden tarih, şiir ve felsefe olmak üzere üçlü bir tahsil taksimiyle başlar. Vahyedilen bilgi için de benzer bir ayırım yapılabilir, zira peygamberlik sadece tarihin bir öngörüsünden ibarettir.³¹

Tarihi ele alarak başlar. Doğal tarihler, ülkelerin ve kiliselerin tarihleri mevcuttur ama edebiyat tarihi mevcut değildir ve bu olmadan dünya,

²⁸ Ennius ap. Cicero, *De officiis*, 1.51.

²⁹ Vergilius, *Aeneas*, 5.231.

³⁰ Süleyman’ın Özdeyişleri, 22.13.

³¹ Semavi dinler bağlamında genellikle “peygamberlik” olarak çevirdiğimiz *prophecy* kelimesinin öncelikle “gelecekte haber vermek” anlamında olduğu hatırlanmalıdır.

tek gözü olmayan Polyphemos'un bir heykeli gibidir. Belirli bilimler, sanatlar ve uygulamaların birkaç kusurlu kaydına sahibiz ama her bilimin kökeninin ve geçmişlerinin, her birinin öğretilme yollarının ve her birinin yol açtığı okulların ve tartışmaların eksiksiz bir tarihinden yoksunuz. Böyle bir tarih tahsilli insanlar için bir rehber olarak paha biçilmez olacaktır.

Bacon, terimin olağan anlamında, doğal tarihte hiçbir kusur bulmaz ama ne *olağanüstü* doğa olaylarının ne de deneylerle üretilmiş olağanüstü sonuçların güvenilir bir kaydının olmadığından yakındır. Kaydedilen herhangi bir harikaya inanılır ki bunun nedeni kısmen insanların onun delillerini inceleyemeyecek kadar tembel olması, kısmen de bu tür harikaların hatiplerin konuşmalarını süslemek için işlerine yaramasıdır. Böyle bir kayıt olsaydı, genel önermelerimizin doğru olduğu sınırları çizmeye hizmet ederdi ve ancak taklit edilerek fethedilebilecek doğa üzerindeki gücümüzü artırırdı. Büyücülük, kehanet ve benzeri zevahir bile böyle bir kayıta yer bulmalıdır, çünkü çoğu hurafelere dayansa da doğanın işleyişine biraz ışık tutabilirler.

Bacon, özellikle sanatlara dair bir tarihin yokluğundan yakındır. Eski sofistler Sokrates'in basit örneklerini nasıl hor gördüyse, insanlar da en basit deneylerin en önemli gerçekleri açığa çıkarabileceğini unutarak bayağı ve basit meseleleri hor gördü. En verimli sonuçların tam da deneyin mümkün kıldığı "koşulların değiştirilmesi"nden gelmesi beklenebilir.

i

I.1. Beşerî tahsilin kısımları tahsilin yeri olan İnsan Zihninin üç kısmıyla ilişkilidir: Tarih Hafızasıyla, Şiir³² Tahayyülüyle ve Felsefe Aklıyla. İlahî tahsil³³ aynı dağılıma sahiptir, zira vahiy ve duyum farklı olsa da insan ruhu aynıdır. Böylece ilahiyat da Kilise Tarihinden, ilahî şiir olan Mesellerden ve kutsal Doktrin ya da öğretilerden oluşur. Zira fazladan görünen kısım olarak Kehanet [*prophecy*]³⁴ ilahi tarihten başka bir şey değildir ve anlatı olgu-

³² *Poesy*. Bu kelime sadece bildiğimiz anlamda "şiir" değil, daha geniş anlamda, "edebiyat" anlamına gelir: "Duygu, düşünce ve hayallerin sözlü veya yazılı olarak güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatı" (*Kubbealtı Lugatı*).

³³ "İlahî konularda tahsil" anlamında.

³⁴ Bu özellikle Kutsal Kitap'ta bahsi geçen peygamberlerin kehanetidir.

dan önce ve sonra olabileceği gibi, o da beşerî tarih üzerinde bu üstünlüğe sahiptir.

I.2. *Historia Literarum* [Yazılı Tarih]. Tarih, Doğal, Sivil, Kilisevi ve Ebedidir; bunlardan ilk üçünü mevcut olarak kabul ediyorum, dördüncüyü eksik olarak belirtiyorum.³⁵ Zira hiç kimse, birçoklarının doğanın ve sivil ve kilisevi devletlerin işleri için yaptığı gibi, tahsilin genel durumunu çağdan çağa tasvir ve temsil etmeyi kendisine amaç edinmemiştir. Onsuz dünya tarihi bana gözü çıkmış Polyphemos'un bir heykeli gibi görünür; kişinin ruhunu ve canını en çok gösteren o parça eksiktir.³⁶ Ve yine de hukukçuların, matematikçilerin, retorik hocalarının, filozofların gibi farklı özel bilimlerde, üniversite fakültelerinin, yazarların ve kitapların bazı küçük anılarının ve aynı şekilde, sanatların veya yerleşik uygulamaların icadına ilişkin bazı kısır anlatıların kaydedilmiş olduğunu bilmiyor değilim. Ama ilk çağlardan itibaren bilgi alanlarının ve onların okullarının kökenlerini ve erken dönemlerini; buluşlarını, geleneklerini; farklı idarelerini ve yönetimlerini; gelişimlerini, tartışmalarını, bozulmalarını, gerilemelerini, unutuluşlarını, yer değişimlerini; onların nedenleri ve vesileleriyle birlikte ve tahsille ilgili diğer tüm olayları içeren doğru bir tarih: Bunun gerçekten eksik olduğunu öne sürebilirim. Bu işin kullanımını ya da amacını merak ya da tahsil âşıklarının tatmini olarak değil, esasen daha ciddi ve önemli bir amaç olarak planlıyorum ki o da kısaca şudur: tahsilli insanları tahsilin kullanımı ve yönetiminde bilge kılmak. Zira bir ilahiyatçıyı bilge kılacak şey, Aziz Augustinus'un ya da Aziz Ambrose'un eserlerinden ziyade,

³⁵ *De Augmentis*'te Kilisevi ve Edebi tarihler Sivil Tarihin alt bölümleridir. Dolayısıyla orada, Tarihin iki ana bölümü Doğal ve Sivil Tarihler olarak açıklanır.

³⁶ Deniz tanrısı Poseidon'un oğlu olan Polyphemos Odysseus ve yoldaşlarının gözünü çıkardığı Kikloptur (tek gözlü dev, Tepegöz); bkz. Homeros, *Odysseia*, 9.307-542. Odysseus'un meşakkatli eve dönüş yolculuğunun sebebi de bu olaydır.

baştan sona okunmuş ve öğrenilmiş kilise tarihidir ve aynı sebep tahsil için de geçerlidir.

I.3. *Historia Naturae Errantis* [Yolundan Sapan Doğanın Tarihi]. Doğa Tarihi üç türdür: [olağan] seyrinde giden doğanın, [olağan] seyrinden sapan veya ayrılan doğanın ve değiştirilmiş veya işlenmiş doğanın tarihleri; yani Yaratıklar tarihi, Harikalar tarihi ve Sanatlar tarihi. Bunlardan ilki şüphesiz mevcuttur ve mükemmel bir durumdadır; diğer ikisi o kadar zayıf ve faydasız bir şekilde ele alınmıştır ki onları eksik olarak belirtmem gerekir. Zira oluşların, üretimlerin ve hareketlerin olağan seyrinden ayrılan ve sapan doğanın işlerinin yeterli veya yetkin bir derlemesini görmüyorum; bunlar ister yer ve bölgenin aykırılıkları ister zaman ve tesadüfün tuhaf olayları ister henüz bilinmeyen niteliklerin etkileri ister genel türlerin istisnaları olsun. İnanılmaz deney ve sırlar, zevk ve acayiplik için boş sahtekârlıklar içeren bir dizi kitabın olduğu doğrudur. Ama iyi incelenmiş ve tasvir edilmiş, Doğanın Anomalileri veya Aykırılıklarını içeren önemli ve ciddi bir derleme yoktur; özellikle de masalların ve popüler hataların reddiyle birlikte. Zira hâlihazırda, doğada bir yanlış bir kez dolaşıma girdiğinde, gerek inceleme ihmali ve antik çağın itibarı nedeniyle, gerek konuşmada benzetme ve süsleme olarak kullanımı nedeniyle, buna asla dur denmez.

I.4. Aristoteles'te bir emsalle onurlandırılan bu işin faydası,³⁷ hiçbir şekilde, Olağanüstü Hikâye Derlemelerinde 'olduğu gibi, meraklı ve boş akılların iştahını tatmin etmek değildir. Bunun her ikisi de büyük öneme sahip iki gerekçesi vardır; biri genellikle sadece yaygın ve aşına örnekler üzerine kurulan belitlerin ve kanıların kısmiliğini düzeltmek; diğeri, sanatın harikalarına en yakın irtibat ve geçişin doğanın harikalarından olmasıdır; zira doğayı daha sonra tekrar aynı yere götürebilmek için, onu sap-

³⁷ İlgili eser yukarıda I.iv.10'da bahsedilen *De Mirabilibus Auscultationibus*'tur (Olağanüstü Hikâyeler). Günümüzde bu eserin Aristoteles'e ait olmadığı kabul edilir.

malarında takip etmek ve âdeta kovalamak gerekir. Öte yandan, bu Harikalar Tarihinde, gerçeğin bir güvencesi ve açık kanıtının olduğu durumlarda, büyücülükler, cadılıklar, rüyalar, kehanetler ve benzerlerine ilişkin batıl anlatıların tamamen dışlanması düşüncesinde değilim. Zira hurafelere atfedilen etkilerin hangi durumlarda ve ne ölçüde doğal nedenlere katıldığı henüz bilinmez ve dolayısıyla bu tür şeylerin uygulanmasının kınanması gerekse de yine de bunların incelenmesi ve dikkate alınmasından, sadece suçların ayırt edilmesi için değil, aynı zamanda doğanın daha fazla açığa çıkarılması için de feyz alınabilir. Majesteleri kendi örneğinde gösterdiği gibi,³⁸ bir insan hakikati araştırmak için bu şeylere girmekte de tereddüt etmemelidir, zira dinin ve doğa felsefesinin iki berrak gözüyle bu gölgelere derinden ve bilgece bakınız ve yine de kirliliklerden geçip eskisi kadar saf kalan güneşin doğasına sahip olduğunuzu kanıtladınız. Ama hurafeyle karışık bu anlatıların kendi içlerinde tasnif edilmesini ve saf ve mutlak olarak doğal olan anlatılarla karıştırılmamasını uygun görüyorum. Ama dinlerin harikaları ve mucizelerine ilişkin anlatılara gelince, bunlar ya doğru değil ya da doğal değildir ve dolayısıyla doğa tarihi için ilgisizdir.

I.5. *Historia Mechanica* [Mekanik Doğa Tarihi]. İşlenmiş ya da Mekanik Doğanın Tarihine gelince, tarımdan ve aynı şekilde el sanatlarından oluşan bazı derlemeler mevcuttur; ama genellikle aşına ve sıradan deneylerin reddiyle birlikte. Zira, sırlar, enderlikler ve özel incelikler dışında, mekanik konular üzerinde araştırmaya veya düşünmeye tenezzül etmek, tahsil açısından bir tür onursuzluk olarak kabul edilir. Bu boş ve mağrur küstahlık eğilimi, Platon'da, övüngen bir sofist olan Hippias'ın hakikatin gerçek ve samimi bir sorgulayıcısı olan Sokrates'le tartışmaya sokulduğu yerde, haklı olarak alaya alınır.³⁹ Konu güzelliğe dair-

³⁸ Gönderme Kral James'in diyalog formunda yazılmış üç kitaplık *Daemonologie* (1597) adlı eserinedir. Shakespeare *Macbeth*'in büyüyle ilgili kısımları için bu eserden faydalanmıştır.

³⁹ Platon, *Büyük Hippias*, 287e-291a.

dir ve Sokrates, her zamanki başıboş örnekler sıralama tarzında, önce güzel bir kız, sonra güzel bir at, sonra da güzelce sırlanmış güzel bir çömlek örneği verir ve Hippias buna gücenip şöyle der: “Nezakete icabı olmasaydı, bu tür bayağı ve sefil örnekler veren biriyle⁴⁰ tartışmayı zül sayardım.” Sokrates buna şöyle yanıt verir: “Bu kadar şık kıyafetli ve şık ayakkabılı bir adam olduğundan bu sana yakışır vs.” ve böyle ironiyle devam eder. Ama hakikat şu ki, en güvenli bilgiyi veren en yüksek örnekler değildir. Bu, yıldızlara bakarken suya düşen filozofun oldukça yaygın hikâyesinde iyi ifade edilir,⁴¹ zira eğer aşağıya baksaydı, sudaki yıldızları görebilirdi ama yukarıya bakarken yıldızlardaki suyu göremezdi. Böylece sıklıkla sıradan ve küçük şeyler büyükleri, büyüklerin küçükleri keşfettiğinden daha iyi keşfeder. Ve dolayısıyla Aristoteles, “her şeyin doğası en küçük parçalarında en iyi görülür”⁴² derken iyi bir tespitte bulunur ve bu nedenle bir devletin doğasını, ilk olarak bir ailede ve –her hanede bulunan– koca ve karı, ebeveyn ve çocuk, efendi ve köle basit birleşmelerinde arar. Aynı şekilde, bu büyük dünya kentinin doğası ve onun yönetim sistemi, önce basit uyumalarda ve küçük parçalarda aranmalıdır. Böylece doğanın o sırrının, mıknaş taşına değmiş demirin kuzeye doğru dönmesinin, demir çubuklarda değil, demir iğnelerde keşfedildiğini görürüz.

I.6. Ama benim yargımın herhangi bir ağırlığı varsa, tüm diğerlerine kıyasla, Mekanik Tarihinin kullanımı, doğa felsefesine yönelik en köklü ve temel olandır; ince, yüce ya da keyifli nazarıyatın dumanında⁴³ kaybolmayacak, insan yaşamının mülkü ve

⁴⁰ Sokrates Hippias’la farazi bir kişinin ağzından tartışır, dolayısıyla Hippias bunu o kişiye atfen söyler.

⁴¹ İlgili filozof Thales’tir; bkz. Platon, *Theaitetos*, 174a; Diogenes Laertios 1.34.

⁴² Aristoteles, *Politika*, 1.1.1252a18-23, 1.3.1253b; *Fizik*, 1.1.184a10-16. Bacon “ebeveyn” (*parent*) kelimesini kullanır ama Aristoteles’in kullandığı kelime “baba”dır.

⁴³ *Fume*. “Asılsız, geçici, hayalî vs. olma itibarıyla duman ya da buharla kıyaslanabilir bir şey” (*OED s.v. fume*, 5).

faydası açısından etkili olacak türden bir doğa felsefesini kastediyorum. Zira bu, birçok gizemin deneyimleri bir kişinin zihninin incelemesi altına düştüğünde, sadece bir sanatın gözlemlerini bir diğerinin kullanımına bağlayarak ve aktararak tüm zanaatlar da birçok zeki uygulamayı hâlihazırda sunmakla ve önermekle kalmayacak, ayrıca, nedenler ve belitlere ilişkin şimdiye kadar ulaşılandan daha doğru ve gerçek bir aydınlanma sağlayacaktır. Zira bir insanın mizacı, ona karşı çıkılmadıkça asla iyi bilinmediği gibi, Proteus da sıkıştırılıp sımsıkı tutuluncaya kadar asla şekil değiştirmedeği gibi,⁴⁴ doğanın yolları ve değişimleri, doğanın serbestliğinde, sanatın denemeleri ve tacizlerinde olduğu kadar, tam olarak ortaya çıkamaz.

II. Bacon şimdi sivil tarihi, yani terimin olağan anlamında tarihi ele almaya geçer.

Tarihin üç türü vardır: (i) görünüşü bozulmuş ve tahrip edilmiş bir heykele benzetilebilecek antikalar tarihi; (ii) bitmemiş bir tabloya benzeyen anıtlar ya da tarihin kaba taslakları; ve (iii) tam tarihler.

Anılar iki türdür: (i) yorumlar ya da olayların çıplak kayıtları; (ii) kayıtlar ya da kamu belgelerinin derlemeleri.

Antika tarihi zorunlu olarak eksiktir. İçindeki eksikliklere yakınmanın faydası yok, zira içindeki malzemeler eksik ve geri getirilemezdir. Tarihin özetleri veya kısaltmaları kesinlikle reddedilmelidir. Bunlar iyi tarihi bozarlar.

Tam tarihler üç türdür: bir çağın Tarihleri, Biyografiler ve münferit olayların Tarihleri. Bunların ilki en tam olanıdır ve en büyük saygıyı görür ama ikincisi daha faydalıdır ve üçüncüsü daha tam olarak doğrudur. İlk tür, kişilerin ve olayların sadece geniş ve genel bir görünümünü alabilirken, biyografiler bir insanın hem kamusal hem de özel tüm yaşamının tam bir açıklamasını verebilir ve üçüncü türün yazarları tasvir ettikleri olayların tüm ayrıntılarını kaydedebilirler ki bu bir çağın tarihçilerinin yapamayacağı bir şeydir. Bu önemli bir husustur,

⁴⁴ Yunan ve Roma mitolojisinde kehanet gücüne sahip deniz tanrısı. “Deniz İhtiyarı” olarak da bilinir. Bkz. Homeros, *Odyseia*, 4.365 vdd.; Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 4.386 vdd.

zira en büyük olaylar çoğu zaman, görünüşe göre, en önemsiz koşullardan kaynaklanır.

Tarihsel dönemlerin doğal sınırları Tanrı tarafından belirlenmiştir; yani antik tarih, Yunanistan ve Roma tarihleri; ve modern tarih. Yunan ve Roma tarihçilerinin kayıtlarına bir giriş ve tamamlayıcı olarak hizmet edebilecek, Yunan ve Roma devletlerinin yükselişlerinden düşüşlerine kadar tam bir tarihe sahip olmak iyi olurdu. Ama fiilen sahip olduğumuz tarihlerin tamlığı göz önüne alındığında, bu bir gereklilik değildir. Modern tarihe gelince, İngiltere ve İskoçya'nın var olan tarihleri çok kötüdür. İki ülkenin tarihi, Birlik zamanına kadar yan yana yeniden yazılmalıdır. En azından, Tudor ailesinin tahta çıkışı ve onu takip eden olaylı dönem hakkında yazılmış iyi bir tarih olmalıdır.

Biyografiler konusunda büyük bir eksiklik var. Bir yandan insanlar çabucak unutulur, diğer yandan pek çok kişi ölümden sonra gelen şöhreti hor görüyormuş gibi görünür. Bunun nedeni artık onu hak etmemeleri olabilir ama şöhret hor görülmemelidir.

Belirli olayların tarihlerinde de eksiklik vardır. Bu talihsizdir, zira bu tür tarihleri yazmak nispeten kolaydır ve daha uzun tarihler için değerli malzeme sağlarlar.

Bacon ayrıca alt bir tarih türünden tasvip ederek söz eder ve genişletilmesini arzu eder: düzenli bir tarih içinde yer almaya değmeyeceği düşünülen günlükler ya da geçici türden olayların vakayinameleri.

Pek çoğu yayımlanmış olan tarihsel düşünceler tarih olarak kabul edilmemelidir. Bunlar daha çok politika felsefesine aittirler.

Son olarak, iklimleri, konumları, sakinleri, âdetleri vs. ile birlikte tüm ülkelerin doğal tarihini içeren kozmografi tarihi vardır. Bu, Bacon'ın en az kusur belirttiği tarih türüdür. Uzun yolculuğun tüm dünyayı insanın araştırmasına açtığını ve bundan doğması gereken uzak keşiflerin, tahsilin genel ilerlemesine katkıda bulunmasının oldukça beklenileceğini söyler.

II.1. Sivil Tarihe gelince, bu üç türdür ve üç tür resim veya suretle uygun bir şekilde kıyaslanabilir. Zira resimler veya suretlerin bazılarının bitmemiş, bazılarının tam ve bazılarının görünüşünün bozulmuş olduğunu görürüz. Böylece tarihlerin üç türünü

bulabiliriz: Anılar, Tam Tarihler ve Antikalar.⁴⁵ Zira Anılar bitmemiş tarihtir veya tarihin ilk veya kaba taslaklarıdır ve Antikalar görünüşü bozulmuş tarihtir veya zamanın enkazından kazara kaçmış tarihin bazı kalıntılarıdır.

II.2. Anılar veya Hazırlayıcı Tarih iki türdür; bunların biri Yorumlar ve diğeri Kayıtlar olarak adlandırılabilir. Yorumlar çıplak olayların ve eylemlerin bir sürekliliğini kaydeden tarihlerdir ve bunu eylemin saikleri veya güdülerini, istişareleri, konuşmaları, bahaneleri, vesileleri ve diğeri olayları olmaksızın yaparlar. Zira bir Yorumun gerçek doğası budur; gerçi Sezar, büyüklükle karışık tevazu içinde, dünyanın en iyi tarihine bir Yorum adını vermeyi uygun görmüştü. Kayıtlar anlatı akışının tam bir sürekliliği veya bağlamı olmaksızın kamusal eylemlerin derlemeleridir: meclis kararları, hukuki işlemler, devlet fermanları ve mektupları, söylevler ve benzerleri gibi.

II.3. Antikalar veya Tarih Kalıntıları, dediğimiz gibi, *tanquam tabula naufragii*'dir ["bir gemi enkazının kalasları gibi"]. Becerikli ve gayretli kişiler, tam ve titiz bir çalışkanlık ve gözlemle, anıtlardan, isimlerden, kelimelerden, atasözlerinden, geleneklerden, özel kayıtlardan ve delillerden, tarih parçalarından, tarihle ilgisi olmayan kitap pasajlarından vs.den bazı şeyleri zamanın tufanından kısmen korur ve kurtarır.

II.4. Bu tür tam olmayan tarihlerde hiçbir eksiklik görmüyorum, zira onlar *tanquam imperfecta mista*'dır ["eksik bir şekilde birleştirilmiş şeyler"] ve dolayısıyla onlardaki herhangi bir eksiklik onların doğasından başka bir şey değildir. Tarihin tahribatı ve güveleri olan Özetlere gelince, bunların kullanımı, tüm sağduyulu insanların kabul ettiği gibi, birçok tam tarihin sağlam gövdelerini kemiren ve aşındıran ve onları değersiz ve işe yaramaz posalara dönüştüren tarihler olarak, kovulmayı hak eder.

⁴⁵ Bire bir "antikalar" olarak çevirdiğimiz *antiquities* şu anlamı taşır: "antik çağın kalıntıları veya anıtları; antik kalıntılar" (*OED* s.v., 7).

II.5. Doğru ve Tam Tarih olarak adlandırılabilir tarih, temsil etmeyi amaçladığı ya da iddia ettiği nesneye göre üç türdür, zira ya bir Zamanı ya bir Kişiyi ya da bir Eylemi temsil eder. Birincisine Kronikler, ikincisine Yaşamlar ve üçüncüsüne Anlatılar veya Hikâyeler diyoruz. Bunlardan ilki, en eksiksiz ve mükemmel tarih türü olmasına ve en fazla itibar ve şana sahip olmasına rağmen, ikincisi fayda ve kullanımda, üçüncüsü ise doğruluk ve sahilikte ondan üstündür. Zira Zamanların Tarihi eylemlerin büyüklüğünü ve kişilerin kamusal yüzlerini ve davranışlarını temsil eder ve insanların ve şeylerin daha küçük olaylarını ve hareketlerini sessizce geçer. Ama Tanrı'nın işçiliği en büyük ağırlığı en küçük tellere yüklediği gibi –*maxima e minimis suspendens* [“en büyük şeyler en küçük şeylere dayanır”]– bu tür tarihler işin gerçek ve içsel yaylarından çok, tantanasını ortaya koyar. Ama yaşamlar, eğer iyi yazılmışlarsa, şahsında daha büyük ve daha küçük, kamusal ve özel eylemlerin bir karışımı olan bir kişiyi temsil etmeyi amaçladığından, zorunlu olarak daha doğru, doğal ve canlı bir temsil içermelidir. Ve yine Peloponnesos Savaşı, Genç Kiro'sun Seferi, Catilina'nın Komplosu⁴⁶ gibi eylemlerin Anlatıları ve Hikâyeleri, Zamanların Tarihlerinden daha saf ve kesin bir şekilde doğru olmak zorundadır, çünkü yazarın haberi ve bilgisi dâhilinde anlaşılabilir bir argüman seçebilirler. Oysa özellikle herhangi bir uzunluktaki bir zamanın tarihini üstlenen kişi kendi aklı ve tahminiyle doldurması gereken birçok boşluk ve aralıkla karşılaşmaktan kaçamaz.

II.6. Zamanların Tarihine gelince (sivil tarihi kastediyorum), Tanrı'nın takdiri sınıflandırmayı yapmıştır. Zira Tanrı silah, tahsil, ahlaki erdem, politika ve yasalar için dünyanın iki örnek devletini tayin etmeyi ve örnek göstermeyi uygun görmüştür: Yunanistan devleti ve Roma devleti. Bunların tarihleri zamanın orta bölümünü işgal eder, onlardan daha eski olanlar ortak bir adla Dünyanın Antik Çağları olarak adlandırılabilir tarihlerdir ve

⁴⁶ Sırasıyla Thukydides, Ksenophon ve Sallustius'un eserleri.

onların ardından, aynı şekilde Modern (Çağdaş) Tarih adıyla anılabilecek tarihler.

II.7. Şimdi eksikliklerden bahsedelim. Dünyanın Pagan Antik Çağlarına gelince, onları eksik olarak belirtmek boşunadır. Eksik olduklarına şüphe yok, zira çoğu masallardan ve parçalardan oluşur; ama eksiklikten kaçınılamaz, zira antik çağ ün gibidir, *caput inter nubila condit* [“başını bulutlarda saklar”],⁴⁷ başı bizim görüşümüzden saklıdır. Örnek Devletlerin Tarihine gelince, bunun tamlığı iyi bir derecede mevcuttur. Yunanistan için Theseus’tan (Yunanistan’ın işlerinin Roma’nın işlerinde boğulduğu ve söndüğü zaman olan) Philopoimen’e⁴⁸ kadar tam bir tarih seyri yoktur ama olmasını dilerdim; ve Roma için Romulus’tan gerçekten *ultimus Romanorum* [“son Romalı”]⁴⁹ olduğu söylenebilecek Justinianus’a kadar.⁵⁰ Bunların tarih silsilelerinde, birinde Thukydides ve Ksenophon’un metni,⁵¹ diğerinde Livius,

⁴⁷ Vergilius, *Aeneas*, 4.177.

⁴⁸ Theseus Atina’yı Girit kralı Minos’un boyunduruğundan kurtaran efsanevi kahramandır. “Son Yunan” lakaplı Philopoimen (öl. MÖ 182) Hellenistik dönemde kurulan Aka Birliği’nin başıydı ve Platon’un *Akademi*’sinden hocalar tarafından yetiştirilmişti.

⁴⁹ Roma’nın temsil ettiği değerleri taşıyan kişi anlamına gelen bu ifade ilk başlarda yukarıda I.iii.2’de bahsi geçen Jül Sezar suikastının aktörleri Brutus ve Cassius için kullanılmıştır (bkz. Tacitus, *Annales*, 4.34; Suetonius, *Sezarların Yaşamları*, “Tiberius,” 61) ve sonradan başkaları için de. İfade “son Romalılar” ya da “son Romalı” olarak anlaşılabilir.

⁵⁰ Roma gelineğine göre, Romulus ikiz kardeşi Remus’la birlikte Roma’yı kurmuş (MÖ 753) ve kardeşini öldürdükten sonra adını verdiği Roma’nın ilk kralı olmuştur. Ana dili Latince olan son Doğu Roma İmparatoru Büyük Justinianus (hük. 527-65) Doğu Roma İmparatorluğu’nun Bizans İmparatorluğuna geçiş döneminde hüküm sürmüştü. Hristiyanlığı rejiminin bir payandası yapan Justinianus’un döneminde, Roma hukukunu derli topluhâle getiren önemli düzenlemeler (*Corpus Juris Civilis*) yapılmış, Platon’un *Akademi*’si kapatılmış (529), Aya Sofya Katedrali (yeniden) inşa edilmiş (537) ve kuzey Afrika ve Batı Avrupa’da daha önce kaybedilmiş bazı topraklar yeniden fethedilmiştir. Bu fetihleri yapan komutan Flavius Belisarius da “son Romalı” olarak bilinir.

⁵¹ Thukydides’in *Peloponnesos Savaşı* ve Ksenophon’un *Hellenika*’sı.

Polybius, Sallustius, Sezar, Appianus, Tacitus, Herodianus'un metinleri hiçbir eksiltme olmaksızın bir bütün olarak tutulmalı ve sadece ilavelerle desteklenmeli ve devam ettirilmelidir. Ama bu, gerekli olmaktan çok övgüyü hak edecek bir görkem meseledir ve şu anda, tahsilin gereğinden fazla değil, tamamlayıcı bölümlerinden söz ediyoruz.

II.8. Ama Modern Tarihlere gelince, birkaç tane çok değerli olan vardır ama daha büyük bir kısmı vasatın altındadır; yabancı tarihlerle ilgilenmeyi yabancı devletlere bırakıyorum, çünkü *curiosus in aliena republica* ["yabancı devletlerin işlerine burnunu sokan biri"]⁵² olmayacağım. İngiltere tarihinin ana sürekliliğinde değersizliğini ve İskoçya tarihinin gördüğüm en son ve en geniş kapsamlı yazarda taraflılığını ve çarpıklığını Majestelerinin dikkatine sunmadan edemem.⁵³ Büyük Britanya'nın bu adası,⁵⁴ şimdi gelecek çağlar için monarşide birleşmiş olduğu gibi, geçmiş zamanlarının da tek bir tarihte birleştirilmesi –On Kabilenin ve İki Kabilenin tarihlerini ikiz kardeşler olarak bir araya getiren kutsal tarihin tarzında⁵⁵– Majesteleri için bir onur ve unutulmaz bir eser olacaktır.⁵⁶ Ve eğer bu işin büyüklüğü onun yeterince iyi icra edilememesine yol açacak gibi görünüyorsa, İngiltere tarihine ilişkin çok daha kısa bir zaman diliminden oluşan mükemmel bir dönem vardır: Güllerin Birliği'nden Krallıkların Birliği'ne

“

⁵² Cicero, *De officiis*, 1.125.

⁵³ George Buchanan, *Rerum Scoticarum Historia* (1582). Kral I. James bu kitabı İskoçya kralyken oğluna bir mektup olarak “prensler için ayna” tarzında yazdığı *Basilikon Doron*'da (1599; Kralın Hediyesi) eleştirir.

⁵⁴ Yani İskoçya ve İngiltere'nin bulunduğu ada.

⁵⁵ On Kabile ve İki Kabile, sırasıyla, İsrail ve Yahudiye krallıklarıdır.

⁵⁶ Bacon burada önerdiği projeye yönelik daha sonra *VII. Henry'nin Tarihi*'ni (1622) yayımlamıştır. Daha önce Kraliçe Elizabeth zamanında, VIII. Henry (hük. 1485-1509) ile Kraliçe Elizabeth (hük. 1558-1603) arasında geçen dönemin tarihini yazmak istemişse de bunu yarım bırakmış ve elindeki taslağı buradaki önerisini gerçekleştiren *History of Great Britain* (1611) eserinin yazarı tarihçi John Speed'e kullanması için vermiştir.

kadarki dönem.⁵⁷ Bu, anladığım kadarıyla, herhangi bir kalıtsal monarşinin benzer sayıdaki intikali esnasında bilinen en nadir değişiklikleri içeren bir zaman dilimidir. Zira bir tacın kısmen silah ve kısmen unvan yoluyla elde edilmesiyle başlar: muharebe yoluyla giriş, evlilik yoluyla bir kuruluş.⁵⁸ Ve dolayısıyla müteakip zamanlar, fırtınadan sonraki sular gibi, aşırı fırtınalı olmasa da dalgalanma ve kabarmayla doluydu ama selefleri arasında en yetkin krallardan biri olan kaptanın⁵⁹ bilgeliği sayesinde iyi geçti. Ardından, eylemleri, ne şekilde yürütülmüş olursa olsun,⁶⁰ Avrupa'nın işlerine oldukça müdâhil olan, onları bazen dengeleyen ve bazen eğen bir kralın hükümranlılığı gelir.⁶¹ Onun zamanında, sahneye nadiren çıkan bir eylem olarak, Roma kilisesini ilgilendiren o büyük değişim⁶² de başlamıştı; sonra bir gayri reşidin hükümranlılığı⁶³; sonra bir gasp teşebbüsü,⁶⁴ ama bu sadece *febris*

⁵⁷ 1485'ten 1603'e kadarki dönem. "Güller" 15. yüzyılda İngiliz tahtı için savaşıran rakip York ve Lancaster hanedan armalarına ve dolayısıyla bu hanedanlara atıf yapar. "Güller Savaşı" olarak bilinen iç savaş (1455-87) Lancaster hanedanından yana olan VII. Henry'nin York hanedanından Kral III. Richard'ı (hük. 1483-85) savaşta yenmesiyle ve daha sonra aynı hanedanından Kral IV. Edward'ın (1461-70, 1471-83) kızı Elizabeth'le evlenmesiyle sona erer. VII. Henry oğlu VIII. Henry ve torunu Kraliçe Elizabeth'in de dahil olduğu yeni Tudor hanedanının ilk kralıdır.

⁵⁸ "Silah" VII. Henry'nin Kral III. Richard'ı Bosworth Muharebesi'nde (1485) yenmesine (Richard muharebede ölmüştür), "unvan" York hanedanından Elizabeth'le evlenmesine ve ayrıca Lancaster hanedanının mirasçısı olmasına atıftır. Bacon "giriş" ile muhtemelen VII. Henry'nin Bosworth Muharebesi'yle Güller Savaşı'na dahil oluşunu kastetmektedir.

⁵⁹ VII. Henry (hük. 1485-1509).

⁶⁰ Bacon, *De Augmentis*'te, VII. Henry'nin yönetiminin politika, VIII. Henry'nin yönetiminin ise dürtüyle belirlendiğini belirtir.

⁶¹ VIII. Henry (hük. 1509-47). "Dengeleme" ve "eğme" ifadeleri terazinin kefelerini çağrıştırır.

⁶² Katoliklikten Protestanlığa geçiş.

⁶³ VI. Edward (hük. 1547-53). Reşit olamadan 15 yaşında hastalıktan ölmüştü.

⁶⁴ VI. Edward halefi olarak, üvey kız kardeşleri Mary ve Elizabeth'i (müstakbel Kraliçe Elizabeth) dışlayarak, ikinci dereceden kuzeni Leydi Jane

ephemera [bir günlük humma] idi; sonra bir yabancıyla evli bir kraliçenin hükümranlığı⁶⁵; sonra yalnız ve bekâr yaşayan bir kraliçenin hükümranlığı⁶⁶ ve yine de onun yönetimi o kadar erildi ki yabancı devletler üzerinde onlardan maruz kaldığından daha fazla etki ve nüfuza sahip oldu; ve şimdi sonuncusu, bu en kutlu ve şanlı olay, tüm dünyadan ayrılmış bu Britanya adasının⁶⁷ kendi içinde birleşmesi; ve Aeneas'a verilen o yerleşim yeri kehaneti – *Antiquam exquirite matrem* [“eski ananı arayıp bul!”]⁶⁸ – tüm istikrarsızlık ve dolaşmaların nihai sonu olarak, artık eski ana adları Britanya’da tekrar birleşmiş olduklarından,⁶⁹ şimdi İngiltere ve İskoçya ulusları üzerinde uygulanmalı ve gerçekleştirilmelidir. Böylece büyük cisimler durup durulmadan önce çalkantılar ve sarsıntılar geçirdiği gibi, öyle görünüyor ki, Tanrı’nın takdiriyle bu monarşi siz Majestelerinde ve varislerinizde yerleşmeden önce (ki umarım şimdi sizde sonsuza dek yerleşiktir), bu öncü değişimleri ve iniş çıkışları geçirmiştir.

II.9. Yaşamlara gelince, çağımızın zamanların erdemlerine bu kadar az değer vermesini, yaşamların yazımının artık sık olmasını ilginç buluyorum. Zira çok sayıda egemen hükümdar veya mutlak komutan olmamasına ve devletlerin monarşilerde daha fazla toplanmasına rağmen, dağınık rivayet veya kısır övgülerden daha fazlasını hak eden birçok değerli şahsiyet vardır. Zira bu konuda geç şairlerden birinin tasavvuru yerindedir ve antik masalı oldukça zenginleştirir: Buna göre, her insanın yaşarın ipinin veya ağının sonunda, kişinin ismini içeren küçük bir madalyon vardır ve Zaman makasları bekler ve ip kesilir kesilmez madal-

Grey’i seçmişti. Kayın babası Northumberland Dükünün desteklediği Jane Grey dokuz gün kraliçe kalmış ve VIII. Henry’nin birinci eşinden olan Katolik kızı Mary’nin isyanıyla henüz taç giymeden tahttan indirilmiştir.

⁶⁵ I. Mary (hük. 1553-58) İspanya Kralı II. Philip (98-1556) ile evliydi.

⁶⁶ I. Elizabeth (hük. 1558-1603).

⁶⁷ Vergilius, *Ekloglar*, 1.66.

⁶⁸ Vergilius, *Aeneas*, 3.96.

⁶⁹ Kral I. James 1604’te “Büyük Britanya Kralı” ilan edilmişti.

yonları yakalayıp onları Lethe nehrine taşır; ve kıyının çevresinde uçuşan, madalyonları alıp bir süre gagalarında taşıdıktan sonra onları nehre düşürecek birçok kuş vardır ama bir isim yakaladıkları takdirde, onu adadıkları bir tapınağa götürecek sadece birkaç kuş vardır.⁷⁰ Ve bedenlerinden çok tutkularında daha ölümlü olan birçok insan, isim ve hatıra arzusunu sadece kibir ve şişirme olarak görür:

Animi nil magnae laudis egentes.
[“Büyük şöhreti umursamayan ruhlar.”]⁷¹

Bu kanaat şu kökten gelir: *non prius laudes contempsimus, quam laudanda facere desivimus* [“insanlar övgüyü hak etmeyi bırakana kadar övgüyü pek hor görmezler”].⁷² Yine de bu, Süleyman’ın yargısını değiştirmeyecektir: *Memoria justi cum laudibus, at impiorum nomen putrescet* [“Doğru olanların hatırası bereketlidir ama kötülerin ismi çürüyecektir”].⁷³ Biri canlı kalır, diğeri ya unutulup gider ya da kötü bir kokuya dönüşür. Ve dolayısıyla uzun zamandır kabul görmüş ve kullanıma girmiş o deyim veya unvanda, *felicis memoriae, piae memoriae, bonae memoriae* [“mutlu hatıralı; dindar hatıralı; iyi hatıralı”], Cicero’nun Demosthenes’ten ödünç

⁷⁰ İlgili şair *Orlando Furioso*’un (1516) yazarı İtalyan Ludovico Ariosto’dur (1474-1533). Söz konusu pasaj bu eserin 34. bölümünün sonu ile 35.nin başındadır. “Antik masal” Yunan mitolojisindeki Kader tanrıçaları Klotho, Lakheis, Atropos’a ilişkindir: bu üç kız kardeşin ilki ipi eğirir, ikincisi ölçer, üçüncüsü keser. Ariosto’da “Zaman” sonuncusunun hizmetçisi rolündedir ve taşıdığı madalyonları kıyıya bırakır. “Lethe” yine Yunan mitolojisinde Hades’teki unutkanlık nehridir. “Kuğular” Yaşamların (biyografiler) yazarlarına karşılık gelir.

⁷¹ Vergilius, *Aeneas*, 5.751. Bu ve sonraki iki Latince alıntıda geçen *laus* kelimesi hem “övgü” hem “şöhret” anlamı taşır.

⁷² Genç Plinius, *Mektuplar*, 3.21.

⁷³ Süleyman’ın Özdeyişleri, 10.7. Bu alıntıdaki *laus* “bereket” (İng. *blessing*) olarak çevrilmiştir, zira karşılık gelen İbranice kelime budur. *Cum laudibus* “kutludur” olarak da çevrilebilir.

olarak söylediği şeyi kabul ederiz: *bona fama propria possessio defunctorum* [“ölünün sahip olabileceği tek şey iyi şöhrettir”].⁷⁴ Bu mülkün çağımızda işlenmemiş bir vaziyette yattığını ve bu noktada bir eksiklik olduğunu belirtmeden edemiyorum.

II.10. Belirli eylemlerin Anlatıları ve Hikâyelerine gelince, burada da daha fazla çaba arzu edilirdir, zira ona eşlik eden iyi bir kalem olmadan, büyük bir eylem yoktur. Ve çünkü iyi bir tarih yazmak, az sayıda olmalarından da anlaşılacağı gibi, nadir bir yetektir; yine de kayda değer eylemlerin ayrıntıları meydana geldikçe, bunlar makul ölçüde bildirilseydi, bu işe uygun bir yazar ortaya çıktığında, Zamanların Tarihinin tam bir derlemesi daha kolay beklenebilirdi; zira bu tür hikâyelerin derlenmesi, zamanı geldiğinde güzel ve görkemli bir bahçe dikmek için bir fidanlık olabilir.

II.11. Tarihin Cornelius Tacitus’un bulduğu ve unutulmaması gereken bir başka kısmı daha vardır: Yıllıklar ve Günlükler. Özellikle de onları kullanma şekli önemlidir: ilkinin devlet işlerine ve ikincisini daha basit nitelikli edimlere ve olaylara ayırır. Zira bazı muhteşem binalara kısaca değinirken şunu ekler: *Cum ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare* [“Bu gibi şeyleri kentin günlük kayıtlarına bırakarak, sadece önemli şeyleri yıllıklara girmek Roma halkının itibarına uygun bulunmuştur”].⁷⁵ Böylece sivil olduğu kadar

⁷⁴ İlk Latince alıntındaki her üç ifade de ölmüş bir insanı anarken kullanılan geleneksel ifadelerdir. Sonraki Latince alıntı mealendir; bkz. Cicero, *Philippicae*, 9.10.2: *Vita enim mortuorum in memoria est posita vivorum* [Nitekim ölünün yaşamı yaşayanların hatırasında yatar]. Bacon’ın aklında Demosthenes’ten hangi pasajın olduğu kesin olmamakla birlikte, ilgili pasaj, Spedding’e göre (*Works* 1, 511, n. 1), *Epitaphius*, 2’nin geneli ve özellikle son cümlesi: ἵν’ ἦν ζῶντες ἐκτῆσαντ’ εὐδοξίαν, αὕτη καὶ τετελευτηκόσιν αὐτοῖς ἀποδοθεῖν [ki böylece yaşarken kazandıkları iyi şöhret onlara öldükten sonra da bahşedilsin]; Wright’a göre, *Adversus Leptinem*, 104’te söz edilen Solon yasası olabilir: μὴ λέγειν κακῶς τὸν τεθνεῶτα [ölünün hakkında kötü konuşmayın]. Spedding ayrıca Bacon’ın Cicero ve Demosthenes’teki pasajları kendi zihninde sentezleyip aktarmış olabileceğini belirtir.

⁷⁵ Tacitus, *Annales*, 13.31.

mütefekkir bir teşrifatçılık türü de vardır.⁷⁶ Ve hiçbir şey bir devletin itibarını rütbelerin karışıklığından daha fazla düşürmediği gibi, kutlama, tören ya da moda meselelerini devlet işleriyle karıştırmak, bir tarihin otoritesini hiç de az düşürmez. Ama Günlük kullanımı sadece zamanların tarihinde değil, aynı şekilde kişilerin ve özellikle de eylemlerin tarihinde olmuştur, zira eski zamanlardaki hükümdarlar –hem onur hem de politika açısından– her gün olup bitenlerin günlüklerini tutardı. Zira Ahaşveroş'u uyku tutmadığı zaman huzurunda okunan Kroniğin gerçekten de devlet işleri içerse de kendi zamanında ve çok yakın bir zamanda olmuş olanları içerdiğini görürüz.⁷⁷ Ama Büyük İskender'in Günlüğü her küçük ayrıntıyı, hatta şahsı ve maiyetiyle ilgili olanları bile ifade ediyordu.⁷⁸ Ve askerî seferler, deniz yolculukları ve benzerleri gibi kayda değer girişimlerde birbirinin ardı sıra olup bitenlere dair günlükler tutmak kabul görmüş bir kullanımdır.

II.12. Aynı şekilde, bazı ciddi ve bilge insanların kullandığı, hatırlamaya değer olduğunu düşündükleri eylemlerin dağınık bir tarihini, bu eylemlerin üzerine politik söylem ve gözlemleriyle birlikte içeren bir yazı biçimine değinmeden edemem; bu söylem ve gözlemler tarihin bir parçası değil, ondan ayrıdır ve amaçları açısından daha önceliklidir.⁷⁹ Bu tür Üzerinde Düşünülmüş Tarihi,⁸⁰ tarih kitaplarından ziyade, birazdan bahsedeceğimiz politika kitaplarına koymanın daha uygun olduğunu düşünüyorum.

⁷⁶ Yani törenlerde protokol sırası olduğu gibi, aynısı kitaplar arasında da vardır.

⁷⁷ Ester 6.1. Pers kralı Ahaşveroş'un (İng. Ahasuerus) I. Kserkses (hük. MÖ 486-465) olabileceği düşünülür ama bu konuda bir kesinlik yoktur ve bu kitapta anlatılan olaylar hayal ürünü gözükmektedir.

⁷⁸ Plutarkhos, *Moralia*, 623c; *Aleksandros*, 23, 76.

⁷⁹ Ellis, *De Augmentis*'teki ilgili pasaja düştüğü notta, bu türün en meşhur eseri olarak Bacon'ın aşına olduğu Makyavel'in *Söylevler*'ini örnek verir. Bu eserin tarihsel anlatısı Livius'tan alınmıştır.

⁸⁰ *Ruminated History. To ruminare* "geviş getirmek" anlamı da taşır. *De Augmentis*'teki ilgili pasajdan Bacon'ın bu anlamı da mecazen kastettiği anlaşılır.

Zira tarihin asıl görevi, olayların kendilerini istişarelerle birlikte temsil etmek ve bunlara ilişkin gözlemleri ve sonuçları her insanın muhakeme özgürlüğüne ve yetisine bırakmaktır. Ama karışım lar hiç kimsenin tanımlayamayacağı düzensiz şeylerdir.

II.13. Aynı zamanda, birçok şekilde karışmış başka bir tarih türü daha vardır: Kozmografi Tarihi. Bölgelerin kendileri açısından, doğal tarihin; insanların yerleşimleri, yönetimleri ve âdetleri açısından, sivil tarihin; ve iklimler ve göklere göreli konumlar açısından, matematiğin bir bileşimidir. Tahsilin bu kısmı yakın zamanlarda tüm diğer kısımlarından daha fazla gelişim kaydetmiştir. Zira bu çağın onuruna ve antik çağla erdemli bir rekabetle şunu gerçekten söyleyebiliriz: Dünyanın bu büyük binası, biz ve atalarımızın çağına kadar, içine yapılmış karşılıklı pencerelerin imkân verdiği aydınlığa sahip olmamıştır. Zira antipotlar⁸¹ hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen,

*Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.*

[“Ve doğan Güneş soluk soluğa atlarıyla üzerimize nefesini ilk üflediğinde,
orada parlak Akşam Yıldızı (Venüs) geç ışıklarını yakar.”]⁸² ;

Yine de bu [bilgi] olgusal değil, akıl yürütme yoluyla olabilir ve eğer seyahat yoluyla olsaydı, yerkürenin yarısının denizden aşılması gerekirdi. Ama yerin çevresini gök cisimlerinin yaptığı gibi dolanmak yakın zamanlara kadar ne yapılmış ne de teşebbüs edilmiştir. Ve dolayısıyla çağımız, sadece antik *non ultra*’dan [“ötesine değil!”] üstün olarak *plus ultra*’yı [“daha ötesine!”] ve antik *non imitabile fulmen*’den [“eşsiz yıldırım”] üstün olarak *imitabile fulmen*’i [“taklit edilebilir yıldırım”] değil–

⁸¹ *Antipot* için bkz. yukarıda I.ii.4.

⁸² Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 1.250 vd.

Demens qui nimbos et non imitabile fulmen, etc.

[“Fırtına bulutlarını ve taklit edilemez yıldırımını [taklit edecek] deli!”]⁸³

–ama aynı zamanda yerküre çevresinde, göğün tarzında, birçok kayda değer deniz yolculuğu açısından *imitabile coelum*’u da [“taklit edilebilir gök”] kendisine haklı olarak şiar edinebilir.⁸⁴

II.14. Ve denizcilikteki bu gelişim ve keşifler, aynı zamanda, tüm bilimlerin daha fazla gelişimi ve büyümesi beklentisini de yerleştirebilir, çünkü Tanrı tarafından çağdaş olmaları, yani bir çağda buluşmaları takdir edilmiş gibi görünebilir. Zira Daniel peygamber ahir zamanlardan söz ederken şu kehanette bulunur: *Plurimi pertransibunt, et multiplex erit scientia* [“Birçokları oraya buraya gidecek ve bilgi çoğalacak”].⁸⁵ Sanki dünyanın açıklığı ve bir uçtan diğer uca geçilişi ile bilginin artışının aynı çağa denk gelmesi tayin edilmiş gibi, ki bu şimdiden büyük ölçüde gerçekleşmiştir, zira bu sonraki zamanların tahsili, biri Yunanların diğeri Romalıların olmak üzere, tahsilin önceki iki dönemine ya da dönüşüne pek imkân vermez.

III. Bacon şimdi dört tür tarihin sonuncusuna, yani *kilisevi tarihi* geçer. Bu, seküler tarih gibi kroniklere, yaşamlara ve anlatılara bölünebilir. Ama aynı zamanda başka bir bölümlmeye de izin verir:

(i) Kilisenin uğradığı zulümlerin, yer değişimlerinin ve sakin dönemlerinin tarihi. Bu tür tarihlerden çok vardır ama iyi olmaktan çok sayıları fazladır.

(ii) Farklı kehanetlerin ve gerçekleştirmelerinin yan yana düzenlenmesi gereken kehanet (peygamberlik) tarihi. Böyle bir kayıt, insanların

⁸³ Vergilius, *Aeneas*, 6.590. *Plus ultra* (“daha ötesine”) Kutsal Roma İmparatoru V. Charles’ın (hük. 1519-56) şiarıdır. *Imitabile fulmen* (“taklit edilebilir yıldırım”) barutun icadına göndermedir.

⁸⁴ Bunlardan ilki olan Portekizli denizci Ferdinand Macellan’ın İspanya devleti adına yaptığı yolculuk 1519-22 yıllarında gerçekleşmiştir. Macellan’ın kendisi yolculuğu tamamlayamadan Filipinler’de yerlilerle savaşta ölmüştü.

⁸⁵ Daniel 12.4.

inancını güçlendirecek ve onlara henüz gerçekleşmemiş kehanetleri nasıl yorumlayacaklarını öğretecektir. Ama bu son noktayla ilgili olarak, kehanetlerin gerçekleşmesinin tedrici olabileceğini ve çağlara yayılabileceğini akılda tutmalıdır, zira bir insan için bir gün neyse Tanrı için bir çağ odur. Bu tür bir tarihe ihtiyaç vardır.

(iii) Tanrı'nın eylemlerinin, Kutsal Yazılarda onun karakteriyle ilgili olarak açıklananlara nasıl karşılık geldiğini gösteren ilahî takdir tarihi. Bu etrafıca tamamlaması zor bir iştir ama Tanrı kimsenin karıştırmaması gereken bazı apaçık işaretlerle kendisini göstermiştir. Bu türden tarihler yok değildir.

Bacon tarihe bazı eklere dikkat çekerek bitirir ki bunlar da yok değildir: tarihçi için özel değeri olan konuşmalar ve mektuplar ve kısa özdeyiş derlemeleri. Sonuncusu ile ilgili olarak, Bacon Sezar'ın özdeyişlerinin kaybına hayflanır.

Elizabeth çağının teolojik yazıları, Katolik Kilisesi ile yükselen Protestan mezhepleri arasındaki anlaşmazlıklarla meşgul olduğundan, doğal olarak tartışmalı bir karaktere sahipti. Ama on altıncı yüzyılın yazıları arasında, Hooker'ın *Ecclesiastical Polity* (Kilise Yönetimi) adlı eseri İngiliz klasikleri arasında bir yer edinmiştir. Tam anlamıyla Kilise Tarihi alanında, ilk Babalar zamanından Reformasyon zamanına kadar Kilise'nin tarihi olan *Centuriae Magdeburgenses*'ten (Magdeburg Yüzyılları) söz edilebilir: Bu kitap Lutherçilerin eseri idi. 1588 ve 1609 yılları arasında, Kilise'nin tarihini on ikinci yüzyılın sonuna kadar getiren *Kardinal Baronius'un Yıllıkları* çıktı. Bu tarih, Rainaldus tarafından 1566'ya kadar devam ettirildi. Bacon'ın kilisevi tarihlerin değeri hakkındaki tahmini doğru görünüyor. Bunların hepsi yazarların önyargılarıyla bozulmuştur.

III.1. Kilisevi Tarih Sivil Tarih ile aynı bölümlere sahiptir ama daha uygun bir şekilde, genel olarak Kilise Tarihi, Kehanet Tarihi ve İlahi Takdir Tarihine bölünebilir. İlki, mücahit kilisenin zamanlarını anlatır—ister Nuh'un gemisi gibi dalgalı ister çöldeki kutsal sandık gibi hareketli ister tapınaktaki kutsal sandık gibi durağan olsun; yani kilisenin zulüm, yer değişimi ve barış altındaki durumları. Bu bölümün eksik olduğunu hiçbir şekilde belirtemem; sadece erdem ve doğruluğunun hacim ve

niceliğine denk olmasını isterdim.⁸⁶ Ama şimdi eleştirilerle değil, ihmallerle ilgileniyorum.

III.2. *Historia Prophetica* [Kehanet Tarihi]. İkincisi, Kehanet Tarihi, iki ilişkili unsurdan oluşur: kehanet ve gerçekleşme.⁸⁷ Ve dolayısıyla böyle bir çalışmanın planında, Kutsal Kitap'ın her kehaneti dünyanın başlangıcından bu yana onu gerçekleştiren olayla birlikte sınıflandırılmalıdır; hem inancın daha iyi teyidi hem de kehanetlerin henüz gerçekleşmemiş bölümlerine ilişkin Kilise'nin daha iyi aydınlanması amacıyla; yine de yazarının doğası gereği bin yılın ancak bir gün olduğunu dikkate alarak ilahî kehanetler için uygun ve olağan bir genişliğe izin vermek koşuluyla; ve dolayısıyla kehanetler bir kerede tam olarak yerine gelmez, her ne kadar zirveleri veya olgunlukları belirli bir çağa atıfta bulunsa da birçok çağlar boyunca ortaya çıkan ve filizlenen bir gerçekleşmeye sahiptirler. Bu eksik bulduğum bir çalışmadır, ama ya hikmet, ciddiyet ve hürmetle yapılması ya da hiç yapılmaması gerekir.

III.3. Üçüncüsü, İlahî Takdir Tarihi, Tanrı'nın vahyedilmiş iradesi ile gizli iradesi arasındaki mükemmel uyumu içerir. Doğal insan tarafından,⁸⁸ hatta çoğu zaman ona tapınaktan bakanlar tarafından, büyük ölçüde okunaklı olmayacak kadar belirsiz olsa da bazı zamanlarda, Tanrı bizim daha iyi pekişmemiz ve dünyada Tanrı'dan yoksun olanların⁸⁹ çürütülmesi için, onu, peygamberin dediği gibi, “yanından koşup geçen okuyabilsin diye”⁹⁰

⁸⁶ Yani doğruluğu uzunluğuna denk değildir ya da bir başka ifadeyle birçok hata içerir.

⁸⁷ İngilizce *prophecy* hem “peygamberlik” hem “kehanet” anlamı taşır. Bacon'ın bu bağlamdaki kullanımı her iki anlamı da içerir. Selby özellikle Eski Ahit'in büyük bir bölümünü kaplayan kehanet kitaplarının kastedildiğini belirtir.

⁸⁸ *Doğal insan*: vahiysiz insan.

⁸⁹ Efesliler 2.12.

⁹⁰ Habakkuk 2.2. Bu ayetin hem çevirisi hem yorumu tartışmalıdır. İkinci ve bazılarına göre daha sadık bir çeviri şu minvaldedir: “onu okuyan koşabilsin diye.” Her ikisinin de yaygın yorumu Bacon'inkinden farklıdır. Ellis, *De Augmentis*'e düştüğü notta, Bacon'ın ayeti yanlış anlamış olabileceğini

büyük harflerle okunaklı yazmayı uygun görür; yani, Tanrı'nın yargılarının yanından aceleyle geçen ve düşüncelerini onlara hiç yöneltmeyen ya da odaklamayan dünyevi kişiler, yine de gündelik koşuşturmacalarında bunu ayırt etmeye teşvik edilirler. Tanrı'nın yargılarının, cezalarının, kurtarışlarının ve kutsamalarının dikkate değer olayları ve örnekleri böyledir. Ve bu, birçok kişinin emek vermiş olduğu bir çalışmadır ve dolayısıyla bunu ihmal edilmiş olarak temsil edemem.

III.4. Tarihe Ekler olan tahsilin başka kısımları da vardır. Zira insanın tüm dışsal işlemleri söz ve amellerden oluşur; tarih bunlardan amelleri uygun şekilde alır ve hafızada tutar ve sözleri ancak amellere önsözler ve geçişler olarak alır ve tutar. Böylece sadece sözlerin tutulmasına ve alınmasına uygun başka kitaplar ve yazılar vardır ve bunlar da üç çeşittir: Söylevler, Mektuplar ve Kısa Konuşmalar veya Özdeyişler. Söylevler, hukuki dava ya da politik tavsiye içeren konuşmalar, övgüler, yergiler, savunmalar, eleştiriler, resmiyet veya tören konuşmaları ve benzerleridir. Mektuplar her türlü vesileye göredir: bildiriler, tavsiyeler, talimatlar, teklifler, ricalar, övücü, açıklayıcı, tatmin edici, iltifat amaçlı, zevk amaçlı, konuşma amaçlı ve eylemin diğer tüm olaylarına yönelik. Ve bilge insanlar tarafından yazılanlar, bana göre, insanın tüm sözleri arasında en iyileridir. Zira bunlar söylevlerden ve halka hitap eden konuşmalardan daha doğaldırlar ve görüşmelerden ya da anlık konuşmalardan daha düşüncelidirler. Böylece yine, devlet işlerine dair, onları idare eden ya da onlara sır ortağı olan

belirtir ve anlamını şöyle açıklar “Öyle yaz ki mesaj hızla okunabilsin ve onu okuyan zaman kaybetmeden hemen koşabilsin.” Ardından şunu ekler: “Hızlı okuma fikri, acele ve dikkatsiz okuyucu fikrini akla getirmiş görünmektedir.” “Koşmak” olarak çevrilen İbranice kelimeyi gözlerin bir yazının üzerinde hızlıca gezdirilmesi olarak yorumlayanlar vardır. Bu anlamda, şu çeviri mümkündür: “Öyle ki, herkes bir çırpıda okusun” (Yeni Çeviri, 2009). Yine bir başka yoruma göre, ilgili kişi tablete yazılı mesajın yanından geçen herhangi biri değil, mesajı başkalarına “koşa koşa” (yani büyük bir şevkle) ilan edecek ilahî bir elçidir. Bu yorumda, “okumak” (Arapça *ikra* ile aynı olan İbranice kelime) “ilan etmek” anlamındadır.

mektuplar, tüm diğerlerine kıyasla, tarih için en iyi derslerdir ve dikkatli bir okuyucu için kendi başlarına en iyi tarihlerdir. Özdeyişlere gelince, Sezar'ın o kitabının kaybı büyük bir kayıptır; zira onun tarihi ve elimizdeki birkaç mektubu ve kendi özdeyişleri diğer herkesinkinden üstün olduğu gibi, sanıyorum ki, onun Özdeyişler derlemesi de aynı şekilde üstün olurdu. Zira başkaları tarafından derlenenlere gelince, ya o tür konuları hiç beğenmiyorum ya da seçimleri tatmin edici değildir. Ama bu üç tür yazı üzerinde durmuyorum, çünkü onlara dair önereceğim bir eksiklik yoktur.

III.5. Öyleyse Tarihle ilgili bu kadarı yeterlidir; tarih, tahsilin, insan zihninin hücrelerinden,⁹¹ meskenlerinden veya makamlarından birine –yani Hafızaya– karşılık gelen kısımdır.

IV. Bacon şimdi hayal gücünün ürünü olan şiiri ele alır. Burada şiirsel üslupla değil, sadece şiirin konusuyla, yani *kurgusal anlatı* ile ilgilenir. Şair kelime seçiminde veznin gerekleriyle sınırlıdır ama konu yelpazesinde sadece hayal gücünün kapsamıyla sınırlıdır. Kurgusal anlatı gerçek olayların oranlarını abartır ve böylece zihni yüceltir; erdemi her zaman ödüllendirilmiş ve erdemsizliği her zaman cezalandırılmış olarak temsil ederek ahlaki karakteri yükseltir; gerçek olayların tekdüzeliğini olay çeşitliliği aracılığıyla çeşitlendirerek eğlendirir. Her şeyi olduğu gibi değil, insan zihninin onları olmasını istediği gibi temsil eder. Şiir, kısmen akla kıyasla hayal gücüne tanıdığı üstünlük, kısmen de müzikle olan doğal bağı sayesinde, basit insanlar arasında her zaman saygın ve güçlü olmuştur.

Üç tür şiir vardır: epik veya abartılı tarih, tarihin görünür bir temsili olan dramatik şiir ve sembolik şiir. Sembolik şiir iki türdür: ya bir ders verebilir ya da bir gizemi perdeleyebilir. İlki, basit beyinlere uyarlanmış kolay bir öğretim yöntemidir; ikincisinin örnekleri pagan mitlerde bulunabilir. Ancak Bacon, mitlerin yazarlarının daha sonraki yorumcuların onlarda keşfettiği gizemlerden habersiz olabileceğini de ekler. Bacon şiirde hiçbir eksiklik görmez. Kendiliğinden ortaya çıkan ve teşvik edilmesi gerekmeyen bir tahsil türü olduğunu söyler.

⁹¹ “Hücre” (*cell*) “odacık” anlamındadır.

Öğrenci, Bacon'ın şiiri anlatıyla sınırlayarak ona dair ne kadar yeter-siz bir tasavvur oluşturduğuna dikkat etmelidir. *De Augmentis*'te tüm odları, epigramları, hicivleri ve ağıtları dışladığını açıkça söyler. Şiir, Bacon'ın düşündüğü gibi, tamamen hayal gücü tarafından üretilmez veya takdir edilmez. İnsan kalbinin her teline dokunur; yazar açısın-dan derin bir hissin ifadesidir ve okuyucuda buna karşılık gelen bir his uyandırır. Duyguların şiirini ya da lirik şiiri dışlarken, Bacon şii-rin en yüksek türünü dışlar.

IV.1. Şiir tahsilin, kelimelerin vezni açısından büyük ölçüde kısıtlı ama diğer tüm açılardan son derece serbest bir kısımdır ve gerçekten Tahayyülle ilişkilidir. Tahayyül maddenin yasalarına bağlı olmadığından, doğanın ayırdığını istediği gibi birleştirebilir ve doğanın birleştirdiğini istediği gibi ayırabilir ve böylece eşyanın gayrimeşru izdivaçlarını ve boşanmalarını yapabilir: *Pictoribus atque poetis*, etc.⁹² Şiir söz veya konu bakımından iki anlamda anlaşılır. İlk anlamda, bir üslup özelliğinden başka bir şey değildir ve söz sanatlarına aittir ve şu an için konumuzun dışındadır.⁹³ İkincisinde, (dediğimiz gibi) tahsilin başlıca kısımlarından biridir ve ister mensur ister manzum olsun Kurgusal Tarihten başka bir şey değildir.

IV.2. Bu Kurgusal Tarihin faydası, eşyanın doğasının yad-sıdığı noktalarda, insan zihnine bir miktar tatmin edici gölgeler sağlamak olmuştur; [duyulur] dünya, ruha oranla daha aşağı ol-duğu gibi, insan ruhunun hoşuna gidecek ve eşyanın doğasında bulunabilecek olandan daha geniş bir büyüklük, daha kesin bir iyilik ve daha mutlak bir değişkenlik vardır. Dolayısıyla gerçek tarihin edim ya da olayları insan zihnini tatmin edecek bir bü-yüklüğe sahip değilken, şiir daha büyük ve daha kahramanca edim ve olayları kurgular. Çünkü gerçek tarih eylemlerin erdem ve erdemsizliğin liyakatine pek de uygun olmayan sonuçlarını

⁹² "Ressamlar ve Şairler [istedikleri serbestliğe her zaman sahip olmuştur]." Horatius, *Şiir Sanatı*, 9-10.

⁹³ Buna aşağıda II.xvi.5'te değinilecektir.

öne sürerken, şiir onları ödül ve cezada daha adil ve vahyedilmiş İlahî Takdire daha uygun olarak kurgular. Çünkü gerçek tarih eylemleri ve olayları daha sıradan ve daha az değişken olarak temsil ederken, şiir onları daha fazla nadirlik, daha beklenmedik ve değişken gelişmelerle donatır. Böylece şiir, yüce gönüllülüğe, ahlaka ve zevke hizmet edip katkı sunar. Ve dolayısıyla her zaman, eşyanın görünüşlerini zihninin arzularına tabi kılarak zihni yükselttiği ve ayağa kaldırdığından, ilahiliğe bir ölçüde katıldığı düşünülmüştür; oysa akıl zihni eşyanın doğasına diz çöktürür. Ve [şiirin] insan doğasına ve zevkine bu dolanmaları ve uygunlukları yoluyla, müzikle olan anlaşması ve uyuşmasıyla da birlikte, diğer tahsilin dışlandığı ilkel zamanlarda ve barbar bölgelerde kabul ve takdir görmüş olduğunu görürüz.

IV.3. Şiirin (kurgusal kronikler ve kurgusal yaşamlar gibi tarihle ve kurgusal söylevler, kurgusal mektuplar ve diğerleri gibi tarihin ekleriyle ortak olan bölümlerinin yanı sıra) kendisine özgü en uygun bölümlenmesi, Epik, Temsilî (Dramatik) ve Sembolik Şiiredir. Epik olan, daha önce anılan aşırılıklarla birlikte,⁹⁴ tarihin sadece bir taklididir; seçilen konu genellikle savaşlar ve aşk, nadiren devlet ve bazen zevk veya neşedir. Temsilî olan, görünür bir tarih gibidir ve sanki şimdi oluyorlarmış gibi eylemlerin bir görüntüsüdür, tıpkı tarihin doğadaki eylemlerin oldukları hâliyle, (yani) geçmiş, görüntüsü olduğu gibi. Sembolik veya Alegorik olan, yalnızca belli bir amacı veya düşüncüyü ifade etmek için kullanılan bir öyküdür. Bu alegorik türdeki bilgelik, Ezop masallarından, Yedi'nin kısa cümlelerinden⁹⁵ ve hiyerogliflerin

⁹⁴ Bir önceki paragrafta bahsedilen abartılı durumlar.

⁹⁵ Antik Yunan'ın yedi bilgisi: Solon, Thales, Pittakos, Bias, Khilon, Kleobulos, Periandros. Bu listenin bazı üyelerinin farklı olduğu başka listeler de vardır. Bacon, *De Augmentis*'te, alegorik bilgeliliğin diğer örnekleri olarak Pythagoras'ın sembolizminden ve Sfenks'in gizemlerinden bahseder. Plutarkhos, *Moralia*, 354e-f'de, Pythagoras'ın öğretilerini Mısır öğretileri ve hiyeroglifleriyle ilişkilendirir. Wright, Bacon'ın aklında bu pasajın olabileceğini belirtir.

kullanımından görülebileceği üzere, eski zamanlarda çok daha fazla kullanılmaktaydı. Ve bunun nedeni, o zamanlar, akla dair sıradan insanların anlayabileceğinden daha keskin veya daha ince herhangi bir noktayı bu şekilde ifade etmenin zorunlu olmasıydı, çünkü o zamanların insanları hem örnek çeşitliliğinden hem de düşünce inceliğinden yoksundu. Ve hiyeroglifler harflerden önce geldiği gibi, alegoriler de argümanlardan önce gelmiştir; ve yine de şimdi ve her zaman canlılıklarını ve etkinliklerini korurlar, çünkü akıl bu kadar anlaşılır ve örnekler bu kadar uygun olamaz.

IV.4. Ama Alegorik Şiirin, en son bahsettiğimiz tersine, başka bir faydası daha vardır; zira o, öğretileni veya sunulanı göstermeye ve örneklemeye yönelirken, bu diğeri onu saklamaya ve örtmeye yönelir: yani dinin, politikanın veya felsefenin sırları ve gizemleri fabllara veya alegorilere sarıp sarmalandığında. Bunun ilahî şiirde kullanımına izin verildiğini görürüz. Pagan şiirindeki fablların açıklamasının bazen büyük bir uygunlukla yapıldığını görürüz; örneğin, devlerin tanrılara karşı savaşta yenildiklerini anlatan fablda, onların anaları olan Yer bunun öcünü almak için Söylentiyi doğurmuştur:

*Illam Terra parens, ira irritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit.*

[“Anası Yer’in onu, Tanrılara duyduğu kızgınlıktan,
son ve Koios ve Enkelados’a kız kardeş olarak doğurduğu
söylenir.”]⁹⁶

Bu şöyle açıklanmıştır: Hükümdarlar ve krallar gerçek ve açık isyanları bastırdıklarında, o zaman halkın kötülüğü (ki bu isyanın anasıdır) devlete yönelik iftira, karalama ve suçlamalar doğurur ve bunlar isyanla aynı türden olsa da daha kadınsıdır. Aynı şe-

⁹⁶ Vergilius, *Aeneas*, 4.178-80. Bacon bu konuyu daha geniş bir şekilde *Dene-meler*’de (§ 15) ve *Eskilerin Bilgeliği*’nde (§ 9) ele alır.

kilde tanrıların geri kalanının Jüpiter'i zincirlemek için komplo kurdukları fablda, Pallas yüz kollu Briareos'u Jüpiter'in yardımına çağırmıştır⁹⁷ ve bu şöyle açıklanmıştır: monarşiler kendilerinden yana olacağı kesin olan halkın kalbine bilgelikle sahip olduğu sürece, güçlü uyruklar tarafından mutlaklıklarının dizginlenmesinden korkmalarına gerek yoktur. Aynı şekilde, kısmen insan, kısmen hayvan olan Kentaur Khiron tarafından yetiştirilen Akhilleus'un fablı, Makyavel tarafından ustaca ama yoz bir şekilde şöyle açıklanmıştır: Erdem ve adalette insan rolünün nasıl oynanacağını bilmek kadar, şiddette aslan ve kurnazlıkta tilki rolünün nasıl oynanacağını bilmek de hükümdarların eğitimi ve talimine aittir.⁹⁸ Bununla birlikte, birçok benzer örnekte, ahlaki dersin önce gelip bunun üzerine fablın kurgulanmasından ziyade, fablın ilk önce geldiğini ve açıklamanın daha sonra bulunduğunu düşünüyorum. Zira Stoacıların öğretilerini eski şairlerin kurgularına bağlamak için büyük çaba sarf eden Khryssippos'unkinin eski bir boş uğraş olduğunu buluyorum.⁹⁹ Ama yine de şairlerin tüm fabl ve kurgularının alegorik değil zevkten ibaret olduğuna dair bir görüş bildirmiyorum. Şüphesiz günümüze ulaşmış şairlerin, hatta Homeros'un kendisinin fabl ve kurgularının bile (her ne kadar sonraki Yunan okulları tarafından bir tür Kutsal Kitap yapılmış olsa da); ama onun kendi niyetinde, fabllarının böyle bir gizli anlama sahip olmadığını rahatça söylemeliyim. Ama daha önceki bir gelenekten sahip olabilecekleri şeyi söylemek kolay değildir; zira birçoğunun mucidi o değildi.¹⁰⁰

⁹⁷ Homeros, *İlias*, 1.396-404. Zeus'u zincirleyenlerden biri olarak Pallas [Athena] değil, Akhilleus'un annesi Thetis olacak. Pallas Athena bilgeliği simgeler.

⁹⁸ Homeros, *İlias*, 11.832; Machiavelli, *Hükümdar*, böl. 18.

⁹⁹ Cicero, *Tanrıların Doğası Üzerine*, 1.41.

¹⁰⁰ Bacon, *De Augmentis*'te, burada verdiği örnekler yerine, Pan, Perseus ve Dionysos fabllarını uzun uzadıya ele alır ve Spedding buraya düştüğü notta, Bacon'ın eski fablların altında mistik bir anlam yatıp yatmadığı sorusuna, orada, burada olduğundan daha olumlu bir yanıt verdiğini belirtir.

IV.5. Tahsilin bu üçüncü kısmında,¹⁰¹ yani şiiirde, hiçbir eksiklik bildiremem. Zira ona formunu veren bir tohum olmaksızın, yerin doğurganlığından gelen bir bitki olduğu için, diğer her türden daha fazla türemiş ve geniş bir alana yayılmıştır. Ama ona hakkını vermek gerekirse, duyguların, tutkuların, yozlukların ve âdetlerin ifadesinde, filozofların eserlerinden çok, şairlere borçluyuz; ve nükte ve belagat için, onlara hatiplerin söylevlerinden daha az borçlu değiliz. Ama tiyatrodâ çok uzun süre kalmak iyi değil. Şimdi daha fazla hürmet ve dikkatle yaklaşmamız ve bakmamız gereken aklın yargı yerine veya sarayına geçelim.

V. Bacon şimdi felsefeyi ele almaya geçer. Bilgi, türetildiği kaynağa göre, ilahiyat ve felsefe olarak ikiye ayrılabilir. Suyun gökten inmesi ya da yerden fıskırması gibi, bilgi de ya yukarıdan ilham alır ya da duyguların ışıyla elde edilir.

Felsefenin konusu Tanrı, Doğa ve İnsandır; böylece felsefe ilahî, doğâl ve beşerî olarak bölünebilir. Ama tıpkı bir ağacın, dallarının yanı sıra ve onlardan önce, dalların çıktığı cüsseli bir gövdesi olduğu gibi, bilimler uzmanlaşmadan önce, uzmanlaşmış bilimlerin ana gövdesi olan bir bilgi birikimi oluşturulur. Bacon bu bilgi birikimine İlk Felsefe adını verir. Çeşitli bilimlerden önce gelen ve hepsine ortak olan tüm ilkeleri içermelidir.

Bacon böyle bir bilimin var olmadığını söylemeyecektir; ama hâlihazırda farklı bilimlerden gelişigüzel ödünç alınmış, sindirilmemiş bir malzeme yığını olduğu için yeniden düzenlemeye ihtiyacı vardır. Mantık ve (mevcut hâliyle) ilk felsefe aynı konuyu ele almalarına rağmen, onu farklı bakış açılarından ele aldıklarını iddia ettikleri doğrudur – terimlerin anlamlarını analiz eden Mantık ve terimlerin belirttiği gerçek zevahirle ilgilenen İlk Felsefe. Ama aslında bu ayırım gözetilmez. İlk felsefe nesnelerin özellikleri hakkında verimli araştırmalar yapmamıştır. Bacon İlk Felsefeye dâhil edilmeyi hak eden ilkelerden örnekler vererek bitirir ve gerçekten adını hak eden bir İlk Felsefenin henüz inşa edilmemiş olduğunu söyler.

Aynı şey Bacon'ın bu konuyu daha kapsamlı bir şekilde işlediği *De Sapientia Veterum* (1609; Eskilerin Bilgeliği) için de geçerlidir.

¹⁰¹ Wright'ın belirttiği gibi, "üçüncü" değil, "ikinci" olmalı.

Bacon araştırmada aşırı uzmanlaşma tehlikesi üzerinde sık sık durur. Krş. *Novum Organum*'da 79. ve mütekip Aforizmalar. Ama Bacon orada İlk Felsefenin yerine bir sebeple Doğa Felsefesini koyar. Bilimlerden farklı ve üstün bir ilk felsefe fikri, yazılarında Metafizik adı altında görünen Aristoteles'ten ödünç alınmıştır, ama bu ad ona Aristoteles'in kendisi tarafından verilmemiştir. Metafizik kelimesi sadece "fizikten sonra gelen" anlamına gelir.

Tahsil'de verilen İlk Felsefe açıklaması çok net değildir. *De Augmentis*'ten anlaşıldığı kadarıyla iki kısma bölünür: ilk kısım II.v.3'te belirtilen türden ilkeleri içerir, ikinci kısım ise II.v.2'de (sona doğru) ortaya atılan soruların çözümlerini içerir. Bu iki kısmın ortak yanı, her ikisinin de bilimsel araştırmanın sınırlarını aşmasıdır, zira özel bir zevahir sınıfıyla değil, *zevahir sınıfları arasında var olan ilişkilerle* ilgilenirler. Dolayısıyla bilimden farklı olarak gerçek felsefeyi oluştururlar. (Krş. Herbert Spencer, *First Principles* [İlk İlkeler, 1867], Kısım 2, böl. 1.) *Tüm* zevahirin ortak olarak itaat ettiği belirli yasalar vardır. Bu yasaları keşfetmek filozofun işidir. Bulunduklarında İlk Felsefenin *ilk kısmını* oluşturacaklardır. Öğrenci, Bacon tarafından verilen bu yasa örneklerinin değer bakımından çok farklı olduğunu fark edecektir: eşit miktarlara eklenen eşit olmayan miktarların toplamalarının eşit olmadığı yasası gibi bazıları gerçekten evrenseldir; bir müzisyenin ahenksizlikten ahenge düşmesi kuralı gibi diğerleri ise sadece benzetme yoluyla farklı bilimler için ortak yapılıdır. Öğrenci ayrıca, ilk türden örneklerin sezgiyle bilindiğini, ikinci türden örneklerin ise deneyimle ispatlandığını savunan filozoflar olduğunu da unutmamalıdır. Ancak bu ayırım Bacon'ın zihninde mevcut değildi. *Aksiyoum* (belit) terimini sadece genel bir önerme veya yasa anlamında kullanır ve tüm fizik yasaları ona göre aynı şekilde, yani deneyimden tümevarım yoluyla ispatlanır. İlk Felsefenin *ikinci kısmı* bilimsel araştırmacının varsaydığı bazı olguların açıklamasını içerecektir. Bilim insanı dünyanın mevcut hâliyle işe başlar; filozof onun mevcut hâline nasıl geldiğine araştırır (II.v.2, sona doğru). Darwin'in *Descent of Man* (İnsanın Türeyişi, 1871) ve *Formation of Species* (Türlerin Oluşumu, 1859) ve Laplace'ın *Evolution of the Planetary System* (Gezegen Sisteminin Evrimi) adlı eserleri,¹⁰² İlk Felsefenin bu ikinci kısmında yer bulacak çalışmalara örnek olacaktır.

¹⁰² Darwin'in ikinci kitabının doğru adı *On the Origin of Species*'tir (Türlerin Kökeni) ama yazar "süreç" noktasına vurgu yapmak istediği için *formation*

Prof. Fowler genel olarak bu İlk Felsefe konusuna dair yerinde olarak şöyle der: “Doğa ve insan yasalarını daha özel bilimler için mümkün olduğundan daha genel bir şekilde ele almalıdır. *Doğanın âdeta genel bir yoklamasını sunmalıdır* ve sonra daha özel bilimler belirli alanları ayrıntılı olarak takip etmelidir, ancak bağlı oldukları ortak stoku asla gözden kaçırmadan... Bacon’ın düşüncesinin haklılığına ve çok önemli olduğuna hiç şüphe yoktur. Beşerî bilgi bir bütün olarak ilerleyecekse ve doğanın yollarına dair gerçek bir anlayışa sahip olacaksak, uzmanların emeklerinin sonuçlarının tek bir bilimde toplanması *ve çeşitli bilimlerin kendilerinin karşılaştırılıp uyumlu hâle getirilmesi* gerekir.”¹⁰³ Bu son sözlerle, özellikle II.v.3’ün sonu karşılaştırılmalıdır: Orada Bacon evrensel doğa yasalarının varlığının, doğanın her yerde aynı şekilde işlediğini ispatladığını söyler. Bu böyleyken, hiçbir araştırmacı “bir bilimin tikellerinin ve örneklerinin bir başka bilimin aksiyomlarının hakikat ve kavram itibarıyla oluşturulması veya düzeltilmesi için verdiği ve sunduğu ışık ve bilgi”den vazgeçme lüksüne sahip değildir. *On the Interpretation of Nature* (Doğanın Yorumlanması Üzerine).¹⁰⁴

Felsefe öğrencisi, Bacon’ın üzerinde durduğu bilgi birliğinin en açık şekilde evrim felsefesinde gerçekleştiğini fark edecektir. Herbert Spencer şöyle der: “Sınıflandırma ihtiyaçlarının bizi öznel olarak yapmaya yönelttiği o açık ayrımların nesnel olarak var olduğunu varsayanlar, bilimler arasındaki ilişkilerin doğasını yanlış tasavvur eder... sadece birbirinden genel olarak ayrı görünen ama tedricen birbirlerine dönüşen farklı zevahir grupları vardır. Evrim varoluşun tüm biçimlerinde tek ve sürekli evrensel bir süreç olduğundan, bir kopuş –bir ara zevahir köprüsü olmadan somut bir zevahir grubundan bir diğerine değişim– olamaz.” *Principles of Psychology* (Psikolojinin İlkeleri, 1855).

V.1. İnsanın bilgisi, bir kısmı yukarıdan inen, bir kısmı aşağıdan kaynaklanan sular gibidir; biri doğanın ışığından can alır, diğeri

(oluşum) kelimesini kullanmış olabilir. Pierre Simon Laplace’ın (1749-1827) 2 ciltlik *Exposition du système du monde* (Dünya Sisteminin Açıklanması, 1796) ve 5 ciltlik *Mécanique céleste* (Göksel Mekani, 1799-1825) adlı eserlerinden biri ya da her ikisi kastediliyor olabilir.

¹⁰³ Thomas Fowler, ed. *Bacon’s Novum Organum*, 2. edisyon (Oxford: Clarendon Press, 1889), s. 276, n. 25.

¹⁰⁴ Bu Bacon’ın kendi yarım kalmış çalışmasıdır.

ilahî vahiyden ilham alır. Doğanın ışığı aklın kavramlarından ve duyuların bildirilerinden oluşur; zira insanın öğrenmeyle edindiği bilgiye gelince, bu orijinal değil, birikimlidir; kendi kaynak başı dışında başka kaynaklar ve akarsularla beslenen bir suda olduğu gibi. Böylece bu iki farklı aydınlatma veya kaynağa göre, bilgi her şeyden önce İlahiyat ve Felsefe olarak ikiye ayrılır.

V.2. *Philosophia prima, sive de Fontibus Scientiarum* [İlk Felsefe ya da Bilimlerin Kaynağı]. Felsefede, insanın tefekkürleri ya Tanrı'ya nüfuz eder ya Doğanın etrafında döner ya da Kendisine yansıtılır veya çevrilir. Bu farklı araştırmalardan üç bilgi doğar: İlahî felsefe, Doğa felsefesi ve Beşerî felsefe veya Beşeriyat. Zira her şey, Tanrı'nın gücü, doğanın farklılığı ve insanın faydası olmak üzere bu üçlü karakterle işaretlenmiş ve damgalanmıştır. Ama bilginin kısımları ve parçaları, tek bir açıda buluşan ve böylece birbirine sadece bir noktada değen farklı çizgiler gibi değil, dallanıp budaklanmadan önce, bir gövdede birleşen, bir bütünlük ve süreklilik arz eden bir boyut ve niceliğe sahip bir ağacın dalları gibidir; dolayısıyla ilk kısma girmeden ve yolların ayrıldığı ve bölündüğü yere gelmeden önce, ana ve ortak yol olarak *Philosophia Prima*, İlk veya Ana Felsefe,¹⁰⁵ adıyla tek bir evrensel bilim kurmak ve oluşturmak iyidir; bu bilimi eksik olarak bildirip bildirmemem gerektiği konusunda şüpheliyim. Zira Doğal İlahiyatın ve Mantığın farklı kısımlarının ve Doğa Felsefesinin İlkelerle ilgili kısmının ve Doğa Felsefesinin İnsan Ruhu ya da Ruhla ilgili diğer kısmının belli bir rapsodisini¹⁰⁶ buluyorum; tüm bunlar tuhaf bir şekilde karman çormandır; ama irdelendiğinde, bana kendi başına bağımsız bir şeyden çok, abartılı bir terminolojiye yükseltilmiş, diğer bilimlerin talanı gibi görünmektedir.

¹⁰⁵ *Philosophia Prima* için bkz. yukarıda I.v.5'teki not. "İlk veya Ana Felsefe" ifadesi *Primitive or Summary Philosophy*'nin karşılığıdır. Aşağıda *original or universal philosophy* (ilk veya evrensel felsefe) ifadesi de kullanılır.

¹⁰⁶ *Rapsodi*: yamalı bohça. Öncesindeki "ruh" için Bacon *Soul or Spirit* ifadesini kullanır. *Soul* insan ya da hayvan ruhu, *Spirit* "Kutsal Ruh" ifadesinde olduğu gibi daha genel anlamda "ruh"tur.

Yine de genel olarak kabul edilen ayrımı bilmiyor değilim: Aynı şeyler ele alınır ama ayrı açılardan. Örneğin, mantık birçok şeyi kavramsal olarak inceler ve bu felsefe de onları doğada oldukları gibi: biri görünüşte, diğeri varoluşta. Ama bu ayrımın yapılmasını takip edilmesinden daha kolay buluyorum. Zira eğer Nicelik, Benzerlik, Farklılık ve şeylerin Dışsal Özelliklerinin geri kalanını filozof olarak ve doğada oldukları gibi incelemiş olsalardı, araştırmalarının olduğundan çok daha farklı türde olması gerekirdi. Zira onlardan biri, Niceliği ele alırken, birleşmenin kuvvetinden, onun etkinliği nasıl ve ne kadar arttırdığından söz ediyor mu? Doğadaki bazı şeylerin neden bu kadar yaygın ve bu kadar büyük miktarda ve diğerlerinin bu kadar nadir ve bu kadar az miktarda olduğuna dair herhangi bir sebep gösteriyor mu? Benzerlik ve Farklılığı ele alırken, neden demirin daha çok benzer olan demire değil de daha az benzer olan mıknatıs taşına doğru hareket etmesi gerektiğinin nedenini açıklıyor mu? Neden, şeylerin tüm farklılıkları içinde, doğada, hangi türle ilişkilendirilmeleri gerektiği neredeyse belirsiz olan bazı ortaçlar¹⁰⁷ olmalıdır? Ama doğada oldukları hâliyle şeylerin bu Ortak Arızî Özelliklerinin doğası ve etkisine ilişkin mutlak ve derin bir sessizlik mevcuttur; ve konuşma veya argümanda, sadece onların etki ve kullanımının tekrarı söz konusudur. Dolayısıyla bu nitelikteki bir yazıda her türlü incelikten kaçındığımdan, bu ilk veya evrensel felsefeye ilişkin, açık ve kaba bir tasvirle ve negatif bir ifadeyle, şu anlaımı kastediyorum: *Felsefe veya bilimlerin özel kısımlarından herhangi bi-*

¹⁰⁷ *Participles*. Bu bağlamda *participle* “ara tür/form” olarak anlaşılmalıdır: “iki veya daha fazla sınıfın doğasını paylaşan insan, hayvan veya şey” (*OED* s.v., 1). Yukarıda I.vi.11’de bunun bir örneği olarak (çürümüş madde ve bitki arasında olan) “yosun” verildiğinde, bununla yakın anlamlı *rudiment* kelimesi “ara tür” olarak çevrilmişti. “Ortaç” her ne kadar *participle*’ın dilbilgisi terimi olarak karşılığı olsa da İngilizcede olduğu gibi Türkçede de bu eskimiş anlamda kullanılabilir. *De Augmentis*’te yosuna ek olarak, bir dizi örnek daha verilir (örn. kayalara yapışık yaşayan ve hareket edemeyen mercan gibi su canlıları bitki ve hayvan arasındadır). Ayrıca bkz. *Novum Organum*, 2.30.

rinin kapsamına girmeyen, daha genel ve daha yüksek bir aşamaya ait, bu tür tüm faydalı gözlemler ve belitlerin bir haznesi olmalıdır.

V.3. Bu türden birçok şey olduğuna şüphe yok. Örneğin, *Si inaequalibus aequalia addas, omnia erunt inaequalia* [“eşit olmayan miktarlara eşit miktarlar eklenirse, toplamlar eşit olmaz”] kuralı,¹⁰⁸ matematiğin olduğu kadar adaletin de bir beliti değil midir? Ve düzeltici ve dağıtıcı adalet ile aritmetik ve geometrik orantı arasında gerçek bir denklik yok mudur?¹⁰⁹ O diğer kural, *Quae in eodem tertio conveniunt, et inter se conveniunt* [“aynı şeye eşit olan şeyler birbirine de eşittir”],¹¹⁰ matematikten alınmış bir kuraldır ama tüm tasımlar onun üzerine inşa edildiğine göre, mantıkta çok güçlü bir kural değil midir? *Omnia mutantur, nil interit* [“Her şey değişir ama hiçbir şey yok olmaz”]¹¹¹ gözlemi, felsefede şöyle bir düşünce değil midir: Doğanın toplam miktarı ebedidir? Ve doğal ilahiyatta, şöyle: Bir şeyi hiçbir şey yapmak, başlangıçta hiçbir şeyi bir şey yapan mutlak kudretin aynısını gerektirir? Zira Kutsal Kitap’a göre, *Didici quod omnia opera quae fecit Deus persevevent in perpetuum; non possumus eis quicquam addere nec auferre* [“Tanrı’nın yaptığı her şeyin sonsuza kadar süreceğini biliyorum; ne ona bir şey eklenebilir ne de ondan bir şey çıkarılabilir”].¹¹² Makyavel’in yönetimler hakkında bilgece ve uzun uzadıya söz ettiği temel ilke –onları kurmanın ve korumanın yolu onları *ad principia* [temellerine/ilkelerine] geri getirmektir¹¹³– sivil yönetimde olduğu kadar dinde ve doğada da bir kural değil midir? Pers Büyüsü, doğanın ilkelerinin ve yapılarının yönetimlerin kural ve politikalarına dönüştürülmesi ya da uydu-

¹⁰⁸ Euclides, *Elemanlar*, Kitap 1, Ortak Kavramlar 4.

¹⁰⁹ Krş. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 5.3-4.

¹¹⁰ Euclides, *Elemanlar*, Kitap 1, Ortak Kavramlar 1.

¹¹¹ Ovidius, *Dönüşümler*, 15.165.

¹¹² Vaiz 3.14.

¹¹³ Machiavelli, *Söylevler*, 3.1.

rulması değil miydi?¹¹⁴ Bir müzisyenin düsturu –bir ahenksizlikten ya da sert bir akordan ahenge ya da tatlı bir akora düşmek– aynı şekilde duyguda da doğru değil midir? Bir müzik süslemesi olarak bitiş ya da kalıstan (kadans, durgu) kaçınmak ya da yavaşça uzaklaşmak, retoriğin beklentiyi aldatma söz sanatıyla ortak değil midir?¹¹⁵ Müzikte duraklamada sesi titretmenin verdiği keyif, ışığın suya çarpmasının verdiğiyle aynı değil midir?

Splendet tremulo sub lumine pontus.
[“Titrek ışığın altında deniz pırıldar.”]¹¹⁶

Duyu organları yansıma araçlarıyla –göz aynayla, kulak bir mağara veya girişi dışında diğer tarafları kapalı dar bir geçitle– aynı türden değil midir? Bunlar, dar gözlemcilerin sanabileceği gibi, sadece benzeşmeler de değil, doğanın birkaç konu ya da mesele üzerinde yürüyen ya da ayak izi bırakan aynı adımlarıdır. Dolayısıyla bu bilimin (onu anladığım şekliyle) yetersiz olduğunu haklı olarak bildirebilirim; zira bazen daha derin türden akılların belirli

¹¹⁴ Krş. Platon, *Birinci Alkibiades*, 121e-122a. Bu pasajda geçen *mageia* ve aynı şekilde Bacon’ın bunun İngilizce karşılığı olarak kullandığı *magic* (büyü), *magos* (Yun.; Lat. *magus*) olarak bilinen Pers rahiplerinin sanatı olarak anlaşılmalıdır. Matta 2.1’de de geçen *magoi* (Lat. *magi*), *magos*’un çoğuludur. *Birinci Alkibiades* yazarının Platon olduğundan şüphe duyulan diyaloglardandır.

¹¹⁵ Krş. Cicero, *De oratore*, 2.255, 260, 284, 289; Quintilianus, *Institutio Oratoria*, 6.3.24. Bacon bu örneği *Novum Organum* 2.27’de yineler. “Süsleme” ve “söz sanatı” kelimelerinin her ikisinin de İngilizcesi *trope*’tur. “Süsleme”nin karşılığı olarak *trope* için *OED*’de (s.v., 2) verilen anlam şudur: “Gregoryen müzikte, bir melodinin bitişindeki kısa belirgin bir kadans.” *Tureng Sözlük*’teki tanım ise şudur: “Gregoryen müziğine ait olup çeşitli ilahilerde kullanılan melodik süslemeler.” Cicero “beklentiyi aldatma” (*expectationibus decipiendis*) söz sanatının “bir şey duymayı beklerken, başka bir şey duyduğunuzda” olduğunu ve “bu olduğunda kendi hatamızın bizi gülmeye sevk ettiğini” belirtir. Quintilianus da Cicero’ya atıfla “kelimeleri kasdedildikleri anlamdan farklı anlamak” olarak özetler.

¹¹⁶ Vergilius, *Aeneas*, 7.9.

bir argümanı ele alırken, mevcut ihtiyaçları için bu kuyudan zaman zaman bir kova su çektiklerini görüyorum; ama hem doğanın keşfinde hem de sanatın kısaltılmasında¹¹⁷ mükemmel bir faydası olan onun kaynak başı ziyaret edilmemiş gibi geliyor bana.

VI. Bacon tüm bilimlerin anası olarak, tanrıların anası Berecynthia ile karşılaştırılabilecek İlk Felsefeyi tasvir ettikten sonra, felsefenin bölündüğü üç daldan ilki olan doğal ilahiyatı (II.v.2) ele almaya geçer. Doğal ilahiyat, Tanrı'nın varlığını, gücünü ve iyiliğini, onun ellerinin eseri olan dünyadan yola çıkarak ispatlar. Ama doktrini ilgilediren konularda hiçbir bilgi veremez, zira bir sanatkârın eseri sadece onun gücünü ve becerisini gösterir. Paganlar bile, vahyin yardımı olmadan, aklın ilahiyat inşa etmede güçsüz olduğunu fark etmişti. Doğal ilahiyat ihmal edilmemiş ama uygun sınırları gözetilmemiştir. İnsanlar dini felsefeyle karıştırarak ikisini de bozmuştur.

Melekler veya ruhlar söz konusu olduğunda, iyi ruhlarla tapmamız yasaklanmıştır ama onlar hakkında gözlem yoluyla ulaşabileceğimiz bilgileri araştırmamız yasak değildir. Benzer şekilde, kötü ruhlarla iletişim kurmamız veya onları kullanmamız yasak olsa da onların doğasını araştırmak, herhangi bir zararlı şeyin doğasını araştırmaktan daha fazla yasak değildir. Bacon bu konunun ihmal edildiğinden şikâyet edemez: Şikâyeti daha çok, konunun fantastik bir tarzda ele alınmış olmasıdır. Ateizmin saçmalığı, ilahiyatın gizemlerine nüfuz etmenin imkânsızlığı, ilahiyat ile bilimi karıştırmanın tehlikesi ve melekler hakkında biraz bilgi edinme imkânı daha önce yorumlanmıştı: I.i.3, I.vi.16, I.vi.6, II.i.4.

VI.1. Bu bilim, *Omnes coelicolas, omnes supera alta tenentes* ["hepsi göğün sakini, hepsi yukarıdaki yükseklerde ikamet eden"], çok sayıda göksel çocuğu olan Berecynthia gibi,¹¹⁸ ortak bir ebeveyn olarak ilk önce yerleştirildiğine göre, üç felsefenin önceki bölümlenmesine geri dönebiliriz: İlahî, Doğal ve Beşerî. Ve İlahî felsefe veya Doğal İlahiyata gelince, bu, Tanrı'nın yaratımlarının tefekkürüyle elde edilebilecek olan, Tanrı ile ilgili bilgi

¹¹⁷ Vickers: "doğayı anlama ve kontrol etme sürecinin kısaltılması."

¹¹⁸ Vergilius, *Aeneas*, 6.787. Berecynthia = Kibele.

veya bilginin başlangıç aşamasıdır; bu bilgi, nesne açısından gerçek anlamda ilahî ve ışık açısından doğal olarak adlandırılabilir. Bu bilginin sınırları ateizmi çürütmek için yeterlidir ama dini öğretmek için yeterli değildir. Ve dolayısıyla bir ateisti dine döndürmek için Tanrı tarafından yapılan hiçbir mucize olmamıştır, çünkü doğanın ışığı onu bir Tanrı'yı kabul etmeye yönlendirebilirdi ama mucizeler putperestleri ve batıl inançlıları dine döndürmek için yapılmıştır, çünkü Tanrı'nın iradesini ve gerçek ibadetini ilan etmek için uzanan hiçbir doğa ışığı yoktur. Zira tüm işler sanatkârın suretini değil, gücünü ve becerisini gösterdiği gibi, Tanrı'nın işleri de böyledir; bunlar yaratıcının suretini değil, mutlak gücünü ve bilgeliğini gösterir. Ve dolayısıyla bu konuda pagan görüşü kutsal hakikatten farklıdır; zira onlar dünyanın Tanrı'nın sureti olduğunu ve insanın da dünyanın özeti veya özlü bir sureti olduğunu sandılar; ama Kutsal Yazılar, Tanrı'nın "ellerinin eseri"¹¹⁹ olmak dışında, O'nun sureti olma onurunu dünyaya atfetmeye asla tenezzül etmez; ve Tanrı'nın insandan başka bir suretinden de söz etmezler. Bu nedenle, doğanın tefekkürüyle Tanrı'nın tanınmasını çıkarsamak ve kabul ettirmek ve O'nun gücünü, takdirini ve iyiliğini göstermek mükemmel bir argümandır ve farklı yazarlar tarafından mükemmel bir şekilde ele alınmıştır. ;

Ama öte yandan, doğanın tefekküründen ya da beşerî bilgilerin temelinden, inancın noktalarıyla ilgili herhangi bir hakikat ya da ikna amaçlı argüman çıkarsamak, kanımca güvenli değildir: *Da fidei quae fidei sunt* ["İnanca İncanın hakkını verin!"]¹²⁰ Çünkü paganların kendileri de altın zincirin o mükemmel ve ilahî fablında aynı sonuca varırlar: İnsanlar ve tanrılar Jüpiter'i yeryüzüne çekememişti; aksine, Jüpiter onları göğe çekebilmişti.¹²¹ Aynı şekilde bizim de Tanrı'nın gizemlerini aklımıza indirmeye ya da tabi kılmaya çalışmamamız; aksine aklımızı ilahî ha-

¹¹⁹ Yaratılış 1; Mezmurlar 8.3-6.

¹²⁰ Matta 22.21.

¹²¹ *Altın zincir*: Büyük Varlık Zinciri; bkz. yukarıda I.i.3 (sonlara doğru).

kikate yükseltmemiz ve ilerletmemiz gerekir. Dolayısıyla bilginin ilahî felsefeye ilişkin bu kısmında, herhangi bir eksikliğe dikkat çekmek şöyle dursun, bir aşırılığa dikkat çekiyorum –ki bu konuya hem dinin hem de felsefenin uğradığı ve birbiriyle karışmış kalarak uğrayabileceği aşırı zarar nedeniyle saptım. Bu aşırılık şüphesiz sapkın bir din ve hayalî ve masalsı bir felsefe yaratır.

VI.2. Hem ilahî hem de doğal ilahiyatın bir eki olan ve ne araştırılmaz ne de yasaklanmış olan meleklerin ve ruhların doğasına ilişkin durum farklıdır. Zira Kutsal Yazı, “Hiç kimse meleklere tapınmaya ilişkin tumturaklı bir konuşmayla, bilmediğini ileri sürerek sizi aldatmasın vs.”¹²² dese de bu kuralı iyi düşünürseniz, bununla sadece iki şeyin yasaklanmış olduğu görülebilir: onlara tapınma ve onlara dair fantastik fikirler; yani onları bir yaratığın hak ettiği ölçünün ötesinde övmek ya da bir insanın onlara dair bilgisini onun sahip olduğu temelin ötesinde övmek. Ama Kutsal Yazıların pasajlarından veya doğanın ardışık derecelerinden kaynaklanabilecek ciddi ve temelli araştırma kısıtlanmaz. Böylece yoz ve isyankâr ruhlara ilişkin, onlara tapınma şöyle dursun, onlarla konuşma veya onları kullanma yasaklanmıştır. Ama onların doğalarının, güçlerinin, yanılısamlarının Kutsal Yazılar ya da akıl yoluyla tefekkürü ya da bilimi ruhani bilgeliğin bir parçasıdır. Zira havari şöyle demiştir: “Biz onun hilelerinden habersiz değiliz.”¹²³ Ve kötü ruhların doğasını araştırmak, doğadaki zehirlerin gücünü ya da ahlaktaki günah ve erdemsizliğin doğasını araştırmaktan daha az caiz değildir. Ama meleklerle ve ruhlara ilişkin bu kısmın eksik olduğunu belirtemem, zira birçokları bununla meşgul olmuştur; daha ziyade, bu konudaki yazarların birçoğunda masalsı ve fantastik olduğu için eleştirebilirim.

VII. Bacon şimdi doğa felsefesini ele almaya geçer. Doğa yasaları bir madendeki altın gibi ancak dikkatli bir araştırmayla keşfedilebileceğinden ve sanat ancak doğayı taklit ederek ilerleyebileceğinden, doğa

¹²² Koloseliler 2.4, 18.

¹²³ 2. Korintliler 2.11.

felsefesini biri nazari, diğeri amelî olmak üzere iki dala ayırarak başlatalım: ilki sonuçların nedenlerini araştırır, ikincisi sonuçları üretme biçimleriyle ilgilenir. İlki *bilim*, ikincisi *amelî bilgelik* veya çok kötüye kullanılan bir terimi yeniden canlandırmak gerekirse *büyük* olarak adlandırılabilir. Taksim, bilgi ve pratik arasındaki yaygın ayrıma karşılık gelir. Bu iki dalı ayrı tutmakta fayda var, ama elbette nedenlerin keşfi ile deney yoluyla sonuçların üretimi arasında yakın bir bağ vardır. İlk veya nazari dal fizik ve metafizik olarak ikiye ayrılır. Bacon eski metafizik terimini canlandırır, ama ona yeni bir anlam verir. Hakikat ve ilerlemeyle tutarlı olduğu sürece, eski terimlere bağlı kalmak ister. Bu konuda, kendisinden önce gelen herkesi itibarsızlaştırmayı ve insanlara kendi terimlerini ve öğretilerini dayatmayı amaçlayan, Kutsal Kitap’a göre Deccal’in özelliği olan kendini yüceltmeyi uygulayan Aristoteles’ten ayrılır. Aristoteles belki de öğrencisinin örneğinden esinlenmişti ve İskender politik dünyada hâkim olduğu gibi o da zihinsel dünyada hâkim olmayı diledi; ve belki de birçok insan aynı terimi, yani “yağmacı,” her ikisine de uygulama eğiliminde olacaktır.

Metafizik şimdiye kadar ilk felsefe ve doğal ilahiyat ile karıştırılmışken, Bacon’ın felsefesinde her ikisinden de ayırt edilmiştir. Böylece Bacon “fizik” ve “metafizik” terimlerinin eski anlamının büyük bir kısmını koruyacaktır; ilki, değişebilir olduğu ve sadece maddenin ve ona etki edebilen araçların varlığını ima ettiği ölçüde doğa ile ilgilenecek, metafizik ise kalıcı olan ve tasarım işaretleri sergileyen kısmıyla ilgilenecektir. Fizik maddi ve etken nedenlerle, yani bir etkinin üretildiği madde ve araçlarla ilgilenir. Metafizik formel ve ereksel nedenlerle, yani eşyanın duyuşal niteliklerinin kaynaklandığı özleriyle ve eşyanın uğruna yaratıldığı nesnelerle ilgilenir. Böylece, tüm örneklerde aynı olmayan nedenlerle uğraşan fizik, doğanın çeşitli zevahirinin bir tasviri olan doğal tarih ile bunların kalıcı nedenlerini araştıran metafizik arasında orta noktada duracaktır.

Fiziğin kendisi üç kısma bölünür: ilki eşyanın yapısı teorisiyle ilgilenir; ikincisi eşyayı oluşturan unsurların doğasıyla ilgilenir; ve doğa tarihinin bir eki olan üçüncü kısım, varlıkların ve onların özelliklerinin bir açıklamasını içerir. Bacon fiziğin ihmal edilmediğini söyler, ama şimdiye kadar nasıl ele alınmış olduğu konusunda bir fikir beyan etmeyi reddeder.

Bacon metafiziğe ve formel nedenlere geçerek formel nedenlerin bilgisi ulaşılamaz kabul edildiği için böyle bir bilgiyi aramanın saçma gö-

rünebileceğini söyler. Ama eğer ulaşılsa, çok faydalı olacağını ve ona ulaşmaktan yılmamamız gerektiğini ekler. Platon'un ona ulaşma girişiminde başarısız olduğu doğrudur, ama bunun nedeni, araştırmasının nesnesini doğru bir şekilde kavramamış olmasıdır, zira formları nesnelerin dışında var olarak kabul etmiştir. Uygun yöntem, varlıkların değil, varlıkların niteliklerinin formlarını aramaktır. Bu formlar az sayıdadır, ama formları oldukları nitelikler sayıca çoktur, tıpkı alfabedeki harfler sayıca az olsa da onlardan sonsuz sayıda kelime yapılabileceği gibi. Metafiziğin bu dalında insanlar başarısız oldular, çünkü yanlış bir yöntem benimsediler. Yine de bu, metafiziğin en değerli kısmıdır, zira ilk olarak, bizi doğanın görünürdeki çeşitliliği içinde hüküm süren birliği veya yasayı üzerinde tefekkür edebileceğimiz bilginin zirvesine götürür ve ikinci olarak, belirli bir malzeme veya araca bağlı kalmadan sonuçlar üretmemizi sağlayarak gücümüzü son derece artırır. Metafiziğin ikinci kısmı olan ereksel nedenlerin araştırılması ihmal edilmemiştir ama fiziğin büyük zararına olacak şekilde fiziğe aktarılmıştır; zira eşyanın ereksel nedenlerini keşfettikten sonra, insanlar onların fiziksel nedenlerini keşfetmeye geçmek yerine, ereksel nedenlerle yetinmiştir ki bu nedenle fiziksel nedenler çok az bilinir. Ereksel nedenler delili, amaçlarını gerçekleştirmek için doğadaki süreçleri kullanan Tanrı'nın hikmetinin ve gücünün bir delilidir; dolayısıyla ihmal edilmemeli, uygun yeri için ayrılmalıdır. Aristotelesçi fiziğin Atomcu fizikten aşağı olması, metafiziğin bu dalını fizikle karıştırmaktan kaynaklanan kötülüklerin bir delilidir.

VII.1. Dolayısıyla İlahî Felsefeyi veya Doğal İlahiyatı (tüm beşerî tefekkürlerin sığınağı ve şabâtı olarak sona sakladığımız Tanrıbilimi veya Mülhem İlahiyatı değil¹²⁴) bırakarak, şimdi Doğa Felsefesine geçeceğiz. Öyleyse, Demokritos'un dediği –“Doğanın hakikati bazı derin madenlerde ve mağaralarda saklı yatar”¹²⁵– doğruysa; ve aynı şekilde Simyacılardan telkin ettiği

¹²⁴ Bacon burada eşanlamlı olan *Divinity* (“Tanrıbilim”) ve *Theology* (“İlahiyat”) kelimelerini birlikte kullanır. İlki başka yerlerde “ilahiyat” olarak çevrilmiştir.

¹²⁵ Diogenes Laertios, 9.72. Aslı şöyledir: ἐν βυθῷ γὰρ ἡ ἀλήθεια (“zira hakikat derinliklerdedir”).

–“Vulcan ikinci bir doğadır ve doğanın dolambaçlı yollar ve uzun zamanda yaptığını maharetle ve kısaca taklit eder”¹²⁶– doğruysa; doğa felsefesini maden ve fırın olarak ikiye ayırmak ve doğa filozofları için iki meslek ya da iş oluşturmak uygundur: bazıları madenci, bazıları demirci olacak; bazıları kazacak, bazıları arıtacak ve çekişle dövecek. Ve elbette, daha tanıdık ve skolastik terimlerle de olsa bu tür bir bölünmeyi, yani bunların doğa felsefesinin iki kısmı olmasını oldukça uygun buluyorum: Nedenlerin Araştırması ve Sonuçların Üretimi; Nazari ve Amelî (Teorik ve Üreten); Doğa Bilimi ve Doğa Amelî Bilgeliği. Zira sivil konularda, bir konuşma bilgeliği ve bir idare bilgeliği olduğu gibi, doğa konularında da öyledir. Ve burada bir talepte bulunacağım: İkincisi (veya en azından bir kısmı) için yanlış ve kötüye kullanılan Doğal Büyü¹²⁷ adını canlandırabilir ve ihya edebilirim; bu gerçek anlamda Doğa Bilgeliği veya Doğa Amelî Bilgeliğinden başka bir şey değildir; eskilerin anladığı anlamda, kibir ve hurafelerden arınmış olarak. Şimdi Nazari ve Amelî bu bilgilerin kendi aralarında büyük bir bağlantıya sahip olmasını sağlayacak şekilde, Nedenler ve Sonuçlar arasında karşılıklı bir ilişki olduğu doğru olsa da ve bunu çok iyi bilsem de tüm hakiki ve verimli Doğa Felsefesinin yükselen ve inen olmak üzere iki yönlü –deneylerden nedenlerin buluşuna yükselen ve nedenlerden yeni deneylerin icadına inen– skala veya merdiveni olduğundan, bu iki kısmın ayrı ayrı incelenmesini ve ele alınmasını çok gerekli buluyorum.

VII.2. Doğa Bilimi veya Teori (Nazariyat), Fizik ve Metafizik olarak ikiye bölünür: burada Metafizik kelimesini, kabul edildenden farklı bir anlamda kullandığımın anlaşılmasını isterim. Ve aynı şekilde, bu ve diğer noktalarda, tasavvur ve kavramım

¹²⁶ Paracelsus, *Liber Meteororum* (1566), böl. 4. “Vulcan” Yunan mitolojisinin ateş ve metal işleme tanrısı Hephaistos’un Roma mitolojisindeki karşılığıdır. Paracelsus’un kullanımında, insandaki dönüştürücü gücü, ateşin kontrolünü ve bazen ateşin kendisini simgeler ve “Simyacı” ya da “Ateşin Efendisi” anlamı taşır.

¹²⁷ “Doğal Büyü” için bkz. yukarıda I.iv.11.

eski olandan ne kadar farklı olursa olsun, yine de eski terimleri korumaya özen gösterdiğimin dikkatli kişiler tarafından kolayca görüleceğine şüphem yok. Zira ortaya koyduğum şeyin düzeni ve anlaşılır ifadesiyle kendimi yanlış anlaşılmaktan kurtarmayı umduğum gibi, başka yönlerden de –gerek terimler gerekse görüşler açısından– hakikat ve bilginin gelişimiyle tutarlı olabilecek şekilde, antikiteden çok az uzaklaşmak gayret ve isteği içindeyim. Ve bu noktada, tüm eskilere karşı öyle bir ihtilaf ve tezat ruhu içinde ilerleyen filozof Aristoteles’e biraz hayret etmemek mümkün değil; keyfince yeni bilim kelimeleri icat etmeye girişmekle kalmayıp tüm eski bilgeliği devirmeye ve bastırmaya girişmiştir; zira eski bir yazarın ya da görüşün adını, çürütmek ve reddetmek dışında asla vermez ya da [ondan] bahsetmez; bu noktada şan için ve takipçi ve öğrenci çekmek için doğru yolu seçmiştir. Zira en yüksek hakikatte dikkat çekilen ve ifade edilen şey şüphesiz beşerî hakikatte de vuku bulur ve yeri vardır: *Veni in nomine Patris, nec recipitis me; si quis venerit in nomine suo, eum recipietis* [“Ben Baba’nın adına geldim ve beni kabul etmiyorsunuz; başka biri kendi adına gelse, onu kabul edeceksiniz”].¹²⁸ Ama bu ilahî özdeyişte (kime uygulandığını, yani en büyük aldatıcı Deccal’e uygulandığını düşünürsek), eskiliğe ya da babalığa bakmaksızın, “bir insanın kendi adına gelmesi”nin hakikatin iyi bir işareti olmadığını ayırt edebiliriz; her ne kadar bir *Eum recipietis*’in [kabul edilecek kişi] talihi ve başarısıyla ilişkilendirilse de. Ama bu mükemmel Aristoteles’e gelince, öykündüğü anlaşılan öğrencisinin o eğilimini öğrendiğini düşüneneğim; biri fikirleri fethederken, diğeri tüm ulusları fethetmiştir.¹²⁹ Bununla birlikte, bazı iğneleyici mizaca sahip insanların ellerinde, öğrencisinin elde ettiğine benzer bir unvan elde edebilir;

¹²⁸ Yuhanna 5.43.

¹²⁹ Son ifade *De Augmentis*’te bağlama daha uygun bir şekilde şu minvalde değiştirilmiştir: “biri tüm ulusları fethederken, diğeri fikirleri fethetmiştir.”

Felix terrarum praedo, non utile mundo
Editus exemplum:

[“Dünyaya kötü örnek olan talihli bir toprak yağmacısı”]:¹³⁰

böylece *Felix doctrinae praedo*, etc. [“Dünyaya kötü örnek olan talihli bir tahsil yağmacısı”]. Ama öte yandan, gelenekle gelişim arasında uyumlu bir ilişki kurmayı, kalemimde yattığı ölçüde, arzulayan bana göre, geleneğe *usque ad aras* [“daha yüksek yükümlülükleri mümkün olduğunca ihlal etmeden”]¹³¹ ayak uydurmak ve dolayısıyla eski terimleri korumak en iyisi gibi görünüyor; ve bazen kullanımları ve tanımları değiştirsem de bunu sivil yönetimdeki ılımlı işleyişe uygun yapacağım, zira Tacitus’un bilgece dikkat çektiği gibi, bazı değişiklikler olsa da *eadem magistratuum vocabula* [“yöneticilerin unvanları aynıydı”].¹³²

VII.3. Dolayısıyla kelimeyi şimdi anladığım şekliyle, Metafizik teriminin kullanımına ve kabul edilen anlamına geri dönecek olursak: Daha önce söylenenlerden, bugüne kadar aynı diye birbirine karıştırılmış olan *Philosophia Prima* (ya da Ana Felsefe) ile Metafiziği iki ayrı şey olarak kastettiğim görülecektir. Zira birini tüm bilginin bir ebeveyni ya da ortak atası kıldım ve diğerini şimdi Doğa Biliminin bir dalı ya da onun soyundan gelen olarak sundum. Aynı şekilde, çeşitli bilimlerde kayıtsız bir şekilde karışık olan ortak ilke ve belitleri Ana Felsefeye tayin ettiğim görülecektir. Aynı şekilde, Nicelik, Benzerlik, Farklılık, Olanak ve diğerleri gibi özlerin görelî ve arızî özelliklerinin işleyişine ilişkin araştırmayı da ona şu ayırım ve koşulla tayin ettim: mantıksal olarak değil, doğada etkinliğe sahip oldukları şekilde ele alınmaları gerekir. Aynı şekilde, şimdiye kadar Metafizikle karıştırılmış olarak ele alınan Doğal

¹³⁰ Lukianos, *Pharsalia*, 10.20f’den uyarılma.

¹³¹ Harfiyen “sunağa kadar.” Latince deyişin bütünü *amicus usque ad aras* (sunağa kadar dost) şeklindedir.

¹³² Tacitus, *Annales*, 1.3. Tacitus Augustus’un hükümranlığındaki durumdan söz etmektedir ve “aynı” kalan unvanlar Jül Sezar’la birlikte sona eren cumhuriyetçi döneme ait olanlardır.

İlahiyatın da çevresini çevirip kendisiyle sınırlamış olduğum görülecektir. Dolayısıyla şimdi soru Metafizik için geriye ne kaldığıdır; bu konuda kendime halel getirmeksizin antik çağın tasavvurunun şu kadarını koruyabilirim: Fizik maddede içkin ve dolayısıyla geçici olanı, Metafizik ise soyut ve kalıcı olanı ele alır. Ve yine, Fizik doğada sadece bir varoluş ve hareket olduğunu varsayarken,¹³³ Metafizik doğada daha ileri bir akıl, anlayış ve tasarım olduğunu varsayar. Ama fark, açık bir şekilde ifade edildiğinde, gayet tanıdık ve anlaşılırdır. Zira Doğa Felsefesini genel olarak Nedenlerin Araştırması ve Sonuçların Üretimi olarak ayırdığımız gibi, Nedenlerin Araştırması ile ilgili kısmı, Nedenlerin kabul edilen ve makul bölümlenmesine göre,¹³⁴ alt kısımlara ayırıyoruz: Fizik olan kısmı, Maddi ve Etken Nedenleri araştırır ve ele alır; ve Metafizik olan diğeri, Formel ve Ereksel Nedenleri ele alır.

VII.4. Fizik (Tıp için kullandığımız deyimde göre değil de kelimenin kökenine göre alarak),¹³⁵ Doğa Tarihi ile Metafizik arasında bir orta terim veya mesafede yer alır. Zira Doğa Tarihi *eşyanın çeşitliliğini* tasvir eder, Fizik nedenleri, ama sadece *değişken veya görelî nedenleri* ve Metafizik, *kalıcı ve sabit nedenleri*.

*Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit,
Uno eodemque igni.*

[“Kili katılaştıran da balmumunu yumuşatan da aynı ateştir.”]¹³⁶

Ateş katılaşmanın nedenidir ama kile görelî; ateş erimenin nedenidir ama muma görelî; ama ateş ne katılaşmanın ne de erimenin sabit bir nedenidir. Öyleyse fiziksel nedenler sadece etkin ve maddidir.

¹³³ *De Augmentis*’te, varoluş ve harekete “doğal zorunluluk” da eklenir.

¹³⁴ Aristotele’ye ait olan.

¹³⁵ Etimolojik kökü Yunanca *physis* (doğa) olan İngilizce *physic* kelimesinin “fizik” bilimin yanı sıra eskimiş olmakla birlikte “tıp” anlamı da vardır. Günümüzde hâlâ kullanılan *physician* (hekim) kelimesi bu eski anlamla ilişkilidir.

¹³⁶ Vergilius, *Ekloglar*, 8.80-1.

Fizik üç kısımdan oluşur; bunların ikisi doğayı *birleşik* ya da *toplula*, üçüncüsü *yayılmış* ya da *dağılmış* olarak ele alır. Doğa ya tek bir *toplama* hâlinde ya da aynı *ilkeler* veya *tohumlar* hâlinde toplanır. Böylece ilk öğreti *de mundo* [dünya üzerine], *de universitate rerum* [eşyanın evreni üzerine] olarak, eşyanın Doku veya Yapılarına ilişkindir. İkincisi, eşyanın İlkeleri veya Kaynakları ile ilgili öğretiler. Üçüncüsü, eşyanın –ister farklı varlıkların olsun ister onların farklı nitelik ve doğalarının olsun– tüm Çeşitliliği ve Tikelliği ile ilgili öğretiler; burada herhangi bir sayıma gerek yoktur, zira bu kısım, Doğa Tarihi metnine eşlik eden bir haşiye veya açıklamadan başka bir şey değildir. Bu üçünden hiçbirini eksik olarak bildiremem. Hangi hakikat ya da mükemmellikte ele alındıkları konusunda şimdi herhangi bir yargıda bulunmuyorum; ama bunlar, bilginin insan emeği tarafından işlenmemiş bırakılmayan parçalarıdır.

VII.5. *Metaphysica sive De formis et Finibus Rerum* [Metafizik ya da Eşyanın Formları ve Erekleri Üzerine]. Metafiziğe gelince, ona Formel ve Ereksel Nedenlerin araştırmasını tayin ettik; bu tayin, bunlardan ilkinе ilişkin, beşerî araştırmanın *özel formları* ya da *hakiki farklılıkları* bulmaya yetkin olmadığı yönündeki kabul görmüş ve kökleşmiş görüş nedeniyle, boş ve beyhude görünebilir; bu görüşe ilişkin şu savunmayı benimseyeceğiz: bulunması mümkünse, Formların keşfi, bilginin diğer tüm kısımları arasında arayıp bulmaya en değer olanıdır. Olanâğa gelince, denizden başka bir şey göremediklerinde kara olmadığını düşünenler kötü kâşiflerdir. Ama Platon'un, İdealar hakkındaki görüşünde, yüksek bir kayalığın üstünden bakar gibi, yüce bir dehaya sahip olan biri olarak, *formların bilginin hakiki nesnesi olduğunu* ayırt ettiği açıktır¹³⁷; ama formları maddeden mutlak olarak soyutlanmış ve madde tarafından tutulmamış ve belirlenmemiş sayarak görüşünün gerçek meyvesini kaybetmiştir ve böylece görüşünü, tüm doğa felsefesine bulaşmış İlahiyata yöneltmiş-

¹³⁷ Platon, *Devlet*, 6.507 vdd., 7.523 vdd.

tir. Ama bilginin eylemi, işlemi ve faydasına dair sürekli tetikte olan ve gözlerini ondan ayırmayan biri, keşifleri insanlık durumu için faydalı ve önemli olan Formların ne olduğunu görebilir ve fark edebilir. Zira varlıkların Formlarına gelince –burada tek istisna İnsandır, zira onun için, diğer tüm canlılarda olduğu gibi, *Producant aquae, producat terra* [“sular ... üretsinsin, yer/toprak ... üretsinsin”] ¹³⁸ değil, *Formavit hominem de limo terrae, et spiravit in faciem ejus spiraculum vitae* [“Tanrı insanı toprağın balçığından yarattı ve yüzüne yaşam nefesini üfledi”] ¹³⁹ denir– (dediğim gibi) Varlıkların Formları (şimdi birleşerek ve taşınarak çoğaldıklarından) araştırılamayacak kadar karmaşıktır; tıpkı harflerin birleşmesi ve yer değiştirmesi yoluyla sonsuz olan *kelimeleri oluşturan seslerin formlarını* genel olarak aramanın mümkün ya da anlamlı olmaması gibi. Ama öte yandan, *basit harfleri oluşturan o ses ya da ötümlerin formunu* araştırmak kolayca anlaşılırdır ve bu bilindikten sonra, onlardan ya da onların birleşmesinden oluşan tüm kelimelerin formlarına ulaştırır ve onları gözler önüne serer. ¹⁴⁰ Aynı şekilde bir aslanın, bir meşenin, bir altının, hatta suyun, havanın Formunu araştırmak da boş bir uğraştır; ama duyunun, istemli hareketin, bitki örtüsünün, renklerin, ağırlık ve hafifliğin, yoğunluğun, seyrekliğin, ısının, soğğun ve bir alfabe gibi çok olmayan ve tüm yaratımların (madde tarafından desteklenen) özlerini oluşturan diğer tüm doğa ve niteliklerini araştırmak; bunların *hakiki formlarını* (dediğim gibi) araştırmak, Metafizikğin şimdi tanımladığımız kısmıdır. Fizik de aynı doğaları araştırır ve dikkate alır, ama nasıl? Sadece Maddi ve Etken Nedenleri konusunda, Formlar konusunda değil. Örneğin, kardaki veya köpükteki be-

¹³⁸ Yaratılış 1.20, 24.

¹³⁹ Yaratılış 2.7. İlgili İbranice kelime burada alıntılanan Latince Vulgata çevirisinde ya da daha eski Yunanca Septuaginta çevirisinde “yüzüne” olarak çevrilirken, İbranice kelime genellikle “burun deliklerine” ya da “burnuna” anlamında anlaşılır, ama konu tartışmalıdır.

¹⁴⁰ Ellis, *De Augmentis*’e düştüğü notta, burada Platon’un *Philebos*’ta seslere değindiği pasaja (17) gönderme yapıldığını belirtir.

yazlığın nedeni araştırılır ve *nedeni hava ve suyun ince karışımıdır* diye ifade edilirse, iyi ifade edilir; ama yine de bu Beyazlığın Formu mudur? Hayır; o Etken Nedendir ve bu da sadece *vehiculum formae*'dir [Formun taşıyıcısı]. Metafiziğin bu kısmını çalışılmış ve icra edilmiş bulmuyorum; buna şaşırmıyorum, çünkü şimdiye kadar kullanılan o buluş yöntemi tarafından bulunmasının mümkün olmadığını düşünüyorum, insanların tikellerden çok erken ve çok uzaktan ayırdıkları dikkate alındığında (ki bu tüm hataların köküdür).

VII.6. Ama Metafiziğin eksik olarak bildirdiğim bu kısmının faydası, diğerleri arasında iki açıdan en mükemmel olanıdır: bunların biri, bireysel deneyimin sonsuzluğunu hakikat tasavvurunun izin verdiği ölçüde kısaltmanın ve *vita brevis, ars longa* ["yaşam kısa, sanat uzun"]¹⁴¹ şikâyetine çare bulmanın tüm bilginin görevi ve erdemi olmasıdır; ki bu, bilimlerin kavram ve tasavvurlarının birleştirilmesiyle icra edilir. Zira bilgiler temeli tarih¹⁴² olan piramitler gibidir. Böylece Doğa Felsefesinin temeli Doğa Tarihi, temelden sonraki aşama Fizik, zirveden sonraki aşama Metafiziktir. Zirve noktasına, *Opus quod operatur Deus a principio usque ad finem* ["Tanrı'nın başından sonuna kadar yaptığı iş"],¹⁴³ En Yüksek Doğa Yasasına gelince, beşerî araştırmanın ona ulaşip ulaşamayacağını bilmiyoruz. Ama bu üçü bilginin hakiki *aşamalarıdır* ve yoldan ayrılmış olanlar¹⁴⁴ için devlerin tepelerinden farksızdır:

¹⁴¹ Hippokrates, *Aforizmalar*, I.1.

¹⁴² Burada ve müteakip Doğa Tarihi ifadesindeki "tarih" (İng. *history*) Yunanca *historia* gibi "inceleme/araştırma" anlamına gelir.

¹⁴³ Vaiz 3.11. Bu ayet yukarıda I.i.3'te de alıntılanmış ve tartışılmıştı.

¹⁴⁴ *Depraved*. Bu ifade *De Augmentis*'te şöyle genişletilir: "kendi bilgileriyle şişmiş ve Tanrı'ya karşı isyankâr."

*Ter sunt conati imponere Pelio Ossam,
Scilicet atque Ossae frondosum involvere Olympum.*
[“Üç kez Ossa’yı Pelion’un üzerine yığmaya ve yemyeşil
Olympus’u Ossa’nın üzerine yuvarlamaya çalıştılar.”] ¹⁴⁵

Ama her şeyi Tanrı’nın yüceliğiyle ilişkilendirenler için, bunlar üç tezahürat gibidir: *Sancte, sancte, sancte* [“Kutsal, kutsal, kutsaldır!”] ¹⁴⁶; işlerinin tasviri veya açıklanmasında kutsal, onların düzeni veya irtibatında kutsal ve onların daimî ve tekdüze bir yasada birleşmesinde kutsaldır. Ve dolayısıyla Parmenides ve Platon’daki nazariyat, onlarda sadece bir nazariyat olarak kalmasına rağmen, mükemmeldi: Her şey birliğe tedricen yükselir. ¹⁴⁷ Böylece her zaman en değerli olan en az çoklukla yüklü bilgidir ve bunun Metafizik olduğu görülür; zira sayıca az olan şeylerin Farklılıklarının Basit Formlarını ele alır ve tüm bu çeşitliliği yaratan, onların dereceleri ve düzenli birleşmeleridir.

Metafiziğin bu kısmını değerli kılan ve öneren ikinci açı, insan gücünü işlerin ve etkilerin en büyük özgürlüğüne ve olanağına ulaşması için özgür kılmasıdır. Zira Fizik, insanları, dar ve kısıtlı yollarla, birçok arızı engele maruz kalarak, doğanın olağan dolambaçlı yollarını taklit ederek taşır. Ama *latae undique sunt sapientibus viae* [“bilgeler için her yerde geniş yollar vardır”] ¹⁴⁸; bilgelik (eski tanımla *rerum divinarum et humanarum scientia* [“ilahî ve beşerî eşyanın bilgisi”] ¹⁴⁹) için, her zaman bir araç se-

¹⁴⁵ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 1.281-82. *De Augmentis*’te *tres moles giganteae* (devlerin üç tepesi) ifadesi kullanılmıştır. Wright, buna binaen, burada da *the giants’ hills* (devlerin tepeleri) ifadesindeki *the* yerine *three* (üç) kastedilmiş olabileceğini belirtir.

¹⁴⁶ Vahiy 4.8.

¹⁴⁷ Platon, *Parmenides*, 165-66; *Philebos* 16.

¹⁴⁸ Kaynağı belirsiz bir alıntı. Bacon aynı alıntıyı *Valerius*’ta adını vermediği bir şaire atfeder (*Works* 3, 235). Vickers’ta, Süleyman’ın Özdeyişleri 3.17 ve 4.26’nın bir karışımı olabileceği belirtilir.

¹⁴⁹ Cicero, *De officiis*, 1.153, 2.5; *Tusculum Tartışmaları*, 4.57; *De finibus*, 2.37.

çimi vardır. Zira Fiziksel nedenler *in simili materia* [benzer maddelerde] yeni buluşa ışık tutar; ama her kim bir *formu* bilirse, *o doğayı her çeşit madde üzerine eklemenin* en büyük olanağını bilir ve böylece işlem esnasında gerek Maddi Nedenin temeli gerekse Etken Nedenin durumuyla daha az kısıtlanır. Bu tür bilgiyi Süleyman da benzer şekilde ama daha ilahî bir anlamda, zarif bir şekilde tasvir etmiştir: *Non arctabuntur gressus tui, et currens non habebis offendiculum* [“yürüdüğünde, adımların kısıtlanmayacak ve koştuğunda, tökezlemeyeceksin”].¹⁵⁰ Bilgeliğin yolları tikelliğe ya da tesadüfe¹⁵¹ pek maruz kalmaz.

VII.7. Metafiziğin ikinci kısmı, ereksel nedenlerin araştırmasıdır ve bu kısmı ihmal edilmiş olarak değil, yanlış yerleştirilmiş olarak bildirmeye meyilliyim. Ama bu düzenlemeye ilişkin bir kusurdan başka bir şey olmasaydı, bundan söz etmezdim; zira düzenleme bir açıklama meselesidir ve bilimlerin özüyle ilgili değildir. Ama bu yanlış yerleştirme, bilimlerin kendilerinde bir eksikliğe ya da en azından büyük bir yetersizliğe neden olmuştur. Zira ereksel nedenlerin fiziksel araştırmalarda diğerleriyle karışık ele alınması, tüm gerçek ve fiziksel nedenlerin ciddi ve dikkatli araştırmasını alıkoymuş ve insanların bu makul görünüşlü aldatıcı nedenlere takılıp kalmasına yol açarak yeni keşiflere büyük ölçüde engel olmuş ve zarar vermiştir. Zira bunun sadece o kıyıya sürekli demirlemiş Platon tarafından değil, genellikle aynı şekilde *oynak nedenlerin* bu sığıklarında karaya oturan Aristoteles, Galenos ve diğerleri tarafından yapıldığını görüyorum. Zira *göz kapağı kıllarının görmenin etrafında bir çit çalısı ve tahta perde olduğunu; veya canlıların derilerinin ve postlarının sıkılığının, onları aşırı sıcak ve soğuktan korumak için olduğunu; veya kemiklerin üzerlerine canlıların beden yapılarının inşa edildiği kolon ve ya kirişler olduğunu; veya ağaçların yapıklarının meyvayı korumak*

¹⁵⁰ Süleyman'ın Özdeyişleri 4.12.

¹⁵¹ *Particularity or chance*. Ellis, buraya düştüğü notta, bu iki unsurdan ilkini “tikel/belirli yöntemlerle kısıtlı olma,” ikincisini “arızî engellere maruz kalma” olarak açıklar.

için olduğunu; veya bulutların yeryüzünü sulamak için olduğunu; veya toprağın katılığıının canlıların durması ve barınması için olduğunu ve bunlara benzer şeyler söylemek,¹⁵² Metafizikte iyi araştırılmış ve tartışılmıştır ama Fizikle ilgili değildir. Hatta, onlar gemilerin seyrini durduran ve yavaşlatan remoralar¹⁵³ ve engellerden başka bir şey değildir ve Fiziksel Neden arayışının ihmal edilmesine ve sessizce geçilmesine yol açmışlardır.

Ve dolayısıyla eşyanın yapısında bir zihin ya da akıl varsaymayan, *onun kendini koruyabilen formunu, talih* adını verdikleri, *doğanın sonsuz denemelerine ya da sınamalarına* atfeden Demokritos ve diğerlerinin doğa felsefesi,¹⁵⁴ bana öyle geliyor ki (bize kalan alıntılar ve fragmanlardan anlayabildiğim kadarıyla), fiziksel nedenlerin ayrıntılarında, Aristoteles ve Platon'unkinden daha gerçek ve daha iyi araştırılmıştır; bunların ikisi de ereksel nedenleri [fiziğe] karıştırmıştır: biri ilahiyatın bir parçası olarak, diğeri ise mantığın bir parçası olarak, ki bunlar sırasıyla ikisinin gözde çalışmalarıydı. Bu ereksel nedenlerin kendi bölgelerinde tutulmaları, doğru ve araştırmaya değer olmadıklarından değil, fiziksel nedenlerin sınırlarını aşmalarının bu yolda bir çöl ve ıssızlık yaratmış olmasındandır. Zira bölgelerini ve sınırlarını koruduklarında, aralarında bir husumet veya çelişki olduğunu düşünenler son derece yanılır. Zira *göz kapakları çevresindeki kıllar görmeyi korumak içindir* diye gösterilen neden, *kullanma nem deliklerinde görülür; Muscosi fontes* [yosun tutmuş kaynaklar]¹⁵⁵ vs. diye gösterilen nedenle çelişmez. Yine *derilerin sıkılığı aşırı sıcak ve ya soğuklara karşı bedene zırh olması içindir* diye gösterilen

¹⁵² Verilen örnek için bkz. Platon, *Timaios*, 44d vdd.; Aristoteles, *Fizik*, 2.8.199a25; Galenos, *De usu partium* (İnsan Bedeninin Parçalarının İşlevi Üzerine).

¹⁵³ Tepesi vakumlu bir balık türüdür. Antik Yunanlar bu balığın yapıştığı gemilerin ilerlemesini engelleyebildiğine inanırdı. Kelime bu nedenle mecazen “engel” ya da “geciktirme” anlamına gelir.

¹⁵⁴ *Diğerleri*: Epiküros ve Lucretius.

¹⁵⁵ Vergilius, *Ekloglar*, 7.45.

neden, *gözeneklerin büzülmesi yabancı ve ya benzemeyen cisimlere yakınlıkları bakımından en dış kısımlarda görülür* diye gösterilen nedenle çelişmez ve diğerleri de böyledir. Her iki neden de doğru ve uyumludur, biri niyet beyan eder, diğeri sadece bir sonuç. Bu, İlahî Takdiri sorgulamaz ya da ona gölge düşürmez, aksine onu oldukça tasdikler ve yüceltir. Zira sivil eylemlerde, diğeri insanları kendi iradesinin ve amaçlarının araçları hâline getirebilen ve yine de onları ne yaptıklarını bilmeden yerine getirmelerini sağlayacak şekilde niyeti hakkında asla bilgilendirmeyen, kullandığı kişilere niyetini bildirenden daha büyük ve daha derin bir politikacı olduğu gibi; aynı şekilde, Tanrı'nın hikmeti, doğa bir şeyi amaçlarken takdiri başka bir şeyi ortaya çıkardığında, Tanrı'nın kendi takdirinin karakterlerini ve izlerini belirli yaratımlara ve hareketlere iletmiş olmasından daha takdire şayandır. Ve Metafizik için bu kadarı yeterli; ikinci kısmın mevcut olduğunu kabul ediyorum ama uygun yeriyle sınırlı tutulmasını diliyorum.

VIII. Bacon genellikle bağımsız bir bilim sayılan matematiği metafiziğin bir dalı yapar; kısmen bilimin soyut doğasından, kısmen de ele aldığı niceliğin doğadaki birçok sonucu üreten bir *form* olmasından dolayı. Bilimin soyut karakteri onun bu kadar mükemmel bir hâle getirilmiş olmasının nedenidir, zira insan zihni ne yazık ki soyutlamalarla uğraşmaya eğilimlidir.

Saf matematik sırasıyla niceliği ayırık ve sürekli olarak ele alan aritmetik ve geometriden oluşur. Karma matematik karmaşık fiziksel problemlerin çözümüne uygulanan matematiktir. Bacon uygulamalı matematiğin büyük bir genişlemesini öngörür.

Bacon saf matematikte insanların zihinsel bir egzersiz olarak değerini yeterince kestirememiş olmaları dışında hiçbir eksiklik görmez. Bacon doğa felsefesinin amelî kısmına geçerek onu sırasıyla doğa tarihi, fizik ve metafiziğe karşılık gelen deneysel, felsefi ve büyüsel olarak böler. İlki, hiçbir düzenli ilkeye dayanmayan, sadece tikellerin gözlemi veya onlar üzerinde deneyle elde edilen sonuçları kapsar. İkincisi, fiziksel nedenlerin bilgisinden kaynaklanan keşifleri kapsar. Üçlerinden sadece üçüncüsü herhangi bir büyük sonuç vaat eder ve formel nedenlerin bilgisiyle ulaşılan keşifleri kapsar. Ama formel nedenler tam ola-

rak bilinmediği için, büyüünün de kusurlu olduğu sonucu çıkar. Mevcut büyü en fantastik düşüncelerle doludur ve gerçek büyüyle, fablın tarihle ilişkisiyle hemen hemen aynı ilişki içindedir. İmkânsız sonuçları amaçladığı için değil, en müsrif yolları buyurduğu için. Hakikatin bazen kurmacadan daha tuhaf olması gibi, gerçek büyüünün sonuçları da yanlışinkinden çok daha üstün olabilir. Metallerin dönüştürülmesinin, simyacıların ve büyücülerin tüm iksirlerinden ziyade, formların bilgisiyle başarılması çok daha olasıdır.

Bacon insanları araştırmalarında yönlendirmek için, hâlihazırda yapılmış keşiflerin ve imkânsız olarak kabul edilen veya henüz ulaşılmamış sonuçların bir listesinin yapılmasını ve ulaşılamamış her sonucun yanına şimdiye kadar ona yapılmış en yakın yaklaşımın kaydedilmesini önerir. Ayrıca pratik sonuçları hemen olmadığı için deneylerin hor görülmemesi gerektiğini (haklı olarak) belirtir.

Bacon'ın Doğa Felsefesi açıklaması burada sona erer. Polemik bir niyetle yazmamıştır. Öğretisi doğruysa, doğa öğretisini teyit edecektir. Hakikat zihne, Borgia'nın Napoli'ye girdiği gibi, barışçıl bir şekilde girmelidir. Konuyu nihayet kapatmadan önce, doğa felsefesinde henüz şüpheli olan o belirli noktaların kaydedilmesi ve kesin olarak belirlenmiş noktalardan dikkatlice ayırt edilmesi gerektiğini belirtir. Bu zamansız bir dogmatizmi önleyecek ve insanları şüpheli noktaların çözümüne teşvik edecektir. Ama şüpheli bir nokta bir kez çözüldüğünde, bu konudaki tartışma sona ermelidir. İnsanlar ne yazık ki şüpheyi teşvik etmeyi çok sever. Ayrıca, sıradan konuşmada geçerli olan kurguların bir listesi yapılmalıdır.

Evrenin yapısı ve nihai madde parçacıklarının doğası hakkında ileri sürülen farklı teorilerin de bir listesi yapılmalıdır. Hakikati tarafsız bir şekilde arayan kişi hem eski hem de modern zamanlarda evrene dair verilen çeşitli açıklamaları incelemekten memnuniyet duyacaktır; zira büyük olasılıkla hepsinden bir şeyler çıkarılacaktır. Ancak bu teoriler gruplar hâlinde değil, ayrı ayrı incelenmelidir; aksi takdirde tam olarak anlaşılamazlar.

VIII.1. Bununla birlikte, Doğa Felsefesinin genellikle ana bir kısmı hâline getirilen ve özel¹⁵⁶ Fizik ve Metafizik ile aynı

¹⁵⁶ Vickers: "Burada kullanıldığı özel anlamında."

mertebede yer alan bir başka kısmı daha vardır: Matematik. Ama onu bence metafiziğin bir dalı olarak saymak eşyanın doğasına ve düzenin ışığına daha uygundur. Zira konusu Nicelik olduğundan –görelî ve (dediğimiz gibi) ¹⁵⁷ *philosophia prima*’ya ait olan belirsiz Nicelik değil, belirli veya orantılı Nicelik– eşyanın Özsel Formlarından biri olarak görünür; bu şekilde doğada bir dizi sonuca neden olur. Hem Demokritos hem de Pythagoras’ın okullarında gördüğümüz kadarıyla, *biri şekli eşyanın ilk tohumlarına atfetmiş*, diğeri ise *sayıları eşyanın ilkeleri ve asılları olarak kabul etmiştir*. Ve (bizim formları anladığımız şekliyle) diğer tüm formlar arasında maddeden en soyut ve ayrılabilir olan ve dolayısıyla Metafiziğe en uygun olanın o olduğu da doğrudur; aynı şekilde, maddenin içine daha fazla gömülmüş diğer formların herhangi birinden daha iyi çalışılmış ve araştırılmış olmasının nedeni de budur. Zira ayrıntının çevrili alanları yerine, (bilginin aşırı aleyhine olacak şekilde) genellemelerin geniş özgürlüğünden –açık bir alan gibi– zevk almak insan zihninin doğasıdır; matematik, diğer tüm bilgiler arasında, bu arzuyu tatmin etmek için en uygun alandı. Ama bu bilimin yerleştirilmesine gelince, bu çok önemli bir şey değildir; bu bölümlerimizde sadece bir tür perspektife dikkat etmeye çalıştık ki böylece bir kısım diğerine ışık tutabilsin.

VIII.2. Matematik Saf ya da Karmadır. Saf Matematiğe, doğa felsefesinin herhangi bir belitinden mutlak olarak koparılmış, Belirli Niceliği ele alan bilimler aittir ve bunlar iki tanedir: Geometri ve Aritmetik; biri sürekli Niceliği ele alır ve diğeri ayırık olanı. Karma Matematiğin konusu doğa felsefesinin bazı belitleri ve kısımlarıdır ve onlara tabi ve tali olan belirli Niceliği ele alır. Zira Doğanın birçok parçası, Matematiğin yardımı ve müdahalesi olmaksızın ne yeterli incelikte keşfedilebilir ne yeterli açıklıkla gösterilebilir ne de yeterli maharetle faydaya uyarlanabilir: Perspektif, Müzik, Astronomi, Kozmografi, Mimari,

¹⁵⁷ Bkz. yukarıda II.v.2.

Mühendislik ve benzerleri bu türdendir. İnsanların Saf Matema-
tiğin mükemmel faydasını yeterince anlamamaları dışında, ma-
tematikte hiçbir eksiklik bildiremem, zira Saf Matematik zihin
ve entelektüel yetilerdeki birçok kusuru giderir ve tedavi eder.
Zira zihin çok donuksa onu keskinleştirir; çok geziniyorsa onu
sabitler; duyuya çok takılıyorsa onu soyutlar.¹⁵⁸ Böylece tenisin
kendi başına hiçbir işe yaramayan ama gözü hızlı ve bedeni her
duruşa girmeye hazır kılması açısından büyük faydaya sahip ol-
ması gibi; Matematikte de ikincil ve tali fayda birincil ve amaç-
lanan faydadan daha az değerli değildir. Ve Karma Matematiğe
gelince, sadece şu öngörüğü yapabilirim: Doğa daha fazla açığa
çıktıkça, onların daha fazla türü olacaktır. Doğa Bilimi ya da
Doğa Nazariyatının bir kısmı için bu kadar.

VIII.3. *Naturalis Magia sive Physica Operativa Major* [Do-
ğal Büyü ya da Büyük Amelî Fizik]. Doğa Amelî Bilgeligi veya
Doğa Felsefesinin Amelî kısmına gelince, onu Deneysel, Felsefi
ve Büyüsel olmak üzere üç kısma ayıracağız; bu üç kısım etkindir
ve Nazari Doğa Tarihi, Fizik ve Metafizik olmak üzere üç kısımla
bir denklik ve benzeşime sahiptir. Zira çoğu işlem, bazen kazara
ve tesadüfi bir olayla, bazen de kasıtlı bir deneyle keşfedilmiştir
ve kasıtlı bir deneyle bulunanlardan bazıları, aynı deneyi de-
ğiştirerek veya genişleterek, bazıları ise farklı deneylerini bir di-
ğere aktararak ve onunla birleştirerek bulunmuştur; bu tür bir
buluş bir deneyci¹⁵⁹ tarafından başarılabilir. Yine, eğer insanlar
nazariyatlarında bir gözlerini fayda ve uygulama üzerinde tuta-
cak olurlarsa, fiziksel nedenlerin bilgisinin ardından yeni ayrın-
tılarının birçok işaret ve belirtilerinin gelmesi kaçınılmazdır. Ama
bunlar sadece kıyı boyunca seyirlerdir, *premendo littus iniquum*
[“tehlikeli kıyı boyunca giderek”]¹⁶⁰; zira bana öyle geliyor ki ne

¹⁵⁸ Matematiğin bu faydalarından ikincisi aşağıda II.xix.2’de ve *Denemeler*’de
(§ 50) tekrarlanır.

¹⁵⁹ *Empiric*. Belli bir disiplinde nazari bilgisi olmayan veya onu dikkate alma-
yan, deneme yanılma yöntemiyle hareket eden biri. Ayrıca bkz. II.x.8.

¹⁶⁰ Horatius, *Carmina*, 2.10.3.

deneylerin talihi ve denemeleriyle ne de fiziksel nedenlerin ışığı ve rehberliğiyle doğada herhangi bir köklü veya temel değişiklik ve yenilik keşfedilebilir.

Dolayısıyla Metafiziğin eksik olduğunu bildirdiysek, onunla ilişkili olan Doğal Büyü için de aynısını yaptığımız sonucu çıkarılmalıdır. Zira Sempatiler ve Antipatilerin ve gizli özelliklerin bön ve batıl tasavvurlarını ve gözlemlerini ve kendilerinden ziyade, gizliliklerinden ötürü acayip olan bazı uçarı deneyler içeren kitaplarda bahsi geçen Doğal Büyüye gelince, Britanya Kralı Arthur'un ya da Bourdeaux'lu Hugh'un hikâyesinin,¹⁶¹ hikâyesinin hakikati açısından, Sezar'ın yorumlarından farklı olması gibi, doğanın hakikati açısından, bizim ihtiyaç duyduğumuz türden bir bilgiden çok farklıdır. Zira Sezar'ın bu hayalî kahramanların yaptığı uydurulan şeylerden daha büyük şeyleri *de vero* [gerçekte] yaptığı açıktır. Ama onları o masalsı şekilde yapmamıştır. İksion'un fablı bu tür bir tahsilin bir simgesiydi: Güç tanrıçası Juno'ya sahip olmayı tasarlayan İksion, onun yerine, bir bulutla çiftleşmiş ve bu karışımından kentaurlar ve kimeralar doğmuştu.¹⁶² Böylece hakikatin zahmetli ve ciddi bir araştırması yerine, uçuk ve boş hayaller kuran kişi, acayip ve imkânsız şekillere sahip umutlar ve inançlar doğuracaktır.

Ve dolayısıyla bu yozlaşmış Doğal Büyü, Simya, Astroloji ve benzerleri gibi çok fazla hayal gücü ve inanca dayanan bu bilimlerde, önermelerinde araçların tasvirinin niyet veya amaçtan her zaman daha ucube olduğunu belirtebiliriz. Zira, çekice ilişkin,

¹⁶¹ Wright bu iki isme dair şu açıklamayı yapar: “Britanya Kralı Arthur'un hikâyesi Sör Thomas Malory tarafından 1470 civarında Fransız efsanelerinden derlenmiş ve ilk defa 1485'te Caxton tarafından basılmıştı. *Froissart*'ın çevirmeni Sör John Bouchier (Lord Berners), Huntingdon Kontunun isteği üzerine, Şarلمان çağıının bir şövalyesi olan Bourdeaux'lu Hugh'un macerasını da Fransızcadan çevirmişti. Bu 1540 civarında William Copland tarafından basılmıştı.”

¹⁶² Pindaros, *Pyth.* 2.21. Roma mitolojisinde “Juno,” Yunan mitolojisindeki Zeus'un eşi Hera'nın karşılığıdır.

Ağırlığın, Rengin, Esnek ve Kırılmanın, ateşe ilişkin, Uçucu ve Sabitin ve diğer şeylerin doğalarını iyi bilen birinin, az önce sayılan niteliklerin üretimine özgü mekanik bir yolla, bir metalin üzerine altının doğası ve formunu eklemesi, dönüştürme tozunun ¹⁶³ birkaç tanesinin bir cıva denizini veya başka bir maddeyi birkaç saniye içinde altına çevirmesinden daha olası bir şeydir. Aynı şekilde, kurumanın doğasını, besinin beslenen şeye özümsemesinin doğasını, nefeslerin artma ve arınma şeklini, nefeslerin vücudun sıvıları ve katı parçaları üzerinde yaptığı tahribatın şeklini bilen birinin, ¹⁶⁴ diyetler, banyolar, meshler, ilaçlar, egzersizler ve benzeri dolambaçlı yollarla, ömrü uzatması veya bir dereceye kadar gençliği veya zindeliği geri getirmesi, bunun bir sıvı veya iksirin birkaç damlası veya iskrupülünün ¹⁶⁵ kullanımıyla yapılabilmesinden daha olasıdır.

Inventarium Opum humanarum [Beşerî Buluşların Envanteri]. Dolayısıyla bağlamak gerekirse, Formların bilgisine dayanan o büyük işlem özgürlüğü ve hareket alanı olan hakiki Doğal Büyünün, onun ilişkisi gibi, ¹⁶⁶ eksik olduğunu söyleyebilirim. Eğer ciddi olur ve işlemlerin kendilerini Metafizikten türetmenin ve çıkarmanın yanı sıra, boş uğraşlara ve makul görünümlü ¹⁶⁷ akıl

¹⁶³ Simyada kullanılan felsefe taşının toz hâli.

¹⁶⁴ “Nefes” olarak çevrilen *spirit* için *OED*’de verilen anlam şudur: “maddi şeylerdeki ince olan ya da somut olmayan bir unsur ya da ilke.” Ayrıca Vickers, *spirits* (nefesler) için, “maddenin ince ve görünmez akışkan unsurları” tanımını yapar. Bu anlamda *spirit* eski Çin felsefesi ve bilimindeki aynı anlama sahip *qi/chi* ile kıyaslanabilir. Bacon’ın aşağıda bahsi geçecek olan İtalyan bilgin Bernardino Telesio’nun muhtemel etkisiyle benimsemiş olabileceği bu kavram, onun doğa felsefesinde önemli bir yer tutmaktaydı.

¹⁶⁵ *Scruple*. Eczacı tartı sisteminde kullanılan ve 1.296 gram veya 1.23 mililitreye denk gelen eski bir ağırlık birimi. Eski ölçüyle 20 tahl tanesi ya da 1/3 dirhem.

¹⁶⁶ *İlişkili*: “Metafiziğin formların bilgisiyle ilgilenen kısmı” (Selby). Hemen yukarıda Metafizik ve Doğal Büyünün “ilişkili” (*relative*) olduğu belirtilmişti.

¹⁶⁷ *Plausible*. Makul görünen ama aslında öyle olmayan.

yürütmelere meyletmezsek, bu kısma dair çok önemli iki nokta vardır: biri hazırlık, diğeri uyarı olarak. Birincisi, şu anda mevcut olan ve insanın hâlihazırda sahip olduğu (doğanın veya sanatın eserleri veya meyveleri olan) tüm buluşları içeren, beşerî mülkün *bir envanterine benzer bir Liste* yapılmasıdır.¹⁶⁸ Bundan henüz imkânsız sayılan veya bulunmamış şeylere dair doğal olarak dik-kate değer bir gözlem çıkar: İmkânsızlık sayılan her bir şeyin yanına, o imkânsızlığa en çok yaklaşan mevcut bir şeyi eklerseniz, bu liste daha becerikli ve daha kullanışlı olacaktır; ki böylece bu istekler ve olanaklar yoluyla, beşerî araştırma, nedenlerin nazarıyatından işlere yönelik rehberliği çıkarmada daha uyanık olabilsin. Ve ikinci olarak, sadece hemen şimdi faydaya sahip olan deneylere değil, aynı zamanda diğer deneylerin buluşu için en evrensel öneme sahip ve nedenlerin buluşuna en fazla ışık tutan deneylere de değer verilmelidir. Zira yönü tayin eden gemici pusulasının buluşu, deniz yolcuğu için, hareketi sağlayan yelkenlerin buluşundan daha az faydalı değildir.

VIII.4. Böylece Doğa Felsefesi ve onun eksiklikleri üzerinden geçtim; bunda eğer eski ve kabul edilmiş öğretilerden ayrıldıysam ve böylece çelişki uyandırdıysam; kendi adıma, muhalefet gibi bir niyetim olmadığından, amacım çekişmek değil. Eğer [söylediklerim] doğruysa–

Non canimus surdis, respondent omnia sylvae. ١٦٩

[“Sağırlara şarkı söylemiyoruz, ormanlar hepsine yanıt veriyor.”]¹⁶⁹

–insanın sesi verse de vermese de doğanın sesi onay verecektir. Ve Alessandro Borgia’nın Fransızların Napoli seferi hakkında söylemeye alışık olduğu gibi, savaşacak silahlarla değil, kalacak yerlerini işaretlemek için ellerinde tebeşirle geldiler.¹⁷⁰ Ben de

¹⁶⁸ Bacon bu envanterin *Valerius*’un onuncu bölümü olmasını tasarlamıştı.

¹⁶⁹ Vergilius, *Ekloglar*, 10.8.

¹⁷⁰ Papa VI. Alessandro (1431-1503). Makyavel, *Hükümdar*’da, onun gayri-meşru oğlu Cesare Borgia’dan sıklıkla söz eder. İlgili sefer Fransa kralı VIII.

aynı şekilde, onu misafir etme ve barındırma kabiliyetine sahip zihinleri işaretlemek için barışçıl bir şekilde tebeşirle gelen hakikatin girişini, kavga ve çekişmeyle gelenden daha çok seviyorum.

VIII.5. *Continuatio Problematum in Natura. Catalogus Falsitatum grassantium in historia Naturae*. [Doğadaki Problemlerin Devamı. Doğa Tarihindeki Mevcut Hataların Kataloğu]. Ama geriye, pozitif olan ve Düşünceyi ilgilendiren konudan bağımsız olarak, *araştırmanın bildirimine* göre, Doğa Felsefesinin bir bölümü kalıyor: araştırmanın bir Önerme ya da bir Şüphe bildirmesi durumu. Bu şüpheler veya *non liquets*,¹⁷¹ Tikel ve Genel olmak üzere iki çeşittir. İlkinin iyi bir örneğini devamının daha iyi getirilmesini hak eden Aristoteles'in *Problemler*'inde görürüz ama yine de buna dair uyarılması gereken bir nokta vardır. Şüphelerin kaydedilmesi iki mükemmel faydaya sahiptir: biri, felsefeyi hatalardan ve yanlışlardan kurtarmasıdır; tam olarak görünür olmayan şey öne sürülmediğinde (aksi takdirde bu zincirleme hataya yol açabilir) ve şüphe altında tutulduğunda; diğeri, şüphelerin kaydının bilginin artışıyla çekmeye yarayan çok sayıda emici ya da sünger gibi olmasıdır; zira şüpheler önden gelmeseydi, bir insanın asla durup düşünmeyeceği ve gözden kaçıracağı şey, şüphelerin telkin ve talebiyle dikkate alınır ve uygulanır. Ama bu faydaların her ikisi de engellenmedikleri takdirde kendisini dayatacak bir mahzuru dengelemez: yani, bir şüphe bir kez kabul edildiğinde, insanlar onu nasıl çeceklerinden çok, onu nasıl hâlâ şüphe olarak tutacaklarına uğraşır ve akıllarını buna yöneltir. Bunun tanıdık bir örneğini hukukçularda ve bilginlerde görürüz: Her ikisi de bir kez bir şüpheyi kabul ettiğinde, o her zaman bir şüphe

Charles tarafından 1494'te yapılmış ve 1495'te geri çekilmeyle sonuçlanmıştı. Bacon bu atfı *Novum Organum*, 1.35'te tekrarlar.

¹⁷¹ *Non liquet* Roma hukukunda harfiyen "açık değil" anlamına gelen bir deyimdir. Yargıç ya da jürinin davalıyı "suçlu" ya da "suçsuz" bulamadığı bir davada, "delil yetersizliği" anlamına gelen üçüncü bir seçenek olarak kullanılırdı. Yukarıda *non liquets*, bu ifadenin çoğulu olarak, "şüpheler" ile eş anlamlı kullanılır.

olarak kabul görmeye devam eder. Ama kesin şeyleri şüpheli kılmaya uğraşan değil, şüpheli şeyleri kesin kılmaya çalışan akıl ve bilgi kullanımı tasvip edilmelidir. Dolayısıyla bu *şüphe listelerini* mükemmel şeyler olarak övüyorum ama şu ihtiyatla: Dikkatli bir şekilde ayıklanıp çözüme kavuşturulduklarında, o andan itibaren çıkarılıp atılmalı ve insanları şüphe duymaya yüreklendirmeye ve teşvik etmeye devam etmelerine izin verilmemelidir. Bu şüpheler ya da problemler listesine, *bir popüler hata listesi* olan çok daha ilgili başka bir listenin eklenmesini tavsiye ederim: Esasen, doğa tarihinde, konuşma ve düşüncede kabul edilen ve yine de açıkça tespit edilen ve yanlışlığı kanıtlanan türden hataları kastediyorum; insanın bilgisi bu tür süprüntü ve batılla ne zayıflatılmalı ne de yozlaştırılmalıdır.

De Antiquis Philosophiis [Antik Felsefeler Üzerine]. Genel şüphelere veya *non liquet's*e gelince, bundan, Empedokles, Pythagoras, Demokritos, Parmenides ve diğerlerinin gibi fırkaların, okulların ve felsefelerin çeşitliliğine neden olan doğanın ilkelere ve temel noktalarına ilişkin görüş farklılıklarını anlıyorum.¹⁷² Zira Aristoteles, sanki Osmanlı soyundanmış gibi, ilk yaptığı şeyin tüm kardeşlerini öldürmek olmaması durumunda, saltanat süremeyeceğini düşünmüş olmasına rağmen,¹⁷³ dogmatiklik yerine hakikati arayanlara, doğanın temellerine ilişkin çeşitli görüşleri önlerinde görmenin büyük bir fayda olarak görünmesi kaçınılmazdır. Ama bu teorilerde beklenebilecek kesin bir hakikat için değildir; zira astronomideki aynı zevahir, kabul gören astronomide, gezegenlerin günlük hareketi ve dış merkezli çemberleri ve tedvir çemberleriyle kendilerine özgü hareketleri ile tatmin edi-

¹⁷² *De Augmentis*'te, Empedokles çıkarılmış ve Philolaos, Ksenophanes, Anaksagoras, Leukippos eklenmiştir.

¹⁷³ Aynı görüş *Novum Organum*, 1.67'de tekrarlanır. Wright, Bacon'ın haberdar olabileceği şu alıntıyı yapar: "III. Murat 1574'te tahtta çıktıktan sonra beş kardeşini boğdurtmuş ve III. Mehmet 1595'te tüm kardeşlerini aynı yolla bertaraf etmiş ve babasının eşlerini ve cariyelerini suda boğdurtmuştur (Knolles, *Hist. of the Turks*, s. 919, 1056, ed. 1603)."

ci bir şekilde açıklanırken,¹⁷⁴ aynı şekilde yerin hareket ettiğini varsayan Copernicus (Kopernik) teorisi¹⁷⁵ tarafından da tatmin edici bir şekilde açıklanır; ve hesaplamalar her ikisiyle de eşit olarak uyumludur; böylece deneyimin sıradan yüzü ve görünümü birçok kez çeşitli teoriler ve felsefeler tarafından tatmin edici bir şekilde açıklanır; oysa gerçek hakikati bulmak için başka tarzda bir gayret ve dikkat gerekir. Zira Aristoteles'in dediği gibi,¹⁷⁶ çocuklar ilk başta her kadına anne der ama sonradan hakikate göre ayırt etmeye başlarlar; aynı şekilde, deneyim, çocuklukta olsa, her felsefeye anne diyecek ama olgunluğa eriştiğinde hakiki anneyi ayırt edecektir. Böylece bu arada, doğa üzerine çeşitli yorum ve görüşleri görmek güzel olduğu gibi, her bir kişinin bir noktada diğerlerinden daha net görmüş olması mümkündür. Dolayısıyla onlardan bize kalan tüm olası ışıktan, özenli ve akıllı bir şekilde *de antiquis philosophiis*'in [antik felsefeler üzerine] bir derleme yapılmasını diliyorum. Bu tür bir işi eksik buluyorum. Ama burada, bunun belirgin ve ayrı bir şekilde yapılması konusunda uyarıda bulunmam gerekiyor; herkesin kendi felsefeleriyle, yoksa Plutarkhos'un yaptığı gibi bir araya toplanmış ve destelenmiş konu başlıklarıyla değil.¹⁷⁷ Zira bir felsefeye ışık ve güven veren kendi içindeki uyumdur; oysa parçalanır ve kırılırsa daha yabancı ve uyumsuz görünecektir. Zira Tacitus'ta Nero ya da Claudius'un eylemlerini zamanın koşulları, nedenler ve vesilelerle birlikte okuduğumda, onları o kadar da tuhaf bulmam; ama onları Su-

¹⁷⁴ Batlamyusçu sistem. "Günlük hareket" (*diurnal motion*) sistemdeki tüm gezegenlere ortakken, her birinin dış merkezli çemberler (*eccentrics*) ve tedvir çemberleriyle (*epicycles*) kendisine özgü ayrı hareketleri vardı.

¹⁷⁵ Kopernik güneş merkezli teorisini *De Revolutionibus Orbium Coelestium*'da (1543) sunmuştur. Bu teorinin kusurları daha sonra Kepler, Galileo ve Newton'ın teorileriyle düzeltilmiştir.

¹⁷⁶ Aristoteles, *Fizik*, 1.1.184b12 vdd.

¹⁷⁷ *Placita philosophorum* (Filozofların Görüşleri) kastediliyor ama günümüzde bunun Plutarkhos'a değil, Aetios'a (MS 1.-2. yy.) ait olduğu kabul edilir.

etonius Tranquillus'ta,¹⁷⁸ zaman sırasına göre değil de konu başlıkları ve desteler hâlinde toplanmış olarak okuduğumda, daha ucube ve inanılmaz görünürler; bütünüyle bildirilen bir felsefe ve madde başlıkları hâlinde parçalara ayrılan bir felsefe için de öyledir. Bu felsefe fırkaları listesinden temsil edilebilecek sonraki zamanların görüşlerini de dışlamıyorum: örneğin, Danimarkalı Severinus'un¹⁷⁹ kalemiyle belagatli bir şekilde uyumlu bir hâle getirilmiş Theophrastus Paracelsus'un¹⁸⁰; ve pastoral bir felsefe gibi,¹⁸¹ duyumla dolu olan ama çok derin olmayan Telesius¹⁸² ve öğrencisi Donius'un¹⁸³; ve yeni bir felsefe üretmediğini iddia etse de kendi kavrayışının bağımsızlığını eskinin üzerine çıkaran

¹⁷⁸ Gaius Suetonius Tranquillus (yak. 70-130) Bacon'ın yukarıda birkaç kez atıf yaptığı *Sezarların Yaşamları* ile bilinir. Tacitus'un (yak. 56-120) kastedilen eseri daha önce birçok kez atıf yapılan *Annales*'tir (Yıllıklar).

¹⁷⁹ Hekim Petrus Severinus (1542-1602) *Idea medicinae philosophicae* (1571) adlı eserinde Paracelsus'un felsefesini ele almıştır.

¹⁸⁰ Paracelsus adıyla bilinen Hohenheim'lı Theophrastus'un (1493-1541) kimya/simya ve tıp üzerine eserleri 1603'te Frankfurt'ta 10 cilt olarak basılmıştı. Bacon yukarıda II.vii.1'de ondan alıntı yapmıştı. i

¹⁸¹ Bacon Telesio'nun felsefesini ele aldığı *De Principiis*'te (bkz. bir sonraki not), "pastoral felsefe"yi "dünyayı sakin ve dingin bir şekilde tefekkür eden bir felsefe" olarak tanımlar. Ayrıca bkz. yukarıda I.vi.7'deki Habıl ve Kabil hikâyesi.

¹⁸² İtalyan filozof ve doğa bilimci Bernardino Telesio (1508-1588) en önemli eseri *De Rerum Natura*'nın (Eşyanın Doğası) ilk iki kitabını 1565'te, tümünü 1586'da yayımlamıştı. Ellis *De Augmentis*'e düştüğü notta, Bacon'ın diğer modern bilginlere kıyasla, en çok Telesio'dan fikir ödünç aldığını belirtir ve *De Principiis atque Originibus* (İlkeler ve Kökenler Üzerine; Lat. *Works* 3, 63-118; İng. *Works* 5, 459-500) başlıklı yazısında Telesio'nun felsefesini uzun uzadıya tartıştığına dikkat çeker. Bacon bu yazısında Telesio için "modernlerin ilki" (*Works* 5, 495) ifadesini kullanır. Telesio'dan etkilenen diğer önemli isimler arasında Tommaso Campanella (1568-1639) ve Giordano Bruno (1548-1600) da vardır.

¹⁸³ İtalyan yazar ve matbaacı Anton Francesco Doni (1513-74) Telesio'nun eserlerini düzenlemiş ve basmıştır.

Fracastorius'un¹⁸⁴; ve Ksenophanes'in görüşlerini bazı değişiklikler ve ispatlarla yeniden canlandıran yurttaşımız Gilbertus'un¹⁸⁵; ve kabul edilmeye değer başka birininki.

VIII.6. Böylece şimdi beşerî bilginin üç ışınından ikisini ele aldık; yani doğayla ilişkili *Radius Directus* [Direkt Işın], Tanrı'yla ilişkili ve ortamın değişkenliği nedeniyle doğru bir şekilde bildiremeyen *Radius Refractus* [Kırılmış Işın]. Geriye onun sayesinde İnsanın kendisini gördüğü ve tefekkür ettiği *Radius Reflexus* [Yansımış Işın] kalıyor.

IX. Bacon şimdi insan için en ilginç bilgi dalı olan beşerî felsefeyi ele almaya geçer. Ama “kendimizi bilmek” bizim için tüm bilginin amacı olsa da beşerî felsefenin evrensel bilginin bir dalı olduğunu aklımızda tutmalıyız. Ve genel olarak, bilimleri sınıflandırırken, ayırt edilseler de birbirlerinden kopuk olmadıklarını hatırlamalıyız. Hiçbir bilgi dalı ana gövdeden koparıldığı takdirde gelişemez.

Beşerî felsefe, tekil veya özel ve birleşik veya sivil olmak üzere iki dala ayrılır. İlki, insanı bir birey olarak ele alır ve beden bilimini ve zihin bilimini kapsar; ikincisi, toplum içindeki insanlarla ilgilenir.

Ama bu özel bilimlerden önce, bir bütün olarak, insan yaşamının koşullarıyla değil, beden ve zihin (ruh) ilişkisiyle ilgilenen İnsan Doğası

¹⁸⁴ İtalyan hekim ve bilgin Girolamo Fracastoro (1470-1553) frengi ve bulaşıcı hastalıklar üzerine çalışmalarıyla bilinir.

¹⁸⁵ Manyetizma üzerine çalışmasıyla bilinen William Gilbert'in (1544-1603) daha önce yukarıda Iv.7'de bahsi geçmişti. Spedding buraya düştüğü notta şöyle der: “Bu pasaj [Latince] çeviride önemli oranda değiştirilmiştir ve farklılıklar Bacon'un bu aradaki okuma seyri ve görüşlerini geliştirmesi açısından dikkate değerdir. Paracelsus anıldıktan sonra çeviri şöyle devam eder: ‘Veya *Parmenides'in felsefesini canlandıran ve böylece Meşşailerin silahlarını kendilerine doğrultan* Consetium’lu Telesius’un¹⁸⁶; veya *Platoncuların dumanlarını yücelten* Venedikli Patricias’ın¹⁸⁷; veya *Philolaos'un öğretilerini* tekrar yükselten yurttaşımız Gilbert’in¹⁸⁸.’ Donius, Fracastorius ve Ksenophanes'in adları tamamen ihmal edilmiştir.” “Duman”ın (*fume*) anlamı için bkz. yukarıda II.i.6'ya düşülen not. Franciscus Patricius'un (1529-97; İt. Francesco Patrizi) başlıca eseri *Nova de universis philosophia* (1591) idi. Patricius Platoncuydu ve bir süre mektuplaştığı Telesio gibi Aristotelesçiliğe karşıtı.

bilimi olmalıdır. Bu bilim yine iki dala ayrılacaktır. İlki, yüz ifadesi ve jestlerin zihin durumuna ve zihin durumunun beden durumuna nasıl ışık tutabileceğini ele alacaktır. İnsanlar, bir insanın jestlerinden düşüncelerine dar çıkarabileceği çıkarımları tuhaf bir şekilde ihmal etmiştir. Jestler kelimeler kadar açık bir şekilde konuşur. Bu genel bilimin ikinci dalı, bedenin zihni ve zihnin bedeni ne ölçüde ve hangi yollarla etkileyebileceğini ele alacaktır. Bedenin zihin üzerindeki etkisi hekimler tarafından tamamen göz ardı edilmemiştir ama insanların bu konudaki düşünceleri çoğu zaman hurafeler olmuştur. Bununla birlikte, Hristiyan dininin perhizi emretmiş olması, zihnin bedenden etkilendiğini gösterir. Bunda zihni aşağılayan hiçbir şey yoktur: Zihnin maddeden etkilendiği için mutlaka maddi olması gerekmez. Beden sağlığının zihin sağlığına bağlı olduğu gerçeği genellikle kabul edilir; ama konu çok zordur. Bu doğa bilimi geliştirilmeden önce, çeşitli zihinsel yetilerin bedenin hangi kısımlarında bulunduğunu bilmemiz gerekir.

IX.1. Dolayısıyla şimdi, kadim kehanetin bizi ona yönlendirdiği,¹⁸⁶ *kendimizin bilgisi* olan bilgiye geliyoruz; bu, bizimle daha yakından ilgili olduğu ölçüde, daha doğru bir şekilde ele alınmayı hak eder. Bu bilgi, insan zihninde doğal felsefenin nihai amacı ve sınırı olsa da doğa kıtasındaki doğa felsefesinin sadece bir parçasıdır. Ve genel olarak, şu bir kural olsun: Bilginin tüm bölümleri [birbirinden kopuk] kesitler ve hücreler yerine çizgiler ve damarlar olarak kabul edilsin ve bilginin devamlılığı ve bütünlüğü korunsun. Zira bunun aksi, bazı bilimlerin ortak çeşmeden beslenmemesine ve korunmamasına yol açmış ve bunun sonucunda onları kısır, sığ ve hatalı kılmıştır. Böylece hatip Cicero'nun Sokrates'ten ve okulundan, felsefe ile retoriği ilk ayıranın o olduğundan şikâyet ettiğini görürüz; bunun üzerine retorik boş ve sözel bir sanat hâline gelmiştir. Aynı şekilde, Copernicus'un yerin dönüşüne ilişkin görüşünü, hiçbir zevahirle gelişmediği için, astronominin kendisinin düzeltmeyeceğini ama doğa felsefesinin düzelterebileceğini görebiliriz. Yine aynı şekilde, eğer doğa felsefesi tarafından ihmal ve terk edilirse, tıp biliminin

¹⁸⁶ Apollon'un Delfi tapınağında yazılı kehanete atf: "Kendini bil/tanı!"

deneyci bir uygulamadan¹⁸⁷ pek bir farkı kalmadığını görürüz. Bu koşulla, öyleyse, iki kısımdan oluşan Beşerî Felsefe veya Beşeriyata geçiyoruz: biri insanı ayrı veya birey olarak değerlendirir, diğeri toplu veya toplum içinde. Beşerî Felsefe ya Tekil ve Özel ya da Birleşik ve Sivildir.¹⁸⁸ Özel Beşeriyat insanı oluşturan parçaların aynısından oluşur; yani bedene ilişkin bilgiler ve Zihne ilişkin bilgiler. Ama bu şekilde ayırmadan önce, [Özel Beşeriyatı] teşekkül etmekte fayda var. Zira genel ve bir bütün olarak İnsan Doğasına ilişkin incelemenin özgürlüğüne kavuşturulmayı ve kendi başına bir bilgi yapılmayı hak ettiğini düşünüyorum; insanın değeri, sefillikleri, durumu ve yaşamı ve onun ortak ve [beden ve zihin olarak] bölünmemiş doğasının benzer ilavelerine dair yapılmış olan o hoş ve zarif söylevlere¹⁸⁹ ilişkin değil; esasen, zihnin ve beden arasındaki sempatiler ve uyuşmalarla ilgili bilgilere ilişkin olarak, zira bunlar [= zihin ve beden] karıştırıldığında, bu karışım bunlardan birinin bilimine uygun şekilde tayin edilemez.

IX.2. *Pars Physiognomiae, de gestu sive motu corporis* [Bedenin Jest ya da Hareketlerine İlişkin, Fizyonominin Kısımları]. Bu bilginin iki dalı vardır; zira tüm ittifaklar ve dostluklar karşılıklı Bilgi Alışverişi ve karşılıklı Yükümlülüklerden oluştuğu gibi, bu akıl ve beden ittifakı da şu iki kısma sahiptir: *biri diğerini nasıl açığa çıkarır ve biri diğerine nasıl etki eder* – açığa çıkarma ve etkileme.¹⁹⁰ Bunlardan ilki her ikisi de Tahmin veya Öngörüü ilgilendiren iki sanat doğurmuştur; bunların biri Aristoteles’in,

¹⁸⁷ *Empiric*. Nazari bilgiyi dikkate almadan, deneme yanılma yöntemiyle hareket etme. Ayrıca bkz. II.x.8.

¹⁸⁸ “Sivil” (*civil*) sosyal/toplumsal ve politik anlamındadır. Antik Yunan terminolojisindeki *polis*’in (toplumu da içerecek şekilde devlet) türevi *politikos*’a karşılık gelir.

¹⁸⁹ Bu temalar İtalyan Rönesans yazarları arasında yaygındı: örneğin, Poggio Bracciolini, *De miseria humanae conditionis* (1455; İnsanlık Durumunun Sefilliği Üzerine); Giovanni Pico della Mirandola, *De hominis dignitate oratio* (1486; İnsanın Değeri Üzerine Söylev).

¹⁹⁰ *Discovery* (“açığa çıkarma”) ve *impression* (“etkileme”).

diğeri Hippokrates'in araştırmasıyla onurlandırılır.¹⁹¹ Ve daha sonraları batıl ve fantastik sanatlarla birleştirilmiş olmalarına rağmen, arındırılıp hakiki hâllerine geri getirildikleri takdirde, her ikisinin de doğada sağlam bir temeli ve yaşamda faydalı bir kullanımı vardır. İlki, bedenın hatlarıyla zihnın mizacını açığa çıkaran Fizyonomidir. İkincisi, zihnın tahayyülleriyle bedenın durumunu açığa çıkaran Doğal Rüyaların Tabiridir. Bunların ilkinde bir eksiklik görüyorum. Zira Aristoteles, bedenın yapısını çok ustaca ve özenle ele almıştır ama sanat tarafından daha az anlaşılır olmayan ve daha fazla fayda ve avantaj sağlayan bedenın jestlerini ele almamıştır. Zira bedenın Hatları genel olarak zihnın mizacını ve eğilimini açığa çıkarır; ama çehrenin ve uzuvların Hareketleri sadece bunu yapmakla kalmaz, aynı zamanda zihin ve iradenin hâlihazırdaki eğilimi ve durumunu da açığa çıkarır. Zira Majestelerinin en uygun ve zarif bir şekilde söylediğı gibi, *dil kulağı hitap ettiğı gibi, jest de göze hitap eder*.¹⁹² Ve dolayısıyla gözleri insanların yüzleri ve hareket tarzları üzerinde duran birçok kurnaz ve zeki kişi yeteneklerinin en büyük parçası olarak bu gözlemin avantajını çok iyi bilir; ki bunun numara yapanları açığa çıkarmada büyük bir gösterge ve [müzakere gerektiren] işlerde büyük bir rehber olduğı inkâr edilemez.¹⁹³

IX.3. Etkilemeye ilişkin ikinci dal sanat olarak bir araya getirilmeyip dağınık bir şekilde ele alınmıştır ve bu öncekinin sahip olduğı aynı ilişkiye veya etkileşime sahiptir. Zira incelmeye iki yönlüdür: *Bedenın ahlal ve hâllerinin zihni nasıl ve ne kadar değıştirdiğı veya etkilediğı* veya yine, *zihnın hâl ve düşüncelerinin bedeni nasıl ve ne kadar değıştirdiğı veya etkilediğı*. Bunların ilki

¹⁹¹ Aristoteles'e atfedilen ama ona ait olmayan *Physiognomica* (Fizyonomi) ve Hippokratesçi *De diaeta*'nın (Diyet Üzerine) rüyalar üzerine olan dördüncü kitabı.

¹⁹² Kral I. James, *Basilikon Doron*, üçüncü kitap (1599; Kralın Hediyesi).

¹⁹³ Bacon *De Augmentis*'e yaptığı ilavede sahtekârlıktan başka bir şey olmayan el falının bununla karıştırılmaması gerektiğini belirtir. Bacon'ın burada işaret ettiğı bilgi dalı bugün "beden dili" olarak bilinir.

Tıbbın bir parçası ve eki olarak araştırılmış ve incelenmiştir, ama çok daha fazla Din veya Hurafenin¹⁹⁴ bir parçası olarak. Zira hekim, cinnet ve melankolik hâllerde zihnin tedavilerini reçete eder ve ayrıca zihni neşelendirmek, cesareti pekiştirmek, akli netleştirmek, hafızayı güçlendirmek ve benzerleri için ilaçlar vermeye çalışır; ama Pythagorasçıların tarikatında, Maniheistlerin sapkınlığında ve Muhammet'in yasasında, diyet ve diğer beden rejimine ilişkin ayrıntılar ve hurafeler aşırıya kaçır. Aynı şekilde, kan ve yağ yemeyi yasaklayan, et için temiz ve kirli hayvanlar arasında ayırım yapan Tören Yasasındaki kurallar çoktur ve katıdır.¹⁹⁵ Hatta [Hristiyan] inancın kendisi, Törenin tüm bulutlarından arınmış olsa da oruçları, perhizleri ve bedeninin diğer çile ve melametini mecazi değil, gerçek şeyler olarak kullanmaya devam eder. Tüm bu kuralların kökü ve yaşamı, (törene ek olarak¹⁹⁶), zihinsel hâllerin bedensel durum ve eğilime bağlılığının dikkate alınmasıdır. Ve eğer muhakemesi zayıf biri, zihnin bedenine etkisine bu şekilde maruz kalışının ölümsüzlüğü sorguladığını ya da ruhun [beden üzerindeki] hâkimiyetini ihlal ettiğini düşünecek olursa ona kolay örneklerde, annenin rahmindeki bebeğin onunla birlikte etkilendiği ama yine de ondan ayrı olduğu ve en mutlak hükümdarın bazen hizmetkârları tarafından yönlendirildiği ama bunu boyun eğmeden yaptığı öğretilerle.

Zihnin düşünce ve hâllerinin beden üzerindeki etkisine ilişkin mütekabil bilgiye gelince, tüm bilge hekimlerin hastalarına rejimlerini reçete ederken, tedavi ya da iyileşmelere yardımcı olacak ya da onları engelleyecek büyük kuvvete sahip olarak, *accidentia animi*'yi [zihnin arızı hâlleri] her zaman dikkate aldığını görürüz; ve özellikle de bu [bilgi], Tahayyüle –bunun hayal eden

¹⁹⁴ *Superstition*. Vickers bu kelimeye dair şu bilgiyi aktarır: “Le Doeuff (ed. cit. 327) bu terimin Bacon için sıklıkla Cicerocu ‘dinî gayretin bir aşırılığı’ anlamı taşıdığına dikkat çeker.” Bu anlamda “yobazlık” veya “fanatizm” de düşünülebilir.

¹⁹⁵ Bkz. Levililer 3.17, 7.22, 17.11.

¹⁹⁶ *De Augustis*'te buna “itaat talimi” de eklenir.

kişiye ait bedeni nasıl ve ne kadar değiştirdiğine– ilişkin büyük derinliğe ve değere sahip bir araştırmadır. Zira açıkça zarar verme gücü olmasına rağmen, bundan onun aynı derecede yardım etme gücüne sahip olduğu sonucu çıkmaz. Aynı şekilde, sağlıklı bir insanı aniden öldürebilecek kirli havalar olduğu için, hasta bir insanı aniden iyileştirebilecek çok etkili¹⁹⁷ havaların olması gerektiği sonucuna varılamaz. Ama bu kısmın araştırması, Sokrates’in dediği gibi, zor ve derin olduğundan, *Deloslu bir dalgıç* gerektirse de¹⁹⁸ büyük faydaya sahiptir. Ama tüm bu *de communi vinculo* [ortak bağa dair] bilgi, zihin ve beden arasındaki uyumlara ilişkin bilgi için, zihnin çeşitli yetilerinin bedeninin organlarında bulunduğu ve işgal ettiği yerleri ve haneleri inceleyen araştırma en gerekli olanıdır; bu bilgi denenmiştir ve tartışmalıdır ve çok daha iyi araştırılmayı hak eder. Zira aklı beyne, cesareti (ki buna gururla daha büyük bir karışıma sahip olduğu düşüncesiyle yersizce öfke demiştir) yüreğe, şehveti karaciğere yerleştiren Platon’un görüşü küçümsenmemelidir; ama kabul de edilmemelidir. Öyleyse (kendi dileğimizde ve tavsiyemizde olduğu gibi)¹⁹⁹ insan doğasının bütününe ilişkin araştırmayı, bilginin ayrı olarak ele alınması gereken bir kısmı olarak teşekkül ettik.

X. Fizyonomi, doğal rüyaların tabiri ve fizyonomi teorisinden oluşan genel bir insan doğası bilimi teşekkül eden Bacon, şimdi “özel beşeriyat”ın ilk dalını, yani insan bedeniyle ilgili bilgiyi incelemeye geçer. Bu, bedeninin arzu edilir dört hâli olan sağlık, güzellik, güç ve hazzla sırasıyla karşılık gelen tıp, kozmetik, atletizm ve zevk sanatlarını içerir. Tıp biliminde çok şey yapılabilir ama hatalar da kolayca yapılabilir. Dolayısıyla büyük bir dikkat gerektirir. Doğadaki her tözün insan bedeninde temsil edildiğini söyleyen Paracelsus kadar ileri gitmeden, yine de insan bedeninin tözünün son derece bileşik olduğunu kabul etmeliyiz. Öte yandan, ruh son derece basit bir tözdür ve sıklıkla maruz

¹⁹⁷ *Sovereign*. Yani ilaç ya da tedavi anlamında etkili.

¹⁹⁸ Diogenes Laertios, 2.22. Sokrates’in bunu Herakleitos’un bir eseri için söylediği rivayet edilir.

¹⁹⁹ Bkz. II.ix.1.

kaldığı rahatsızlıklar, doğası gereği kendisinininkinden çok yabancı bir töze yerleştirilmesinden kaynaklanır. Beden bileşik yapısından ötürü düzenini kolayca kaybeder. Hastalıkların büyük çeşitliliğinden ötürü, tıp sadece tahminden ibarettir ve dolayısıyla sahtekârlıklarla doludur. Tıbbın geri kalmışlığının bir başka nedeni de hekimlerin sadece tedavilerinin *sonucuna* göre değerlendirilmeleridir ve sadece deneyci bir hekim bir hastayı kazara iyileştirebileceğinden, şarlatan ve sahtekârlar genellikle becerikli hekimlere tercih edilir. Antikler tıp tanrısını büyücüler kraliçesinin kardeşi yapmakta oldukça haklıydılar. Hekim becerisi için takdir edilmediğinden doğal olarak kendisini mesleğinde geliştirmeye çalışmaz. Ancak insan zihninin güçleri o kadar büyüktür ki, hekimler yeterli çalışmayla tüm hastalıkları yenmeyi öğrenebilirler ve hastalıkların tedavisinin asıl bir amaç olduğu, Mesih'in otoritesi kadar eski mitoloji tarafından da tasdik edilir.

Ama hastalığın kaynağı, seyri ve tedavisiyle ilgili çalışmalarda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Hippokrates tarafından başlatılan özel vakaların kaydını tutma yöntemi akılsızca devam ettirilmemiştir. Karşılaştırmalı Anatomi ihmal edilmiştir ama onsuz insan bedeninin derin bilgisi imkânsızdır. İnsanlar, ölümle sona eren bu süreçlere aşına olmak için dirikesim uygulamalıdır. Bedendeki farklı ahlatın durumları incelenmeli ve her türlü olağanüstü hastalık, belirtilerine ve sonuçlarına göre sınıflandırılmalıdır. Hekimler bazı vakaların peşini umutsuz diye bırakarak, tiranlardan daha fazla değilse de bir o kadar çok insanı öldürmüştür. Ayrıca ölüm acılarını hafifletme yollarını da ihmal etmişlerdir. Özel hastalıklara özel reçeteler tahsis etmek yerine, gelgeç ve keyfi tedavi modelleri denerler ve bu nedenle sık sık başarısızlıkla karşılaşır- lar. Dükkânlarda hazır satılan ilaçlar özel vakaları karşılayacak şekilde hazırlanmamıştır. Hekimler, doğal şifalı sulara benzeyen ilaçlar yapmaya bile çalışmamıştır. Yapılması gereken, her hastalığın ilerlemesinin doğru bir şekilde incelenmesi ve tedavinin belirtilerdeki değişikliklere bilimsel olarak uyarlanmasıdır.

Estetiğe gelince, kişinin süslenmesi kadınsılıktan başka bir şey değildir; ama “temizlik imandan gelir” ve insanın topluma ve kendisine borçlu olduğu bir görevdir.

Atletizm, bedensel faaliyet ve dayanıklılık üretmek için tasarlanan her şeyi içerir. Bunlar üzerinde durmaya gerek yoktur. Bir insanın orta derecede faaliyete ve dayanıklılığa sahip olması yeterlidir. Bu konulardaki olağanüstü beceriye, geçim kaynağı olmadıkça, artık değer verilmez.

Zevk sanatlarıyla ilgili olarak, hazza aşırı bağıllık yozlaşmış bir çağın işaretidir ve Bacon bunu kendi çağında fark ettiğine üzüldür. Ama dinlenme eğitiminin bir parçasıdır.

Öğrenci Bacon'ın tıbbı tayin ettiği yere dikkat etmelidir. Onu ahlak bilimleri arasına koyar. Bizim ise onu doğa bilimleri arasında saymamız gerekir.

X.1. İnsan bedenine dair bilgi, atıf yaptığı insan bedeninin iyiliği gibi bölünür. İnsan bedeninin iyiliği dört türdür: Sağlık, Güzellik, Kuvvet ve Haz. Böylece bilgiler Tıp veya Şifa sanatı, Kozmetik denilen Süsleme sanatı, Atletizm denilen Faaliyet sanatı ve Tacitus'un haklı olarak *eruditus luxus* [eğitilmiş lüks]²⁰⁰ dediği Zevk sanatıdır. İnsan bedeninin bu tözü,²⁰¹ doğadaki her şey arasında, tedaviye en yatkın olan şeydir ama aynı zamanda bu tedavi hataya en yatkın olandır. Zira tözün inceliği hem büyük olanağa hem de kolay başarısızlığa neden olur ve dolayısıyla araştırma daha kesin olmalıdır.

X.2. Dolayısıyla Tıptan söz etmek ve biraz daha yükseğe çıkarak söyledigimize devam etmek gerekirse, İnsanın bir Mikrokozmos, dünyanın özeti ya da modeli olduğuna dair eski görüş,²⁰² Paracelsus ve simyacılar tarafından fantastik bir şekilde aşırıya kaçırılmıştır, sanki insan bedeninde, büyük dünyada var olan yıldızlar, gezegenler, mineraller gibi her türlü şeyle bağlantılı olması gereken bazı benzerlikler ve koşutluklar varmış gibi. Ama şu kadarı açıktır ki, doğanın ürettiği tüm tözler arasında insan bedeni en karmaşık olanıdır. Zira otların ve bitkilerin toprak ve suyla; hayvanların büyük ölçüde otlar ve meyvelerle; insanın hayvanların, kuşların, balıkların etile, otlar, tahıllar, meyveler, suyla

²⁰⁰ Tacitus, *Annales*, 16.18.

²⁰¹ *Subject*. Aşağıda sıklıkla kullanılan bu kelime *substance* (töz, varlık, şey) ile yakın anlamlıdır: "Bir şeyin oluştuğu veya yapıldığı töz" (*OED* s.v., 5). *Substance*: "Kendi başına varlığını sürdüren bir varlık; ayrı ya da farklı bir şey; böylece genellikle bir şey, varlık" (*OED* s.v., 2). *Substance* daha önce "varlık" olarak da çevrilmişti.

²⁰² Platon, *Timaios*, 43 vdd.

ve bu birçok şey onun yiyeceği ve besini hâline gelmeden önce onların çeşitli şekillerde değiştirilmiş, çeşnilendirilmiş, hazırlanmış hâlleriyle beslendiğini görürüz. Buna, hayvanların daha basit bir yaşam düzenine sahip olduklarını ve bedenlerini etkileyecek daha az duygu değişimine maruz kaldıklarını ekleyin; oysa insan köşkünde²⁰³ uyur, çalışır, duygulanır, sonsuz değişimler geçirir; ve tüm şeyler içinde en karmaşık kütleye sahip olanın insan Bedeni olduğu inkâr edilemez. Öte yandan Ruh, iyi ifade edildiği gibi, tözlerin en basit olanıdır:

Purumque reliquit

Aethereum sensum atque aurai simplicis ignem.

[“Esirî duyu saf ve katışıksız kalır: salt hava ve ateş.”]²⁰⁴

Böylece eğer *Motus rerum est rapidus extra locum, placidus in loco* [“şeyler yerlerinin dışında hızla hareket eder ve yerlerinde sakince hareket eder”] ilkesi doğruysa, bu şekilde²⁰⁵ yerleştirilmiş ruhun dinginlik bulmaması şaşırtıcı değildir.

Ama konumuza dönelim. İnsan bedeninin bu değişken bileşimi, onu bir araç olarak kolay bozulur hâle getirmiştir ve dolayısıyla şairler Apollon’da Müzik ve Tıbbi birleştirmekle iyi etmiştir.²⁰⁶ Çünkü tıbbın görevi, insan bedeninin bu incelikli arpını akort etmek ve onu uyuma geri getirmektir. Böylece tözün bu denli değişken olması, sanatı sonuçta daha tahmine dayalı hâle getirmiştir ve sanatın tahmine dayalı olması, sahtekârlığa çok daha fazla yer açmıştır. Zira hemen hemen tüm diğer sanatlar ve bilimler, sonuçlar ve olaylarla değil, edimler veya şaheser²⁰⁷ olarak adlandırabileceğim şeylerle değerlendirilir. Avukat dava-

²⁰³ Yani bedeninde.

²⁰⁴ Vergilius, *Aeneas*, 6.747. “Basit” (*simple*) “katışıksız” ve “karmaşık olmayan” anlamındadır.

²⁰⁵ Yani yerinin dışında.

²⁰⁶ Ovidius, *Dönüşümler*, 1.518 vdd.

²⁰⁷ *Masterpiece*. “Ustalık iş” anlamında.

nın konusuna göre değil, savunmasının gücüyle değerlendirilir. Gemideki kaptan yolculuğun talihıyla değil, rotasını doğru yönlendirmesiyle değerlendirilir. Ama hekim ve belki de politikacı yeteneğini gösteren belirli edimlere sahip değildir ve çoğunlukla olayla değerlendirilir ve hep doğurduğu sonuca göre. Zira bir hastanın sanatla mı, yoksa kazayla mı öldüğünü veya iyileştiğini veya bir devletin sanatla mı, yoksa kazayla mı korunduğunu veya yıkıldığını kim bilebilir? Ve dolayısıyla birçok kez sahtekâr ödüllendirilir ve erdemli insan eleştirilir. Hatta insanların zayıflığının ve sağlığının öyle olduğunu görürüz ki tahsilli bir hekimden önce genellikle bir şarlatan veya cadıyı tercih ederler. Ve dolayısıyla şairler, Aesculapius ve Circe'yi, her ikisi de şu dizelerde olduğu gibi, güneşin çocukları olan kardeşler yaptığında, bu aşırı aptallığı ayırt etmekte feraset göstermiştir:

Ipsa repertorem medicinae talis et artis

Fulmine Phoebigenam Stygias detrussit ad undas.

["(Jüpiter'in) kendisi böyle bir tıbbi becerinin mucidi

Phoebusoğlu'nu (Aesculapius)

yıldırımıyla Stygius'un sularına fırlatıp attı."]²⁰⁸

Ve yine,

Dives inaccessos ubi Solis filia lucos, etc.

["Güneşin zengin kızının (erişilmez) koruluklarının
(susmak bilmez şarkılarla yankılanmasını sağladığı) yerde."]²⁰⁹

Zira her zaman, kalabalığın görüşüne göre, cadılar ve kocakarılar ve sahtekârlar hekimlerle rekabet etmiştir. Peki sonuç ne olmuştur? Süleyman'ın daha yüksek bir vesileyle ifade ettiği gibi, hekimler kendi kendilerine şöyle demişlerdir: "Aptalların başına gelen

²⁰⁸ Vergilius, *Aeneas*, 7.772. Güneş = Apollon = Phoebus.

²⁰⁹ Vergilius, *Aeneas*, 7.11.

banaya da gelecekse, neden daha bilge olmak için çalışayım?”²¹⁰ Ve dolayısıyla genellikle mesleklerinden daha çok sevdikleri başka bir sanat ya da uygulamayla ilgilendikleri için hekimleri pek suçlayamam. Zira onların arasında antikacılar, şairler, beşeriyatçılar, devlet adamları, tüccarlar, ilahiyatçılar buluruz ve bunların her birinde kendi mesleklerinde olduğundan daha iyi tanınırlar ve hiç şüphesiz bu zeminde, sanatlarındaki vasatlık ve mükemmelliğin talihlerine maddi fayda veya itibar açısından hiçbir fark yaratmadığını görürler; zira hastaların zayıflığı, yaşamın tatlılığı ve umudun doğası, insanları tüm kusurlarıyla hekimlere bağımlı kılar.

Ama yine de sözünü ettiğimiz bu şeyler, küçük bir vesileyle çok miktarda tembellik ve kusur arasında doğan yöntemlerdir; zira eğer gözlemimizi harekete geçirecek ve uyandıracak olursak, bilindik örneklerde, *zihninin inceliğinin*,²¹¹ *maddenin ya da formun çeşitliliği* üzerinde ne kadar baskın bir güce sahip olduğunu görürüz. Yüzlerden ve çehrelerden daha değişken bir şey yoktur, yine de insanlar, onların sonsuz farklarını hafızalarında taşıyabilirler; hatta, birkaç renk kabuğu²¹² ve gözünün yardımıyla hayal gücü alışkanlığına sahip bir ressam, eğer önüne getirilmiş olsalardı, şimdiye kadar var olmuş, olan ve olabilecek tüm yüzleri taklit edebilir. Seslerden daha değişken bir şey yoktur, yine de insanlar onları da aynı şekilde kişisel olarak ayırt edebilirler; hatta bir soy-tarı ya da pantomimin istediği kadarını ifade edeceğini bulursunuz. Kelimelerin farklı seslerinden daha değişken bir şey yoktur, yine de insanlar onları birkaç basit harfe indirgemenin yolunu bulmuştur. Böylece bu labirentleri ve anlaşılmazlıkları besleyen şey, insan zihninin yetersizliği ya da kapasite eksikliği değil, onun uzak duruşu ya da yerleşimidir. Zira uzaktaki duyu yanılgılarla

²¹⁰ Vaiz 2.15.

²¹¹ Vickers, burada “zihin” olarak çevrilen *spirit*’in de yukarıda II.viii.3’te bahsedilen “nefes” anlamında kullanıldığına işaret eder, ama Spedding’in notunda belirttiği *understanding* (zihin) anlamı bağlama daha uygundur. *De Augustinis*’teki tartışmada bunu destekler.

²¹² Renk kabuğu.

dolu ama yakında kesin olduğu gibi, zihin de öyledir; çare, organı canlandırmak veya güçlendirmek değil, nesnenin daha yakınına gitmektir. Ve dolayısıyla hiç şüphe yok ki hekimler doğadaki gerçek yaklaşımları ve erişim yollarını öğrenip kullanırlarsa şairin dediği kadarını elde edebilirler:

*Et quoniam variant morbi, variabimus artes;
Mille mali species, mille salutis erunt.*

[“Hastalıklar değiştiğinden, sanatlarımızı değiştireceğiz.
Bin türlü hastalık var; bin tedavi yöntemi olacak.”]²¹³

Yapmaları gereken bu şeyi, sanatlarının asilliği hak eder ve bu Aesculapius’u Güneş’in oğlu –biri yaşamın pınarı, diğeri ikinci nehir– yaptıkları için şairler tarafından iyi betimlenmiştir; ama insan ruhu öğretisinin nesnesiyken, insan bedenini mucizelerinin nesnesi yapan Kurtarıcımızın örneğiyle sonsuz derecede daha onurlandırılmıştır. Zira onun onur ya da paraya dair (Sezar’a haraç ödemek için yapılan hariç²¹⁴) değil, sadece insan bedenini korumak, varlığını sürdürmek ve iyileştirmeye dair herhangi bir mucize yapmaya lütfettiğini okuruz.

X.3. Tıp (daha önce de söylediğimiz gibi) emek verildiğinden çok [üzerinde uzmanlık] iddia edilen ve yine de ilerletilmekten çok emek verilen bir bilimdir: bu emek, bana göre, ilerlemeden çok daire şeklinde olmuştur. Zira çok fazla yinelenme ama küçük bir artış buluyorum. Tıp vesileler veya itici sebeplerle birlikte hastalıkların nedenlerini, hastalıkların kendilerini belirtilerle birlikte ve tedavileri koruyucu araçlarla birlikte inceler. Bunun birçok eksiginden belirtmekte fayda olduğunu düşündüğüm birkaçını ve daha açık ve belirgin nitelikte olanları sıralayacağım ama bunu herhangi bir sıraya koymadan yapacağım.

²¹³ Ovidius, *Remedia amoris*, 525-26. Bacon ilk dizeyi uyarlayarak alıntılanmıştır.

²¹⁴ Matta 17.27. Wright, mucizenin Roma haracını değil, Tapınak vergisini ödemek için yapılmış olduğuna dikkat çeker.

X.4. *Narrationes Medicinales* [Tıp Tarihi]. Birincisi, Hippokrates'in eski ve ciddi dikkat gerektiren –hastalarının özel vakalarının ve bu vakaların nasıl ilerlediğinin ve iyileşme veya ölümle nasıl karara bağlandığının bir anlatısını kaydetme– uygulamasının devam ettirilmemesidir. Dolayısıyla sanatın babasında uygun bir örneğe sahip olduğumuzdan, yeni davaları ve kararları gelecek yargılara rehber olmaları için bildirmeye özen gösteren hukukçuların bilgeliği gibi yabancı bir örneği öne sürmeme gerek yok. Tıp Tarihinin²¹⁵ bu devamını eksik buluyorum; bunun ne her sıradan vakaya uzanacak kadar sonsuz olduğunu ne de yalnızca olağanüstü olanları kabul edecek kadar kısıtlı olduğunu anlıyorum. Zira tür olarak yeni olmayan pek çok şey tarz olarak yenidir ve eğer insanlar gözlemlemeye zahmet ederlerse, gözlemlemeye değer çok şey bulacaklardır.

X.5. *Anatomia comparata* [Karşılaştırmalı Anatomi]. Anatomi (Teşrih) tarafından yapılan araştırmada birçok eksik buluyorum, zira *organları*, onların *maddelerini*, *şekillerini* ve *dizilimlerini* araştırırlar ama *organların farklılıklarını*, *kanalların gizliliklerini*, *ahlatın yerlerini ya da yuvalarını* araştırmazlar ve *hastalıkların izlerini ve etkilerini* de büyük ölçüde ihmal ederler. Bu ihmalin sebebinin şu olduğunu sanıyorum: İlk araştırma bir veya birkaç teşrihe bakılarak tatmin edici bir açıklamaya ulaşabilir; ama ikincisi, karşılaştırmalı ve arızı olduğundan, birçok teşrihin gözden geçirilmesinden ortaya çıkmalıdır. Ve organların farklılığına gelince, iç organların yapısının dış yapı kadar farklılıklarla dolu olduğuna hiç şüphe yoktur ve bu, birçok hastalığın yakın nedenidir²¹⁶; bu gözlemlenmediği takdirde, hatalı olmayan ahlatla birçok kez çatışırlar; hata tam da organın ya-

²¹⁵ Burada “tarih” (*history*) “anlatı” ya da “tarihçe” anlamındadır. “Tıbbi Tarih” Hippokrates’e (MÖ 5. yy.) ya da onun okuluna atfedilen türden tıbbi vakaların anlatılarına/tarihçelerine karşılık gelir. Hippokrates’in bu konudaki eseri *De Epidemiis*’tir (Bulaşıcı Hastalıklar Üzerine).

²¹⁶ *Cause continent* (Lat. *causa continens*). Aşağıda bahsi geçecek Romalı hekim Celsus’tan bir alıntıdır.

pısında ve mekaniğinde olduğundan, değiştirici ilaçla giderilemez; bunun yerine alışılmış diyetler ve ilaçlarla uygun ve hafif hâle getirilmelidir. Ve kanallar ve gözeneklere gelince, daha ince olanların teşrihlerde görünmediği, çünkü canlı bedenlerde açık ve görünür olmalarına rağmen, ölü bedenlerde kapalı ve gizli olduklarına dair eski zamanlarda yapılan tespit doğrudur. Bu varsayıldığında, *anatomia vivorum*'un [canlı teşrihi, dirikesim] insaniyetsizliği Celsus²¹⁷ tarafından haklı olarak kınanmış olsa da bu gözlemin büyük faydası dikkate alındığında, onun tarafından hor görülerek tamamen terk edilmesi veya cerrahlığın arızı pratiklerine tayin edilmesi gerekmezdi; ama canlı hayvanların teşrihine pekâlâ kaydırılabilirdi ki bu, organlarının farklılığına rağmen, bu araştırmayı yeterince tatmin edebilir.

Ve ahlata gelince, genellikle teşrihlerde atık olarak atlanır; oysa ahlata organlarda ne tür boşluklar, yuvalar ve hazneler bulduklarını, farklı hiltın²¹⁸ bu şekilde yerleştiği ve kabul edildiğiyle birlikte, gözlemlemek çok gereklidir. Hastalıkların izleri ve bunların iç organlardaki tahribatına –apseler, ülserler, kesintiler, kangrenler, tükenmeler, büzülmeler, büyümeler, kasılmalar, çıkıklar, tıkanıklıklar, doygunluklar ve bunların yanı sıra taşlar, urlar, yumrular, kurtçuklar ve benzerleri gibi tüm olağandışı madde-ler– gelince, teşrihin vefat etmiş bir hastaya ait olması durumunda, bunlar çok sayıda teşrihle ve insanların çeşitli deneyimlerinin katkısıyla tam olarak gözlemlenmiş ve hem tarihsel olarak ortaya çıkışlarına göre hem de onlardan kaynaklanan hastalık ve belirtilere atıfla tıp sanatına uygun olarak dikkatlice ortaya konmuş olmalıydı; oysa şimdi bedenlerin açılmasının ardından özensizce ve sessizce geçiştirilirler.

X.6. *Inquisitio ulterior de Morbis insanabilibus* [Tedavi Edilemez Hastalıklar Üzerine Daha Fazla Araştırma]. Hastalıkların araştırmasında, birçoğunun tedavilerini –bazılarını doğaları ge-

²¹⁷ MS birinci yüzyılın ilk yarısında yaşamış Romalı hekim.

²¹⁸ “Ahlât”ın tekili. Bkz. I.i.3.

reği tedavi edilemez diye, diğerlerini ise tedavi dönemlerini geçmiş diye– terk ederler; öyle ki Sulla ve Triumvirler,²¹⁹ onların [= hekimlerin] cahil fermanlarıyla neden oldukları kadar çok insanı ölüme mahkûm etmemişti; ki bu ölümlerin sayıları dikkatten, Roma idam cezalarında olduğundan daha kolay kaçır. Dolayısıyla pek çok hastalığın veya hastalıkların şiddetli hâllerinin tam tedavilerini araştırmamalarını, onları tedavi edilemez ilan ederek bir ihmal yasası çıkarmalarını ve cehaleti itibarsızlıktan muaf tutmalarını bir eksiklik olarak belirtmekte tereddüt etmeyeceğim.

X.7. *De Euthanasia exterior* [Ötenazi Üzerine]. Ayrıca hekimin görevini sadece iyileştirmek değil, aynı zamanda ağrı ve sızıları hafifletmek olarak görüyorum ve bu tür bir hafifletme sadece iyileşmeye yol açabileceğinde değil, aynı zamanda yumuşak ve kolay bir intikal sağlamaya da hizmet edebileceğinden. Zira Augustus Caesar’ın kendisi için dilemeye alışık olduğu o *Euthanasia* [ötenazi] hiç de küçük bir nimet değildi²²⁰; ve bu ölümü doğal ve hoş bir uyku tarzında ve görünümünde olan Antoninus Pius’un ölümünde özellikle kaydedilmişti.²²¹ Aynı şekilde Epiküros hakkında, hastalığının umutsuz olduğuna karar verildikten sonra, midesini ve duyularını büyük miktarda şarap içerek boğduğu yazılmıştır; bunun üzerine bir epigram yapılmıştır: *Hinc stygi-*

²¹⁹ Lucius Cornelius Sulla’nın (MÖ 138-78) bahsi yukarıda I.vii.29’da geçmişti. 82-79 yılları arasında diktatörlük yaptığı sırada çok sayıda insanı ölüme mahkûm etmişti. “Triumvir” (Lat.) harfiyen “üç adam” demektir ve genel anlamında Roma devletinde çeşitli görevler ifa eden üç kişilik komisyonlara verilen addır. Özel anlamında, Jül Sezar’ın öldürülmesinden sonra MÖ 43-32 arasında ittifak yaparak Roma devletini birlikte yöneten Gaius Octavius (müstakbel imparator Augustus Caesar), Mark Antony ve Marcus A. Lepidus’un her biridir. Aslında bu yönetim Roma tarihinde İkinci Triumvirlik olarak bilinir (ilki Sezar, Pompey ve Crassus arasında kurulmuştu), ancak “Triumvir(lik)” tek başına kullanıldığında genellikle kastedilen bu ikincisidir.

²²⁰ Suetonius, *Sezarların Yaşamları*, “Augustus,” 99. *Euthanasia* harfiyen “rahat/kolay ölüm” anlamına gelir.

²²¹ Julius Capitolinus, *Historia Augusta*, Antoninus Pius, 12.

as ebrius hausit aquas: “Stygius suyunun acılığını tadacak kadar ayık değildi.”²²² Ama hekimler, aksine, hastalık umutsuz olarak görüldükten sonra, hastanın yanında kalmaktan özenle kaçınırlar; oysa, kanımca, ölümün acı ve ıstıraplarını kolaylaştırmak ve yatıştırmak için yanlarında kalarak becerilerini geliştirmelidirler.

X.8. *Medicinae experimentales* [Deneyisel İlaçlar]. Hastalıkların tedavileri göz önüne alındığında, belirli hastalıkların tedavilerine ilişkin uygun reçetelerde²²³ bir eksiklik buluyorum, zira hekimler reçeteleri üzerinde keyfi oynamalar yaparak –eklemeler, çıkarmalar, *quid pro quo* [muadil] ikameler– gelenek ve deneyimin meyvesini özel reçeteleriyle etkisiz hâle getirdiler ve böylece ilaca hükmederek ilacın hastalığa hükmetmesini engellediler. Zira tiryak ve *mithridatum* ve son zamanlarda *diascordium*²²⁴ ve birkaç tane daha dışında, kendilerini katı ve titiz bir şekilde hiçbir reçeteye bağlamazlar. Zira dükkânlarda bulunan satılık karışımlar [belirli hastalıklara] uygunluk için değil, hemen kullanım için yapılmıştır; zira bunlar arındırma,²²⁵ [tikanıkları] açma, ra-

²²² Bkz. Diogenes Laertios, 10.15-16. Latince alıntı Diogenes’in Epicurus için kendi yazdığı şiirin son dizesinin Johannes Sambucus’un (Antwerp, 1566) Latince çevirisindeki uyarlamasıdır.

²²³ Aşağıda sıklıkla kullanılacak olan bu kelime, “yemek tarif”ine bezer şekilde, “ilaç tarifi” olarak anlaşılmalıdır.

²²⁴ *Tiryak* (lat. *theriaca*; İng. *treacle*): “(Ar. *tiryāk* < Fars. *tiryāk* < Yun.) Hayvânî, nebâtî ve mâdenî maddelerin karışımından meydana gelen, sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bâzı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu mâcun, panzehir, antidot” (*Kubbealtı Lugatı*). “Tiryaki” Farsçada mecazen “afyon” anlamına gelen bu kelimenin türevidir. Adını Pontus kralı VI. Mithridates’ten (MÖ 135-63) alan *mithridatum* da tiryak gibi her derde deva olarak görülmüş genel amaçlı bir ilaçtır ve bir rivayete göre onun öncülüdür. “Tiryak” Nero’nun Yunan hekimi Andromachus (MS 1. yy.) tarafından geliştirilmiştir. *Diascordium*, yukarıda II.vii.5’in sonunda bahsi geçen İtalyan hekim Girolamo Fracastoro (1470-1553) tarafından icat edilmiş olup, *Teucrium Scordium*’un (Kurtluca) kuru yaprakları ile şifalı bitkilerden yapılan bir ilaçtır.

²²⁵ *Purging*. Kusturma ya da bağırsakları boşaltma.

hatlatma, değiştirme²²⁶ gibi genel amaçlara yöneliktir ve belirli hastalıklara pek uygun değildir. Ve deneyci hekimlerin²²⁷ ve kocakarıların tedavilerinde tahsilli hekimlerden birçok kez daha başarılı olmalarının nedeni budur, çünkü onlar ilaçlarına tutunmakta daha titizdirler. Dolayısıyla bulduğum eksiklik şudur: Hekimler, kendi *tahmini* ve *özel tariflerinin* yanı sıra, kısmen kendi pratiklerinden, kısmen kitaplarda bildirilen güvenilir sınanmış reçetelerden ve kısmen de deneyci hekimlerin geleneklerinden, belirli hastalıkların tedavisi için belirli *deneyisel ilaçlar* kaydetmemiş ve vermemişlerdir. Zira Roma devletinde, halka meyilli konsüller ya da senatoya meyilli tribünler en iyi bileşime sahip adamlar olduğu gibi,²²⁸ şimdi ele aldığımız konuda, tahsilli olup deneyimin geleneklerine meyledenler ya da deneyci olup tahsil yöntemlerine meyledenler en iyi hekimlerdir.

X.9. *Imitatio Naturae in Balneis, et Aquis Medicinalibus* [Kaplılarda ve Şifalı Sularda Doğanın Taklidi]. İlaçların ha-

²²⁶ *Altering*. Bu kelime Bacon'ın aşağıda II.x.5'te kullanacağı *alterative medicine* (değiştirici ilaç) ifadesiyle ilişkilidir. İsim olarak da kullanılan *alterative* kelimesi bu tür bir ilaç veya bu tür ilaçlara dayanan tedavi yöntemi anlamına gelir. Günümüzde kısmen "alternatif tıp" başlığı altında sayılabilecek türden bir tedavi yöntemi idi. Civa en yaygın kullanılan "ilaç"tı, ancak bunun dışında günümüzde taflan, saparna, mezeryon gibi şifalı sayılan bitkiler de kullanılmaktaydı.

²²⁷ *Empiric*. Harfiyen "deneyci" anlamına gelen bu kelime daha önce birkaç defa kullanılmıştı. Bu bağlamda tartışma için önemli olduğundan, kelimenin *OED*'deki ilgili anlamlarını aktarmak faydalı olacaktır: "A. *sif.* = muhtelif anlamlarda deneyci/deneyisel. B. *is.* 1. Eski çağ hekimleri arasında *Empirici* (Εμπειρικοί) adı verilen ve (*Dogmatici* [Dogmacılar] ve *Methodici*'ye [Yöntemciler] karşıt olarak) uygulama kurallarını felsefi teoriyi dışlayarak, tamamen deneyimden alan okulun bir üyesi. b. Tıpta ya da bilimin diğer dallarında sadece gözlem ve deneye dayanan biri. Ayrıca *mec.* 2. Hekimlik ya da cerrahlikta eğitimsiz bir pratisyen; şarlatan/sahte hekim." B1 anlamı aşağıda II.xiii.2'de kullanılır.

²²⁸ Konsüller senatoya hâkim soylu sınıfın haklarını, tribünler halkın haklarını gözetken üst düzey devlet görevlileriydi.

zırlanmasında, özellikle mineral ilaçların nasıl yüceltildiğini²²⁹ ve bunların dış uzuvlar için iç organlardan daha güvenli olduklarını düşününce, hiç kimsenin Doğal Kaplıcalar ve Şifalı Suları yapay olarak taklit etmeye çalışmamış olmasını tuhaf buluyorum ki bunların niteliklerini minerallerden aldıkları kabul edilir ve sadece bununla kalmaz, aynı zamanda özlerini²³⁰ kükürt, sülfat, demir veya benzeri gibi hangi özel mineralden aldıkları fark ve ayırt edilir. Bu öz yapay bileşimlere damıtılabilirse, bunların hem çeşitliliği artırılacak hem de orantılı karışımları daha fazla kontrol altına alınacaktır.

X.10. *Filum Medicinale, sive de vicibus Medicinarum* [Hekimin İpucu ya da İlaç Değiştirme Üzerine]. Ama niyetime ya da incelemenin uzunluğuna uygun olandan daha ayrıntıcı olmamak adına, bu kısmı bana çok önemli görünen bir eksikliği daha belirterek bitireceğim: Kullanımdaki reçeteler amaçlarına ulaşmak için çok kısadır; zira bence, herhangi bir ilacın, alımının veya kullanımının insan bedeni üzerinde herhangi bir büyük etki yapabilecek kadar etkili veya başarılı olabileceğini düşünmek boş umutlar besleyen bir görüştür. Yapılıp ya da sık yapılıp bir insanı doğa gereği tabi olduğu bir kötülükten kurtaracak konuşma muazzam olurdu. Doğada güçlü olan, sıra, ardışıklık, silsile ve uygulama değişikliğidir.²³¹ Bunlar reçete edilirken daha kesin bilgi ve riayet edilirken daha tutarlı itaat gerektirse de etkilerinin büyüklüğü

²²⁹ Paracelsus kastediliyor.

²³⁰ *Tincture*. Türkçeye “tentür” (“tentürdiyor” bundan gelir) olarak da geçmiş bu kelimenin sıradan anlamı boya veya renktir. Burada o zamanlarda simyada ya da kimyada kullanılan anlam kastedilir.

²³¹ *Order, pursuit, sequence, and interchange of application*. İlk üç kelime hemen hemen eş anlamlıdır. Vickers buradaki *order* (sıra) için “tutarlı bir tasavvur ya da plan,” *pursuit* (ardışıklık) için (hemen aşağıdaki *pursuance* ile eş anlamlı olarak) “istikrarlı uygulama” açıklaması yapar. Ama Bacon’ın buradaki ve aşağıda II.xix.1’deki kullanımındaki *pursuit* için *OED*’de verilen tanım “*succession, sequence, serial order*” şeklindedir. Oradaki kullanımda *order* ve *pursuit* “veya” bağlacıyla bağlanarak eş anlamlı gibi kullanılır. *Order* kelimesinin “sıra” anlamında kullanımı için ayrıca bkz. II.xxii.6.

bunu telafi eder. Ve her ne kadar hekimlerin günlük ziyaretlerinden tedavide bir takip²³² olduğu düşünülebilecek olsa da onların reçetelerine ve verdikleri şeylere bakıldığında, bunların herhangi bir kararlı tasarım veya plan olmaksızın, tutarsızlıklar ve irticalen bulunmuş araçlardan başka bir şey olmadığı görülecektir. Nasıl her düz yol cennete çıkmıyorsa, titiz ya da özenle riayet edilen reçetenin etkili olacağı söylenemez; ama *rehberliğin doğruluğu riayetin katılığından* önce gelmelidir.

X.11. Kozmetiğe gelince, kısmen sivil ve kısmen kadınsıdır, zira bedeninin temizliği her zaman Tanrı'ya, topluma ve kendimize gereken saygıdan kaynaklandığı düşünülmüştür. Yapay süslemeye²³³ gelince, sahip olduğu eksiklikleri fazlasıyla hak eder; ne aldatacak kadar güzel ne kullanılabilecek kadar elverişli ne de memnun edecek kadar sağlıklıdır.²³⁴

X.12. Atletizme gelince, bunun konusunu geniş açıdan alıyorum; yani ister *faaliyet* ister *dayanıklılık* olsun, insan bedeninin getirilebileceği herhangi bir yetenek unsuru olarak. Bedensel faaliyetin iki kısmı vardır: *kuvvet* ve *çabukluk*; aynı şekilde dayanıklılığın da iki kısmı vardır: *yokluklara ve aşırılıklara karşı direnç* ve *acıya ve ya eziyete tahammül*. Bunların uygulamalarını cambaz-

²³² *Pursuance*. Hekimlerin düzenli bir tedavi sistemini takip etmesi.

²³³ *De Augmentis*'ten bununla yüz boyama pratiğinin kastedildiğini anlıyoruz.

²³⁴ *Nor handsome to use, nor wholesome to please*. Spedding, Bacon'ın aslında şunu yazmayı kastetmiş olması gerektiğini belirtir: *nor handsome to please, nor wholesome to use*. Wright ve Vickers da Spedding'in bu notunu yorum yapmadan paylaşır. Spedding bu düzeltme önerisini *handsome* kelimesini "yakışıklı" ya da "güzel görünümlü" anlamında aldığı için düşünmüş olmalıdır. Eğer öyleyse, önerdiği düzeltme şu anlama gelir: "ne memnun edecek kadar güzel/yakışıklı ne de kullanılabilecek kadar sağlıklıdır." Öte yandan, *handsome* için *OED*'de bildirilen birincil ve eskimiş anlam "kullanışlı" ve "elverişli" ya da "uygun"dur ki Bacon aşağıda (II.xxii.4) ve diğer bazı eserlerinde kelimeyi zarf olarak bu anlamda kullanır. Kaldı ki *De Augmentis*'te *handsome* yerine *commodum* kelimesi kullanılmıştır ve Ellis bunu İngilizceye *convenient* (uygun, elverişli) olarak çevirmiştir.

larda, vahşilerde ve cezaya [= işkenceye] maruz kalanlarda görürüz. Hatta, önceki bölümlerin herhangi birine girmeyen başka bir yetenek varsa, örneğin, acayip bir nefes tutma gücü elde eden dalgıçlarda olduğu gibi, onu bu kısma atfediyorum. Bu şeylere ilişkin pratikler bilinir ama onlara ilişkin felsefe pek araştırılmaz; özellikle de sanırım, bunların ya öğretilemez doğal bir yetenekle ya da sadece, öğretilmekten ziyade emredilen, sürekli alıştırmayla elde edildiği sanıldığı için. Bu doğru olmasa da²³⁵ herhangi bir eksikliği belirtmekten çekiniyorum; zira Olimpiyat Oyunları çoktan geride kaldı ve bu şeylerde ortalama bir düzey fayda için yeterlidir; mükemmellikleri ise büyük ölçüde sadece para amaçlı gösteriye hizmet eder.

X.13. Duyusal Zevk Sanatlarına gelince, onlardaki en büyük eksiklik onları denetleyecek yasalara ilişkindir.²³⁶ Zira çok iyi gözlemlendiği gibi, erdemin büyüme çağlarında gelişen sanatlar askerî, erdem olgunlaştığında gelişen sanatlar liberal²³⁷ ve erdem düşüşte iken gelişen sanatlar zevke dairdir ve korkarım ki dünya-

²³⁵ *De Augmentis*'te "tamamen doğru olmasa da."

²³⁶ Spedding'in buraya eklediği not şöyledir: "Burada çeviride önemli bir ilavemiz var. Bacon, *Tahsil*'i yazarken Resim ve Müziği unuttu mu, yoksa onlara başka bir yer mi bulmak istedi, bir şey diyemem; ama *De Augmentis*'te onları Zevk Sanatları arasına dâhil eder ki bu cümleyi yazdığında bunu yapmayı amaçlamış olamaz. Onların tanıtıldığı pasaj şu minvaldedir: Zevk sanatları, der, duyuların kendileri kadar çoktur. Resim, Binalar, Bahçeler, Elbiseler, Vazolar, Mücevherler vesaireye ilişkin sayısız diğer ihtişamlı sanatlarla birlikte göze aittir; çeşitli ses, üfleme ve yaylı aygıtlarıyla müzik kulağa; ve tüm duyusal sanatlar arasında Görme ve İşitme ile ilgili olanlar en liberal olarak kabul edilir; zira bu iki duyu en saf ve en temiz olduğu gibi, onlara ait olan bilimler de en tahsilli olanlardır; her ikisi de Matematik tarafından hizmet görür ve birinin hafıza ve ispatlarla bir nebze ilişkisi vardır, diğeri ise ahlak ve zihnin/ruhun duygulanımlarıyla ilgilidir. Geriye kalan duyusal zevkler, kendilerine ait sanatlarla birlikte, lüks ve ihtişama daha yakın oldukları için daha az saygı görür. Kremler, parfümler, sofralar lezzetleri ve özellikle şehvet uyarıcıları, onları öğretecek bir ustadan çok, denetlemek için bir denetçiye ihtiyaç duyar; ve çok iyi gözlemlendiği gibi vs."

²³⁷ "Liberal" özgür insana yakışır anlamı taşır.

nın şu anki çağı bir miktar çarkın inişine denk gelmektedir. *Zevk* sanatlarına *hokkabazlık* pratiklerini de ekliyorum, zira duyuların aldanması duyusal zevklerden biridir. Dinlence oyunlarına gelince, onları sivil yaşama ve eğitime ait buluyorum. Ve zihnin meskeninden başka bir şey olmayan bedeni ilgilendiren o belirli Beşerî Felsefenin çoğu için bu kadar.

XI. Zihin biliminin iki dalı vardır: ilki zihnin veya ruhun özü, kökeni ve yasalarıyla, ikincisi ise onun yetileriyle ilgilenir. Bacon bu kısımda sadece ilk dalı ele alır ve öğrencilerin sayısına rağmen bu dalda tatmin edici sonuçlara ulaşılamamış olduğundan yakınır. Gerçekten de ruh doğaüstü bir şekilde yaratılmış olduğundan, uyduğu yasaların da doğaüstü olduğunu ve dolayısıyla ancak vahiy yoluyla keşfedilebileceğini varsaymak mantıklıdır. Zihin biliminin bu ilk dalının hakkında çok saçma şeyler düşünülen iki eki vardır: *kehanet* ve *büyüleme*. Kehanetin yapay ve doğal olmak üzere iki türü vardır. Yapay Kehanet bir işarete veya argümana dayanan bir tahmindir ve bu da tahminin pagan falcılığında olduğu gibi sadece bir tesadüfe veya bir astronom tarafından yapılan bir tutulma tahmininde olduğu gibi nedenlerin bilgisine dayanmasına göre iki türdür. Bu ikinci türden tahminlerin geçerliliği çeşitli bilimlerden incelenir. Doğal Kehanet ile, belirli koşullar altında zihnin sahip olması gereken öngörü kastedilir. Bu da yine iki türdür. İlk olarak, zihin kendi başına kaldığında ve dikkati dağılmadığında, geleceği görmesi beklenir, ki bu durumdakehanet *ilkseldir*. İkinci olarak, zihnin bazı kendinden geçmiş hâllerinde geleceğin ona Tanrı ve ruhlar tarafından açıklandığı düşünülür ki bu durumda kehanet *içe akış yoluyla*dır. Bacon kehanete daha önce dikkat çekmişti (II.i.4). *Büyüleme* ile, bir insanın tahayyül kuvvetiyle başkaları üzerinde uygulayabileceği etki kastedilir. Bu etkinin kapsamına ilişkin en olağandışı fikirler Paracelsus okulu tarafından savunulur. Ama tıpkı bir bedenin diğerine hastalık bulaştırabileceği gibi, bir zihnin diğerini etkileyebileceği fikri yeterince makul görünür. Tahayyülün böyle bir güce sahip olduğunu kabul edersek, onun nasıl artırılabilirliğini düşünmek önemlidir. Tılsımların ve törenlerin kullanımının, kötü ruhlarla bir sözleşmeye dayalı olarak değil, sadece tahayyülü etkileyerek onun gücünü artırdığı ve bu amaç için dürüst kullanılacakları kabul edilse bile, yine de Bacon onların kullanımının terk edilmesi gerekti-

ğini düşünür, zira insanlara Tanrı'nın buyruğu gereğince sadece alın teriyle elde edilmesi gereken o büyük sonuçlara, birkaç kolay törenin icrasıyla ulaşabileceklerini düşündürtür.

XI.1. Zihne ilişkin Beşerî Bilgiye gelince, biri *ruhun ya da zihnün özünü ya da doğasını*, diğeri *onun yetilerini ya da işlevlerini* araştıran iki kısımdan oluşur. Bunların ilkinine –ister *doğuştan* ister *dışarıdan eklenmiş* olsun– *ruhun kaynağı* ve *onun madde-nin yasalarından ne kadar muaf olduğu* ve *onun ölümsüzlüğü* ve daha pek çok noktaya ilişkin düşünceler aittir. Bunlar gayretli bir şekilde araştırılmaktan ziyade farklı şekillerde bildirilmiştir; böylece bu konuda katedilen mesafe düz bir yoldan çok bir labirentteymiş gibi görünür. Ama bu bilginin doğada bile şimdiye kadar olduğundan daha gerçek ve sağlıklı bir şekilde araştırılabileceği kanısında olsam da sonunda din tarafından sınırlandırılması gerektiğine inanıyorum, yoksa aldatma ve yanılgıya maruz kalacaktır. Zira yaratılıştaki ruhun özü, bir *producat*'ın takdisiyle göğün ve yerin kütesinden çıkarılmamış,²³⁸ doğrudan Tanrı'nın nefesini içine almıştır; ki bu nedenle *felsefenin konusu* olan *gök ve yer yasalarına* (arızı olmadığı takdirde) tabi olması mümkün değildir ve dolayısıyla ruhun doğası ve durumuna ilişkin hakiki bilgi, özü veren aynı nefesten gelmelidir. Ruha ilişkin bilginin bu kısmına iki ek vardır; bunlar, ele alındıkları şekliyle, hakikati tutuşturmak yerine masallar üretmiştir: Kehanet ve Büyüleme.

XI.2. Kehanet²³⁹ eski zamanlarda ve yerinde bir şekilde *yapay* ve *doğal* olarak ikiye bölünmüştür; bunlardan *yapay* olanı zihnün işaret ve alametler üzerinde sonuca vararak çıkarım yoluyla

²³⁸ Latince *produca(n)t* fiili, Kutsal Kitap'ın Vulgata çevirisinde, Yaratılış 1.20 ve 24'te geçer. Tanrı ilkinde suların, ikincisinde yerin/toprağın canlı varlıklar üretmesini emreder ("üretsin!"). *Producant* (çoğ.) sular için, *producat* (tek.) yer/toprak için kullanılır. Kelime Bacon'ın kullanımında genel olarak "yaratılış" anlamı taşır. Ayrıca bkz. yukarıda II.vii.5.

²³⁹ *Divination*. Yukarıda yine "kehanet" olarak çevrilen *prophecy*'den farklı olarak, *divination* pagan uygulamaları da kapsar.

bir tahminde bulunmasıdır; doğal olanı, zihin bir işaretin etkisi olmaksızın içsel bir güç aracılığıyla bir önseziye sahip olmasıdır. Yapay olan iki türdür: ya çıkarım *akli* nedenlerin türetilmesiyle birleştirilir ya da sadece *deneysel* etkinin bir tesadüfüne dayandırılır. Bunların ikincisi büyük ölçüde batıl inançtır: kurbanların incelenmesi, kuşların uçuşları, arıların üşüşmesi üzerine yapılan pagan gözlemler gibi ve Keldani Astrolojisi ve benzerlerinde olduğu gibi. *Yapay kehanete* gelince, bunun çeşitli türleri belirli bilgilere dağılır. Astronomun,²⁴⁰ kavuşum konumları, açılar, tutulmalar ve benzerlerine ilişkin tahminleri vardır. Hekimin, ölüm, iyileşme, hastalıkların belirtileri ve süreçleriyle ilgili tahminleri vardır. Politikacının da tahminleri vardır: *O urbem venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit!* [“Ah satılık bir kent ve bir alıcı bulursa, hemen düşecek!”].²⁴¹ Ki bunun önce Sulla’da, sonra Sezar’da gerçekleşmesi uzun zaman almamıştır. Ama bu tahminler şu an için konumuzun dışındadır ve kendi sanatlarına havale edilmelidirler.

Şimdi sözünü ettiğimiz şey, ruhun iç doğasından kaynaklanan kehanettir ve bunun iki türü ayırt edilmiştir: *ilksel* olan ve *içe akış* yoluyla olan. İlksel olan, zihnin kendi içine geri çekilip toplandığında ve bedeninin organlarına yayılmadığında, belli bir ölçü ve kapsamda önseziye sahip olduğu varsayımına dayanır; dolayısıyla bu en çok uykuda, kendinden geçmelerde ve ölümün yaklaştığı zamanlarda ortaya çıkar ve daha nadiren bilinçli algıda; ve zihnin büyük ölçüde kendine odaklanmasını sağlayan perhizler ve ritüeller tarafından sağlanır ve geliştirilir. İçe akış yoluyla kehanet, zihnin bir ayna gibi Tanrı’nın ve ruhların önceden bilmesinden ışık alması gerektiği düşüncesine dayanır ve aynı rejim²⁴² buna da yardımcı olur. Zira zihnin kendi içine çekilmesi, ilahî içe

²⁴⁰ Vickers: “Rönesans’ta ‘astronomi’ (gök bilimi) ve ‘astroloji’ çoğu zaman birbirinin yerine geçecek şekilde kullanılmaktaydı.”

²⁴¹ Sallustius, *Jugurtha Savaşı*, 35.10. Roma’nın bir zamanlar müttefiki olan Numidia kralı Jugurtha’nın (MÖ 160-104) rakibi olan kuzeni Massiva tarafından Roma için söylenmiştir.

²⁴² Yani “perhizler ve ritüeller.”

akışlara en yatkın durumdur; ama bu durumda buna, diğerinde olduğu gibi bir dinginlik ve sessizlik değil, (eskilerin *cinnet* olarak belirttiği²⁴³) bir coşku ve heyecan eşlik eder.

XI.3. Büyüleme²⁴⁴ tahayyül gücünün ve ediminin hayal edenin bedeni dışındaki bedenler üzerinde yoğunlaşmasıdır, zira diğerinden uygun yerde söz etmiştik.²⁴⁵ Bu konuda Paracelsus'un okulu ve sözde Doğal Büyünün takipçileri o kadar ölçsüz olmuştur ki tahayyül gücünü mucize yaratıcı inancın²⁴⁶ gücüyle bir tutacak kadar yüceltmişler. Olasılığa daha çok yaklaşan diğerleri, şeylerdeki ve özellikle bedenden geçen hastalıkların bulaşmasındaki gizli geçişleri göz önüne alarak duyuların aracılığı olmaksızın, ruhtan ruha bazı aktarımlar ve işlemler olmasının aynı şekilde doğaya uygun olması gerektiğini düşünür; Hâkim Ruha ve özgüvenin kuvvetine ve benzerlerine dair (şimdi hemen hemen popüler bir hâl almış) düşünceler buradan doğmuştur.²⁴⁷ Tahayyülün nasıl yükseltip pekiştirileceği bununla bağlantılı bir araştırmadır, zira pekiştirilmiş tahayyül gücü varsa, onun nasıl pekiştirileceğini ve yüceltileceğini bilmek önemlidir. Ve bu noktada, çarpık ve tehlikeli bir şekilde, Törenselsel Büyünün²⁴⁸ büyük

²⁴³ *Fury*. Krş. Ovidius, *Dönüşümler*, 2.640.

²⁴⁴ *Fascination*. Bacon'ın burada bahsettiği şeyin bir örneği, "nazar" ya da "kem göz"dür. Bkz. 9. Deneme, "Kıskançlık Üzerine," başlangıç.

²⁴⁵ Yani hayal gücünün hayal edenin bedeni üzerinde etkisinden; bkz. J. ix.3.

²⁴⁶ Krş. Matta 17.20.

²⁴⁷ Bacon bu paragrafta bahsettiği konuyu daha geniş bir şekilde *Sylvā Sylvarum*'un onuncu bölümünde ele alır. Burada *Mastering Spirit* (Hâkim Ruh) olarak bahsedilen şey hakkında, orada (Par. 940) şöyle denir: "Bir insanın bir başka insan üzerinde bir baskın ya da hâkim ruha sahip olduğu düşüncesi eskidir." Yine burada *the force of confidence* ("özgüvenin kuvveti") olarak bahsedilen şey hakkında, orada (Par. 943) şöyle denir: "Cüret ve özgüven sivil işlerde o kadar büyük sonuçlar doğurur ki bizzat pervasızlık ve ciddi niyet ve kararlılık ve ısrarın yanı sıra diğer insanların ruhlarının böyle kişilere gizlice bağlanması ve boyun eğmesi gibi bir şey olup olmadığı malul bir şekilde merak edilebilir."

²⁴⁸ *Ceremonial Magic*. Vickers: "Bir ritüelde çoğu zaman ifrit veya ruhları çağırarak uygulanan büyü."

bir kısmının mazereti gelir. Zira Törenler, Karakterler²⁴⁹ ve Tılsımların kötü ruhlarla zımnı veya sembole dayalı bir sözleşmeyle yürümediği, sadece onu kullanan kişinin tahayyülünü pekiştirmeye hizmet ettiği iddia edilebilir; tıpkı suretlerin, Roma kilisesi tarafından, onların önünde dua edenlerin düşüncelerini odakladığının ve bağlılıklarını artırdığının söylenmesi gibi. Ama kendi kanaatime gelirsek, tahayyülün bir gücü olduğu ve Törenlerin tahayyülü pekiştirdiği ve bu amaçla samimi ve bilinçli olarak kullanıldıkları kabul edilse bile, Tanrı'nın insana verdiği ilk buyruğa aykırı olduğu için onları gayrimeşru saymalıyım: *In sudore vultus comedes panem tuum* ["Ekmeğini alın terinle yiyeceksin!"].²⁵⁰ Zira Tanrı'nın insana emek karşılığında satın alınacağını ilan ettiği o soylu sonuçları birkaç kolay ve tembel törenle elde etmeyi önerirler. Bu bilgilerde herhangi bir eksiklik bildirmeyip sadece genel bir eksiklik bildireceğim: Bunların ne kadarının hakikat, ne kadarının abesle iştigal olduğu bilinmez.

XII. Bacon şimdi, sırasıyla akıl ve duygular ve irade ile ilgilenen zihin ve ahlak felsefesini ele almaya geçer. Tahayyülü ele alan özel bir bilim yoktur. Şiir tahayyülün bilimi değil, ürünüdür. Tahayyül gücünün incelemesi ya psikolojiye ya da retoriğe aittir. Gerçekten de tahayyül hem zihinsel hem de ahlaki yetilerle bağlantılı olduğundan, tahayyülün incelemesi zihin ve ahlak felsefesine ortak olmalıdır. Akıl tahayyülde temsil edilen nesneler hakkında düşünür ve arzumuzun nesneleri de tahayyülde temsil edilir. Tek fark, tahayyülün şeyleri akla doğru ve iradeye iyi olarak temsil etmesidir. Tahayyül her zaman bu ikincil rolle yetinmez, zira bazen akla baskın gelir. Zihin felsefesi, soyut karakterinden ötürü, çoğu insanın hoşuna gitmez; yine de tüm bilginin anahtarıdır ve zihin için mükemmel bir disiplindir. Buluş, muhakeme, hafıza ve bilgiyi iletme sanatlarını kapsar.

XII.1. İnsan Zihninin Yetilerine ilişkin bilimler iki türdür: biri Anlayışına ve Aklına, diğeri İrade, Arzu ve Duygusuna iliş-

²⁴⁹ Vickers: "Büyüsel işaretler (harfler ve sayılar)."

²⁵⁰ Yaratlış 3.19.

kindir; bunların ilki Önerme veya Hüküm, diğeri Eylem veya İcra üretir. Tahayyülün her iki alanda da –yargısal ve icracı alanlar²⁵¹– bir aracı veya *nuncius* [haberci, elçi] olduğu doğrudur. Zira Duyu, Akıl hüküm vermeden önce, Tahayyüle sevk eder ve Akıl, hüküm uygulanabilmeden önce, Tahayyüle sevk eder. Zira Tahayyül her zaman İradî Hareketten önce gelir. Sadece şu var ki Tahayyülün bu Janus’u²⁵² farklı yüzlere sahiptir, zira Akla dönük yüz Hakikatin izini taşır ama Eyleme dönük yüz İyinin izini taşır. Ama bunlar her şeye rağmen yüzdür:

Quales decet esse sororum.

[“(Yüzler) kız kardeşler gibi olmalıdır.”]²⁵³

Tahayyül salt bir haberci de değildir; mesaj görevi dışında, kendisine verilen veya en azından onun kendisine mal ettiği yetki hiç de küçük değildir. Zira Aristoteles’in şu sözü güzeldir: “Ruh bedeni efendinin köleyi yönettiği gibi yönetir; akıl ise tahayyülü bir yöneticinin hür bir yurttaşını yönettiği gibi yönetir,” ki o da kendi sırası geldiğinde yönetebilir.²⁵⁴ Zira İnanç ve Din meselelerinde Tahayyülümüzü Aklımızın üzerine çıkardığımızı görürüz; ki bu dinin zihne daima benzetmeler, simgeler, meseller, görüşler, rüyalar yoluyla erişmeye çalışmış olmasının nedenidir. Ve yine, belagat ve benzer nitelikteki diğer etkilemeler tarafından yapılan ve şeylerin hakiki görünüşünü boyayan ve gizleyen tüm iknalarda, Akla başlıca öneri Tahayyülden gelir. Yine de tam anlamıyla ya da uygun şekilde Tahayyüle ait herhangi bir bilim

²⁵¹ *The judicial and the ministerial*. “İcra” olarak çevrilen *ministerial* aynı zamanda “ast” ya da “yardımcı” anlamı taşır.

²⁵² Zıt yönleri bakan iki yüze sahip Roma tanrısı.

²⁵³ Ovidius, *Dönüşümler*, 2.14.

²⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, 1.5.1254b4 vdd. Metnin aslında, “tahayyül” yerine “arzu” kelimesi geçer. “O” zamirinin öncülü “hür yurttaş” ve dolayısıyla “tahayyül”dür.

bulamadığımdan, önceki sınıflandırmayı²⁵⁵ değiştirmek için bir neden göremiyorum. Zira Şiir söz konusu olduğunda, o, tahayyülün bir işi ya da görevinden ziyade bir zevki ya da oyundur. Ve onun işi olsa bile, şu anda tahsilin Tahayyül tarafından üretilen kısımlarından değil, Tahayyülü ele alan ve inceleyen bilimlerden söz ediyoruz. Tıpkı şimdi Aklın ürettiği bilgi türlerinden değil (zira bu tüm felsefeyi kapsar), Akıl yetisini ele alan ve araştıran türden bilgilerden söz edeceğimiz gibi: böylece Şiir doğru yerini almıştır. Tahayyül gücünün doğadaki gücüne ve onu pekiştirme tarzına gelince, onu en uygun şekilde ait olduğu *De Anima* [Ruh Üzerine] öğretisinde bahsetmiştik.²⁵⁶ Ve son olarak, Retoriğin konusu olan Tahayyül veya İmaya başvuran Akla gelince, onu Akli Sanatlara havale etmenin en iyisi olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla insan zihninin yetilerine ilişkin Beşerî Felsefenin, Akli ve Ahlaki olmak üzere iki kısmı olduğu şeklindeki önceki sınıflandırmayla²⁵⁷ yetiniyoruz.

XII.2. Beşerî Felsefenin akli olan kısmı, tüm bilgi alanları içinde, birçokları için, en az keyifli olandır ve onlara sadece karmaşık ve dikenli bir ağ gibi görünür. Zira doğru olarak söylendiği gibi, bilgi *pabulum animi*'dir ["zihnin gıdası"].²⁵⁸ Böylece insanların bu gıdaya olan iştahının doğasında, çoğu insan çöldeki İsrailoğullarının damak tadına ve midesine sahiptir: Göksel olmasına rağmen, daha az besleyici ve kuvvet verici görünen menden bıkılmış, [Mısır'daki] *ad ollas carniūm* ["et kazanlarına"] geri dönmek istemişlerdi.²⁵⁹ Böylece genel olarak insanlar, et ve kana bu-

²⁵⁵ Bkz. II.i.1.

²⁵⁶ Bkz. II.xi.3.

²⁵⁷ Bkz. II.xi.1.

²⁵⁸ Cicero, *Lucullus*, 127.

²⁵⁹ Mısır'dan Çıkış 16.3; Çölde Sayım 6-11.4. "Sözlükte 'ihسان etmek, nimet vermek; başa kakmak' anlamlarına gelen *menn* kökünden türetilen *men* İsrâiloğulları'na çölde verilen ve kudret helvası olarak bilinen yiyeceğin adıdır... Yunanca, Latince ve Batı dillerinde *man* veya *manna* (*manne*) olarak geçen kelimenin İbrânice ve Ârâmîce'deki karşılığı *mândır*." *TDV İslam Ansiklopedisi*, Men ve Selvâ md.

lanmış bilgilerden –insanların duygularının, övgülerinin, talihlerinin etrafında döndüğü ve meşgul olduğu Sivil Tarih, Ahlak, Politika– hoşlanırlar. Ama bu aynı *lumen siccum* [kuru ışık],²⁶⁰ çoğu insanın nemli ve yumuşak doğasını kurutur ve rahatsız eder. Ama şeylerden gerçek değerleri itibarıyla söz etmek için, Akli Bilgiler diğer tüm sanatların anahtarıdır; zira Aristoteles’in yerinde ve zarif bir şekilde söylediği gibi, “El Aletlerin Aletidir ve zihin Formların Formudur.”²⁶¹ Aynı şekilde, bunların da gerçekten Sanatların Sanatı olduğu söylenebilir. Sadece yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda teyit eder ve kuvvetlendirirler; tıpkı ok atma alışkanlığının sadece daha yakın bir isabeti sağlamakla kalmayıp aynı zamanda daha güçlü bir yayı çekmeyi sağlaması gibi.

XII.3. Akli Sanatlar dört tanedir ve atıf yaptıkları amaçlara göre bölünmüştür, zira insan emeği, ya *aranan* veya *önerilen* şeyi *bulmak* ya *bulunanı yargılamak* ya *yargılananı korumak* ya da *korunanı nakletmek* içindir. Böylece sanatın da dört tür olması gerekir: Araştırma veya Buluş Sanatı, İnceleme veya Yargılama Sanatı, Muhafaza veya Hafıza Sanatı ve İfade veya Nakil Sanatı.

XIII. Bacon şimdi akli sanatların ilkini, yani bilimde keşifler yapma sanatını ve argümanlar keşfetme sanatını içeren buluş sanatını ele almaya geçer. Bunlardan ilki eksiktir ve dolayısıyla hiçbir keşfin yapılmasına şaşmamak gerekir. Örneğin tıpta, bilinen hemen hemen her şeyin ya şans eseri ya da hayvanların alışkanlıkları gözlemlenerek öğrenildiği kabul edilir; akıl ya da yöntemle çok az şey yapılmıştır. Mantıkçıların tümevarımlarının hiçbir değeri yoktur, zira yetersiz deliller üzerine genelleme yaparlar. Nitekim delil aramamakla kalmayıp teorileriyle çelişen delillerle karşılaştıklarında, delillere rağmen teorilerini sürdürürler. Bazı doğru önermelerin tümevarım yoluyla ispatlandığı kabul edilse bile, *doğa biliminde* bunlardan hiçbir doğru çıkarım yapılamaz. Tasımlar hatasız ve çürütülemez olabilir ama insanların bilimsel tasavvurları yetersiz ve yanlış olduğu için değersizdirler. Bazı filozofların bilgiye ulaşma olasılığından şüphe etmiş olmasına şaşır-

²⁶⁰ Bkz. I.i.3.

²⁶¹ Aristoteles, *De Anima*, 3.8.

mayız. Ancak bilgi, doğru gözlemlene ve doğru akıl yürütme zahmetine katlananlar tarafından elde edilebilir.

Bacon, argümanlar keşfetme sanatı ile, bilgiyi uygulama fırsatları ortaya çıktığında, zaten sahip olduğumuz hatırlama ve uygulama sanatını kasteder. Bu, “buluş” adını almış olsa da tam anlamıyla bir buluş değildir. Bilginin bu hazır uygulaması ya *hazırlık* ya da *çağrışım* yoluyla elde edilebilir: yani ya sıklıkla tartışılan konulardaki argümanlarla zihnimizi doldurabiliriz –ya da öğrenmiş olduğumuz bir şeyin çağrışım yoluyla başka şeyleri çağrıştırması veya ileriki araştırmalarda bize rehberlik etmeye hizmet etmesi sağlanabilir. Zira keşif sanatı keşiflerle ilerler.

XIII.1. Buluş, biri Sanat ve Bilimlere ve diğeri Konuşma ve Argümanlara dair olmak üzere, birbirinden çok farklı iki türdür. Bunların ilkinin eksik buluyorum; bu bana öyle bir eksiklik gibi geliyor ki, sanki bir müteveffanın mülküne ilişkin bir envanter yapımında, *nakit para olmadığı* kaydedilmesi gerektiği gibi. Zira nasıl para diğer tüm malları tedarik edecekse, bu bilginin de geri kalan [bilgilerin] hepsini satın alması gerekir. Ve nasıl gemici pusulasının kullanımı ilk keşfedilmemiş olsaydı, Batı Hint Adaları²⁶² hiç keşfedilmemiş olurduysa –her ne kadar biri devasa bölgeler, diğeri küçük bir hareket olsa da– aynı şekilde buluş ve keşif sanatının kendisinin atlanması durumunda, bilimlerin daha fazla keşfedilmemesi tuhaf bulunamaz.

XIII.2. Bilginin bu kısmının eksik olduğu, bana göre açıkça gözler önündedir; zira ilk olarak, Mantık, Bilimleri veya Bilimlerin Belitlerini bulma iddiasında değildir ve bunu bir *cuique in sua arte credendum* [“her sanatkâra kendi sanatında güvenilmelidir!”]²⁶³ ile göz ardı eder. Ve Celsus hekimlerin deneyci ve dogmacı firkalarından söz ederken, bunu vahametle kabul eder:

²⁶² Günümüzde Bahamalar ve Antiller gibi Karayip denizini çevreleyen adaların tümü için kullanılan bu terim, Bacon’ın kullanımında, Amerika’nın Kristof Kolomb ve diğer 16. yüzyıl denizcileri tarafından keşfedilen kısımları anlamındadır.

²⁶³ Krş. Aristoteles, *Birinci Analitikler*, 1.30; *Büyük Etik*, 1.1.17.

“Önce ilaçlar ve tedaviler bulunmuş, sonra sebepler ve nedenler düşünülmüştür; yoksa önce nedenler bulunmuş ve onların ışığında ilaçlar ve tedaviler keşfedilmiş değildir.”²⁶⁴ Ve Platon’un *Theaitetos*’ta dikkat çektiği şey yerindedir: “Tikeller sonsuzdur ve daha yüksek genellemeler yeterince yön göstermez; ve sanatkârı²⁶⁵ acemiden farklı kılan tüm bilimlerin özü, her bir bilgi alanında gelenek ve deneyimden alınan ara önermelerdedir.”²⁶⁶ Ve dolayısıyla eşyanın buluşlarına ve kökenlerine dair konuşanların, onları sanattan çok şansa, insanlardan çok hayvanlara, kuşlara, balıklara, yılanlara atfettiklerini görürüz.

*Dictamnium genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.*

[“Anası (Venüs) Girit’in İda dağından tüylü yapraklı
ve mor çiçekli bir kekik sapı kopardı;
yaban keçilerin bilmez değildir o otlar,
(zira onlardan medet umarlar,
kanatlı oklar arkalarına saplandığında.”]²⁶⁷

Böylece (eski çağlarda mucitler kutsandığından), Mısırlıların tapınaklarında bu kadar az insan putu olması, hemen hemen hepsinin hayvan olması şaşılacak bir şey değildi:

²⁶⁴ Celsus, *De re medica*, 1.1.

²⁶⁵ *Arts-man*. “Liberal sanatlara vâkıf biri, bir bilgin.” (*OED* s.v., 2).

²⁶⁶ Wright: “*Theaitetos*’a atıf hatadır. Latince *Plato non semel innuit* [Platon’un birçok kez ima ettiği gibi] olarak daha genel bir şekilde ifade edilerek düzeltilmiştir. Bacon belki *Philebos* 17’yi düşünüyordu.”

²⁶⁷ Vergilius, *Aeneis*, 12.412-15.

*Omnigenumque Deum monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum et Venerem, contraque Minervam, etc.*
[“(Kleopatra’nın) her türden ucube Tanrısı ve havlayan Anubis,
Neptün ve Venüs’e karşı ve Minerva’ya karşı, silahlarını
doğrultmuş duruyor.”] ²⁶⁸

Ve eğer Yunan geleneğini daha çok seviyorsanız ve ilk buluşları insanlara atfediyorsanız, yine de Prometheus’un çakmaktaşlarına ilk vurduğunda kıvılcım beklediğine inanmak yerine, önce çakmaktaşlarına vurduğuna ve kıvılcıma hayret ettiğine inanmanız gerekir; ve dolayısıyla Batı Hintli Prometheus’un, ²⁶⁹ ilk vesileyi veren çakmaktaşının nadir olması nedeniyle, Avrupalılarla hiçbir iletişimi olmadığını görürüz. Böylece insanlar şimdiye kadar sanatların ve bilimlerin buluşu için mantıktan ziyade, genel olarak şansa veya başka bir şeye borçlu olmuştur: cerrahlık için bir yaban keşisine, müzik için bir bülbüle, tıbbın bir kısmı için İbis’e veya topçuluk için fırlayıp açılan tencere kapağına. Vergilius’un tarif ettiği buluş biçimi de pek farklı değildir:

*Ut varias usus meditando extunderet artes
Paulatim.*

[“Deneyim düşünce aracılığıyla muhtelif sanatları
çekiçle döver gibi
yavaş yavaş ortaya çıkarabilir.”] ²⁷⁰

Zira kelimelere iyi dikkat ederseniz, bu, yabani hayvanların kabiliyeti dâhilinde olan ve onların kullandığından başka bir yöntem değildir; ki bu, *varlığın korunmasının mutlak bir zorunluluğu tarafından talep edilen ve dayatılan bir şeye yönelik sürekli ola-*

²⁶⁸ A.g.e., 8.698-99.

²⁶⁹ Batı Hint Adaları (*West Indies*), Karayip Denizi’ni kuşatan Bahamalar, Büyük Antiller ve Küçük Antiller olmak üzere üç takımadadan oluşur. *Batı Hintli Prometheus*: “Batı Hint Adaları’nda ateşi keşfeden insan” (Selby).

²⁷⁰ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 1.133.

rak çabalama veya onu sürekli olarak uygulamadır. Zira Cicero çok doğru bir şekilde şöyle der: Usus uni rei deditus et naturam et artem saepe vincit [“Sürekli olarak tek bir şeye adanan uygulama çoğu zaman doğanın ya da sanatın yapabileceğinden çok daha fazlasını yapar”].²⁷¹ Ve dolayısıyla insanlar için şu söylenirse–

Labor omnia vincit

Improbis, et duris urgens in rebus egestas.

[“Durmak bilmez emek

ve zor şartlarda zaruretin bastırması her şeyi aştı.”]²⁷²

–aynı şekilde hayvanlar için de şu söylenir: *Quis psittaco docuit suum χαῖρε?* [“Papağana *merhaba* demeyi kim öğretti?”]²⁷³ Susamış kuzguna, içinde su gördüğü oyuk bir ağaca su yükselsin ve ona yaklaşabilsin diye çakıl atmaya kim öğretti?²⁷⁴ Arıya böylesine uçsuz bucaksız bir hava deryasında uçmayı ve çiçekli bir çayırdan çok uzaktaki kovanına giden yolu bulmayı kim öğretti? Karıncaya, yuvasına gömdüğü her tahıl tanesini, köklenip büyümesini diye ısırmasını kim öğretti?²⁷⁵ Sonra, aşırı zorluğu ifade eden *extundere* [çekiçle döver gibi ortaya çıkarmak] kelimesini ve aşırı yavaşlığı ifade eden *paulatim* [yavaş yavaş] kelimesini ekleyin²⁷⁶ ve kendimizi bir zamanlar olduğumuz yerde, hatta Mısırlıların tanrıları arasında buluruz; buluş konusunda Akıl yetisine çok az şey kalır ve Sanatın görevine hiçbir şey kalmaz.

XIII.3. İkinci olarak, mantıkçıların sözünü ettiği ve Platon’a aşına olduğu anlaşılan tümevarım aracılığıyla bilimlerin İlkelere ve ilkelerden çıkarım yoluyla ara önermelerin bulunduğu iddia edilir ama onların tümevarım biçimi tamamen kusurlu ve

²⁷¹ Cicero, *Pro Balbo*, 45.

²⁷² Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 1.145-46.

²⁷³ Persius, *Saturae*, Prol. 8.

²⁷⁴ Plinius, *Naturalis Historia*, 10.43.

²⁷⁵ A.g.e., 11.30.

²⁷⁶ Hemen yukarıda Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 1.133’ten yapılan alıntıda kullanılan kelimeler.

yetersizdir. Hatta Sanatın görevi Doğayı tamamlamak ve yüceltmekken, onlar doğaya haksızlık etmiş, kötü davranmış ve kara çalmış oldukları için bu konudaki hataları daha fenadır. Zihnin bu mükemmel bilgi çiyini –şairin sözünü ettiği gibi, *Aerei mellis coelestia dona* [“göğün armağanı, havadan gelen bal”]²⁷⁷ – onu çayırın ve bahçenin çiçekleri gibi doğal ve yapay tikellerden damıtıp çıkararak nasıl topladığını dikkatlice gözlemleyecek kişi, kendi zihninin doğa gereği onların tarif ettiğinden çok daha iyi bir tümevarım yürüttüğünü ve gerçekleştirdiğini görecektir. Zira *çelişik örnek olmaksızın tikellerin bir sayımı temelinde* sonuca varmak *bir sonuç değil*, bir tahmindir; zira (birçok konuda) bir tarafın görünen tikelleri temelinde, karşı tarafta görünmeyen başka tikellerin olmadığını kim temin edebilir? Samuel huzuruna getirilen İşay’ın oğullarıyla yetinip [o sırada] tarlada olan Davut’u ihmal etmiş olsaydı, bundan farklı olmazdı.²⁷⁸ Ve bu biçim (doğru söylemek gerekirse) o kadar kabadır ki, bu şeylerle ilgilenen akıllı dehaların *teorilerine* ve *dogma sistemlerine* acele etmeleri ve tikellere karşı buyurgan ve küçümseyici olmaları söz konusu olmasaydı, onu dünyaya sunmaları mümkün olmazdı; tikelleri kullanma tarzları öyleydi ki onları, hakiki kullanımları ve hizmetlerinden ziyade, sadece *lictors* ve *viatores* –emir erleri ve yol açıcılar olarak– *ad summovendam turbam* [kalabalığı açmaya yönelik], fikirlerine yol ve yer açmak için kullanmışlardı. Baştan çıkmanın ayak izlerinin ilahî ve beşerî hakikatte nasıl aynı olduğunu görmek, elbette bir insanda dinî bir hayret uyandırabilir; zira ilahî hakikatte insanın bir çocuk gibi olmaya dayanamayacağı gibi, beşerî hakikatte de (sözünü ettiğimiz) tümevarımlara ilgilenmeyi ikinci bir bebeklik ya da çocuklukmuş gibi saymışlardır.

XIII.4. Üçüncü olarak, bazı İlkeler veya Belitlere doğru bir şekilde varıldığını kabul edelim ama yine de doğa söz konusu olduğunda, Ara Önermelerin onlardan Tasım yoluyla, yani *sinama*

²⁷⁷ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 4.1.

²⁷⁸ 1 Samuel 16.1-13.

ve bir ara terimdeki ilkelere indirgeme yoluyla çıkarılamayacağı kesindir.²⁷⁹ Ahlak felsefesi, hukuk ve benzerleri ve hatta ilâhiyat gibi popüler bilimlerde (çünkü Tanrı en basit olanın kapasitesine ayak uydurmayı uygun görür), bu biçimin yararlı olabileceği doğrudur; ve aynı şekilde doğa felsefesinde, argüman veya yeterli sebep yoluyla, *quae assensum parit, operis effoeta est* [“onay sağlar ama hiçbir iş göremez”]. Ama doğanın ve işlemlerin karmaşıklığı bu bağlara zincirlenmeyecektir, zira Argümanlar Önermelerden ve Önermeler Kelimelerden oluşur ve Kelimeler şeylerin Popüler Mefhumlarının cari simgeleri veya işaretleridir. Eğer bu mefhumlar tikellerden kabaca ve değişken bir şekilde toplanırsa, argümanların sonuçlarının ya da önermelerin doğruluğunun gayretli bir şekilde incelenmesi bu hatayı asla düzeltemez; hata (hekimlerin dediği gibi) ilk sindirim işlemindedir.²⁸⁰ Ve dolayısıyla o kadar çok mükemmel filozofun Şüpheli ve Akademik²⁸¹ olması ve herhangi bir bilgi veya anlayış kesinliğini reddetmesi ve insanın bilgisinin sadece görünümlere ve olasılıklara uzandığı görüşünde olması sebepsiz değildi. Sokrates’te bunun bir ironi biçiminden –*Scientiam dissimulando simulavit* [“cehalet kisvesi altındaki bir bilgi gösterisi”]– başka bir şey olmadığına inanıldığı doğrudur: zira bilgisini abartmak için bilgisini küçümserdi²⁸²; Tiberius’un başlangıçtaki eğilimi gibi, hükmedecek ama

²⁷⁹ “Tasım” (*syllogism*) “kıyas” olarak da bilinir.

²⁸⁰ *First digestion* (ya da *concoction*) eski fizyolojide mide ve bağırsaklarda gerçekleşen ilk sindirim işlemi anlamına gelmekteydi. Bunun dışında ikinci ve üçüncü sindirim işlemleri vardı. Burada olduğu gibi mecazi kullanımda “ilk aşamada” anlamı taşır. Sindirimin ilk aşamasında gerçekleşen bir hatanın ikinci ve üçüncü aşamalarda düzeltilemez olduğuna inanılırdı. Krş. *Novum Organum*, 1.30.

²⁸¹ Platon’un Akademisi’nde MÖ 3. ve 2. yüzyıllarda Arkesilaos ve Karneades’in dönemlerinde hâkim olan ve “Yeni Akademi” (hemen aşağıda “sonraki Akademi”) olarak bilinen şüpheli öğretinin takipçileri.

²⁸² *De Augmentis*’te bu son ifadeye dair şu açıklama vardır: bilmediği şeyi de biliyor sanılsın diye, bildiği açık olan şeyi bilmiyormuş gibi yapıyordu. Krş. Cicero, *Lucullus*, 15.

bunu kabul etmeyecekti.²⁸³ Ve Cicero'nun benimsediği sonraki Akademi'de de *akatalepsia* [bilinemezlik]²⁸⁴ hakkındaki bu görüş (sanırım) samimi bir şekilde kabul edilmemişti: zira konuşmanın çeşitliliğinde üstün olanların tümü, belagatlerine ve akıl yürütmelerinin çeşitliliğine en uygun olarak bu fırkayı seçmiş görünüyor; bir hedefe giden yolculuklardan çok, zevk amaçlı gezintiler gibi. Ama elbette her iki Akademi'ye²⁸⁵ de dağılmış birçok kişi onu samimiyet ve dürüstlikle²⁸⁶ kabul etti. Ama başlıca hataları aldanmayı duyulara bağlamalarıydı. Oysaki duyular, bana göre, (onların tüm eften püften itirazlarına rağmen), her zaman dolaysız olmasa da karşılaştırma yoluyla, araçlar yardımıyla ve duyu için çok ince/karmaşık olan şeyleri duyu tarafından kavranabilir kılma²⁸⁷ ve diğer benzeri yardımlar yoluyla kesin bilgi vermek ve hakikati bildirmek için gayet yeterlidir. Hâlbuki aldanmayı *zihinsel güçlerin zayıflığına ve duyuların bildirimlerini toplama ve onların temelinde sonuç çıkarma biçimine* bağlamaları gerekirdi. Bunu insanın zihnini küçümsemek için değil, onu yardım aramak için harekete geçirmek için söylüyorum, zira hiçbir insan ellerinin kararlılığıyla düz bir çizgi veya mükemmel bir daire çizecek kadar becerikli ve deneyimli olamaz ama bu bir cetvel veya pergel yardımıyla kolayca yapılabilir.

XIII.5. *Experientia literata, et interpretatio Naturae* [Yazılı Deneyim ve Doğanın Yorumu]. Bunun ardından, buluşun bilimlerin buluşuyla ilgili bu kısmını ikiye ayırarak (Tanrı'nın izniyle)

²⁸³ Tacitus, *Annales*, 1.7.11.

²⁸⁴ Harfiyen "tam kavrayıştan yoksun olma" ya da "kavranabilir olmama." *OED*'ye göre, yakın anlamlı *agnostisizm* zihinsel yetiye atıf yaparken, *akatalepsia* bilinebilir olmayan nesnenin bir özelliğidir. Krş. *Novum Organum*, 1.37, 67.

²⁸⁵ Yani eski ve yeni Akademi.

²⁸⁶ *In subtilty and integrity*. Wright *De Augmentis*'teki mukabil *simpliciter et integre* ifadesine binaen, buradaki doğru okumanın muhtemelen *subtilty* değil, *simplicity* (samimiyet) olduğunu belirtir.

²⁸⁷ *De Augmentis*'te bunun (duyular için çok ince/karmaşık şeyleri duyularla kavranabilir kılma) deneyler yoluyla yapılabileceği belirtilir.

öne sürmeyi amaçlıyorum. Bunların birine *Experientia literata* [Yazılı Deneyim] ve diğerine *Interpretatio Naturae* [Doğanın Yorumu]²⁸⁸ adını veriyorum: ilki ikincisinin bir derecesi ve ön aşamasıdır. Ama üzerlerinde çok uzun durmayacağım gibi, bir vaat üzerine çok büyük konuşmayacağım.

XIII.6. Konuşmanın veya argümanın buluşu tam anlamıyla bir buluş değildir,²⁸⁹ zira bulmak, bilmediğimiz şeyi keşfetmektir, yoksa zaten bildiğimizi şeyi akla geri getirmek veya çağırmak değildir ve bu buluşun kullanımı, *zihnimizin zaten sahip olduğu bilgiden, incelemeye aldığımız amaca uygun olabilecek şeyleri önümüze çıkarmak veya çağırmaktan* başka bir şey değildir. Böylece bu, doğru konuşmak gerekirse, *buluş* değil, bir uygulaması olan *Hatırlama* veya *Çağırışım*dır; ki üniversitelerin bunu yargıda bulunmanın önüne değil, ardına koymasının nedeni budur. Yine de bir geyiğin avlanması, onun ormanda ya da etrafı kapalı bir parkta olmasına bakılmaksızın, Av olarak sayıldığını ve bu adı zaten almış olduğunu dikkate alarak buna buluş denilmesini kabul edelim ama bir şartla: Bu buluşun kapsamının ve amacının, bilginin eklenmesi ya da genişletilmesi değil, hazır olması ve mevcut kullanımı olduğu anlaşılmalı ve ayırt edilmelidir.

XIII.7. Bilginin bu hazır kullanımını sağlamak için iki yol vardır: Hazırlık ve Çağırışım. Bunların ilki Bilginin bir kısmı gibi görünmez, zira herhangi bir sistematik tahsilden ziyade çalışkanlıktan oluşur. Ve bu konuda Aristoteles, kendi zamanına yakın olan sofistlerle nükteli ama iğneleyici bir şekilde alay eder: “Sanki ayakkabıcılık sanatında uzman birinin ayakkabı yapmayı öğretmek yerine, sadece her türlü tarzda ve numarada bir dizi ayakkabıyı hazır bir hâlde sergilemesi gerekiyormuş gibi hareket ettiler.”²⁹⁰ Ama yine de buna yanıt olarak, bir ayakkabıcının dükkanında ayakkabısı yoksa, sadece sipariş aldığı anda çalışırsa müş-

²⁸⁸ *Interpretatio Natura, Novum Organum*’un konusudur.

²⁸⁹ Retorik sanatının ilk aşaması olarak “buluş”tan (*invention*) yukarıda II.İt-haf.12’de söz edilmişti.

²⁹⁰ Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*, 34.184a.

terisinin az olacağı söylenebilir. Ama Kurtarıcımız, İlahî Bilgiden söz ederken şöyle der: “Göklerin krallığı hem yeni hem eski erzak çıkaran iyi bir hane reisi gibidir.”²⁹¹ Ve eski retorik yazarlarının, savunma vekillerinin en sık kullandıkları Konuları mümkün olan tüm çeşitlilikte ele almaya hazır olmaları gerektiğine dair bir düstur koyduklarını görürüz; yani hakkaniyete karşı yasanın lafzi yorumlanması lehinde konuşmak ve bunun tersini yapmak; ve delile karşı karineler ve çıkarımlar lehinde konuşmak ve bunun tersini yapmak. Ve uzun bir deneyimin eğittiği Cicero’nun kendisi, kişinin hakkında konuşma fırsatı bulacağı her şeyi, (eğer üşenmezse) aslında önceden düşünüp *in thesi* [önergeler olarak] ele alabileceğini açıkça ifade eder; öyle ki, belirli bir durumla karşılaştığında, kişilerin isimlerini, zamanlarını ve yerlerini ve bu tür diğer koşulları eklemekten başka yapacak bir şeyi kalmayacaktır.²⁹² Aynı şekilde Demosthenes’in çalışkanlığını ve kesinliğini de görürüz: iyi bir izlenim bırakmak için davalara giriş ve erişimin sahip olduğu büyük kuvvete ilişkin olarak, söylevler ve konuşmalar için önceden hazırlanmış bir dizi önsöze sahipti. Tüm bu otoriteler ve emsaller zengin bir gardırobu bir çift makasla değiştirmemizi isteyen Aristoteles’in görüşüne ağır basabilir.

XIII.8. Ama bu tedarikin veya hazırlık erzakının toplanmasının doğasına gelince, bu konu hem mantık hem de retorik için ortak olmasına rağmen, yine de ilk gündeme geldiği burada ona bir giriş yaptıktan sonra, daha fazla tartışmasını retoriğe bırakmanın uygun olduğunu düşünüyorum.²⁹³

XIII.9. Buluşun Çağrışım adını verdiğim diğer kısmı, zihnimizi daha önce topladığı bilgileri onları kullanabilelim diye geri getirmeye ve sunmaya sevk edebilecek belirli *notlara* veya *Temalara*²⁹⁴ bizi havale eder ve yönlendirir. Bu kullanım (doğru bir şekilde anlaşıldığında) sadece başkalarıyla makulce tartışmak için

²⁹¹ Matta 13.52.

²⁹² Cicero, *Orator*, 44-6; *De oratore*, 2.137-147.

²⁹³ Bkz. aşağıda II.xviii.7.

²⁹⁴ *Marks or places*. *Marks* “işaretler,” *places* (Lat. *loci*) “yerler” anlamı da taşır.

argüman sağlamaya değil, aynı zamanda kendi içimizde doğru sonuca varmak için yargımıza hizmet etmeye yöneliktir. Bu Temalar sadece buluşumuzu tetiklemeye değil, aynı zamanda araştırılmamızı yönlendirmeye de hizmet eder. Zira akıllıca sorgulama yetisi bilginin yarısıdır. Platon'un dediği gibi, "Arayan kişi aradığını genel bir mefhum olarak bilir, yoksa onu bulduğunu nasıl bilecektir?"²⁹⁵ Ve dolayısıyla Öngörünüz ne kadar kapsamlıysa, arayışınız o kadar doğrudan ve kısa olur. Ama zaten bildiğimiz şeylerden ne üreteceğimize yardım edecek olan Temalar, aynı zamanda, eğer önümüzde deneyimli biri olsaydı, hangi soruları soracağımıza; ya da bize öğretecek kitaplarımız ve yazarlarımız varsa, hangi noktaları araştırıp düşüneceğimize de yardım edecektir; bu nedenle, üniversitelerin Temalar²⁹⁶ dediği buluşun bu kısmının eksik olduğunu bildiremem.

XIII.10. Bununla birlikte, Temalar *genel* ve *özel* olmak üzere iki türdür. Genel olana dair konuştuk; ama özel olan, ona bazıları tarafından değinilmiş olsa da genellikle sanata uygun olmadığı ve değişken olduğu için reddedilmiştir. Ama üniversitelerde çok fazla hüküm süren eğilimi (hâkim oldukları birkaç şeyde gereksiz yere ince eleyip sık dokumak ve gerisini reddetmek) bir kenara bırakarak, özel Temaları, yani her belirli bilgi alanındaki buluş ve araştırma konularını veya talimatlarını çok faydalı şeyler olarak kabul ediyorum. Bunlar Mantık ile bilimlerin içeriğinin bir karışımıdır. Zira bunlarda şu geçerlidir: *Ars inveniendi adolescit cum inventis* ["her buluş, buluş sanatını ilerletir"]. Zira bir yolda giderken sadece yolun geçilen kısmını tamamlamakla kalmayız, aynı zamanda yolun kalan kısmının daha iyi bir görüşünü elde ederiz; böylece bir bilimdeki her ilerleme derecesi, sonrakilere bir ışık tutar; bu ışığı araştırma sorularına ya da konularına getirerek güçlendirirsek, arayışımızı oldukça ilerletiriz.

²⁹⁵ Platon, *Menon*, 80d. Bacon mealen aktarır. Konuşan Menon'dur.

²⁹⁶ *Topics* (Lat. *topica*). Aristoteles'in *Ta Topika* eserinde ele aldığı genel konu başlıkları (*topoi*). *Places* (temalar) ile eş anlamlı olan bu kelime de kökeni itibarıyla "yerler" anlamı taşır. Bkz. *Novum Organum*, 2.26.

XIV. Bacon şimdi ispat sanatlarını ele almaya geçer. Tümevarım yöntemiyle ispata dair daha fazla şey söylemeye gerek yok, zira tümevarım yönteminin yukarıdaki tasviri, aynı zamanda tümevarım temelli *ispatın* koşullarının bir tasviridir. Geriye sadece tasım öğretisini incelemek kalır. Bu, beklenebileceği gibi, önceki yazarlar tarafından yeterince ayrıntılı ele alınmıştır. İnsanlar, doğal olarak, tüm çıkarımlarının dayanabileceği birkaç kesin önermeyi ispatlamaya hevesliydi. Tasımların öncülleri sorgulanmamalıdır; sonuçlar onlardan bir orta terim aracılığıyla çıkarılır, çıkarım ya doğrudan/açıktan ya da *per impossibile* (imkânsıza indirgeme yoluyla) gösterilir. Tasımlar akıl yürütme dizilerinde birleştirilebilir. Tümdengelim mantığı iki kısımdan oluşur: ilki tasımın terimlerini, önermelerini ve kurallarını inceler; ikincisi, saf-satalar/yanılgılar öğretisidir. Aristoteles çeşitli saf-sataları tartışmış ve Platon bunlardan örnekler vermiştir. Çeşitli saf-sataların bilgisi ya yanlış argümanları iletmek ya da sofist argümanlar bulmak için kullanılabilir. Saf-satalar öğretisi, araştırmacıları dilin muğlak kullanımından bilime sızan hatalara karşı uyararak genel olarak bilimsel araştırmaya çok geniş bir uygulamaya izin verecek kadar genişletilebilir. Kategoriler öğretisi saf-satalar mantığına da dâhil edilebilir, zira başlıca kullanımını bilimsel araştırmacıyı yanlış sınıflandırma ve tanımlamalara karşı uymaktır. Bacon, örneklerini verdiği yeterince dikkate alınmamış üç önemli saf-sata sınıfından bahseder:

- i. İnsan zihninin genel olarak yapısından dolayı yatkın olduğu saf-satalar.
- ii. Kişilerin kendilerine özgü zihinsel alışkanlıkları ve eğitimleri nedeniyle maruz kaldıkları saf-satalar.
- iii. Dilin doğasının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan saf-satalar.

Geriye mantığın çok önemli bir kısmı, yani farklı konuların izin verdiği farklı ispat türleri veya derecelerinin incelemesi kalır. Elde edilemeyecek durumdayken kesin ispatı gerektirir ya da kesinliğe ulaşılabilecekken olasılıkla yetinirsek bilim ilerlemeyecektir.

XIV.1. Şimdi, İspat ve Burhanın doğasını ele alan Yargı sanatlarına geçiyoruz; yargı Tümevarıma ilişkin olarak Buluşla örtüşür. *Zira ister iyi ister kötü biçimde olsun,*²⁹⁷ *tüm tümeva-*

²⁹⁷ Yani ister Bacon'ın savunduğu "iyi" biçimde ister yukarıda (II.xiii.4) eleştirdiği "kötü" biçimde olsun.

*rımlarda, bulan ve yargılayan, zihnin aynı eylemidir; duyumda olduğu gibi aynıdır. Ama tasım yoluyla ispatta durum farklıdır; ispat dolaysız değil, orta terim aracılığıyla olduğundan, orta terimin bulunuşu ve sonuca ilişkin yargı farklı şeylerdir; biri sadece harekete geçirici, diğeri sınavıcıdır. Dolayısıyla yargının gerçek ve kesin biçimi için, Doğanın Yorumu diye söz ettiğimiz şeye bakmamız gerekir.*²⁹⁸

XIV.2. Tasım yoluyla diğeri yargıya gelince, insan zihnine çok uygun bir şey olduğundan, şevkle ve mükemmel bir şekilde çalışılmıştır. Zira insan doğası, zihnin bir desteği ve dayanağı olarak, anlayışında sabit ve hareketsiz bir şeye sahip olmaya fazlasıyla heveslidir. Ve dolayısıyla Aristoteles tüm harekette hareketsiz bir nokta olduğunu ispatlamaya çalışmış; ve (sabit duran ve göğü tutarak düşmesini önleyen) Atlas'ın eski fablını, göğün dönüşünün üzerinde gerçekleştiği göğün direkleri veya aksı anlamına geldiğini zarif bir şekilde açıklamıştır²⁹⁹; insanlar da içlerinde onları sendelemen koruyacak bir Atlas'a ya da aksa sahip olma arzusunu kesinlikle taşır ki bu bir nevi sürekli bir düşme korkusudur. Dolayısıyla insanlar, tartışmalarının çeşitliliğinin etrafında dönebileceği bazı İlkeler koymakta acele ettiler.

XIV.3. Böylece bu Yargı sanatı, *önermelerin bir orta terimdeki ilkelere indirgenmesinden ibarettir*. Bunlar herkes tarafından kabul edilecek ve tartışmadan muaf tutulacak İlkelerdir; Orta Terim her insanın buluş inisiyatifine göre seçilecektir; İndirgeme doğrudan ve ters olmak üzere iki çeşittir; birinde önerme ilkeye indirgenir ve buna *açık İspat*³⁰⁰ adını verirler; diğesinde ise, önermenin çelişigi ilkenin çelişigine indirgenir ve buna *per incommodum* ya da *saçmaya zorlama* yoluyla ispat adını verirler; önerme olarak orta terimlerin sayısı önermenin ilkedan ne derece uzak olduğuna göre daha çok ya da daha azdır.

²⁹⁸ Bkz. yukarıda II.xiii.5.

²⁹⁹ *Hayvanların Hareketleri*, 3.699a28 vdd.

³⁰⁰ *Probation ostensive*.

XIV.4. Ama bu sanatın iki ayrı öğreti yöntemi vardır; biri yönlendirme yoluyla, diğeri ihtiyat yoluyla. İlki, hataların ve çıkmaz sonuçların tam olarak yargılanabileceği değişimler ve sapmalar yoluyla doğru bir mantıksal çıkarım biçimini kurgular ve ortaya koyar; bu biçimin bileşimine ve yapısına yönelik olarak, onun kısımlarını –bunlar önermeler ve önermelerin basit kelimeler olan kısımlarıdır– ele almak yerinde olur. Ve bu, mantığın Analitiklerde³⁰¹ kavranan kısmıdır.

XIV.5. Öğretinin ikinci yöntemi, hızlı kullanım için ve güvence uğruna³⁰² getirilmişti; *Elenkhos* olarak adlandırılan bu yöntemin amacı çürütmeleriyle birlikte daha incelikli safсата ve tuzaklara düşme biçimlerini keşfetmektir. Zira daha kaba türden safsatılarda, (Seneca'nın karşılaştırmayı iyi yaptığı gibi³⁰³) hokkabazlık hünerlerinde olduğu gibi olur: nasıl yapıldığını bilmesek de onun görüldüğü gibi olmadığını gayet iyi biliriz; ama daha incelikli olanlar bir insanı susturmakla kalmaz, aynı zamanda yargısını çoğu kez aldatır.

XIV.6. *Elenkhos*'lar ile ilgili bu kısım, kural olarak Aristoteles tarafından mükemmel bir şekilde ele alınmıştır³⁰⁴ ama örnek olarak Plato tarafından daha mükemmel bir şekilde, sadece Sofistlerin şahsında değil,³⁰⁵ Sokrates'in kendisinde bile ele alınmıştır. Hiçbir şeyi onaylamadığını, sadece bir başkası tarafından onaylananı sorguladığını iddia eden Sokrates, itiraz, safсата ve çürütmenin tüm

³⁰¹ Aristoteles'in mantık üzerine iki eseri *Birinci Analitikler* ve *İkinci Analitikler* adını taşır.

³⁰² "Yani insanların doğru ve yanlış akıl yürütmeleri ayırt etmelerini sağlayarak onlara güven vermek için" (Selby).

³⁰³ Seneca, *Mektuplar*, 45.8.

³⁰⁴ Bkz. Aristoteles, *Sofistlerin Çürütmeleri Üzerine*. Başlıktaki "çürütme" *elenkhos*'un karşılığıdır.

³⁰⁵ *De Augmentis*'te Gorgias, Hippias, Protagoras, Euthydemos'un adları verilir. Platon'un bunların her birinin adını taşıyan ayrı bir diyalogu vardır. *Vickers in the persons of* (şahsında) ifadesindeki *persons* için şu açıklamayı yapar: "Aynı zamanda *personae*, kurgusal bir eserde, özellikle bir diyalog ya da dramada, 'maskeler' ya da karakterler, iması taşır."

biçimlerini tam olarak ifade etmiştir. Ve bu öğretinin kullanımının çürütme için olduğunu söylememize rağmen, yine de yozlaşmış ve bozulmuş kullanımın itiraz ve çelişme için olduğu açıktır; bu büyük bir yetenek sayılır ve kuşkusuz çok büyük bir avantajı vardır: hatipler ve sofistler arasında yapılan ayırım –birinin tazi gibi yarışta, diğerinin ise tavşan gibi hilede avantaja sahip olması– iyi olsa da safsataların kullanımı daha zayıf yaratığın avantajıdır.

XIV.7. Ama dahası, bu *Elenkhos*'lar öğretisi algılanandan daha geniş bir kapsama ve uygulama alanına sahiptir; yani bilginin farklı kısımlarına uzanır; bunlardan bazıları çalışılmış ve diğerleri ihmal edilmiştir. Zira ilk olarak, (ilk bakışta biraz tuhaf görünse de) değişken tarzda bazen Mantığa bazen Metafiziğe atfedilen, *özlerin ortak arızı özelliklerine* ilişkin kısmın³⁰⁶ sadece bir *elenkhos* olduğunu düşünüyorum. Zira tüm safsataların anası, kelimelerin ve ifadenin ve özellikle de en genel olan ve her araştırmada araya giren türden kelimelerin farklı anlamlarda kullanımı ya da müphemliğidir; bu nedenle, bana öyle geliyor ki, çokluk, azlık, öncelik, sonralık, aynılık, farklılık, olanak, fiil, bütün, parçalar, varoluş, yokluk ve benzerlerine ilişkin araştırmanın (beyhude incelikleri ve spekülasyonları bırakarak) doğru ve verimli kullanımı, konuşmanın müphemliğine karşı akıllıca ihtiyatlardan başka bir şey değildir. Yine aynı şekilde, kategoriler veya yüklemeler³⁰⁷ dediğimiz şeylerin belirli gruplara dağılımı, tanımlamaların ve sınıflandırmaların karışıklığına karşı akıllıca ihtiyatlardan başka bir şey değildir.

XIV.8. İkinci olarak, tuzağa düşürmenin inceliğiyle değil, etkilemenin kuvvetiyle işleyen ve akli şaşırtmaktan çok, onu tahayyülün gücüyle geçersiz kılan bir ayartma vardır. Ama bu kısmı Retorikten söz edeceğim zaman ele almayı daha uygun buluyorum.³⁰⁸

³⁰⁶ Bkz. yukarıda II.vii.3.

³⁰⁷ *Predicaments* (Lat. *praedicamentum*) Aristoteles'teki "kategoriler" in İngilizceye Latince'den geçen karşılığıdır.

³⁰⁸ Bkz. aşağıda II.xviii.2.

XIV.9. Ama son olarak, insan zihninde çok daha önemli ve derin türden safsatalar vardır ki bunların hiç gözlemlenmemiş veya araştırılmamış olduğunu görüyorum ve diğer tüm safsatalar arasında yargıyı düzeltmek için en uygun olanları olarak onları buraya koymayı uygun buluyorum; bunların kuvveti öyledir ki anlayışı bazı tikellerde bulanıklaştırmaz veya tuzağa düşürmez ama daha genel ve içsel olarak onun durumunu lekeler ve bozar.³⁰⁹ Zira insan zihni eşyanın ışınlarının gerçek gelişlerine göre yansıdığı berrak ve düzgün bir aynanın doğasından uzaktır; hatta, daha ziyade, kurtarılıp düzeltilmediği takdirde, hurafe ve aldatmacayla dolu efsunlu bir ayna gibidir. Bu amaçla, zihnin genel doğasının bize dayattığı sahte görüntüleri³¹⁰ onlara bir veya iki örnekte bakarak inceleyelim; ilk olarak, tüm hurafenin kökü olan örnekte, yani *pozitif ya da mevcut olanın negatif ya da namevcut-tan daha fazla etkilemesinin tüm insanların zihninin doğasına uygun olması*. Böylece birkaç kezlik isabet ya da mevcudiyet, çoğu zaman isabetsizlik veya yokluğa ağır basar. Neptün'ün tapınağında kendisine deniz kazasından kurtulan ve Neptün'e adak adayanların çok sayıda resmini gösteren kişiye, Diagoras tarafından iyi bir şekilde yanıt verildiği gibi: "Neptün'e fırtınada dua etmenin hâlâ ahmaklık olduğunu düşünüyor musun?" "Evet ama (der Diagoras) boğulanlar resmedilmiş mi ki?"³¹¹ Şimdi ona bir başka örnekte bakalım: *İnsan ruhu eşit ve türdeş bir töze sahip olduğundan, genellikle doğada, hakikatte olduğundan daha büyük bir eşit-*

³⁰⁹ Bu paragrafta ele alınan konu *Novum Organum*, 1.39-68'te insan zihninin "putlar"ı başlığı altında tartışılmıştır. Ama şu var ki Bacon'ın kullandığı *idol* kelimesinin İngilizcede "put" anlamı olsa da Bacon kelimeyi bu anlamda değil, "yanlış bir zihinsel imge ya da tasavvur; yanlış ya da yanıltıcı bir mefhum; bir yanılgı/safsata" (*OED* s.v. *idol*, 6b) anlamında kullanır. Kelimenin kökenindeki "görüntü" ya da "suret" anlamı taşıyan, Yunanca *eidōlon* İngilizceye Latince *idolum* üzerinden *idol* olarak geçmiştir. Buna karşın, "put" kelimesinin çağrışımı Bacon'ın kastettiği anlamdan çok uzak değildir.

³¹⁰ *False appearances*. Bir önceki notta bahsedilen *idol*'ün anlamı budur. Burada ele alınan "kabile putları"dır.

³¹¹ Cicero, *Tanrıların Doğası Üzerine*, 3.35.89; Diogenes Laertios, 6.59.

lik ve türdeşlik varsayar ve hayal eder. Bu nedenledir ki matematikçiler gök cisimlerinin hareketlerini, spiral çizgileri reddederek ve dış merkezli çemberlerden kurtulmaya çalışarak, mükemmel dairelere indirgemedikçe, tatmin olmazlar. Bu nedenledir ki doğada *monodica, sui juris* [tekil ve kendilerinden başka hiçbir şeye benzemeyen]³¹² birçok şey varken, insanın düşünceleri onlarla ilişkili, onlara koşut ve eşlenik şeyler hayal eder, oysa böyle bir şey yoktur; tıpkı Toprak, Su ve Hava ile dörtlü oluşturmak için bir Ateş unsuru hayal ettikleri gibi, vesaire. Hatta insan eylemlerinin ve sanatlarının [doğanın işleyişine] benzerliğinin, insanın *communis mensura* [ortak/genel ölçü]³¹³ yapılmasıyla birlikte, Doğa Felsefesine ne kadar çok kurgu ve hayal getirdiği inanılır gibi değildir. Bu, Antropomorfitlelerin cahil ve münzevi keşiflerin hücrelerinde yetişen sapkınlığından farksızdır³¹⁴ ve keza tanrıların insan şeklinde olduğunu varsayan, paganlıkta aynı görüşe karşılık gelen, Epiküros'un görüşünden.³¹⁵ Ve dolayısıyla Epikürosçu Velleius'un, Tanrı'nın muhteşem gösteriler ya da oyunlar ortaya koymaktan sorumlu bir *Aedilis*'miş³¹⁶ gibi, neden gökleri yıldızlarla süslemiş olması gerektiğini sormasına gerek yoktu.³¹⁷ Zira o büyük usta insan eğiliminde olsaydı, yıldızları, evlerin çatılarındaki fretler³¹⁸ gibi bazı hoş ve güzel yapılara ve desenlere sokardı; oysa

³¹² Ellis ve Spedding, Bacon'ın başka yerlerde de "tekil" anlamında kullandığı *monodica* kelimesinin aslında *monadica* olması gerektiğini belirtir. Bacon'ın bu kelimeyi Latince *sui juris*'i andırır şekilde Yunanca *monos* (tek) ve *dike* (hak) kelimelerinden oluşturduğu anlaşıyor.

³¹³ Protagoras'ın öğretisi. Krş. Plato, *Theaitetos*, 152a; Aristoteles, *Metafizik*, 10.1.1053a35 vdd.

³¹⁴ *Antropomorfitleler*: Mısır'da MS 4. yüzyılda Hristiyanlık içinden ortaya çıkan ve Yaratılış 1.26-27 temelinde Tanrı'yı insan biçiminde tasavvur eden bir mezhep.

³¹⁵ Cicero, *Tanrıların Doğası Üzerine*, 2.45.

³¹⁶ Kamu binalarından ve festivallerinden sorumlu Roma görevlisi.

³¹⁷ A.g.e., 1.22.

³¹⁸ Birbirine geçmiş T ya da L şeklindeki tekrar eden çizgilerden oluşan bir süsleme motifi.

böylesine sonsuz sayıdaki yıldız arasında kare, üçgen ya da düz bir çizgi şeklinde bir diziliş bulmak neredeyse imkânsızdır; İnsanın ruhu ile Doğanın ruhu arasında bu denli farklı bir uyum vardır.

XIV.10. Şimdi yine Platon'un mağaraya dair kurgusal faraziyesinde,³¹⁹ her insanın kendi bireysel doğası ve âdeti tarafından bize dayatılan sahte görüntüleri ele alalım; zira bir çocuk olgunluğa erişinceye kadar sürekli yerin altındaki bir oyukta veya mağarada tutulsa ve [sonra] aniden dışarı çıksa, tuhaf ve saçma hayallere sahip olurdu. Aynı şekilde, şahıslarımız göğü görerek yaşasalar da ruhlarımız kendi mizaçlarımızın ve âdetlerimizin mağaralarına hapistir; ve bunlar, mercek altına alınmadıkça, bizi sonsuz hatalar ve batıl görüşlerle besler. Ama ilk kitabımızda kısaca değindiğimiz yanlışlardan ya da hastalıklı eğilimlerden birinde buna dair pek çok örnek vermiştik.³²⁰

XIV.11. *Elenchi magni, sive de Idolis animi humani nativis et adventitiis* [Büyük Çürütmeler ya da İnsan Zihninin İçsel ve Dışsal Görüntüleri]. Ve son olarak, sıradan insanların tasavvur ve kapasitelerine göre oluşturulan ve uygulanan kelimelerin bize dayattığı sahte görüntüleri ele alalım.³²¹ Ve kelimelerimizi kendimizin yönettiğini düşünssek ve kolayca *Loquendum ut vulgus, sentiendum ut sapientes* ["sıradan insanlar gibi konuşmalı ve bilgeler gibi düşünmeliyiz"] desek de kelimelerin bir Tatar'ın yayı gibi en bilgelerin anlayışına geri ok attığı³²² ve yargıyı güçlü bir şekilde tuzağa düşürdüğü ve saptırdığı kesindir. Böylece tüm ihtilaf ve tartışmalarda, başkalarının kelimelerimizi ve terimlerimizi nasıl

³¹⁹ Platon, *Devlet*, 7.514a vdd. Burada ele alınan "mağara putları"dır.

³²⁰ Bkz. yukarıda I.v.6.

³²¹ Burada ele alınan "pazaryeri putları"dır. "Pazaryeri" (*marketplace*), Yunanca *agora* gibi, insanların sadece ticari alışveriş için değil, farklı amaçlarla da etkileşime girdiği kent meydanı anlamı taşır. "Putlar" bu etkileşimin yol açtığı uyuşumdan doğar.

³²² At üstünde (bazen taktik icabı) kaçarken geriye dönüp takip eden düşmana karşı ok atma becerisinden söz ediliyor. Platon, *Lakhes*, 191a vd.da İskitlere atfedilir.

kabul ettiğimizi ve anladığımızı ve bizle hemfikir olup olmadıklarını bilmeleri için en başta bunların tanımlarını belirlemede, Matematikçilerin bilgeliğini taklit etmek neredeyse zorunludur.³²³ Zira bu olmadığı için, kendimizi başlangıç noktamız olması gereken yerde –kelimelere dair sorular ve farklılıklar– bulacağımız kesindir. Sonuç olarak, kabul etmek gerekir ki, kendimizi bu saf-satalardan ve sahte görüntülerden koparmamız mümkün değildir, çünkü bunlar doğamızın ve yaşam durumumuzun ayrılmaz bir parçasıdır; yine de onlara karşı ihtiyat (çünkü dediğimiz gibi, bütün *elenkhos*’lar sadece ihtiyattır) insan yargısının gerçek davranışını son derece etkiler. Bu üç sahte görüntüye karşı belirli *elenkhos* ya da ihtiyatları tamamen eksik buluyorum.

XIV.12. *De Analogia Demonstrationum* [İspatların Kıyası Üzerine]. Geriye, bana göre çok az değinilmiş olduğundan, yine eksik olduğunu söyleyebileceğim, yargının büyük mükemmelliğe sahip bir kısmı kalıyor; bu farklı türdeki ispatların farklı türdeki konulara uygulanmasıdır. Zira sadece dört çeşit ispat yöntemi vardır: aklın veya duyunun dolaysız onayı yoluyla; tümevarım yoluyla; tasım yoluyla; ve Aristoteles’in *a notioribus* [daha iyi bilinen öncüllerden] değil, *çember ya da daire içinde ispat* dediği³²⁴ uygunluk yoluyla. Bunların hepsinin en faydalı oldukları bilimlere ait belirli konular ve dışlanmaları gereken diğer belirli konular vardır. Ve bazı şeylerde daha kesin ispatlar talep etmedeki katılık ve titizlik ve özellikle diğerlerinde daha gevşek ispatlarla yetinme rahatlığı, bilgiye yönelik zarar ve engellerin başlıca nedenleri

³²³ Spedding’in buraya düştüğü not şöyledir: “Bundan Bacon’ın tanımları önden vermenin sorun için yeterli bir çare olduğunu düşündüğü anlaşılabilir. Ama [Latince] çeviride cümleyi değiştirir ve bunun bir çare olmadığına dair bizi açıkça uyarır: Zira (der Bacon) tanımların kendileri *kelimelerden* oluşur; ve müphemlikleri teknik terimlerin kullanımı vs. ile gidermeyi düşünsek de bunların tümü yeterli değildir ve daha derine inen bir çare bulmaya çalışmamız gerekir.”

³²⁴ *Demonstration in orb or circle*. Aristoteles, *Birinci Analitikler*, 2.5.57b18 vdd.; *İkinci Analitikler*, 1.3.72b25 vdd., 2.12.96a. İfade aşağıda II.xvii.7’de tekrarlanır.

arasındadır. İspatların, bilimlerin kıyasına göre dağılımlarını ve tayinlerini eksik buluyorum.

XV. Bilgi ya onu yazıya aktararak ya da hafızaya emanet ederek korunabilir. Farklı yazma yöntemlerinin incelemesi dilbilgisine aittir. Bilgiyi faydalı olacak şekilde yazıya aktarma sanatı, defterlerimizdeki konuları ustalıkla düzenlemekten oluşur. Elbette not tutmak zaman alır ve bir insan notlara çok fazla şey emanet ederek hafızasını zayıflatma tehlikesiyle karşı karşıyadır; yine de bir insan not tutmadıkça, bilgisi derin olmaktan çok gösterişli olacaktır. Bacon, not tutmanın güvenilir bir sanatı olmadığına üzülür. Hafızayı güçlendirme sanatına da ihtiyaç vardır. Bacon, herhangi bir ciddi kullanıma dönüştürülemeyecek olan salt hafıza başarılarına hiçbir değer atfetmez. Hakiki hafıza sanatı, *ön mefhum* ve *embleme* dayanmalıdır; ilki bize hatırlamak istediğimiz şeye dair bir ipucu verir, ikincisi düşünceleri duysal imgelerle ilişkilendirerek hatırlamayı kolaylaştırır. Öğrenci, burada Bacon'ın zihninin pratik eğilimini fark edecektir.

XV.1. Bilginin muhafazası veya korunması Yazı veya Hafıza yoluyla olur. Yazının iki kısmı vardır: karakterin doğası ve *not tutmanın* düzeni.³²⁵ Zira *karakterlerin* sanatı veya kelimelerin veya şeylerin diğer görünür notlarına gelince, bu dilbilgisine çok yakındır ve dolayısıyla onu uygun yere havale ediyorum. Yazılı olarak koruduğumuz bu bilginin *dağılımı* ve *dizilişine* gelince, bu yaygın konuların iyi bir derlemesinden oluşur; bu konuda genel tema kitaplarının³²⁶ kullanımına atfedilen, okumada yavaşlamaya

³²⁵ Vickers Rönesans'ın "esasen bir defter kültürü" olduğunu belirtir (s. xli-xlii).

³²⁶ "Genel tema kitabı" olarak çevirdiğimiz *common-place book* ifadesindeki ilk terim (*common-place*, "genel tema") *OED*'de şu şekilde tanımlanır: "Atıf ya da kullanım için not alınan çarpıcı veya dikkate değer bir pasaj." İfade-nin tümü de şu şekilde: "Atıf için önemli genel tema ya da pasajların genellikle genel başlıklar altında toplandığı bir kitap; böylece, düzenleme olsun ya da olmasın, özellikle hatırlama ya da atıf amacıyla içinde pasajların ya da konuların kaydedildiği bir kitap." "Edebi pasajların, telkin edici alıntılarının, akla gelen düşüncelerin ve hatırlanmaya değer şeylerin bulunduğu

ve bir miktar tembelliğe veya hafızanın zayıflamasına neden olduğu peşin hükmünden habersiz değilim. Ama kişinin derin ve bilgi dolu olması dışında, aceleci ve çabuk olmak, bilgilerde sahte bir şey olduğu için, genel temaların defterinin tutulmasını, buluşun bereketini sağlayan ve yargıyı odaklayan ve kuvvetlendiren bir şey olarak, çalışma için büyük bir fayda ve öneme sahip görüyorum. Ama şu var ki, gördüğüm genel tema *yöntemlerinin* hiçbirisi yeterli bir değere sahip değildir; hepsi bir *dünyanın* değil, sadece bir *okulun* yüzünü taşır ve yaşamdan yoksun veya eylemle bağlantısız sıradan meselelere ve müşkülpesent ayrımlara atıf yapar.

XV.2. Bilginin muhafazasının diğer başlıca kısmı olan Hafızaya gelince, bu yetinin yetersiz bir şekilde araştırılmış olduğunu düşünüyorum. Buna dair mevcut bir sanat var; ama bana öyle geliyor ki o sanattan daha iyi kurallar ve o sanatın kabul görmüş uygulamalarından daha iyi uygulamalar vardır. Bu sanatın (mevcut hâliyle) olağanüstü gösteriş derecelerine yükseltilebileceği kesindir ama kullanımda (halihazırda idare edildiği gibi), doğal hafıza için sanıldığı gibi külfetli veya tehlikeli değil, kısırdır; yani maslahat ve vesilelerin ciddi kullanımı için elverişli değildir. Ve dolayısıyla çok sayıda adı veya kelimeyi duyduktan sonra tekrar edilmesine veya bir dizi dize veya kafiyenin *ex tempore* [irticalen] boca edilmesine veya her şeyin hicivli bir benzetmesinin yapılmasına veya her şeyin bir şakaya çevrilmesine veya her şeye boş itiraz veya benzerleriyle karşı çıkılmasına, (ki zihnin yetilerinde bunlardan büyük miktarda vardır ve hile ve pratik yoluyla aşırı derecede bir hayrete yükseltilebilir), akrobatların, ip cambazlarının, sokak dansçıları'nın numaralarından daha fazla değer vermiyorum; biri bedende nasılsa, diğeri de zihinde öyle, değerden yoksun tuhaf işlerdir.

defter" (*Tureng Sözlük*). Yukarıda bahsettiğimiz gibi, *place* kelimesi *topic* ile eş anlamlıdır. İng. *common-place* = Lat. *locus communis* = Yun. κοινὸς τόπος (*koinos topos*) = Aristoteles'te sadece τόπος (*topos*).

XV.3. Bu Hafıza sanatı iki şey üzerine inşa edilmiştir: biri Ön Mefhum, diğeri Amblem. Ön mefhum,³²⁷ hatırlayacağımız şeyin belirsiz arayışını gereksiz kılar ve bizi dar bir alanda arayışa yönlendirir; yani *hafızadaki tamamımız*³²⁸ ile ilişkili bir şeyin arayışına. Amblem,³²⁹ zihinsel tasavvurları hafızayı daha fazla etkileyen duyuşal görüntülere indirger; bunlardan kullanımda olanlardan çok daha iyi bir uygulamaya sahip belitler çıkarılabilir; ve bu belitlerin yanı sıra hafızaya yardım açısından onlardan daha aşağı olmayan farklı birçok belit daha vardır. Ama başlangıçta, kötü ele alınmış şeyleri eksik bildirmeyeceğimi açıkça ifade etmiştim.³³⁰

XVI. Bacon şimdi düşünceleri iletme sanatına geçer. Önce iletişim *araçlarını* inceler ki bunlar konuşma veya yazı olabilir. Yazarken kelimeleri kullanmamız zorunlu değildir; her düşünce için ayrı bir işaretimiz olabilir. Bu yazma yöntemi, birbirinin dilinden anlamayan ulusların birbirleriyle iletişim kurmasını, her ulusun yazılı işaretleri kendi diline çevirmesini sağlama avantajına sahiptir. Düşüncelerimizi ifade etmek için kullanılan işaretler, hiyerogliflerde ve jestlerde olduğu gibi, ifade edilen düşüncelerle bir miktar ilişkili olabilir ya da kelimelerde ve yukarıda ima edilen türden işaretlerde olduğu gibi, tamamen keyfi

³²⁷ *Prenotion* (Lat. *prænotio*). Daha önce “öngörü” ve “önsezi” olarak çevrilmişti.

³²⁸ *Place of memory*. *Place* yukarıda II.xiii.9’da belirtildiği gibi birincil “yer” anlamının yanı sıra, bir retorik terimi olarak “konu,” “tema” ya da “başlık” anlamı taşır. Daha önce olduğu gibi bu bağlamda da her iki anlam kastedilir. Ayrıca bkz. *Novum Organum*, 2.26.

³²⁹ *Emblem*. Bu kelime daha önce I.iv.3’te kullanılmıştı. *OED*’deki ilgili tanım şudur: “Ahlaki bir fabl ya da alegori ifade eden bir çizim ya da resim; resim olarak ifade edilebilecek bir fabl ya da alegori.” Yine *OED*’ye göre, Bacon’ın kullanımında kelime soyut anlamda kullanılmıştır. Bacon’ın buna dair *De Augmentis*’te bazı örnekler verir: örneğin, “tavşan kovalayan bir avcı” görüntüsünü akılda tutmak salt “buluş” mefhumuna kıyasla daha kolaydır; keza salt “düzenleme” mefhumuna kıyasla, “kutularını düzenleyen bir eczacı” görüntüsünü.

³³⁰ Bkz. II.İthaf.15: “şu anki amacım, hataların ya da eksik araştırmaların herhangi bir çürütmesini yapmak değil, sadece ihmal ve eksikliklere dikkat çekmektir.”

olabilir. Kelimelerin uzlaşımsal bir şeyden daha fazlası olduğunu göstermeye çalışmak faydasız görünür. Düşünceleri iletmenin farklı araçlarının araştırılması, insanların değişik tokuş için kullandıkları farklı *vasıtaların* araştırılmasına benzer; aynı derecede önemlidir ve şimdiye kadar ihmal edilmemiş olması gerekirdi.

Dilin incelenmesi dilbilgisine aittir; bunun çalışılması Babil Kulesi'nin inşasında bildirilen lanet tarafından gerekli kılınmıştı, zira insanların kendi dillerinden başka dilleri anlamalarını sağlamak gerekiyordu. Dilbilgisi, dilde gösterildiği şekliyle düşüncelerin gelişimini ve ilerlemesini de incelemelidir ki bunu yapmayı ihmal etmiştir. Vurgu, ritim ve veznin incelenmesi de dilbilgisine aittir. Çağdaş yazarların meşru olarak yeni vezinler kullanamayacaklarını sanmak bir hatadır. Ayrıca şifreli yazmanın farklı tarzları da incelemeye değerdir. Bir şifrenin erdemleri, şüphe uyandırmaması, anahtarına sahip olanlar tarafından kolayca yorumlanabilmesi ve muhataplarının dışındaki insanlar tarafından yorumlanmasına direnmesidir.

Bacon, kendisini önemsiz konuların bir listesini yapmak suçlamasına maruz bıraktığının oldukça farkındadır. Ama onu bunu yapmakla suçlayanlar, bir konunun ilgilerini çekmemiş olduğu için mutlaka önemsiz olmadığını hatırlamalıdır. Sözleri, dikkate alacak olanlar için pratik bir değere sahiptir.

XVI.1. Geriye, bilgimizi başkalarına ifade etme veya aktarmayı ilgilendiren ve geçişken olan Akli Bilginin dördüncü türü kalıyor; bunu, Nakil veya İletim genel adıyla anacağım. Naklin üç kısmı vardır: ilki nakil aracını, ikincisi nakil yöntemini ve üçüncüsü naklin tasvirini ilgilendirir.

XVI.2. Nakil aracı ya Konuşma ya da Yazıdır. Zira Aristoteles iyi demiştir: “Kelimeler düşüncelerin görüntüleridir ve harfler kelimelerin görüntüleridir.”³³¹ Ama yine de düşüncelerin kelimeler aracılığıyla ifade edilmesi zorunlu değildir. Zira *yeterli farklılıklara sahip olan ve duyuyla algılanabilen her şey, doğada düşünceleri ifade etmeye yetkindir*. Ve dolayısıyla birbirlerinin di-

³³¹ Aristoteles, *Yorum Üzerine*, 1.1.16a3 vd.

lini anlamayan barbar³³² halkların ilişkilerinde ve dilsiz ve sağır bazı insanların pratiklerinde, insanların zihinlerinin, jestlerle tam olmasa da ihtiyacı karşılayacak kadar ifade edildiğini görürüz. Ve ayrıca ne harfleri ne de genel olarak kelimeleri ifade eden, bunun yerine şeyleri veya mefhumları ifade eden Gerçek Karakterlerle yazmanın Çin ve Uzak Doğu krallıklarının uygulaması olduğunu anlıyoruz; öyle ki, birbirlerinin dilinden anlamayan ülkeler ve bölgeler yine de birbirlerinin yazılarını okuyabilir, çünkü karakterler dillerinin kapsamından daha genel olarak kabul edilir ve dolayısıyla çok büyük sayıda, sanırım, kök kelimeler kadar çok karaktere sahiptirler.

XVI.3. *De Notis Rerum* [Şeylerin İşaretleri Üzerine]. Bu Düşünce İşaretleri iki türdür; birinde, işaret mefhumla bir benzerlik veya uygunluğa sahiptir; diğerinde, *ad placitum*, sadece uzlaşım veya kabulle geçerlilik kazanır. Hiyeroglifler ve Jestler ilk türdendir. Zira Hiyeroglifler söz konusu olduğunda, (kullanımı eski zamanlara uzanan ve özellikle en eski uluslardan biri olan Mısırlılar tarafından benimsenen şeyler), bunlar sadece kesintisiz arma ve amblemler gibidir. Ve Jestlere gelince, bunlar geçici Hiyeroglifler gibidir ve kalıcı olmamaları açısından konuşulan kelimeler yazılı kelimelere kıyasla neyse onlar da Hiyerogliflere kıyasla odur; ama diğerinde olduğu gibi, imlenen şeylerle her zaman bir ilişkileri vardır. Örneğin, yeni elde edilmiş bir tiranlığın nasıl korunacağı konusunda kendisine danışıldığında, Periandros haberciye ne yaptığına dikkat etmesini ve gördüğünü bildirmesini buyurur ve bahçesine giderek en uzun çiçeklerin hepsinin tepesini keser ve çarenin soyluların ve *grandes*'in [önde gelenler] ortadan kaldırılması ve sivrilmelerinin önlenmesi olduğunu ima eder.³³³ *Ad*

³³² “Yabancı” anlamında. Kelime *De Augmentis*'te çıkarılmıştır.

³³³ Aristoteles, *Politika*, 3.8.1284a26 vdd.da, Milet tiranı Thrasybulos'un antik çağın yedi bilgesinden biri olarak bilinen Korintlî Periandros'a (öl. yak. MÖ 585) haberci aracılığıyla sorduğu soru. Herodotos, 5.92'ye göre, soran Periandros, yanıtlayan Thrasybulos'tur. Aynı hikâye Ovidius, *Fasti*, 701 vdd.da ve Livius, 1.54'te biraz daha farklı anlatılır.

placitum olanlar daha önce bahsedilen Gerçek Karakterlerin yanı sıra Kelimelerdir. Bazıları ilginç bir araştırma ya da daha doğrusu akıllıca bir kurgu yoluyla, ad koymayı akıl ve tasarımdan türetme eğiliminde olmuştur³³⁴; bu zarif ve eski zamanları araştırdığı için saygın bir nazariyedir ama içerdiği hakikat ve fayda azdır.

Bilginin Şeylerin İşaretlerini ve genel olarak düşünceleri ilgilendiren bu kısmını, araştırılmamış ve eksik buluyorum. Ve kelimelerin ve harflere dayalı yazıların diğer tüm yollardan çok daha üstün olduğu düşünülüyorsa, büyük bir faydası yokmuş gibi görünse de bu kısım âdeta bilginin darphanesi olduğundan, (zira sikkeler değerler için olduğu gibi, kelimeler de düşünceler için cari ve kabul edilen simgelerdir³³⁵ ve insanların sikkenin altından ve gümüşten başka bir türden olabileceğinin ayırdında olmaları uygun olduğundan), onu daha iyi araştırma için önermenin iyi olduğunu düşündüm.

XVI.4. Konuşma ve Kelimelere gelince, bunların incelenmesi Dilbilgisi bilimini ortaya çıkarmıştır. Zira insan, kendi hatasıyla mahrum kaldığı o lütuflara yeniden kavuşmak için hâlâ çaba sarf etmektedir ve diğer tüm sanatların icadıyla ilk genel lanete³³⁶ karşı mücadele ettiği gibi, ikinci genel lanetten de (bu dillerin karıştırılmasıydı³³⁷) Dilbilgisi sanatıyla kurtulmaya çalıştı. Bunun ana dildeki kullanımı az, yabancı bir dilde ise daha fazladır ama konuşulan bir dil olmaktan çıkıp sadece [kitaplardan] öğrenilen bir dile dönüşmüş türden yabancı dillerde³³⁸ en fazladır. Dilbilgisinin iki tür görevi vardır: popüler görevi,³³⁹ karşılıklı konuşmanın yanı sıra yazarları anlamak amacıyla da hızlı ve mükemmel

³³⁴ *De Augmentis*'ten (*Works* 4, 441), Bacon'ın burada Platon'un *Kratylos*'unu düşündüğü anlaşılıyor.

³³⁵ Benzer bir cümle için bkz. II.xiii.4: "Kelimeler şeylerin Popüler Mefhumlarının cari simgeleri veya işaretleridir."

³³⁶ Çalışmak zorunda olma laneti. Bkz. *Yaratılış* 3.16-19.

³³⁷ *Yaratılış* 11.6-8.

³³⁸ İbranice, Yunanca ve Latince.

³³⁹ *De Augmentis*'te "popüler" (*popular*) yerine "edebi" (*literary*).

dil kazanımıdır; felsefi olan diğer görevi, aklın ayak sesleri ve izleri olduklarından, kelimelerin gücünü ve doğasını incelemektir. Kelimeler ve akıl arasında ne tür bir benzerlik olduğu, bir bütün olarak değil, dağınık ve kesintili olarak ele alınmıştır ve dolayısıyla onu kendi başına bir bilim olarak düzenlenmeye çok layık bulsam da eksik olduğunu bildiremem.

XVI.5. Dilbilgisine, bir ek olarak, Kelimelerin Arızı Özelliklerinin incelemesi de aittir; bunlar vezin, ses ve tonlama veya vurgu ve bunların yumuşaklığı ve sertliğidir; buradan Retorikte ama esasen Şiirde (zira onu konusuna değil, nazım biçimine ilişkin ele alıyoruz³⁴⁰), bazı aşırı ayrıntılı gözlemler doğmuştur. Şiirde [kitaplardan] öğrenilen dillere vakıf insanlar kendilerini eski vezinlere bağlasalar da modern dillerde, bana öyle geliyor ki, danslar için yeni vezinler yapmak kadar yeni nazım vezinleri yapmak serbesttir; zira nazım vezinli bir konuşma olduğu gibi, dans da vezinli bir yürüyüştür. Bu şeylerde, duyu sanattan daha iyi bir yargıdır:

Coenae fercula nostrae

Mallem convivis quam placuisse cocis.

[“Yemeklerimin aşçıyı değil,
konukları memnun etmesini tercih ederim.”]³⁴¹

Farklı ve uygun olmayan bir konuda eskiyi köle gibi taklit etmeye ilişkin şu söz iyi söylenmiştir: *Quod tempore antiquum videtur, id incongruitate est maxime novum* [“Uygun olmayı bırakan eski bir şeyden daha yeni bir şey yoktur”].

XVI.6. Şifrelere gelince, bunlar genellikle harfler veya alfabelele olur ama kelimelerle de olabilir. Şifre türleri (basit şifreler ve onların boş gösteren ve anlamsız işaretlerin karışımlarını içeren çeşitlemelerinin yanı sıra³⁴²), gizlemenin niteliğine veya kuralına

³⁴⁰ Şiirin konusu yukarıda II.iv.1’de bahsedilmiştir.

³⁴¹ Martial, *Epigramlar*, 9.81.

³⁴² Basit şifreler, her harfin başka bir harfle değiştirildiği şifrelerdir.

göre çoktur: Teker-Şifreler, Anahtar-Şifreler, Çifte-Şifreler vs.³⁴³ Ama tercih edilmelerini gerektiren erdemleri üç tanedir: yazma ve okumasının zahmetli olmaması; çözülmesinin imkânsız olması; ve bazı durumlarda şüphe uyandırmaması.³⁴⁴ Şifrenin en yüksek derecesi *omnia per omnia* [herhangi bir şeyi herhangi bir şeyle] yazmaktır; ki bu şüphesiz, gizleyen yazının gizlenen yazıya oranı en az beş kat olması dışında başka hiçbir kısıtlama olmaksızın mümkündür.³⁴⁵ Bu Şifreleme sanatı, ilişkili olarak bir Şifre Çözme sanatına sahiptir ki bunun varsayım altında³⁴⁶ bir faydası yoktur ama hâlihazırda faydası büyüktür. Zira şifrelerin iyi yapıldığını varsayarsak, şifre çözücüyü uzak tutacak bir sürü şifre olacaktır. Ama düştükleri ellerin cehaleti ve beceriksizliği dikkate alındığında, en önemli işler çoğu zaman en zayıf şifrelerde taşınır.

³⁴³ Teker-şifreler (*wheel-ciphers*) içindeki hareketli olmak üzere üzerlerinde harfler olan eş merkezli iki diskten oluşmaktaydı. Bunun mucidi batı dünyasında kriptolojinin babası sayılan Leon Battista Alberti (1404-72) idi. Anahtar şifreler, daha önce belirlenmiş bir “anahtar” a göre, bir cümle ya da paragraftaki harflerin ardışık sıralarının değiştirilmesine dayanır. Mucidi Giovan Battista Bellaso (1505-?) idi ama daha sonra onu geliştiren Blaise de Vigenère’in (1523-96) adıyla bilinir. Tek bir şifre karakterinin iki harfe tekabül ettiği ikili şifrenin mucidi yukarıda (I.iv.11) Doğal Büyü bahsinde andığımız Giambattista della Porta (1535-1615) idi.

³⁴⁴ Bacon, *De Augmentis*’te, bu üçüncü koşula ilişkin şu açıklamayı yapar: “Mektuplar ya yazarlarının ya da muhataplarının üzerinde güce sahip kişilerin eline geçerse, şifrenin kendisi güvenli ve çözümü imkânsız olsa da mesele incelenir ve sorgulanır; şayet şifre şüphe uyandırmayacak ya da incelemiden kaçacak türden değilse.”

³⁴⁵ Bacon, *De Augmentis*’te, gençlik yıllarında Paris’te bulunduğu sıralarda kendisinin icat ettiği bu tekniği açıklar.

³⁴⁶ *By supposition*. Yani şifrelerin iyi yapıldığı varsayımı altında. Spedding ve Selby’nin açıklamaları bu yöndedir. Vickers bu ifadenin karşılığı olarak *commonly assumed* (genel olarak varsayıldığı gibi; keza Fleming: *commonly supposed*) yazar ama Bacon’ın devamında söyledikleri bunu doğrulamaz, zira Bacon hâlihazırda mükemmel şifreler yapılabilseydi, şifre çözme sanatına gerek kalmazdı ama yapılmadığından, faydalı olacağını söylemektedir. Bu örnek Bacon’ın âdeta “şifreli” yazısının bir Bacon uzmanı için bile ne kadar zor olduğunu gösterir.

XVI.7. Bu özel ve gözden uzak sanatların sayımında, gösteri ve gösteriş amaçlı olarak ve bundan başka pek bir amaç gütmeyen, bilimlerin büyük bir yoklama listesi yapmaya çalıştığım düşünülebilir. Ama onları sadece görünüş için mi gündeme getirdiğime, yoksa onlara dair (birkaç kelimelik de olsa) bahsimde bir gelişim tohumu olup olmadığına onlarda yetenekli olanlar karar versin. Ve şu unutulmamalıdır ki, kendi illerinde büyük öneme sahip olup da Başkente geldiklerinde ancak ortalama bir rütbeye sahip olan ve pek hatırı sayılmayan birçok kişi vardır; dolayısıyla bu sanatlar burada başlıca ve en yüksek bilimlerle birlikte yer aldığından küçük şeyler gibi görünür ama çalışmalarını onların üzerine yapmayı seçmiş kişilere önemli işler olarak görünürler.

XVII. İncelenmesi gereken bir sonraki nokta, öğretilen bilgiyi iletmenin uygun *yöntemidir*. Önerme gücü en yüksek yöntem en iyisidir; ama bilgiyi kullanışlı olduğu kadar önerici kılmanın yolları incelenmemiştir. Hocalar düşünceleri iletmekle, öğrenciler de onları almakla yetinirler. Hocanın iletmediği bilgi öğrencinin zihninde meyve verecekse, öğrencinin onun hangi temele dayandığını görebilmesi için ona ulaştırıldığı sırayla iletilmelidir. Nakledilen ağaç kökleri olmadan nakledilirse büyümmez. Yine bir hoca, en zeki öğrencilerine genel halk tarafından anlaşılmasa da bir şekilde ders verebilir. Ancak bu yöntem, kendi cehaletlerini gizlemek için muğlak ve esrarlı bir dil kullanan birçok kişi tarafından suistimal edilmiştir. Yine bir insan düşüncelerini aforizmalarla iletebilir. Bunu yapabiliyorsa, sağlam temelleri olan biri olmalıdır; çünkü örnekleme ve süsleme kaynaklarından yoksundur; böylece eğer öğretisi kabul edilecekse, bu öğretisini destekleyen delillerin ağırlığı nedeniyle olmalıdır. Ek olarak aforizmalar pratikte daha kolay uygulanmaları gibi bir avantaja sahiptir. Ayrıca daha fazla araştırma önerirler. Önce soru sorup sonra yanıtlamaya yönelik skolastik yöntem kötüdür; insanları gereksiz ayrıntılarla meşgul olmaya sevk eder ve bu da tahsile büyük zarar verir. Dahası, öğretim yöntemi konuya uygun olmalıdır; aksi takdirde hakikat biçime feda edilecektir. Yine, yeni bir konu, tanıdık bir konunun vazgeçebileceği zengin bir örnekleme gerektirir. Tartışmayı gerektirmeyecek kadar iyi bilinen başka tali yöntem ayrımları da vardır. Tek amacım, der Bacon, tahsilin sağlam ilkelerini

oluşturmaktır. Bilgi önermelerle iletildiğinden, önermelerin geçerli olduğu sınırları incelemek büyük öneme sahiptir. Ramus bu konuyu incelemekle iyi etmiştir ama başvurduğu ikiye ayırma yöntemi tahsilin ilerletilmesini engellemiştir. Farklı bilimlerin bağımsız olarak ne kadar öğretilebileceğini ve tahsilin ne derece incelikle pratiğe uydurulması gerektiğini incelemek de önemlidir. Belki, tıpkı çeliğin ayna görevi görecektir şekilde parlaması sağlanabileceği gibi, bilim öğretiminin pratiğe uyarlanabilme kabiliyetinde olması gerektiğini söyleyebiliriz. Lullius'un sadece cahil bir insanın tahsilli görünmesini sağlamak için tasarlanmış yöntemi kesinlikle kötüdür.

XVII.1. Nakil Yöntemine gelince,³⁴⁷ bunun zamanımızda bir tartışmayı harekete geçirdiğini görüyorum.³⁴⁸ Ama sivil işlerde, bir toplantı olduğunda ve insanlar tartışmaya girdiğinde, genellikle o an için mesele nasıl kapanır ve hiçbir ilerleme kaydedilmezse, aynı şekilde, tahsilde, çok fazla tartışmanın olduğu yerde, çoğu zaman çok az araştırma olur. Zira Yöntem bilgisinin bu kısmı bana o kadar zayıf bir şekilde araştırılmış görünüyor ki, onu eksik olarak bildireceğim.

³⁴⁷ Bacon, *De Augmentis*'te, nakil yönteminin yukarıda II.İthaf.12'de değinilen retoriğin altı aşamasından ikincisi olan *disposito*'ya (tanzim) karşılık geldiğini belirtir.

³⁴⁸ Fransız hümanist Petrus Ramus ya da Pierre de la Ramée'nin (1515-72) Aristoteles (ve Aristotelesçiliğe), Cicero ve Quintilianus'a yönelik sert eleştirilerinin Avrupa genelinde bir dizi tartışma doğurmuştu. Howell (1961, 364), Ramus'un düşüncelerinin, Bacon'ın bu eseri kaleme aldığı dönemde, İngiltere'deki etkisine dair şunu söyler: "1600 ve 1621 arasındaki dönemde, İngiliz Ramistler retorik düşüncelerin yayımında kendi yurttaşları arasında neredeyse rakipsizdi." Bacon'ın burada bahsettiği tartışmaya dair de şu açıklamayı yapar: "Bu kelimelerin atıf yaptığı tartışma şüphesiz 1580'lerin başlarında Everard Digby ve William Temple arasındaki Ramus'un yöntem teorisi sorunu üzerine tartışmaydı. O tartışma, elbette, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında aynı sorun üzerindeki büyük Avrupa tartışmasının sadece bir bölümüydü ve dolayısıyla Bacon'ın kelimeleri çifte atfa sahiptir" (369). Bacon'ın müteakip tartışması Ramus'a birçok gönderme içerir.

XVII.2. Yöntem, Yargının³⁴⁹ bir kısmı olarak Mantığın içine konmuştur ve bu yanlış değildir.³⁵⁰ Zira Tasımlar öğretisi bulunan şeye dair yargı kurallarını kapsadığı gibi, Yöntem öğretisi iletilecek şeye dair yargı kurallarını içerir; zira yargı Buluşu takip ettiği gibi İletimden önce gelir. Naklin yöntemi ya da doğası sadece bilginin *kullanımı* için değil, aynı şekilde bilginin *ilerlemesi* için de önemlidir; zira bir insanın emeği ve ömrü bilginin mükemmelliğine ulaşmaya yetmeyeceğinden, Naklin hikmeti devam etme ve ilerleme başarısına ilham olmasıdır.³⁵¹ Ve dolayısıyla en gerçek yöntem ayrımı, Kullanıma dair yöntem ile İlerlemeye dair yöntem arasındadır; bunlardan biri Dogmatik ve diğeri Sınavıcı³⁵² olarak adlandırılabilir.

XVII.3. Bunlardan ikincisi *via deserta et interclusa* [“terk edilmiş ve kapalı bir yol”]³⁵³ gibi görünmektedir. Zira bilgiler günümüzde iletildiğinde, ileten ile alıcı arasında bir tür hata sözleşmesi vardır. Zira bilgiyi ileten kişi, bilgiyi en iyi sınanabileceği gibi değil, en iyi inanılabileceği şekilde iletmeyi arzular; ve bilgiyi alan kişi, müstakbel araştırmadan ziyade anlık tatmini; ve dolayısıyla hata yapmamaktansa şüphe etmemeyi arzular: şöhrret arzusu

³⁴⁹ *Judgment*. “Yargıda bulunma” ya da “muhakeme” anlamında.

³⁵⁰ Bacon burada Ramus’a atıf yapmaktadır. *OED* (s.v. *method*, II.4) bu cümledeki *method* (yöntem) kelimesi için şu tanımları yapar: “Mantığın ya da Retoriğin, düşünceleri ve temaları araştırma, açıklama veya edebi yazı için nasıl düzenleneceğini öğreten bir dalı.”

³⁵¹ Selby: “Öğrenciyi öğrendiklerini daha ileri keşiflere atlama taşı olarak kullanmasını sağlamasıdır.”

³⁵² *Of Probation*. Bacon bunu *De Augmentis*’te *initiativa* (İng. *initiative*) olarak adlandırır ve terimi gizem ayinlerinden ödünç aldığını ve “bilimlerin gizemlerini açığa çıkaran ve sergileyen” anlamında kullandığını belirtir ve ekler: “Dogmatik [*Magistralis*; İng. *Magistral*] yöntem öğretir, sergileyici yöntem önerir. Dogmatik yöntem söylenilene inanılmasını; sergileyici yöntem onun sınanmasını gerektirir. Biri bilgiyi öğrenciler kalabalığına; diğeri bilimin, deyim yerindeyse, çocuklarına aktarır. Birinin amacı bilimlerin mevcut hâllerıyla kullanımı; diğercinin amacı bilimlerin devam ettirilmesi ve daha fazla ilettilmesidir.”

³⁵³ Cicero, *Pro Caelio*, 18.42.

ileticiyi zayıflığını açığa vurmamaya ve tembellik alıcıyı kuvvetini bilmemeye sevk eder.

XVII.4. *De Methodo sincera, sive ad filios Scientiarum* [Bilimlerin Gerçek Yöntemi ya da Gelecek Kuşaklara Aktarma Yöntemi Üzerine]. Ama eğrilmeye kesintisiz devam edilecek bir iplik gibi iletilen bilgi, eğer mümkünse, *bulunduğu yöntemin aynısıyla* iletilmeli ve önerilmelidir; ve bilgiye tümevarımla ulaşılması bu sayede mümkün olabilir. Ama günümüzün delilden önce gelen aceleci bilgisinde, hiç kimse elde ettiği bilgiye nasıl ulaştığını bilemez. Ama yine de *secundum majus et minus* [az çok], kişi bilgisinin ve rızasının³⁵⁴ temellerine geri gidebilir ve inebilir ve böylece kendi zihninde yetiştirdiği gibi onu bir başkasına nakledebilir. Zira bitkilerde nasılsa bilgilerde de öyledir: Eğer bitkiyi kullanmak niyetindeyseniz, kökler önemli değildir; ama yetiştirmek için onu çıkarmak istiyorsanız, o zaman aşı dallarından ziyade köklere dayanmak daha güvenilirdir. Dolayısıyla (şimdi kullanıldığı hâliyle) bilgilerin iletimi, kökleri olmayan güzel ağaç gövdelerine benzer; marangoz için iyidir ama ziraatçı için değildir; ama eğer bilimleri yetiştirecekseniz, köklerinden çıkarmaya dikkat ettiğiniz takdirde, ağacın gövdesi veya bedeni daha az önemlidir. Matematikçilerin yöntemi kendi alanlarında bu iletim türünü andıran bir örneğe sahiptir; ama genel olarak ne uygulamaya ne de araştırmaya konu edildiğini görüyorum ve dolayısıyla onu eksik olarak belirtiyorum.

XVII.5. Bir başka Yöntem ayrımı daha vardır: Esrarlı ve Açık. Bu ilkiyle biraz ilişkilidir ve bazı durumlarda eskiler tarafından tedbir olarak kullanılmıştır ama onu sahte malları için sahte bir ışık gibi kullanan birçok boş kişinin sahtekârlıkları nedeniyle gözden düşmüştür.³⁵⁵ Bunun [= Esrarlı Yöntemin] gerekçesi, sı-

³⁵⁴ *Consent*. Yani kişinin sorgulamadan kabul ettiği ya da inandığı şeyler. Kelime aşağıda II.xvii.7'de "inanç" (*belief*) ile eş anlamlı kullanılır.

³⁵⁵ *Enigmatical and Disclosed*. Bunlar, *De Augmentis*'te, sırasıyla, *acroamatica* ve *exoterica* olarak adlandırılır. Aristoteles (*Fizik* 4.2.209b14-15) Platon'un Akademi'de böyle bir yöntem izlediğini belirtir ve kendisinin

radan kapasitelere sahip kişileri bilginin sırlarına kabul edilmekten alıkoymaktır ve onları [= sırları] seçilmiş dinleyicilere veya perdeyi delip geçebilecek kadar keskin akıllara saklamaktır.

XVII.6. Büyük önem taşıyan bir başka Yöntem ayrımı, bilginin Aforizmalarla veya Yöntemlerle³⁵⁶ iletilmesidir; ikincisinde, birkaç Belit veya herhangi bir konu üzerine yapılan gözlemlerden, tam ve nizami bir sanat oluşturma'nın çok fazla âdet hâline gelmiş olduğunu gözlemleyebiliriz; onu bazı tartışmalarla işleyerek, örneklerle açıklayarak ve makul bir Yöntem hâline sokarak. Ama Aforizmalarla yazım birçok mükemmel erdeme sahiptir ki Yöntemli yazım bunlara yaklaşmaz.

XVII.7. Zira ilk olarak, yazarın yüzeysel ya da sağlam olup olmadığını sınar. Zira Aforizmalar, gülünç olmamaları kaydıyla, bilimlerin özü ve kalbinden başka bir şeyden yapılamaz; zira örneklerle açıklama çıkarılmış, örnekler verme çıkarılmış, insicam çıkarılmış, uygulamaya dair tasvirler çıkarılmıştır; bu nedenle, bol miktarda gözlem dışında, Aforizmaları dolduracak bir şey kalmaz. Ve dolayısıyla sağlam temelleri olmayan biri aforizmalar yazmak için yetkin olmayacağı gibi, bunu aklından bile geçirmeyecektir. Ama Yöntemlerde,

de *Lykeion*'da bu yöntemi izlemiş olduğu bilinir. Bazı konular sadece seçkin bir iç halkanın kulağına hitap ederken (*acroamatica* = ezoterik), diğerleri halka açık (eksoterik) bir şekilde aktarılmıştır. Spedding (*Works* 1, 107), yukarıda II.viii.4'te, Bacon'ın bu ezoterik yöntemi işaret ettiğini belirtir: "Ve Alessandro Borgia'nın Fransızların Napoli seferi hakkında söylemeye alışık olduğu gibi, savaşacak silahlarla değil, kalacak yerlerini işaretlemek için ellerinde tebeşirle geldiler; aynı şekilde, ben de *onu misafir etme ve barındırma kabiliyetine sahip zihinleri işaretlemek için* barışçıl bir şekilde tebeşirle gelen hakikatin girişini, kavga ve çekişmeyle gelen-den daha çok seviyorum."

³⁵⁶ Bu ve müteakip paragrafta aforizmalara bir alternatif olarak sunulan "Yöntemler" "sistematik açıklamalar" anlamındadır (*OED* s.v. *method*, II.6b). Cümledeki ilk "yöntem" kelimesi ise alışkın olduğumuz anlamdadır (*OED* s.v. *method*, I.2a).

*Tantum series juncturaque pollet,
Tantum de medio sumptis accedit honoris.*
[“İnsicam ve dizim ne büyük önem taşır,
gündelik yaşamdan toplanan malzeme ne büyük onur
elde eder.”]³⁵⁷

Tıpkı birinin parçalara ayrılmış olsaydı içinden pek bir şey çıkamayacak bir sanattan büyük bir gösteri çıkarması gibi. İkinci olarak, Yöntemler rıza ya da inanç üretmeye daha uygundur ama eylemi işaret etmeye daha az uygundur; zira bir parçanın diğerini aydınlattığı ve dolayısıyla ikna ettiği bir tür çember ya da daire içinde ispat³⁵⁸ taşır; ama tikel olaylar, dağınık olduklarından, onlar için dağınık yönlendirmeler en uygundur. Ve son olarak, kırık bir bilgiyi temsil eden Aforizmalar, insanları daha fazla araştırmaya davet eder; oysa Yöntemler, bir bütünlük görüntüsü taşıdıklarından, insanlara sanki en ileri noktaya ulaşmışlar gibi güven hissi verir.

XVII.8. Aynı şekilde büyük önem taşıyan bir başka Yöntem ayrımı, bilginin Önergeler ve onların İspatları veya Sorular ve onların Çözümleri ile ele alınmasıdır. İkinci tür, ölçsüz bir şekilde takip edilirse, her küçük kaleyi veya hisarı kuşatma peşindeki bir ordunun ilerleyişinde olduğu kadar, tahsilin ilerleyişi için zararlıdır. Zira araziye hâkim olunursa ve teşebbüsün ana amacının peşinden gidilirse, bu küçük şeyler kendiliğinden teslim olacaktır. Ama elbette kişi gerisinde düşmana ait önemli bir müstahkem yer³⁵⁹ bırakmayacaktır. Aynı şekilde, bilimlerin iletiminde

³⁵⁷ Horatius, *Şiir Sanatı*, 242-43.

³⁵⁸ *Demonstration in orb or circle*. Bu ifade yukarıda II.xiv.2’de Aristoteles’e atıfla kullanılmıştı.

³⁵⁹ *Piece enemy*. Bu tuhaf ifadenin genellikle bu anlama geldiği düşünülür ama tam bir kesinlikten söz edilemez. *OED piece* (10b) için “müstahkem bir yer, kale, sığınak” tanımı yapar. Wright kitabının ikinci baskısında (1873) bunun satranç taşı anlamında kullanılmış olabileceğini belirtir ama kitabın sonraki baskılarında bundan vazgeçip az önce bahsettiğimiz anlama

çürütmenin kullanımı da çok idareli olmalı ve güçlü takıntıları ve önyargıları ortadan kaldırmaya hizmet etmeli ve münakaşalar ve şüpheleri beslememeli ve uyandırmamalıdır.

XVII.9. Yöntemlerin bir diğer ayrımı ise *ele alınan konuya veya içeriğe göredir*. Zira bilgilerin en soyutu olan Matematik ile en somutu olan Politika Felsefesi³⁶⁰ arasında iletim açısından büyük bir fark vardır. Ve malzemenin çok biçimliliği içinde bir yöntem tek biçimliliğine ilişkin tartışma her nasıl kopmuş olursa olsun,³⁶¹ bu görüşün, zayıf olmasının yanı sıra, tahsile layık olmadığı görürüz, zira tahsili bazı boş ve kısır genellemelere indirgemek yolunu tutmuştur; ve bunlar bilimlerin sadece kavuzları ve kabukları olup yöntemin işkencesi ve baskısıyla tüm çekirdek zorla çıkarılıp atılmıştır. Ve dolayısıyla buluş için belirli Temaları tasvip ettiğim gibi,³⁶² aynı şekilde belirli iletim Yöntemlerini de tasvip ediyorum.

XVII.10. Bilginin iletimi ve öğretimindeki bir diğer yargı³⁶³ ayrımı, *iletilen şeyin ışığına ve ön kabullerine göredir*.³⁶⁴ Zira kabul edilen görüşlerden yeni ve yabancı olan bilgi, makbul ve aşına olandan başka bir biçimde iletilmelidir; ve dolayısıyla Aristoteles, Demokritos'u eleştirmeyi düşündüğünde, aslında onu övmüştür:

değir. Hunter (1863, 75) “düşmanın bir parçası” anlamını daha muhtemel bulur.

³⁶⁰ *Policy*. Ya da “politika bilimi.”

³⁶¹ Bacon burada Peter Ramus'un görüşlerini eleştirmektedir. Ramus'un ikiye ayırma yöntemi Platon'un *Sofist*'inde ele alınan yöntemi andırır ki Ramus da yöntemini Platon'a dayandırır ve kendisini Platoncu sayar.

³⁶² Bkz. yukarıda II.xiii.10.

³⁶³ *Judgment* (yargı) muhtemelen *method* (yöntem) anlamında kullanılmıştır. *De Augmentis*'teki mukabil cümle şöyledir: “Sırada bilginin iletiminde muhakemeyele kullanılması gereken bir başka yöntem ayrımı var.” Burada “muhakeme” olarak çevrilen *judicium* “yargı” olarak da anlaşılabilir.

³⁶⁴ Yani öğrencinin kendisine öğretilen konu hakkında önceden ne kadar şey bildiğine göre. Bacon, konu yeni ve yabancıysa, benzetmelere başvurmanın daha doğru bir yöntem olacağına işaret etmekte ve birazdan yapacağı Aristoteles alıntısında, doğru yöntemin Aristoteles'in eleştirdiği Demokritos tarafından izlenmiş olduğunu ima etmektedir.

“Eğer gerçekten tartışacak ve benzerliklerin peşinden gitmeyeceksek vs.”³⁶⁵ Zira düşünceleri popüler görüşlere yerleşmiş olanlar sadece ispat ya da tartışmaya ihtiyaç duyar; ama düşünceleri popüler görüşlerin ötesinde olanlar çifte emek harcarlar; biri kendilerini anlaşılır kılmak, diğeri ise ispatlamak ve göstermek için; bu nedenle, kendilerini ifade etmek için benzetme ve istiarelere başvurmaları gerekir. Ve dolayısıyla tahsilin bebeklik çağında ve şu anda önemsiz olan düşüncelerin o zamanlar yeni olduğu cahil zamanlarda, dünya Meseller ve Kıssalarla doluydu; zira insanlar ya dikkat etmeden geçip gider ya da anlamadan ya da yargılamadan önce, sunulanları paradoks³⁶⁶ sayarak reddederdi. Böylece ilahiyat tahsilinde Mesellerin ve Mecazların ne kadar sık olduğunu görürüz, zira şu bir kuraldır: *Ön kabullerle uyumlu olmayan bir bilim, meselleri yardıma çağırmalıdır.*

XVII.11. *De prudentia Traditionis* [Naklin Hikmeti]. Yöntemlerin, aşına ve kabul edilen, başka ayrımları da vardır: örneğin, Çözme ya da Analize ilişkin, Birleştirme ya da Senteze ilişkin, Gizleme veya Şifrelemeye ilişkin vs.; bunları kabul ediyorum, yine de en az ele alınmış ve gözlemlenmiş olanların üzerinde

³⁶⁵ Ellis (*Works* 1, 666, n. 2) bu pasajın Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 6.3.1139b18 olduğunu tespit etmiştir: “Bilimsel bilginin ne olduğuna gelince, bu müteakip tartışmadan belli olacaktır, eğer kesin bir şekilde konuşacak ve kelimenin benzer kullanımlarını takip etmeyecek olursak.” Ve ekler: “Bacon’ın neden Aristoteles’in Demokritos’a gönderme yaptığını sandığını anlamak zor, zira göndermenin Platon’un bilginin doğasına dair *Theaitetos* 197’de bulunan açıklamasına olduğuna dair kabul görmüş görüşün doğruluğundan şüphe duymak için hiçbir sebep yok. Aristoteles farklı vesilelerle felsefi sorularda benzerlikler ya da kıyaslar kullanan kişileri suçlar; ama bu tür pasajların herhangi birinde Demokritos’a atıf yaptığı görülmez... ama en basit açıklama, Demokritos’un adını Platon’unkinin yerine salt bir dikkatsizlik sonucu koymuş olmasıdır.” Vickers, Demokritos’un adının dikkatlice yazılmış *De Augmentis*’te de tekrarlandığına işaret ederek, Emil Wolf’ın (*Francis Bacon und Seine Quellen*, 1910, c. 1, 193-94) ilgili pasajın *Ruh Üzerine*, 1.2.405b12 olabileceği önerisine değinir.

³⁶⁶ Paradoks, “yerleşik/makbul görüşe aykırı” anlamındadır.

durdum. Tüm bunları andım, çünkü bana eksik görünen Naklin Hikmetine ilişkin genel bir araştırma kurup oluşturacaktım.

XVII.12. Ama Yönteme ilişkin bilginin bu kısmına, ayrıca, bir eserin tüm yapısının sadece Mimarisi değil, aynı zamanda birçok kiriş ve sütunu da dahildir; malzemesi bakımından değil, nicelikleri ve şekilleri bakımından. Ve dolayısıyla Yöntem, sadece Argümanın veya Konunun düzenlenmesini değil, aynı şekilde Önergeleri de inceler; hakikatleri veya içerikleri bakımından değil, kısıtlamaları ve mahiyetleri bakımından. Zira bu konuda, Ramus, Önergelerin iyi kurallarını –καθόλου πρῶτον, κατὰ παντός vs.– yeniden canlandırmakla,³⁶⁷ Özet kanserini³⁶⁸ getirmekle yaptığından çok daha iyisini hak etmiştir; ve yine de (zira eski fabllara göre, *en değerli şeylerin en habis koruyuculara sahip olmaları*,³⁶⁹ beşerî şeylerin genel durumudur), birine girişmesi onu di-

³⁶⁷ Aristoteles'in *İkinci Analitikler*, 1.4'te ortaya koyduğu ilkeler Ramus tarafından *Dialectique* (1555; genişletilmiş Latince edisyon, *Dialectica*, 1556) adlı eserinde eleştirel bir şekilde uyarlanmıştır. Wright bu konuda şu açıklamayı yapar: "Ramus (*Dialect.* 2.3) bilimlerin belitlerini ya da ilk ilkelerini (*axiomata artium*) şu şekilde böler: Belitler ya doğrudur ya da yanlıştır. Doğru belitlerden bazıları koşullu olarak doğrudur, diğerleri zorunlu olarak. Zorunlu bir belit her durumda doğru olmalıdır ve yüklemlemenin [*predication*] o zaman κατὰ παντός olduğu söylenir. Türdeş olmalıdır, yani, parçaları öz itibarıyla birbirine bağlı olmalıdır, form forma sokulan şeyle, özne özel eklentisiyle [*proper adjunct*], cins türle: bu durumda, καθ' αὐτό olduğu söylenir. Üçüncü olarak, genel ya da evrensel olmalı, yani, καθόλου πρῶτον olduğunda, önermenin kendisinin yanı sıra önermenin tersi de doğru olmalıdır. Bu üç kurala Ramus süslü isimler verir: *hakikat yasası* (κατὰ παντός), *adalet yasası* (καθ' αὐτό) ve *hikmet yasası* (καθόλου πρῶτον). Bu paragrafın son cümlesinde atıf yapılan, son yasadır."

³⁶⁸ *The canker of Epitomes. De Augmentis*'te bunun yerine "kendisine özgü yöntem ve ikilikler" ifadesi geçer. Bacon yukarıda II.ii.4'te *Epitome* (Özet) kullanımını sert bir şekilde eleştirmişti. Bacon'ın *Epitome* ile kastettiği şey, herhangi bir konuda yazılmış ders kitabı ya da el kitabıdır (kılavuz).

³⁶⁹ Wright bunun Hesperides'in bahçesini ve altın postu koruyan ejderlere bir gönderme olabileceğini tahmin eder.

ğesine başvurmayla itmiştir.³⁷⁰ Zira belitleri *evrilebilir*³⁷¹ yapmayı tasarlarlarken, onları ayrıca *dairesel* ve *ilerlemeyen* ya da *kendisine dönen*³⁷² yapmayacak kişinin iyi yönlendirilmiş olması gerekir; ama yine de niyet mükemmeldi.

XVII.13. *De Productione Axiomatum* [Belitlerin Üretimi]. Yöntemin Önergeleri ilgilendiren diğer noktaları, esas olarak bilimlerin boyutlarını kısıtlayan uç önermelere ilişkindir; zira her bilginin derinliğin (ki bu onu sağlam kılan hakikati ve özüdür) yanı sıra bir uzunluğa ve bir genişliğe sahip olduğunu söylemek uygun olacaktır; genişliği diğer bilimlere ve uzunluğu eyleme yönelik hesaplanarak; yani, en büyük genellemeden en özel ilkeye doğru. Biri, bir bilginin bir diğerinin alanına ne kadar girmesi gerektiğini belirler, ki bu kurala *καθ'αὐτό* derler³⁷³; diğeri, bir bilginin ne dereceye kadar tikelliğe inmesi gerektiğine dair kural koyar; bana göre daha ilgili olan bu ikincisini sessizce geçiştirilmiş buluyorum. Zira bu şüphesiz bir ölçüde pratiğe bırakılmalıdır ama bunun ne kadar olacağı araştırmaya değerdir. Uzak³⁷⁴ ve yüzeysel genellemelerin, alaylıların küçümsediği bilgiden başka bir şey sunmadığını görürüz ve pratiğe bir Ortelius³⁷⁵ dünya haritasının Londra ile York arasındaki yola rehberlik etmesinden daha

³⁷⁰ Yani Önergeler üzerine değerli çalışması, onu Özet kullanımı gibi zararlı bir işe itti.

³⁷¹ *Convertible*. “Evirme (*conversion*), önermenin niteliğini ve niceliğini bozmadan, öznesini yüklem, yüklemine Özne yaparak yeni bir önerme elde etmek ve önermenin kendisini öncül, dönüştürülmüş şeklini sonuç kılmaktır” (Doğan Özlem, *Mantık*, 2004, İnkılâp, s. 175). “Akis” olarak da bilinir.

³⁷² Yani “fasit daire” ya da “kısır döngü” içinde olan.

³⁷³ Bir önceki paragrafın ilgili notunda, ikinci sırada, *καθ' αὐτό* olarak bahsedilen kural.

³⁷⁴ Yani tikellerden uzak.

³⁷⁵ Abraham Ortelius (1527-98), Antwerp doğumlu haritacı ve coğrafyacı. İlk “modern atlas”ın (*Theatrum Orbis Terrarum*, 1570) yaratıcısı olarak bilinir. 1564’te büyük bir duvar haritası olarak yaptığı dünya haritası (*Typus Orbis Terrarum*) daha sonra küçültülmüş şekliyle bu atlasla eklenmiştir. Wright Bacon’ın burada bu haritaya atıf yapıyor olabileceğini belirtir. Ortelius ayrıca “kıta kayması” (*continental drift*) teorisini ilk ortaya atandır.

fazla yardımcı olmazlar. Daha iyi türden kurallar, şeylerin görüntülerini görebileceğiniz cilasız çelik aynalarla karşılaştırılmıştır ki bu hiç de yersiz değildir ama önce bunların törpülenmesi gerekir: böylece pratikle işlenir ve cilalanırlarsa kurallar yardımcı olacaktır. Ama asıl mesele ilk başta ne kadar billur yapılabilecekleri ve önceden ne ölçüde cilalanabilecekleridir; bunun araştırması bana eksik görünmektedir.

XVII.14. Çalışılmış ve uygulamaya konmuş bir yöntem daha vardır ama bu meşru bir yöntem değil, bir sahtekârlık yöntemi- dir: Bu, bilgileri, bilgiye sahip olmayan insanları tahsilli görüntüsü verebilecekleri düzeye hızlıca getirecek şekilde iletmektir. Raymondus Lullius'un³⁷⁶ kendi adını taşıyan bu sanatı oluşturmaya yönelik çalışması böyleydi; ki bunun o zamandan beri üretilen bazı *Typocosmia* kitaplarından³⁷⁷ bir farkı yoktu; tüm sanatların kelimelerinin bir yığınının başka bir şey olmayıp amaçları bu terimleri kullananların sanatı anladıklarının sanılabileceği güvencesini insanlara vermektir; bu derlemeler her şeyin kalıntısına sahip ama değerli hiçbir şeyi olmayan bir ikinci el kıyafet veya tefeci dükkânına oldukça benzer.

XVIII. *Nakil* ile bağlantılı olarak incelenmesi gereken son nokta, sahip olunması yaşamda başarıya büyük yardımı dokunan belagattir. Mevcut retorik eserleri mükemmeldir. Bacon, retorikğin işlevini ve gücünün kaynaklarını incelemeyi ve ele alınmasındaki bir iki küçük eksikliğe dikkat çekmeyi önerir. Platon'un retorikği insanın ahlak duygusunu bozmakla suçlaması haksızlıktır; zira insan aklının genellikle tahayyül tarafından yanıltıldığı doğru olsa da retorikğin işlevi, tahayyülü aklın müttefiki yapacak şekilde onu etkilemektir. Aynı şekilde, mantığın işi

³⁷⁶ *Reconquista* döneminde Majorca krallığında Palma'da doğmuş olan Katalan filozof ve ilahiyatçı Ramon Llull (1232-1316). Arapçayı Arapça eserler yazacak kadar iyi öğrenmiş ve birçok kez Tunus'a misyonerlik amaçlı ziyaretler yapmıştır.

³⁷⁷ "Öğrenime yardımcı olmak amacıyla kelimelerin ya da terimlerin tiplere ya da sınıflara göre gruplandırıldığı bir yöntem ya da sistem" (*OED* s.v. *typocosmy*).

de insanlara değersiz argümanlar kullanmayı değil, onlardan kaçınmayı öğretmektir. Ne kadar belagatli olursa olsun, birinin erdeimsizlik lehine makul bir savunma ortaya koyması çok zordur; ama tahayyülü erdemin cazibesıyla doldurmak hem kolay hem de faydalıdır. Dahası, belagat, eylemlerin gelecekteki sonuçlarını canlı bir şekilde tasvir ederek ahlaki destekler ve böylece geleceği düşünmeden anın tadını çıkarmamızı isteyen tutkularımıza direnmemizi sağlar. Retorik, argümanlarının sadece olası olması ve argümanlarını dinleyicilerine uydurması bakımından mantıktan farklıdır. Bunu ne kadar eksiksiz yapabilirse, o kadar mükemmel olur. Bu açıdan başarı, insan yaşamı ve karakterine dair bilgiye bağlıdır. Bacon'ın retorik ele alınmasında fark ettiği kusurlar üç tanedir. Retorik yazarları, ilk olarak, Aristoteles'in emsalini takip edip popüler safsataların –çürütmeleriyle birlikte– tam bir listesini yapmalıydı, özellikle de çürütmeleri olabildiğince etkileyici yapmaya çalışarak. İkinci olarak, tartışmada sıklıkla ortaya çıkan soruların her iki tarafı üzerine argümanları, insanlar onları doldurabilsin ve gerektiğinde kullanabilsin diye, ana hatlarıyla hazırlamaları gerekirdi. Üçüncü olarak, insanlara konuşmaların başı ve sonu için, arasözleri, mazeretleri vs. tanıtmak için uygun ifadeler sağlamaları gerekirdi.

XVIII.1. Şimdi, Retorik ya da Belagat Sanatı dediğimiz bilimin kapsamına giren Naklin Aydınlatılması³⁷⁸ ile ilgili kısma

i

³⁷⁸ *Illustration of Tradition*. Kiernan *illustration* kelimesi için bu bağlamda *elucidation* (açıklama) karşılığını verir (krş. *OED* s.v. *illustration*, 3). Vickers (2004, 151) bunun eksik olduğunu belirtir, zira kelime “açıklama”nın yanı sıra *illustrious* (parlak) kılma anlamı da taşır (krş. *OED* s.v., 2). Howell (1961, 371) ifadenin tümüne dair şunu der: “Bacon retorik aktarılacak şeyi aydınlatarak bilginin iletimine katkıda bulunan bir araç olarak gördü... retorikçe naklin aydınlatılması dediğinde, kelimelerinin ardındaki imge herhangi bir şeyi görünür kılmak için ışık tutma imgesidir. Başka bir ifadeyle, iletişim teorisi bağlamında aydınlatma bilgiyi görünür kılmak ve böylece bir dinleyici/okuyucu kitlesine iletebilir yapmak için ışık tutma anlamına gelecektir.” Buna göre, retorik naklin içeriğini aydınlattığını anlamalıyız. İfade, bu şekilde (yani aydınlatanın retorik olduğu) anlaşılacak kaydıyla, “Naklin Aydınlatması” olarak da çevrilebilir ama bu çeviri aydınlatanın “nakil” olduğunu da düşündürtebileceğinden edilgen ifade kullanmayı tercih ettik.

iniyoruz; bu mükemmel bir bilimdir ve mükemmel bir şekilde çalışılmıştır. Zira gerçek değeri itibarıyla hikmetten daha aşağı olsa da –Tanrı’nın, bu yeteneğe sahip olmadığı için affını istediğinde, Musa’ya söylediği gibi, “Harun senin sözcün olacak ve sen ona Tanrı gibi olacaksın”³⁷⁹– yine de [sıradan] halka yönelik olarak daha güçlüdür. Zira Süleyman şöyle der: *Sapiens corde appellabitur prudens, sed dulcis eloquio majora reperiet* [“Yüreği hikmetli olana basiretli denir ama tatlı sözlü olan daha büyük şeylere ulaşır”].³⁸⁰ Bununla hikmetin derinliğinin kişinin bir isim veya itibara ulaşmasına yardımcı olacağını ama aktif bir yaşamda hâkim olanın belagat olduğunu ifade eder. Ve bunun çalışılmasına gelince, Aristoteles’in zamanının retorik hocalarıyla rekabeti ve Cicero’nun deneyimi, onların Retorik eserlerinde kendilerini aşmalarını sağlamıştır. Yine, Demosthenes ve Cicero’nun söylevlerindeki belagat örneklerinin mükemmelliği, belagat düsturlarının mükemmelliğine eklenerek bu sanattaki ilerlemeyi iki katına çıkarmıştır. Ve dolayısıyla belirteceğim eksiklikler, sanatın kendisinin kurallarından veya kullanımından ziyade, sanata refakatçiler gibi refakat edecek bazı derlemelerde olacaktır.

XVIII.2. Yine de diğerlerinde yaptığımız gibi, bu bilimin kökleri etrafındaki toprağı biraz karıştırmak gerekir. Retoriğin görevi ve işlevi, iradenin daha iyi hareket etmesi için *Aklı Tahayyüle uygulamaktır*.³⁸¹ Zira tahayyülün idaresinde Aklın üç yolla rahatsız edildiğini görürüz: Mantıkla ilgili olarak Tuzağa Düşürme veya Safsata yoluyla, Retorik ile ilgili olarak Tahayyül veya İzlenim yoluyla ve Ahlakla³⁸² ilgili Tutku veya Kuvvetli Duygu ya da His yoluyla. Ve başkalarıyla iş yaparken, insanlar kurnazlıkla,

³⁷⁹ Mısır’da Çıkış 4.16; ayrıca 7.1.

³⁸⁰ Süleyman’ın Özdeyişleri 16.21. Alıntı mealendir.

³⁸¹ *De Augmentis*’te “uygulamak ve önermektir.” Howell (2004, 372), Bacon’ın ikna teorisinin “Platon’un *Phaidros*’unda ortaya konan meşhur teorinin bir uyarlaması” olduğunu belirtir.

³⁸² Yani ahlak felsefesi ya da etik.

ısrarla ve şiddetle işlendiği³⁸³ gibi, kendi içimizde yürüttüğümüz bu işte de insanlar Mantıksızlıklar tarafından kandırılır, İzlenimler veya Gözlemler³⁸⁴ tarafından ısrar ve baskı görür ve Kuvvetli Duygular tarafından kendilerinden geçirilir. Ama insan doğası, bu yeti ve sanatların akli oturtmak ve ilerletmek için hiç kuvveti olmayıp sadece bozmak için kuvveti olacak kadar talihsizce inşa edilmemiştir. Zira Mantığın amacı, akli tuzağa düşürmek için değil, onu güvence altına almak için bir argüman biçimi öğretmektir. Ahlakın amacı, duyguların akla saldırmasını değil, ona itaat etmesini sağlamaktır. Retoriğin amacı, Tahayyülü akli bastırmak için değil, onu desteklemek için doldurmaktır. Zira sanatın bu kötüye kullanımları sadece *ex obliquo* [dolaylı olarak], ihtiyat amaçlı araya girer.³⁸⁵

XVIII.3. Ve dolayısıyla Platon'da, zamanının retorik hocalarına karşı haklı bir nefretten kaynaklansa da Retoriği, sağlıklı gıdaları bozan ve sağlıksız olanları damak tadı için muhtelif soslarla destekleyen aşçılığa kıyaslayarak, sadece bir zevk sanatı olarak değerlendirmesi büyük bir haksızlıktır.³⁸⁶ Zira görüyoruz ki, konuşma, kötüyü allayıp pullamaktansa, iyi olanı süslemeye çok daha yeteneklidir; zira herkes yapabileceğinden veya düşünebileceğinden daha dürüst konuşur. Ve Thukydides, Kleon'a dair mükemmel bir tespitte bulunmuştur³⁸⁷: Devlet işlerinde kötü tarafı tuttuğundan, belagat ve güzel konuşmayı hep şiddetle eleştirirdi, hiç kimsenin sefil ve alçakça yöntemler hakkında güzel konuşmayacağını bildiğinden. Ve dolayısıyla Platon'un zarif bir şekilde dediği gibi, "Erdem, eğer görülebilseydi, büyük aşk ve tutku

³⁸³ İşlemek (*to work*): "(Bir kimseyi) Düşüncelerine göre yönlendirmek, tesir ederek ona kendi düşüncelerini benimsetmek" (*Kubbealtı Lugatı*). Önce-
sindeki "şiddet" (*vehemency*) ile duyguların şiddeti kastedilir.

³⁸⁴ Sözlerin ürettiği yanlış izlenimler (Selby).

³⁸⁵ Yani onları kötü örnekler olarak görüp onlardan sakınabilmek için.

³⁸⁶ Platon, *Gorgias*, 462e vdd.

³⁸⁷ Thukydides, 3.42.

uyandırırırđı”³⁸⁸; böylece cismani şekilde Duyuya gösterilemeyeceğine göre, yapılabilecek ikinci en iyi şey onu Tahayyüle canlı bir temsille göstermektir. Zira onu Akla sadece bir argümanın inceliğıyle göstermek, Khrysippos ve birçok Stoacıda sürekli alay edilen bir şeydi³⁸⁹; onlar insanın iradesiyle hiçbir sempati içinde olmayan keskin tartışmalar ve çıkarımlarla erdemi insanlara dayatmayı düşündüler.

XVIII.4. Yine, duygular kendi içlerinde uysal ve akla itaat-kâr olsaydı, iradeye yönelik ikna ve telkinlerin, çıplak önerme ve ispatlardan daha fazla bir faydası olmayacağı doğru olurdu; ama duyguların sürekli isyanları ve ayaklanmaları bakımından:

Video meliora, proboque;

Deteriora sequor.

[“Daha iyiyi görüyorum ve onu onaylıyorum,
yine de daha kötüyü takip ediyorum.”]³⁹⁰

Eğer İknaların Belagati dolap çevirip Tahayyülü Duygunun tarafından çekip almaz ve Akıl ile Tahayyül arasında Duygulara karşı bir ittifak kurmazsa, akıl tutsak ve köle hâle gelecektir. Zira duyguların kendileri, aklın yaptığı gibi, her zaman iyiye yönelik bir arzu taşır. Fark şudur ki, *duygu sadece şimdiye bakar; akıl geleceğe ve zamanın toplamına bakar*. Ve dolayısıyla şimdiki zaman tahayyülü daha fazla doldurunca, akıl genellikle yenilgiye uğrar; ama belagatin ve iknanın o gücü gelecekteki ve uzaktaki şeyleri şimdiymiş gibi gösterdikten sonra, işte o zaman tahayyülün [duygulara] isyanı üzerine akıl galip gelir.

XVIII.5. *De prudentia sermonis privati* [Özel Konuşmanın Hikmeti Üzerine]. Dolayısıyla şu sonuca varıyoruz: Mantiğın

³⁸⁸ Platon, *Phaidros*, 250d.

³⁸⁹ *De Augmentis*’te Stoacıları alaya alanın Cicero olduğu belirtilir. Bkz. Cicero, *Gayeler Üzerine*, 4.28, *Hatip Üzerine*, 2.159, *Tusculum Tartışmaları*, 2.18.

³⁹⁰ Ovidius, *Dönüşümler*, 7.20.

Safsatayla veya Ahlakın Erdemsizlikle suçlanması ne kadar yersizse, Retoriğin de daha kötü tarafı allayıp pullamakla suçlanması o kadar yersizdir. Zira biliyoruz ki, zıtların öğretileri aynıdır ama kullanımları zıttır.³⁹¹ Aynı zamanda, Mantiğin Retorikten farklı olduğu görünüyor ama sadece yumruğun el ayasından farklı olduğu gibi değil, yani biri kapalı, diğeri açık³⁹²; fark daha ziyade şundadır: Mantık akli kesin ve hakikatte olduğu şekliyle ele alırken, Retorik onu popüler görüş ve karakterlere eklediği şekliyle ele alır. Ve dolayısıyla Aristoteles Retoriği bir yanda Mantık ile diğer yanda ahlaki ya da sivil bilgi arasına, her ikisine katılıyor olarak akıllıca yerleştirir.³⁹³ Zira Mantiğin ispatları ve gösterimleri tüm insanlara karşı kayıtsız ve aynıdır; ama Retoriğin ispatları ve iknaları, dinleyicilere göre farklılık göstermelidir:

Orpheus in sylvis, inter delphinas Arion.

[“Ormanda bir Orpheus, yunuslar arasında bir Arion.”]³⁹⁴

³⁹¹ Aristoteles, *Retorik*, 1.1.1365a29 vdd. Bu pasajda Aristoteles diyalektik (mantık) ve retoriğin bir meseleye dair lehte ve aleyhte yargılar üretebileceğinden bahsetmektedir.

³⁹² Benzetme, Cicero tarafından Stoa okulunun kurucusu Zenon’a atfedilir; bkz. *Gayeler Üzerine*, 2.17; krş. *Lucullus* 145. Elin “sıkılmış” hâli kesin bilgiye, “açılmış” hâli gevşek bilgiye işaret eder.

³⁹³ Aristoteles, *Retorik*, 1.2.1356a24 vdd.

³⁹⁴ Vergilius, *Ekloglar*, 8.56. Orpheus’tan yukarıda I.vii.2’de söz edilmişti. MÖ 7.-6. yüzyılda (Midilli doğumlu olup) Korint’te Periandros’un hükümranlığı döneminde yaşadığına inanılan Arion da Orpheus gibi efsanelere konu olmuş bir kişiliktir ama hakkında daha fazla tarihsel bilgi mevcuttur. Dionysosçu bir ozan olan Arion’un da Orpheus gibi hayvanları cezbeden olağanüstü bir müzik yeteneğine sahip olduğuna inanılırdı. Hakkında yunuslar tarafından kurtarıldığına dair bir efsane vardır: Sicilya’da kazandığı bir müzik yarışmasından Korint’e gemiyle dönerken, elde ettiği büyük ödüle göz koyan mürettebat tarafından öldürülmekle tehdit edilince, son dileği olarak kitharasını çalmış ve ardından denize atlayarak, müzik sesine gelen yunuslar tarafından kurtarılmıştır. Bkz. Herodotos 1.23-24; Ovidius, *Fasti*, 2.79-118.

Bunun uygulaması, eğer mükemmeliyetini istiyorsak, şu kapsamda olmalıdır: Eğer biri aynı şeyden birkaç kişiye söz ederse, her biriyle ona uygun ve farklı şekilde konuşmalıdır. Buna rağmen en büyük hatiplerin *özel konuşmadaki belagatin bu politik kısmından* yoksun olması kolaydır, zira zarif konuşma biçimlerine riayet ederken uygulamanın intibak sağlama kıvraklığını³⁹⁵ kaybederler. Ve dolayısıyla bunu daha iyi araştırma için önermek hatalı olmayacaktır; onu buraya mı, yoksa politikayı ilgilendiren kısma mı yerleştirdiğimizin bir önemi yoktur.³⁹⁶

XVIII.6. *Colores boni et mali simplicis et comparati* [İyi ve Kötünün Salt ve Nispi Görüntüleri]. Dolayısıyla şimdi (dediğim gibi³⁹⁷) sadece ek niteliğindeki şeylerin eksikliklerine ineceğim: ve ilk olarak, *iyi ve kötünün hem salt hem nispi popüler işaretleri ve görüntülerinin* bir derlemesini yapmaya başlayan Aristoteles'in³⁹⁸ bilgeliğinin ve çalışkanlığının devamı iyi getirilmemiş buluyorum; bunlar (daha önce değindiğim gibi³⁹⁹) Retoriğin Safsataları gibidir. Örneğin:

SOPHISMA [SAFSATA].

Quod laudatur, bonum: quod vituperatur, malum.

[“İnsanların övdüğü iyidir, yerdiği kötüdür.”]

REDARGUTIO [ÇÜRÜTME].

Laudat venales qui vult extrudere merces.

[“Tacir satmak istediğini över.”]⁴⁰⁰

³⁹⁵ “İntibak sağlama kıvraklığı” olarak çevirdiğimiz *volubility* kelimesinin *OED*'deki tanımını şudur: “bir nesneden diğerine dönme çabukluğu.”

³⁹⁶ Howell'a (1961, 375) göre, Bacon'ın modern retoriğe başlıca katkısı “nakil teorisinden ve tahsilli ya da popüler dinleyici/okuyucu kitlesi için bilginin en önemli aydınlatıcısı olarak retoriğe vurgusundan oluşur.”

³⁹⁷ Bkz. yukarıda II.xviii.1.

³⁹⁸ Aristoteles, *Retorik*, 1.6-7; *Topikler*, 1.14.

³⁹⁹ Bacon *Denemeler*'in ilk edisyonuyla birlikte 1597'de yayımladığı *Colours of Good and Evil* (İyi ve Kötünün Görüntüleri) adlı fragmana atıf yapıyor.

⁴⁰⁰ Horatius, *Mektuplar*, 2.2.11.

*Malum est, malum est (inquit Emptor) sed cum recesserit,
tum gloriabitur.*

[“Beş para etmez, beş para etmez (der Alıcı) ama uzaklaştığında,
övünecektir.”]⁴⁰¹

Aristoteles’in çalışmasındaki⁴⁰² kusurlar üçtür: ilki, birçok örnekten sadece birkaçının alınmış olması; bir diğeri, Çürütmele-
rin eklenmemiş olması; ve üçüncüsü, onların kullanımını sadece
kısmen düşünmüş olmasıdır: zira kullanımları sadece sınamada
değil, daha çok etkilemededir. Zira etkileme bakımından farklı
olan birçok form anlam bakımından eşittir; tıpkı darbenin şid-
deti aynı olsa da keskin olanla yassı olanın delinmesindeki farkın
büyük olması gibi. Zira hiç kimse yoktur ki, sadece *Bu senin için
kötüdür* denmesinden ziyade, şunu duyunca biraz daha çok heye-
canlanmasın: *Düşmanların buna sevinecek:*

Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

[“Bu tam da İthakalı’nın istediği olurdu ve Atreusoğulları
karşılığında büyük ödül verirdi.”]⁴⁰³

XVIII.7. İkinci olarak, konuşmanın döşemesi ve buluş kolaylığı
için Tedarik veya Hazırlık erzakına ilişkin daha önce bahsettiğim
şeyi⁴⁰⁴ de devam ettiriyorum. Bu iki çeşit gibi görünür: biri hazır
edilmemiş emtiadan oluşan bir dükkâna, diğeri ise hazır bir emtia
dükkânına benzer. Her ikisi de sık ve en revaçta olana uygulanma-
lıdır. Bunların ilkinde *Antitheta* ve ikincisine *Formulae* diyeceğim.

⁴⁰¹ Süleyman’ın Özdeyişleri 20.14.

⁴⁰² Aristoteles, *Retorik*, 1.6.

⁴⁰³ Vergilius, *Aeneas*, 2.104. “İthakalı,” Odysseus; “Atreusoğulları,” Agamem-
non ve Menelaos’tur. Burada Akalı bir savaşçı olan Sinon, Troyalılara Truva
atı hilesini yutturmak için, Akalılardan kaçıyormuş gibi yaparak, onlara hi-
taben sığınma talebiyle konuşmakta ve “eğer Troyalılar kendisini öldürecek
olursalar, bu tam da düşmanları Akalıların istediği şey olurdu” demektedir.

⁴⁰⁴ Bkz. II.xiii.6-8.

XVIII.8. *Antiheta rerum* [Karşıt Tezler]. *Antiheta, pro et contra* [lehte ve aleyhte] tartışılan Tezlerdir; bunlarda insanlar daha uzun ve özenli konuşabilir. Ama (bunu yapabilenlerde) fazla uzun bir girişten kaçınmak için, birkaç argümanın tohumlarının bazı kısa ve keskin cümleler olarak toplanmasını isterim; alıntılanmak için değil, atıfla otoriteler ve örnekler sağlayarak, kullanılmaya başladıklarında serbestçe çözülecek iplik çileleri ya da yumakları gibi olmaları için.

Pro verbis legis [Yasanın Lafzı Lehine].

Non est interpretatio, sed divinatio, quae recedit a litera.

[“Lafızdan ayrılan yorum, yorum değil, kehanettir.”]

Cum receditur a litera, judex transit in legislatorem.

[“Lafızdan ayrıldığında, Yargıç Yasa Koyucu olur.”]

Pro sententia Legis [Yasanın Niyeti Lehine].

Ex omnibus verbis est eliciendus sensus qui interpretatur singula.

[“Her bir kelimenin yorumlanmasında kıyas alınacak anlam kelimelerin tümünden birlikte çıkarılmalıdır.”]

XVIII.9. *Formulae* [Formüller]. *Formulae* önsöz, sonuç, arasöz, geçiş, mazeret gibi farklı konulara fark gözetmeksizin hizmet edebilecek düzgün ve uygun konuşma pasajları veya vasıtalarıdır. Zira binalarda, merdiven basamaklarının, girişlerin, kapıların, pencerelerin ve benzerlerinin iyi düzenlenmesinde büyük zevk ve kullanışlılık olduğu gibi, konuşmada da vasıtalar ve pasajlar özel bir süs ve etkiye sahiptir.

Bir İstişarede Bir Sonuç.

Böylece geçmiş hataları düzeltebilelim ve gelecekte rahatsızlıkları önleyebilelim.

XIX. Bacon, *nakil* konusunu bir kenara bırakmadan önce, kitapların hazırlanması ve gençlere uygun öğretim yöntemiyle ilgili birkaç pratik

öneride bulunur. Doğru metinler yetkin kişiler tarafından yayımlanmalı; zor pasajlar notlarda vs. açıklanmalıdır. Okul öğretmenleri, erkek çocukların öğrenmesi için en uygun konuların neler olduğunu ve bunların hangi sırayla öğretilmesi gerektiğini vs. düşünmelidir. Gençlikte aldığımız eğitimin iyi olması çok önemlidir. Eğer kötü olursa, kötü etkileri asla giderilemez; eğer iyi olursa, ondan edinebileceğimiz faydaların bir sınırı yoktur.

Bacon'ın akli sanatlara dair açıklaması burada sona erer. Tasnifi diğerlerinden farklıdır, çünkü farklı bir ilkeye dayanır. İnsanların birlikte kullanma fırsatı buldukları sanatları bir araya koymak yerine, onları doğal yakınlıklarına göre tasnif etmiştir. Tasnifinin farklı olmasının bir başka sebebi de tasnif etmek zorunda olduğu bilimlerin sayısının oluşturduğu yeni bilimlerle artmasıdır.

XIX.1. Geriye bilgi nakline ilişkin biri Eleştirel, diğeri Pedagojik⁴⁰⁵ olmak üzere iki ek kalmıştır. Zira tüm bilgi ya öğretmenler tarafından iletilir ya da insanların kendi çabalarıyla elde edilir ve dolayısıyla bilgi naklinin esas kısmı nasıl kitap yazımıyla ilgiliyse, bunun ilişkili kısmı da kitap okumayla ilgilidir. Bunu arızı olarak ilgilendiren hususlar şunlardır. İlki, yazarların doğru düzeltimi ve edisyonu ile ilgilidir; bu konuda aceleci gayret büyük bir zarara yol açmıştır. Zira bu eleştirmenler⁴⁰⁶ çoğu zaman anlamadıkları şeylerin yanlış yazıldığını varsaymıştır: Aziz Pavlus hakkında *Demissus est per sportam* [“bir küfeyle aşağıya indirildi”]⁴⁰⁷ yazıldığını bulan Rahibin kitabını düzeltip onu *Demissus est per portam* [“kapıdan çıkarıldı”] yapması gibi; çünkü *sporta* [küfe] zor bir kelimeydi ve onun edebi bilgisinin dışındaydı; ve elbette [eleştirmenlerin] hataları, bu kadar aşikâr ve gülünç olma-

⁴⁰⁵ Bacon *pedantical* kelimesini kullanır.

⁴⁰⁶ “Metin düzeltmenleri” anlamında.

⁴⁰⁷ Elçilerin İşleri 9.25; 2. Korintliler 11.33. Wright, Vulgata çevirisinde *per sportam* yerine, *in sporta* ifadesi geçtiğini ve bu “okumanın Bacon’ın anlattığı şekliyle hikâyenin ana fikrine izin vermediğini” belirtir ve başka bir Latince çeviride de *per sportam*’ın bulunmadığını ekler. Bacon *De Augmentis*’te bu örneği Tacitus’tan verdiği bir başkasıyla değiştirmiştir.

salar da aynı türdendir. Ve dolayısıyla akıllıca belirtildiği gibi, en çok düzeltilen kopyalar genellikle en az doğru olanlardır.

İkincisi, haşiye ve şerhlerden oluşan yazarların tefsir ve izahına ilişkindir; bunlarda açık olmayan yerleri ihmal etmek ve açık olanlar üzerine konuşmak oldukça yaygındır.

Üçüncüsü, birçok durumda doğru yorumlara çokça ışık tutan zamanlarla⁴⁰⁸ ilgilidir.

Dördüncüsü, yazarların bazı kısa eleştirisi ve değerlendirmesiyle ilgilidir; ki böylece insanlar hangi kitapları okuyacaklarını kendileri seçebilsinler.

Ve beşincisi çalışmaların sistematik tanzimi ve düzenlenmesiyle ilgilidir; hangi düzen veya sırayla okuyacaklarını bilsinler.

XIX.2. Pedagojik bilgiye gelince, bu gençlere uygun o Nakil farkını içerir; bununla ilgili büyük faydaya sahip bazı hususlar vardır.

İlk olarak, bilgilerin zamanlaması ve olgunlaştırılması⁴⁰⁹; onları neyle başlatmak gerektiği ve onları bir süre için neyden alıkoymak gerektiği gibi.

İkinci olarak, nerede en kolayla başlayıp daha zor olana geçilmesi gerektiği; ve hangi sırayla⁴¹⁰ daha zor olanı zorlayıp sonra onları [= gençleri] daha kolayla çevirmek gerektiği hususu; zira

⁴⁰⁸ Kitabın yazarının içinde yaşadığı zaman.

⁴⁰⁹ “Olgunlaştırma” olarak çevirdiğimiz *seasoning* kelimesinin bu bağlamdaki kesin anlamını söylemek zor ama *OED*’deki tanımlara göre en olası anlam bu gözükmektedir (*OED* s.v. *season*, 4). Kelimenin birincil anlamı “çeşnilendirme” ya da “lezzet verme”dir. *De Augmentis*’teki mukabil pasajda, Bacon öğrencinin yapması gereken egzersizleri yaptıktan sonra sevdiği bir alanda çalışma yapmasına izin verilmesi gerektiğini söyler. Bu ilave çalışma bir ihtimal “çeşnilendirme” olarak anlaşılabilir. Ama aynı pasajda *precocity of learning*’in (tahsilin erken olgunlaşması) kaçınılması gereken bir durum olduğunu da belirtir. “Olgunlaştırma” ile bağlantılı anlamları arasında “tavlama” ve “uygun kılma” da vardır.

⁴¹⁰ *Courses*. Spedding kelimenin doğrusunun *cases* (yani “hangi durumlarda”) olabileceği tahmininde bulunur. Vickers *sequence* (sıra) karşılığını verir.

[içi hava dolu] keselerle yüzmek bir yöntemdir, ağır ayakkabılarla dans etmek bir başka yöntemdir.⁴¹¹

Üçüncüsü, tahsilin akılların uygunluğuna göre uygulanmasıdır; zira zihinsel yeteneklerde herhangi bir kusur yoktur ki bazı çalışmalarda uygun bir tedavisi olduğu görülmesin: örneğin, bir çocuk kuş akıllıysa, yani dikkat yetisi yoksa, Matematik buna bir çare sağlar; zira matematikte, zihin bir anlığına dalıp giderse yeniden başlamak gerekir. Ve bilimlerin tedavi ve yardım için yeteneklere yönelik bir uygunluğu olduğu gibi, yetenekler veya yetilerin de mükemmellik veya hızlı gelişim için bilimlere yönelik yatkınlığı vardır. Ve dolayısıyla hangi bilimler için hangi tür zekâ ve doğaların en yatkın ve uygun olduğu büyük bir bilgelik araştırmasıdır.

Dördüncüsü, alıştırmaların⁴¹² düzenlenmesi zarar veya yardım açısından büyük önem taşır; zira Cicero'nun çok iyi gözlemlediği gibi, insanlar yeteneklerini çalıştırırken, iyi yönlendirilmezlerse, kusurlarını çalıştırır ve iyi olduğu kadar kötü alışkanlıklar da edinirler⁴¹³; bu nedenle alıştırmaların devamına ve onlara ara verilmesine büyük dikkat gösterilmelidir. Bu nitelikteki bir dizi başka hususu, yani sıradan görünüşlü olup sıra dışı etkiye sahip şeylerden ayrıntılı olarak bahsetmek çok uzun olurdu. Zira tohumlara veya genç bitkilere kötü veya iyi muamele yapmak, onların gelişimi için en önemli şey olduğu gibi ve Roma devletinin küçüklüğünde ilk altı kralın aslında onun vasileri gibi olması, müteakip devletin muazzam büyüklüğünün başlıca nedeni olduğuna dikkat çekildiği gibi,⁴¹⁴ gençlikte zihinlerin işlenmesi ve ekilmesi de (görülme de) öyle kuvvetli bir etkiye sahip olur ki, herhangi bir zaman süresi veya çalışma uğraşı daha sonra ona üstün gelemaz. Ve şunu da gözlemek yersiz olmayacaktır.

⁴¹¹ Bu husus ve benzetme için ayrıca bkz. 38. Deneme, "İnsan Doğası Üzerine."

⁴¹² Bir müfredat çerçevesinde bir öğrencinin yapması gereken tüm işler.

⁴¹³ Cicero, *Hatip Üzerine*, 1.150.

⁴¹⁴ Machiavelli, *Söylevler*, 1.19.

Eğitimin kazandırdığı küçük ve sıradan yetenekler, büyük adamlara ya da büyük meselelere denk geldiğinde, büyük ve önemli etkiler yaratır. Buna dair Tacitus'ta,⁴¹⁵ oyunculuk yetenekleriyle Pannonia⁴¹⁶ lejyonlarını aşırı bir kargaşa ve heyecana sokan iki sahne oyuncusu Percennius ve Vibulenus'un dikkate değer bir örneğini görürüz. Zira Augustus Caesar'ın ölümü sonrasında aralarında bir isyan çıkması üzerine, Vali Blaesus bazı isyancıları tutuklamış ama isyancılar çabucak kurtarılmıştı. Bunun üzerine Vibulenus'un konuşması⁴¹⁷ duyulmuştur ki bunu şu minvalde yapmıştır: *Acımasız ölüme mahkûm edilen bu zavallı masumları ışığı görmeleri için geri getirdiniz. Ama kardeşimi bana kim geri getirecek ya da kardeşime yaşamını? Ortak menfaatlerimizi tartışmak için Almanya lejyonlarından buraya mesaj getirmek için gönderilen ve dün gece onun [= Blaesus] askerlerini infaz etmek için etrafında tuttuğu birtakım gladyatörleri ve zorbaları tarafından öldürülen kardeşime? Yanıt ver, Blaesus, onun bedenine ne yaptın? En ölümcül düşmanlar ölüyü gömmeye izin vermemezlik etmez. Öpücüklerle, gözyaşlarıyla cesede son görevimi yerine getirdiğimde, onun yanında benim de katledilmemi emret! yeter ki lejyonlara iyi niyetimiz ve sadakatimiz [dışında hiçbir suçumuz olmadan ölme mahkûm edildiğimizi gören] bu dostlarıma bizi gömmeleri için izin ver.*⁴¹⁸ Bu konuşmayla orduyu büyük bir öfke ve kargaşaya sürükledi; oysa gerçek şuydu ki, kardeşi yoktu, böyle bir mesele de yoktu, sadece onu sahnedeki bir piyes gibi oynamıştı.

XIX.3. Ama konumuza geri dönecek olursak: Şimdi Akli Bilgilere ayırdığımız bölümün sonuna geldik; burada, kabul edi-

⁴¹⁵ Tacitus, *Annales*, 1.16-22.

⁴¹⁶ Bugünkü Orta Avrupa ve kuzeybatı Balkanlar'a denk gelen tarihî bir bölge.

⁴¹⁷ Vibulenus burada, Blaesus'un podyumu önünde, isyancı askerlere hitaben konuşmaktadır. Percennius ve Vibulenus isyanın elebaşlarıdır.

⁴¹⁸ Spedding, Bacon'ın bu pasajı muhtemelen ezberinden naklettiğini ve son cümlelerin doğru anlama sahip olması için parantez içinde verilen ifadenin eklenmesi gerektiğini belirtir.

lenin dışında bir tasnif yaptıysam, kullanmadığım tüm tasnifi reddettiğim düşünülmemelidir. Zira tasnifi değiştirmek için çifte bir zorunluluğum var. Biri şudur: doğa itibarıyla en yakın şeyleri birlikte tasnif etmek ve kullanım itibarıyla en yakın şeyleri birlikte tasnif etmek, amaç ve niyet bakımından farklıdır. Zira bir devlet bakanının, evraklarını tasnif edecek olsa, çalışma odasında veya genel kabininde, antlaşmalar, talimatlar, vs. gibi aynı türden şeyleri birlikte tasnif etmesi muhtemeldir. Ama kutularında veya özel kabininde, farklı türden de olsa birlikte kullanacağı muhtemel şeyleri birlikte tasnif edecektir. Böylece bu genel bilgi kabininde eşyanın doğasının tasnifini takip etmem gerekiyordu; oysa herhangi bir özel bilgiyi ele alacak olsaydım, kullanıma en uygun tasnifi dikkate alırdım. Diğer zorunluluk ise şudur: eksikliklerin gündeme getirilmesi, geri kalanın tasnifini değiştirme sonucunu doğurmuştur. Zira mevcut bilgi (ispat amaçlı diyelim ki) on beş olsun; eksikliklerle birlikte bilgi yirmi olsun; on beşin çarpanları yirminin çarpanları değildir; on beşin çarpanları üç ve beştir; yirminin çarpanları iki, dört, beş ve ondur. Aynı şekilde bu şeyler yadsınamaz ve başka türlü olamaz.

XX. Bacon şimdi ahlak felsefesine geçer. Bunda bulduğu başlıca hata, pratik olmamasıdır. Filozoflar erdemin belagatli ve çekici tanımlarını yaptılar ama insanlara nasıl erdemli olacaklarını öğretmediler. Belagat ve incelik konusunda nam salmayı amaçlamışlar ve davranışın basit ve sıradan ayrıntılarını hor görmüşlerdir, ama davranışta rehberlik sağlamak sağlam etiğin işidir. Ama insanların karakter disiplini ya da Bacon'ın ifadesiyle *zihnin Çiftçiliği*ni onursuz bir konu olarak görmeleri gerekmezdi. Vergilius'un *Çiftçilik Sanatı*, *Aeneas*'ı kadar iyi bilinir ve onun kadar ünlüdür. Etik biliminin ilk ve en önemli ayrımı, erdemin ne olduğunun bilgisi ve erdemli olma yolunun bilgisidir. Bacon bu iki konunun ilkinin ele alınmasında çok az kusur bulur. Filozoflar bize erdemin mükemmel tanımlarını sağladılar ve erdemleri üstünlük sırasına göre tasnif etmeye çalıştılar. Aynı zamanda, bir filozof tarafından ulaşılabilecek insanüstü bir mutluluk derecesi düşüncesini aklımızdan çıkarmalıyız; zira Hristiyanlık bize gerçek mutluluğun sadece

cennette aranması gerektiğini öğretmiştir. Aynı zamanda Bacon, filozofların popüler erdem mefhumlarıyla başlamakla yetinmelerine teessüf etmekten kendini alamaz. Kendisi meselenin köküne inmeyi ve iyyinin temel tasavvurunu incelemeyi önerir. Doğada her şeyin iki tür iyiyi arzuladığını söyler (ve bu sözünü bazı hayalî benzetmelerle örnekler): kendi iyiliği ve ait olduğu bedeninin (genel varlığın) iyiliği. Bu, Tanrı'nın emrettiği bir doğa yasasıdır. Genel iyi arzusu, kişinin kendi iyyisinin arzusundan daha yüksektir, çünkü "o daha genel bir formun korunmasına hizmet eder." Hristiyanlık bize bu dersi verir ve bu konudaki öğretisi, ilahî kökeninin bir kanıtıdır, zira Tanrı'nın doğada örneklenen iradesine uygundur. Bundan, mütefekkir bir yaşamı aktif bir yaşama tercih eden filozofların yanıldığı sonucuna varabiliriz. İnsan, dünyada bir seyirci değil, bir işçi olarak yaratılmıştır. Bundan, eylemleri toplumun iyiliği yerine, failin iç huzuruna yardım ettiği ölçüde erdemli bulan filozofların yanıldıklarını da çıkarabiliriz. Bundan, ayrıca, memnuniyeti erdemli çabanın üzerine koyan filozofların haksız olduğu sonucunu da çıkarabiliriz. Bundan zorlukların üstesinden gelmek yerine, onlardan kaçarak iç huzuru arayan ve (kamusal yaşamın ayrılmaz bir parçası olan) sıkıntılara ve onur kayıplarına dayanamayacak kadar hassas oldukları için sükûneti dünyadan el etmek çekmekte arayan ahlaki hastalık hastalarının yanıldıklarını sonucunu çıkarabiliriz. Öğrenci, Bacon'ın bilginin pratik uygulamasına verdiği önemi bir kez daha fark edecektir.

XX.1. Şimdi İnsanın Arzu ve İradesini inceleyen bilgiye geçiyoruz. Buna dair Süleyman şöyle der: *Ante omnia, fili, custodi cor tuum; nam inde procedunt actiones vitae* ["Her şeyden önce, oğlum, kalbini koru, zira yaşamın eylemleri oradan gelir"].⁴¹⁹ Bu bilimin ele alınmasında, daha önce yazmış olanların bana yaptığı, yazmayı öğrettiğini iddia eden birinin, elin tutuluşu ve harflerin çizimi için herhangi bir kural veya talimat vermeden, sadece alfabelerin ve yan yana getirilmiş harflerin güzel kopyalarını sergilemesi gibi görünüyor. Böylece İyi, Erdem, Görev, Mutluluğun taslaklarını ve portrelerini taşıyan iyi ve güzel örnekler ve kopya-

⁴¹⁹ Süleyman'ın Özdeyişleri 4.23.

lar yaptılar; onları, insanın irade ve arzularının gerçek nesneleri ve amaçları olarak iyi bir şekilde tasvir edilmiş olarak sergilediler. Ama bu mükemmel hedeflere nasıl ulaşılabileceği ve insan iradesini bu uğraşlara sadık ve uyumlu hâle getirmek için onu nasıl şekillendirip boyun eğdirecekleri konusunu tamamen ihmal ederler veya kısaca ve faydasızca ele alırlar. Zira *ahlaki erdemlerin insanın zihninde doğa gereği değil, alışkanlıkla olduğu* tartışması⁴²⁰ ya da *asil ruhların öğretiler ve iknalarla ve avam ruhların ödül ve cezayla ikna edildiği* tespiti⁴²¹ ve benzer dağınık atıflar ve değinmeler, bu kısmın yokluğunu mazur gösteremez.

XX.2. Bu ihmalin sebebinin hem bu hem de diğer birçok bilgi teknesinin karaya oturduğu o gizli kaya –yani, insanların basit ve sıradan işlerle uğraşmayı hor görmesi– olduğunu sanıyorum; yine de bunların sağduyulu idaresi en akıllıca öğretilerdir (zira yaşam ne yeniliklerden ne de inceliklerden oluşur); ama onlar, aksine, bilimleri büyük ölçüde, tartışmaların inceliğine ya da söylevlerin belagatine itibar kazandırmak için seçilmiş, belli bir görkemli veya göz alıcı konu yığınınından oluşturdular. Ama Seneca belagate mükemmel bir eleştiri getirir: *Nocet illis eloquentia, quibus non rerum cupiditatem facit, sed sui* [“İnsanları konusu yerine kendisine aşık eden belagat zarar verir”].⁴²² Öğretiler insanları öğretmene değil, derse âşık edecek şekilde olmalıdır; öğretmenin övgüsüne değil, dinleyicinin yararına yöneltilmelidir. Ve dolayısıyla doğru türden öğretilere dair, Demosthenes’in kendi tavsiyesinin sonunda verdiği türden bir hüküm verilebilir: *Quae si feceritis, non oratorem duntaxat in praesentia laudabitis, sed vosmetipsos etiam non ita multo post statu rerum vestrarum meliore* [“Bunları yaparsanız, konuşmacıyı olduğu kadar kendinizi de kutlarsanız –onu hemen şimdi, kendinizi ise işleriniz kısa sürede iyileştikten sonra”].⁴²³

⁴²⁰ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 2.1

⁴²¹ A.g.e., 10.10.

⁴²² Seneca, *Mektuplar*, 52.14.

⁴²³ Demosthenes, *Olyntiaca* 2, 31.

XX.3. Bu denli mükemmel yetenekli insanların şair Vergilius'un kendisine vaat ettiği (ve nitekim elde ettiği) bir başarıdan umut kesmesine de gerek yoktu; zira Aeneas'ın kahramanca eylemleri kadar çiftçilik sanatının gözlemlerini ifade edişinde sergilediği belagat, zekâ ve tahsil için de aynı derecede itibar kazanmıştı:

*Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum,
Quam sit, et angustis his addere rebus honorem.*
[“İşimin ne kadar zor olduğunu çok iyi biliyorum:
kelimelerle bu bayağı konuları muteber kılmak.”]⁴²⁴

Ve elbette amaç, ciddi olarak, insanların boş zamanlarında okuyabilecekleri şeyleri boş zamanlarda yazmak değil, gerçekten eylem ve aktif yaşamı döşeyip donatmaksa, zihnin işlenmesi ve sürülmesiyle ilgili zihnin bu Çiftçiliği,⁴²⁵ Erdem, Görev ve Mutluluğun kahramanca⁴²⁶ tasvirlerinden daha az değerli değildir. Bu nedenle, ahlaki bilginin ana ve aslı ayrımı, İyinin Modeli veya Kalıbı ve Zihnin Yönetimi ve Kültürü olarak görünmektedir: biri iyinin doğasını tasvir eder, diğeri ise insanın iradesinin ona nasıl boyun eğdirileceğinin, uygulanacağının ve uydurulacağının kurallarını tayin eder.⁴²⁷

⁴²⁴ Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 3.289-90. Mevcut el yazmalarında *his* yerine, *hunc* geçer.

⁴²⁵ *Georgics*. Vergilius'un *Georgica* (Çiftçilik Sanatı) adlı eserine gönderme.

⁴²⁶ *Heroical*. Vergilius'un *Aeneas*'ına gönderme. Kelime bu bağlamda “muhteşem” (*magnificent*) ya da “muazzam” (*grand*) anlamı taşır.

⁴²⁷ Vickers *Denemeler*'in öneminde değinirken bu pasajla ilgili şunu söyler (s. 713): “*Denemeler*'in asıl önemi, ilk defa R. S. Crane tarafından gösterildiği gibi ... *Tahsil*'in ikinci kitabında tespit edilen bilgidaki boşlukların tartışmalarını sağlamaktır. Bunlar özellikle de ‘ahlaki’ ve ‘sivil’ bilgideki, yani ‘Zihnin Yönetimi ve Kültürü’ndeki boşlukları ilgilendirmektedir: Bu, psikoloji ve etiği birleştirerek ‘insan iradesinin iyinin doğasına nasıl boyun eğdirileceği, uygulanacağı ve uydurulacağının kurallarını’ tayin etmesi gereken bir disiplindir.” “Yönetim” olarak çevrilen *regiment*, “disiplin” ya da

XX.4. İyinin Kalıbı veya Doğasına ilişkin öğreti onu Mutlak veya Nispi olarak inceler: ya iyyinin türleri ya da iyyinin dereceleri. İkincisinde, “mutluluk,” “kut” ya da “en yüksek iyi” adını verdikleri iyyinin en yüksek derecesine ilişkin o sonsuz tartışmalara, bir nevi pagan ilahiyatını oluşturan öğretilere Hristiyan inancı tarafından son verilmiştir. Ve Aristoteles’in “Gençler mutlu olabilir ama sadece umutla”⁴²⁸ dediği gibi, bizler de reşit olmadığımızı kabul etmeli ve ahiret umuduyla gelen mutluluğu kucaklamalıyız.

XX.5. Dolayısıyla insan doğasını olduğundan daha yüksek kurgulamalarını sağlayan –zira Seneca’nın ne kadar yüksek bir üslupla yazdığını görürüz: *Vere magnum, habere fragilitatem hominis, securitatem Dei* [“Bir insanın kırılganlığına ve bir Tanrının güvenliğine sahip olmak gerçek büyüklüktür”]⁴²⁹– bu filozof cenneti⁴³⁰ öğretilerinden kurtularak onların araştırma ve çalışmalarının geri kalanını daha fazla ciddiyet ve hakikatle kabul edebiliriz. Bunlarda, Pozitif ya da Mutlak İyinin Doğasını, Erdem ve Görevin biçimlerini onların durumları ve konumlarıyla birlikte tasvir ederken, onları türlerine, kısımlarına, alanlarına, eylemlerine, uygulamalarına ve benzerlerine göre tasnif ederken, mükemmel şekilde kaydetmişlerdir. Hatta onları insanın doğasına ve ruhuna büyük bir argüman canlılığı ve iknaların güzelliğiyle önermiş ve onları (konuşmanın yapabileceği ölçüde) yoz ve popüler görüşlere karşı güçlendirmiş ve korumuşlardır. Yine, İyinin Dereceleri ve Nispi Doğasına gelince, bunu İyi üçlüsünde,⁴³¹ mütefekkir ve aktif bir yaşam arasındaki karşılaştırmalarda,⁴³²

“terbiye” olarak da anlaşılabilir. “Kültür,” “çiftçilik” benzetmesi uyarınca, toprağı işleme, yetiştirme anlamındadır. Bu da aynı şekilde “terbiye” olarak anlaşılabilir.

⁴²⁸ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1.9; *Retorik*, 2.12.

⁴²⁹ Seneca, *Mektuplar*, 53.

⁴³⁰ Yani sadece filozofların ulaşabileceği en yüksek mutluluk.

⁴³¹ İyinin ruh, beden ve mülke dair iyiler olarak tasnifi. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1.8.

⁴³² A.g.e., 10.6-8.

mücadele gerektiren erdem ve sağlama alınmış erdem arasındaki ayrımında, doğruluk ve faydanın karşılaşmalarında,⁴³³ erdemleri tartmalarında⁴³⁴ ve benzerlerinde mükemmel bir şekilde ele almışlardır; böylece bu kısım mükemmel bir şekilde çalışılmış olarak bildirilmeyi hak etmektedir.

XX.6. Bununla birlikte, erdem ve erdemsizliğin, haz ve acının ve diğerlerinin popüler ve kabul edilmiş mefhumlarına gelmeden önce, iyinin ve kötünün kökleri ve bu köklerin damarlarıyla ilgili araştırma üzerinde biraz daha uzun durmuş olsalardı, bence, müteakip araştırmaya büyük bir ışık tutmuş olurlardı; ve özellikle doğaya danışmış olsalardı, öğretilerini daha özlü ve daha derin kılmış olurlardı; onlar tarafından kısmen ihmal edilmiş ve kısmen çok karışık bir şekilde ele alınmış olduğundan, bunları yeniden ele almaya ve daha açık bir şekilde açmaya çalışacağız.

XX.7. Her şeyde iyinin ikili bir doğası oluşturulmuştur⁴³⁵: biri, kendi içinde bir bütün veya varlık olarak⁴³⁶; diğeri, daha büyük bir bedenin bir parçası veya uzvu olarak; bunların ikincisi daha genel bir formun⁴³⁷ korunmasına hizmet ettiğinden, derece olarak daha yüksek ve değerlidir. Dolayısıyla demirin mıknatıs taşına doğru özel bir sempatiyle hareket ettiğini görürüz; ama yine de belli bir miktarı aşarsa mıknatıs taşına yönelik eğilimini bırakır ve iyi bir yurtsever gibi, cüsseli bedenlerin bölgesi ve yur-

⁴³³ Aristoteles, *Retorik*, 1.6; Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 3.

⁴³⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 3 ve 4.

⁴³⁵ *De Augmentis*'ten bu ifadenin "her şeye iki tür iyiye yönelik arzu nakşedilmiştir" anlamı taşıdığı anlaşılır.

⁴³⁶ Yani diğer şeylerden ayrı bir varoluşa sahip olduğu için.

⁴³⁷ *More general form*. Bu ifadeyi "daha büyük bir beden/cismin özü" olarak açıklayan Selby, Bacon'ın *form* kelimesini kullanıma dair şunu ekler: bunu "öz, yani bir şeyi olduğu şey yapan anlamında, yapılan iyiliğin sadece dışsal ya da görünüşte değil, *gerçek* olduğunu göstermek için kullanır. Böylece toplum daha kuvvetli, daha güvenli, daha aydın vs. kılındığında (yani bir toplumun *özü* olan ya da onu oluşturan noktalarda geliştirildiğinde), toplumun *formuna* iyilik yapılmış olur. Toplumun *formu* zenginlik, lüks vs. gibi dışsal ya da görünüşte olan iyiyle geliştirilmez."

du olan yere doğru hareket eder; ve yine suyun ve kütleli cisimlerin yerin merkezine doğru hareket ettiğini görürüz; ama doğanın sürekliliğinde bir kopuşa uğramaktansa dünyaya [*world*] karşı görevleri uğruna yere [*earth*] karşı görevlerini bırakarak, yerin merkezinden yukarıya doğru hareket edeceklerdir.⁴³⁸ İyinin bu ikili doğası ve bu ikisinin nispi kıyası, eğer yozlaşmamışsa, insana çok daha fazla kazınmıştır; insan için, kamuya karşı görevin korunması, yaşamın ve varlığın korunmasından çok daha değerli olmalıdır. Pompeius Magnus'un o unutulmaz konuşmasına göre, Roma'da bir kıtlık için tedarik sağlamakla görevlendirildiğinde ve çevresindeki dostları tarafından kötü hava şartlarında denize açılarak kendisini tehlikeye atmaması için büyük bir baskıyla caydırılmaya çalışıldığında, onlara sadece şunu söylemiştir: *Necesse est ut eam, non ut vivam* ["Gitmem gerekiyor, yaşamam değil!"].⁴³⁹ Ama Kutsal İnanç gibi, toplumsal iyiyi bu kadar açık ve çok yücelten ve özel ve kısmi iyiyi küçülten bir felsefe, din veya başka bir disiplinin hiçbir zaman olmadığı gerçekten öne sürülebilir. [Kutsal İnanç] Hristiyan yasasını insanlara veren ile daha önce sözünü ettiğimiz cansız varlıklara bu doğa yasalarını verenin aynı Tanrı olduğunu çok iyi beyan eder. Zira Tanrı'nın seçilmiş azizlerinin, bir sevgi⁴⁴⁰ cezbesi ve sonsuz duygu ortaklığı içinde, kendilerinin lanetli ilan edilmesini ve yaşam kitabından tamamen silinmesini dilediklerini⁴⁴¹ okuruz.

∴

⁴³⁸ Her zaman olmasa da burada ve başka yerlerde "dünya" (*world*) kelimesinin kâinat, evren, kozmos vs. anlamında olduğu hatırlanmalıdır. Selby bu paragrafın buraya kadarki kısmını Richard Hooker'ın (1554-1600) *The Laws of Ecclesiastical Polity* eserinde 1.3.5 pasajıyla karşılaştırır.

⁴³⁹ Plutarkhos, *Pompeius'un Yaşamı*, 50.

⁴⁴⁰ *Charity*. "Hayırseverlik" olarak da anlaşılabilir. Bkz. yukarıda I.i.3. Devamında "duygu ortaklığı" olarak çevrilen *communion*, genel olarak, "birlik/ortaklık," özel olarak, Hristiyanlığın "şarap ve ekmek ayini" anlamı taşır

⁴⁴¹ Romalılar 9.3; Mısır'dan Çıkış 32.32. Selby: "*Yaşam Kitabı* ile Tanrı'nın erdemli yaşamlarından ötürü ahirette ödüllendirilecek kişilerin isimlerini yazdığına inanıldığı kitap kastedilir. *De Augmentis*'te, yaşamdan sonra, ekler: 'bunu yaparak, kardeşleri için kurtuluşu temin edebileceklerse.' Ellis,

XX.8. Sağlam bir şekilde ortaya konduktan sonra, bu Ahlak Felsefesinin uğraştığı tartışmaların çoğuna bir karar ve bir son verir. Zira, ilk önce, mütefekkir ya da aktif yaşamın tercihine ilişkin soruyu karara bağlar ve ona Aristoteles'e karşı bir karar verir. Zira onun mütefekkir yaşam için öne sürdüğü tüm gerekçeler⁴⁴² özeldir ve bir insanın kişisel hazzına ve değerine ilişkindir (ki bu açıdan mütefekkir yaşamın daha üstün olduğuna şüphe yoktur). Bunun, felsefenin ve tefekkürün yüceltilmesi için Pythagoras'ın yaptığı karşılaştırmadan pek bir farkı yoktur; kendisine ne olduğu sorulduğunda, şu yanıtı vermiştir: "Hieron daha önce Olimpiyat oyunlarında bulunduyorsa, bazılarının ödülleri için talihlerini denemeye geldiğini, bazılarının mallarını satmak için tüccarlar olarak geldiğini, bazılarının eğlence ve dostlarıyla buluşmak için ve bazılarının da seyretmek için geldiğini biliyordu; ve kendisi [= Pythagoras] seyretmek için gelenlerden biriydi."⁴⁴³ Ama insanlar şunu bilmelidir ki, insan yaşamının bu tiyatrosunda seyirci olmak sadece Tanrı'ya ve Meleklerle mahsustur. Benzer bir soru kilisede de asla gündeme gelmezdi –*Pretiosa in oculis Domini mors sanctorum ejus* ["Rabbin gözünde değerlidir azizlerinin ölümü"]⁴⁴⁴ ayetine rağmen, zira bu pasajla sivil ölümlerini⁴⁴⁵ ve manastır düzenlerini yüceltirler– şayet manastır yaşamı sadece mütefekkir olmakla kalmayıp kilisede gerçekten bir görev olarak

kurtuluşun bu *şartlı fedası* ilahiyatçılar tarafından sıklıkla değinilmiş olduğunu söyler."

⁴⁴² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 10.7. Selby bu gerekçeleri kısaca şöyle özetler: (1) en yüksek yaşam biçimidir; (2) kesintisiz olarak ona en uzun süre sahip olunabilir; (3) en haz verici olandır; (4) kendine en yeterli olandır; (5) kendisi uğruna sevilen sadece odur; ve (5) serbest vakit gerektirir.

⁴⁴³ Cicero, *Tusculum Tartışmaları*, 5.3. Cicero'da, soruyu soran şahıs "Hieron" değil, Phlius tiranı "Leon" olarak geçer. Hikâye İamblikhos'un *Pythagoras'ın Yaşamı*'nda da anlatılır ama orada herhangi bir isim geçmez. "Seyretmek," "teori" kelimesinin kökeninde olan Yunanca *theorein* fiiline denk gelir.

⁴⁴⁴ Mezmurlar 116.15.

⁴⁴⁵ *Civil death*. Toplumdan el ayak çektiklerinden toplum için ölüdürler.

değer gören kesintisiz dualar ve niyazlar görevini ya da Musa'nın dağda çok uzun süre kaldığında yaptığı gibi,⁴⁴⁶ Tanrı'nın yasasına ilişkin yazma ya da yazmak için ders alma görevini icra ediyor olmasaydı. Ve aynı şekilde, ilk Mütefekkir olan ve Tanrı ile yürüyen,⁴⁴⁷ Âdem'den sonra yedinci kuşaktaki Hanok'un aynı zamanda kiliseye Aziz Yahuda'nın alıntı yaptığı kehanet kitabını⁴⁴⁸ bahşetmiş olduğunu görürüz. Ama topluma ışınlar⁴⁴⁹ yaymayan, kendi içinde tamam olan tefekkür söz konusu olduğunda, ilahiyat şüphesiz böyle bir şeyi tanımaz.

XX.9. Ayrıca bir yanda, mutluluğu salt ya da bezeli erdemle⁴⁵⁰ yerleştiren, eylemleri ve uğraşları esasen toplumu kapsayan ve ilgilendiren, Zenon ve Sokrates ve onların okulları ve halefleri⁴⁵¹; ve diğer yanda, onu hazza yerleştiren ve erdemi (ev sahibesinin ve hizmetçinin kıyafetlerini değiştirdiği bazı yanlışlıklar komedyalarında⁴⁵² kullanıldığı gibi) sadece hazzın onsuz hizmetsiz ve refakatsiz kalacağı bir hizmetçi gibi yapan Kireneliler ve Epikürosçular⁴⁵³; ve onu zihnin dinginliğine ve tedirginlik-

⁴⁴⁶ Mısır'dan Çıkış 23-19.

⁴⁴⁷ Yaratılış 5.24.

⁴⁴⁸ Yahuda 14. Hanuk'a atfedilen ve sahihliği kabul edilmeyen üç kitap mevcuttur. Bunlardan ilki ve burada atıf yapılanı 1773'te James Bruce tarafından Etiyopya'dan Avrupa'ya getirilmiştir.

⁴⁴⁹ *Beams. De Augmentis*'te bunların ısı ya da ışık veren ışınlar olduğunu ekler.

⁴⁵⁰ *Virtue simply or attended*. Bacon'ın *De Augmentis*'te *attended* kelimesinin Latince mukabili olarak kullandığı kelime *adornata*'dır (İng. *adorned*, "bezeli"). Vickers *simply or attended* ifadesini *individual or communal* (bireysel ya da toplumsal) olarak belirtir ama bu hatalı olmalıdır. Selby *attended* kelimesini *adorned with other gifts and graces* (diğer bağışlar ve lütuflarla bezeli) olarak açıklar. *Gifts and graces* Hristiyan terminolojidir (örneğin, bkz. Romalılar 12.6), ama Selby bunu seküler anlamda kullanmış olmalıdır.

⁴⁵¹ Stoa okulunun kurucusu olan Kıbrıslı Zenon MÖ 4. yüzyıl sonları ve 3. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Selby: "Karşıtlık bir yanda Zenon ve Sokrates ile diğer yanda müteakip okulların tümü arasındadır."

⁴⁵² Örneğin, Plautus (MÖ 3. yy.) veya Terentius'un (MÖ 2. yy.) komedyaları.

⁴⁵³ Kirene okulu Sokrates'in öğrencilerinden Aristippos (MÖ 435-356) tarafından kurulmuştu ve kendisinden sonra gelen ve düşüncelerinden

ten muafiyete yerleştiren Epikürosçuların yeniden düzenlenmiş okulu⁴⁵⁴ (sanki Jüpiter'i tekrar tahttan indirecek ve Satürn'ü ve yaz, kış, ilkbahar ve sonbaharın olmadığı, hepsinin tek bir iklim ve mevsime sahip olduğu ilk çağı geri getireceklermiş gibi⁴⁵⁵); ve mutluluğu zihnin tartışmalarına⁴⁵⁶ son vermeye yerleştiren, iyi ve kötüye sabit bir nitelik vermeyen, şeyleri arzuların açıklığı⁴⁵⁷ veya isteksizliğine göre değerlendiren Herillos⁴⁵⁸ (ki onun şeyleri ruhun [öngörülmez] hareketlerine ve inancın istikrarı veya tereddüdüne göre ölçen görüşü Anabaptistlerin⁴⁵⁹ sapkınlığında yeniden canlanmıştı) –bunların tümünün, toplum yönünde değil, kişisel huzur ve memnuniyete meylettiği açıktır– arasındaki tartışmaları karara bağlar.

XX.10. Ayrıca, talihe ve huzursuzluğa maruz kalmamak için, mutluluğun bizim elimizde olan şeylere yerleştirilmesi ge-

etkilenen Epiküros (MÖ 341-270) gibi hazza dayalı bir ahlak felsefesi benimsemişti. Selby: “İki okul arasındaki başlıca fark, ilkinin anlık bedensel hazzı en yüksek iyi sayarken, ikincisinin tüm yaşama uzanan mutluluğu hedeflemiş olmasıdır. Epiküros erdemi kendi başına hiçbir değeri olmayan, sadece mutluluk verdiği ölçüde değerli olan bir şey saymıştır. Ama erdem ve mutluluğu birbirinden ayrılmaz saymıştır.”

⁴⁵⁴ Selby: “Erdemin bilincinden doğan sakin bir dinginlik hissinin bilge insanın mutluluğunun başlıca unsuru olduğu öğretisi Epiküros’un kendisi tarafından öğretilmişti.”

⁴⁵⁵ Selby: “[Bacon] Yunan ve Roma mitolojisine atıf yapmaktadır. Buna göre, Jüpiter [= Zeus] babası Satürn’ü [= Kronos] tahttan indirmiş ve tahtını gasp etmiştir. Satürn’ün tahttan indirilmesiyle altın çağ sona ermiştir.” Bacon’ın kullandığı “ilk çağ” ile Selby’nin kullandığı “altın çağ” aynı şeydir. Krş. Ovidius, *Dönüşümler*, 1.89 vdd.

⁴⁵⁶ *Disputes of the mind*. Yani şüphe ve endişeler.

⁴⁵⁷ *Clearness*. “Rahatlık” ve “saflık” anlamında.

⁴⁵⁸ Yani zihin dinginliğinin eşlik ettiği eylemler “iyi,” isteksizliğin eşlik ettikleri “kötü”dür. Herillos (MÖ 3. yy.) Zenon’un öğrencisi ve heteredoks bir Stoacıdır. İnsanın mutluluğunda özgür iradeyi ana unsur yapmıştır. Krş. Cicero, *Gayeler Üzerine*, 4.40; Diogenes Laertios, 7.165.

⁴⁵⁹ Selby: “16. yüzyılda ortaya çıkan bir Hristiyan mezhebi. Bacon bireysel yargıya yaptıkları vurguya ve dinde öznel unsura ya da kişisel inanca verdikleri büyük öneme atıf yapar.”

rektiğini –sanki kendimiz için isteyebileceğimiz her şeyi kendi talihimizle elde etmektense, kamu için iyi ve erdemli amaçlarda başarısızlığa uğramak çok daha mutlu bir şey değilmiş gibi– var-sayan Epiktetos’un felsefesini de eleştirir; Consalvo’nun ⁴⁶⁰ askerlerine itirazla Napoli’yi gösterip “bir adım geri atarak yaşamını uzun bir süre güvence altına almaktansa, bir adım ileride ölmeyi tercih ettiğini” söylediği gibi. *İyi bir vicdan sürekli bir şölendir* ⁴⁶¹ gerçeğini onaylayan o ilahî liderin bilgeliğinin buna imza attığını görürüz, zira iyi niyet taşıyan vicdanın –sonucu ne olursa olsun– güvenlik ve huzur için yapılabilecek tüm hazırlığa kıyasla, doğaya uygun daha sürekli bir neşe kaynağı olduğunu açıkça göstermiştir.

XX.11. Aynı şekilde, Epiktetos zamanında yaygınlaşan felsefenin bir iş veya mesleğe dönüştürülme suiistimalini eleştirir; sanki amaç, tedirginliklere direnmek ve son vermek değil, onların nedenlerinden kaçmak ve bu amaçla belli bir yaşam biçimini şekillendirmemiş gibi. [Epiktetos] Aristoteles’in söz ettiği, ⁴⁶² tüm ömrü boyunca kendi sağlığına özen göstermekten başka bir şey yapmayan Herodikos’un beden sağlığı gibi bir zihin sağlığı icat etmiştir. Oysa insanlar kendilerini toplumun görevlerine verecek olsa, nasıl ki tüm değişimlere ve aşırılıklara dayanabilen beden sağlığı en iyisiyse, aynı şekilde en büyük ayartma ve rahatsızlıklara katlanabilen zihin sağlığı en uygun olanıdır. Bu nedenle, çekenleri değil, direnenleri ve zihinlerini *in praecipitio* [uçurumun kenarında] dizginleyebilen ve zihne (binicilikte kullanıldığı gibi)

⁴⁶⁰ Guicciardini, *İtalya Tarihi*, 6.7. Kurtubalı Fernandez Consalvo (1453-1515) İtalyan Savaşları’nda (1494-1559) önemli rol oynamış bir İspanyol komutandır.

⁴⁶¹ Süleyman’ın Özdeyişleri 15.15. “Vicdan” olarak çevrilen *conscience* aynı zamanda “bilinç” anlamı taşır.

⁴⁶² Aristoteles, *Retorik*, 1.5.1361b. Spor hekimliğinin babası kabul edilen Selymbrialı Herodikos (MÖ 5. yy.), hastalıklar için ilaç yerine diyet ve egzersiz yöntemleri tavsiye ediyordu. Platon Herodikos’tan birkaç yerde söz eder: *Devlet* 406a-c, *Phaidros* 227d, *Protagoras* 316d.

en kısa duruş veya dönüşleri verebilenleri öven Diogenes'in görüşü kabul edilmelidir.⁴⁶³

XX.12. Son olarak, onur kayıplarından ve huzursuzluklardan kaçınmak için sivil işlerden çok kolayca el etek çekmiş bazı çok eski ve muhterem filozofların ve felsefi adamların hassasiyetini ve çaba eksikliğini eleştirir. Oysaki gerçek anlamda ahlaklı olan insanların kararlılığı, tıpkı Consalvo'nun bir askerin onurunun olması gerektiğini söylediği gibi, *e tela crassiore* ["daha kalın bir ağdan"] olmalıdır, yoksa her şeyin ona yakalanıp onu tehlikeye atacak kadar ince değil.⁴⁶⁴

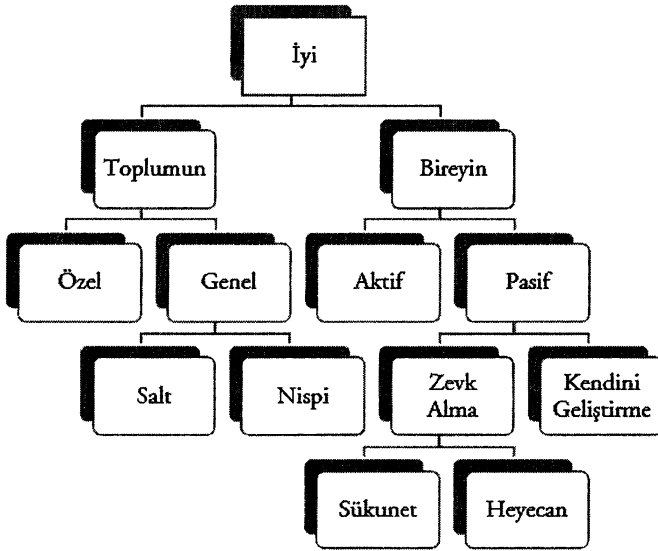
XXI. Bacon şimdi *bireyin iyiliğini* incelemeye geçer ve bunu *aktif* ve *pasif* iyiye –*eylem* ve *kendini koruma*– ayırarak başlar.⁴⁶⁵ Bu iki tür iyi için belirgin bir arzunun izi var olan her şeyde sürülebilir ve doğanın ve insan görüşünün bir incelemesi, *kişinin kendi iyiliğini aktif olarak takip etmesinin* ya da *dünyada kendimize dair bir anıt bırakma arzusunun*, salt *kendini korumadan* daha asil olduğunu gösterir. Kişinin kendi iyiliğinin bu aktif takibi toplumun iyiliğinin takibiyle karıştırılmamalıdır. İkisi, sonuçları itibarıyla çakışabilir ama "dünyanın baş belaları" örneğinde gördüğümüz gibi, çoğu zaman ayrışabilirler. *Pasif iyi* yine *koruyucu* ve *mükemmelleştirici* olarak ikiye ayrılır –*zevk alma* ve *kendini geliştirme*– ve ikincisi daha değerlidir. Hırs kendini geliştirme arzusunun sapkın bir biçimidir: Hırslı insanlar gelişmiş bir konumu gelişmiş bir karakterle karıştırırlar. Zevk alma yine iki türdür, zira ya *sükunette* ya da *heyecanda* –*sakin* ya da *yoğun* bir bilinçte– bulunabilir. Bunların her ikisi lehine de söylenecek bir şey var: birincisiyle yetinen insanın taş benzediği söylenebilir; ikincisi olmadan mutlu olamayan biri, kaşıntısı olan hep huzursuz birine benzetilebilir. Gerçeklikte insanlar ikisini birleştirmelidir. İyi eğitilmiş bir zihin, tatmin edilmiş

⁴⁶³ Vickers: "Ya Diogenes Laertios, 2.75'te Aristippos'un bir sözüne ya da 6.29'da [Sinoplu] Diyojen'in benzer bir sözüne atıf yapıyor."

⁴⁶⁴ Selby: "Benzetme yoldan geçen birinin kıyafetine takılıp onu yırtan diken-den alınır."

⁴⁶⁵ Aşağıda "iyi" (isim olarak) ve "iyilik" eş anlamlı olarak kullanılacaktır. Her ikisi de *good* kelimesine karşılık gelir.

arzulardan gelen yoğun tatminden zevk alacak ve aynı zamanda arzularının gerçekleşmemesi durumunda da hâinden memnun olacaktır. Bacon § 6'da insanın *topluma karşı görevini* belirlemek amacıyla *genel iyi* konusuna geri döner. Bu konu uygun olarak politikaya değil, etiğe aittir, zira toplumun eylemlerinin idaresini değil, bir insanın topluma yönelik bireysel davranışının idaresini ilgilendirir. Bir insanın toplumsal görevi, bir bütün olarak topluma karşı görevi ve konumunun ona yüklediği özel görevler olmak üzere iki kısma ayrılabilir. İlki yeterince belirlenmiştir; ikinci sınıfa ait görevler sistematik olmasa da ele alınmıştır. Bunların sistematik bir şekilde ele alınması belki de imkânsızdır. Bir konumun ya da mesleğin görevleri, insanların kendi konumlarını ya da mesleklerini gereğinden fazla yüceltmemeleri koşuluyla, o konumu doldurmuş ya da mesleği icra etmiş kişiler tarafından en iyi açıklanır. Kralın bir hükümdarın görevine ilişkin risalesi, özel görevler konusunun nasıl ele alınması gerektiğine dair takdire şayan bir örnek sunar. Bacon bunu dalkavukluk yapmak arzusu olmadan söyler; övgü hem hak edilmiş hem de yerinde olduğunda dalkavukluk değildir. Bir mesleğin görevini açıklayan aynı inceleme, aynı zamanda, onun aldatmaca ve ahlaksızlıklarını teşhir etmelidir, ama âdet olduğu gibi, güldürmek için değil, dürüst insanları tetikte tutmak amacıyla. *Önceden uyarılmış olan önceden silahlanmıştı*; ve dahası, ahlaksızlığın yollarının bilgisi onun bastırılması için gereklidir. Özel görevler başlığı altında, evlilik ve her türlü sözleşme gibi, bir insanın gönüllü olarak girdiği ilişkiler tarafından yüklenen tüm görevler yer alır. Son olarak, insanın topluma karşı görevinin belirlenmesi, kişinin ailesine karşı görevi ile devlete karşı görevi arasında olduğu gibi, birbiriyle çelişen yükümlülükler arasında karar verecek bir ilke olmaksızın tamamlanmış sayılmaz. Biraz karışık gibi görünebilecek bu iyi ayrımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

XXI.1. Özel ya da Kısmi İyiye geçecek olursak, bu Aktif ve Pasif İyi olarak ayrılır, zira İyinin bu ayrımı (ki bu Romalılar arasında ev ya da haneye özgü *Promus* ve *Condus*⁴⁶⁶ terimleriyle ifade edilenden farklı değildir) aynı zamanda her şeyde mevcuttur ve en iyi şekilde, canlılardaki iki ayrı arzuda ortaya çıkar: biri kendilerini korumak ya da sürdürmek, diğeri ise kendilerini yaymak ya da çoğaltmak. Bunların ikincisi daha değerli olan gibi görünür. Zira doğada, daha değerli olan Gök etkindir ve daha az değerli olan Yer edilgendir. Canlıların hazlarında, üreme hazzı, yeme hazzından daha büyüktür. İlahî öğretilerde, *Beatius est dare quam accipere* [“vermek almaktan daha kutludur”].⁴⁶⁷ Ve yaşamda, hiçbir insanın ruhu, amaçladığı bir şeyi elde etmeyi tensel hazdan daha değerli görmeyecek kadar yumuşak⁴⁶⁸ değildir; aktif İyinin önceliği insanlık durumumuzun ölümlü ve talihin iniş

⁴⁶⁶ Selby: “Bacon, *condus* ya da *toplayıcı* ile işi sadece hane erzaklarını toplamak olan bir hizmetçi, *promus* ya da *dağıtıcı* ile onları dağıtan bir hizmetçi anlar. *Promus* aktif iyyinin, *condus* pasif iyyinin bir türüdür.”

⁴⁶⁷ Elçilerin İşleri 20.35.

⁴⁶⁸ “Efemine” anlamında.

çıkışlarına maruz olduğu düşüncesiyle çokça desteklenir. Zira hazlarımızda bir sürekliliğe ve kesinliğe sahip olabilseydik, onların istikrarlı durumu değerini yükseltirdi. Ama durumumuzun sadece *Magni aestimamus mori tardius* [“daha geç ölmeye büyük değer veririz”]⁴⁶⁹ ve *Ne glories de crastino, nescis partum diei* [“yarınla övünme, zira günün ne getirebileceğini bilemezsin”]⁴⁷⁰ şeklinde olduğunu gördüğümüzde, bu bizi bazı şeyleri güvence altına alma ve zamandan muaf tutma arzusuna yöneltir ki bunlar sadece bizim amellerimiz ve işlerimizdir; denildiği gibi, *Opera eorum sequuntur eos* [“işleri onları izler”].⁴⁷¹ Aynı şekilde bu Aktif İyinin önceliği, insanda çeşitlilik ve ilerlemeye yönelik doğal sevgi tarafından desteklenir; bu sevgi (Pasif İyinin başlıca kısmı olan) duysal hazlarda büyük bir yer kaplamaz. *Cogita quamdiu eadem feceris; cibus, somnus, ludus; per hunc circulum curritur; mori velle non tantum fortis, aut miser, aut prudens, sed etiam fastidiosus potest* [“Bir düşün, aynı şeyi ne sık tekrar tekrar yaptığını: yemek, uyku, eğlence döne döne birbirini izler; öyle ki kişi sadece metanet, sefalet ya da bilgelikten değil, sırf yaşam yorgunluğundan ölmek isteyebilir”].⁴⁷² Ama girişimlerde, uğraşlarda ve yaşamın amaçlarında büyük çeşitlilik vardır; insanlar başlangıçlarında, ilerlemelerinde, geri çekilmelerinde, geri gelişlerinde, yaklaşımlarında ve amaçlarına ulaşmalarında hazzın farkına varırlar. Böylece iyi söylendiği gibi, *Vita sine proposito languida et vaga est* [“amaçsız yaşam bezdirici ve gelişigüzdür”].⁴⁷³ Bu Aktif İyinin toplumun iyiliğiyle hiçbir özdeşliği de yoktur ama bazı durumlarda onunla örtüşür. Zira birçok kez iyilik edimleri doğursa da insanın kendi gücü, namı, nüfuzunun artışı, konumunu koruması gibi kişisel bir saik taşır; [toplumun iyiliğine] karşıt bir konuya

⁴⁶⁹ Seneca, *Doğa Araştırmaları*, 2.59.7.

⁴⁷⁰ Süleyman’ın Özdeyişleri 27.1.

⁴⁷¹ Vahiy 14.13.

⁴⁷² Seneca, *Mektuplar*, 77.6. Çağdaş metinlerde *ludus* (eğlence) yerine *libido* (cinsel arzu) geçer.

⁴⁷³ A.g.e., 95.46. Çağdaş metinlerde *languidus* (ağır) kelimesi geçmez.

denk geldiğinde, açıkça ortaya çıktığı gibi. Zira Lucius Sulla⁴⁷⁴ ve daha küçük ölçüde sayısız diğerleri gibi, tüm insanları dostları veya düşmanları olmalarına göre mutlu ya da mutsuz edecek ve kendi keyiflerine göre dünyaya şekil verecek olan dünyanın baş belalarını ele geçiren devlere özgü⁴⁷⁵ o ruh hâli, (ki bu gerçek *Theomakhia*'dır [Tanrı'yla savaş]), daha büyük olduğunu belirlediğimiz⁴⁷⁶ toplumun iyiliğinden en çok uzaklaşsa da aktif iyiyi⁴⁷⁷ hedefler ve amaçlar.

XXI.2. Pasif İyiye gelince, bu Koruyucu ve Mükemmelleştirici olarak ikiye ayrılabilir. Zira söylediklerimizi kısaca gözden geçirelim: Önce Toplumun İyiğinden söz ettik ki bunun amacı kendimize özgü bireysel formumuzu değil, üyeleri ve parçaları olduğumuz İnsan Doğasının formunu kapsar; Aktif İyiden söz ettik ve onun Özel ve Kısmi İyinin bir parçası olduğunu düşündük. Ve haklı olarak, zira her şeye sevgiden kendilerine doğru ilerleyen üçlü bir arzu ya da iştah damgalanmıştır; bunlardan biri formlarını korumak ve devam ettirmek; bir diğeri formlarını ilerletmek ve mükemmelleştirmek; ve bir üçüncüsü formlarını çoğaltmak ve başka şeylere yaymaktır; bunun çoğaltılması veya damgasının başka şeylere vurulması, Aktif İyi adıyla ele aldığımız şeydir. Böylece geriye onun korunması ve mükemmelleştirilmesi ya da yük-

⁴⁷⁴ Plutarkhos, *Sulla*, 38. Wright: "Sulla'nın kendisi tarafından yazılmış mezar yazıtı şuydu: 'Dostlarına iyilik, düşmanlarına kötülük yapmakta hiç kimse onu geçmedi.'"

⁴⁷⁵ *Gigantine*. Wright: "Yani asi, isyankâr, tanrılara karşı savaşan devler gibi." Krş. yukarıda II.iv.3. Yunan mitolojisinde "Tanrılar ile Titanların Savaşı" *titanomakhia*, "Tanrılar ile Devlerin Savaşı" *gigantomakhia* olarak bilinir. *Theomakhia* (Tanrılar Savaşı) bu ikisini de kapsayan genel bir ifadedir. Homeros'un *İlias*'ında Olympos Tanrılarının kendi aralarında gerçekleşen bu türden bir dizi savaş ya da kavga vardır. Bacon kelimeyi burada tektanrıcı bağlamda kullanır: "Tanrı'ya karşı mücadele ya da savaşma; Tanrı'nın iradesine başkaldırma" (*OED* s.v. *theomachy*, 1).

⁴⁷⁶ Bkz. yukarıda II.xx.7.

⁴⁷⁷ *De Augustis*'teki açıklamaya göre, "özneye kendi iyiliği olarak görünen şey."

seltilmesi kalır ki bu ikincisi Pasif İyinin en yüksek derecesidir. Zira [bir şeyi] mevcut durumda korumak daha küçük, ilerlemeyle birlikte korumak daha büyüktür. Böylece insanda,

Igneus est ollis vigor, et coelestis origo.

[“Ateşli bir kuvvetleri ve göksel bir kökenleri var.”]⁴⁷⁸

İnsanın ilahî veya meleklerle özgü doğaya yaklaşması veya onu benimsemesi, formunun mükemmelleşmesidir; bu iyiye dair yanlışı ya da sahte taklit insan yaşamının fırtınasıdır; ve bu arada insan, form ve özüne ilişkin bir ilerleme içgüdüleriyle, yerel⁴⁷⁹ bir ilerleme arayışına sevk edilir. Zira hasta olup da çare bulamayanlar, sanki yer değişikliğiyle içsel bir değişiklik elde edebilecekmiş gibi, nasıl huzursuzca hareket edip yer değiştirirse, hırslı insanlar için de öyledir: doğalarını yüceltme aracında başarısız olduklarında, konumlarını yüceltmek için sürekli bir heyecan içinde olurlar. Böylece Pasif İyi, dediğimiz gibi, Koruyucu veya Mükemmelleştiricidir.

XXI.3. *Doğamız için uygun olandan zevk almaktan* oluşan Koruyucu veya Destekleyici iyiye geçecek olursak, bu hazların en saf ve doğal gibi görünür ama yine de en yumuşak⁴⁸⁰ ve en aşağı olanıdır. Ve bu da şimdiye kadar ne iyi yargılanmış ne de iyi araştırılmış bir ayrımı kabul eder. Zira zevk almanın veya memnuniyetin iyiliği ya zevk almanın gerçekliğine ya da onun canlılığına ve kuvvetine bağlıdır; biri istikrar, diğeri değişim tarafından sağlanır; birinde daha az kötülük varken, diğesinde iyinin etkisi daha fazladır. Bunların hangisinin daha büyük iyi olduğu tartışmalı bir sorudur ama insanın doğasının her ikisine de muktedir olup olamayacağı, araştırılmamış bir sorudur.

XXI.4. İlk soru⁴⁸¹ Sokrates ile bir Sofist arasında tartışılmıştır: Sokrates mutluluğu istikrarlı ve sürekli bir iç huzuruna

⁴⁷⁸ Vergilius, *Aeneas*, 6.730.

⁴⁷⁹ Yani genel değil, belli bir yerle kısıtlı.

⁴⁸⁰ “Efemine” anlamında.

⁴⁸¹ Yani “hangisinin daha iyi olduğu” sorusu.

yerleştirirken, Sofist onu olabildiğince arzulama ve zevk almaya yerleştirmiş ve tartışmadan kötü sözlere düşmüşlerdir: Sofist, Sokrates'in mutluluğunun bir kütük veya taşın mutluluğu ve Sokrates, Sofistin mutluluğunun, kaçınmaktan başka bir şey yapmayan kaşıntılı birinin mutluluğu olduğunu söyler.⁴⁸² Ve her iki görüş de destekçilerden yoksun değildir. Zira Sokrates'in görüşü erdemin mutlulukta büyük bir payı olduğuna dair Epikürosçuların kendilerinin bile genel onayıyla desteklenir ve eğer öyleyse, erdemin arzuları elde etmekten ziyade tedirginlikleri gidermekte daha fazla faydası olduğu kesindir. Sofistin görüşü, son söz ettiğimiz önermeyle⁴⁸³ desteklenir: İlerlemenin iyiliği salt korumanın iyiliğinden daha büyüktür, zira bir arzunun her elde edilişi bir ilerleme görünüşüne sahiptir,⁴⁸⁴ tıpkı dairesel bir hareketin bir ilerleme görünüşüne sahip olması gibi.

XXI.5. Ama doğru yola karar veren ikinci soru,⁴⁸⁵ ilkini gereksiz kılar. Zira hazların zevkini çıkarmada diğerlerinden daha fazla keyif alan ve yine de onları kaybetmekten veya terk etmekten daha az endişe duyan bazılarının olduğuna şüphe var mı? Aynı şekilde *Non uti ut non appetas, non appetere ut non metuas, sunt animi pusilli et diffidentis* ["arzu duymamak için bir şeyin kullanımından kaçınmak, onun kaybından korkmamak için arzu duymaktan kaçınmak, ürkek ve korkak bir zihniyettir"].⁴⁸⁶ Ve bana öyle geliyor ki filozofların öğretilerinin çoğu, eşyanın doğasının gerektirdiğinden daha ürkek ve ihtiyatlıdır. Böylece ölüm korkusunu gidermeyi önerirken onu artırdılar. Zira insanın tüm yaşamını bir ölüm alıştırması veya hazırlığından⁴⁸⁷ ibaret kıldıklarında, insanlara ölümün ona karşı hazırlık yapmanın beyhude

⁴⁸² Platon, *Gorgias*, 491-95. Söz konusu sofist Kallikles'tir.

⁴⁸³ Bkz. II.xxi.2.

⁴⁸⁴ Selby: yani "doğamızın mükemmelleştirilmesine katkı sağlıyor görünür."

⁴⁸⁵ Yani insanın doğasının hem istikrarlı bir ruh hâline hem de keyif yoğunluğuna aynı anda sahip olup olmayacağı sorusu.

⁴⁸⁶ Plutarkhos, *Solon*, 7.

⁴⁸⁷ Platon, *Phaidon*, 64, 67d.

olduğu korkunç bir düşman olduğunu düşündürmeleri gerekir. Şair daha iyi söyler:

Qui finem vitae extremum inter munera ponat Naturae.

[“Yaşamın sonunu doğanın nimetlerinden en önemsizi sayar.”]⁴⁸⁸

Böylece onları karşıt hareketlere yeterince eğitmeyerek insanların zihinlerini fazlasıyla tekdüze ve ahenkli hâle getirmeye çalıştılar. Bunu, özel, özgür ve bağımsız bir yaşam biçimine adanmış insanlar olmalarına bağlıyorum. Zira ut veya benzeri bir çalgıda gördüğümüz gibi, bir bas melodi tatlı olmasına ve birçok geçiş göstermesine rağmen, yine de bestelenmiş veya doğaçlama bir şarkı kadar tuhaf ve sert akortlar ve nağmeler için eli eğitmez; felsefi ve sivil yaşam arasındaki fark da tıpkı böyledir. Ve dolayısıyla insanlar kuyumcuların bilgeliğini taklit etmelidir: Onlar taştan çok fazla çıkarmadan öğütülebilecek bir tane, bir bulut veya bir buz varsa,⁴⁸⁹ onu giderirler ama eğer taşı çok fazla küçültecek veya azaltacaksa ona karışmazlar. Böylece insanlar da dinginliği, yüce gönüllülüğü yok etmedikleri sürece temin etmelidirler.

XXI.6. Dolayısıyla uygun görüldüğü kadarıyla, Özel ve Kısmi olan İnsanın İyiliğini ele aldıktan sonra, şimdi, toplumu ilgilendiren ve dikkate alan ve Görev olarak adlandırabileceğimiz insanın iyiliğine geri döneceğiz.⁴⁹⁰ Çünkü Görev terimi başkalarına yönelik olarak iyi yapılı ve iyi eğilimli bir zihin için daha uygundur, oysa Erdem terimi kendi içinde iyi biçimli ve düzenli bir zihin için kullanılır. Bununla birlikte, ne toplumla bir ilişki olmadan Erdem ne de içsel bir eğilim olmadan Görev anlaşılabilir.

⁴⁸⁸ Juvenal, *Hicivler*, 10.358. Metnin aslında *finem* (son) yerine *spatium* (uzunluk) mevcuttur.

⁴⁸⁹ *A grain or a cloud or an ice*. Mücevherlerde bu görüşlere sahip fiziksel kusurlar.

⁴⁹⁰ Bacon’ın burada “görev” ve “erdem” arasında yaptığı ayrım çağdaş felsefede “kendini düşünen” (*self-regarding*) ve “başkalarını düşünen” (*extra-regarding*) erdemler arasındaki ayrıma denk gelir (Selby).

Bu kısım ilk bakışta sivil ve politik bilime aitmiş gibi görünebilir ama iyi gözlemlenirse öyle görünmez. Zira bu, her insanın başkaları üzerindeki değil, kendi üzerindeki disiplini ve yönetimiyle ilgilidir. Ve mimaride, direklerin, kirişlerin ve binanın diğer kısımlarının yapılmasının idaresi, onları birleştirme ve binayı dikme şekliyle aynı olmadığı ve mekanikte, bir aletin veya makinenin yapılmasının idaresi, onu çalıştırma ve kullanma şekliyle aynı olmadığı ve yine de birini ifade ederken, diğerine olan yatkınlığı da arızı olarak ifade ettiğiniz gibi, insanların toplum içinde bir araya gelme öğretisi, onların topluma uyumu öğretisinden farklıdır.⁴⁹¹

XXI.7. Görevin bu kısmı ikiye ayrılır: her insanın bir insan veya bir devletin üyesi olarak ortak görevi; diğeri, her insanın mesleğinde, sanatında ve konumunda kişisel veya özel görevi. Bunların ilki, dediğimiz gibi,⁴⁹² mevcuttur ve iyi çalışılmıştır. İkincisini de aynı şekilde eksikten ziyade dağınık olarak bildirebilirim ve bu tür bir konuda bu dağınık yazma şeklinin en iyisi olduğunu kabul ederim. Zira her bir çeşitli sanat, meslek ve konumun uygun görevi, erdemi, hak iddiası ve hakkı konusunda yazmayı kim üzerine alabilir? Zira bazen bir izleyici bir oyuncudan daha fazlasını görse de ve *Tepeyi en iyi gösteren vadidir* şeklinde, makul olmaktan çok, küstah bir atasözü olsa da⁴⁹³ insanların kendi mesleklerinde en iyi ve en gerçek ve yerinde olarak yazabileceklerine ve –Phormion’un savaşırlara dair argümanının Hannibal’e görüldüğü gibi⁴⁹⁴– nazariyatçıların aktif yaşamın konularına dair yazıları pratisyenlere

⁴⁹¹ “Toplum içinde bir araya gelme” politika bilimini (“sivil ve politik bilim”), “topluma uyum” etiği tanımlamaktadır.

⁴⁹² Bkz. yukarıda II.xx.5.

⁴⁹³ Bacon *De Augmentis*’te bu atasözünün neden küstahça olduğunu yaptığı kısa bir açıklamayla aydınlatır. Buna göre, bu atasözünü astların üstlerini eleştirirken eleştirilerini meşrulaştırmak için kullandığını öğreniriz.

⁴⁹⁴ Cicero, *Hatip Üzerine*, 2.75-6. Efesli Phormion Meşşai okulundan MÖ 3. yüzyıl sonları ve 2. yüzyıl başlarında yaşamış bir filozoftur. Hannibal Efes’te sürgün olduğu dönemde Phormion’un konuşmasına davet edilmiştir ve konuşmanın ardından ne düşündüğü sorulduğunda söz konusu yorumu yapmıştır.

büyük ölçüde düşlerden ve aptallıktan ibaret görüneceğine şüphe yoktur. Kendi mesleklerinde yazanlara eşlik eden tek bir kusur vardır: onları aşırı derecede büyütürler. Ama (tahsili gerçekten sağlam ve verimli kılacak bir şey olarak) aktif insanların yazar olmaları ya da olabilmeleri genel olarak arzu edilirdi.

XXI.8. Bu türde, Majestelerinin bir kralın görevine ilişkin mükemmel kitabını,⁴⁹⁵ *honoris causa* [saygı göstergesi olarak], anmadan edemeyeceğim: Bu, ilahiyat, ahlak felsefesi ve politika felsefesinden zengin bir şekilde harmanlanmış, diğer tüm sanatların aralara bolca serpiştirilmiş olduğu bir eserdir; ve kanımca okuduğum en sağlam ve sağlıklı yazılardan biridir; ne buluşun sıcaklığında ne de ihmalin soğukluğunda dengesini yitirmiştir; kendilerini planlarında kaybedenler gibi baş dönmesinden mustarip değildir; alakasız konularda kasılanlar gibi kasılmalardan da mustarip değildir; okuyucuyu konunun doğasının kaldırabileceğinden fazla memnun etmek isteyenlerin yaptığı gibi, parfüm ve resim⁴⁹⁶ kokmaz; ve özellikle de hakikate ve eyleme uygun olarak kitabın konusu itibarıyla iyi düzenlenmiştir; ve kendi mesleklerinde yazanların maruz kaldığını belirttiğim o doğal zafiyetten, yani mesleklerini ölçüsüzce yüceltmelerinden çok uzaktır. Zira Majesteleri, dışsal ihtişamıyla bir Asur ya da Pers kralını değil, halklarının çobanları olan bir Musa'yı ya da bir Davut'u tasvir etmiştir. Ayrıca Majestelerinin, aynı kutsal yönetim ruhuyla, büyük bir hukuk davasında⁴⁹⁷ söylediğini işittiğim sözü asla unutamam: *Krallar Tanrı'nın doğa yasalarıyla yönetmesi gibi kendi yasalarıyla yönetirler ve Tanrı'nın mucizeler yaratma gücünü kullanması gibi yüksek imtiyazlarını*

⁴⁹⁵ Yukarıda II.ix.2'de bahsi geçen *Basilikon Doron*'u (1599; Kralın Hediyesi) Kral I. James henüz İskoçya kralıyken "prensler için ayna" tarzında yazmıştır. Kitap 1603'te yayımlanmıştır.

⁴⁹⁶ *Perfumes and paintings*. Yani süslü üslup.

⁴⁹⁷ Spedding'e göre, bir seçimin geçerliliğine karar vermek Avam Kamara-sı'nın mı yoksa Yüksek Mahkeme'nin yetkisinde mi olduğuna dair 1604'teki Sör Francis Goodwin'in davası.

nadiren kullanmadırlar. Ve yine de özgür monarşi kitabınızda,⁴⁹⁸ insanların, bir Kralın makam ve görev dairesinin yanı sıra yetki ve hakkının tamlığını bildiğinizi anlamalarını sağlıyorsunuz. Bu nedenle, Majestelerinin bu mükemmel yazısına, özel ve kişisel görevlerle ilgili incelemelerin başlıca veya seçkin bir örneği olarak atıf yapmaya cüret ettim; yazımının üzerinden bin yıl geçmiş olsaydı bile, bu konuda bu kadarını söylemem gerekirdi. Kişinin mevcudiyetinde övmeyi dalkavukluk olarak gören bazı saray adabı kurallarıyla hareket etmiyorum. Hayır, dalkavukluk yoklukta, yani erdem ya da vesile yokken, övmektir ve böylece övgü hakikat ya da zaman itibarıyla doğal değil, zorlamadır. Sezar'ın erdeminin mükemmel bir tablosundan başka bir şey olmayan ve onun yüzüne verilmiş Cicero'nun söylevi *pro Marcello* [Marcellus Savunması]⁴⁹⁹ ve bu tür gözlemcilerden⁵⁰⁰ çok daha bilge diğer birçok mükemmel kişinin örneği okunsun; ve tam bir vesilede, mevcut veya namevcut olanları övmekte asla tereddüt etmeyeceğiz.

XXI.9. *De cautelis et malis artibus* [Hileler ve Kötü Sanatlar Üzerine]. Ama konuya geri dönecek olursak, mesleklerin ve sanatların görevlerine ilişkin bu kısmın tartışmasına, her mesleğin aldatmacaları, hileleri, sahtekârlıkları ve ahlaksızlıklarına ilişkin mukabil ya da karşıt bir tartışma aittir. Bu da aynı şekilde tartışılmıştır, ama nasıl? Ciddi ve akıllıca olmaktansa bir hicivde⁵⁰¹ ve alaycı bir şekilde, zira insanlar meslekte yozlaşmış şeyi ferasetle bulmaya ve onu kesip ayırmaya değil, meslekte iyi olan şeylerin çoğunu nükteyle alaya almaya ve karalamaya çalıştılar. Zira Süleyman'ın dediği gibi, bilgiyi aramaya alay ve tenkit zihniyle gelen

⁴⁹⁸ *The True Law of Free Monarchies* (Özgür Monarşilerin Hakiki Yasası; 1598, 1603). *Free* (özgür) bu bağlamda herhangi bir kısıtlamaya tabi olmayan, yani “mutlak” (*absolute*) anlamı taşır. Selby: “James, aslında, kraların ilahi hakkını ve mutlak otoritesini savunmuştu.”

⁴⁹⁹ Selby: “Cicero'nun söylevi Senato'da Sezar'a hitabendi. Amacı Sezar'ın, rakiplerinden biri olan Marcellus'un sürgünden dönmesine ve Roma'da yaşamasına izin vermesini sağlamaktı.”

⁵⁰⁰ Yani övgüyü dalkavuklukla karıştıranların.

⁵⁰¹ Bacon *De Augmentis*'te Lukianos'un (MS 2. yy.) adını verir.

kişi şüphesiz zihniyeti için bir malzeme bulacaktır ama öğrenimi için hiçbir şey: *Quaerenti derisori scientiam ipsa se abscondit; sed studioso fit obviam.*⁵⁰² Ama eksik olarak gördüğüm bu konunun dürüstlük ve doğrulukla idaresi, bana namus ve erdem için dikilebilecek en iyi tahkimattan biri gibi görünmektedir. Zira Şahmeran⁵⁰³ masalında olduğu gibi, önce o seni görürse sen ölürsün ama önce sen onu görürsen o ölür. Hileler ve kötü sanatlar için de böyledir; ilk önce onlar fark edilirlerse, yaşamlarını kaybederler ama önce onlar davranırsa tehlikeli olurlar. Böylece insanların ne yapmaları gerektiğinden ziyade ne yaptıklarını yazan Makya-vel ve diğerlerine çok şey borçluyuz. Zira insanların yılanın tüm koşullarını –alçaklığı ve karnının üzerinde gitmesini, kıvraklığı ve kayganlığını, husumeti ve sokmasını ve diğerlerini, yani kötülüğün tüm biçimleri ve türlerini– tam olarak bilmeleri takdirde, yılanın bilgeliğini güvercinin masumiyetiyle birleştirmek⁵⁰⁴ mümkün değildir. Zira bu olmadan erdem açık ve savunmasızdır. Hatta, namuslu bir insan, kötülük bilgisinin yardımı olmadan, kötülere onları düzeltmek için hiçbir iyilik yapamaz. Zira yozlaşmış zihinlere sahip insanlar, namusun davranışların saflığından ve vaizlere, öğretmenlere ve insanların dışsal diline inanmaktan kaynaklandığını varsayarlar. Öyle ki, onlara kendi yoz düşüncelerinin erişebileceği en uç noktaları⁵⁰⁵ bildiğinizi hissettirmedikçe, tüm ahlakı hor görürler. *Non recipit stultus verba prudentia, nisi ea dixeris quae versantur in corde ejus* [“Aptal, önce onun kalbinde olanı söylemedikçe bilgenin sözlerini dinlemez”].⁵⁰⁶

⁵⁰² Süleyman’ın Özdeyişleri 14.6. Bacon’ın cümlesi sözün çevirisini içermektedir.

⁵⁰³ *Basilisk*.

⁵⁰⁴ Matta 10.16.

⁵⁰⁵ *Utmost reaches*. Vickers *reach* kelimesinin anlamını “hile, aldatmaca” (krş. OED s.v. *reach*, 2) olarak verir ama *De Augmentis*’teki mukabil ifade, “erişim” anlamına işaret eder. Ondan başka birinin bu özel anlama dikkat çekmemiş olması da bu görüşü destekleyen bir karinedir.

⁵⁰⁶ Süleyman’ın Özdeyişleri 18.2. Alıntı Vulgata’dandır, ama metnin aslı ifade olarak biraz farklıdır.

XXI.10. Kişisel Göreve ilişkin bu kısma, karı koca, ebeveyn ve çocuk, efendi ve hizmetçi arasındaki görevler de aittir. Aynı şekilde dostluk ve minnet yasaları, şirketlerin,⁵⁰⁷ toplulukların⁵⁰⁸ ve politik grupların, mahallenin sivil bağı ve tüm diğer benzer görevler; yönetimin ve toplumun parçaları olarak değil, belirli kişilerin zihninin yapılandırılmasıyla ilgili olarak.

XXI.11. Toplumı ilgilendiren iyiye dair bilgi, onu sadece tek başına mutlak olarak değil, nispi olarak da ele alır⁵⁰⁹; kişi ve kişi, vaka ve vaka, özel ve kamu arasındaki görevlerin tartılması buna aittir. Lucius Brutus'un kendi oğullarına karşı büyük övgü alan davasında gördüğümüz gibi; yine de ne denmiştir?

Infelix, utcunque ferent ea fata minores.

[“Zavallı adam! Sonraki kuşaklar o kaderi nasıl anlatırsa anlatsın.”]⁵¹⁰

Yani vaka şüpheliydi ve her iki taraf lehine görüş vardı. Yine, M. Brutus ve Cassius'un,⁵¹¹ ortak olmaya uygun olup olmadıklarını anlamak için görüşlerini yoklamak istedikleri belirli kişileri bir akşam yemeğine davet edip gasıp olan bir tiranın öldürülmesiyle

⁵⁰⁷ *Companies*. Sadece ticari değil, herhangi bir ortak amaç etrafında bir araya gelen gruplar.

⁵⁰⁸ *Colleges*. Selby: “Günümüzde kullandığımız özel anlamda [= kolej, üniversite] değil, şirket [*company*] ya da grup [*body*] eşdeğeri olarak kullanılır.”

⁵⁰⁹ Bkz. yukarıda II.xx.4.

⁵¹⁰ Vergilius, *Aeneas*, 6.822. Metnin aslında *fata* (kader) yerine *facta* (işler) mevcuttur. *De Augmentis*'te de *fata* geçer. Bunun bir hata mı yoksa Bacon'ın bilinçli bir tercihi mi olduğu belirsizdir. Lucius Junius Brutus (MÖ 6. yy.) Roma Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk konsüllerindendir ve yeni kurulmuş cumhuriyeti devirerek krallığı geri getirmek için komplo kuran iki oğlunu idama mahkûm etmiştir. Bkz. Livius, 2.5. Roma Cumhuriyeti'nin son zamanlarında, Jül Sezar'a yönelik komplonun öncülerinden olan ve benzer bir saikle hareket eden Marcus Junius Brutus (MÖ 1. yy.) onun soyundan gelir.

⁵¹¹ Brutus ve Cassius'un bahsi yukarıda I.iii.2'de geçmişti. Bacon hikâyeyi Plutarkhos, *Brutus*, 12'den almıştır.

ilgili meseleyi ortaya attıklarında, görüş ayrılığına düştüklerini görürüz; bazıları köleliğin kötülüklerin en uç noktası olduğunu, bazıları ise tiranlığın bir iç savaştan daha iyi olduğunu savunur: ve nispi göreve dair buna benzer birçok vaka vardır. Diğer hepsinden daha sık görüleni, sorunun küçük bir adaletsizlik pahasına büyük miktarda iyiliğin olduğu vakalardır.⁵¹² Teselyalı İason meseleye hakikate aykırı karar vermiştir: *Aliqua sunt injuste facienda, ut multa juste fieri possint* [“Birçok şeyin adaletle yapılabilmesi için bazılarının adaletsizce yapılması gerekir”].⁵¹³ Ama yanıt güzeldir: *Authorem praesentis justitiae habes, sponsorem futurae non habes* [“Şimdi yapılacak olan adalet senin elinde, ama bundan sonra yapılacaklar için güvencen nerede?”]⁵¹⁴ İnsanlar hâlihazırda adil olan şeylerin peşinden gitmeli ve geleceği İlahî Takdire bırakmalıdır. Böylece iyunin örneği ve tasvirine ilişkin bu genel kısmın ardından bir sonraki konuya geçiyoruz.

XXII. İnsanın ne yapması gerektiğini belirlediğimize göre, şimdi onu nasıl yapması gerektiğini incelemek kalır. İnsanların ıslah ihtiyacının farkında olmaması, ihtiyacın olmadığının kanıtı değildir. Farkında olmadan hasta olan biri, içinde bulunduğu durumun ayırdına varmak için uyanmaya ihtiyaç duyar. Din bize kendimizi nasıl ıslah edeceğimizi öğretir ama tamamen değil. Etik, bir hizmetçinin hanımı için yaptığını ilahiyat için yapmalı, yani sadece ana hatlarıyla verilen talimatları yorumlamalı ve yerine getirmelidir. Karakteri ıslah etmenin uygun yollarını sistematik olarak ele alan hiçbir kitabın olmaması tuhaftır, özellikle de çoğu insanın akıllıca ve iyi bir şekilde konuştuğu bir konu olduğu için. Bacon, böyle bir kitabın içermesi gereken ana noktaların birkaçını ele almayı önerir.

İlk olarak, gücümüz dâhilinde olan ve olmayan şeyleri incelemeliyiz. Öncelikle karakterimizi veya konumumuzu değiştiremeyiz. Bunlardan,

⁵¹² Bu ahlak felsefesinin *casuistry* olarak bilinen alanının konusudur. *Casuistry*, *case* (vaka, olay) kelimesinden türetilmiştir.

⁵¹³ Plutarkhos, *Moralia*, 817f-818a. Teselyalı İason’dan yukarıda I.vii.30’da söz edilmişti.

⁵¹⁴ Bu sözün kaynağı belirsizdir ve bir ihtimal Bacon’a aittir.

eğer kötü iseler, tıpkı bir çiftçinin kötü bir topraktan ve kötü mevsimlerden en iyi şekilde yararlanmaya çalışması gibi, elimizden gelen en iyi şekilde yararlanmak bizim görevimizdir. Şimdi, bir şeyin nasıl en iyi avantaja dönüştürülebileceğini belirlemeden önce, o şeyin kendisi hakkında her şeyi bilmeliyiz. Dolayısıyla yapılacak ilk şey, en sık görülen karakter farklılıklarını tespit etmek ve en çok sayıda tali farklılık içeren farklılıklara özel bir dikkat göstermektir. Örneğin, bazı insanlar barışsever, diğerleri kavgacıdır; bazıları iyiliksever, diğerleri kötü niyetlidir. Astroloji kitaplarında, bazı İtalyan kayıtlarında ve gündelik yaşam dilinde gelişigüzel tanınan bu tür birkaç ayırım buluruz; ama bunlar sistematik olarak ortaya konmamış ve pratik düsturlara temel teşkil edilmemişlerdir. İkinci olarak, cinsiyet, yaş, iklim gibi etmenlerden ve dış koşullardan kaynaklanan karakter ve mizaç farklılıklarını tespit etmeliyiz. Bunları bilmediğimiz takdirde, her hastaya aynı ilacı reçete etmek gibi, en farklı karakterdeki insanlara aynı ahlaki terbiyeyi reçete etmek durumunda kalırız. Üçüncü olarak, bir bakıma zihnin hastalıkları olan duyguların tam ve eksiksiz bir tahliline ihtiyacımız var. Haz ve acı hakkında sadece incelikli araştırmalar yeterli değildir. Haz ve acı, duygu değil, duyguları harekete geçiren nesnelerdir. Hâlihazırda şairler, duyguların işleyişi konusunda en iyi öğretmenlerimizdir. Bu konuyla ilgili olarak, bir insanın bir duyguyu diğerine karşı kullanarak kendisini nasıl doğru yolda tutabileceğini incelemek çok önemlidir; örneğin kazanç sevgisini itibar sevgisiyle denetleyerek. Bacon § 7’de gücümüz dâhilinde olan noktalara geçerek karakteri kalıcı olarak etkileyecek alışkanlık, övgü, azar, okuma gibi etmenlerin gücünün incelenmesini talep eder. Alışkanlık birçok doğal kusuru iyileştirecektir ve Bacon bu amaca ulaşmak adına birkaç talimat önerir (§§ 9-12). Okuma konusuna gelince, bir çocuğun eline verilmemesi gereken bazı kitaplar olduğunu, çünkü bu kitapların hakiki din ve ahlak ilkelerine tam olarak dayanmayan herkesin kafasını karıştırdığını söyler. Yine, zihin erdeme iyi bir şekilde yöneldiğinde verilen iyi kararlarla ve kendimize işlediğimiz suçların kefaretiyi ödeme alışkanlığını dayatmakla çok şey yapılabilir. Erdemde tedrici bir gelişme, en iyi şekilde, asil amaçların seçimiyle ve onlara ulaşmak için kuvvetli bir kararlılıkla sağlanır. Bir insan dinine uyar ve kararlılıkla sevgiye yönelirse, diğer bütün erdemlerin kendiliğinden geldiğini ve ilahî mükemmelliğe olabildiğince yaklaştığını görecektir.

Bacon, bu sözlerin sıradan ve basmakalıp görüneceğini ama amacının yaşamın bilgeliğini oluşturan ve çoğu insanın toplamaya değer bulmadığı bu dağınık özdeyişleri toplamak olduğunu söyler. Üstelik bir şeyin faydası görünüşüyle orantılı değildir.

Öyleyse Etiğin amacı, tıbbın beden için yaptığını zihin için yapmak, ona sağlık, kuvvet, güzellik ve masum hazzardan zevk alma kapasitesi vermektir.

XXII.1. *De cultura Animi* [Zihnin Kültürü]. Dolayısıyla yaşamın bu meyvesinden ⁵¹⁵ bahsettiğimize göre, geriye ona ait olan çiftçilikten söz etmek kalıyor; bu kısım olmadan ilki, seyredilmesi güzel olan ama yaşam ve hareketten yoksun güzel bir görüntü veya heykelden farklı görünmez. Buna Aristoteles'in kendisi şu sözlerle katılır: *Necesse est scilicet de virtute dicere, et quid sit, et ex quibus gignatur. Inutile enim fere fuerit virtutem quidem nosse, acquirendae autem ejus modos et vias ignorare. Non enim de virtute tantum, qua specie sit, quaerendum est, sed et quomodo sui copiam faciat: utrumque enim volumus, et rem ipsam nosse, et ejus compotes fieri: hoc autem ex voto non succedet, nisi sciamus et ex quibus et quomodo.* [“Erdemle ilgili olarak, onun sadece ne olduğunu değil, nereden geldiğini de belirlemek gerekir. Zira onu elde etmenin yollarını ve araçlarını bilmeden erdemi bilmenin bir faydası olmazdı. Zira onun sadece ne olduğunu değil, nasıl elde edileceğini de düşünmeliyiz. Zira hem erdemi bilmek hem de erdemli olmak istiyoruz ve hem nereden geldiğini hem de nasıl olduğunu bilmeden bunu başaramayız.”] ⁵¹⁶ Bu kısmı böylesine içi dolu kelimeyle ve böylesine tekrarlar vurgular. Aynı şekilde Cicero, İkinci Cato'ya dair, büyük bir övgüyle, onun kendisini felsefeye *non ita disputandi causa, sed ita vivendi* [“bir filozof gibi konuşmak için değil, bir filozof gibi yaşamak için”] adadığını söyler. ⁵¹⁷ Ve her

⁵¹⁵ “İyi” kastediliyor.

⁵¹⁶ Aristoteles, *Magna Moralia*, 1.1.1182a.

⁵¹⁷ Cicero, *Murena Savunması*, 30.62. Cicero ve Jül Sezar'ın çağdaşı İkinci ya da Genç Cato'nun (MÖ 95-46) bahsi birinci kitapta birçok kez geçmişti.

ne kadar çok az insanın yaşamlarının ıslahına ilişkin istişarelerde bulunduğu zamanımızın ihmali –Seneca’nın mükemmel bir şekilde söylediği gibi, *De partibus vitae quisque deliberat, de summa nemo* [“Her insan yaşamının parçalarını düşünür, bütün hakkında ise hiç kimse düşünmez”]⁵¹⁸ – bu kısmı gereksiz gibi gösterse de Hippokrates’in şu özdeyişiyle bitirmeliyim: *Qui gravi morbo correpti dolores non sentiunt, iis mens aegrotat* [“Hasta olup da acı hissetmeyenler zihnen hastadır”].⁵¹⁹ Sadece hastalığı dindirmek için değil, farkındalıklarını uyandırmak için de ilaca ihtiyaçları vardır. Ve eğer insanların zihinlerinin bakımının İlahiyata ait olduğu söylenirse bu çok doğrudur; ama yine de Ahlak Felsefesi, bilge bir uşak ve alçakgönüllü bir hizmetçi olarak ona önerilebilir. Zira Mezmur’un dediği gibi, “hizmetçinin gözleri sürekli hanımına bakar”⁵²⁰ ve yine de hanımının iradesini takdir etmek için pek çok şey hizmetçinin takdirine bırakılır. Aynı şekilde, Ahlak Felsefesi İlahiyat öğretilerine sürekli bir dikkat göstermelidir ama yine de kendi başına (uygun sınırlar içinde) birçok sağlıklı ve faydalı talimat verebilir.

XXII.2. Dolayısıyla mükemmelliği nedeniyle, bu kısmın yazılı araştırmaya tabi kılınmamış olmasını fazlasıyla tuhaf buluyorum; özellikle de hem konuşma hem eylemin çoğu zaman meşgul olduğu birçok şeyden oluştuğu ve insanların sıradan konuşmalarının kitaplarından daha bilge birçok şey içerdiği için (bu nadirdir ama yine de bazen olur). Dolayısıyla gerek değeri açısından gerekse de onu eksik olduğunu bildirdiğimiz için kendimizi aklayabilmek amacıyla onu daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymamız makuldür; eksikliği neredeyse inanılmaz görünür ve bu konuda yazarların kendileri tarafından farklı şekilde tasavvur edilmiş ve varsayılmıştır. Dolayısıyla onun ne olduğu ve mevcut

⁵¹⁸ Seneca, *Mektuplar*, 71.2.

⁵¹⁹ Hippokrates, *Aforizmalar*, 2.6.

⁵²⁰ *Mezmurlar*, 123. Metnin aslında ve *De Augmentis*’te “hanımının eline.”

olup olmadığı daha iyi görünsün diye, bunların bazı ana başlıklarını veya noktalarını sıralayacağız.

XXII.3. Dolayısıyla ilk olarak, pratiğe dair her şeyde olduğu gibi, bunda da gücümüz dâhilinde olan ve olmayan şeylerin hesabını yapmalıyız; zira biri değişim yoluyla, diğeri ise sadece uyum sağlama yoluyla ele alınabilir. Çiftçi ne toprağın doğasını ne de hava koşullarını kontrol edebilir; tıpkı hekimin ne hastanın bünyesini ne de belirtilerin çeşitliliğini kontrol edebileceği gibi. Böylece insan zihninin kültüründe ve tedavisinde, iki şey kontrolümüz dışındadır: doğaya ilişkin noktalar ve talihe ilişkin noktalar. Zira işimiz birinin temeliyle ve diğerrinin koşullarıyla sınırlı ve bağlıdır. Dolayısıyla bu şeylerde bize düşen uyum sağlama yoluyla ilerlemektir:

Vincenda est omnis fortuna ferendo.

[“Tüm talih acıyla aşılabılır.”]⁵²¹

Ve aynı şekilde,

Vincenda est omnis natura ferendo.

[“Tüm doğa acıyla aşılabılır.”]

Ama acılardan söz ettiğimizde, zayıf hissedilen ve ihmal edilen bir acıdan değil, ters ve aksi görünen şeylerden fayda ve avantaj sağlayan ve üreten bilge ve becerikli bir acıdan söz ediyoruz; bu, uygun olarak,⁵²² İntibak Edici veya Uyum Sağlayıcı olarak adlandırdığımız şeydir. Şimdi, uyum sağlamanın hikmeti uyum sağladığımız önceki durum ya da düzenin tam ve belirgin bilgisinde yatar; zira önce bedenin ölçüsünü almadıkça bir giysiyi uyduramayız.

⁵²¹ Vergilius, *Aeneas*, 5.710.

⁵²² Spedding metindeki *properly* (uygun olarak) kelimesini *property* (özellik) olarak düzeltmiştir. Kitabın 1605 baskısında *property* olarak geçer, ama 1629 ve 1633 baskılarında *properly* olarak düzeltilmiştir.

XXII.4. Öyleyse bu bilginin ilk maddesi, özellikle diğerlerinin kaynakları ve nedenleri olmaları veya en sık birlikte görülmeleri veya birbirine karışmaları itibarıyla en köklü farklılıkları dikkate alarak, insanların doğa ve mizaçlarının çeşitli karakter ve huylarının sağlam ve doğru dağılımları ve tasvirlerini ortaya koymaktır.⁵²³ Bu amacı gerçekleştirebilecek olan şey, erdemlerin vasatlarını⁵²⁴ daha iyi tanımlamak için, bunların birkaçını yüzeysel bir şekilde ele almak değildir. Zira eğer *büyük işlere orantılı zihinler ve küçük işlere orantılı diğerlerinin olduğu* (Aristoteles'in Yüce Gönüllülük⁵²⁵ adıyla ele aldığı veya ele alması gerektiği şey) incelemeyi hak ediyorsa, *birçok işe odaklanmaya orantılı zihinler ve az sayıda işe odaklanmaya orantılı diğerlerinin olduğu* da incelemeyi hak etmez mi? Öyle ki, bazıları kendilerini bölebilir,⁵²⁶ diğerleri şans eseri çok iyi bir iş çıkarabilir ama bunun aynı anda az sayıda şeyde olması gerekir ve böylece bir *küçük gönüllülüğün*⁵²⁷ yanı sıra bir *zihin darlığı* da ortaya çıkar. Ve yine, *bazı zihinler hemen veya kısa bir süre içinde halledilebilecek olana orantılıdır; diğerleri uzaktan başlayan ve uzun bir uğraşla elde edilecek olana;*

⁵²³ Bacon bu cümlede eş ya da yakın anlamlı bir dizi kelime kullanır: *nature* (doğa), *disposition* (mizaç), *character* (karakter), *temper* (huy). *De Augmentis*'teki mukabil cümlede *temper* kelimesi çıkarılmıştır. *Disposition* hemen aşağıda "eğilim" olarak çevrilmiştir.

⁵²⁴ *Mediocrities*. "Orta nokta" anlamında. Aristoteles erdemi iki uç –ifrat (aşırılık) ve tefrit (noksanlık)– arasında bir vasat (orta nokta) olarak tanımlar.

⁵²⁵ *Magnanimity*. İngilizceye *greatness of soul* (ruh büyüklüğü ya da yüce ruhluluk) ya da *pride* (gurur) olarak da çevrilir. Türkçeye "alicenaplık" olarak da çevrilebilir. *Alicenap*: "Haysiyetli, şerefli, yüksek ruhlu, düşmanına bile iyilik edecek yaratılıştaki olan (kimse)" (*Kubbealtı Lugatı*). Yunancası *megalo-psykhia*'dır. Aristoteles bu erdemi *Nikomakhos'a Etik*, 4.3'te ele alır. Böyle bir kişi "kendisini büyük işlere layık görür ve onlara layıktır."

⁵²⁶ Yani aynı anda birkaç şeye odaklanabilir.

⁵²⁷ *Pusillanimity*. *Magnanimity*'nin zıddı olarak, küçük işlerle uğraşanların ya da küçük hesaplar peşinde koşanların huyunu tasvir eder.

Jam tum tenditque fovetque.

[“(Gayesini) daha o zaman güder ve (onu gerçekleştirme) umudunu besler.”]⁵²⁸

Böylece uygun bir şekilde bir *cefakeşlik*⁵²⁹ olduğu söylenebilir ki bu genellikle bir *yüce gönüllülük* olarak Tanrı’ya atfedilir.⁵³⁰ Ayrıca *münasebette*⁵³¹ (kişinin kendisine hiçbir şekilde dokunmayan veya onu ilgilendirmeyen şeylerde varsayarsak) *şakşakçılık yapmaya ve memnun etmeye yönelik bir eğilim ve çelişmeye ve ters düşmeye yönelik karşıt bir eğilim olduğu* Aristoteles tarafından incelenmeyi hak etmiştir⁵³²; peki *münasebet veya sohbet yerine, daha ciddi nitelikteki meselelerde, (ve yine sadece kayıtsız olan şeylerde varsayarsak,) bir başkasının iyiliğinden zevk alma eğilimi ve bunun aksi yönünde bir başkasının iyiliğinden hoşlanmama eğilimi; yani uygun olarak*⁵³³ iyi huyluluk veya kötü huyluluk, iyi kalplilik veya kötü kalplilik diye adlandırdığımız şey incelemeyi daha çok hak etmez mi? Ve dolayısıyla doğaların ve mizaçların farklı karakterlerine ilişkin bilginin bu kısmının hem ahlak felsefesinde hem de politika felsefesinde ihmal edilmiş olmasını –onun her

⁵²⁸ Vergilius, *Aeneas*, 1.18.

⁵²⁹ *Longanimity*. Bacon’ın zamanında yeni sayılabilecek bu kelime (*OED*’deki en eski örnek 1450 tarihlidir) *pusillanimity* ve *magnanimity* kelimelerine benzer bir forma sahiptir ve Latince *longanimitas* üzerinden ‘Yunanca *makrothymia*’ya uzanır. Kelime uzun (*long*) ve cefalı bir sürece sabırla katlanabilme anlamına gelir ve kısaca “sabır” ya da “tahammül” olarak anlaşılabilir.

⁵³⁰ Kelime Kutsal Kitap’ın Vulgata çevirisinde, 2. Petrus 3.15’te Rabbe (İsa Mesih) atfen kullanılmıştır: “Sevgili kardeşimiz Pavlus’un da kendisine verilen bilgelikle size yazdığı gibi, Rabbimiz’in sabrını kurtuluş fırsatı sayın” (Yeni Çeviri).

⁵³¹ *Conversation*. “Sosyal ilişki” (İng. *social intercourse*) anlamında. Aristoteles’in kullandığı kelime *homilia*’dır. Bu konu aşağıda II.xxiii.2 ve devamında daha ayrıntılı ele alınır.

⁵³² Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 4.6.

⁵³³ *Spedding*, hemen yukarıda olduğu gibi, *properly* (uygun olarak) kelimesini *property* (özellik) olarak düzeltir.

ikisi için de çok büyük bir hizmet ve yardım olduğu düşünüldüğünde— fazlasıyla şaşırtıcı buluyorum. Astroloji kitaplarında, gezegenlerin etkinliğine göre insan doğasının bazı güzel ve uygun tasnifleri bulunacaktır: *sessizliği sevenler*, *eylemi sevenler*, *zaferi sevenler*, *onuru sevenler*, *hazzı sevenler*, *sanatı sevenler*, *değişimi sevenler* vs.⁵³⁴ İtalyanların Kardinaller Meclislerine ilişkin bu Raporların en bilge olanlarında, birçok Kardinalin doğasının yetenekli ve canlı bir şekilde resmedildiği bulunacaktır.⁵³⁵ Gündelik konuşmalarda, *hassas*, *kuru*, *resmî*, *açık sözlü*, *kaprisli*, *güvenilir*, *huomo di prima impressione* [dürtüsel insan], *huomo di ultima impressione* [ihtiyatlı insan] ve benzerlerinin adlarıyla karşılaşılacaktır. Yine de bu tür gözlemler kelimelerde başıboş dolaşır ama araştırmada tespit edilmemiştir. Zira (çok sayıda) ayrımlar bulunur ama onlardan hiçbir düstur çıkarmayız. Bu konuda hatamız daha büyüktür, çünkü hem tarih ve şiir hem de günlük deneyim, bu gözlemlerin yetiştiği mükemmel alanlardır; elimizde tutmak için bunlardan birkaç çiçek demeti yaparız ama hiç kimse, onlardan yaşamın faydasına reçeteler hazırlanabilsin diye onları eczaneye⁵³⁶ getirmez.

XXII.5. *Cinsiyet, yaş, ülke, sağlık ve hastalık, güzellik ve çirkinlik* ve benzerleri tarafından zihne damgalanan ve dışsal değil,

⁵³⁴ Sırasıyla, Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve Ay'ın etkisiyle ortaya çıkan mizaçlar.

⁵³⁵ Selby: "Bir İtalyan devleti Roma'ya elçi gönderdiğinde, elçi geri döndüğünde genellikle Papa'nın ve farklı Kardinallerin karakterleri üzerine bazı tespitler içeren bir rapor hazırlardı. Ranke'nin *Papaların Tarihçesi*'nin 5. ve 6. eklerinde Venedik Elçilerinin Venedik Senatosu için hazırladıkları raporların bir kısmı bulunabilir."

⁵³⁶ *Confectionary*. "Şekerlemeci" veya "tatlıcı" olarak da çevrilebilecek bu kelime şekerleme ve baharat gibi ürünlerin yanı sıra ilaç karışımlarının yapıldığı ve satıldığı dükkândır. Kiernan kelimenin karşılığını günümüzde "eczane" anlamına gelen *apothecary* olarak verir. Selby: "Bacon tıbbi özgü terimler kullanır, çünkü bu karakter gözlemlerine dayandırılacak kurallar zihnin tedavisi içindir, tıpkı hekimin reçetelerinin bedeninin tedavisi için olması gibi."

içsel olan o doğanın etkileri de çok benzer türdendir. Ve yine dışsal talihten kaynaklananlar: *egemenlik, soyluluk, meçhul köken, zenginlik, yoksulluk, yöneticilik, mahremiyet*,⁵³⁷ *iyi talih, kötü talih, sabit talih, değişken talih, aniden yükselme, tedricen yükselme* ve benzerleri gibi. Ve dolayısıyla Plautus'un yaşlı bir adamı iyi kalpli görmeyi hayret verici kıldığını görürüz: *benignitas hujus ut adolescentuli est* ["genç biri gibi iyi kalpli"].⁵³⁸ Aziz Pavlus Giritlilere, ülkelerinin mizacından ötürü –*Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri* ["Giritliler her zaman yalancıdır, kötü hayvanlar, tembel oburlardır"]– sert disiplin kullanılması sonucuna varır: *Increpa eos duri* ["Onları sertçe azarla!"].⁵³⁹ Sallustius Kralların çelişik şeyleri arzulamasının olağan olduğunu belirtir: *Sed plerumque regiae voluntates, ut vehementes sunt, sic mobiles, saepeque ipsae sibi adversae* ["Kralların arzuları şiddetli olduğu kadar değişkendir ve çoğu zaman çelişiktir"].⁵⁴⁰ Tacitus talihin yükselmesinin mizacı nadiren değiştirdiğini gözlemler: *Solus Vespasianus mutatus in melius* ["İyiye doğru değişen sadece Vespasianus'tu"].⁵⁴¹ Pindaros büyük ve ani talihin insanları çoğunlukla mahvettiğine dair bir gözlemde bulunur: *Qui magnam felicitatem concoquere non possunt* ["Büyük mutluluğu hazmedemeyenler"].⁵⁴² Böylece Mezmur talihin insanın yüzüne gülmesinden ziyade talihten yararlanmada ölçülü olmanın daha kolay olduğunu gösterir: *Divitiae si affluent, nolite cor apponere* ["Servet artarsa, ona gönül bağlamayın"].⁵⁴³ Bu ve benzer gözlemlere Aristoteles tarafından, *Retorik*'indeki pasajda olduğu gibi, biraz değinildiği-

⁵³⁷ *Privateness*. Bir öncekinin (*magistracy*, yöneticilik) zıddı anlamında, özel yaşamla sınırlı olma.

⁵³⁸ Plautus, *Palavracı Asker*, 634.

⁵³⁹ Titus 1.12-14. İlk alıntıyı Pavlus Epimenides'ten (MÖ 7.-6. yy) yapar.

⁵⁴⁰ Sallustius, *Jugurtha Savaşı*, 113.1.

⁵⁴¹ Tacitus, *Historiae*, 1.50. Yani "İmparator olup da iyiye doğru değişen."

⁵⁴² Pindaros, *Olympia Zafer Şarkısı*, 1.55.

⁵⁴³ *Mezmurlar*, 62.10.

ni⁵⁴⁴ ve bazı dağınık söylevlerde ele alındığını inkâr etmiyorum ama hiçbir zaman özünde ait oldukları Ahlak Felsefesiyle birleştirilmediler; tıpkı toprakların ve gübrelerin çeşitliliği bilgisinin tarıma ve mizaçların ve bünyelerin⁵⁴⁵ çeşitliliği bilgisinin hekime ait olduğu gibi; eğer tüm hastalara aynı ilaçları veren deneyci hekimlerin⁵⁴⁶ ayırım gözetmeyişlerini takip etmeye niyetimiz yoksa.

XXII.6. Bu bilginin bir başka maddesi de duygulara⁵⁴⁷ ilişkin araştırmadır; zira bedenin tedavisinde, doğru sıra, önce çeşitli mizaçları ve bünyeleri, ikinci olarak hastalıkları ve son olarak da tedavileri bilmek olduğu gibi, aynı şekilde, zihnin tedavisinde, insan doğalarının farklı karakterlerinin bilgisinden sonra, zihnin hastalıklarını ve zayıflıklarını bilmek gelir ki bunlar duyguların çalkantılarından ve dengesizliklerinden başka bir şey değildir. Demokrasilerde eski politikacıların halkı denize ve hatipleri rüzgârlara benzetmeleri gibi⁵⁴⁸ –çünkü eğer rüzgârlar hareket edip denizi rahatsız etmeseydi, denizin kendisi sessiz ve sakin olurdu, aynı şekilde, fitneci hatipler halkı galeyana getirmesiydi, halk da barışçıl ve uysal olurdu– aynı şekilde, duygular rüzgâr gibi zihni kargaşa ve çalkantıya sokmasaydı, zihnin kendi doğası itibarıyla dengeli ve sabit kalacağını söylemek yerinde olur. Ve burada yine, daha önce olduğu gibi, Aristoteles’in Etik üzerine farklı ciltler

⁵⁴⁴ Aristoteles, *Retorik*, 2.12-17. Vickers Aristoteles'in tartışması için şu tespiti yapar: "Bacon'ın (sanki laf arasında) 'biraz değinildiği' ifadesinin ima ettiğinden daha uzun bir tartışma."

⁵⁴⁵ *Complexions and constitutions*. Vickers ifadeyi "psikolojik ve fiziksel tipler" olarak açıklar. Yukarıda II.xxii.4'te "mizaç" olarak çevrilen *disposition*'dan farklı olarak *complexion* (mizaç), aynı anlama gelen *temperament* gibi, ahlat (*humours*) teorisini çağırıştır. Antik Yunan'a uzanan bu teoriye göre, insanların mizaçları ve sağlıkları dört ahlatın (kan, balgam, sevdâ, safra) vücuttaki oranlarına göre şekillenir.

⁵⁴⁶ *Empirics*. Bkz. yukarıda II.x.8.

⁵⁴⁷ *Affections*. Vickers bu kelimenin çağdaş İngilizce karşılığını *passions* olarak verir. Her ikisi de Türkçeye "etkilenimler" veya "duygulanımlar" olarak da çevrilir.

⁵⁴⁸ Solon, 12 (Bergk); Plutarkhos, *Solon*, 3.5.

yazmış olmasına rağmen, onun ana konusu olan duyguları hiç ele almamasını tuhaf buluyorum. Ve yine de bunların dolaylı ve ikinci derecede (*konuşma yoluyla etkilenebildikleri için*) ele alındığı *Retorik*'inde onlara yer bulur ve nicelik açısından⁵⁴⁹ onları iyi ele alır; ama asıl ait oldukları yerde, onlardan söz etmez. Zira onun haz ve acıya dair tartışmaları⁵⁵⁰ bu araştırma ihtiyacını karşılamaz, nasıl ki genel olarak ışığın doğasını ele alması gereken birinin renklerin doğasını ele alabileceği söylenemezse; zira ışık tikel renkler için ne ise haz ve acı da tikel duygular için odur.⁵⁵¹ İkinci elden sahip olduklarımızdan anlayabildiğim kadarıyla,⁵⁵² bu konuda Stoacıların daha büyük çaba gösterdiğini sanıyorum. Ama yine de bu çaba muhtemelen aktif⁵⁵³ ve bol tasvirler ve gözlemlerden çok, tarzlarına uygun olarak, tanımların inceliklerindeydi (ki bunlar bu tür bir konuda kılı kırk yarmadır). Aynı şekilde, *öfke*, *talihsiz kazalar karşısında teselli*, *utangaçlık* ve diğerlerine ilişkin zarif nitelikli bazı tek tük yazılar buluyorum.⁵⁵⁴ Ama şairler ve tarih yazarları bu bilginin en iyi öğretmenleridir; duyguların nasıl uyandırıldığını ve kışkırtıldığını onlarda büyük bir canlılıkla resmedilmiş bulabiliriz; ve nasıl yatıştırıldığını ve dizginlendiğini; ve yine eyleme geçmesinden ve daha ileri gitmesinden alıkonduklarını; kendilerini nasıl gösterdiklerini, nasıl işlediklerini, nasıl değiştiklerini, nasıl toplandıklarını ve pekiştiklerini, nasıl iç içe geçtiklerini ve birbirleriyle nasıl kavga ettiklerini ve karşılaştıklarını ve buna benzer özellikleri. Bunların arasında bu sonuncusu ahlaki ve sivil konularda özel faydaya sahiptir; yani duygunun

⁵⁴⁹ Yani ayırdığı yerin uzunluğuna kıyasla. Aristoteles, *Retorik*, 2.1-11.

⁵⁵⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 2.3.

⁵⁵¹ Selby: "Işık olmasaydı, renkler olmazdı: hazlar ve acılar olmasaydı, arzular veya korkular olmazdı."

⁵⁵² Vickers: "Stoacılığın kurucusu Zenon'dan bölük pörçük nakiller dışında bir eser modern zamanlara ulaşmamıştır."

⁵⁵³ *Active*. Vickers: "Eyleme uygulanan veya eylemi teşvik eden."

⁵⁵⁴ Öfke üzerine Seneca ve Plutarkhos'un, diğer ikisi üzerine Plutarkhos'un yazıları vardır.

karşısına duyguyu koymak ve birine diğeriyle hâkim olmak; tıpkı hayvanı hayvanla avlamak ve kuşu kuşla yakalamak için kullandığımız gibi, ki aksi takdirde onları belki kolayca ele geçiremedik. *Proemium* [ödül] ve *poena*'nın [ceza] mükemmel faydası bu temele dayanır ve sivil devletleri⁵⁵⁵ ayakta tutan bunlardır; diğer duyguları bastırmak ve dizginlemek için baskın *korku* ve *umut* duyguları kullanılır. Zira devletlerin yönetiminde bazen bir hi-ziple diğerini dizginlemek gerektiği gibi, içteki yönetim için de aynı şey geçerlidir.

XXII.7. Şimdi, kendi kontrolümüz dâhilinde olan ve zihin üzerinde irade ve arzuyu etkilemeye ve karakteri değiştirmeye yönelik kuvvet ve nüfuza sahip noktalara geliyoruz: Bunlarda [filozoflar] *âdet*, *alıştırma*, *alışkanlık*, *eğitim*, *örnek*, *taklit*, *öykünme*, *çevre*, *arkadaşlar*, *övgü*, *azarlama*, *nasihat*, *ün*, *yasalar*, *kitaplar*, *çalışmaları* ele almış olmalıydılar. Bunlar ahlakta belirli faydaları olan şeylerdir: Zihin bunlardan etkilenir ve beşerî tıbbın elinde olduğu ölçüde,⁵⁵⁶ zihin sağlığını ve onun iyi hâlini geri getirecek veya koruyacak türden reçeteler ve diyetler bunlardan oluşturulur ve verilir.⁵⁵⁷ Geri kalanların bir örneği olarak bir veya iki tanesi üzerinde duracağız, çünkü hepsini tamamlamak çok uzun olurdu; ve dolayısıyla şimdi Âdet ve Alışkanlıktan söz etmeye geçiyoruz.

XXII.8. Aristoteles'in doğa gereği var olan şeylerin âdetle değiştirilemeyeceğine dair görüşü bana ihmalkâr bir görüş gibi görünüyor. Verdiği örnekler şudur: bir taş on bin kez yukarı atılsa, yükselmeyi öğrenmeyecektir; ve sık sık görerek veya duyarak, daha iyi görmeyi veya duymayı öğrenmeyiz.⁵⁵⁸ Zira bu ilke, doğası *mutlak olarak belirlenmiş* şeyler için doğru olsa da (bunun

⁵⁵⁵ *Civil states*. Bir sonraki cümlede sadece *states* ("devletler").

⁵⁵⁶ Selby: "İnsanların zihinlerinin bakımı son kertede ilahiyata aittir." Bkz. II.xxii.1.

⁵⁵⁷ Wright metindeki *described* (tasvir edilir) yerine *prescribed* (reçete edilir) kelimesinin kastedilmiş olabileceğini önermiştir. Onun önerisi takip edilmiştir.

⁵⁵⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 2.1.

sebebini şimdi tartışamayız) doğası *bir serbestlik* kabul eden şeyler için durum farklıdır. Zira dar bir eldivenin kullanımıyla birlikte daha kolay takılacağını ve bir çubuğu kullandıkça büyüdüğü doğrultudan farklı bir şekilde büküleceğini ve sesin kullanımıyla daha yüksek ve daha kuvvetli konuştuğumuzu ve ısı ya da soğuğa dayanmaya alışarak onlara daha iyi dayandığımızı ve buna benzer şeyleri görebilirdi. Bu örnekler, ele aldığı karakter konusuna, öne sürdüğü örneklerden daha yakın bir benzerliğe sahiptir. Ama *erdemlerin ve erdemsizliklerin alışkanlıktan oluştuğu* sonucunu kabul ettiğine göre, o alışkanlığı ortaya çıkarma yöntemini haydi haydi öğretmesi gerekirdi. Zira bedenın alıştırmalarında olduğu gibi, zihnin alıştırmalarını bilgece düzenleyen birçok düstur vardır. Bunların birkaçını sıralayacağız.

XXII.9. İlki şu olacaktır: ilk başta gereğinden *ağır* ya da *hafif* bir iş yüklenmediğimize dikkat etmemiz gerekir; zira çok ağırsa, güvensiz bir doğada cesaretini kırarsınız; kendine güvenen bir doğada, bir kolaylık düşüncesini ve dolayısıyla bir tembelliği doğurursunuz; ve tüm doğalarda dayanabileceğinden daha fazla bir beklenti ve dolayısıyla sonunda bir tatminsizlik doğurursunuz. Öte yandan, çok hafifse, herhangi bir büyük işi yerine getirmeyi ve alt etmeyi bekleyemezsiniz.

XXII.10. Diğer bir düstur, her şeyi özellikle iki ayrı zamanda uygulamaktır: biri zihnin yatkınlığının en iyi olduğu, diğeri ise en kötü olduğu zaman; ki böylece biriyle ilerleme kaydedebilirsiniz, diğeriyle zihnin düğümlerini ve tıkanıklıklarını çözebilirsiniz ve aradaki zamanları daha kolay ve hoş hâle getirebilirsiniz.

XXII.11. Diğer bir düstur ise, Aristoteles'in laf arasında bahsettiği,⁵⁵⁹ hep doğa gereği meyilli olduğumuz şeyin tam tersi ucuna doğru hareket etmektir; tıpkı akıntıya karşı kürek çekmek ya da bir çubuğu kendi doğal eğriliğinin tersine bükerek düzleştirmek gibi.

⁵⁵⁹ A.g.e., 2.9. Vickers: "Ama Aristoteles'in tartışması 'laf arasında' değildir."

XXII.12. Diğer bir düstur ise zihnin, zorunluluk ve kısıtlamaya karşı doğal nefretinden dolayı, hedefimiz birincil amacımız olmak yerine, *tanquam aliud agendo* [“başka bir şeyle ilgilenirken”] hallolursa, herhangi bir şeye daha iyi ve daha fazla tatlılık ve mutlulukla getirilmesidir. Alıştırma ve Âdetin yönetimine ilişkin başka birçok ilke vardır; bu böyle düzenlendiğinde, gerçekten bir başka doğa⁵⁶⁰ olur; ama tesadüf tarafından yönetildiğinde, genellikle doğanın bir taklitçisinden başka bir şey olmaz ve total ve sahte olanı ortaya çıkarır.

XXII.13. Böylece *kitapları* ve *çalışmaları* ve bunların karakter üzerinde ne gibi etki ve sonuçları olduğunu ele alacak olursak, bunlara ilişkin büyük uyarı ve ders içeren farklı düsturlar yok mudur? Babalardan biri, ayartmaları, sapmaları ve boş fikirleri artırdığı için, Şiire büyük bir kızgınlıkla *vinum damonum* [“iblislerin şarabı”] dememiş midir?⁵⁶¹ Aristoteles’in, duygularının kaynaması henüz dinmemiş ve zaman ve deneyimle tavlınmamış olduğu için gençlerin ahlak felsefesinin uygun öğrencileri olmadıklarını söyleyen görüşü⁵⁶² dikkate alınmaya değer değil midir? Ve bu nedenle eski yazarların o mükemmel kitapları ve söylevleri (bunlar aracılığıyla erdemi debdebe ve ihtişamıyla ve erdemin aleyhine popüler görüşleri hor görülmeye ve alay edilmeye uygun parazit kisveleri içinde⁵⁶³ temsil ederek oldukça etkili bir şekilde erdeme ikna ederler) yaşamın dürüstlüğüne yönelik çok az etkiye

⁵⁶⁰ *Another nature*. Cicero, *Gayeler Üzerine*, 5.74’te alışkanlık ya da âdeti “ikinci doğa” olarak tanımlar.

⁵⁶¹ “Babalar” ile kastedilen “Kilise Babaları”dır. Bacon Augustinus (*İtirafılar*, 1.16; “hata şarabı”) ile Jerome’un (*Mektuplar*, 146; “iblislerin yiyeceği”) şiire dair sözlerini birleştirir. Bacon alıntısı 1. Denemede (“Hakikat Üzerine”) tekrarlar.

⁵⁶² Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1.3. Aristoteles aslında politika felsefesi için bunu söyler, ama ahlak felsefesini politika felsefesinin bir parçası olarak değerlendirir. Ama Bacon politikaya aynı argüman bağlamında hemen aşağıda ayrıca değinir.

⁵⁶³ *In their parasites’ coats*. Vickers: “Erdemsizliklerin kuyrukçuları olarak gerçek kisvelerinde gösterilirler.”

sahip olmaz mı, çünkü insanlar tarafından olgun ve dingin yıllarında okunmaz ve üzerlerinde düşünülmez ve neredeyse çocuklar ve yeni başlayanlarla sınırlı tutulurlar? Ama gençlerin din ve ahlak konusunda iyice olgunlaşana kadar, politika konularına çok daha az uygun öğrenciler olduğu da doğru değil midir? Zira aksi takdirde yargıları yozlaşabilir ve şeylerin fayda ve talih dışında hakiki ayrımlarının olmadığını düşünmeye yatkın hâle gelebilirler; tıpkı dizenin tasvir ettiği gibi: *Prosperum et felix scelus virtus vocatur* [“Başarılı suça erdem adını verirler”]⁵⁶⁴; ve yine, *Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema* [“aynı suç birinde darağacıyla, diğerinde taçla ödüllendirilir”].⁵⁶⁵ Şairler hicivli ve erdem adına kızgınlıkla konuşurlar; ama politika kitapları bundan ciddi ve pozitif bir şekilde söz eder; zira Makavel, “Sezar devrilmiş olsaydı, Catilina’dan çok daha menfur olurdu”⁵⁶⁶ demeyi uygun görür; sanki ihtiras ve kana susamışlıkla dünyanın en mükemmel ruhu (hırsı dışında) arasında talihten başka bir fark yokmuş gibi? Yine, aynı şekilde, ahlak öğretilerinin kendilerine (bazı türlerine) ilişkin, insanları fazla katı, kibirli, geçimsiz kılmamaları için yapılması gereken bir uyarı yok mudur? Cicero’nun Cato için dediği gibi, *In Marco Catone haec bona quae videmus divina et egregia, ipsius scitote esse propria; quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, sed a magistro* [“Marcus Cato’da gördüğümüz ilahî ve mükemmel özellikler kendisine aittir ama bazen bulduğumuz kusurlar doğasından değil, öğretmeninden geliyor”].⁵⁶⁷ Çalışmaların karaktere işlediği ve aşıladığı özellikler ve etkilere ilişkin başka birçok ilke ve tavsiye vardır. Ve aynı şekilde, ahlak

⁵⁶⁴ Seneca, *Çıldırın Herkül*, 251.

⁵⁶⁵ Juvenal, *Hicivler*, 13.105.

⁵⁶⁶ Machiavelli, *Söylevler*, 1.10. Bacon mealen aktarır. Makavel’in cümlesi koşullu değildir. Catilina’dan kötülük tasarlamış, Sezar’dan kötülük yapmış biri olarak söz eder. Lucius Sergius Catilina (MÖ 108-62) Roma Cumhuriyeti döneminde iktidarı zorla ele geçirmeye kalkışmıştır.

⁵⁶⁷ Cicero, *Murena Savunması*, 61.

öğretisinin başlangıcında sıraladığımız,⁵⁶⁸ çevre, ün, yasalar gibi diğer tüm noktaların kullanımına ilişkin ilke ve tavsiyeler vardır.

XXII.14. Ama diğerlerinden çok daha doğru ve ayrıntılı görünen ve şu temel üzerine inşa edilmiş bir Zihin Kültürü⁵⁶⁹ türü vardır: Tüm insanların zihinleri bazen daha mükemmel bir durumda ve bazen daha bozuk bir durumdadır. Dolayısıyla bu uygulamanın amacı, zihnin iyi zamanlarını sabitlemek ve beslemek ve kötü olanları ortadan kaldırmak ve çıkarmaktır. İyi olanların sabitlenmesi iki yolla uygulanmıştır: yeminler veya değişmez kararlar ve ritüeller ve alıştırmalar; ki bunlara kendi başlarına değil, zihni sürekli itaat içinde tuttukları için değer verilmelidir. Kötü olanların ortadan kaldırılması iki yolla uygulanmıştır: geçmişin bir tür telafisi veya kefareti ve gelecek için *de novo* [yeni] bir başlangıç veya hesap. Ama bu kısım kutsal ve dinî görünür ve haklı olarak, zira tüm iyi Ahlak Felsefesi (dediğimiz gibi⁵⁷⁰) dinin hizmetçisidir.

XXII.15. Ve dolayısıyla zihni erdeme ve iyi duruma geri getirmeye yönelik diğer tüm yollar arasında en özlü ve kısa ve yine en soylu ve etkili olan son noktayla bitireceğiz; bu, bir insanın kendisine, kendi ölçüsünce makul bir şekilde ulaşabileceği türden, yaşamının iyi ve erdemli amaçlarını seçmesi ve önermesidir. Zira bu iki şey, bir insanın önüne dürüst ve iyi amaçlar koyduğu ve yine kararlı, devamlı ve onlara sadık olduğu varsayılırsa, kendisini aynı anda tüm erdemlerin kalıbına sokacağı sonucu çıkacaktır. Ve bu gerçekten de doğanın işi gibidir; diğer yol ise elin işi gibidir. Zira bir heykeltıraş bir heykel yaptığında, sadece üzerinde çalıştığı kısmı şekillendirir: yüzü üzerinde çalıştığında, vücut olacak o kısım, ona gelene kadar, hâlâ kaba bir taştır; ama tersine, doğa bir çiçek ya da canlı mahlûk yaptığında, bir seferde tüm parçaların ana hatlarını oluşturur. Böylece erdemi *alışkanlık* yoluyla elde etmede, bir insan itidali tatbik ederken, metanete ya da ben-

⁵⁶⁸ Bkz. yukarıda II.xxii.7.

⁵⁶⁹ *Cultur*. Toprak benzetmesinde olduğu gibi, “işleme” anlamında.

⁵⁷⁰ Bkz. yukarıda II.xxii.1.

zerlerine pek bir yararı dokunmaz; ama kendisini *iyi amaçlara* adadığında ve verdiğinde, bu amaçların peşinden gitmenin ona önerdiği erdem her ne olursa olsun, kendisini o erdeme uygun hâle getirecek önceden gelen bir yatkınlığa sahip olur. Bu ruh hâline *erdemli* değil, *ilahî* denilmesi gerektiğini söylerken Aristoteles kendisini mükemmel bir şekilde ifade eder; sözleri şöyledir: *Immanitati autem consamaneum est opponere eam, quae supra humanitatem est, heroicam sive divinam virtutem*: ve hemen sonra, *Nam ut ferae neque vitium neque virtus est, sic neque Dei: sed hic quidem status altius quiddam virtute est, ille aliud quiddam a vitto* [“Erdemsizliğin hayvani derecesine karşılık gelen şey, erdemin kahramanlara özgü veya ilahî derecesidir... Zira erdem ya da erdemsizlik vahşi bir hayvana isnat edilemeyeceği gibi, aynı şekilde bir Tanrı’ya da isnat edilemez: İlahî hâl erdemden daha yüksek bir şeydir, hayvani olan ise erdemsizlikten farklı bir şeydir”].⁵⁷¹ Ve dolayısıyla Plinius Secundus’un Trajanus’a cenaze konuşmasında nasıl yüce bir onur atfettiğini görebiliriz; orada şöyle der: “İnsanların tanrılara Trajanus’un olduğu gibi onlara iyi efendiler olmaya devam etmelerinden başka bir dua etmelerine gerek yoktur”⁵⁷²; sanki ilahî doğanın sadece bir taklidi değil, onun bir modeliymiş gibi. Ama bunlar pagan ve kutsal olmayan⁵⁷³ ifadeler olduğundan, dinin ve kutsal inancın insanlara ruhlarına Sevgi⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 7.1.1145a. “Kahramanlara özgü” (*heroical*; Yun. *hērōikos*) ifadesindeki “kahramanlar” Herakles veya Akhilleus gibi yarı-tanrı görülen insanlardır. Aristoteles’in bu pasajda Homeros’u alıntılı olarak verdiği örnek Hektor’dur. “Erdem” *virtue* (Yun. *aretē*), “erdemsizlik” *vice* (Yun. *kakia*) kelimesinin karşılığıdır.

⁵⁷² Plinius Caecilius Secundus, *Panegyricus*, 74.4-5. Bu Trajanus’un (hük. 98-117) cenazesinde yapılmış bir konuşma değil, iktidarının başlarında (1 Eylül 100), Senato’da Trajanus’un huzurunda yapılmış bir methiyedir. Yaşlı Plinius’un yeğeni olan Genç ya da İkinci Plinius’tan (yak. 61-113) yukarıda I.vii.5’te söz edilmişti.

⁵⁷³ *Profane*. Dine ya da Hristiyanlığa sığmayan anlamında.

⁵⁷⁴ *Charity*. Hristiyanlık inancının en önemli kavramlarından birini ifade eden bu kelime aynı zamanda “hayırseverlik” anlamı taşır. Yukarıda I.i.3’te

nakşetmek suretiyle yol gösterdiği o ilahî ruh hâlinin sadece bir gölgesine sahiptir; tüm erdemleri kapsadığından ve onları birbirine bağladığından buna çok güzel bir şekilde “Mükemmellik bağı”⁵⁷⁵ denir. Ve ilahî sevginin sahte bir taklidinden başka bir şey olmayan boş sevgi için Menandros tarafından zarif bir şekilde söylendiği gibi, *Amor melior sophista laevo ad humanam vitam* [“Sevgi insan yaşamı için solak bir sofistten daha iyi bir öğretmendir”],⁵⁷⁶ sevgi insana *solak* dediği sofist veya öğretmenden daha iyi hareket etmeyi öğretir, çünkü tüm kuralları ve dersleriyle insanın kendisine değer vermesi ve kendisini yönetmesi için sevginin yapabileceği *ustalıkla*⁵⁷⁷ ve kolaylıkla bir insanı şekillendiremez; böylece şüphesiz, bir insanın zihni gerçekten sevgiyle tutuşursa, bu onu birdenbire, diğerine kıyasla bir sofistten başka bir şey olmayan tüm ahlak öğretisinin yapabileceğinden daha büyük bir mükemmelliğe ulaştırır. Hatta, ayrıca, Ksenophon’un doğru bir şekilde gözlemlediği gibi,⁵⁷⁸ diğer tüm duygular zihni yükseltse de bunu çarpıtarak ve cezabelerin veya aşırılıkların uygun-suzluğu yoluyla yaparlar; ama sadece sevgi zihni yüceltir ve yine de aynı anda onu sakinleştirir ve uygun bir hâle sokar⁵⁷⁹; böylece diğer tüm üstün özelliklerde de [duygular] doğayı yükseltse de aşırılığa tabidirler. Sadece sevgi hiçbir aşırılığı kabul etmez. Zira görüyoruz ki, güçte Tanrı gibi olmaya özlem duyarken, melekler hadlerini aştılar ve düştüler; *Ascendam, et ero similis Altissimo* [“Yükseklere çıkacağım ve Yüceler Yücesi’ne benzeyeceğim”].⁵⁸⁰ Bilgide Tanrı gibi olmaya özlem duyarak insan haddini aştı ve

ve II.xx.7’de de kullanılmıştı. Bacon bu pasajda *love* (“sevgi”) kelimesini de ayrıca kullanır.

⁵⁷⁵ Koloseliler 3.14.

⁵⁷⁶ Stobaios, *Florilegium*, 4.20a.10. Alıntının sahibi Menandros değil, Anak-sandrides’tir.

⁵⁷⁷ *Dexterously*. Kelime aynı zamanda “sağ elle” anlamına gelir.

⁵⁷⁸ Ksenophon, *Şölen*, 1.10.

⁵⁷⁹ *Compose*. Kelimenin anlamı için bkz. yukarıda II.xxi.6’daki not.

⁵⁸⁰ Yeşaya 14.14.

düştü; *Eritis sicut Dii, scientes bonum et malum* [“İyi ve kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksın”]⁵⁸¹; ama iyilik ve sevgide Tanrı’nın bir suretine özlem duyarak ne insan ne de melek hadlerini aşmıştır ya da aşacaktır. Bu taklit için bize çağrı yapılır: *Diligite inimicos vestros, benefacite eis qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* [“Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın ve size zulmedenler ve iftira atanlar için dua edin ki gökteki Babanızın çocukları olasınız, zira o güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğurur ve adaletli ve adaletsizlerin üzerine yağmur gönderir”].⁵⁸² Böylece bizzat ilahî doğanın ilk modelinde, pagan din şöyle konuşur: *Optimus Maximus* [En İyi ve En Büyük]; ve Kutsal Yazılar şöyle: *Misericordia ejus super omnia opera ejus* [“Merhameti tüm işlerinin üzerindedir”].⁵⁸³

XXII.16. Ve dolayısıyla Zihnin Kültürü ve Yönetimi ile ilgili ahlaki bilginin bu kısmını sonlandırıyorum; biri, onun sıraladığım kısımlarını dikkate alarak çabamın diğerleri tarafından sağduyu ve deneyim meselesi olarak ihmal edilmiş olanı bir Sanat veya Bilimde toplamak olduğu yargısında bulunursa, iyi bir yargıda bulunmuş olur. Ama Philokrates’in Demosthenes’e takıldığı gibi,⁵⁸⁴ “Demosthenes ve benim farklı görüşte olmamıza şaşırma-

⁵⁸¹ Yaratılış 3.5. “Tanrı” kelimesine karşılık gelen İbranice *Elohim* kelimesi hem tekil hem çoğul şekilde anlaşılmıştır.

⁵⁸² Matta 5.44; krş. Luka 6.27-8.

⁵⁸³ Mezmurlar 145.9.

⁵⁸⁴ Demosthenes, 19.46. “Su içmek” tabiri Demosthenes’in bir başka konuşmasında (6.30), yine Philokrates’in bu sözüne atfen açıkladığı gibi, “aksi ve geçimsiz” olmak anlamında kullanılmıştır. Üçüncü Kutsal Savaş’ın (MÖ 46-356) ardından II. Philippos’un hükümdarlığındaki Makedonya ile Atina arasında barış antlaşması müzakere eden Atina heyetinin başkanı olarak 346’da yapılan barışa Philokrates’in adı verilmiştir. Atinalılar daha sonra bu antlaşmanın şartlarından pişman olmuş ve Demosthenes Atina meclisinde yaptığı birçok konuşmasında antlaşma yüzünden Philokrates’i ve yine heyette yer alan Aeskhines’i suçlamıştır.

malısınız (Atinalılar), zira o su içiyor, ben ise şarap içiyorum.” Ve *uykunun iki kapısı* üzerine eski bir meselde okuduğumuz gibi,

*Sunt geminae somni portae: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto,
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia manes.*

[“Uykunun iki kapısı vardır; birinin boynuzdan olduğu söylenir ve ondan gerçek gölgelerin kolaylıkla geçmesine izin verilir; parlak fildişinden diğeri mükemmelce parıldar, ama ölülerin ruhları ondan üst dünyaya sahte rüyalar gönderir.”]⁵⁸⁵

Böylece ayık ve dikkatli olursak, daha hoş (şarap) likörünün daha hayalî olmasının ve daha güzel (fildişinden) kapının daha sahte rüyalar göndermesinin bilginin güvenilir bir düsturu olduğunu bulacağız.⁵⁸⁶

XXII.17. Ama şimdi, *İnsan Felsefesinin, insanı ayrı olarak, beden ve ruhtan oluşması itibarıyla tefekkür eden genel kısmını* bitirdik.⁵⁸⁷ Bu konuda ayrıca, zihnin iyiliği ile bedeninin iyiliği arasında bir ilişki veya uygunluk olduğunu da belirtebiliriz. Zira bedeninin iyiliğini *sağlık, güzellik, kuvvet ve haz* olarak ayırdığımız gibi,⁵⁸⁸ zihnin iyiliği, akli ve ahlaki bilgi açısından araştırıldığında, şuna hizmet eder: zihni *sağlıklı* ve tedirginlikten uzak, *güzel* ve edeple süslenmiş ve yaşamın tüm görevleri için *kuvvetli* ve *çevik* kılmak. Bu üçü, bedende olduğu gibi zihinde de nadiren buluşur ve genellikle birbirlerinden ayrılır. Zira birçoklarının zekâ ve cesaret kuvvetine sahip olduğunu ama ne tedirginliklerden

⁵⁸⁵ Vergilius, *Aeneas*, 6.893 vdd. *De Augmentis*’ten, Bacon’ın *umbra* (gölge) kelimesini “rüya” olarak anladığı anlaşılır.

⁵⁸⁶ *Novum Organum*, 1.123’te Bacon kendi felsefesini şaraba, zamanındaki yerleşik felsefeyi suya benzetir ve burada kastettiği anlamın dışına çıkar.

⁵⁸⁷ Bu kısım yukarıda II.ix.1’de başlar.

⁵⁸⁸ Bkz. yukarıda II.x.1.

ötürü sağlığa ne de yaptıkları işlerde herhangi bir güzellik veya edebe sahip olduklarını gözlemek kolaydır; bazılarının yine genel bir davranış zarafeti ve inceliğine sahip olduğunu ama ne dürüstlüğüne sağlığına ne de yetkinliğin kuvvetine sahip olduklarını; ve bazılarının yine ne kendilerine yakışabilen ne de iş görebilen dürüst ve iyileştirilmiş zihinlere sahip olduğunu; ve bazen ikisi buluşur ama nadiren her üçü. Haz konusuna gelince, zihnin duyarsız kılınmaması, hazzı deneyimleyebilmesi, kuvveti ve canlılığından çok, konusu itibarıyla kısıtlanması gerektiğini de aynı şekilde belirledik.

XXIII. “Sivil bilgi”yi kurallara indirgemek zordur ama zorluk şu hususlar ışığında hafifler: biri tarafından uyulan bir kurala herkes uyacaktır, sağlanması gereken tek şey dışsal iyiliktir ve devletler kolaylıkla kargaşaya sürüklenmez. İnsanlar toplumları dostluk, kazanç ve korunma için oluştururlar, dolayısıyla “sivil bilgi” bir insanın topluluk içinde nasıl davranması gerektiğini, girişimlerinde nasıl başarılı olabileceğini ve nasıl yönetilmesi gerektiğini incelemelidir. Davranışla ilgili olarak, bir insan ağırbaşlı ama nazik, doğal ve samimi olmalı, memnun etme çabalarında erdemi ihmal etmemelidir. Davranışı, kıyafeti gibi, üzerine düşülmemiş ama zarif ve modaya uygun olmalıdır. Davranış konusunda iyi kitaplar yok değildir. Bacon, başkalarıyla iş ilişkilerimizde başarılı olmak için pratik tavsiyeler veren hiçbir kitap olmadığından yakınır. Bu tür kitapların yokluğu, insanların kitap yazarların dünyevi bilgelige sahip olmadığı sonucuna varmasına yol açar. Eski Romalıların deneyimlerini bu tür tavsiye vermede kullandıklarını biliyoruz; ve dünyevi bilgeliliğin birçok düsturu Süleyman’ın yazılarından çıkarılabilir. Biz bu açıdan eskilerden daha iyi bir durumdayız. Onlar düsturlarını açıklamak için fabllar ve meseller icat etmek zorunda kaldılar; biz tarihler, biyografiler ve mektupların deliliyle bizimkileri uygulayabiliriz. Yine, insanlara konumlarını nasıl geliştireceklerini öğretecek, onları küstah yapmak için değil, onlara güven vermek ve dünyaya, ne kadar sıradan olursa olsun, tahsilin kucaklamayacağı hiçbir şeyin olmadığını göstermek için kitaplar olmalıdır. Bacon, ne demek istediğini açıklamak için birkaç düsturu örnek verir. Bir insan iş yapması gerektiği kişileri iyice anlamalıdır. Güvensiz olmalı, sözlerden çok bakışlara

ve hazır konuşmalardan çok, güçlü bir duyguyla bir insandan koparılan sözlere inanmalıdır. Çoğu insan sırlarını öyle ya da böyle bir gün ifşa eder ama bir insanın eylemleri yanıltmak için tasarlanmış olabilir. İnsanlar hakkında dostlarından, düşmanlarından ve hizmetçilerinden farklı türden bilgi edinebiliriz. Onları karakterlerine veya amaçlarına göre değerlendirebiliriz; ama insanlara çok fazla derinlik ve bilgelik atfetmeye karşı dikkatli olmalıyız. Sadece hükümdarları karakterlerine göre değerlendirmeliyiz, zira onlar arzulanabilir her şeye sahiptirler. Bilmemiz gereken konularda bilgili kişilerle arkadaşlık etmeliyiz. Ne zaman konuşmak ve ne zaman susmak, ne zaman harekete geçmek ve ne zaman geri durmak gerektiğini bilmeliyiz. Kendi yeteneklerimiz ve kusurlarımız hakkında adil bir değerlendirmede bulunmalı ve en uygun olduğumuz ve muhtemelen en az kabiliyetli rakiplerle karşılaşacağımız kariyeri seçmeliyiz. Kimi arkadaş olarak seçtiğimize, kimi örnek aldığımıza dikkat etmeliyiz. Yeteneklerimizden en iyi şekilde yararlanmaya ve kusurlarımızı bile avantaj olarak göstermeye çalışmalıyız. Kendimizi koşullara uydurmalıyız. Niyetimizi ne zaman açıkça bildirmek ve ne zaman gizlemek gerektiğini bilmeliyiz. Hangi amaçları diğerlerine tabi kılacağımızı, zamanımızı nasıl en iyi şekilde kullanacağımızı ve bir başarısızlığı bile nasıl avantaja çevireceğimizi bilmeliyiz. Bu tür başka birçok ilke vardır. Ancak insanlar kendi talihlerini ararken kötülükten kaçınmaları gerektiğini hatırlamalıdır ve kendilerine olan düşkünlüklerinde Tanrı'ya borçlu oldukları görevi unutmamalıdır. Tanrı'nın yasalarına uyanlar her zaman talihli olacaktır.

Yönetimin ilkeleri ifşa edilmemelidir; ama yöneticilerin uyruklarının eğilimi, ihtiyaçları ve şikâyetleri hakkında tam olarak bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu konu üzerinde durmak gereksizdir, zira [mevcut] kitap yönetim biliminde usta olan bir krala ithaf edilmiştir. Ancak Bacon yasaların bir devlet adamına yakışır bir şekilde ele alınmamış olmasından duyduğu üzüntüyü ifade etmekten kendini alamaz. Doğal hukukun belirli bir ülkenin gereklerine uyacak şekilde nasıl tadil edileceğinin, yasaların nasıl kesin ve açık yapılabileceğinin, hangi biçimde hazırlanacaklarının, nasıl ve kimler tarafından yorumlanacaklarının ve yasanın lafzının hakkaniyetle ne ölçüde tadil edileceğinin ve benzer türden diğer noktaların belirlenmesini ister. Bu, Bacon'ın kendisinin ayrı bir incelemede ele almayı önerdiği bir konudur.

Öğrenci, Bacon'ın "sivil bilgi," yani politik ve sosyal bilim terimine ne kadar geniş bir çağrışım atfettiğini fark etmelidir. Bu inceleme-

deki amacı, kitaplarda ele alınan veya alınmış olması gereken her şeyin tüketici bir listesini çıkarmaktır ve yukarıda (II.xix.3) söylediği gibi, “eşyanın doğasının tasnifini takip eder.” İnsanlar, giriştikleri her şeyde, öyle ya da böyle hemcinslerine bağlıdır ve onlara dayanır ve dolayısıyla yaşamda başarılı olmanın yollarının incelemesi, doğal olarak, insanı toplumun bir üyesi olarak inceleyen bilime atfedilir. Bacon’ın sözleri, özellikle insan karakterine ilişkin kendi bilgisini ve deneyiminin çeşitliliğini ve derinliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Denemeleri, sözleri üzerine en iyi yorumdur.

XXIII.1. Sivil Bilgi diğerlerine kıyasla en somut ve genel kurala indirgenmesi en zor olan bir konuyla uğraşır. Yine de sansör Cato’nun dediği gibi, “Romalılar koyun gibidir, çünkü onlardan bir sürüyü gütmek onlardan birini gütmekten daha kolaydır; zira bir sürüde, eğer birkaçının doğru yöne gitmesini sağlayabilirsiniz, gerisi takip edecektir.”⁵⁸⁹ Böylece bu bakımdan ahlak felsefesi politika felsefesinden daha zorludur. Yine, ahlak felsefesi kendisine içsel iyiliğin yapılandırılmasını önerir ama sivil bilgi yalnızca dışsal bir iyiliği gerektirir, zira bu topluma yeter. Ve dolayısıyla iyi yönetimlerin kötü zamanlara denk gelmesi sıklıkla görülür; zira kutsal tarihte kralların iyi olduğu bahsine ek olarak şunu buluruz: *Sed adhuc populus non direxerat cor suum ad Dominum Deum patrum suorum* [“Ama halk yüreklerini henüz atalarının Tanrı’sına çevirmemişti”].⁵⁹⁰ Yine, Devletler, büyük makineler gibi yavaş hareket eder ve çok çabuk bozulmazlar; zira Mısır’da yedi iyi yılın yedi kötü yılı idame ettirmesi gibi,⁵⁹¹ sağlam temelleri olan yönetimler müteakip hataları kaldırabilirler; ama tikel kişilerin kararlılığı daha ani bir şekilde altüst olur. Bu hususlar sivil bilginin aşırı zorluğunu bir ölçüde hafifletir.

⁵⁸⁹ Plutarkhos, *Marcus Cato*, 8.

⁵⁹⁰ 2. Tarihler 20.33.

⁵⁹¹ Yaratılış 40.

XXIII.2. Bu bilgi, toplumun başlıca üç eylemine göre üç kısma sahiptir; bunlar Münasebet, Maslahat ve Yönetimdir.⁵⁹² Zira insan toplumunda dostluk, kazanç ve korunma arar ve bunlar, çoğu kez birbirinden ayrılan, farklı doğalara sahip üç bilgeliktir: davranış bilgeliği, iş bilgeliği ve devlet bilgeliği.

XXIII.3. Münasebet bilgeliği ne çok fazla amaçlanmalı ne de hor görülmelidir; zira sadece kendi başına bir onur değil, aynı zamanda iş ve yönetim üzerinde de bir etkiye sahiptir. Şair der ki,

*Nec vultu destrue verba tuo:*⁵⁹³

Bir insan sözlerinin etkisini yüz ifadesiyle yok edebilir. Cicero kardeşine cana yakın ve kolay erişilebilir olmayı önererek yaptıklarının etkisini de yok edebileceği söyler; *Nil interest habere ostium apertum, vultum clausum*; insanlara kapısı açık olmak ama onları kapalı ve mesafeli bir yüzle kabul etmek hiçbir işe yaramaz.⁵⁹⁴ Böylece Atticus'u, Sezar ve Cicero arasındaki ilk görüşmeden önce, savaşın eli kulağındayken, Cicero'ya yüzüne ve jestlerine çeki düzen vermeye ilişkin ciddi şekilde nasihatte

⁵⁹² *Conversation, Negotiation, and Government*. Bunlardan bahsi daha önce II.xxii.4'te geçmiş olan ilki "sosyal ilişki" anlamı taşır ve "konuşma" ve "davranış" unsurlarını içerir. İkincisi genel anlamda "iş" demektir ve Bacon bu kelimeyi aşağıda *business* (iş) kelimesiyle eş anlamlı kullanır. Kiernan ilki için *consorting* (sosyalleşme) ve *social interaction* (sosyal etkileşim), ikincisi için *carrying on business* (iş yapma, maslahat görme) karşılıklarını kullanır. Vickers (s. 771) ikincisi için çağdaş İngilizcede *business dealings* (iş ilişkileri) karşılığını önerir. Bacon ikinci konuya ayrıca *Denemeler*'de (§ 47; Akşit Göktürk *Denemeler* çevirisinde bu denemenin başlığı olan *negotiating* için "iş görüşmeleri" karşılığını kullanır) ele alır.

⁵⁹³ Ovidius, *Aşk Sanatı*, 2.312. Çevirisi devamında verilmiştir.

⁵⁹⁴ *De petitione consulatus*, 44. Çevirisi devamında verilmiştir. *Commentarium Petitionis* olarak da bilinen MÖ 63'te yazılmış bu eser tanınmış Marcus Tullius Cicero'nun küçük kardeşi Quintus Tullius Cicero'ya atfedilir, ama eserin sahih olmadığı görüşü hâkimdir. Bacon bu esere aşağıda tekrar değinecektir.

bulunduğunu görürüz.⁵⁹⁵ Ve yüz ifadesinin yönetimi böyle bir etkiye sahipse, konuşmanın ve münasebete ait diğer davranışların etkisi çok daha fazladır. Bunun doğru modeli, bu amaç için kastedilmemiş olsa da bana Livius tarafından iyi ifade edilmiş görünüyor: *Ne aut arrogans videar, aut obnoxius; quorum alterum est alienae libertatis obliti, alterum suae* [“Küstah ya da yaltakçı görünmek istemem; biri başkalarının özgürlüğünü umursamaz, diğeri ise kendi özgürlüğünü”].⁵⁹⁶ Davranışın özeti başkalarının özgürlüğüne tecavüz etmeden bir insanın kendi haysiyetini korumasıdır. Öte yandan, eğer davranış ve dış görünüşe çok fazla dikkat edilirse, bu önce yapmacıklığa dönüşebilir; ve sonra *quid deformius quam scenam in vitam transferre* [“her zaman rol oynamaktan daha yakışsız ne olabilir”], bir insanın yaşamını oynamaktan [daha yakışsız ne olabilir]? Ama o kadar ileri gitmese de zamanı boşa harcar ve zihni çok fazla meşgul eder. Ve dolayısıyla genç öğrencilere, *Amici fures temporis* [“arkadaşlar zaman hırsızdır”] diyerek arkadaşlıktan uzak durmalarını salık verdiğimiz gibi; aynı şekilde, şüphesiz, davranışta ihtiyatlı olmaya dikkat, tefekkürden çalan büyük bir hırsızdır. Yine, bu kibarlığın formunda mükemmel olanlar onunla yetinir ve nadiren daha yüksek erdemi hedeflerler; öte yandan, onda eksik olanlar uygunluğu itibarla arar, zira itibarın olduğu yerde hemen hemen her şey uygundur ama bunun olmadığı yerde, küçük formaliteler ve iltifatlarla sağlanmalıdır. Yine, eylemin önünde, adaba ve adabın rehberi olan zaman ve mevsime aşırı titiz bir şekilde riayet etmekten daha büyük bir engel yoktur. Zira Süleyman’ın dediği gibi, *Qui respicit ad ventos, non seminat; et qui respicit ad nubes non metet* [“rüzgârları gözetken ekmez ve bulutlara bakan biçmez”]⁵⁹⁷: insan fırsatı yakaladığı kadar onu yaratmalıdır da. Sonuç olarak, Davranış bana zihnin bir kıyafeti ve bir kıyafetin koşullarına sa-

⁵⁹⁵ Cicero, *Atticus’a Mektuplar*, 9.12.

⁵⁹⁶ Livius, 23.12.

⁵⁹⁷ Vaiz 11.4.

hip gibi görünür. Zira modaya uygun yapılması, üzerine çok fazla düşülmemiş olması, zihnin herhangi bir erdemini gösterecek ve herhangi bir kusurunu gizleyecek biçimde şekillendirilmesi ve hepsinden önemlisi, egzersiz veya hareket için çok dar veya kısıtlayıcı olmaması gerekir. Ama sivil bilginin bu kısmı zarif bir şekilde ele alınmıştır ve dolayısıyla onu eksik olarak bildiremem.

XXIII.4. *De negotiis gerendis* [Maslahatın İdaresi Üzerine]. Maslahat veya İşe ilişkin bilgelik şimdiye kadar yazılı olarak toplanmamıştır ki bu tahsilin ve tahsil hocalarının itibarını azaltan bir durumdur. Zira bizim tarafımızdan bu minvalde bir vecizeyle ifade edilen, tahsil ile bilgelik arasında büyük bir örtüşme olmadığına dair o gözlem ya da görüş esasen bu kökten doğar.⁵⁹⁸ Zira sivil yaşamla ilgili olduğunu belirttiğimiz üç bilgelikten, Davranış bilgeliğine gelince, bu, erdemden aşağı bir şey ve tefekkürün düşmanı olarak çoğunlukla tahsilli insanlar tarafından hor görülür; Yönetim bilgeliğine gelince, ona çağrıldıkları zaman ondan yüzlerinin aklıyla çıkarlar ama bu⁵⁹⁹ pek azına olur; ama insan yaşamının en meşgul olduğu İş bilgeliğine gelince, bu konunun büyüklüğüyle hiç orantılı olmayan birkaç dağınık bildiri dışında, buna dair hiçbir kitap yoktur. Zira diğerleri gibi buna dair kitaplar yazılmış olsaydı, hiç şüphem yok ki, ortalama deneyime sahip tahsilli kişiler, uzun deneyime sahip tahsilsiz insanlardan çok daha sivrilir ve oku onların kendi yaylarında daha öteye atardı.⁶⁰⁰

XXIII.5. Bu bilginin kurala tabi olamayacak kadar değişken olduğundan korkmaya da hiç gerek yoktur, zira çalışıldığını ve kısmen kurallara indirgendiğini gördüğümüz Yönetim bilimin-

⁵⁹⁸ Wright bu vecizenin Bacon'ın bir mektubunda ifade edilen şu söz olabileceğini belirtir: "en büyük alimler [*clerks*] en bilge insanlar değildir." Ve bunun Herakleitos'un bir sözünden esinlenmiş olabileceğini ekler: "birçok konuda bilgili olmak aklı öğretmez" (Diogenes Laertios, 9.1).

⁵⁹⁹ Yani yönetimde yer almaya çağırılma.

⁶⁰⁰ *Outshoot them in their own bow*. Bu söz "rakip sahada ev sahibini yenmek" gibi bir anlam taşır. *De Augmentis*'ten, bunun genel bir ifade olduğunu anlıyoruz.

den çok daha sınırlıdır. Eski Romalıların en ciddi ve en bilge zamanlarında onların bazılarının bu bilgelikte hoca olduğu anlaşıyor; zira Cicero'nun bize bildirdiğine göre,⁶⁰¹ o zamanlarda, Coruncanius, Curius, Laelius ve diğer birçokları gibi bilge adam olarak tanınan senatörler belirli saatlerde Forum'da yürür ve tavsiye isteyenlere kulak verirmiş; ve sıradan yurttaşlar onlara başvuru ve bir kızın evlenmesi veya bir oğlun işe girmesi veya bir satın alma veya pazarlık veya bir suçlama ve insan yaşamına özgü başka bir vesile hakkında onlara danışmış. Böylece özel vesilelerde bile, dünya işlerine dair evrensel bir kavrayıştan kaynaklanan bir nasihat ve tavsiye bilgeliği vardır; bunlar gerçekten arz edilen belirli durumlar için kullanılır ama benzer nitelikteki nedenlerin genel gözlemiyle toplanırlar. Zira bunu Q. Cicero'nun kardeşine yazdığı *De petitione consulatus* kitabında⁶⁰² (ki bu eskilerin yazdığını bildiğim tek iş kitabıdır) görürüz: O zamanda devam etmekte olan belirli bir eylemle ilgili olsa da konusu, halk seçimleri örneğinde, geçici değil, kalıcı bir rehberlik içeren birçok bilge ve politik ilkedен oluşmaktaydı. Ama bunu, esas olarak, Kutsal Yazıların yüreğinin dünyayı ve tüm dünyevi işleri kapsayan “denizin kumu gibi” olduğuna tanıklık ettiği⁶⁰³ kral Süleyman tarafından yazılmış ilahî yazılar arasında yer alan aforizmalarda görebiliriz; bunlarda çok çeşitli vesilelere uzanan birçok derin ve mükemmel uyarılar, düsturlar, yargılar görürüz; bunların üzerine biraz duracağız ve bazı örnekleri dikkatinize sunacağız.

XXIII.6. *Sed et cunctis sermonibus qui dicuntur ne accõmmodes aurem tuam, ne forte audias servum tuum maledicentem tibi* [“Söylenen tüm sözlerle kulak kabartma, yoksa uşağının sana lanet okuduğunu duyarsın”].⁶⁰⁴ Burada, bulmayı istemeyeceğimiz şeyin araştırmasından öngörülü bir şekilde kaçınmak önerilir;

⁶⁰¹ Cicero, *Hatip Üzerine*, 3.133-34.

⁶⁰² Bu kitaba dair bkz. yukarıda II.xxiii.3. Kitabın adı “Konsül Adayının Seçim Kampanyası” anlamına gelir.

⁶⁰³ 1. Krallar 4.29.

⁶⁰⁴ Vaiz 7.21.

Pompeius Magnus'un, Sertorius'un mektuplarını okumadan yakmasının büyük bir bilgelik olarak değerlendirilmiş olması gibi.⁶⁰⁵

Vir sapiens si cum stulto contenderit, sive irascatur sive rideat, non invenniet requiem ["Bilge bir adam, bir aptalla çekişirse, ister öfkelenсин ister gülsün, huzur bulmaz"].⁶⁰⁶ Burada, bilge bir adamın kendisinin dengi olmayan biriyle çekişmesindeki büyük mahzur tasvir edilmektedir; bu öyle bir çatışmadır ki, kişi meseleyi ister şakaya ister kızgınlığa çevirsin, ne yaparsa yapsın, bundan kendisini hiçbir yolla iyi bir şekilde kurtaramaz.

Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet eum contumacem ["Kölesini çocukluktan itibaren narince yetiştiren, onu sonunda küstah bulacaktır"].⁶⁰⁷ Burada, kişi lütuflarına çok üst perdeden başlarsa, bunun genellikle küfran-ı nimet ve nankörlükle sonuçlanacağı belirtilir.

Vidisti virum velocem in opere suo? Coram regibus stabit, nec erit inter ignobiles ["İşini çabuk yapan birini görüyor musun? O kişi kralların önünde duracak, onun yeri avam arasında olmayacak!"].⁶⁰⁸ Burada, şerefe nail olmak için, tüm erdemler arasında, çabuk iş görmenin en iyisi olduğu gözlemlenir, zira üstler çoğu zaman hizmetlerindeki kişilerin çok derin veya yetkin değil, hazır ve gayretli olmasını severler.

Vidi cunctos viventes qui ambulant sub sole, cum adolescente secundo qui consurgit pro eo ["Güneşin altında yürüyen tüm yaşayanları, onun yerine yükselen ikinci gençle birlikte gördüm"].⁶⁰⁹ Burada, önce Sulla'nın, ardından Tiberius'un dikkat çektiği şey ifade edilir: *Plures adorant solem orientem quam occidentem vel*

⁶⁰⁵ Plutarkhos, *Pompeius*, 20; *Sertorius*, 27.

⁶⁰⁶ Süleyman'ın Özdeyişleri 29.9.

⁶⁰⁷ A.g.e. 29.21.

⁶⁰⁸ A.g.e. 22.29. Burada ele alınan konu, 25. Denemede daha uzun işlenir.

⁶⁰⁹ Vaiz 4.15. "İkinci genç" yaşlı yöneticinin ("onun") yıldızı parlayan genç halefidir.

meridianum [“Batan güneşten veya öğlen güneşinden çok, doğan güneşe tapan vardır”].⁶¹⁰

Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; quia curatio faciet cessare peccata maxima [“Hükümdarın öfkesi sana karşı yükselirse, yerini terk etme; zira riayet büyük hataları telafi edecektir”].⁶¹¹ Burada, memnuniyetsizlik üzerine görevden çekilmenin en uygunsuz yol olduğu uyarısı yapılır; zira insan şeyleri en kötü durumda bırakır ve kendisini onları düzeltecek araçlardan mahrum eder.

Erat civitas parva, et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vadavit eam, intruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio: inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit eam per sapientiam suam; et nullus deinceps recordatus est hominis illius pauperis [“Küçük bir kent ve içinde az sayıda insan vardı; ve üzerine büyük bir hükümdar yürüdü ve onu kuşattı ve çevresine büyük tahkimat yaptı; ve kentte yoksul ve bilge bir adam bulunuyordu ve bilgeliğiyle kenti kurtardı; ama hiç kimse o yoksul adamı anmadı”].⁶¹² Burada, erdeme veya liyakate sahip olmadıkları gibi, ona değer vermeyen devletlerin yozlaşması ortaya konmuştur.

Mollis responsio frangit iram [“Yumuşak bir yanıt öfkeyi sarar”].⁶¹³ Burada, sessizliğin veya kaba yanıtın öfkelendirdiğine ama hemen verilen ılımlı bir yanıtın yatıştırdığına dikkat çekilir.

Iter pigrorum quasi sepes spinarum [“Tembelin yolu dikenli bir çalı gibidir”].⁶¹⁴ Burada, tembelliğin sonunda ne kadar zah-

⁶¹⁰ Plutarkhos, *Pompeius*, 14.3; Tacitus, *Annales*, 6.46. Ayrıca bkz. 27. Deneme (“Dostluk Üzerine”). Spedding’in dikkat çektiği gibi, *vel meridianum* (veya öğlen güneşinden) kelimeleri fazladan eklenmiştir ve *De Augusti*’te çıkarılmıştır. Ayrıca, sözün sahibi Sulla değil, Sulla’ya hitaben konuşan Pompey’dir.

⁶¹¹ Vaiz 10.4.

⁶¹² A.g.e. 9.14-5.

⁶¹³ Süleyman’ın Özdeyişleri 15.1.

⁶¹⁴ A.g.e. 15.19.

metli olduğu canlı bir şekilde resmedilir, zira işler son ana kadar ertelendiğinde ve önceden hiçbir şey hazırlanmadığında, her adım ona takılan veya önünü tıkayan bir çalı veya bir engel bulur.

Melior est finis orationis quam principium [“Bir konuşmanın sonu başından iyidir”].⁶¹⁵ Burada, konuşmanın sonuçları ve kapanışlarından çok önsözleri ve girişleriyle ilgilenen resmî konuşmacıların beyhudeliği eleştirilir.

Qui cognoscit in iudicio faciem, non bene facit; iste et pro buccella panis deseret veritatem [“Yargıda bulunurken kişileri dikkate alan iyi yapmaz; bir parça ekmek için bile o adam hakikatten ayrılacaktır”].⁶¹⁶ Burada, bir yargıcın kişileri dikkate almaktansa rüşvet almasının evla olduğu belirtilir, zira yoz bir yargıç, uysal⁶¹⁷ olan kadar kolayca suç işlemez.

Vir pauper calumnians pauperes similis est imbri vehementi, in quo paratur fames [“Yoksulu ezen yoksul, kıtlığa yol açan şiddetli bir yağmur gibidir”].⁶¹⁸ Burada, tok ve aç at sülüğü fablında tasvir edilen, muhtaç haraçların yol açtığı aşırı yoksulluk ifade edilir.⁶¹⁹

Fons turbatus pede, et vena corrupta, est fustus cadens coram impio [“Kötülerin önünde sendeleyeyen doğru biri, bulanmış bir pınar ve kirlenmiş bir kuyu gibidir”].⁶²⁰ Burada, dünyanın gözleri

⁶¹⁵ Vaiz 7.8. Metnin aslında “konuşma” değil, “şey” kelimesi geçer.

⁶¹⁶ Süleyman’ın Özdeyişleri 28.21.

⁶¹⁷ *Facile*. Bununla “kolayca etki altına alınan” kastediliyor.

⁶¹⁸ A.g.e. 28.3.

⁶¹⁹ Vickers bu fablın Aristoteles’in *Retorik*, 2.20.1393b23 vdd.da anlattığı tilki ve pirelere dair bir başka Ezop fablına benzediğini belirtir. Buna göre, bir şekilde muktedir bir konuma yükselen bir “yoksul” aç sülük gibi kana susamış olacaktır; buna karşın halihazırdaki muktedir bir “zengin”in sömürüsü kana doymuş tok bir sülük gibi nispeten daha az olacaktır. Bacon *De Augmentis*’te kuru ve yaş sünger benzetmesini de kullanır. “Muhtaç haraçlar” olarak harfiyen çevirdiğimiz *necessitous extortions* ifadesindeki “muhtaç” (*necessitous*) aç sülük örneğindeki kan ihtiyacına karşılık geliyor olmalıdır.

⁶²⁰ A.g.e. 25.26.

önünde yargıçların göze çarpan bir adaletsizliğinin, adalet pınarlarını, suça göz yummanın yol açtığı pek çok tikel suçtan daha fazla bulandırdığına dikkat çekilir.

Qui subtrahit aliquid a patre et a matre, et dicit hoc non esse peccatum, particeps est homicidii [“Babasını ve anasını soyan ve bunun suç olmadığını söyleyen biri cinayet ortağıdır”].⁶²¹ Burada, insanlar en iyi dostlarına hatalı davrandıklarında, sanki onlara karşı küstah ve cürekâr olabilirlermiş gibi, genellikle hatalarını hafifletirken bunun aslında tersine onların hatalarını ağırlaştırdığına ve onu haksızlıktan dinsizliğe⁶²² dönüştürdüğüne dikkat çekilir.

Noli esse amicus homini iracundo, nec ambulato cum homine furioso [“Hırçın biriyle arkadaş olmayın, çabuk kızan biriyle de arkadaşlık etmeyin”].⁶²³ Burada, arkadaşlarımızı seçerken, bizi birçok hizip ve münakaşaya sokacaklarından, sabırsız olanlardan özellikle kaçınmamız gerektiğine dair uyarı yapılır.

Qui conturbat domum suam, possidebit ventum [“Kendi evini sıkıntıya sokanın mirası yel olacaktır”].⁶²⁴ Burada, ev içi ayrılıklarda ve ihtilaflarda insanların kendilerine huzur vaat ettikleri ama yine de beklentilerinin hayal kırıklığına uğradığı ve yele döndüğü belirtilir.⁶²⁵

Filius sapiens laetificat patrem: filius vero stultus moestitia est matri suae [“Bilge bir oğul babasını memnun eder ama aptal bir oğul annesine dert olur”].⁶²⁶ Burada, oğullarının iyi yetişmiş olmasından en memnun olanların babalar olduğu ama kötü ye-

⁶²¹ A.g.e. 28.24. Vulgata’da *particeps homicidae* (katil ortağı) olarak geçer.

⁶²² *Impiety*. Selby bu kelimenin lafzi anlamının “çocuğun ana babasına karşı saygısızlığı” olduğunu hatırlatır. *OED*’de bu anlam ikinci sırada verilmiştir.

⁶²³ A.g.e. 22.24.

⁶²⁴ A.g.e. 11.29.

⁶²⁵ Bacon *De Augmentis*’te ev içi sorunları çözmek için başvurulmuş ve pek iş yaramayan çarelere, boşanma, evladın mirastan reddi, uşağın sık değiştirilmesini örnek verir. “Yele dönme” ifadesi bu tür beklentilerin gerçekleşmesi anlamına gelir.

⁶²⁶ A.g.e. 10.1.

tişmiş olmalarından en memnuniyetsiz olanların anneler olduğu ayrımı yapılır, çünkü kadınlar talih dışında, erdemi pek ayırt etmezler.⁶²⁷

Qui celat delictum, quaerit amicitiam; sed qui altero sermone repetit, separat foederatos [“Sevgiyi arayan hatayı örter ama bir meseleyi diline dolayan can dostları ayırır”].⁶²⁸ Burada, barışmanın özürler ve mazeretler yerine, *unutma* ve geçmiş olanı göz ardı etmekle daha iyi sağlanabileceği uyarısı yapılır.

In omni opere bono erit abundantia; ubi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egesias [“Her iyi işte bolluk olacaktır ama lafın çok olduğu yerde genellikle darlık vardır”].⁶²⁹ Burada laf ve konuşmanın tembellik ve darlığın olduğu yerde en bol olduğu belirtilir.

Primus in sua causa justus; sed venit altera pars, et inquit in eum [“Kendi davasında ilk olan haklıdır ama karşı taraf gelip onu sorgular”].⁶³⁰ Burada, tüm davalarda ilk anlatının çok etkili olduğu gözlemlenir; öyle ki [ihtilafı konuya dair] bilgide bir hile veya yanlışlık tespit edilmesi dışında, bu şekilde oluşturulan önyargı zorlukla ortadan kaldırılacaktır.

⁶²⁷ Spedding “talih” (*fortune*) kelimesinin *De Augmentis*’ten çıkarılmış olduğuna dikkat çeker ve burada konuyla ilgisinin ne olduğunu görmenin kolay olmadığını belirtir, zira söz konusu oğlun talihsiz değil, aptal olduğu varsayılmaktadır. Ama Spedding’in iddiası şu açıdan tartışmalıdır: Baba oğlunun erdeminin görerek onun iyi yetişmiş olmasından memnuniyet duymak; oğlunda erdemin varlığını ya da yokluğundan bağımsız olarak, oğlunun yaşamdaki talihini ya da mutluluğunu dikkate alan anne onun iyi yetişmemiş olmasının doğal bir sonucu olarak başına gelecek “talihsizlikleri” umursayacaktır. Bacon’ın *De Augmentis*’te bu konuya dair eklemeleri bu görüşü destekler niteliktedir: Orada, oğlun başına gelen musibetlerin acısına en çok annenin ortak olduğu, çünkü anne sevgisinin daha yumuşak olduğu ve annenin belki de oğlunu şımartarak onu bozduğunun bilincinde olduğunu söyler.

⁶²⁸ A.g.e. 17.9. Söz konusu “hata” hatayı örten kişiye yöneliktir.

⁶²⁹ A.g.e. 14.23.

⁶³⁰ A.g.e. 18.17. “Haklıdır” ifadesi “haklı görünür” anlamındadır. “Sorgulamak” ifadesi aynı zamanda “işin iç yüzünü açığa çıkarmak” anlamı taşır.

Verba bilinguis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad interiora ventris [“İki dilli kişinin doğal görünen sözleri, karnın en iç kısımlarına kadar ulaşır”].⁶³¹ Burada, önceden planlanmış ve yapmacık gibi görünen övme ve yaranmaya yönelik sözlerin derine inmediği ama doğal, serbest ve sade görünenin derine indiği ayrımı yapılır.

Qui erudit derisorem, ipse sibi injuriam facit; et qui arguit impium, sibi maculam generat [“Bir alaycıya nasihat veren utanca maruz kalır ve kötü bir insanı azarlayan kendisine leke getirir”].⁶³² Burada, azarı hakaret olarak gören ve onu iade eden küstah ve alaycı karakterleri nasıl azarladığımız konusunda uyarı yapılır.

Da sapienti occasionem, et addetur ei sapientia [“Bilge birine fırsat verin ve o bilgeliğini artıracaktır”].⁶³³ Burada, alışkanlık hâline getirilmiş bilgelik ile sadece sözlü olan ve sadece tasavvur hâlinde yüzen bilgelik ayırt edilir, zira biri sunulan fırsatla canlanır ve artar, diğeri şaşırır ve kafa karışıklığı yaşar.

Quomodo in aquis replendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus [“Suya bakan birinin yüzü nasıl orada yansır, insanların kalpleri de bilgelere öyle açık görünür”].⁶³⁴ Burada bilge bir insanın zihni, içinde her türlü karakterlerin ve âdetlerin görüntülerinin temsil edildiği bir aynaya benzetilir; bu temsilden uyum sağlama doğar:

‘‘

⁶³¹ A.g.e. 18.8. “İki dilli” (*bilinguis*) “iki yüzlü” gibi bir anlama sahiptir. İbranice metinde *nirgan* (müzevir, gıybetçi) kelimesi geçer. Bu ayette dinleyicinin böyle bir kişinin doğal görünen sözleri karşısında kolayca kanması konu edilmektedir.

⁶³² A.g.e. 9.7.

⁶³³ A.g.e. 9.9.

⁶³⁴ A.g.e. 27.19. İbranice metin “bir insanın kalbine bakan kendi kalbinin yansımasını görür” minvalindedir. Ayrıca “bilge”den söz edilmez.

Qui sapit, innumeris moribus aptus erit.

[“Bilge olan her türlü karaktere uyum sağlayacaktır.”]⁶³⁵

XXIII.7. Böylece Süleyman’ın bu politik⁶³⁶ cümleleri üzerinde, bir örneğin oranına uygun olduğundan biraz daha uzun durdum; zira eksik olarak belirttiğim bilginin bu kısmına bu kadar mükemmel bir emsalle otorite sağlama arzusuyla hareket ettim; ve ayrıca, daha ilahî bir amaçla kullanılabileceklerini bilsem de onlara kendi anlayışıma göre anlamı çarpıtmayan türden kısa gözlemler ekledim: ama ilahiyatta bile, bazı yorumların ve hatta bazı yazıların diğerlerinden daha fazla Kartala sahip olmasına⁶³⁷ izin verilir. Ama onları yaşam için dersler olarak parçalara ayırıp çıkarımlar ve örneklerle açıklasaydım, daha kapsamlı bir tartışma olabilirlerdi.

XXIII.8. Bu⁶³⁸ sadece İbraniler arasında da yaygın değildi; genel olarak daha eski zamanların bilgeliğinde bulunur ki, insanlar yaşam için iyi olduğunu düşündükleri herhangi bir gözlemi keşfettiklerinde onu alır ve mesel, aforizma ya da fablla ifade ederlerdi.⁶³⁹ Ama fabllara gelince, bunlar örneklerin yetersiz olduğu yerlerde ikameler ve eklerdi; şimdi tarihle dolu zamanlar

⁶³⁵ Ovidius, *Aşk Sanatı*, 1.760.

⁶³⁶ *Politic*. “Sivil” anlamında.

⁶³⁷ *Have more of the Eagle. De Augmentis*’te yer almayan bu ifadenin anlamı kesin olmamakla birlikte, Vickers “Kartal”ın “kavrayış ve gücü” temsil ettiğini belirtir. Wright simgesi kartal olan Aziz Yuhanna’ya ve onun inciline atıf yapıldığına ve ifadenin “gizemli” anlamına geldiğine dair bir not paylaşır. Selby ifadeyi “insan yaşamı ve işlerinden daha uzak” olarak yorumlar ve benzetmenin aşağıda II.xxiii.13’teki tarla kuşu ve şahin benzetmesiyle karşılaştırılmasını önerir.

⁶³⁸ Selby: “Pratiğe yönelik düsturları aforizma ya da mesel olarak ifade etme alışkanlığı.”

⁶³⁹ Bacon daha sonra bu konuda *De Sapientia Veterum* (1609; Eskilerin Bilgeliği) eserini yayımlamıştır.

olduğuna göre, hedef canlı olduğunda nişan daha iyidir.⁶⁴⁰ Ve dolayısıyla maslahat ve vesilelere dair bu değişken konu için diğerlerine kıyasla en uygun olan yazı biçimi, Makyavel'in yönetim için akıllıca ve uygun bir şekilde seçtiği yazı biçimidir; yani, *tarihler veya örnekler üzerine söylev*.⁶⁴¹ Zira tekrar tikellere giden yolu en iyi bilen,⁶⁴² tikellerden taze bir şekilde ve bizim görüşümüzde⁶⁴³ çıkarılan bilgidir. Ve söylev örneğe eşlik ettiğinde, pratik için ömrü, örneğin söyleve eşlik etmesinden çok daha uzun olur.⁶⁴⁴ Zira bu, ilk bakışta görüldüğü gibi, sıralamaya değil, şeyin kendisine dair bir meseledir.⁶⁴⁵ Zira örnek genel bir tarihin içinde kaydedilerek temel olduğunda, eylem için tam bir kalıp olarak, bazen üzerine yapılan söylevi denetleyebilen, bazen de ona ilaveler yapabilen tüm koşullarla birlikte kaydedilir; oysa söylev adına öne sürülen örnekler kısaca ve ayrıntıya girilmeden zikredilir ve tamamlamak için içine kondukları söyleve karşı köleye yakışır bir görünüm taşırlar.

XXIII.9. Ama şu farkın hatırlanması yersiz değildir: Zamanlar tarihi, Makyavel'in ele aldığı gibi, yönetim üzerine söylev için en iyi zeminken, Yaşamlar tarihleri,⁶⁴⁶ özel eylemlerle daha fazla ilgilendiğinden iş üzerine söylev için en uygun olandır. Hatta, bu amaç için her ikisinden de daha uygun bir söylev zemini vardır; bu, Cicero'nun *ad Atticum* [Atticus'a] ve diğerlerine mektuplarının çoğunda olduğu gibi, bilge ve önemli türden *mektuplar* üze-

⁶⁴⁰ Selby: "Bir düsturu örneklendirmek için gerçek bir kişi ya da olayı almak, daha iyi bir plandır."

⁶⁴¹ Makyavel'in *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* eseri kastediliyor. Bacon daha önce II.ii.12'de bu kitaba adını vermeden değinmişti. "Söylev" "konuşma" anlamındadır.

⁶⁴² Selby: "yeni durumlara daha kolay uygulanan."

⁶⁴³ *In our view*. "Görüş" burada "fikir" değil, "görüş alanı"nda olduğu gibi, asıl anlamında kastedilir.

⁶⁴⁴ Selby: "pratiğe yönelik rehberliği çok daha faydalı olur."

⁶⁴⁵ *De Augmentis*'te "sadece sıralamaya değil" olarak düzeltilir.

⁶⁴⁶ Bacon burada "tarih" kelimesini çoğul olarak kullanır ama Wright doğru okumanın tekil olduğunu önerir.

rine söylevdir. Zira mektuplar, işin sunumunda, Kronikler veya Yaşamlardan daha büyük⁶⁴⁷ ve daha ayrıntılıdır. Böylece sivil bilginin eksik olduğunu belirttiğimiz Maslahata ilişkin bu kısmının hem içeriği hem de formundan söz ettik.

XXIII.10. Ama bu kısmın başka bir kısmı daha vardır ve bunlar *sapere* [bilge olmak] ve *sibi sapere* [kendi için bilge olmak] olarak söz ettiklerimiz kadar birbirinden farklıdır: biri âdeta çepere doğru, diğeri merkeze doğru hareket eder.⁶⁴⁸ Zira bir yandan akıl vermenin bir bilgeliği vardır ve diğer yandan bir insanın kendi talihini ilerletmesinin bir bilgeliği vardır ve bunlar bazen buluşur ve çoğu zaman ayrılırlar. Zira kendi yollarında bilge olan birçokları yönetim ya da akıl verme açısından zayıftır; kendisi için bilge bir canlı olan, ama bahçe için çok zararlı olan karınca gibi. Romalılar bu bilgeliği çok iyi biliyordu: *Nam pol sapiens* (der komedi şairi) *fingit fortunam sibi* [“Zira bilge insan talihini kendisi şekillendirir”].⁶⁴⁹ Ve bu bir özdeyiş hâlini almıştır: *Faber quisque fortunae propriae* [“Herkes kendi talihinin mimarıdır”].⁶⁵⁰ Ve Livius bunu birinci Cato’ya atfeder: *In hoc viro tanta vis animi et ingenii inerat, ut quocunque loco natus esset, sibi ipse fortunam facturum videretur* [“Güçlü karakteri ve dehası öyleydi ki içinde doğduğu konum ne olursa olsun, kendi talihini yapacaktı”].⁶⁵¹

XXIII.11. Bu düşünce ya da düstur, çok fazla ilan ve vaaz edildiği takdirde, akıllıca olmayan⁶⁵² ve uğursuz bir şey olarak düşünülmüştür; Atinalı Timotheos’ta gözlemlendiği gibi: yönetiminde devlete birçok büyük hizmette bulunduktan sonra, âdet

⁶⁴⁷ Bacon burada *great* (büyük) der ama doğru okuma Spedding’e göre *nearer* (daha yakın), Wright’a göre ise *greater* (daha büyük) olabilir. *De Augmentis*’teki mukabil ifade “daha yakın ve daha canlı” şeklindedir.

⁶⁴⁸ Bacon bu konuyu 23. Denemede işler. Selby “çepere doğru” ifadesini “etrafımızdaki insanlara doğru” olarak açıklar.

⁶⁴⁹ Plautus, *Trinummus* (Üç Akçelik Kişi), 363.

⁶⁵⁰ Appius Claudius Caecus’a (MÖ 3. yy. başları) atfedilen bir söz.

⁶⁵¹ Livius, 39.40. Bacon bu ve bir sonraki paragraftaki atıfların çoğunu 40. Denemede (“Talih Üzerine”) tekrarlar.

⁶⁵² *Impolitic*. “Akıllı bir politikaya uygun olmayan” anlamındadır.

icabı halka bunları açıklarken her bir konuşmasını şu cümleyle bitirmiştir: “ve bunda talihin hiçbir payı olmamıştır.”⁶⁵³ Ve öyle olmuştur ki daha sonra eline aldığı hiçbir şeyde asla başarılı olmamıştır. Zira bu çok kibirli ve küstaktır ve Hezekiel’in Firavuna söylediğini andırır: *Dicis, Fluvius est meus, et ego feci memet ipsum* [“Nehir bana ait ve onu kendim yaptım” diyorsun”]⁶⁵⁴; ya da bir başka peygamberin insanların ağlarına ve tuzaklarına kurban sunduklarını⁶⁵⁵ dair söylediğini⁶⁵⁵; ve şairin ifade ettiği şeyi,

*Dextra mihi Deus, et telum quod missile libro,
Nunc adsint!*

[“Benim için tanrı olan sağ elim ve fırlatmak üzere
tuttuğum mızrağım!
Yardıma koşun!”]⁶⁵⁶

Zira bu kendine aşırı güvenler her zaman kutsal ve kutlu olmayan şeyler olmuştur. Ve dolayısıyla büyük politikacılar başarılarını yeteneklerine veya erdemlerine değil, iyi talihlerine bağlamıştır. Zira böylece Sulla kendisine *Magnus* [Büyük] değil, *Felix* [Talihli, Bahtiyar] soyadını vermiştir. Böylece Sezar geminin kaptanına, *Caesarem portas et fortunam ejus* [“Sezar’ı ve onun talihini taşıyorsun”]⁶⁵⁷ demiştir.

XXIII.12. *Faber Fortunae, sive de Ambitu vitae* [Talih Mimarı ya da Yaşamda Yükselme Üzerine]. Ama şu önermeler, *Faber quisque fortunae suae* [“Herkes kendi talihinin mimarıdır”], *Sa-*

⁶⁵³ Plutarkhos, *Sulla*, 6. Timotheos (MÖ 4. yy.) Atinalı bir devlet adamı ve komutandı. Plutarkhos’un anlatımı daha farklıdır: Askerî başarılarının rakipleri tarafından talihin eseri olarak resmedilmesinin ardından yaptığı bir konuşmasını bu sözle bitirdiği söylenir.

⁶⁵⁴ Hezekiel 29.3. Söz konusu “nehir” Nil’dir.

⁶⁵⁵ Habakkuk 1.16. Selby: “İnsanlar tüm başarılarını kendi becerilerine ve icatlarına atfederler.”

⁶⁵⁶ Vergilius, *Aeneas*, 10.773.

⁶⁵⁷ Plutarkhos, *Sezar*, 38.

piens dominabitur astris [“Bilge insan yıldızlarına hükmeder”],⁶⁵⁸ *Invia virtuti nulla est via* [“Erdem için geçilmez yol yoktur”]⁶⁵⁹ ve benzerleri, küstahlığa destekler olarak değil, gayrete teşvikler olarak, hadsizlik ve gösteriş amaçlı değil, kararlılık amaçlı anlaşıp kullanıldığında, şimdiye kadar sağlam ve iyi olarak görül-müştür ve şüphesiz en büyük zihinlerde yer etmiştir; onlar bu görüşün o kadar ayırdındadırlar ki onu saklayamazlar. Augustus Caesar’da (amcasından⁶⁶⁰ erdem bakımından aşağı olmaktan ziyade, farklıydı) gördüğümüz gibi, ölüm döşeğinde, çevresine toplanmış dostlarının kendisine bir *Plaudite* [alkış] vermesini istemiştir,⁶⁶¹ sanki sahnede rolünü iyi oynadığının farkındaymış gibi. Bilginin bu kısmının da eksik olarak bildiriyoruz ama çok fazla uygulanmış olmasını değil, yazıya dökülmemiş olmasını. Ve dolayısıyla bazılarını kuralla kavranamaz gibi görünmesin diye, öncekinde yaptığımız gibi, ona dair bazı başlıkları veya pasajları kaydetmemiz gerekir.

XXIII.13. İnsanlara talihlerini nasıl yükselteceklerini ve yapacaklarını öğretmek ilk başta yeni ve alışılmamış bir konu gibi görünebilir; her insanın belki, zorluğu görene kadar, kendisini bir öğrenci kabul etmeye hazır olacağı bir öğretilerdir bu. Zira Talih Erdem kadar ağır külfetler yükler ve gerçek bir politikacı olmak, gerçekten ahlaklı olmak kadar zor ve çetin bir şeydir. Ama bunun ele alınması hem onur hem de özü itibarıyla tahsili büyük ölçüde ilgilendirir. Onur itibarıyla, çünkü pragmatik insanlar tahsilin yükseklerde uçan, şakıyan, kendisini eğlendiren ve başka hiçbir şey yapmayan bir tarla kuşu gibi olduğu kanısına kapılırsınlar; ama yükseğe çıkabilen ve ayrıca alçalıp avını yakalayabi-

⁶⁵⁸ Batlamyus’a atfedilen bir söz.

⁶⁵⁹ Ovidius, *Dönüşümler*, 14.113.

⁶⁶⁰ Yani Jül Sezar.

⁶⁶¹ Suetonius, *Sezarların Yaşamları*, “Augustus,” 99. *Plaudite*, Romalı aktörlerin sahneledikleri oyunun sonunda seyirciye hitaben yaptığı “Alkış!” talebidir.

len şahin gibi davrandığını da bilsinler.⁶⁶² Özü itibarıyla, çünkü *madde küresinde olup da kristal küre veya formda olmayan hiçbir şey olamaz* gerçeği,⁶⁶³ hakikat araştırmasının kusursuz yasasıdır; yani varlıkta ve eylemde olup, tefekkür ve öğretiye çekilip toplanmayacak hiçbir şey yoktur. Ama tahsil talihin bu mimarisini sadece daha aşağı bir eser olarak beğenir ya da takdir eder; zira hiçbir insanın talihi, kendi varlığına layık bir amaç olamaz ve çoğu kez en değerli insanlar talihlerini daha iyi amaçlar uğruna isteyerek terk eder; ama yine de talih bir erdem ve liyakat aleti olarak incelenmeyi hak eder.

XXIII.14. Dolayısıyla ilk olarak, talihte galip gelmeye yönelik başlıca düsturun Momos'un⁶⁶⁴ gerek gördüğü pencereyi elde etmek olduğunu düşünüyorum: İnsan yüreğinin yapısındaki kuytu köşeleri gördüğünde, onlara bakmak için bir pencere olmamasında kusur bulmuştur; yani kişilere ilişkin tikellere dair iyi malumat temin etmek için: karakterleri, arzu ve amaçları, âdetleri ve tarzları, yardımcıları ve avantajları ve başlıca dayanakları; yine zayıf noktaları ve dezavantajları ve en açık ve korunmasız oldukları yerler; dostları, onları destekleyen hizipler, onlara bağlı olanlar; ve yine hasımları, onları çekemeyenler, rakipleri, ruh hâlleri

⁶⁶² Selby bu benzetmeyi şu şekilde yorumlar: "Tahsil nazariyatın en ulvi yükseklıklarinden inip yaşamın sıradan işlerini kavrayabilir."

⁶⁶³ Selby "madde küresini" dünya (evren), "form"u zihin olarak açıklar: "Tahsil, bir ayna gibi, evrenin tüm zevahirini ve davranışın tüm ayrıntılarını yansıtmalıdır." "Kristal küre" ifadesi aşağıda II.xxiii.48'de Vahiy 4.6'ya atıfla tekrarlanır. Wright (s. 376) edisyonunun sonuna eklediği bir notta şu açıklamayı yapar: "Trinity College (Cambridge) Rektörü Dr. Thompson Bacon'ın 'madde küresi' ve 'kristal küre veya form'unun kökeninin muhtemelen Proklos'un yorumladığı şekilde Empedokles'in σφαῖρος αἰσθητός (duyusal küre) ve σφαῖρος νοητός (akli küre) olduğuna dikkatimi çekmiştir. Bkz. Proklos, *in Timaeum*, s. 160 D ve Simplicios, *in Physica*, s. 7 b." Vickers ayrıca Bacon'ın aşağıda eserin sonunda kitabını "Zihin Dünyasının küçük bir Küresi"ne benzetmesine dikkat çeker.

⁶⁶⁴ Lukianos, *Hermotimos*, 20. Bu bağlamda insanı yaratan Hephaistos'ta kusur bulan Momos, Yunan mitolojisinde hiciv ve alay tanrısıdır. Ayrıca Ezop masallarında iki yerde bahsi geçer.

ve zamanları,⁶⁶⁵ *Sola viri molles aditus et tempora noras* [“Ona nasıl ve ne zaman yaklaşmak gerektiğini sadece sen biliyorsun”]⁶⁶⁶; ilkeleri, kuralları, alışkanlıkları ve buna benzer şeyler. Ve bu sadece kişiler için değil, eylemler için de geçerlidir; zaman zaman neyin yürümekte olduğu ve onların nasıl yürütüldüğü, desteklendiği, onlara nasıl karşı çıkıldığı; ve ne öneme sahip oldukları ve benzerleri için. Zira mevcut eylemlerin bilgisi sadece kendi başına önemli değildir, onsuz kişilerin bilgisi de çok hatalıdır; zira insanlar eylemlerle birlikte değişir; bir şeyin peşindeki kişi doğasına geri döndüğünde farklı biri olmuştur. Kişiler ve eylemlere ilişkin tikellere dair bu malumat her aktif tasımdaki⁶⁶⁷ küçük önermeler gibidir; zira (büyük önermeler gibi olan) gözlemlerin mükemmelliği, eğer küçük önermelerde hata ve yanlış varsa, bir sonucu temellendirmeye yeterli olamaz.⁶⁶⁸

XXIII.15. Bu bilginin mümkün olduğuna Süleyman kefilimizdir; şöyle der: *Consilium in corde viri tanquam aqua profunda; sed vir prudens exhauriet illud* [“İnsan yüreğindeki öğüt kuyudaki derin su gibidir; ama anlayışlı biri onu çekip çıkaracaktır”].⁶⁶⁹ Ve bilginin kendisi tikellere ait olduğu için kurala tabi olmasa da onu elde etmeye yönelik talimatlar öyle olabilir.

⁶⁶⁵ Selby: “onlara yaklaşmak için en iyi zamanlar.”

⁶⁶⁶ Vergilius, *Aeneas*, 4.423.

⁶⁶⁷ *Active syllogism*. Selby: “davranışa dair akıl yürütmeler.”

⁶⁶⁸ Selby bunu şöyle açıklar: “Belli bir insana nasıl davranmamız gerektiğini belirlerken, şu şekilde akıl yürütebiliriz:

Tüm hırslı insanlar muhalefete karşı tahammülsüzdür.

Bu hırslı bir insan.

*** Ona muhalefet edilmemelidir.

Ve bu akıl yürütme temelinde, ona devamlı olarak yaranabilir ve yardım edebiliriz. Ama küçük önerme yanlışsa, davranışımız akıllıca olmayacaktır. Böylece doğru küçük önermeler sağlamadıkça, doğru büyük önermeler işe yaramazdır; yani tikel bir vakanın büyük önermenin öznesini oluşturan sınıfa ait olup olmadığından emin olmadıkça.”

⁶⁶⁹ Süleyman’ın Özdeyişleri 20.5. “Derin su” benzetmesi (krş. 18.4) genellikle “zorluk” ya da “gizlilik” anlamında yorumlanmıştır ve bu durumda “öğüt” olarak çevrilen *consilium*’a karşılık gelen İbranice kelime “niyet” olarak

XXIII.16. Dolayısıyla eskilerin görüşüne göre, bilgeliğin kaslarının inancın yavaşlığı ve şüphe olduğu,⁶⁷⁰ sözlerden çok, yüzlerine ve amellere ve sözlerde, önceden hazırlanmış ve kasıtlı sözler yerine, laf arasında söylenen ani ve hazırlıksız sözlerle güvenilmesi gerektiği şeklindeki düsturla başlayacağız. *Fronti nulla fides* [“İnsanların yüzlerine güvenmemelidir”]⁶⁷¹ sözü de bir çekince oluşturmamalıdır: Bu, yüz ve jestlerin özel ve incelikli hareketleri ve işleri için değil, genel bir dış davranış için kastedilir; yüz ve jestler Q. Cicero’nun zarif bir şekilde söylediği gibi, *animi janua*, zihne açılan kapıdır.⁶⁷² Hiç kimse Tiberius’tan daha ketum değildi ama yine de Tacitus’un Gallus’tan söz ederken dediği gibi, *Etenim vultu offensionem conjectaverat* [“yüzünde hoşnutsuzluk okudu”].⁶⁷³ Yine, senatoda Germanicus ve Drusus’u övmesinin farklı karakter ve tarzına dikkat çekerek Germanicus’a dair konuşma şekline ilişkin şöyle der: *Magis in speciem adornatis verbis, quam ut penitus sentire videretur* [“Süslü sözleri gerçekten hissettiği şey olarak düşünülemeyecek kadar göstermelikti”]; ama Drusus’a ilişkin şöyle: *Paucioribus, sed intentior, et fida oratione* [“Daha az konuştu, ama daha ciddi ve samimi bir üslupla”].⁶⁷⁴ Ve başka bir yerde, lütufkâr

anlaşılmıştır. Alternatif bir yorum ise “bolluk”tur: anlayışlı biri çevresinde bolca bulabileceği öğütlerden faydalanmasını bilecektir.

⁶⁷⁰ Koslu Epikharmon’a (yak. MÖ 5. yy.) atfedilen bir söz. Cicero, *Atticus’a Mektuplar*, 1.19; Q. Cicero, *De petitione consulatus*, 39. Ayrıca bkz., Polybios, 18.40 ve 31.13. “Kas” olarak çevrilen *sineu* harfiyen “kiriş” ya da “tendon” anlamındadır. Burada olduğu gibi çoğul kullanımda “kuvvetin ana kaynağı” anlamı taşır.

⁶⁷¹ Juvenal, *Hicivler*, 2.8.

⁶⁷² Q. Cicero, *De petitione consulatus*, 44.

⁶⁷³ Tacitus, *Annales*, 1.12. “Kapalı” kelimesi yüz ifadesine dairdir. Gallus Tiberius’a sorduğu bir sorunun yanıtını aldığı sırada Tiberius’un yüz ifadesinden sorduğu sorudan rahatsız olduğunu fark etmiştir. Romalı senatör Gaius Asinius Gallus (öl. MS 33) daha sonra Tiberius’un gazabına uğramış ve tutuklandıktan sonra hapiste açlıktan ölmüştür.

⁶⁷⁴ A.g.e., 1.52. Germanicus Julius Caesar (MÖ 15 – MS 19) Tiberius’un yeğeni, evlatlığı ve Augustus tarafından belirlenmiş varisi, Drusus Julius Caesar (MÖ 14 – MS 23) oğluydu.

ve popüler bir şey yaptığında, konuşmasının karakterinden söz ederken, başka şeylerde *velut eluctantium verborum* [“âdeta kelimeleri bulmakta zorlanıyor”] olduğunu söyler; ama sonra tekrar, *solutius loquebatur quando subveniret* [“birinin yardımına geldiğinde daha serbestçe konuşuyordu”].⁶⁷⁵ Böylece düşüncelerini gizlemede ve yüze hâkimiyette (*vultus jussus*) o kadar becerikli hiç kimse yoktur ki uydurma bir masaldan bu hareket tarzlarının bazılarını kesip ayırabilsin ve üslubunun olağandan daha akıcı ve serbest, daha süslü ve resmî, daha sıkıcı ve konudan sapan ya da daha kuru ve zorlanan tarzda olmasını engellesin.⁶⁷⁶

XXIII.17. *Ameller* de büyüklükleri ve doğaları hakkında makul bir değerlendirme olmaksızın güvenilebilecek kadar güvenli teminatlar değildir: *Fraus sibi in parvis fidem praestruit, ut majore emolumento fallat* [“Önemli şeylerde daha büyük avantajla aldatabilmek için küçük şeylerde güven kazanmak bir hiledir”].⁶⁷⁷ Ve İtalyan, açık bir neden olmaksızın alıştığından daha iyi muamele gördüğünde, kendisinin alınma ve satılma noktasında olduğunu düşünür.⁶⁷⁸ Küçük lütuflara gelince, hem ihtiyat hem de gayret açısından insanları uyutmaktan başka bir işe yaramazlar ve Demosthenes’in onları adlandırdığı gibi, *Alimenta socordiae*’dir [“tembelliğin gıdası”].⁶⁷⁹ Böylece yine, Mutianus’un Antonius Primus’a yönelik, aralarında yapılan o içi boş ve inandırıcı olmayan uzlaşmanın ardından uyguladığı hilede, bazı amellerin doğasının ne kadar sahte olduğunu bir kez daha görürüz: Mutianus,

⁶⁷⁵ A.g.e., 4.31.

⁶⁷⁶ Yani kastettiğini söylemeyen kişinin konuşma tarzında gerçeği ele verecek bir şey illaki olacaktır.

⁶⁷⁷ Livius, 28.42. “Amel” olarak çevrilen *deed* kelimesi “iş” ya da “eylem” olarak da anlaşılabilir ve çevrilebilir ama daha önce ilkini *business*, ikincisini *action* kelimeleri için kullanmıştık.

⁶⁷⁸ Ellis’e göre, Bacon şu minvalde olan bir İtalyan atasözüne atıf yapmaktadır: “Beni alışılmıştan daha fazla okşayan beni ya kandırmıştır ya da kandırma niyetindedir.” Bunun Türkçedeki yakın bir karşılığı şudur: “Bayram değil, seyran değil, eniştem beni niye öptü?”

⁶⁷⁹ Demosthenes, *Üçüncü Olynthiak*, 33.

uzlaşma üzerine, Antonius'un birçok dostunu terfi etmişti, *simul amicis ejus praefecturas et tribunatus largitur* [“onları valiler ve tribünler yaparak”].⁶⁸⁰ Bunu onu güçlendirme bahanesiyle yapmış ama onu yalnız bırakmış ve ona bağlı olanları elinden almıştı.

XXIII.18. *Sözlere* gelince –hekimler için idrar gibi, aldatma ve belirsizlikle dolu olsalar da– bunlar özellikle güçlü bir duygu ve his avantajıyla birlikte olduklarında, küçümsenmemelidir. Zira böylece Agrippina'nın iğneleyici ve kızdırıcı bir konuşması üzerine, Tiberius'un düşüncelerini gizleme alışkanlığını terk edip şöyle dediğini görürüz: “Canın hükmetmediğin için yanıyor.” Tacitus buna dair şöyle der: *Audita haec raram occulti pectoris vocem elicueret; correptamque Graeco versu admonuit, ideo laedi quia non regnaret* [“Bu sözler Tiberius'tan gizli yüreğinin çok nadiren duyulan sesini çıkardı: ona hükmetmediği için canının yandığını ifade eden bir Yunan dizesiyle sert yanıt verdi”].⁶⁸¹ Ve dolayısıyla şair güçlü duyguları, zarif bir şekilde, insanları sırlarını itiraf etmeye zorlayan işkenceler olarak adlandırır:

⁶⁸⁰ Tacitus, *Historiae*, 4.39. “Tribün” halkın menfaatlerini ve haklarını soylu sınıfa karşı koruyan üst düzey bir devlet görevlisidir. “Mutianus” değil, “Mucianus” olmalı. Gaius Licinius Mucianus ve Marcus Antonius Primus, MS 1. yüzyılda, Roma imparatorları Nero, Vespasian ve Domitian'ın dönemlerinde devlet adamlığı ve komutanlık yapmışlardı.

⁶⁸¹ Tacitus, *Annales*, 4.52. Krş. Suetonius, *Sezarların Yaşamları*, “Tiberius,” 53. Yaşlı Agrippina (öl. MS 33) Augustus'un torunu, Tiberius'un varisi Germanicus'un eşi, Tiberius'un halefi Caligula'nın annesi ve Nero'nun anneannesidir. Tiberius Germanicus'un askeri başarılarını kendisine bir tehdit olarak algılamaktaydı ve Germanicus'un genç yaşta zehirlenerek ölmesi elini rahatlatmıştı. Ölümünde onun parmağı olduğu şüphesi vardı. Agrippina eşinin ölümünün ardından oğullarını varis yapma çabasına girmişti ama sonunda sürgün edildiği bir adada ölmüştü. Tiberius'un Agrippina'ya yönelik sözü bu arka plana istinaden anlaşılmalıdır: yani “mağduriyetin ıktidarda olmamaktan kaynaklanıyor” demek istemiştir.

*Vino tortus et ira.*⁶⁸²

Ve deneyim gösterir ki, bazen kızgınlıkla, bazen cesaretle, bazen nezaketle, bazen can sıkıntısı ve zayıflıkla kendilerini açmayacak kadar kendilerine sadık ve hâkim çok az insan vardır; özellikle de buna, İspanyol atasözüne –*Di mentira, y sacaras verdad*, “Yalan söyle ve hakikati bul!” – uygun olarak, karşı bir gizlemeyle getirilirlerse.⁶⁸³

XXIII.19. İnsanları söylentiler⁶⁸⁴ aracılığıyla ikinci elden bilmeye gelince, insanların zaafı ve kusurları en iyi düşmanlarından, erdemleri ve yetenekleri dostlarından, âdetleri ve uygun zamanları hizmetçilerinden, düşünceleri ve fikirleri en çok konuştukları tanıdık dostlarından bilinir. Genel söylenti değersizdir ve üstler veya eşitler⁶⁸⁵ tarafından düşünülen fikirler aldattıcıdır, zira insanlar böylelerine karşı daha gizlidir: *Verior fama e domesticis emanat* [“Daha doğru söylenti/ün evin içinden gelir”].⁶⁸⁶

XXIII.20. Ama insanları ifşa etmenin ve yorumlamanın en sağlam aracı onların doğaları ve amaçlarıdır; en zayıf türden insanlar doğalarıyla ve en bilgeler de amaçlarıyla en iyi yorumlanır. Zira bu sürekli elçi olarak hizmet ettiği bir ulustan dönen papanın bir temsilcisi tarafından hem nükteli hem de bilgece (ama bence çok yanlış bir şekilde) söylenmiştir: Yerine gidecek birinin atanmasına ilişkin görüşü sorulduğunda, her hâlükârda çok bilge birini göndermemelerini dilemiştir; çünkü hiçbir bilge adam o ülkedekilerin neler yapabileceklerini asla hayal edemezdi. Ve şüphesiz, hedefin üzerinden aşırarak ve olduğundan daha derin amaçlar ve daha dolambaçlı entrikalar varsaymak, insanlarda sık görülen bir hatadır. İtalyan atasözü zariftir ve büyük ölçüde doğrudur:

⁶⁸² “Şarap ve öfkeyle işkence edilmiş,” Horatius, *Mektuplar*, 1.18.38.

⁶⁸³ Bacon bu konuyu 6. Denemede işler.

⁶⁸⁴ *Report*. Aynı zamanda “ün” anlamına gelir. Devamında “genel söylenti” olarak çevrilen *general fame* “genel ün” olarak da anlaşılabilir.

⁶⁸⁵ “Eşitler” kelimesi *De Augmentis*’ten çıkarılmıştır.

⁶⁸⁶ Q. Cicero, *De petitione consulatus*, 17.

*Di danari, di senno, e di fede,
C'è nè manco che non credi:*

Genellikle insanların düşündüğünden daha az para, daha az bilgelik ve daha az iyi niyet vardır.⁶⁸⁷

XXIII.21. Ama hükümdarlar çok başka bir nedenle doğalarıyla, özel şahıslar da amaçlarıyla en iyi yorumlanır. Zira hükümdarlar beşerî arzuların tepesinde olduğundan, büyük ölçüde hedefledikleri belirli amaçlar yoktur ve bu nedenle onlardan uzaklıkları ölçülüp diğer eylemleri ve arzuları hesaplanamaz; ki yüreklerini daha anlaşılmaz kılan nedenlerden biri budur.⁶⁸⁸ İnsanların amaçları ve doğaları hakkında sadece onların çeşitliliği değil, aynı zamanda baskınlığı, en çok hangi hıltın⁶⁸⁹ hüküm sürdüğü ve esasen hangi amacın hedeflendiği konusunda da kendimizi bilgilendirmemiz gerekir. Zira görüyoruz ki, Tigellinus Nero'nun haz fantezilerinde Petronius Turpilianus'un gölgesinde kaldığını görünce, *metus ejus rimatur*, Nero'nun korkularını arayıp bulmuş ve bu yolla diğerinin boynunu kırmıştır.⁶⁹⁰

⁶⁸⁷ Bu cümle sözün çevirisini içerir.

⁶⁸⁸ Süleyman'ın Özdeyişleri 25.3. Bu ayete daha önce I.iii.7 ve II.İthaf.2'de atıf yapılmıştı. Ayrıca 19. Denemede bahsi geçer.

⁶⁸⁹ *Humour*. Hılt (çoğ. ahlât): “Eski tıpta, insan vücûdunu ve mizâcını meydana getirdiği ve insan sağlığının bunların dengesine bağlı bulunduğu kabul edilen, ahlât-ı erbaa denen dört unsurdan (kan, balgam, sahra ve sevdâ) her biri” (*Kubbealtı Lugatı*). Burada “mizaç” ya da “eğilim” anlamında mecazi olarak anlaşılmalıdır.

⁶⁹⁰ Tacitus, *Annales*, 14.57. Latince sözün çevirisi devamında verilmiştir: “korkularını arayıp bulmuş.” Ama Bacon olayları karıştırmıştır. Latince ifadenin yer aldığı bu bölümde, saray muhafız alayı komutanı Ofonius Tigellinus'un, Nero'na yaranmak için onun tehdit olarak gördüğü Faustus Cornelius Sulla Felix ve Rubellius Plautus'u öldürttüğü anlatılmaktadır. Petronius Turpilianus'un bahsi 15.72'de geçer ama Tigellinus'un ya da Nero'nun onunla bir husumeti yoktur. Nero'nun gözdesi olduğu için Tigellinus'un kıskançlıktan öldürttüğü Caius Petronius 16.18'de anlatılır. Tacitus'un C. Petronius'un zevk düşkünlüğüne atıfla kullandığı *eruditus luxus*

XXIII.22. Ama araştırmanın tüm bu kısmına giden en kısa yol üç şeyde yatar. İlki, dünyayı genel olarak en çok tanıyan ve bilen kimselerle genel bir tanışıklığa ve samimiyete sahip olmak ve özellikle iş çeşitliliğine ve kişilerin çeşitliliğine göre, her ayrı türde mükemmel ve bilgili en azından bir arkadaşla yakınlık ve muhabbet kurmak. İkincisi, konuşma serbestliği ve gizlilik konusunda iyi bir ortayı tutturma: çoğu şeyde serbestliği, önemli yerde gizliliği; zira konuşma serbestliği, serbestliğin yeniden kullanımı davet eder ve kışkırtır ve böylece bir insanın bilgisine çok şey katar ve diğer yandan gizlilik, güveni ve sırdaşlığı teşvik eder. Sonuncusu, kişinin şu uyanık ve dingin alışkanlığı kazanmasıdır: her konuşma ve eylemde, eylemek kadar gözlemlemeyi hesaplamak ve amaçlamak. Zira Epiktetos bir filozofun her bir eylemde kendisine şunu söylemesini ister: *Et hoc volo, et etiam institutum servare* [“Bunu yapmak ve aynı zamanda niyetimi korumak istiyorum”].⁶⁹¹ Aynı şekilde politik bir insan her şeyde kendisine şöyle demelidir: *Et hoc volo, ac etiam aliquid addiscere* [“Bunu yapmak ve aynı zamanda ondan bir şey öğrenmek istiyorum”]. Bu iyi bilgi edinme kuralı üzerinde daha uzun durdum, çünkü bu başlı başına gerikalan hepsine eşdeğer, ana kısımdır. Ama her şeyden önce, insanlar kendilerini tutmalı ve bu kadar bilginin fazla işe karışmaya yol açmaması konusunda dikkatli olmalıdır; zira hiçbir şey pek çok şeye ciddiyetsiz ve aceleci bir şekilde karışmaktan daha talihsiz değildir. Dolayısıyla bu bilgi çeşidi sonuç olarak sadece şuna odaklanır: bizi ilgilendirebilecek eylemleri daha iyi ve daha özgür bir şekilde seçmek ve bunları daha az hata ve daha fazla beceriyle yürütmek.

XXIII.23. Bu bilgiye ilişkin ikinci düstur, insanların kendi şahıslarıyla ilgili olarak iyi malumata sahip olması ve kendilerini iyi anlamasıdır, Aziz Yakup’un dediği gibi,⁶⁹² insanların çoğu za-

[“eğitimli lüks”] ifadesi yukarıda II.x.1’de alıntılanmıştı. “Boynunu kırmak” ifadesi “saf dışı bırakmak” anlamına gelir.

⁶⁹¹ Epiktetos, *El Kitabı*, 4.

⁶⁹² Yakup 1.23-4.

man bir aynaya baksalar da kendilerini hemen unuttuklarını bilerek. Burada ilahî ayna Tanrı'nın sözü olduğu gibi, politik ayna da içinde yaşadığımız, içinde kendimizi görmemiz gereken dünyanın veya zamanların durumudur.

XXIII.24. Zira insanlar kendi yetenekleri ve erdemlerine ve yine kusurları ve engellerine tarafsız bir şekilde bakmalıdır: Bunları büyük, diğerlerini küçük görmelidir.⁶⁹³ Ve bu bakış ve incelemeden şu düşünceleri şekillendirmelidir.

XXIII.25. İlk olarak, doğalarının yapısının zamanın genel durumuyla nasıl uyduğuna; eğer onu hoş ve uygun bulurlarsa, o zaman her şeyde kendilerine daha fazla alan ve özgürlük vermeyi; ama eğer farklı ve uyumsuz ise, o zaman tüm yaşamları boyunca daha ketum, uzak ve mesafeli olmayı düşünmek: hiçbir oyunda görünmeyen ve son on iki yılında senatoya gelmeyen Tiberius'ta gördüğümüz gibi; oysa Tacitus'un gözlemlediği gibi, Augustus Caesar her zaman insanların gözü önünde yaşadı: *Alia Tiberio morum via* ["Tiberius'un davranış şekli farklıydı"].⁶⁹⁴

XXIII.26. İkinci olarak, doğalarının meslekler ve yaşam tarzlarıyla nasıl uyduğuna ve buna göre, serbestlerse, seçim yapmayı ve eğer meşgullerse, ilk fırsatta ayrılmayı düşünmek.⁶⁹⁵ Babası tarafından bir rahip mesleğine atanan ama kısa bir süre sonra nitelikleri ve eğilimini dikkate alarak bu işi bırakan Dük Valentino'nun⁶⁹⁶ böyle yaptığını görürüz; bununla birlikte, [İtalyanla-

⁶⁹³ Yani kusurları ve engellerine daha çok, yetenekleri ve erdemlerine daha az önem vermelidir.

⁶⁹⁴ Tacitus, *Annales*, 1.54. *De Augmentis*'te Perikles'in de aynı ilkeyle hareket ettiği eklenmiştir.

⁶⁹⁵ Bacon *De Augmentis*'te daha geniş bir şekilde ifade ettiği şeyi burada kısa tutar: İnsanlar henüz bir meslek seçimi yapmamışlarsa, kendilerine uygun bir mesleği seçmeli; eğer kendilerine uygun olmayan bir meslek seçimi yapmışlarsa, mesleklerinden ilk fırsatta ayrılmalıdırlar.

⁶⁹⁶ Daha önce II.viii.4'te bahsi geçen Papa VI. Alessandro'nun (1431-1503) gayrimeşru oğlu Cesare Borgia (1475-1507). Doğru ifade "Valentino Dükü"dür, ama Bacon unvanı özel isim olarak kullanır.

rın] bir hükümdar mı yoksa bir rahip açısından mı daha talihsiz oldukları tam olarak söylenemez.⁶⁹⁷

XXIII.27. Üçüncü olarak, rakipleri ve hasımları olması muhtemel kişilerle nasıl uyuştuklarını ve en tenha olan ve kendilerinin muhtemelen en seçkin olacağı yolu tutmayı düşünmek: ilk başta bir hatip veya avukat olan Jül Sezar'ın yaptığı gibi; ama Cicero, Hortensius, Catulus ve diğerlerinin belagat konusundaki üstünlüğünü ve savaşlar için devletin güvenmek zorunda kaldığı Pompeius'tan başka muteber bir adamın olmadığını görünce, sivil ve popüler bir büyüklüğe yönelmiş yolundan vazgeçti ve planlarını askerî bir büyüklüğe aktardı.

XXIII.28. Dördüncü olarak, dostlarının ve astlarının seçiminde kendi doğalarının bileşimine göre hareket etmek; Sezar'da görebileceğimiz gibi, tüm dostları ve takipçileri aktif ve etkili insanlardı ama ağırbaşlı veya muteber değillerdi.

XXIII.29. Beşinci olarak, kendilerini örneklerle nasıl yönlendirdikleri, başkalarının yaptığını gördükleri şeyleri onlar gibi yapabileceklerini düşünmek konusunda özellikle dikkatli olmak; oysaki doğaları ve hareket tarzları belki de çok farklıdır; ki Pompeius bu hataya düşmüş görünmektedir: Cicero'nun aktardığına göre, sıklıkla *Sylla potuit, ego non potero* ["Sulla yapabildi, ben neden yapamayayım?"] demekteydi. Bu konuda büyük yanlışlığı içindeydi, zira kendi ve örnek aldığı kişinin doğaları ve iş yapma tarzları bambaşkaydı; biri, cevval, şiddetli ve sonuna kadar giden biriydi; diğeri, ağırbaşlı, haşmet ve resmiyetle dolu ve dolayısıyla daha az etkili biriydi.⁶⁹⁸

Ama kendimizin politik bilgisine ilişkin bu düsturun üzerinde ısrar edemeyeceğimiz başka birçok dalı vardır.

XXIII.30. İnsanın kendisini iyi anlaması ve ayırt etmesinin ardından, insanın kendisini iyi göstermesi ve ortaya koyması gelir;

⁶⁹⁷ Yani Cesare Borgia her iki makamda da kötüydü ama hangisinde daha kötü olduğunu söylemek kolay değil.

⁶⁹⁸ İlki Sulla'nın, ikincisi Pompeius'un tasviri.

burada daha yetenekli bir insanın daha az gösteriş yapmasından daha olağan bir şey görmeyiz. Zira bir insanın erdemlerini, talihlerini, liyakatini iyi bir şekilde sergilemesinde büyük bir avantaj vardır ve yine bir insanın zafiyetlerini, kusurlarını, utançlarını becerikli bir şekilde örtmesinde; birinin üzerinde durarak, diğerinden kaçınarak; birini ayrıntılarla besleyerek, diğerini tevile güzelleyerek vesaire. Burada Tacitus'un zamanının en büyük politikacısı olan Mutianus'tan şöyle söz ettiğini görüyoruz: *Omni-um quae dixerat feceratque arte quadam ostentator* ["Söylediği ve yaptığı her şeyi iyi göstermede belirli bir hünere sahipti"].⁶⁹⁹ Bu, usandırıcı ve küstah olmasın diye gerçekten de biraz hüner gerektirir; ama yine de gösteriş (birinci dereceden kibir olsa da) bana politikadan ziyade, ahlakta bir kusur gibi görünür. Zira *Audacter calumniare, semper aliquid haeret* ["Cüretkârca iftira at, her zaman bir miktar yapışır"]⁷⁰⁰ dendiği gibi; aynı şekilde, gülünç derecede çarpıtma olmamak kaydıyla, *Audacter te vendita, semper aliquid haeret* ["Cüretkârca kendini satışa çıkar, her zaman bir miktar yapışır"]. Zira bilge ve seçkin insanlar gülümseyerek onu hor görseler de daha cahil ve daha aşağı türden insanların hafızasında yer edecektir ve yine çoğunluğun nezdinde kazanılan otorite, azınlığın horgörüsünü telafi eder. Ama doğal, hoş ve ustaca bir tarzın yanı sıra, edep ve itidalle yapılırsa veya bazen (askerî kişilerde olduğu gibi) bir tehlike ve güvensizlikle karıştırıldığında veya bazen başkaları çok kıskanıldığında veya üzerinde çok durmadan ya da çok ciddi olmadan, rahat ve hazırlıksız bir şekilde laf arasında değinmeyle veya kişinin aynı serbestlikle kendisini güzellemesinin yanı sıra eleştirmesiyle veya başkalarının aşağılama ya da küstahlığını püskürtme veya bastırma vesilesiyle, itibara büyük ölçüde katkıda bulunur; ve elbette, bu şişinmeden yoksun

⁶⁹⁹ Tacitus, *Historiae*, 2.80. "Mutianus" değil, "Mucianus" olmalı. Alıntı 54. Denemede tekrarlanır.

⁷⁰⁰ Elli'ye göre, bu sözün kaynağı Medios'un İskender'in dalkavuklarına verdiği tavsiyedir: Plutarkhos, *Moralia*, 65d.

olan ve pupa yelken gidemeyen birkaç sağlam doğa,⁷⁰¹ itidallerinden ötürü bazı zarar ve dezavantajlardan yoksun değildir.

XXIII.31. Ama erdemin bu süslemelerine ve güzellemelerine gelince, bunlar belki gereksiz olmadıklarından, en azından erdemin küçümsenmemesi ve değerinin adil fiyatının altına düşürülmemesi gerekir. Bu⁷⁰² üç şekilde yapılır: [1] kişinin kendisini teklif etmesi ve ortaya atmasıyla, ki bu durumda insanlar, kişi kabul edildiğinde, ödüllendirildiğini düşünür; [2] çok fazla şey yaparak, ki bu iyi yapılmış olanın sindirilmesine izin vermez ve sonunda bıkkınlığa yol açar; ve [3] kişinin erdeminin meyvesini övgü, alkış, onur ve lütuf yoluyla çok erken toplamasıyla, ki bu durumda kişi az bir şeyden memnun olursa, haklı olarak söylene kulak versin: *Cave ne insuetus rebus majoribus videaris, si haec te res parva sicuti magna delectat* [“Küçük bir şeyden büyük bir şeymiş gibi keyif alıyorsan, dikkat et ki daha büyük şeylere alışık olmadığın düşünülmesin”].⁷⁰³

XXIII.32. Ama kusurların örtülmesi, iyi niteliklerin değerli gösterilmesinden daha az önemli değildir; bu da aynı şekilde üç şekilde yapılabilir: İhtiyatla, Bahaneyle ve Güvenle. İhtiyat, insanların uygun olmadıkları şeylere sokulmaktan ustaca ve dikkat çekmeden kaçınmalarıdır; oysa, cüretkâr ve huzursuz ruhlar, aksine, fark gözetmeksizin işlere atılacak ve böylece tüm eksikliklerini gözler önüne serecek ve ilan edeceklerdir. Bahane, insanların kusurları ya da eksikliklerine dair onların daha iyi bir nedenden kaynaklandığı ya da başka bir amacı hedeflediği şeklinde yorum yapılması için kendilerine bir yol yapmalarıdır. Zira birine dair iyi söylendiği gibi, *Saepe latet vitium proximitate boni* [“Bir erdem-

⁷⁰¹ “Sağlam” ya da “vakur” anlamındaki *solid*, “şişinme” ya da “övünme” anlamındaki *ventosity* ile karşıtlık içindedir. *De Augmentis*’te “pupa yelken gitme” ifadesine “onurun peşinde” ifadesi eklenir.

⁷⁰² Yani değersizleştirme.

⁷⁰³ *Rhetorica ad Herennium*, 4.6. Cicero’ya atfedilmiş, ama anonim olan bir eser.

sizlik çoğu zaman komşu bir erdemin gölgesine saklanır”]⁷⁰⁴; ve dolayısıyla kişi her ne kusura sahipse, ona en yakın erdeme sahip olduğunu iddia etmelidir; böylece anlayışı yavaşsa, ağırbaşlı görünmelidir; korkak biriye, yumuşak başlı; vesaire. İkincisine gelince, kişi neden elinden gelenin en iyisini yapmadığına ve neden yeteneklerini gizlediğine dair olası bir neden kurgulamalıdır ve bu amaçla, kötü üne sahip olan yeteneklerini gizlemeli, gerçek eksikliklerinin kasıtlı ve numaradan olduğu görüntüsü vermeli-
dir. Güvene gelince, son ama en kesin çaredir; yani bir insanın elde edemediği her şeyi küçümsemek ve hor görüyor görünmek; kendi mallarının fiyatını yükseltmeye ve başkalarının mallarının fiyatını düşürmeye çalışan tüccarların uyanık ilkesini gözeterek. Ama [yüzsüzlükte] bu ötekini aşan bir güven vardır; yani eksik olduğu şeylerde en iyi olduğunu düşünüyor görünerek kişinin kendi eksikliklerini yüzsüzlüğe vurması; ve yine buna yardımcı olmak için, diğer yandan en iyi olduğu şeylerde kendisini küçük görüyor gibi görünmek: tıpkı şairlerde yaygın olarak göreceğimiz gibi, dizelerini gösterirlerse ve siz herhangi birine itiraz ederseniz, “bu satırın onlara diğerlerinden daha fazla emeğe mal olduğunu” söyleyecek; ve hemen, aralarında en iyisi olduğunu iyi bildikleri başka bir satırı küçümsüyor ve şüpheleniyor görüneceklerdir. Ama kişinin kendisini iyi temsil etmesi ve hakkını savunması için dikkat etmesi gereken ilk şey, çok fazla tatlılık, iyilik ve yumuşak başlılıkla savunmasız ve aşağılama ve haksızlığa açık görünmek, bazen özgür, cesur ve ateşli bir ruhun kıvılcımlarını saçmaktır. Bu savunmacı davranış, kişinin kendisini aşağılamalara karşı hemen savunması ruhuyla birlikte, bazen zorunlu olarak insanlara, şahısları veya talihlerindeki bir şey⁷⁰⁵ tarafından dayatılır; ama her zaman iyi bir talihle başarılı olur.

⁷⁰⁴ Ovidius, *Aşk Sanatı*, 2.662. “Biri” ile “kusurlar” (*faults*), devamındaki “ikinci” ile “eksiklikler” (*wants*) kastedilir.

⁷⁰⁵ *De Augmentis*’te fiziksel görünüşleri kusurlu olanlar, evlilik dışı doğmuş olanlar ya da başka bir utancı olanlar örnek verilir.

XXIII.33. Bu bilginin bir başka düsturu, mümkün olan tüm çabayla, zihni esnek ve fırsata ayak uyduracak şekilde yapılandırmaktır; zira hiçbir şey insanların talihini bu *Idem manebat neque idem decebat* [“Aynı şey artık uygun olmadığında aynı şeye devam etti”]⁷⁰⁶ kadar engellemez; fırsatlar döndüğünde,⁷⁰⁷ insanlar bulundukları yerde kalakalırlar. Ve dolayısıyla Livius büyük bir talih mimarı yaptığı Cato için *versatile ingenium*’a [“çok yönlü deha”]⁷⁰⁸ sahip olduğunu ekler. Ve bundan, hep aynı kalan ve doğalarından ayrılamayan bu ciddi ağırbaşlı akılların, iyi talihten çok, saygınlığa sahip olduğu ortaya çıkar. Ama bazılarında biraz yapışkan ve sarılı⁷⁰⁹ olmak, kolay dönmemek doğa icabıdır. Bazılarında bu, neredeyse doğal bir düşüncedir: İnsanlar önceki deneyimlerinde başarılı buldukları bir yolu değiştirmeleri gerektiğine kendilerini inandıramazlar. Zira Makyavel’in bilgece dikkat çektiği gibi, Fabius Maximus, savaşın doğası değiştiğinde ve sıcak takip gerektiğinde, eski eğilimine göre, hâlâ oyalama taktiği uyguluyor olurdu.⁷¹⁰ Diğer bazılarında, işlerin ne zaman sona erdiğini ayırt edememek ve fırsata geç uyanmak, yargılarındaki keskinlik

⁷⁰⁶ Cicero, *Brutus*, 327. 42. Denemede bu sözü Quintus Hortensius Hortalus (MÖ 114-50) için kullandığını belirtir.

⁷⁰⁷ Yani “değiştiğinde.”

⁷⁰⁸ Livius, 39.40. “Çok yönlü” olarak çevrilen Latince *versatilis* (İng. *versatile*) harfiyen “(kolay) dönebilen” anlamı taşır.

⁷⁰⁹ *Viscous and inwrapped*. Her iki sıfatla da “hızlı hareket edememek,” “değişime hızlı ayak uyduramamak” kastedilir. Selby ikincisi için şöyle der: “Benzetme sıkı bir şekilde sarılmış ve dolayısıyla *katı olan ve esnek olmayan* bir şeyden alınmıştır.”

⁷¹⁰ Machiavelli, *Söylevler*, 3.9. Romalı devlet adamı ve komutan Fabius Maximus (MÖ 280-03) Kartaca ve Roma arasındaki İkinci Pön Savaşı’nda (MÖ 01-218) Kartaca komutanı Hannibal’e karşı başarılı bir oyalama (*cunctatio*) stratejisi yürütmüş ve bu yüzden Cunctator (Oyalayan) lakabını almıştır. Savaş sona ermeden kısa bir süre önce ölmüş ve nihai zafer savaşı Afrika’ya taşıyarak Hannibal’i İtalya’dan çıkarmayı başaran genç komutan Scipio Africanus (MÖ 235-183) tarafından kazanılmıştır. Fabius, ölümünden ölüncü, Scipio’nun bu strateji değişikliği fikrine karşı çıkmıştı. Makyavel’in kastettiği şudur: Fabius’un stratejisi devam etmiş olsaydı,

ve nüfuz etme eksikliğindendir; Demosthenes'in Atina halkını bir eskrim okulunda idman yapan taşralı insanlarla karşılaştırdığı gibi, ancak bir darbe aldıklarında silahlarını uygun savunma duruşuna getirirler, yoksa daha önce değil.⁷¹¹ Diğer bazılarında ise, geçmiş emekleri kaybetmeye yönelik bir isteksizlik ve fırsatları kendi eğilimlerine göre yaratabileceklerine dair bir düşüncedir; ama sonunda, başka bir çare bulamayınca, ona dezavantajla gelirler; Sibylla'nın kitaplarının üçte birine, ilk başta her üçüne teki fiyatına sahip olabileceken, üç kat fiyat veren Tarquinius gibi.⁷¹² Ama zihnin bu direnci hangi kökten ya da nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, çok zararlı bir şeydir; ve zihnimizin çarklarını talihin çarklarıyla eş merkezli ve birlikte dönebilir kılmaktan daha politik⁷¹³ bir şey olamaz.

XXIII.34. Bu bilginin, en son konuştuğumuzla biraz ilişkili olan ama farklı, bir başka düsturu vardır ve şu şekilde iyi ifade edilmiştir: *Fatis accede Deisque* ["Kadere ve Tanrılara boyun

Hannibal hâlâ İtalya'da olurdu ve savaş sürüncemede kalırdı. "Sıcak takip" (*hot pursuit*) Scipio'nun yaptığıdır.

⁷¹¹ Demosthenes, *Birinci Philippik*, 40. Demosthenes'in kıyası "taşralılar" ve "eskrim" e dair değil, "yabancılar" (barbarlar) ve "boks"a daırdır.

⁷¹² Aulus Gellius, *Attika Geceleri*, 1.19. Lucius Tarquinius Superbus (öl. MÖ 495) Roma'nın yedinci ve son kralıdır. Hikâye 21. Denemede tekçarlanır. Selby: "Bir gün bir kadın Tarquinius'a gelmiş ve ona dokuz kitap satmayı teklif etmiş ama kral satın almayı reddetmiş. Bunun üzerine kadını gitmiş ve kitapların üçünü yakmış ve krala dönerek geri kalan altısı için önceki kadar fiyat istemiş. Kral ona gülmüş. Bunun üzerine kadın gidip üçünü daha yakmış ve kalan üçü için hâlâ aynı fiyatı istemiş. Kral kadının davranışı karşısında şaşırmış ve kâhinine danışmış ve o da ona üç kitabı satın almasını ve dokuzunu satın almamakla hata yaptığını, zira bunların Sibylla'nın kitapları olduğunu ve büyük sırlar içerdiğini söylemiş. Kralın satın aldığı üç kitap Roma'da dikkatlice korunmuş ve devlet her tehlikede olduğunda ona danışılmış."

⁷¹³ *Politic*. Bu sıfat hemen önceki "zararlı" (*prejudicial*) sıfatıyla karşıtlık oluşturur ve "faydalı" ve "akıllıca" anlamları taşır ama verilen örneklerden bağlamın öncelikle "politika" olduğu belli oluyor.

eğ!"]⁷¹⁴ İnsanlar sadece fırsatlarla birlikte dönmekle kalmayıp aynı zamanda fırsatlarla birlikte koşmalıdır ve güvenlerini ya da kuvvetlerini çok zor veya aşırı noktalara zorlamamalı, eylemlerinde en üstesinden gelinebilir olanı seçmelidir. Zira bu, insanları başarısızlıktan koruyacak, onları bir mesele üzerinde çok fazla meşgul etmeyecek, onlara mutedil itibarı kazandıracak, çoğunluğu memnun edecek ve üstlendikleri her şeyde sürekli bir iyi talihe sahip oldukları görüntüsü verecektir; bu da itibarı büyük ölçüde artıracaktır.

XXIII.35. Bu bilginin bir başka kısmı önceki ikisiyle biraz tutarsız gibi görünür ama benim anlayışıma göre değil; ve bu Demosthenes'in etkileyici bir şekilde söylediği şeydir: *Ei quemadmodum receptum est, ut exercitum ducat imperator, sic et a cordatis viris res ipsae ducendae; ut quae ipsis videntur, ea gerantur, et non ipsi eventus persequi cogantur* ["Komutan orduya nasıl önderlik ediyorsa, bilge adamlar da işlere öyle önderlik etmelidir; uygun görünen şeyi yapmalılar ve olayların peşine takılmak zorunda kalmamalıdır"]⁷¹⁵ Zira eğer gözlemlersek, işlerin idaresinde iki farklı yetenek türü bulacağız: bazıları fırsatları yerinde ve ustalıkla kullanabilir ama çok az plan yapabilir; bazıları kendi planlarını iyi bir şekilde öne sürebilir ve takip edebilir ama koşullara uyum sağlayamaz veya fırsatlardan faydalanamaz; ikisi de diğeri olmadan çok eksiktir.

XXIII.36. Bu bilginin bir diğeri kısmı da kişinin niyetini açık edip etmemede iyi bir vasat gözetmesidir. Zira her ne kadar gizliliğin derinliği ve *qualis est via navis in mari* ["bir geminin denizde yol alışı gibi"]⁷¹⁶ ilerleme –Fransızların *sourdes menées* [el altından işler] dediği, insanların niyetlerini hiç açık etmeden iş yürütmeleri– bazen hem başarılı hem de takdire şayan olsa da çoğu kez *Dissimulatio errores parit qui dissimulatorem ipsum il-*

⁷¹⁴ Lucanus, *Pharsalia*, 8.485.

⁷¹⁵ Demosthenes, *Birinci Philippik*, 39.

⁷¹⁶ Süleyman'ın Özdeyişleri 30.19.

laqueant [“niyet gizleme gizleyicinin kendisinin yakalandığı hataları doğurur”]. Ve dolayısıyla en büyük politikacıların arzu-larını konuşmamak ve saklamak yerine, onları doğal ve açık bir şekilde beyan ettiğini görürüz. Zira Lucius Sulla’nın tüm insanla-rın, dostları ya da düşmanları olmalarına göre, mutlu ya da mut-suz olmalarını dilediğini bir tür meslek edindiğini görürüz.⁷¹⁷ Böylece Sezar, Galya’ya ilk gittiğinde, “Roma’da ikinci olmaktan-sa, bir köyde birinci olmayı tercih ettiğini” söylemekten çekinme-di.⁷¹⁸ Böylece savaşa başlar başlamaz, Cicero’nun onun hakkında ne söylediğini görürüz: (Sezar’ı kastederek) *Alter non recusat, sed quodammodo postulat, ut (ut est) sic appelletur tyrannus* [“Ken-disine, zaten öyle olduğu gibi, tiran denilmesini reddetmiyor, aksine bunu bir anlamda talep ediyor”].⁷¹⁹ Böylece Cicero’nun Atticus’a yazdığı bir mektupta, Augustus Caesar’ın, politikaya ilk atıldığında, senatonun gözdesiyken, yine de halka attığı nutuk-larda, *Ita parentis honores consequi liceat* [“Umuyorum ki, baba-mın onuruna erişirim”]⁷²⁰ diye yemin ettiğini görebiliriz; bunun tiranlıktan bir farkı yoktu, sadece ona yardımcı olmak için,⁷²¹ Forum’da dikilmiş olan Sezar’ın bir heykeline doğru elini uzata-caktı: ve insanlar güldüler ve merak ettiler ve “Bu mümkün mü?” ya da “Daha önce böyle bir şey duydun mu?” dediler ama yine de zarar vermek niyetinde olmadığını düşündüler, zira bunu öyle-sine açık ve ustaca yapmıştı. Ve bunların hepsi başarılıydı: Oysa aynı amaca yönelen Pompeius, bunu daha karanlık ve daha gizli bir şekilde yapmış –Tacitus’un onun için söylediği gibi, *Occultior non melior* [“daha gizliydi ama daha iyi değildi”]⁷²² ve Sallustius buna katılır: *ore probo, animo inuerecundo* [“dürüst bir dil ama

⁷¹⁷ Plutarkhos, *Sulla*, 38. Bu konu daha önce II.xxi.1’de bahsedilmişti.

⁷¹⁸ Plutarkhos, *Caesar*, 11.

⁷¹⁹ Cicero, *Atticus’a Mektuplar*, 10.4.

⁷²⁰ A.g.e., 16.15.

⁷²¹ Yani yeminin yol açacağı husumeti hafifletmek için.

⁷²² Tacitus, *Historae*, 2.38.

utanmaz bir zihin”]⁷²³ – ve sayısız gizli entrikayla devleti mutlak bir anarşi ve kargaşaya sokmayı planlamıştı ki böylece devlet zorunluluk ve koruma için kendisini onun kollarına atsın ve böylece egemen güç ona verilsin ve kendisi bunu istiyor görünmesin: ve bunu (düşündüğü gibi) o noktaya getirdiğinde, daha önce hiç olmadığı gibi tek başına konsül seçildiğinde, yine de bundan faydalanmasını bilemedi, çünkü insanlar onu anlamadı; ama sonunda, Sezar’ın planlarından şüphe bahanesiyle eline silah olarak sık yürünmüş yoldan gitmek zorunda kaldı. Bu derin gizlemeler o kadar yavaş, sonucu belirsiz ve çoğunlukla başarısızdır; öyle görünüyor ki, Tacitus bunun gerçek politikaya kıyasla daha aşağı bir kurnazlık biçimi olduğu yargısında bulunmuş ve Livia’dan söz ederken, birini Augustus’a, diğerini Tiberius’a atfetmiştir: *Et cum artibus mariti simulatione filii bene composita* [“Kocasının diplomasisi ile oğlunun kendisini gizlemesine iyi bir eştî”].⁷²⁴ Zira kuşkusuz sürekli kendini gizleme alışkanlığı zayıf ve tembel bir kurnazlıktan başka bir şey değildir ve pek de politik değildir.⁷²⁵

XXIII.37. Bu Talih Mimarisinin bir başka düsturu, zihinlerimizi belirli amaçlarımız açısından faydalı ve önemli olan şeylerin oranını veya değerini yargılamaya ve bunu yüzeysel değil, somut olarak yapmaya alıştırmaktır. Zira bazı insanların zihinlerinin (deyim yerindeyse) mantıksal kısmını iyi, matematiksel kısmını ise hatalı bulacağız; yani sonuçları iyi yargılayabilirler ama oranları ve kıyası değil, gösterişe sahip ve duyulara hitap eden şeyleri somut ve etkili şeylere tercih ederek. Böylece bazıları hükümdarlara erişime, diğerleri popüler ünün ve alkışın büyük değere sahip şeyler olduğunu sanarak, onlara âşık olur; ama bunlar çoğu kez haset, tehlike ve engel anlamına gelir. Böylece bazıları şeyleri,

⁷²³ Suetonius, *De Grammaticis et Rhetoribus*, 15 içinde.

⁷²⁴ Tacitus, *Annales*, 5.1. Julia Augusta olarak da bilinen Livia Drusilla (MÖ 59 – MS 29) Augustus’un eşi, Tiberius’un annesiydi. Alıntı 6. Denemede tekrarlanır. “Diplomasi” (*artes*) “manevra ustalığı” anlamındadır ve Bacon’ın hemen yukarıda kullandığı “politika” terimine karşılık gelir.

⁷²⁵ “Kurnazlık” (*cunning*) konusu, 22. Denemede işlenir.

zorluklarına ve onlar için harcanan emeğe ve gayrete göre ölçer ve sürekli hareket ettikleri takdirde, ilerliyor ve yol alıyor olmaları gerektiğini düşünürler; tıpkı Sezar'ın ikinci Cato'yu küçümseyen bir tavırla, kendisinin ne kadar işe yaramaz bir şekilde gayretli ve yorulmak bilmez olduğunu tasvir ederken söylediği gibi: *Haec omnia magno studio agebat* ["Tüm bunları büyük çabayla yapıyordu"].⁷²⁶ Böylece çoğu şeyde insanlar en iyisinin, en uygun olanlar olması gerekirken, en büyük araçlar olduğunu düşünerek kendilerini kandırmaya hazırdır.⁷²⁷

XXIII.38. İnsanların talihlerine yönelik hedeflerinin önem sıralamasına gelince, onları şöyle görüyorum. Önce kendi zihinlerinin düzeltilmesi; zira zihnin engellerini kaldırmak, talihin yollarını, talihin elde edilmesinin zihnin engellerini kaldırmasından daha hızlı açacaktır. İkinci sıraya, serveti ve araçları koyuyorum; çoğu insanın bunu, her türlü fırsata yönelik taşıdıkları genel yarardan ötürü, ilk sıraya koyacağını biliyorum. Ama bu görüşü, Makyavel'in paranın savaşların kasları olduğu yönündeki bir diğer görüşü kınamak için kullandığı sebebe benzer bir sebeple kınayabilirim⁷²⁸; oysaki (der Makyavel) savaşların gerçek kasları, insanların silahlarıdır –yani yiğit, kalabalık ve askerî bir ulustur. Ve yerinde bir şekilde Solon'un otoritesini alıntılar: Kroisos ona altın hazinesini gösterdiğinde, demiri daha iyi olan bir başkası gelirse, altınlarının efendisi olacağını söylemiştir ona.⁷²⁹ Aynı

⁷²⁶ Caesar, *İç Savaş*, 1.30.

⁷²⁷ *De Augmentis*'ten "en büyük araçlar" (*the greatest means*) ile "araç olarak kullanılan en büyük kişiler" kastedildiği anlaşılıyor.

⁷²⁸ Machiavelli, *Söylevler*, 2.10. Ayrıca bkz. 29. Deneme. "Kas" olarak çevrilen *sinew*, yukarıda II.xxiii.16'da olduğu gibi, harfiyen "kiriş" ya da "tendon" anlamındadır. Burada olduğu gibi, çoğul kullanımda, "kuvvetin ana kaynağı" anlamı taşır. Makyavel "savaşın kasları" (İng. *the sinews of war*) "para" olduğu yorumunu tarihçi Quintus Curtius Rufus'a (MS 1. yy.) dayandırır ama öncesinde Cicero tarafından *Philippikler*, 5.2.5'te kullanılmıştır. On dan da önce Bion (MÖ 3. yy.) ifadeyi "devlet işleri" için kullanmıştır (Diogenes Laertios, 4.48; ayrıca bkz. Plutarkhos, *Kleomenes*, 27).

⁷²⁹ Lukianos, *Kharon*, 10-12.

şekilde, talihin kaslarının paradan değil, insanların zihni, zekâsı, cesareti, cüreti, kararlılığı, mizacı, çalışkanlığı ve benzerlerinin kasları ve çeliğinden oluştuğu doğru olarak öne sürülebilir. Üçüncü sıraya, sahip olduğu sabit gelgitler ve zamanlar nedeniyle, itibarı koyuyorum; ki zamanında kabul edilmezlerse, nadiren geri kazanılırlar, zira itibar amaçlı bir rövanş maçı oynamak son derece zordur. Ve son sıraya, onuru koyuyorum,⁷³⁰ zira diğer üçünden birinin onurla elde edilmesine kıyasla, onurun onların herhangi biriyle elde edilmesi daha kolaydır ve hepsiyle birlikte çok daha kolaydır. Bu düsturu sonuca bağlayacak olursak, işlerin önemi açısından sıra ve öncelik olduğu gibi, zaman açısından da aynı şey vardır ve zamanın ters ayarlaması en yaygın hatalardan biridir: İnsanlar dikkatlerini başlangıçlarına yöneltmeleri gerekirken hedeflerine uçar ve işleri geldikleri zaman sırasına göre kabul etmez, onları aciliyet yerine, büyüklüğe göre sıraya koyarlar ve *Quod nunc instat agamus* [“Şimdi acil olanı yapalım!”]⁷³¹ iyi düsturuna uymazlar.

XXIII.39. Bu bilginin bir başka düsturu da çok fazla zaman alan bir işe girişmemek, kulaklarımızda şu sesin çınlamasını sağlamaktır: *Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus* [“Ama bu arada zaman –bir daha geri gelmeyecek olan zaman– uçup gidiyor”].⁷³² Avukatlar, hatipler, gayretli ilahiyatçılar ve benzerleri⁷³³ gibi külfetli mesleklerle yükselme yollarına girenlerin, sıradan yöntemlerin dışında, genellikle kendi talihleri için çok politik olmamalarının nedeni budur, çünkü ayrıntıları öğrenmek, fırsatları beklemek ve planlar tasarlamak için zamana ihtiyaçları vardır.

XXIII.40. Bu bilginin bir başka düsturu da boşuna hiçbir iş yapmayan doğayı taklit etmektir; ki bir insan işini çeşitlendirir ve birincil olarak planladığı şeye aşırı odaklanmazsa, bunu şüp-

⁷³⁰ Selby: “makam vs. gibi onurlar.”

⁷³¹ Vergilius, *Ekloglar*, 9.66.

⁷³² Vergilius, *Çiftçilik Sanatı*, 3.284.

⁷³³ *De Augustis*’te bu listeye “kitap yazarları” da eklenir.

hesiz yapabilir. Zira bir insan, her belirli eylemde, zihinsel faaliyetlerini, sanki peşinde olduğu şeye en iyi derecede değil, ikinci veya hatta üçüncü derecede sahip olabileceği gibi yürütmeli ve bir şeyi diğerine tabi kılmalıdır; amaçladığı şeyin hiçbir parçasına sahip olamıyorsa, emeğini başka bir amaca çevirmelidir; ve hâlihazırda ondan bir şey elde edemiyorsa, onu gelecekteki bir şeyin tohumu yapmalıdır; ve ondan [şimdi veya sonra] herhangi bir etki ya da somut şey üretemiyorsa, onunla iyi bir şöhrat vesaire kazanmalıdır; ki böylece her eylemin bir nebze semeresini almayı kendi kendine hesap etsin ve asıl kastettiği şeyi başaramazsa, ne yapacağını bilemez duruma düşmesin. Zira hiçbir şey eylemleri tamamıyla tek tek ele almaktan daha uygun-suz [*impolitic*] değildir; zira böyle yapan biri, araya giren ve hâlihazırda çabaladığı şeye kıyasla, daha sonra ihtiyacı olacağı bir şey için çok daha uygun ve elverişli olan sonsuz fırsatları kaçırmak ve dolayısıyla insanlar şu kurala tam riayet etmelidir: *Haec oportet facere, et illa non omittere* [“(Asıl) bunları yapmalısınız ama diğerlerini ihmal etmeden”].⁷³⁴

XXIII.41. Bu bilginin diğer bir düsturu da tesadüfe açık görünmese de herhangi bir şeye kati olarak bel bağlamamak, her zaman dışarı kaçmak için açık bir pencere ya da geri çekilecek bir yol bırakmak ve iki kurbağaya dair o eski fabldaki hikmeti takip etmektir: Su birikintileri kuruyunca nereye gideceklerini istişare eden iki kurbağadan biri, bir kuyunun dibine inmeyi önerir, çünkü suyun orada kuruması pek olası değildir; ama diğeri yanıt verir: “Doğru ama eğer kurursa, tekrar nasıl dışarı çıkacağız?”

XXIII.42. Bu bilginin bir başka düsturu, Bias’ın herhangi bir hainlik değil, sadece ihtiyat ve ölçülülük açısından yorumlan-

⁷³⁴ Matta 23.23; Luka 11.42. İsa’nın dini şekilcilığa ya da kuralcılığa indirgeyen, ahlaki ya da ruhani boyutunu ihmal eden Ferisilere yönelik sözü. “Bunlar” ile kastedilen, Matta’da, “adalet, merhamet ve iman,” Luka’da “adalet ve Tanrı sevgisi”dir. “Diğerleri” ise dışsal dinî kurallardır. İncil bağlamında “bunlar” üzerinde mevcut olan vurgu, Bacon’ın bağlamında pek yok gibidir.

ması gereken eski düsturudur: *Et ama tanquam inimicus futurus, et odi tanquam amatorus* [“Bir gün düşman olacakmış gibi sev, bir gün dost olacakmış gibi nefret et!"].⁷³⁵ Zira talihsiz dostluklara, meşakkatli nefretlere ve çocuksu ve kaprisli kıskançlıklara veya rekabetlere çok fazla girişmenin hiçbir faydası yoktur.

XXIII.43. Ama bunu bir örneğin ölçüsünün ötesinde devam ettiriyorum; niyetim, eksik gördüğüm bilgi alanlarının hayalî veya temelsiz şeyler ya da fazlasıyla önemsenmiş bir iki gözlem olarak değil, sonunu getirmenin başlamakdan daha zor olduğu somut şeyler olarak düşünülmesini sağlamaktır. Aynı şekilde, bahsettiğim ve kaydettiğim bu noktaların, onların tam incelemeleri olmaktan çok uzak, bütünün sadece örnekleri olarak görülebilecek küçük parçaları oldukları anlaşılmalıdır. Ve son olarak, sanırım hiç kimse, tüm bu tantana olmadan talihlerin elde edilmediğini kastettiğimi düşünmeyecektir; zira onların bazı insanların kucağına düştüğünü ve bazılarının, sade bir şekilde gayret göstererek, başka işlere pek bulaşmadan ve kendilerini büyük hatalardan koruyarak iyi talihler elde ettiklerini biliyorum.

XXIII.44. Nasıl Cicero, mükemmel bir Hatip İdeasını ortaya koyduğunda, her avukatın böyle olması gerektiğini kastetmediyse⁷³⁶; ve aynı şekilde, bir Prens veya bir Saray Adamı, bu konuları ele alanlar tarafından tasvir edildiğinde, model sıradan pratiğe değil, sanatın mükemmeliyetine göre yapıldıysa,⁷³⁷ ben de Politik –yani kendi talihi için politik– bir adamın tasvirinde, aynı şeyin yapılması gerektiğini anlıyorum.

⁷³⁵ Bkz. Aristoteles, *Retorik*, 2.13.1389b23 vd.; Cicero, *Dostluk Üzerine*, 16. Priene (Aydın, Söke içinde) doğumlu Bias (MÖ 6. yy.) Antik Yunan'ın yedi bilgesinden biridir.

⁷³⁶ Cicero'un *De oratore* (Hatiplik Üzerine) ve *Orator* (Hatip) adlı eserleri kastediliyor.

⁷³⁷ Sırasıyla, Makyavel'in *Il Principe* (1532, Prens) ve Baldassare Castiglione'nin (1478-1529) *Il Cortegiano* (1528, Saray Adamı) eserleri kastediliyor.

XXIII.45. Ama bu arada, kaydettiğimiz düsturların *bonae artes* [iyi sanatlar] olarak sayılabilecek ve adlandırılabilen türden oldukları hatırlanmalıdır. Kötü sanatlara gelince, eğer bir insan Makyavel'in şu ilkesini kendisi için koysaydı, "insan erdemin kendisini değil, sadece görünüşünü elde etmeye çalışır, çünkü erdemin itibarı bir destektir ama onun kullanımı külfettir"; ya da diğer ilkelerinden birini, "insanların korkudan başka bir şeyden anlamadığını varsaymalıdır ve dolayısıyla her insanı itaatkâr, alçak ve muhtaç kılmaya çalışmalıdır" ⁷³⁸ –yani İtalyanların, *seminar spine*, "dikenler ekmek" dediği şey; ya da Cicero'nun alıntıladığı, *Cadant amici, dummodo inimici intercidant* ["Dostlarımız düşün, yeter ki düşmanlarımız onlarla birlikte düşün!"] ⁷³⁹ dizesinin içerdiği diğer ilkeyi– her birini bir diğerine, düşmanlarının ölümü için dostlarının yaşamlarını satan Triumvir'ler gibi; ya da L. Catilina'nın bulanık sularda balık avlasın ve talihi açılsın diye devletleri ateşe verme ve karıştırma taahhüdünü; *Ego si quid in fortunis meis excitatum sit incendium, id non aqua sed ruina restinguam* ["Eğer talihim ateşe verilirse, onu suyla değil, yıkımla söndürürüm!"] ⁷⁴⁰; ya da Lysandros'un diğer ilkesini, "Çocuklar şekerlemelerle, yetişkinler yeminlerle aldatılır" ⁷⁴¹; ve benzer kötü ve yoz görüşleri ki (her şeyde olduğu gibi) bunların da sayısı iyi olanlardan fazladır: şüphesiz hayırseverlik ve dürüstlük yasalarından bu muafiyetlerle bir insanın talihini kovalaması daha aceleci ve hızlı olabilir. Ama yaşamda da yollarda olduğu gibidir, en kısa yol genellikle en kötü olandır ve daha güzel olan kesinlikle çok daha uzun değildir.

⁷³⁸ Prens, 17, 18.

⁷³⁹ Cicero, *Pro Rege Deiotaro* (Kral Deiotaros Savunması), 25.11. Metnin aslında *Pereant amici, dum inimici una intercidant* olarak geçer.

⁷⁴⁰ Cicero, *Pro Murena*, 25.51; Sallustius, *Catilinae*, 31.9

⁷⁴¹ Plutarkhos, *Lysandros*, 8.4. Metnin aslında "şekerleme" değil, "aşık oyunu" geçer. Lysandros (MÖ 5. yy.) Peloponnesos Savaşı'nda Atina donanmasını yok ederek savaşın sonuna getiren Spartalı komutandı.

XXIII.46. Ama insanlar kendi güçlerine dayanıp ayakta durur ve bir hırs hortumu ya da fırtınasına kapılmazlarsa, kendi talihlerinin peşinden koşarken, gözlerinin önüne sadece o genel dünya haritasını –“Hepsi nafile ve rüzgârı gütmekten farksız”⁷⁴²– değil, başka birçok belirli harita ve talimatı koymalıdır. Ve özellikle de şunu: Erdemsiz yaşam bir lanettir ve yaşam ne kadar büyükse o kadar büyük lanettir ve tüm erdem kendi içinde ödüllendirilir ve tüm kötülük kendi içinde cezalandırılır. Şairin mükemmel bir şekilde söylediği gibi;

*Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis
Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dii moresque dabunt vestri:*

[“Yaptıklarınızı size nasıl ödeyebilirim, a dostlar, bu kahramanca davranışınıza karşılık size ne ödül verebilirim? İlk ve en güzeli tanrılardan ve kendi *erdemlerinizden* gelecek.”]⁷⁴³

Ve bunun tersi de doğrudur. Ve ikinci olarak, çoğu kez kötü planları ve hayalleri boşa çıkaran ebedi takdir ve ilahî adalete bakmalıdırlar: Nitekim Kutsal Yazıya göre, “fesada gebe kaldı ve nafile bir şey doğuracak.”⁷⁴⁴ Her ne kadar insanlar kendilerini haksızlık yapmaktan ve kötü sanatlardan uzak tutsalar da insanın talihinin bu kesintisiz ve Şabatsız⁷⁴⁵ kovalaması, zamanımızın Tanrı’ya borçlu olduğumuz vergisini geriye bırakmaz; O ki (gördüğümüz gibi) varlığımızın onda birini ve zamanımızın (daha katı olan) yedide birini talep eder. Ve göğе dönük bir yüze ve yılanın yaptığı gibi, sürekli yerde sürünen ve toz yutan bir ruha sahip olmanın pek bir faydası yoktur; *Atque affigit humo divinae particulam*

⁷⁴² Vaiz 2.11.

⁷⁴³ Vergilius, *Aeneis*, 9.252-54.

⁷⁴⁴ Eyüp 15.35. Metnin aslında özne çoğuldur ve “nafile bir şey” yerine “kötülük” geçer. Konuşan Elifaz’dır.

⁷⁴⁵ Yani “ara vermeksizin.”

aurae [“İlahî nefesin o parçacığını yere/toprağa hapseder”].⁷⁴⁶ Ve eğer biri, talihini kötü yollarla elde etse bile, onu iyi şekilde kullanacağına dair kendini kandırarak olursa –Augustus Caesar ve sonra Septimius Severus için söylendiği gibi, “ya hiç doğmayacaklardı ya da hiç ölmeyeceklerdi,”⁷⁴⁷ büyüklüklerini kovalarken ve ona yükselirken ne kadar kötülük yaptılarsa, yerlerini sağlama aldıklarında, o kadar iyilik yaptılar– [şunu hatırlamalıdır ki] bu telafilerin ve tazminlerin yapılması iyi olsa da onlara niyet edilmesi asla iyi değildir.⁷⁴⁸ Ve son olarak, insanların talihlerine doğru yarışta, İmparator V. Charles’ın kral olan oğluna verdiği derslerde zarif bir şekilde ifade ettiği düşünceyle kendilerini biraz soğutmaları yersiz olmayacaktır: “Talih bir nebze kadının doğasını taşır; ona çok fazla kur yapılırsa, daha da uzaklaşır.”⁷⁴⁹ Ama bu sonuncusu, zevkleri bozulmuş olanlar için bir çareden başka bir şey değildir. İnsanlar, daha ziyade, ilahiyatın ve felsefenin köşe taşı gibi olan, üzerinde hemen hemen anlaştıkları, o temel –yani o aynı *Primum quaerite* [Önce arayın!]– üzerine inşa etsinler. Zira ilahiyat şöyle der: *Primum quaerite regnum Dei, et ista omnia adjicientur vobis* [“Önce Tanrı’nın krallığını arayın ve tüm bunlar size eklenecektir”].⁷⁵⁰ Ve felsefe şöyle der: *Primum quaerite bona animi, caetera aut aderunt aut non oberunt* [“Önce zihnin nimetlerini arayın, diğer tüm nimetler ya gelecek ya da eksiklikleri hissedilmeyecektir”].⁷⁵¹ Ve beşerî temel bir nebze kumun üzerinde olsa da –M. Brütüs’ün ağzından çıkan o sözde gördüğümüz gibi,

⁷⁴⁶ Horatius, *Taşlamalar*, 2.2.79. “İlahi nefesin o parçacığı” insan zihnidir.

⁷⁴⁷ Aurelius Victor, *Epitome de Caesaribus*, 1.28 ve Spartianus, *Septimius Severus*, 18.

⁷⁴⁸ Yani kötülük bir kez yapıldıktan sonra, telafisi iyidir ama bunu baştan planlamak öyle değildir.

⁷⁴⁹ Kutsal Roma İmparatoru V. Charles’ın (1500-58) tahttan çekilmesiyle İspanya kralı olan oğlu II. Philip’e bu minvalde bir sözü, Fransa’ya karşı yürüttüğü İtalyan Savaşı’nda Metz kuşatmasını 1553’te kaldırmak zorunda kaldıktan sonra söylediği rivayet edilir.

⁷⁵⁰ Matta 6.33.

⁷⁵¹ Kaynağı belirsiz.

Te colui, Virtus, ut rem; at tu nomen inane es.

[“Sana gerçek bir şey gibi taptım, Erdem! Ama boş bir isimmişsin!”]⁷⁵²

– yine de ilahî temel kayanın üzerindedir.⁷⁵³ Ama bu, eksik olarak belirttiğim o bilginin bir tadımlığı olarak hizmet edebilir.

XXIII.47. Yönetime gelince,⁷⁵⁴ bilginin gizli ve saklı bir parçasıdır ve şeylerin gizli sayıldığı her iki bakımdan böyledir, zira bazı şeyler bilinmesi zor olduğu için gizlidir, bazıları ise dile getirilmeye uygun olmadığı için. Tüm yönetimlerin karanlık ve görünmez olduğunu görüyoruz:

Totamque infusa per artus

Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

[“Zihin tüm kütlenin uzuvlarına tamamen yayılmış olarak onu harekete geçirir ve kendisini onun devasa bedenine karıştırır.”]⁷⁵⁵

Yönetimlerin tasviri böyledir. Tanrı’nın dünya üzerindeki yönetiminin, çok fazla düzensizlik ve kargaşa içeriyor gibi görüldüğü ölçüde, gizli olduğunu görürüz. Ruhun Bedeni hareket ettirmesindeki yönetim gözden uzaktır ve derinde yatar ve işlemlerinin

⁷⁵² Dio Cassius, 47.49’a göre, Brütüs’ün ölürken söylediği son söz. Ayrıca bkz. Plutarkhos, *Moralia*, 165a.

⁷⁵³ Matta 7.24-27.

⁷⁵⁴ *Government* kelimesi için “yönetim” ve “hükümet” karşılıkları değişmeli olarak kullanılmıştır. Bacon bu kelimeyle, bir yandan “hükümet” ya da “devlet” denilen örgütlenmeyi (“hükümet” ve “devlet” ayrımı söz konusu değildir), diğer yandan bu örgütlenmeyi inceleyen ve günümüzde “politika bilimi” olarak bilinen bilim/bilgi dalını kasteder. *De Augmentis*’te bu bilgi dalı için kullandığı ifade, *Artem Imperii, sive Doctrinam de Republica Administrandâ*’dır (İmparatorluk/Hükmetme Sanatı ya da Devlet Yönetimi Bilimi). Öte yandan, orada yönetimin gizliliği konusuna değinmez, yönetimi farklı açılardan ele alır.

⁷⁵⁵ Vergilius, *Aeneis*, 6.726-27.

ispata tabi kılınması pek mümkün değildir. Yine antik çağın bilgeliği (ki bunun gölgeleri şairlerde bulunur) işkence ve acıların tasvirinde, Devlerin suçu olan isyan suçunun yanında, gevezelik⁷⁵⁶ suçundan tiksindir; Sisifos ve Tantalos'ta olduğu gibi. Ama bu, ayrıntılara yönelikti: Yine de politika ve yönetimin genel kuralları ve tartışmalarına bile hürmetkâr ve ketum bir yaklaşım gerekir.

XXIII.48. Ama aksine, yönetenlerde, yönetilenlere yönelik her şey, insan acizliğinin izin verdiği ölçüde, ayan ve beyan ortada olmalıdır. Zira Tanrı'nın yönetimine ilişkin Kutsal Yazılarda böyle ifade edilir: Bize karanlık ve gölgeli bir cisim gibi görünen bu küre, Tanrı'nın nazarında, kristal gibidir: *Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo* ["Ve Tahtın önünde kristal gibi, sanki camdan bir deniz vardı"].⁷⁵⁷ Böylece hükümdarlar ve devletler ve özellikle bilge senatolar ve konseyler için, halkın mizaçları ve eğilimleri, koşulları ve ihtiyaçları, hizipleri ve birlikleri, husumetleri ve hoşnutsuzlukları, istihbarat kaynaklarının çeşitliliği, gözlemlerinin bilgeliği ve nöbet tuttukları mevkilerin yüksekliği açısından, büyük ölçüde açık ve şeffaf olmalıdır. Bu nedenle, bu bilimin ustası ve çok iyi yardım alan⁷⁵⁸ bir krala yazdığım göz önüne alındığında, eski filozoflardan birinin dilediği tasdikle yetinmeye gönüllü olarak bu kısmı sessizce geçmenin uygun olduğunu düşünüyorum: Diğerleri konuşmayla yeteneklerini sergilemekte yarışırken, o kendisi adına, "içlerinde suşmasını bilen biri olduğu"nun tasdik edilmesini dilemiştir.⁷⁵⁹

XXIII.49. *De prudentia legislatoria, sive, de fontibus Iuris* [Yasamada Bilgelik ya da Hukukun Pınarları Üzerine].⁷⁶⁰ Bu-

⁷⁵⁶ Ya da "dilini tutamama" (*futility*).

⁷⁵⁷ Vahiy 4.6.

⁷⁵⁸ Vickers buraya "*Privy Council*"dan (Kraliyet Danışma Meclisi)" notunu düşer.

⁷⁵⁹ Plutarkhos, *Moralia*, 504a; Diogenes Laertios, 7.24. Söz konusu filozof Stoacılığın kurucusu Zenon'dur (MÖ 4.-3. yy.).

⁷⁶⁰ "Pınar" ya da "kaynak" (*fountain*) "ilke" olarak anlaşılmalıdır. Birazdan kullanılacak "akarsu" benzetmesi için, "pınar" bu bağlamda daha uygun-

nunla birlikte, yönetimin daha kamusal kısmı olan Yasalara gelince, sadece bir eksikliği belirtmekte fayda var. O da şudur: Yasalar üzerine yazmış olanların hepsi ya filozof ya da hukukçu olarak yazmış, hiçbiri devlet adamı olarak yazmamıştır. Filozoflar söz konusu olduğunda, hayalî devletler için hayalî yasalar yaparlar ve sözleri çok yüksek oldukları için az ışık veren yıldızlar gibidir. Hukukçulara gelince, yasa olması gereken şeyi değil, yaşadıkları devletlere göre yasa olarak kabul edileni yazarlar; zira yasa koyucunun bilgeliği başka, avukatın bilgeliği başkadır. Zira doğada belirli adalet pınarları vardır ki tüm sivil yasalar akarsular olarak onlardan kaynaklanır ve suların aktığı topraklardan renk ve tat alması gibi, sivil yasalar da aynı pınarlardan çıksalar da ekildikleri bölgelere ve hükümetlere göre değişirler. Yine, bir yasa koyucunun bilgeliği, sadece bir adalet modelinde değil, onun uygulanmasında da yatar: yasaların hangi yollarla kesinleştirilebileceğini, yasanın şüpheliliği ve belirsizliğinin neden ve çarelerinin neler olduğunu; yasaların hangi yollarla uygun ve kolay uygulanabilir hâle getirilebileceğini ve yasaların uygulanmasındaki engel ve çarelerin neler olduğunu; *meum* (benim olan) ve *tuum* (senin olan) özel hakkına⁷⁶¹ ilişkin yasaların kamusal devlet⁷⁶² üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ve bunların nasıl uygun ve uyumlu hâle getirilebileceğini; İster Metinlerde ister Fermanlarda, kısa veya uzun, gerekçeli veya gerekçesiz olsun,⁷⁶³ yasaların nasıl kaleme alınacağını ve iletileceğini; zaman zaman nasıl budanacaklarını ve düzeltileceklerini; ve onları hacim olarak çok büyük veya çe-

dur. Genel olarak kastedilen “doğal hukuk”tur.

⁷⁶¹ Yani özel mülkiyet hakkına.

⁷⁶² Latince *res publica* karşılığı olan *public state* (“kamusal devlet”) sadece “devlet” olarak da anlaşılabilir, ama *private* (özel) ve *public* (kamusal) ilişkisini vurgulamak açısından, *public* (“kamusal”) sıfatını korumayı tercih ettik.

⁷⁶³ “Metinler” (*Texts*), “uzun” ve “gerekçeli” (*with preambles*) ifadeleri birbirine koşuttur. Aynı şekilde, “Fermanlar” (*Acts*), “kısa” ve “gerekçesiz” ifadeleri.

şitlilik ve çelişki dolu olmaktan alıkoymanın en iyi yolunun ne olacağını; ne zaman ortaya çıkan ve yargısal olarak tartışılan davalar üzerine⁷⁶⁴ ve ne zaman genel noktalara veya sorulara ilişkin yanıtlar ve istişareler üzerine,⁷⁶⁵ nasıl açıklanacaklarını; sert veya yumuşak bir şekilde nasıl uygulanacaklarını; hakkaniyet ve vicdanla bunların nasıl hafifletileceğini; ve takdir hakkı ve katı yasanın aynı mahkemelerde mi birleştirileceği, yoksa farklı mahkemelerde* ayrı mı tutulacağını; yine, hukukun icrası, mesleği ve bilgisinin nasıl denetleneceği ve yönetileceğini; ve yasaların idaresi ve (kendi ifademle) canlandırılmasına ilişkin daha birçok noktayı dikkate alma. Bunun üzerinde daha az duruyorum, çünkü bu nitelikteki bir çalışmaya aforizmalar biçiminde başlamış olarak, bunu (Tanrı bana izin verirse) ileride ortaya koymayı amaçlıyorum⁷⁶⁶ ve bu arada onu eksik olarak belirtiyorum.

XXIII.50. Ve Majestelerinin İngiltere yasalarına gelince, onların kıymeti hakkında çok şey ve kusuru hakkında birkaç şey söyleyebilirim; ama [İngiltere yasaları] sivil yasalara⁷⁶⁷ kıyasla

⁷⁶⁴ Burada emsal kararı olmayan bir konuda mahkemenin aldığı karar ya da yaptığı içtihat söz konusudur (Selby).

⁷⁶⁵ Burada yasanın bir hususu üzerine hukukçuların “yanıtları” (*responsës*; Lat. *responsa prudentum*) veya görüşleri ile kraliyet savcısının dava açmadan önce yargıçlarla istişareleri (*conferences*) kastedilir (Selby).

⁷⁶⁶ Bacon bu çalışmayı *De Augmentis*'te (8. Kitap, 3. Bölüm içinde) ortaya koyar: *Exemplum Tractatus de Justitia Universali, sive de Fontibus Juris, in uno titulo, per Aphorismos*: “Evrensel Adalet ya da Hukukun Kaynakları Üzerine Aforizmalarla Bir Başlık Altında Örnek Bir İnceleme.” *Justitia universalis* ve *fontibus juris* ifadeleri, sırasıyla, “evrensel adalet” ve “hukukun kaynakları/ilkeleri” anlamına gelir. İkinci ifadedeki *jus/ius* ifadesi harfiyen “hak” anlamında olsa da çağdaş Türkçe terminolojide “hukuk” ile kastedilen şeydir. Örneğin, “doğal hukuk” olarak çevrilen *jus naturale* ifadesinde böyledir. Bununla birlikte, başlıktan *justitia* (adalet) ve *jus* (hukuk) terimlerinin eşanlamlı olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Nitekim, Bacon yukarıda *fountains of justice* ifadesini kullandığı gibi *De Augmentis*'te de bunun Latince olan *fontes justitiae* ifadesini ayrıca kullanılır.

⁷⁶⁷ *Civil laws* için Selby şu açıklamayı yapar: “İskoçya ve bazı Kıta Avrupası milletleri tarafından tümünden veya kısmen benimsenmiş olan Roma

uygunluk açısından yönetim için çok daha üstündür; zira sivil hukuk *non hos quaesitum munus in usus* [“farklı bir kullanım için talep edilmiş bir armağan”] ⁷⁶⁸ idi; yönettiği ülkeler için yapılmamıştı. Bu konuda sözlerime son veriyorum, çünkü eylemi ilgilendiren bir konuyu genel tahsili ilgilendiren bir konuyla karıştırmayacağım.

XXIV. Bacon şimdi felsefe konusunda söyleyeceği her şeyi söylemiştir. Tüm söylediklerine dönüp baktığında, yetenekli bir müzisyenin çalması için bir çalgıyı akort eden biri gibi görünür kendisine. Kendisi hiçbir şey keşfetmemiş, sadece daha zeki insanların yolunu hazırlamıştır. Çağın koşulları, tahsilin ilerletilmesi için tümüyle elverişlidir ve insanlar fırsatlarından yararlanır ve kuvvetlerini doğru kullanırlarsa, modern zamanların tahsilinin hem Yunanistan’ın hem de Roma’nın tahsilini geride bırakacağını öngörür. Kendi öğretileri için sadece dikkatli bir çalışma talep eder ve kendi çağı tarafından reddedilse bile gelecek kuşaklar tarafından kabul edilebileceğine güvenir.

XXIV. Böylece tahsilin Sivil Bilgiye ilişkin bu kısmını bitirdim ve Sivil bilgi ile birlikte Beşerî Felsefeyi bitirdim ve beşerî felsefe ile birlikte Genel olarak Felsefeyi. Ve şimdi biraz ara vermişken geriye dönüp katettiğim yola baktığımda, bu yazı bana –bir insan kendi eseri hakkında yargıda bulunabileceği ölçüde– müzisyenlerin çalgılarını akort ederken çıkardığı o gürültüden ya da sestten pek bir farkı yokmuş gibi görünüyor (*si nunquam fallit imago*) ⁷⁶⁹; bu duyması hiç hoş olmasa da müziğin sonradan daha tatlı olmasının bir nedenidir. Bu nedenle, Musalar’ın [esin perilelerinin] çalgılarını akort etmekle yetindim ki daha iyi elleri olanlar

hukuku.” “Yönetim için” ifadesindeki “yönetim” ile kastedilenin “İngiltere” olduğunu ekler ve açıklamasına devam eder: “İngiliz hukuku, yerli olduğundan, ülke için herhangi bir yabancı hukukun olabileceğinden daha uygundur.”

⁷⁶⁸ Vergilius, *Aeneis*, 4.647.

⁷⁶⁹ “Eğer görüntü yalan söylemiyorsa.” Vergilius, *Ekloglar*, 2.27.

çalabilsin. Ve şüphesiz, tahsilin tüm niteliklerinde⁷⁷⁰ üçüncü ziyaretini veya devrini⁷⁷¹ yaptığı bu zamanların durumunu önüme koyduğumda –örneğin, bu çağın dehalarının mükemmelliği ve canlılığı; antikçağ yazarlarının çabalarıyla elde ettiğimiz asil yardımlar ve aydınlanma; kitapları her talihten [tabakadan] insana ileten matbaa sanatı; çok sayıda deneyimi ve bir yığın doğa tarihi bilgisini açığa çıkaran denizcilikle dünyanın açılması; bu zamanların bolca sahip olduğu boş vakit, insanların, demokrasileri itibarıyla Yunan devletlerinde ve monarşilerinin büyüklüğü itibarıyla Roma devletinde olduğu gibi, genel olarak sivil [politik] işle meşgul olmaması; bu zamanların şu anda barışa olan eğilimi; insanları diğer bilimlerden çokça uzaklaştıran din tartışmalarında söylenebilecek her şeyin tüketilmesi; Majestelerinin tahsiline mükemmelliği ki bu bir anka kuşu olarak tüm deha sürülerini sizi takip etmeye çağırabilir; ve hakikati her geçen gün daha fazla açığa çıkaran zamanın ayrılmaz özelliği– bu üçüncü zaman diliminin, Yunan ve Roma tahsilinekinden çok daha üstün olacağına kani olmadan edemeyeceğim. Sadece şu şartla ki insanlar kendi kuvvetleri kadar kendi zayıflıklarını bilmeli ve birbirlerinden tartışma ateşini değil, buluş ışığını almalı ve hakikat soruşturmasına bir nitelik ya da süs olarak değil, bir girişim olarak değer vermeli ve zekâ ve cömertliği, sıradan ve halkın değer verdiği şeyler değil, değer ve mükemmelliğe sahip şeyler için kullanmalıdır. Kendi emeklerime gelince, eğer biri onların tenkitinde kendisini veya başkalarını memnun ederse, onlar o eski ve sabırlı ricayı yapacaktır: *Verbera sed audi* [“Vur, ama dinle!”].⁷⁷² İnsanlar onları tenkit etsin ama yeter ki onları dikkate alsınlar ve tartsınlar. Zira temyiz (ki bu yasal olsa da gerekli olmayacaktır) insanların ilk düşüncelerinden ikincilerine ve mevcut zamanlardan daha uzak zamanlardır. Şimdi, önceki her iki eski zamanın da bilmek talihine sahip

⁷⁷⁰ Selby, burada kullanılan “nitelikler” (*qualities*) kelimesini “türler” (*kinds*) olarak açıklar.

⁷⁷¹ Yani Yunan ve Roma dönemlerinden sonra.

⁷⁷² Plutarkhos, *Themistokles*, 11.

olmadığı,⁷⁷³ tüm insanların emeklerinin ve yolcuklarının Şabâtı ve limanı olan o tahsil dalına, kutsal ve mülhem İlahiyata gelelim.

XXV. İlahiyatın dogmaları sorgusuz kabul edilmelidir ve akla aykırı olanı kabul etmek inancın zaferidir. İnanç bilgiden daha yüksek bir zihin hâlidir, zira inançta, duylara değil, daha yüksek bir zihne boyun eğeriz. Ne dinin gizemleri ne de ahlak yasasının kuralları akıl tarafından keşfedilebilir. İkincisine dair, doğa gereği biraz kusurlu bir anlayışa sahibiz; onların tam bir bilgisi için vahye gitmeliyiz. Ancak Hristiyan dini, aklın kullanımına belirli sınırlar içinde izin verir. Ne her şeyi akla bırakan pagan dini ne de aklın kullanımını tamamen yasaklayan Muhammetçilik [*Mahomedanism*] gibidir. Aklımızı ya dinin gizemlerini anlamak için ya da onlardan öğretiler ve kurallar çıkarmak için kullanmamıza izin verilir. Ancak gizemlerin kendilerini sorgulamamız gerekir. Beşerî yasanın bile bazı kuralları vardır ki onları sorgulamamıza izin verilmez ama onlardan doğan sonuçları çıkarmakta serbestizdir. Bacon, aklın ilahiyat alanında hangi sınırlar dâhilinde kullanılabileceğini belirleyen bir inceleme olmamasından yakınır. Böyle bir inceleme, tartışmaya izin vermeyen konulardaki tüm tartışmalara ve sadece bir kanı ve çıkarım olan şeyleri dogmaya dönüştürmeye yönelik sık girişimlere bir son verecektir. İlahiyatın incelemesi gereken başlıca iki nokta, vahyin *içeriği* ve *doğası*dır. İkinci başlık altında, otoritenin doğası ve sınırlarını, esasa dair olan ve olmayan inançlar arasındaki ayrımı ve doğru yorumlama yöntemini incelemelidir. Yorumlama iki şekilde ilerleyebilir: ya asıl metne dayandırılabilir ya da Kutsal Kitap'ın doktrinleri ve öğretisi, Kutsal Kitap'ın içeriğinin özetlerinden alınabilir. İlahiyatla ilgili doktrinleri özetler hâlinde sergileme yöntemi, Skolastikler tarafından benimsenmiştir ve bu kötü bir yöntemdir. Kısıtlığı hedeflediler ve belirsizliğe vardılar. Anlamalarını açıklamak için sayısız cilt yazılmıştır. Kesinliği hedeflediler ve onu sadece görünüşte elde ettiler. Doktrinleri kendileriyle tutarlıydı ama doğrudan alınmadıkları Kutsal Yazılarla mutlaka tutarlı değildi. İlahiyatta ulaşılamaz olan tamlığı hedeflediler. Tanrı'nın karakterindeki ve eylemindeki birçok şey bizim için daima anlaşılmaz kalmalıdır. Kutsal Yazıların metni sıradan metinler gibi yorumlanmamalıdır. Kutsal Yazılar sadece eksik bir şekilde açıklanabilecek gizemler içerir. Tanrı'nın

⁷⁷³ Yani Yunan ve Roma dönemlerinin.

amacı insanların gizemleri tamamen yorumlayabilmeleri değildi. Kutsal Yazılardan bir doğa felsefesi sistemi geliştirmeye yönelik tüm girişimler kınanmalıdır. Kutsal Yazıların amacı felsefe öğretmek değildi. Kutsal Yazıların sadece lafzi anlamı dikkate alınmamalıdır, zira onlar herhangi bir kuşak için değil, tüm çağlar için yazılmıştır. Ahlaki veya sembolik anlam çoğu zaman lafzi anlam kadar önemlidir. Kutsal Yazının yorumlanmasıyla ilgili kitapların yokluğu söz konusu değildir. Bacon, Kutsal Yazıların belirli metinleri üzerine vaazlarda zaman zaman yapılan mükemmel gözlemlerin bir derlemesinin yayımlanmasını görmek ister. Vahyin içeriği ya doktrin ya da ritüeli ilgilendirir ve ikincisi ilkinin sadece bir dışsal ifadesidir. Pagan dininde doktrinler yoktu, sadece ayinler vardı. Doktrin başlığı altında, Kilise'nin akidelerinde ifade edildiği şekliyle inanç ve günahın türleri ve dereceleri gelir. Ayin başlığı altında ibadet biçimleri ve Kilise yönetimi gelir. İlahiyat ya hakikatin açıklanmasıyla ya da yanlışlığın çürütülmesiyle meşgul olabilir. Bacon, sapkınlık, putperestlik ve cadılık olmak üzere sahte dinin üç biçimini birbirinden ayırt eder. İlahiyatın tam olarak ele alınmamış hiçbir dalı yoktur. Bu pasajın tümüyle, krş. I.iii.3 (sona doğru) ve II.vi.1.

XXV.1. Tanrı'nın imtiyazı insanın iradesine olduğu kadar aklına da uzanır; böylece irademizde bir isteksizlik bulsak bile onun yasasına itaat etmemiz gerektiği gibi, aklımızda bir isteksizlik bulsak da onun sözüne inanmamız gerekir. Zira sadece mantığımıza⁷⁷⁴ uygun olana inanırsak, yazara değil, içeriğe rıza göstermiş oluruz ki bunun şüpheli ve itibarsız bir tanığa rıza göstermekten farkı yoktur; ama İbrahim'e doğruluk olarak şayılan iman⁷⁷⁵ öyle bir türdendi ki orada doğal aklın⁷⁷⁶ bir sureti olan Sara buna gülmüştü.⁷⁷⁷

⁷⁷⁴ Selby burada kullanılan *sense* kelimesinin *reason* (akıl) anlamında olduğunu belirtir. Bir sonraki paragraftaki kullanımında ise “duyu” anlamındadır.

⁷⁷⁵ Romalılar 4.3 ve 22. Yunanca metinde *righteousness* (“doğruluk”) kelimesinin karşılığı “adalet erdemi” anlamına da gelen *dikaioyne*'dir. Türkçe çevirilerde “salâh” kelimesi de kullanılır.

⁷⁷⁶ “Doğal akıl” (*natural reason*) vahiyden yardım almayan “doğa hâlindeki akıl” anlamına gelir.

⁷⁷⁷ İlerlemiş yaşlarına rağmen çiftin bir oğul sahibi olacağına dair Tanrı'nın sözüne İbrahim inanırken, Sara güler (Yaratılış 18.12).

XXV.2. Hatta (meseleyi iyice düşündüğümüz takdirde), inanmak şimdi bildiğimiz gibi bilmekten daha değerlidir. Zira bilgide insan zihni duyuya tabidir ama inançta kendisinden daha yetkili ruha [*spirit*] tabidir ve dolayısıyla daha değerli faile tabidir. Yüceltilmiş insanın hâli farklıdır, zira o zaman iman sona erecek ve “bilindiğimiz gibi bileceğiz.”⁷⁷⁸

XXV.3. Bu nedenle, (kendi ifademizle İlahiyat olarak adlandırdığımız) kutsal Teolojinin,⁷⁷⁹ doğanın ışığına⁷⁸⁰ değil, sadece Tanrı’nın sözüne ve kehanetine dayandığı sonucuna varıyoruz; zira yazılı olan *Coeli enarrant gloriam Dei*’dir [“Gökler Tanrı’nın görkemini beyan eder”], yoksa *Coeli enarrant voluntatem Dei* [“Gökler Tanrı’nın iradesini beyan eder”] değil.⁷⁸¹ Ama ona dair, *Ad legem et testimonium: si non fecerint secundum verbum istud*, etc. [“Yasaya ve tanıklığa: eğer bu söze göre yapmazlarsa” vs.] denir.⁷⁸² Bu, sadece Tanrı’nın, Yaratılışın, Kurtuluşun büyük gizemlerini ilgilendiren inanç hususlarında değil, aynı şekilde, doğru şekilde yorumlanan ahlaki yasayla ilgili olanlarda da geçerlidir: “Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere iyilik yapın, yağmurunun adil ve adaletsizlerin üzerine düşmesine izin veren göksel Babanız gibi.”⁷⁸³ Bu sözlerle alkış tutmak gerekir: *Nec vox hominem sonat* [“Kulağa insan sesi gibi gelmiyor”]⁷⁸⁴: Doğanın ışığının ötesinden gelen bir sestir bu. Böylece pagan şairlerin,

⁷⁷⁸ 1. Korintliler 13.12.

⁷⁷⁹ Bacon burada sırasıyla *Divinity* (“İlahiyat”) ve *Theology* (“Teoloji”) kelimelerini kullanır. Başka yerlerde her ikisi de İlahiyat olarak çevrilmiştir.

⁷⁸⁰ *Light of nature* (“doğanın ışığı”): “insana verilmiş bazı ilahi hakikatleri vahyin yardımı olmaksızın ayırt etme kapasitesi” (*OED* s.v. *light*, 6b).

⁷⁸¹ Mezmurlar 19.1

⁷⁸² Yeşaya 8.20. “Ona dair” ifadesindeki öncül “Tanrı’nın iradesi”dir ve Tanrı’nın iradesi Yeşaya’dan alıntıdaki “yasa ve tanıklık” a karşılık gelir. *Testimonium* (tanıklık/şehadet) “ahit” anlamında olmalıdır. Kral James edisyonunda (KJV) “yapmazlarsa” yerine “konuşmazlarsa” ifadesi geçer. Öte yandan, bu ve öncesindeki ayet biraz tartışmalıdır.

⁷⁸³ Matta 5.44-45.

⁷⁸⁴ Vergilius, *Aeneis*, 1.328.

sefih bir duyguya kapıldıklarında, yasalar ve ahlak öğretileriyle ilgili sanki doğaya karşıt ve habislermiş gibi sürekli sitem ettiklerini görürüz: *Et quod natura remittit, invida jura negant* ["Doğanın izin verdiğini, kıskanç yasalar yasaklar"].⁷⁸⁵ Böylece Hintli Dendamis İskender'in elçilerine, Pythagoras ve Yunanların diğer bazı bilge adamları hakkında bir şeyler duyduğunu ve onları mükemmel adamlar olarak gördüğünü ama bir kusurları olduğunu ve bunun da yasa ve ahlak dedikleri şeye çok fazla hürmet ve riayet göstermek olduğunu söylemiştir.⁷⁸⁶ Bu nedenle, ahlaki yasanın büyük bir bölümünün, doğanın ışığının ulaşamayacağı o mükemmelliğe sahip olduğu ikrar edilmelidir. Öyleyse nasıl oluyor da insanın, doğanın ışığı ve yasasıyla, erdem ve erdemsizlik, adalet ve adaletsizlik, iyi ve kötü⁷⁸⁷ gibi bazı mefhumlara ve tasavvurlara sahip olduğu söyleniyor? Şu şekilde: Çünkü "doğanın ışığı" iki ayrı anlamda kullanılır; biri, göğün ve yerin yasalarına göre, akıldan, duyudan,⁷⁸⁸ tümevarımdan, argümandan kaynaklanandır; diğeri, insan ruhuna içsel bir içgüdüyle damgalanmıştır ve bu onun ilk hâlindeki saflığın bir kıvılcımı olan vicdan yasasına göredir. İnsan sadece ikinci anlamda bir ışıktan pay alır ve ahlaki yasanın mükemmelliğine ilişkin anlayış sahibi olur. Ama nasıl? Erdemsizliğe ket vuracak kadar; ama görevi/ödevi [*duty*] öğretecek kadar değil. Öyleyse gizemli din doktrinine olduğu kadar ahlaki din doktrinine, Tanrı'dan gelen ilham ve vahiyden başka bir yolla ulaşılamaz.

⁷⁸⁵ Ovidius, *Dönüşümler*, 10.330 vd.

⁷⁸⁶ Plutarkhos, *İskender*, 65.2. Strabon adını "Mandanis" olarak verdiği Hintli bilgenin Kinik Diogenes'in öğrencisi olduğunu belirtir.

⁷⁸⁷ Bu sıralamada kullanılan kelimelerin asılları şöyledir: *virtue, vice, justice, wrong, good, evil*. "Erdem" (*virtue*) ile bir çift oluşturduğu için "erdemsizlik" olarak çevrilen *vice* "kötülük" olarak da anlaşılabilir.

⁷⁸⁸ Buradaki *sense* kelimesinin *induction* ("tümevarım") kelimesine yakınlığı nedeniyle, XXV.1 paragrafında olduğu gibi "akıl/mantık" değil, "duyu" anlamında olduğunu tahmin ediyoruz.

XXV.4. Yine de ruhani şeylerde aklın kullanımı ve kapsamı çok büyük ve geneldir; zira havarinin dine “Tanrı’ya makul hizmetimiz”⁷⁸⁹ demesi boşuna değildir; eski yasaya⁷⁹⁰ ait törenlerin ve figürlerin, anlamsız işaretler ve boş karakterlerle dolu putperestlik ve büyü törenlerinden çok daha fazla akıl ve anlamla dolu olduğu ölçüde. Ama özellikle, her şeyde olduğu gibi bu konuda da Hristiyan İnancı fazlasıyla yüceltmeyi hak eder; bu noktada, iki aşırı ucu benimsemiş olan Paganların yasası ile Muhammet’in yasası arasındaki altın oranı muhafaza eder ve korur. Zira Paganların dini sabit bir inanç ya da ikrara sahip değildi ve her şeyi tartışma özgürlüğüne bırakmıştı ve diğer tarafta Muhammet’in dini tartışmayı tamamen yasaklar: biri hatanın yüzüne, diğeri sahtekârlığın⁷⁹¹ yüzüne sahiptir: oysa [Hristiyan] İnanc tartışmayı ayırım gözeterek⁷⁹² hem kabul eder hem de reddeder.

XXV.5. İnsan aklının dinde kullanımı iki türdür: ilki, bize vahyedilen Tanrı’nın gizemlerinin tasavvuru ve kavranmasında; diğeri ise ondan doktrin ve rehberlik çıkarılmasında ve türetilmesinde. İlki gizemlerin kendilerine uzanır; ama nasıl? Argüman değil, örnek yoluyla. İkincisi gerçekten sınama ve argümandan oluşur. İlkinde, Tanrı’nın, gizemlerini bizim için anlaşılır ola-

⁷⁸⁹ Romalılar 12.1’de Aziz Pavlus.

⁷⁹⁰ Yani Eski Ahit’te ortaya konan yasaya.

⁷⁹¹ *Imposture*. Bu kelime üzerine Vickers şöyle bir yorum yapar: “Le Doeuff (s. 370) Cicero’da bulunan *imponere*’den türetilmiş bir anlam önerir: ‘bir halka zorla yasalar dayatma’ gibi. Ama *OED* bu anlamı sadece ‘imposure’ (dayatma) formunda tanır. Belki metin hatalıdır.” Öte yandan, Bacon *De Augmentis*’te aynı ifadeyi biraz genişleterek kullanır: *vafrae cujusdam et cautae imposturae*: “kurnaz ve ihtiyatlı bir sahtekârlık.” Vickers’ın ima ettiği gibi, mantıksal olarak, burada paganlara atfedilen serbestlik ya da gevşekliğin karşıtı olan bir kelime beklenir. Öte yandan, Hristiyanlar arasında Muhammet’in sahte bir peygamber olduğu yaygın bir kabuldür. Bacon belki böyle bir yasanın ilahî kaynaklı olamayacağını ifade etmek istemiş olabilir. Krş. 12. Deneme (“Cüretkârlık Üzerine”).

⁷⁹² *De Augmentis*’te “ayırım gözeterek” (*with difference*) yerine “uygun sınırlar dâhilinde.”

cak bir şekilde ifade ederken, kapasitemize inmeye lütettiğini ve vahiylerini ve kutsal doktrinini aklımızın mefhumları üzerine aşıladığını ve ilhamlarını (anahtarının formunun kilidin diline uygulandığı gibi) anlayışımızı açmak için uyguladığını görürüz. İkincisinde, akıl ve argüman kullanımı için bize izin verilir ama bu asıl ve mutlak değil, ikincil ve görelidir. Zira dinin akideleri ve ilkeleri ortaya konduktan ve aklın incelenmesinden muaf tutulduktan sonra, daha iyi rehberliğimiz için onlardan ve onların analojisine göre türetimler ve çıkarımlar yapmamıza izin verilir. Doğa felsefesinde bu geçerli değildir, zira hem ilkeler vasıta veya tasım [tüm dengelim] yoluyla olmasa da tümevarım yoluyla incelenebilir ve hem de o ilkelerin veya ilk önermelerin, alt önermeleri çekip çıkaran o akılla hiçbir uyumsuzluğu yoktur. Ama yine de bu sadece dinde değil, büyük küçük birçok bilgi türünde, yani içinde sadece *posita* [pozitif önermeler] değil, ayrıca *placita* [keyfi kurallar] olan bilgilerde geçerlidir; zira bu tür bilgilerde mutlak aklın kullanımı olamaz. Bunu satranç veya benzeri zekâ oyunlarında, tanıdık bir şekilde görürüz; taşların hareketleri ve oyunun ilk yasaları pozitifdir, ama nasıl? Sadece *ad placitum* [keyfi olarak]⁷⁹³ ve bunlar akılla incelenebilir değildir; ama sonra oyunu kazanmak için oyunumuzu en iyi avantajla nasıl yönlendireceğimiz beceri ve akla tabidir. Dolayısıyla beşerî yasalarda, *placita juris* [hukuk kuralları] olan, akıl değil, otorite temelinde pozitif [kesin] olan ve bu nedenle tartışılmaz olan birçok gerekçe ve belit vardır: ama mutlak olarak değil, görelî olarak ve o belitle-re göre en adil olanın ne olduğu konusu, uzun bir tartışma alanı sağlar. Dolayısıyla ilahiyatta yeri olan ve Tanrı'nın *placet*'lerine [onay]⁷⁹⁴ dayanan ikincil akıl böyledir.

⁷⁹³ Bu ifade daha önce I.vii.22'de ve II.xvi.3'te kullanılmış ve sırasıyla "cari" ve "uzlaşım sal" olarak karşılanmıştır.

⁷⁹⁴ Latince *placita* ile aynı kökü paylaşan *placet* ("uygun görür") fiili İngilizceye "onay" anlamında isim olarak girmiştir. Burada "karar," "buyruk/emir" olarak da anlaşılabilir.

XXV.6. *De usu legitimo rationis humanae in divinis* [İlahî Şeylerde Beşerî Aklın Meşru Kullanımı Üzerine]. Dolayısıyla burada şu eksikliği belirtiyorum: *ruhani şeylerde aklın hakiki sınırları ve* –bir tür ilahi diyalektik olarak– *kullanımı*, kanımca, yeterince araştırılmamış ve ele alınmamıştır; ki bu yapılmadığından, vahyedilmiş olanın doğru tasavvuru bahanesiyle, vahyedilmemiş olanı araştırmak ve kurcalamak⁷⁹⁵ ve çıkarımları ve çelişkili önermeleri çıkarmak bahanesiyle, pozitif [kesin] olanı incelemek bana yaygın bir şey olarak görünüyor. Bir tür, her şeyin Tanrı’nın vahyetmiş olduğundan daha anlaşılır olmasını talep eden Nikodemos’un yanılışına düşer: *Quomodo possit homo nasci cum sit senex* [“Bir insan yaşlıyken nasıl doğabilir?”].⁷⁹⁶ Diğer tür ise bir çelişkinin görünüşü karşısında şaşırان öğrencilerin hatasına düşer: *Quid est hoc quod dicit nobis? Modicum, et non videbitis me; et iterum, modicum, et videbitis me*, etc. [“Bize söylediği bu şey nedir? ‘Kısa bir süre sonra beni görmeyeceksiniz ve yine kısa bir süre sonra beni göreceksiniz’” vs.].⁷⁹⁷

XXV.7. Bunun üzerinde, büyük ve mübarek kullanımından ötürü, daha çok durdum; zira iyi çalışıldığı ve tanımlandığı takdirde, bu nokta, kanımca, sadece üniversite fakültelerinin mustarip olduğu ince spekülasyonların beyhudeliğini değil, aynı zamanda kilisenin mustarip olduğu tartışmaların hiddetini de durdurmak ve dizginlemek için bir afyon olacaktır. Zira birçok tartışmanın sadece ya vahyedilmemiş olanla ya da pozitif [kesin] olmayanla ilgili olduğunu görmeleri için, insanların gözlerini açacak ve diğer pek çok tartışmanın zayıf ve karanlık çıkarımlar veya türetimlerden doğduğunu görmelerini sağlayacaktır. Eğer insanlar [Yahudi olmayan] ulusların o büyük öğretmenin mübarek üslubunu yeniden canlandırsalardı, bu ikinci tür [tartışmalar], *Ego, non Dominus* [“Rab değil, Ben!”] ve yine *Secundum*

⁷⁹⁵ Bu bağlamda “vahyetmek” olarak çevrilen *reveal* fiilin aynı zamanda “açığa çıkarmak/vurmak” anlamı taşıdığı dikkate alınmalıdır.

⁷⁹⁶ Yuhanna 3.4. Nikodemos, önde gelen bir Ferisidir.

⁷⁹⁷ Yuhanna 16.17.

consilium meum [“Benim kanaatime göre”]⁷⁹⁸ şeklinde yürütülürdü; kanaat ve tavsiyeler şeklinde, yoksa kesin önermeler ve karşı çıkışlar şeklinde değil. Ama insanlar artık *Non ego, sed Dominus* [“Ben değil, Rab!”] üslubunu benimsemeye fazlasıyla hazır ve üstelik onu lanetler ve telinlerin gümbürtüsü ve suçlamasıyla birleştirirler ve bunun sonucunda Süleyman’dan “nedensiz lanetin gerçekleşmeyeceği”ni⁷⁹⁹ yeterince öğrenmemiş olanları dehşete düşürürler.

XXV.8. İlahiyatın başlıca iki kısmı vardır: [1] öğretilen veya vahyedilen içerik ve [2] öğreti veya vahyin doğası. Ve ikincisiyle başlayacağız, çünkü en son ele aldıklarımızla daha tutarlı olan odur. Öğretinin doğası üç daldan oluşur: öğretinin sınırları, öğretinin yeterliliği ve öğretinin edinilmesi veya elde edilmesi. Öğretinin sınırlarına şu hususlar aittir: belirli kişilerin nereye kadar ilham almaya devam ettiği, kilisenin nereye kadar ilham aldığı ve aklın nereye kadar kullanılabileceği: son noktayı eksik olarak belirttim. Öğretinin yeterliliğine iki husus aittir: dinin hangi noktalarının temel ve hangilerinin tamamlayıcı –yani bir ve aynı temel üzerinde daha fazla inşa ve tamamlamaya uygun– olduğu ve yine, ışığın –zamanların ilahi takdirle düzenlenmesine göre– tedrici artışlarının inancın yeterliliğiyle nasıl ilgili olduğu.⁸⁰⁰

XXV.9. *De gradibus unitatis in civitate Dei* [Tanrı’nın Krallığında Birliğin Dereceleri Üzerine]. Burada yine, temel noktalar ile sadece daha fazla tamamlayıcı olan noktaların dindarlık ve bilgelikle ayırt edilmesi gerektiğini, bir eksiklik olarak değil, bir kanaat olarak belirtebilirim. Bu, daha önce belirttiğimle çok benzer bir amaca hizmet eden bir konudur, zira diğeri tartışmaların sayısını azaltmaya hizmet edebileceği gibi, bu da birçoğunun

⁷⁹⁸ 1. Korintliler 7.12 ve 7.40. “Öğretmen” ile kastedilen Aziz Pavlus’tur.

⁷⁹⁹ Süleyman’ın Özdeyişleri 26.2.

⁸⁰⁰ “Işık” (*light*) burada zihinsel “aydınlanma” (*illumination*) anlamındadır. Yani bilginin artışına koşut olarak inancın değişip değişmemesi gerektiği. Bacon’ın bu paragraflardaki tartışması 3. Deneme (“Dinde Birlik Üzerine”) ile koşturur.

hararetini düşürmeye hizmet edebilir. Musa'nın, bir İsraili ile bir Mısırlının kavga ettiğini görünce, "Niçin mücadele ediyorsunuz?" demediğini, kılıcını çekip Mısırlıyı öldürdüğünü; ama iki İsrailinin kavga ettiğini görünce, şöyle dediğini görürüz: "Siz kardeşsiniz, niçin mücadele ediyorsunuz?"⁸⁰¹ Doktrinin noktası bir Mısırlıysa, uzlaştırılmamalı, Ruh'un kılıcıyla öldürülmelidir; ama yanlış da olsa bir İsraili ise, o zaman, "Niçin mücadele ediyorsunuz?" Kurtarıcımızın ahdi, temel noktalara dair, "Bizimle olmayan, bize karşıdır"; ama temel olmayan noktalara dair, "Bize karşı olmayan, bizimledir"⁸⁰² diye belirlediğini görürüz. Böylece Kurtarıcımızın mintanının dikişsiz olduğunu görürüz⁸⁰³ ve Kutsal Yazıların doktrini de haddi zatında öyledir ama Kilise'nin giysisi farklı renklerdeydi ve yine de bölünmemişti. Sapın başaktaki buğdaydan ayrılabilceğini ve ayrılması gerektiğini⁸⁰⁴ ama delicelerin tarladaki buğdaydan çekilmesine izin verilmediğini görürüz.⁸⁰⁵ Aynı şekilde, insanları Tanrı'nın Kilisesi'nden tamamen dışlayan ve ayıran noktaları ve bunların kapsamını doğru bir şekilde tanımlamanın büyük faydası vardır.

XXV.11. Öğretinin elde edilmesine gelince, bu, yaşam suyunun pınarları olan Kutsal Yazıların doğru ve sağlıklı yorumuna dayanır. Kutsal Yazıların yorumlanması iki türlüdür: yöntemli⁸⁰⁶ ve gevşek veya serbest. Zira Yakup'un kuyusunun suyundan çok

⁸⁰¹ Mısır'dan Çıkış 2.11-13. İşler 28-7.24.

⁸⁰² Matta 12.30; Luka 9.50. İlk ayette metnin aslı şöyledir: "Benimle olmayan, bana karşıdır." İkincisinde ise şöyle: "Size karşı olmayan, sizinledir."

⁸⁰³ Yuhanna 19.23.

⁸⁰⁴ Mezmurlar 1.4 ve 35.5.

⁸⁰⁵ Matta 13.29. Burada kastedilen yabancı bitkinin "delice otu" (Yun. ve Lat. *zizania*) olduğu tahmin edilir: "Buğday tarlalarında yabânî olarak yetişen ve tahıllara karışınca zehirli tohumları sebebiyle hayvanlara zarar veren buğdaygillerden bitki, kara çayır" (*Kubbealtı Lugatı*).

⁸⁰⁶ *Methodical*. Selby: "İlahiyatı tam bir bilim formunda sergileyen." "Sistematik" olarak da anlaşılabilir. Hemen aşağıda geçen "bir sanata toplanmıştır" ifadesi buradaki anlamda "yöntem"e karşılık gelir.

daha üstün olan bu ilahî su,⁸⁰⁷ kuyulardan ve pınarlardan çekilen doğal su ile aynı tarzda çekilir; ya önce bir sarnıca yöneltilir ve kullanım için oradan gidip getirilir ve [kanallara] aktarılır; ya da hemen kaynaklandığı yerde kap ve kovalara çekilip alınır. İlk tarz daha kullanışlı gibi görünse de kanımca kirlenmeye daha açıktır. Bu, bize skolastik ilahiyatı veren yöntemdir: Bununla, ilahiyat, bir sarnıca [toplanır] gibi bir sanata toplanmıştır ve doktrinin akışları ya da önermeler oradan gidip getirilmiş ve aktarılmıştır.

XXV.11. Bunda insanlar üç şeyi hedeflediler: özlü bir kısalık, sıkı bir kuvvet ve tam bir mükemmellik; ilk ikisini elde edemediler ve sonuncusunu hedeflememeleri gerekirdi. Kısalığa gelince, tüm özlü yöntemlerde görürüz ki insanlar kısaltmayı amaçlar-ken, genişletmeye sebebiyet verirler. Zira daraltma yoluyla özet veya kısaltma belirsiz hâle gelir, belirsizlik açıklamayı gerektirir ve açıklama, uzun şerhlere veya genel tema kitaplarına ve başlıklar altında incelemelere⁸⁰⁸ aktarılır ve bunlar da özetin ilk çıkarıldığı orijinal yazılardan daha büyük bir boyuta ulaşır. Böylece Skolastiklerin kitaplarının, Hükümlerin Efendisi'nin⁸⁰⁹ özetini veya derlemesini çıkardığı [Kilise] Babalar'ın ilk yazılarından çok daha büyük olduğunu görürüz. Yine aynı şekilde, çağdaş sivil hukuk⁸¹⁰ öğretmenlerinin kitapları, Tribonianos'un⁸¹¹ özetini derlediği antik hukukçularının kitaplarından daha uzundur.

⁸⁰⁷ Yuhanna 4.13-14.

⁸⁰⁸ *Common places and titles*. Selby ilki için *discussions* (tartışmalar), ikincisi için *treatises* (incelemeler) karşılıklarını verir. Vickers ikincisini *treatment by topics* (başlıklar altında inceleme) olarak açıklar. Aşağıda II.xxv.18'de muhtemelen aynı anlamda *common places and treatises* ifadesi kullanılır. İlkinin yukarıda II.xv.1'de ve aşağıda II.xxv.18'de olduğu gibi "genel tema kitabı" olarak çevirdik.

⁸⁰⁹ Paris Piskoposu Peter Lombard (12. yy.). Orta Çağ üniversitelerinde ilahiyat ders kitabı olarak okutulan 4 ciltlik *Sententiarum*'un (yak. 1150; Hükümler) yazarıdır.

⁸¹⁰ Roma hukuku.

⁸¹¹ İmparator Justinianus'un (hük. 527-65) *Corpus Juris Civilis*'i hazırlamakla görevlendirdiği Tribonianos (500-547) kendisi dışında 16

Keza bu özetler ve şerhler yolu, bilimlerin büyük bir bölümünü şaşmaz bir şekilde nicelik olarak daha hacimli ve nitelik olarak daha düşük kılan şeydir.

XXV.12. Ve kuvvete gelince, kesin yöntemlere⁸¹² sokulan bilgi alanlarının, her bir kısım bir diğerini desteklediği ve taşıdığı için, kuvvetli görüldüğü doğrudur; ama bu, gerçek olmaktan çok görünüştedir; mimari ve sıkı yapı ile ayakta duran ve daha az sıkı yapılsa da farklı kısımları daha kuvvetli inşa edilenlerden daha fazla yıkıma yatkın binalar gibi. Ama şu açık ki öncüllerinizden ne kadar gerilerseniz, çıkarımlarınız o kadar zayıf olursa ve doğa felsefesinde kendinizi tikellerden ne kadar uzaklaştırırsanız, hata yapma tehlikesi o kadar büyük olursa, ilahiyatta çıkarımlar ve sonuçlarla Kutsal Yazılardan ne kadar çok gerilerseniz, önermeleriniz o kadar zayıf ve seyreltilmiş olur.

XXV.13. Ve ilahiyatta mükemmellik veya tamlığa gelince, sistematik ilahiyat yolunu daha şüpheli hâle getiren bu amaç hedeflenmemelidir. Zira bir bilgiyi sanata toplayan, onu bitmiş yekpâre bir bütün hâline getirecektir; ama ilahiyatta birçok şey eksik bırakılmalı ve şu şekilde sonuçlandırılmalıdır: *O altitudo sapientiae et scientiae Dei! quam incomprehensibilia sunt iudicia ejus, et non investigabiles viae ejus!* ["Tanrı'nın hikmet ve bilgisi ne derindir! Yargıları ne kadar anlaşılmaz ve yolları ne kadar bulunmazdır"].⁸¹³ Böylece yine havari, *Ex parte scimus* ["Kısmen biliriz"]⁸¹⁴ demiştir ve sadece bir kısım için malzemenin olduğu yerde, bir bütün formuna sahip olmak, varsayım ve tahminden yardım almadan mümkün olamaz. Ve dolayısıyla bu Özetlerin ve Yöntemlerin doğru kullanımının, bilgiye hazırlık olarak temel veya giriş niteliğinde olan kitaplarda yeri olduğu sonucuna va-

hukukçudan oluşan heyetin başkanı olmakla birlikte çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.

⁸¹² "Yöntem" (*method*) burada ve bir sonraki paragrafta "sistematik açıklama" anlamındadır.

⁸¹³ Romalılar 11.33.

⁸¹⁴ 1. Korintliler 13.9.

rıyorum; ama onlarda veya onlardan çıkarımla, bir bilgi dalının ana gövdesini ve esasını ele almak, tüm bilimlerde zararlı ve ilahiyatta tehlikelidir.

XXV.14. Kutsal Yazıların gevşek ve serbest yorumuna gelince, muhtelif türler tanıtılmış ve tasarlanmıştır; bazıları makul ve güvenceli olmaktan çok, aşırı ayrıntılı ve güvensizdir. Yine de şu kadarı kabul edilmelidir: Kutsal Yazılar beşerî akılla değil, ilhamla verilmiş olduğundan, yazarı açısından diğer kitaplardan farklıdır; bunun sonucunda, açıklayan tarafından kullanılacak bazı farklılıkları gerektirir. Zira onların yazarı hiç kimsenin bilmeyi başaramayacağı dört şeyi biliyordu; bunlar, görkem krallığının gizemleri, doğa yasalarının mükemmelliği, insan kalbinin sırları ve tüm çağların gelecek silsilesidir. Zira ilkinine dair, denilir ki, “Işğın huzuruna zorla çıkan görkemden ezilecektir.”⁸¹⁵ Ve yine, “hiçbir insan yüzümü görüp de yaşayamaz.”⁸¹⁶ İkincisine dair, “Gökleri kurduğunda, ben oradaydım, [belli bir] yasaya göre, derinlikleri çemberle çevirdiğinde [oradaydım].”⁸¹⁷ Üçüncüsüne dair, “Birinin ona insana dair tanıklık etmesine de gerek yoktu, zira insanın içinde ne olduğunu iyi biliyordu.”⁸¹⁸ Ve sonuncusuna dair, “Rabbe tüm işleri ezelden bilinir.”⁸¹⁹

XXV.15. Bunların ilk ikisinden, makullük sınırları içinde tutulması gereken Kutsal Yazıların belirli anlamları ve açıklamaları

۱۴

⁸¹⁵ Süleyman’ın Özdeyişleri 25.27. Bu, tartışmalı bir ayetin ikinci yan cümlesidir. Bütünüyle alındığında, belli bir düzeltmeye dayanan bir başka yorum şu minvaldedir: “Çok fazla bal yemek iyi değildir ve sözünü sakınmak şerefli dir.” Bacon’ın Vulgata’dan yaptığı çevirisinde –*He that presseth into the light shall be oppressed of the glory*– anlaşılması mümkün olmayan ilahî gizemleri araştırmaya karşı bir uyarı söz konusudur.

⁸¹⁶ Mısır’dan Çıkış 33.20.

⁸¹⁷ Süleyman’ın Özdeyişleri 8.27. “Yasa” (*law*) kelimesi fazladan görünüyor ama çeviri diğerleri gibi Vulgata’dan yapılmış.

⁸¹⁸ Yuhanna 2.25.

⁸¹⁹ İşler 15.18.

çıkarılmıştır; biri anagogik,⁸²⁰ diğeri felsefi. Ama ilkinde gelince, insan zamanından önce davranmamalıdır: *Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem* [“Şimdi bir ayna aracılığıyla bulanık/esrarlı bir şekilde görüyoruz ama o zaman yüz yüze (göreceğiz)”].⁸²¹ Burada yine de bu camın parlatılması ya da bu gizemin mutedil bir açıklaması ölçüsünce, bir özgürlük tanınmış gibi görünüyor. Ama bunda çok ileri gitmek, insan ruhunun çözünmesine ve yıkılmasına neden olmaktan başka bir işe yaramaz. Zira bedende onun içine aldıklarımızın üç derecesi vardır: Gıda, İlaç ve Zehir. Gıda insanın doğasının tam olarak dönüştürebileceği ve üstesinden gelebileceği şeydir; ilaç kısmen doğa tarafından dönüştürülen ve kısmen doğayı dönüştüren şeydir; ve zehir tamamen doğayı etkileyen ama doğanın herhangi bir şekilde onu etkileyemeyeceği şeydir. Böylece zihinde, aklın hiçbir şekilde etkileyip dönüştüremeyeceği bilgi, sadece bir sarhoşluktur ve zihnin ve anlayışın çözünmesi tehlikesini doğurur.

XXV.16. Ama ikincisine⁸²² gelince, bu, yakın zamanlarda, Paracelsus’un okulu ve tüm doğa felsefesinin hakikatini Kutsal Yazılarda bulduğunu iddia eden diğerleri tarafından, diğer tüm felsefeyi pagan ve din dışı olarak karalama ve aşağılamaya maruz bırakarak aşırı şekilde uygulamaya konmuştur. Ama Tanrı’nın sözü ile işleri arasında böyle bir husumet yoktur. Sandıkları gibi Kutsal Yazıları da değerli kılmazlar, onları çokça değersizleştirirler. Zira Tanrı’nın sözünde göğü ve yeri aramak –ki buna dair “Gök ve yer geçecek ama benim sözüm geçmeyecektir”⁸²³ denir– ebedi şeyler arasında geçici şeyleri aramaktır. Ve felsefede ila-

⁸²⁰ *Anagogical*. Kutsal Kitap’ta bulunduğu düşünülen dört anlam düzeyinden sonuncusu. İlk üçü, lafzi, tropolojik (ahlaki) ve alegoriktir. *Anagogical* harfiyen “(ruhu) yüceltici” anlamı taşır, ama “batını” ya da “gizemli” olarak anlaşılabilir.

⁸²¹ 1. Korintliler 13.12.

⁸²² Yani felsefi yorum.

⁸²³ Markos 13.31; Matta 24.35.

hiyatı aramak, “ölüler arasında diri olanı aramak” olduğu gibi,⁸²⁴ ilahiyatta felsefeyi aramak, diriler arasında ölü olanı aramaktır. Keza yeri tapınağın dış kısmında olan leğen ya da kazanlar da ahit sandığının bulunduğu en kutsal yerde aranmaz.⁸²⁵ Ve yine, Tanrı’nın Ruhü’nün kapsamı veya amacı, Kutsal Yazılarda doğa konularını, laf arasında olmak ve insanın kapasitesine ve ahlaki veya ilahî konulara uydurmak dışında, ifade etmek değildir. Ve şu doğru bir kuraldır: *Authoris aliud agentis parva autoritas* [“Bahis konusu dışındaki konularda laf arasında söylenenler çok az otoriteye sahiptir”]. Zira biri, bir Şahmeran, bir Tekboynuz, bir Kentaur (İnsan Başlı At), bir Briareos (Yüz Kollu Dev), bir Hydra (Çok Başlı Yılan) veya benzeri gibi, doğa veya tarihin avam tasavvurundan ödünç alınmış bir benzetmeyi süsleme veya örnekleme amacıyla kullansaydı, dolayısıyla bu kişinin onun maddi gerçekliğini bilfiil doğru kabul ediyor olarak düşünülmesi gerektiği tuhaf bir çıkarım olurdu. Sonuç olarak, bu iki yorum –biri dönüştürme yoluyla veya esrarlı [anagogik] olan, diğeri felsefi veya doğayla ilgili olan ve Rabbileri ve Kabalistleri taklit ederek benimsenen ve takip edilen– bir *Noli altum sapere, sed time* [“Kendinizi çok akıllı sanmayın, korkun!”]⁸²⁶ ile kısıtlanmalıdır.

XXV.17. Ama *kalbin sırlarına ve zamanın silsilesine* ilişkin, Tanrı tarafından bilinen ve insan tarafından bilinmeyen son iki nokta, açıklama tarzı açısından, Kutsal Yazılar ile diğer tüm kitaplar arasında adil ve sağlam bir fark yaratır. Zira yanıtların talep edilen sorunun durumuyla ilgisiz olduğu, Kurtarıcımız Mesih’in kendisine yöneltilen soruların çoğuna verdiği yanıtlar üzerine yapılmış mükemmel bir gözlemdir.⁸²⁷ Bunun sebebi, insanın düşüncelerini sözleriyle bilen insan gibi olmayıp insanın düşüncelerini dolaysız bildiğinden, onların sözlerine değil, düşüncelerine yanıt vermiş olmasıydı. Kutsal Yazılarda da durum çok benzerdir:

⁸²⁴ Luka 24.5.

⁸²⁵ Kutsal Kitap’ta bahsi geçen Yahudi Tapınağı’na gönderme.

⁸²⁶ Romalılar 11.20.

⁸²⁷ Örneğin, Luka 9.47-48.

Kilisenin, hatta ve özellikle seçilmişlerin tüm sapkınlıkları, çelişkileri, farklı durumlarının öngörüsüyle, insanların düşünceleri ve tüm çağların silsilesi için yazılmış olduğundan, sadece pasajın doğru anlamının kapsamına göre ve sözlerin üzerine söylendiği vesileye ilişkin veya önceki veya sonraki kelimelerle tam bir uyum veya bağlam içinde veya pasajın ana kapsamı düşünülerek yorumlanmamalıdır. İçlerinde, sadece bütün veya toplu olarak değil, aynı zamanda, cümlelere ve kelimelere dağılmış olarak, kiliseyi her kısmında sulamak için sonsuz doktrin kaynakları ve akışları vardır ve dolayısıyla lafzi anlam âdeti ana akış veya nehir olduğu gibi, esasen ahlaki anlam ve bazen alegorik veya sembolik anlam, kilisenin en çok ihtiyacı olanlardır. İnsanların alegorilerde cüretkâr veya imalarda müsamahalı veya aşırı serbest olmalarını dilemiyorum; ama Kutsal Yazının insanların din dışı bir kitabı yorumlamaya alışkın oldukları tarzda yorumlanmasını çokça kınıyorum.

XXV.18. *Emanationes scripturarum in doctrinas Positivas* [Kutsal Yazıların Pozitif Doktrinlere Akışları]. Kutsal Yazıların açıklanmasına ilişkin bu kısımda, herhangi bir eksiklik bile diremem; ama bir hatırlatma olarak şunu ekleyeceğim. İlahiyat kitaplarını incelerken tartışmalar üzerine birçok kitap, birçok genel tema kitabı, birçok inceleme, sistematik hâle getirilmiş bir pozitif ilahiyat yığını, bir dizi vaaz ve ders ve Kutsal Yazılar üzerine, uyuşmalar ve bağlamlı dizinlerle birlikte,⁸²⁸ birçok uzun yorum buluyorum. Ama kanımca, ilahiyatta diğer tümü içinden en zengin ve kıymetli yazı biçimi, Kutsal Yazıların belirli metinleri üzerinde kısa gözlemler şeklinde, genel tema kitapları olarak uzatmadan, tartışmaların peşine düşmeden, sistematik bir düzene sokmadan toplanmış pozitif ilahiyattır. Bu, kalıcı olmayan vaazlarda bol ama kalıcı olan kitaplarda ise eksik ve bu

⁸²⁸ *Uyuşma*: “Aynı konuda farklı yazılardan, uyuşmalarını gösterecek ve uyuşmazlıklarını açıklayacak şekilde düzenlenmiş, bir pasajlar derlemesi” (*OED* s.v. *harmony*, 6). *Bağlamlı dizin*: “Bir kitapta bulunan başlıca kelimelerin içinde geçtikleri pasajların atıflarıyla birlikte alfabetik bir düzenlemesi” (*OED* s.v. *concordance*, 6a).

çağın üstün olduğu bir şeydir. Zira inancım odur ki –ve bunu bir *Absit invidia verbo* [“kastım kırıcı olmak değil!”]⁸²⁹ ile birlikte ve hiçbir şekilde antikiteyi küçümsemeden, asma ile zeytin⁸³⁰ arasındaki iyi bir rekabette olduğu gibi söyleyebilirim– eğer bu kırk yılı aşan süre⁸³¹ boyunca Majestelerinin Britanya adasındaki vaazlarda Kutsal Yazı üzerine dağınık olarak yapılmış o gözlemlerin seçkin ve en iyi olanları (tembihler⁸³² ve onlar üzerine uygulamalar yığınının dışarıda bırakarak) süreklilik arz eden bir biçimde düzenlenseydi, havarilerin zamanından beri yazılmış en iyi ilahiyat eseri olurdu.

XXV.19. İlâhiyatın öğrettiği konu iki türdür: [1] inanç ve kanaat ve [2] ibadet ve tapınma. İkincisi ilki tarafından kararlaştırılır ve yönlendirilir; biri dinin iç ruhu, diğeri ise onun dış bedeni gibidir. Ve dolayısıyla pagan dini sadece putlara tapınma değildi, tüm din kendi içinde bir puttu; zira ruhu, yani inanç ya da ikrarın kesinliği yoktu; kiliselerinin başlıca öğretmenlerinin şairler olduğu dikkate alınırsa bunu pekâlâ düşünebiliriz; bunun sebebi ise pagan tanrıların kıskanç tanrılar olmaması,⁸³³ anlaşılır gerekçelerle, kısmen kabul edilmekten memnun olmalarıydı. Dışsal onur ve ayinleri olduğu sürece, kalp temizliğine de ilgisizdiler.

XXV.20. Ama bu ikisinden, ilahiyatın dört ana dalı doğar: İnanç, Ahlak, Liturya (Toplu İbadet Biçimi) ve Yönetim.⁸³⁴ İnanç, Tanrı’nın doğası, Tanrı’nın sıfatları ve Tanrı’nın işlerine dair doktrini içerir. Tanrı’nın doğası, Uluhiyet [*Godhead*] birli-

⁸²⁹ Livius 9.19. Harfiyen “kırıcılık sözlerimden eksik olsun!”

⁸³⁰ Selby: “barış simgeleri.”

⁸³¹ Kraliçe Elisabeth’in 1558’de tahta çıkmasından itibaren geçen süre.

⁸³² *Tembih*: “Özenle hazırlanmış tembih amaçlı konuşma; bir nutuk; özellikle dini bir tören esnasında resmî konuşma” (*OED* s.v. *exhortation*, 2). Vickers burada kastedilenin *Certain Sermons or Homilies Appointed to be read in Church* (1548, 1563) adlı belirli bir derleme kitap olduğunu belirtir: “devlet tarafından yayımlanmış ve kilisede düzenli olarak yüksek sesle okunan, dinî, ahlaki ve siyasi davranışın esaslarını kapsayan vaazlar.”

⁸³³ Krş. Mısır’dan Çıkış 20.5.

⁸³⁴ *Faith, Manners, Liturgy, and Government*.

ğinde üç şahıstan oluşur. Tanrı'nın sıfatları ya İlahî Zat'a [*Deity*] ortaktır ya da şahıslara özgüdür. Tanrı'nın en önemli işleri ikidir: Yaratılış ve Kurtuluş. Ve bu işlerin her ikisi de bir bütün olarak Uluhiyet birliğine ait olduğu gibi, kendi kısımlarında üç şahsa atıfta bulunur: maddenin kütleinde Yaratılış Baba'ya; formun düzenlenmesinde Yaratılış Oğul'a; ve varlığın devamı ve korunmasında Yaratılış Kutsal Ruh'a. Kurtuluş, seçimde ve öğütte Baba'ya, tüm eylemde ve tamamlamada Oğul'a⁸³⁵ ve uygulamada Kutsal Ruh'a [atıfta bulunur]; zira Mesih, Kutsal Ruh aracılığıyla bedenlen doğdu ve seçilmişler Kutsal Ruh aracılığıyla ruhani olarak yeniden doğarlar. Bu işi aynı şekilde ya seçilmişlerde etkisi itibarıyla ya da merdud⁸³⁶ olanlarda eksikliği itibarıyla ya da görünür kilisede görünüşü itibarıyla görürüz.

XXV.21. Ahlakla gelince, bununla ilgili doktrin günahı bildiren yasada bulunur. Yasanın kendisi, kökenine göre, Doğa yasası –Ahlaki yasa– ve Pozitif yasa olarak ikiye ayrılır ve üsluba göre, Olumsuz ve Olumlu [Yasalara], Yasaklar ve Emirlerle. Günah, içeriği ve konusunda, emirlere göre bölünmüştür; formunda, İlahî Zat'taki üç şahsa atıfta bulunur: daha özel sıfatı Güç olan Baba'ya karşı Zayıflık günahları, sıfatı Bilgelik olan Oğul'a karşı Cehalet günahları ve sıfatı Lütuf veya Sevgi olan Kutsal Ruh'a karşı Kötülük günahları. Hareketlerinde ya sağ tarafa ya da sola hareket eder,⁸³⁷ ya kör bağlılığa ya da din dışı ve aşırı serbest bir ihlale, ya Tanrı'nın serbestlik tanıdığı yerde kısıtlama getirirken ya da Tanrı'nın kısıtlama getirdiği yerde serbestlik tanırken. Dereceleri ve ilerleyişinde, kendisini düşünce, söz veya eyleme böler. Ve bu kısımda, Tanrı'nın yasasının vicdan vakalarına⁸³⁸ uygulanmasını

⁸³⁵ Krş. Yuhanna 19.30.

⁸³⁶ *Merdut*: "Tanrı tarafından reddedilmiş biri; lütuf ya da dinden sapmış biri; günahla kaybolmuş biri" (*OED* s.v. *reprobate*, 1).

⁸³⁷ Selby: "ya dinin doğrultusunda ya da ondan uzağa."

⁸³⁸ *Cases of conscience*. Selby: "bir eylemin doğru ya da yanlış olduğunu belirlemede zorlandığımız vakalar."

çok takdir ediyorum; zira bunu gerçekten yaşam ekmeginin,⁸³⁹ bütün olarak sergilenmesi yerine, bir bölünmesi olarak kabul ediyorum. Ama bu inanç ve ahlak doktrinlerinin her ikisine de can veren şey, kalbin yücelmesi ve rızasıdır; tembih, kutsal tefekkür, Hristiyan eminliğine dair kitaplar ve benzerleri bunu ilgilendirir.

XXV.22. Liturya veya ibadete gelince, bu, Tanrı ile insan arasındaki karşılıklı edimlerden oluşur; bu edimler, Tanrı tarafında, sözün ve ahit mühürleri ya da görünür söz olarak ayinlerin vaaz edilmesidir⁸⁴⁰; ve insan tarafında, Tanrı'nın adının anılmasıdır ve yasanın altında,⁸⁴¹ görünür dualar ya da ikrarlar olan kurbanlardır.⁸⁴² Ama şimdi tapınma *in spiritu et veritate* ["ruhen ve hakikaten"]⁸⁴³ olduğundan, geriye sadece *vituli labiorum* ["dudakların sunuları"]⁸⁴⁴ kalır; gerçi şükran ve tazminin kutsal yeminlerinin kullanımı da mühürlü dilekçeler olarak kabul edilebilir.⁸⁴⁵

XXV.23. Ve kilisenin Yönetimine gelince, kilisenin miras aldığı mülkten, kilisenin imtiyazlarından, kilisenin görev ve yetkilerinden ve bütünü yöneten kilisenin yasalarından oluşur. Hepsinin iki hususu vardır: biri kendi işlerinde, diğeri ise sivil devletle⁸⁴⁶ nasıl tutarlı ve uyumlu oldukları.

⁸³⁹ *The bread of life*. Selby. "Tanrı'nın sözü."

⁸⁴⁰ *Ayinler*: (Protestanlıkta) Vaftiz ile Ekmek ve Şarap Ayinleri. *Görünür söz*: "Sözde yani Kutsal Yazılarda içerilen vaatlerin dışsal bir onayı" (Selby).

⁸⁴¹ Eski Ahir'te konan yasa.

⁸⁴² Selby: "Kurbanlara görünür dualar ya da ikrarlar denir, çünkü bir kurbanın sunumu bir insanın Tanrı'ya olan inancı ve tapınmasının görünür bir işaretidir."

⁸⁴³ Yuhanna 4.23-24.

⁸⁴⁴ Hoşea 14.2.

⁸⁴⁵ Selby: "Bir tazmin [*retribution*] yemini Tanrı'dan aldığımız nimetler için ona bir miktar geri ödeme yeminidir."

⁸⁴⁶ *Civil estate*. Bu terim daha önce I.İthaf.2'de geçmişti ve orada "sivil durum" olarak çevrilmişti. Orada Vickers'ın verdiği karşılık *civic situation*, Selby'nin sadece *estate* için verdiği karşılık ise *position*'dır (konum). *Civil* kelimesi burada "kilise dışı" (*OED* s.v. *civil*, 15a) sosyo-politik yapıya atıf yapıyor olmalıdır. Bacon II.i.6'da *the state civil and ecclesiastical* ifadesiyle "sivil" ve "kili-sevi" yapılar arasında ayırım yapmıştı. Bu ayırım Türkçede de var olan "sivil"

XXV.24. İlahiyatın bu içeriği ya hakikatin öğretilmesi şeklinde ya da yanlışlığın çürütülmesi şeklinde ele alınır. Ateizm ve onun dalları olan yadsımanın yanı sıra, dinden sapmalar üçtür: Sapkınlıklar, Putperestlik ve Cadılık.⁸⁴⁷ Sapkınlıklar, hakiki Tanrı'ya yanlış bir tapınmayla ibadet ettiğimizde; Putperestlik, hakiki olduğunu sanarak yanlış tanrılara taptığımızda; ve Cadılık, kötü ve yanlış olduğunu bilerek yanlış tanrılara taptığımızdandır. Zira Majestelerinin mükemmel bir şekilde gözlemlediği gibi, Cadılık Putperestliğin zirvesidir.⁸⁴⁸ Ve bunların gerçek derecelere sahip olduğunu görsek de Samuel bize, Tanrı'nın sözünden bir kez uzaklaşıldığında, bunların hepsinin bir doğaya sahip olduğunu öğretir; zira şöyle der: *Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere* ["İsyan, Cadılık günahı gibidir ve İnatacılık, Putperestlik suçu gibidir"].⁸⁴⁹

XXV.25. Bunları çok kısaca geçtim, çünkü bunlarla ilgili hiçbir eksiklik bildiremem: zira ilahiyat konusunda boş ve ekilmemiş hiçbir yer ya da alan bulamam; insanlar ya iyi tohumun ekiminde ya da delicelerin ekiminde o kadar gayretkeş olmuşlardır.

Böylece keşfedebildiğim kadarıyla, olabildiğince doğru ve sadık bir şekilde, Zihinsel Dünyanın âdeta küçük bir Küresini yaptım; bana sürekli olarak işgal edilmemiş veya insan emeği-

ve "askeri" ayrımına benzer. *Estate, state* kelimesinin dengi olarak "durum" anlamına geldiği gibi "devlet" anlamına da gelir (*OED* s.v. *estate*, 8-10; krş. yukarıda I.ii.9 ve I.vii.33). Bacon II.xxii.6'da *civil state* terimini "devlet" anlamında kullanmıştı. Burada da *civil estate* genel olarak "devlet" anlamında olmalıdır. "Sivil" sıfatını "kilise dışı" vurgusunu korumak için tuttuk.

⁸⁴⁷ *Heresies, Idolatry, and Witchcraft*. *Witchcraft* (cadılık) genel anlamda "büyücülük" olarak anlaşılabilir ama o dönemde özellikle "cadılık" meselesi ön plandaydı.

⁸⁴⁸ Kral James, *Daemonologie* (1597), 3.6.

⁸⁴⁹ 1. Samuel 15.23. İbranice metinde "cadılık" yerine geçen ("taksim" ve "kısmet" sözcükleriyle eş köklü) *qesem* kelimesi "falcılık" anlamına gelir. Vulgata'da geçen *ariolandus* kelimesi de bu anlamdadır ama Bacon'ın çağındaki *Geneva Bible* (1560) ve Kral James edisyonu (1611) bu kelimeyi *witchcraft* olarak çevirmiştir ki mevcut bağlam da bunu gerektirir.

le iyi bir şekilde ıslah edilmemiş görünen kısımların bir notu ve tasviri ile. Bunda, eğer herhangi bir noktada yaygın olarak kabul edilenden uzaklaştıysam, bu *in aliud* [farklı olmak için] değil, *in melius* [daha iyiye doğru] ilerlemek amacıyla olmuştur; değişiklik ve farklılık değil, düzeltme ve ilerleme niyetiyle. Zira başkalarının ötesine geçmeye istekli olmasaydım, ele aldığım argümana karşı doğru ve sadık olamazdım. Ama başkalarının da beni aşmasına bir o kadar istekliyim ki bu şuradan daha iyi görülür: Fikirlerimi çıplak ve silâhsız olarak, kafa karıştırma yoluyla insanların yargılarının özgürlüğünü gasp etmeye çalışmadan ileri sürdüm. Zira iyi yazılmış herhangi bir şeyde, ilk okuma bir itiraz uyandırırsa, ikinci okumanın bir yanıt vereceğini umuyorum. Ve yanıldığım şeylerde, eminim ki, ihtilaflı argümanlarla doğruya zarar vermedim; [ihtilaflı argümanlar] hataya otorite katarak ve iyi temellere sahip olanın otoritesini ortadan kaldırarak kesinlikle bu aksi nüfuz ve etkiye yol açarlar. Zira [ihtilaflı argümanlarla] şüpheler uyandırmak, yanlışlığı onurlandırmak ve terfi etmektir ve diğer taraftan hakikati geri çevirmektir. Ama hataları sahipleniyor ve kendime ait ilan ediyorum. İyi olanın, eğer varsa, önce İlahî Majestelerinin, sonra da yeryüzünde en çok borçlu olduğum Majestelerinin onuruna *tanquam adeps sacrificii*’dir [“kurbanın yağı olarak”]⁸⁵⁰ tütsülenmesi uygundur.

‘‘

⁸⁵⁰ Levililer 3.6 vs. Selby: “Tüm kurbanlarda kurbanın yağının sunulması Yahudi yasası tarafından özellikle emredilmişti.”

SINAV SORULARI

BİRİNCİ KİTAP

§ I

1. İlahiyatçıların şevk ve kıskançlığı kaynaklı bilgiye yönelik beş itibarsızlaştırma nedir?
2. Süleyman'ın kitapların çokluğu ve çalışılmasıyla ilgili hükmünü; ve Aziz Pavlus'un "boş felsefeyle baştan çıkarılmamamız" yönündeki uyarısını nasıl anlamalıyız?
3. *Bilginin üç kısıtlaması* nedir?
4. Bacon *Lumen siccum* ve *Lumen madidum* ile ne kasteder?
5. Tahsilin Ateizme yol açtığı argümanı nasıl yanıtlanır?
6. "Tanrı'nın yaratımlarının ve işlerinin tefekkürü mükemmel bilgi değil, kırık bilgi olan hayret üretir." Bunu açıklayın.
7. Özellikle uygulanması gereken düzeltici nedir?

§ II

8. Politikacıların tahsile yönelik lekelemelerini sıralayın.
9. Cato, Karneades, Vergilius ve Anytos'un sağladığı örnekleri açıklayın.

10. Askerî ve edebî başarıların bir devlette çağdaş olduğu ifadesini örneklerle açıklayın.

11. Tahsilin politika ve yönetime bir yardımdan ziyade engel olduğu suçlaması nasıl karşılanır?

12. *Pedant*'lık suçlamasına ne yanıt verilir?

13. Bacon reşit olmayan hükümdarların yönetiminin yetişkin hükümdarların yönetiminden daha üstün olduğunu hangi örneklerle gösterir?

14. Mısıtheus, Pius Quintus ve Sextus Quintus kimdi?

15. "Tahsilin erkekleri politik yaşama uygunsuz kıldığı" suçlaması nasıl karşılanır?

16. Bacon İksion fablını iki kez alıntılar –nerelerde? Bunu nasıl açıklar?

17. "Tahsilin insanları özel yaşama ve tembelliğe yönelttiği" suçlamasına ne yanıt verir?

18. Tahsilin çok fazla zaman aldığı suçlamasına atıfla, Demosthenes'in Aeskhines'e yanıtını alıntıl原因.

19. Tahsilin yasa ve yönetime karşı hürmeti baltaladığı suçlamasına ne yanıt verilir?

20. Cato'nun "tahsile karşı küfrü" neydi? Bunun için nasıl cezalandırıldı?

21. "Romalılar diğer sanatların zirvesine çıkana kadar asla imparatorluğun o zirvesine çıkmadılar" ifadesini tarihsel olarak gösterin.

22. Otuz Tiran kimdi?

§ III

23. Tahsile yönelik (kendisi de üç kısımdan oluşan) üçüncü İtibarsızlaştırma nedir?

24. Makyavel tahsilli insanların yoksulluğuna atıfla nasıl alıntılanır?

25. Mesleğin basitliğine dair ne söylenir?

26. "*Abeunt studia in mores*" sözünü açıklayın.

27. Bazı tahsilli insanların karakter kaynaklı ilk kusuru neye atfedilir?
28. Bazı tahsilli insanların kendilerine karşı gösterdikleri kayıtsızlık nasıl açıklanır? Demosthenes ve Seneca, Bacon'ın sözlerini desteklemek için nasıl alıntılanır?
29. Tahsilli insanlara atfedilen üçüncü kusur nedir? Hangi iki nedenden kaynaklanır?
30. "Zira Levant'ın âdeti, uyrukların gözlerini hükümdarlara dikmekten kaçınması, dışsal saygı gösterimi olarak barbarcadır ama ahlaki ders olarak iyidir." Bunu açıklayın.
31. Bacon'ın bazı tahsilli insanların davranışlarındaki kusurlara ilişkin yanıtını, Themistokles ve Platon'a dair anekdotlarla açıklayın.
32. Bacon tahsilli insanların talihli insanlara riayet ya da hürmetini ne ölçüde savunur?

§ IV

33. Tahsilin üç hastalığı nelerdir?
34. Skolastiklerin ve Reformasyonun belagat ve tahsil üzerindeki etkisine dair Bacon'ın hızlı eskizini verin.
35. Cambridge'li Car, Ascham ve Erasmus kimdi?
36. "Pygmalion'un çılgınlığı bu batılın iyi bir amblemi gibi görünüyor bana." Bunu açıklayın.
37. Bacon, belagatin faydası ve kötüye kullanımına dair ne der?
38. Bacon, tartışmacı tahsile atıfla Aziz Pavlus'u nasıl alıntılar ve Skolastikleri nasıl örnek verir?
39. "Zihnin madde üzerinde çalışması" ve "zihnin kendi üzerinde çalışması"nın farklı sonuçları nelerdir?
40. "Solucanımsı"nın anlamını açıklayın.
41. Faydasız ayrıntıya düşkünlüğün *iki türünü* kısaca ifade edin.
42. Skylla fablı nasıl kullanılır?
43. Skolastiklerin hataları neydi?
44. Tahsilin üçüncü kusur ya da hastalığı nedir? Hangi türlere ayrılır?

45. Konusuna göre iki safdillik türü nedir?
46. Kilise tarihinden örnek verin.
47. Doğa tarihinin benzer şekilde etkilendiğini gösterin.
48. Sanatlara ve kanaatlere göre safdilliğin iki türü nedir?
49. Akla kıyasla tahayyülle daha yakın ittifak içinde olan bilimler hangileridir?
50. Bacon simyanın batıl olmasına rağmen, bir miktar iyiliğinin dokunduğuna dair görüşünü Ezop'un hangi fablıyla örneklendirir?
51. Mekanik sanatların ilerlemesinin ve felsefenin değersizleşmesinin nedeni nedir?
52. *Oportet discentem credere* görüşü *Oportet edoctum judicare* ile birleştirilmelidir. Açıklayın.
53. Tahsilli insanlara özgü hastalıklı eğilimleri sıralayın.

§ V

54. Gilbertus kimdi?
55. Bacon, Jüpiter ve Satürn kavuşumunu neyle karşılaştırır?
56. Hem doğa felsefesi hem de pratik felsefenin (etik ve politika) asıl amacı nedir?

§ VI

57. Bacon'ın Bilginin Değerini ispatlamak için kullandığı kutsal hususları sıralayın.
58. Bacon'ın Senatör Dionysios'tan alıntıladığı Göksel Hiyerarşi nedir?
59. Bacon görüşünü Kutsal Yazıdan nasıl destekler?
60. Bacon, Musa'nın çağının özel amacını nasıl açıklar?
61. Bacon, Havarilerin tahsilli insanlar olmadığı argümanına nasıl yanıt verir?
62. Bacon, İmparator Julianus ve I. Gregorius'u ne amaçla alıntılar?
63. Bacon, Argümanını Reformasyon ve Cizvitler atıfla nasıl kuvvetlendirir?

§ VII

64. Bilginin Değerini ispatlamak için hangi *beşerî delilleri* gösterir?
65. Orpheus'un Tiyatrosu fablını nasıl yorumlar?
66. Tahsilli hükümdarlardan hangi argümanı türetir?
67. "İnsanlar ve devletler ya krallar filozof ya da filozoflar kral olduğunda mutlu olacaktır." Bu kimin ifadesidir?
68. Bacon'ın Domitianus'tan Commodus'a ardışık Roma imparatorları üzerine sözlerinin bir özetini yapın.
69. Büyük Gregorius'a dair anlatılan hikâye nedir?
70. Hadrianus'a dair anlatılan anekdot nedir?
71. *Cymini sector* lakabı kimin için kullanılmıştı?
72. Marcus Aurelius Antoninus hakkında hangi anekdot anlatılır?
73. Bacon Kraliçe Elizabeth'in karakterini nasıl tasvir eder?
74. "Tahsilin devlet yönetimi kadar askeri yetenekler üzerinde nüfuz ve etkisi vardır" görüşünü örneklendirmek için Büyük İskender'in tarihinden alınan başlıca noktalar nelerdir?
75. Jül Sezar'ın edebî eserleri nelerdi?
76. Bacon, Sezar'ın belagati için dikkate değer olmasa da kuvveti ve etkinliği için hayranlık uyandıran hangi üç konuşmasını alıntılar?
77. Sezar ve Sulla hakkındaki anekdotu alıntılایn.
78. Bacon Ksenophon hakkında ne der?
79. "On binin seferi ve geri çekilişi Yunanları Pers krallarına karşı saldırıya geçmeye cesaretlendirdi; daha sonra Teselyalı İason'un amaçladığı, Spartalı Agesilaos'un denediği ve Makedon İskender'in başardığı gibi." Bunların kısa bir açıklamasını yapın.

§ VIII

80. Tahsilin ahlaki ve kişisel erdem üzerindeki etkisi nedir?
81. Bundan sonra gelen avantajı nedir?
82. Devletlerin talihinin yanı sıra bireylerin talihine yardım ettiği nasıl gösterilir?

83. Bacon, tahsilin hazzını diğer hazlarla nasıl karşılaştırır?
84. Şair Lucretius'un buna dair gözlemi nedir?
85. Bacon'ın tahsilin avantajları üzerine son argümanı nedir?
86. Ölümsüzlük arzusundan söz ederken Bacon "en az ilahi olan ve genel olarak ruhun ölümsüzlüğünü yadsıyan bazı filozoflar"-dan bahseder. Kime atıf yapmaktadır?
87. Midas ve Agrippina hikâyelerini anlatın.

İKİNCİ KİTAP

1. Bacon Krala İthafında Tahsilin İlerletilmesi üzerine konuşmaya devam etmesine ne sebep gösterir?
2. Hangi üç yolla tüm işlerin üstesinden gelinir? Bunların önde geleni hangisidir?
3. Bacon'ın zamanında tahsilin himayesinin eğilimi neydi?
4. Tahsile yönelik değerli işler veya edimler hangi üç ana amaçla ilgilidir?
5. Tahsilin yerleriyle ilgili dört husus nedir?
6. Kitapları ilgilendiren iki husus nedir?
7. Tahsilli insanların şahıslarını ilgilendiren iki husus nedir?
8. Bacon'ın Avrupa'nın Kolej ve Üniversitelerine yönelttiği eleştiriler nedir?
9. Hangi dört kusuru işaret eder?
10. O zamanlarda yapılan Mantık ve Retorik çalışmaları hakkında ne der?
11. Orijinal düşüncenin bellekten etkilendiğini nasıl gösterir?
12. Üniversiteler arası bilgi paylaşımı ve belirli bilim dallarında araştırma yapmak için profesörlerin tayini hakkında ne öneri getirir?
13. *Opera basilica*'nın anlamı nedir?
14. Bacon bilimin durumuna dair yoklaması ve işaret ettiği kusurlara ne gibi tepkiler bekler?
15. Bacon zihni hangi üç yetiye böler? Onlarla bağlantılı üç ana konu nedir?

§ I

17. Tarih nasıl bölünür? Hangi kısmı eksiktir?
18. Amacını Polyphemos'un Heykeline atıfla nasıl açıklar?
19. Doğa Tarihinin üç türü nedir? Hangi ikisi eksiktir?
20. Bacon'ın mevcut Doğa Tarihi eserlerine yönelik eleştirisi nedir?
21. Olağanüstü Hikâye Derlemeleri nedir? Önerilerinin bir emsali olarak kime başvurur?
22. Dinî harikalara ve mucizelere hangi açıdan bakar?
23. "Bu boş ve mağrur küstahlık eğilimi Platon'da alaya alınır." –Hippias ve Sokrates hakkındaki anekdot nedir?
24. Yıldızlara bakarken suya düşen filozof hikâyesini Bacon nasıl kullanır? Söz konusu filozof kimdi?
25. Bacon *gizem* kelimesini hangi anlamda kullanır?
26. Doğa Felsefesi için en önemli Tarih türü hangisidir? Neden?

§ II

27. Sivil Tarih nasıl bölünür?
28. *Tam Tarih*in üç türü nedir?
29. Bacon Zamanlar Tarihi (Kronikler) hakkında ne der? Hangi iki devletin Tarihlerini delil gösterir?
30. Antik Tarihin tam bir seyri için önerileri nedir?
31. Britanya Tarihini nasıl özetler?
32. Bacon Biyografiler hakkında ne der? Zaman ve Lethe hakkında hangi şiirsel kurmacayı alıntılar?
33. Belirli eylemlerin Anlatıları hangi amaca hizmet eder?
34. Yıllıkların ve Günlüklerin işlevi nedir? Bacon onların değerini açıklamak için Ester Kitabını nasıl kullanır?
35. "Bu tür *Üzerinde Düşünülmüş Tarih* –politika kitapları." Bacon neye atıf yapmaktadır?
36. Kozmografi Tarihi ile ne kastedilir?

§ III

37. Bacon zamanında denizciliğin ilerlemesinin ve yapılan keşiflerin imkân verdiği bilimsel ilerlemeye ilişkin hangi öngörülerde bulunur?
38. Kilisevi Tarih nasıl bölünür ve her bir kısmın işlevi nedir?
39. Kehanet Tarihinin faydası nedir?
40. İlahi Takdir Tarihi neyi kapsar ve değeri nedir?
41. Tarihe Ekleri sıralayın. Özdeyişler ile ne kastedilir? Hangi eski Özdeyişler eserine atıf yapar?
42. “Tahsilin odacıklardan birine karşılık gelen kısmı.” Bunu açıklayın. Hangi “odacık” a atıf yapıyor?
43. Bacon Şiiri nasıl açıklar ya da onu kısaca nasıl tanımlar?
44. Zihne sağladığı tatmini neye atfeder?
45. *Tam Tarih* ile *kurgusal Tarih* arasında ne fark vardır?

§ IV

46. Şiirin bölümleri nedir?
47. Sembolik ne anlama gelir?
48. “Yedi’nin kısa cümleleri.” Yunanistan’ın yedi bilge adamı kimdi?
49. Temsili Şiir nedir ve faydası nedir?
50. Bacon *Mesellere* dair ne der?
51. *Alegorik şiirin* bir özel faydası nedir?
52. Bacon Titanların tanrılara karşı savaşı (Briareos) ve Akhilleus ve Khiron fabllarını alegori olarak nasıl yorumlar?
53. Homeros’un alegorik yorumlarına dair ne der?
54. Bilginin bu dalının tamlığı üzerine ne yargıda bulunur?

§ V

55. “Bilginin iki kaynağı” ve bunlara karşılık gelen bölümleri nedir?
56. Bacon *philosophia prima* ile ne kasteder? Ne demek istediğini kısaca nasıl açıklar?

57. Bacon kendi zamanında bu bilimle anlaşılan şeyi nasıl eleştirir?
58. “Doğada bazı ortaçlar” ile ne kastedilir? Örnekler verin.
59. Bu *ilk felsefeye* atfettiği anlama dair hangi belitleri örnek verir?
60. İlk felsefenin durumunun ne olduğunu bildirir?

§ VI

61. İlahî Felsefe ya da Doğal İlahiyat nasıl tanımlanır? Sınırları nedir?
62. Mucizelerin işlevine dair ne denir?
63. Tanrı ve Doğaya dair Pagan tasavvurlar Kutsal Kitap’ın tasavvurlarından nasıl farklıdır?
64. Bacon “altın zincir” fablını nasıl kullanır?
65. Din ve felsefenin karışımını etkileyen “aşırı zarar” nedir?
66. Bacon’ın İlahiyata Ek olarak adlandırdığı şey nedir? “Hiç kimse meleklerle tapınmaya ilişkin tumturaklı bir konuşmayla, bilmediğini ileri sürerek sizi aldatmasın” metnini nasıl anlar?
67. Meleklerin ve Ruhların doğasına yönelik araştırmayı ne ölçüde meşru ve gayrimeşru sayar?

§ VII

68. Doğa Felsefesinin iki kısmı nedir?
69. Bacon, Doğal Büyü ile ne kasteder?
70. Bacon, Metafizik terimini hangi anlamda kullanır?
71. Bacon’ın Fizik ve Metafiziğe atfettiği işlevler nedir?
72. Bacon’ın Fizik terimini kullanımına göre, Fiziğin Doğal Tarih ve Metafiziğe ilişkin tuttuğu yer nedir?
73. Fiziğin kapsadığı üç öğreti nedir?
74. Metafiziğin işlevi nedir?
75. Bacon’ın kullandığı şekliyle Formların anlamı nedir?
76. “Tüm bilginin görevi ve erdemi” nedir?
77. Fizik, Metafizik ve Doğa Felsefesinin görece sırası nedir? “Bilgiler piramitler gibidir.” Açıklayın.
78. Metafiziğin çalışılması hangi düşüncelerle önerilir?

79. Bilgelik ya da Hikmet nasıl tanımlanır?
80. Metafiziğin iki kısmı nedir?
81. Bacon, Metafizik ve Fizik arasındaki karışıklığa hangi örnekleri verir?
82. Bu karışıklığın sonuçları nedir?
83. Bacon, Platon, Aristoteles ve diğerlerinin felsefesi ile Demokritos'un felsefesi arasındaki farkı nasıl açıklar?
84. "Ereksel nedenlerin bir araştırması İlahi Takdire gölge düşürmez." Bunu politik yaşamdan alınan örneklerle açıklayın.

§ VIII

85. Bacon Matematiği neden Metafiziğin bir dalı sayar?
86. Matematik nasıl bölünür? Her bir kısmını tanımlayın.
87. Matematiğin çalışılmasından ne fayda doğar?
88. Doğa Amelî Bilgeliği ile ne kastedilir? Hangi üç dala ayrılır?
89. Bacon İksion fablını alegorik olarak nasıl yorumlar?
90. Doğal Büyü ve Hakiki Doğal Büyü ile ne anlaşılmalıdır?
91. Bacon Doğal Büyüyü eksik olarak bildirirken konusuna dair hangi önerileri yapar?
92. Araştırmanın doğasına dair hangi önerileri yapar?
92. Bacon farklı felsefe okullarının doğuşunu neye bağlar?
93. Teoriyi tanımlayın ya da açıklayın. İki Astronomi sistemine atıfla anlamını gösterin.
94. Bacon antik felsefelerin bir derlemesini yapmaya dair ne önerilerde bulunur?
95. Beşerî bilginin üç ışınının *radius directus*, *radius refractus*, *radius reflexus* olduğunu söylerken ne kasteder?
96. Bacon bilimlerin geleneksel tasnifine ne eleştirisi getirir?

§ IX

97. Beşeriyat nasıl bölünür? Terimle ne kastedilir?
98. "Zihin ve beden arasındaki sempatiyi ilgilendiren bilgi"nin iki dalı nedir?
99. İlkinde hangi iki sanat aittir?

100. Hangi antik felsefeler onları ele almıştır?
101. İlk kısma ait hangi kusur belirtilir?
102. İkinci dala ait iki husus nedir ve bunlar şimdiye kadar nasıl ele alınmıştır?
103. Bacon katı diyet kurallarını örneklendirmek için hangi üç dinî topluluktan bahseder? Maniheistler kimdi?
104. Musa'nın yasasında *oruç ve perhize* ilişkin emirlere ne amaç atfeder?
105. Tıbbi tedavide zihin ve bedenın karşılıklı etkisi ne kadar önemlidir?

§ X

106. İnsanın bedenini ilgilendiren bilgi nasıl bölünür?
107. "Şairler Apollon'da Müzik ve Tıbbı birleştirmekle iyi etmiştir." Neden?
108. Tıp ve Politika karşılaştıkları güven eksikliği itibarıyla diğer Sanatlardan neden farklıdır?
109. Eski zamanlarda bunun sonucu neydi?
110. Bacon bu durumu düzeltmek için ne tavsiyede bulunur?
111. Tıp Sanatının onuruna Kurtarıcımızı nasıl alıntılar?
112. Tıbbın üç amacı nedir?
113. Sıralanan eksiklikleri kısaca belirtin.
114. Bacon'ın Kozmetik ve Atletizm ile ne kastettiğini açıklayın.
115. "Duyusal Sanatlar"a ilişkin ne der?

§ XI

116. Zihni ilgilendiren Beşerî bilginin iki kısmı nedir?
117. Bilginin bu kısmına iki Ek nedir?
118. Bacon Kehaneti (*Divination*) nasıl tasnif eder? Bölümleri kısaca açıklayın.
119. *Önsezi* ve *İçe akış* terimlerinin anlamı nedir?
120. Büyüleme ile ne kastedilir?
121. Bacon tahayyülü etkilemesi için tasarlanmış dinî törenlere dair ne der?

§ XII

122. “İnsan zihninin yetilerine ilişkin bilgi” nasıl bölünür? Bunların alanları ve amaçları nedir?
123. “Tahayyülün bu Janus’u iki yüze sahiptir.” Açıklayın.
124. Aristoteles zihnin beden üzerinde ve aklın tahayyül üzerinde hâkimiyetine dair ne der?
125. İnanç ve İkna meselelerinde tahayyül ve aklın konumları neden yer değiştirir?
126. Bacon “akli bilgiler diğer tüm sanatların anahtarı” olsa da insanlar için en az keyifli olanlardır önermesini hangi örneklerle destekler?

§ XIII

127. “Akli sanatlar dört tanedir.” Bunlar nedir?
128. Buluş ya da Keşif Sanatındaki eksiklik için Bacon hangi üç sebebi gösterir?
129. İşay’ın oğulları kimdi?

§ XIV

130. Belit (Aksiyom), Tasım, Önerme, Ara Terim, Tanımlama terimlerinin anlamını açıklayın.
131. Bazı Filozoflar bilginin kesinliğini neden reddetti?
132. Akademikler kimdi?
133. Bacon buluşu hangi iki dal altında tartışmayı önerir?
134. Konuşmanın ya da argümanın “buluşu” neden gerçek bir keşif değildir?
135. “Tüm safsataların anası” nedir?
136. Bacon’ın belirttiği “insan zihnindeki daha önemli ve derin türden safsatalar” nedir?
137. “Sahte Görüntü” teriminin anlamını açıklayın.
138. Hangi Sahte Görüntülerden bahseder? Her birini açıklayın.
139. Bacon Yargı Sanatının hangi kısmının ihmal edilmiş olduğunu düşünür?
140. İspatın dört türü nedir?

§ XV

141. Bilgiyi koruma sanatı nasıl bölünür?
 142. Hafıza Sanatı hangi iki şeye dayanır? Her birini açıklayın.

§ XVI

143. Bacon Çin karakterlerine ve hiyerogliflere dair ne der?
 144. Dilbilgisi Biliminin amacı nedir?
 145. Bacon'ın zamanında ne tür şifreler kullanılmıyordu?

§ XVII

146. Yöntem uygun olarak hangi bilim dalına aittir?
 147. En gerçek Yöntem ayrımı nedir? dogmatik
 148. Bacon'ın verdiği farklı "Yöntem ayrımlarını" sıralayın.
 149. Yöntemin işlevi nedir?
 150. Ramus kimdi?
 151. Bacon *derinlik*, *uzunluk* ve *genişlik* terimlerini bilgiye mecazen uygulayarak ne demek ister?
 152. Bacon Raymundus Lullius'a atfettiği sahtekârlık yöntemini nasıl eleştirir? Lullius kimdi?
 153. *Typocosmia* terimini ve "ikinci el kıyafet dükkânı" ifadesini açıklayın.

§ XXIII

154. Retoriği tanımlayın. Bacon kimin eserlerini ve çabalarını önerir?
 155. Akıl işleyiş süreci hangi üç yolla rahatsız edilir? majora
 156. Akıl yürütme yetisi hangi zayıflıklara karşı hassastır?
 157. Mantık ve Ahlakın (ahlak felsefesi) amaçları nedir?
 158. Bacon Platon'un Retoriğe dair değerlendirmesini nasıl eleştirir? Platon'un "Erdem, eğer görülebilseydi, büyük aşk ve tutku uyandırır" sözünü nasıl kullanır?
 159. Belagat ve ikna Akıl ve Tahayyül arasındaki ilişkiyi nasıl etkiler?

160. Mantık Retorikten nasıl ayrılır? Aristoteles'e göre, Mantık, Retorik ve Ahlak Felsefesi arasındaki ilişki nedir?

161. Eksiklikleri belirtirken, Bacon Aristoteles tarafından yapılmış bir "İyi ve Kötünün Görüntüleri" derlemesinden söz eder. Ne kastedilir? Bir örnek verin.

162. Bacon konuşmada kolaylık için hangi iki yardımı önerir?

153. *Antitheta* ve *Formulae* ile ne kastedildiğini tanımlayın ve açıklayın.

154. Bacon'ın Nakil konusuna eklediği iki ek nedir?

155. İçerdikleri beş hususu sıralayın.

§ XIX

156. Gençliğin sağlıklı öğretimi için verdiği beş kural nedir?

157. Sıradan yeteneklere sahip birine verilen eğitimin faydasını hangi anekdotla örneklendirir?

§ XX

158. "İnsanların arzu ve iradesini ilgilendiren öğreti"ye ilişkin, başkalarının önceki çalışmalarına dair kanaati nedir?

159. Dikkat çektiği ihmali nasıl açıklar?

160. "İyinin doğası" hangi iki şekilde incelenmelidir?

161. Hristiyanlığın En Yüksek İyiye ilişkin araştırma üzerindeki etkisi ne olmuştur?

162. Bu konunun Bacon'ın zamanından önce ele alınış şeklini kısaca değerlendirin.

163. Bacon'ın gidermeye geçtiği büyük ihmal nedir?

164. Bacon'ın "Her şeyde iyinin ikili bir doğası oluşturulmuştur" ifadesiyle ne kastettiğini örnekle açıklayın.

165. Bu "iyinin ikili doğası" hususu Ahlak Felsefesinin meşgul olduğu tartışmaların çoğunu nasıl karara bağlar? İlk olarak, Aristoteles ve muhalifleri arasındaki. İkinci olarak, bir yanda Zenon ve Sokrates ile diğer yanda Kireneliler ve Epikürcüler arasındaki?

166. Eleştirdiği başka antik felsefeleri ve onların çağdaş muadillerini belirtin.

§ XXI

167. “Özel ya da kısmi iyi”nin tasnifi nedir?
168. “Aktif iyi” ve “Pasif iyi” ifadelerini açıklayın; Pasif iyyin alt bölümleri nedir? Bunları açıklayın.
169. “Memnuniyetin iyiliği ya zevk almanın gerçekliğine ya da onun canlılığına ve kuvvetine bağlıdır.” Hangsinin daha büyük iyi olduğunu tartışan Sokrates ve Sofist hikâyesi nedir?
170. Bunun dayandığı ikinci soru nedir?
171. Bacon “Görev”i nasıl tanımlar ve tasnif eder?
172. “Özel görev” dalının Sivil ve politik bilimin kapsamına girmediğini hangi düşünceler eşliğinde gösterir?
173. “Özel görev”in alt bölümleri nedir?
174. Kral James’in Bacon tarafından özellikle övülen eseri nedir?
175. “İnsanların ne yapmaları gerektiğinden ziyade ne yaptıklarını yazan Makyavel ve diğerlerine çok şey borçluyuz.” Neden?
176. Görevin bu kısmının incelemesine ait başlıca konular nedir?
177. Bacon “küçük bir adaletsizlik pahasına büyük miktarda iyilik” sorusuna nasıl karar verir?

§ XXII

178. Zihnın Kültürüne ilişkin İlahiyat ve Ahlak Felsefesi arasındaki ilişki nedir?
179. Konunun bu kısmına ait bizim dışımızdaki başlıca araştırma maddelerine değinin.
180. Bacon *yüce gönüllülük*, *küçük gönüllülük*, *cefakeşlik* terimlerini bu bağlamda nasıl kullanır?
181. Bacon duyguların zihin üzerindeki etkisini hangi politik karşılaştırmayla örneklendirir?
182. Aristoteles’in duyguları ele alma düzenine dair ne der?
183. Kontrolümüz dahilinde olan hangi şeyler zihne nüfuz eder, irade ve arzuyu etkiler ve karakteri değiştirir?
184. Âdet ve alışkanlıkla ilgili olarak Bacon hangi dört düsturu verir?

185. Kitaplar ve çalışmalarla ilgili olarak hangi uyarı ve tavsiyede bulunur?

186. Bacon'ın savunduğu diğerlerine kıyasla daha doğru ve ayrıntılı olan zihinsel kültür nedir?

187. Zihni erdeme ve iyi duruma geri getirmeye yönelik son ve en kısa yol nedir?

188. Hayırseverlik ve sevgi hakkında son sözleri nedir?

189. Bedenin iyiliği ile zihnin iyiliğini nasıl karşılaştırır?

§ XXIII

190. *Sivil Bilginin* en zor olmasının nedeni nedir? Bununla ne kastedilir?

191. Sivil Bilginin üç kısmı nedir?

192. Bacon *Münasebet Bilgeliği* üzerine ne der? Bunu Cicero, Sezar ve Atticus anekdotuyla nasıl örneklendirir?

193. *Maslahat (ya da iş) bilgeliği* üzerine konuşurken, Bacon şöyle der: “Eski Romalıların en ciddi ve en bilge zamanlarında onların bazılarının bu bilgelikte hoca olduğu anlaşıyor.” Açıklayın.

194. Kral Süleyman'ın Meselleri ya da Sözlerinin bazılarını Bacon'ın (dünyevi bakış açısından) açıklamalarıyla birlikte kullanarak “genel kullanıma yönelik birkaç derin ve mükemmel uyarı ve düstur”u örneklendirin.

195. Bacon *Mesel* ve *Tarihin* değerine ve ilkinin eski zamanlarda, ikincisinin modern zamanlarda rağbet görmesinin sebebinin dair ne der?

196. Bu kısmın bir başka kısmı daha vardır: “bir akıl verme bilgeliği ve insanın kendi talihini ilerletmesinin bir bilgeliği –bunlar bazen buluşur ve çoğu zaman ayrılırlar.” Nasıl olduğunu açıklayın.

197. Bacon *Faber quisque fortunae propriae* gibi bir düşüncüyü nasıl tartışır?

198. İnsanlara talihlerini nasıl ilerleteceklerini ve yapacaklarını öğreten öğretinin iki bölümü nedir? momos

199. Bacon'ın bu amaçla verdiği başlıca düsturlar nedir?

200. Augustus Caesar ve Septimus Severus'a dair söylenenlere atıfla koyduğu genel ilke nedir?
201. Bacon Yönetimi ele alırken, yönetici ve yönetilendeki farklı zihinsel tavırlara dair ne der?
202. Yasa üzerine yazmış olanlara ne eleştiri getirir?
203. Üzerinde durduğu eksikliği gidermeye yönelik kendi önerileri nedir?

§ XXV

204. İlahiyatın doğanın ışığına değil, Tanrı'nın sözüne dayandığını hangi argümanla gösterir?
205. "Doğanın ışığı" ifadesi hangi iki anlamda kullanılır?
206. Ruhani konularda Aklın kullanımının çok büyük ve genel olduğunu gösterin.
207. Aklın ruhani konularda iki türlü kullanımı nedir?
208. Bacon'ın *İkincil Akıl* ne demek istediğini örneklendirin.
209. Bu konunun ele alınmasında işaret ettiği büyük eksiklik nedir? İnsanlar buna ilişkin birbirine zıt hangi iki hataya düşer?
210. İlahiyatın iki kısmı nedir?
211. Bacon "insanları Tanrı'nın Kilisesi'nden tamamen dışlayan ve ayıran" o noktalara atıfla ne tavsiyede bulunur?
212. Kutsal Yazıları yorumlamanın hangi iki türünden söz eder?
213. İnsanların Skolastik İlahiyatı takip etmesinin üç amacı nedir?
214. Bacon onları nasıl halleder?
215. Kutsal Yazılar yazarı itibarıyla diğer kitaplardan hangi dört noktada ayrılır?
216. Kutsal Yazıların her iki yorumlama yöntemiyle yapılan açıklamaları hangi hatalara maruz kalmıştır?
217. Kutsal Yazıda tüm Doğa Felsefesinin hakikatini bulmaya çalışan insanların çabalarına dair ne der?
218. Mesih'in sorulara bazen verdiği yanıtların karakterinden ne ders çıkarılır?
219. *Lafzi anlam* ve *ahlaki anlam* hakkında ne der?

220. Bacon zamanındaki İlahiyatın durumuna dair ne yargıda bulunur? Onu geliştirmek ve *pozitif* kılmak için ne öneride bulunur?

221. İlahiyata ait iki tür *konu* nedir? Bunları Pagan dinlere nasıl uygular?

222. İlahiyatın dört ana dalı nedir?

223. *İnanç* neyi ele alır? Ahlaka dair öğreti nerede bulunmalıdır? Ahlaki *yasa* nasıl bölünür? Bacon günahı Üçlemeye atıfla nasıl tasnif eder?

224. Liturya ya da ibadet neyi içerir?

225. Kilisenin Yönetimi ile ne kastedilir?

226. Dinden üç sapama nedir?